

A helyi társadalom és intézményrendszer Győrben

SZERKESZTŐK
CSIZMADIA ZOLTÁN
ÉS
TÓTH PÉTER

SZÉCHENYI
ISTVÁN
EGYETEM

**HELYI TÁRSADALOM ÉS
INTÉZMÉNYRENDSZER GYŐRBEN**

HELYI TÁRSADALOM ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER GYŐRBEN

A GYŐRI JÁRMŰIPARI KÖRZET, MINT A TÉRSÉGI FEJLESZTÉS
ÚJ IRÁNYA ÉS ESZKÖZE C. KUTATÁS MONOGRÁFIÁI 4.

Szerkesztők:
CSIZMADIA ZOLTÁN – TÓTH PÉTER

Universitas-Győr Nonprofit Kft 2014

Sorozat főszerkesztők: Rechnitzer János

Sorozatszerkesztő: Somlyódy Edit

Szerkesztő: Csizmadia Zoltán, Tóth Péter

Szerzők: Budai István, Bugovics Zoltán, Csizmadia Zoltán, Ditrói Zoltán, Gombos Szandra,
Kovácsné Tóth Ágnes, Nárai Márta, Páthy Adám, Puli Edit, Reisinger Adrienn, Róbert Péter,
Tóth Péter

Olvasószerkesztő: Nemes Gábor

Technikai szerkesztő: Nagy Zoltán

Borítóterv: Nagy Judit

Felelős kiadó: Universitas-Győr Nonprofit Kft. ügyvezetője

Terjesztő: Universitas-Győr Nonprofit Kft.

Levél cím: 9026 Győr, Egyetem tér 1.

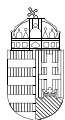
Nyomdai munkálatok: Palatia Nyomda

GYŐR, 2014

ISBN: 978-615-5298-41-7

A kiadvány a TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0010 azonosító számú, „A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze” című projekt keretében a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

TARTALOMJEGYZÉK

- 7 CSIZMADIA ZOLTÁN – TÓTH PÉTER:
Egy magyar nagyváros társadalmának szerkezete a XXI. század első felében
Bevezető tanulmány társadalomszerkezeti kitekintéssel
- 28 RÓBERT PÉTER:
Társadalmi rétegződés és mobilitás
- 48 PÁTHY ÁDÁM:
A társadalmi szerkezet belső területi sajátosságai
A győri városrészek és lakóövezetek társadalmi tagozódása
- 75 TÓTH PÉTER – DITRÓI ZOLTÁN:
A helyi társadalom dimenziói
A lakosság lakópolgári attitűdjeinek különbségei
- 100 BUGOVICS ZOLTÁN:
A győri identitás háttértényezőinek vizsgálata
- 116 REISINGER ADRIENN:
Társadalmi részvétel – ahogy a győri emberek látják
- 129 CSIZMADIA ZOLTÁN:
A társadalmi kapcsolatok jellemzői
A lakosság kapcsolati tőkekészletének sajátosságai
- 154 NÁRAI MÁRTA:
Humán szükségletek alakulása Győrben I. – Alapszükségletek
- 182 NÁRAI MÁRTA:
Humán szükségletek alakulása Győrben II. – Magasabb rendű aktivitási szükségletek
- 201 KOVÁCSNÉ TÓTH ÁGNES:
A lakosság egészségi állapotának és egészségtudatosságának néhány jellemzője
- 217 GOMBOS SZANDRA:
A kultúrafogyasztási szokások sajátosságai Győrben
- 230 BUDAI ISTVÁN:
Az együttműködés mint a szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység egyik építőköve
- 245 CSIZMADIA ZOLTÁN:
A szociális intézményrendszer szereplőinek hálózati struktúrája
- 272 BUDAI ISTVÁN – PULI EDIT :
Az együttműködés vizsgálata a szociális szolgáltatásokban
Az altéma-kutatás eredményeinek összegzése

Egy magyar nagyváros társadalmának szerkezete a XXI. század első felében

Bevezető tanulmány társadalomszerkezeti kitekintéssel

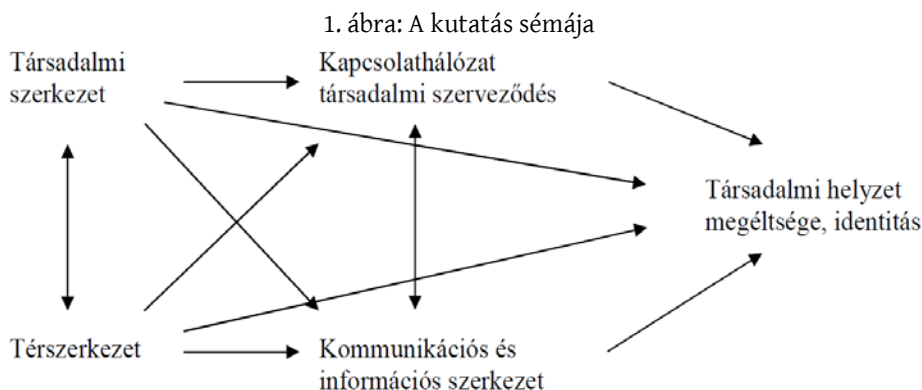
CSIZMADIA ZOLTÁN – TÓTH PÉTER

Bevezető – a kötet célja és felépítése

A társadalomszerkezeti és térszerkezeti kutatások összekapcsolódásának hagyománya visszanyúlik a szociológiai kutatások kezdetéig. A chicagói iskola kutatói a nagyváros és térsége társadalmának sok szempontú vizsgálatát tűzték ki célul (Park – Burgess – McKenzie 1925; Wirth 1938). A városszociológia társadalomszerkezeti vizsgálatokhoz kapcsolódó megközelítése itthon Szelényi Iván (pl. 1971, 1973) munkásságához kötődik. Ennek a hazai iskolának kiemelkedő vizsgálatait végezte Győr városában Héthy Lajos és Makó Csaba (pl. 1972), gazdaságszerkezeti nézőpontot is alkalmazva. A nemzetközi társadalomszerkezeti kutatások alapján tudjuk, hogy a társadalomban elfoglalt helyzet vizsgálatát össze kell kapcsolni az ehhez kapcsolódó értékek és identitások vizsgálatával (Kluegel – Smith 1986). A hazai szociológiában ezt a kettős megközelítést Kolosi és munkatársai (1980) alkalmazták.

A kötetben publikáló kutatócsoport szakmai háttérét jelentő intézményi környezetben a fenti megközelítéseket ötvöző, a helyi társadalmakat, identitást komplex módszerekkel vizsgáló településkutatások közel harminc éves múltja tekintenek vissza (Bóhm 1984; Barsiné 1985; Bakó – Szabóné 1985; Szabóné 1985; Bóhm – Táll 1992). A kutatások a rendszerváltás után is folytatódtak, érintve a munkaerőpiacon tapasztalható megváltozott karriermintákat és esélyeket, illetve a település és agglomerációjában élő fiatal felnőtt lakosok vizsgálatát is (Bóhm – Ferenczi – Szakál 2000; Bóhm 2002; Szakál 2003; Tóth 2009). A város és térsége több, a helyi társadalom egy jól meghatározó szegmensével foglalkozó összehasonlító vizsgálatban is szerepelt a rendszerváltás után (Egedy 1996; Gábor 2002). Emellett a győri helyi társadalom történelmi gyökereinek bővebb elemzése is megtörtént egy-egy társadalomtörténeti mű keretein belül, legyen szó a vállalkozói rétegről, a középosztályról vagy a helyi politikai elit beágyazottságáról (Szakál 2002; Varga 2009).

Jelen kötetben publikált tanulmányok nagyobbik hányada Győr mint térségi nagycentrum és egyfajta integrálódó járműipari körzet átfogó szociológiai vizsgálatának legfontosabb eredményeit foglalják össze három egymás mellé rendelhető elemzési szinten: a *társadalmi szerkezet*, a *térszerkezet* és a *társadalmi helyzet megéltsége* (identitás). A három kutatási szint (kiegészülve a társas kapcsolatok és a kommunikáció-nyilvánosság komponenssel) feltételezésünk szerint egymást kölcsönösen meghatározza, kapcsolatukat így ábrázolhatjuk (1. ábra).

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés,

Arra keressük a válaszokat, hogy a kutatási program előző kötetekben megismert gazdasági, munkaerő-piaci, társzerkezeti és intézményi átalakulási folyamatokat vizsgáló részeiben feltárt jelenségek miként csapódnak le a szociokulturális, szociális és egészségügyi dimenziókban? Győr és térsége egy köztes, érintkező zónát alkot a Bécs, Pozsony és Budapest közép-európai fővárosok vonzáskörzetével, a maga sajátosságával, két évszázada kialakult funkcióival. A város ma a magyar és mondhatjuk a közép-európai járműgyártás első számú központja. A város és térsége az ipari termelés sikeres régiója, amelyhez szervesen kapcsolódik már a középfokú és egyetemi oktatási, valamint egyre élénkebb kutatási potenciál, kiépült egy széleskörű, a lakosság igényeit magas szinten ellátni képes szolgáltatói intézményrendszer. Győr gazdasági bázisa folyamatosan gyarapszik, még a válság időszakában (2008–2010) is új beruházások indultak meg, amelyekhez a munkaerő vonzáskörzet bővülése éppen úgy kapcsolódik, mint beszállítói hálózatok szélesedése vagy a városi és térségi életkörülmények megújítása, a lakhatási kínálat javulása, illetve a fogyasztás, a kultúra, a sport új tereinek és intézményeinek megteremtése. Ezek a folyamatok mélyreható változásokat generálnak a város társadalomszerkezetében, a belső térstruktúrában, az itt élő lakosok életmódjában, a humán szükségletek formálódásában, illetve az ezekre reagáló, ezeket kiszolgáló intézményrendszer és szolgáltatási környezet jellegében. Lényegében a fenti területi, gazdasági és intézményi átalakulásnak a szociológiai aspektusaira összpontosítunk, a társas együttélés, az identitás, a gondolkodásmód és az életvitel helyi, lokális specifikumaira fordítva a figyelmünket.

A városban zajló társadalmi folyamatok, és ennek eredőjeként formálódó struktúrák és mechanizmusok empirikus kutatása során az alábbi konkrét kutatási kérdésekre fókuszáltunk:

- Milyen képet mutat Győr város és térsége népességének képzettségi szerkezete és foglalkoztatottsága?
- Milyen a lakosság jövedelmi és anyagi helyzete, illetve lakáskörülményei?
- Milyen egyedi társadalomszerkezeti sajátosságai vannak a győri helyi társadalomnak?
- Milyen belső társzerkezeti folyamatok írhatóak le a helyi társadalomban?
- Milyen összefüggések mutatkoznak a társadalomszerkezeti és a társzerkezeti folyamatok között?

- Milyen Győr város és térsége népességének a régióhoz kapcsolódó identitása, milyen a társadalom értékrend alapú szerveződése, hogyan látja magát a régió népessége?
- Hogyan járulnak hozzá a társadalmi kapcsolatok és hálózatok a Győr város térsége társadalomszerkezetének formálódásához?
- Milyen a lakosság kommunikációs szerkezete és gyakorlata és társadalmi aktivitása?
- Milyen a kulturális aktivitás, a szabadidős szokások, az internet használat?

A győri helyi társadalom szociológiai elemzéséhez kapcsolódva a kötetben áttekintjük a szociális intézményrendszer és a lakosság humán szükségleteinek néhány jellemzőjét is. A győri nagyvárosi, vonzáskörzeti térség, egyfajta növekedési központként felfogott funkcionális régió szociális és egészségügyi célú szolgáltató intézményrendszerének, civil, non-profit és egyházi szervezeteinek területi és szervezeti mezőben megvalósuló szektoron belüli, szektorok, szakmák közötti (interprofesszionális) együttműködési kapcsolatrendszerének, hálózati struktúrájának sajátosságai csak korlátozottan ismertek.

A gazdaságilag fejlett térségek – pl. Győr és tágabb vonzáskörzete – általában tagolt szociális ellátórendszerrel rendelkeznek, a rászorultak szolgáltatásokhoz való hozzáférése jónak mondható, ugyanakkor ennek bizonyítására nem rendelkezünk átfogó empirikus kutatási adatokkal. Szintén hiányos tudással rendelkezünk a szociális rendszer szereplőinek kapcsolatairól, együttműködéséről, hálózatairól, illetve ezek minőségéről. Magyar – főként a vizsgálandó térségre vonatkozó – kutatások nem születtek a témakörben, a kapcsolati megközelítés és a hálózatelemzés inkább a szociális tevékenységet folytató civil/nonprofit szervezetek vonatkozásában került előtérbe (Nárai – Reisinger 2012). Ezzel párhuzamosan kiemelendő az is, hogy a fejlett világ valamennyi országában, így Magyarországon is egyre jelentősebb gazdasági és szociális kényszer a betegségterher csökkentése, amelynek jelentős hányada megelőzhető lenne a lakosság egészségének fejlesztésével, szemléletmódjának és szokásainak átalakításával.

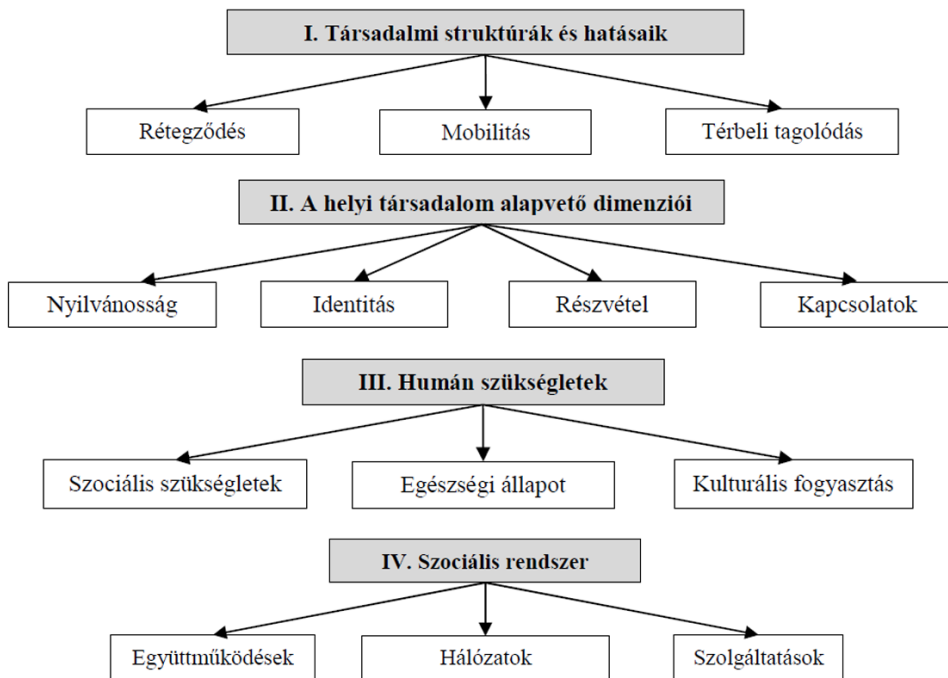
A szociális és egészségügyi jellegű humán szolgáltatási kapcsolatokat, együttműködések területén az alábbi négy témakörben végeztünk kutatásokat:

- az intézményi és szervezatközi relációk és interakciók (térségi struktúra),
- az erre épülő működési mechanizmusok és minőségi aspektusok (térségi funkció) kérdőíves, strukturált, mélyinterjú és fókuszcsoportos eszközökkel történő felmérése, térségi kapcsolathálózati mátrix leképezése, kapcsolathálózati elemzési eljárások alkalmazása,
- a lakossági humán szükségletek megismerése és összekapcsolása a térség gazdasági-területi és társadalmi állapotának indikátoraival az objektív adottságok és a szubjektív képzetek és igények egymásra hatásának alaposabb megértése céljából,
- a térségben élő népesség egészségi állapotának területi különbségeinek bemutatása, valamint a különbségek háttérében álló okok magyarázata, illetve a munkáltatók egészséggel, egészségmegőrzéssel és egészségfejlesztéssel kapcsolatos tevékenységének kutatása.

A kötetben szereplő elemzések többsége a győri társadalom példáján vizsgálja a jelzett összefüggéseket, azoknak az adatoknak alapján, amelyeket a TÁMOP projekt keretében a győri lakosság mintáján gyűjtöttünk össze. Ez egy olyan empirikus felmérés, amely 2013 őszén készült Győrben, előzetesen összeállított, zárt kérdéseket tartalmazó kérdőív felhasználásával, kérdezőbiztosok közreműködésével. Az adatfelvétel eredményeképpen 3032, 18 éven felüli győri lakosról állnak rendelkezésre információk; ez a minta a 2011-es népszámlálás megfelelő demográfiai adataihoz viszonyítva nemre, korra és városrészeire reprezentatív.

A kötet tartalmi szempontból négy nagyobb kérdéskör mentén jeleníti meg tizenhárom témakörben a fenti célkitűzések alapján elért eredményeinket (2. ábra).

2. ábra: A kötet felépítése

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés,

Az első három tanulmány a győri társadalom szerkezetét, a lakosság mobilitását és az egyes csoportok térbeli tagozódását mutatja be mintegy távlati, átfogó képet rajzolva a helyi társadalmon strukturális paramétereiről és annak hatásairól. A helyi társadalom alapvető dimenzióhoz sorolt témakörök már egy-egy specifikus aspektusát ragadják meg a győri mindennapoknak, a nyilvánosság és kommunikáció, az identitásképződés és lokális kötődés, a társadalmi aktivitás és az interperszonális kapcsolatok vonatkozásában.

A könyv harmadik és negyedik része átvezet minket a humán szükségletek, és az ezekre reagáló szociális szolgáltatások és intézmények világába. Itt még mindig a lakossági vélemények és adottságok kérdésénél maradván három nagyobb témakört mutatunk be részletesebben. Egyrészt, hogy miként írható le egy hazai léptékkal fejlettnék minősülő térség humán szükségleti profilja, milyen egyedi súlypontok figyelhetők meg a szociális igények és a mögöttük meghúzódó attitűdök területén. Másrészt milyen a lakosság egészségi állapota és egészségtudatossága. Harmadrészt milyen kulturális fogyasztási minták rajzolódni ki a győri helyi társadalom művelődési, szórakozási, szabadidős aktivitása alapján. A szociális intézményrendszer bemutatása elsődlegesen a szervezetek közti együttműködésekkel, az ezekből felépülő térségi, vonzáskörzeti szintű hálózat mintázatával, illetve az interprofesszionális relációk szolgáltatástervezési és feladatellátási hatásaira vonatkozó új tudáselemekkel foglalkozik.

A győri helyi társadalom rétegződése – elméleti és módszertani háttér

A tanulmány a győri helyi társadalom rétegződésének néhány aspektusát mutatja be. A hazai léptékkel mérve nagyvárosinak minősülő lokális társadalom tagolódása abban az értelemben izgalmas kérdés a pusztá leíró eljárás mellett, hogy milyen egyedi vonások azonosíthatók be a gazdasági-társadalmi és területi alapon formálódó lokális urbánus térben? Milyen, a rétegződési mintázatban is lecsapódó sajátos jellemzői vannak a dinamikus gazdasági fejlődésre épülő társadalmi szerveződésnek egy regionális nagyvárosi központ szintjén?

Amennyiben egy nagyváros társadalmi szerkezetének leírására törekszünk, úgy nem hagyhatjuk figyelmen kívül azon megközelítések bemutatását, amivel a különböző kutatócsoportok a magyar társadalom egészének szerkezeti leírására törekedtek a rendszerváltást követő években. A magyar társadalmi struktúra és rétegződés kutatás magyarországi irodalmának széleskörű bemutatására pedig több mű is vállalkozott (Róbert 1997; Éber 2011; Huszár 2012), mi itt csak a legfőbb különbségeket emelnénk ki.

Két nagy tudományos elméleti irányzat és egy, a piackutatás területéről átszivárgó alkalmazott kutatási megközelítés jelenléte követhető végig a magyar társadalom szerkezetéről zajló diskurzusban az utóbbi másfél évtizedben. A tudományos megközelítés alapjául a társadalmi szerkezet aljára és tetejére fókuszált kutatások a jellemzőek, ahol a rendszerváltás után érzékelhető változások hatásának kimutatása volt a fő cél. Az egyik oldalon az elitek átalakulása, míg a másik oldalon a lecsúszó társadalmi csoportokra koncentráltak a kutatások (Kolosi – Keller 2010). A kutatások alapjául a Magyar Háztartási Panel, a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatai és a Népszámlálások adatai szolgáltak, a nemzetközi összehasonlíthatóságot pedig a European Social Survey adatsorai tették lehetővé. A témát két oldalról közelíthették meg a magyar szerzők. Ezek egyike a Ferge Zsuzsa és Andorka Rudolf által a hatvanas és hetvenes években útjára indított, munkajelleg-csoportokkal operáló, foglalkozás alapú megközelítés, és annak továbbgondolt, kiterjesztett és modernizált változatai, ahol a fő magyarázó és rétegeképző elemek a képzettség, a munkaerő-piaci helyzet és a kereseti-jövedelmi különbségek. A 2001-es népszámlálás adatából Bukodi Erzsébet és munkatársai alkottak foglalkozási rétegsémákat, rámutatva a modell hiányosságaira (Bukodi – Záhonyi 2004). A foglalkozási osztályszerkezettel kapcsolatos megközelítés továbbgondolása egy normatív-funkcionalista osztálymodell kialakítását tette lehetővé Huszár Ákos számára, aki ehhez már a 2011-es népszámlálás adatait használta fel (Huszár 2013). Az illetén megközelítések mindegyike az európai rétegződéskutatások hagyományait, illetve a nemzetközi összehasonlíthatóságot is szem előtt tartva, az ott használatos modellekből – EGP-séma és annak munkajelleg csoportosítása (Erikson – Goldthorpe 1992), illetve Esping-Andersen (1992) posztindusztriális megközelítése – merített.

A fogyasztói társadalom kialakulása Magyarországon is értelmezhetővé tette a nyolcvanas években nyilvánosságot kapott, nyugat-európai keretek alkalmazását, ahol a különböző társadalmi státuszok tudatos választás eredményeként, szabadidős tevékenységeken és fogyasztási sémákon keresztül érhetőek el a társadalom tagjai számára (Hradil 1985). Ezen megközelítés logikáján indult el még a rendszerváltás előtt Kolosi Tamás (1987), aki elsőként fogalmazott meg gondolatokat a magyar társadalom rétegződéséről, státuszcsoportok kialakításával. A foglalkozás-alapú megközelítés dimenziói mellé így került be az életmód,

a fogyasztás, az érdekérvényesítés és a kultúra dimenziója is. Az életstílus-csoportok és a társadalmi miliókutatások központi eleme tehát nem a munka és a foglalkozás, hanem a munkával megszerzett pénz elköltésének módozataival és annak csoportképző erejével számolt (Róbert 2000; Fábíán – Kolosi – Róbert 1998). A piackutatói oldal megközelítése is a fogyasztói csoportok ilyenén szegmentációját használja fel, speciális módon.

A két elméleti megközelítést együtt szerepeltetésére is találhatunk példákat (Bukodi – Altorjai – Tallér 2005). A legújabb osztályalapú megközelítés is ezt a kevert sémát alkalmazza. Az *Osztálylétszám 2014* néven futó kutatás módszertani alapjait részben a brit *Great British Class Survey*től átvéve a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontja (MTA TK) és a GfK Hungária együtt alakították ki azt a kutatási keretet, amiben a gazdasági, a kulturális és a kapcsolati, vagy más néven társadalmi tőkékkel való ellátottságot használták fel rétegeképző tényezőként (Origo.hu, 2014, Savage et. al 2013).

Az országos kutatás tudományos feldolgozása jelenleg is tart, annyi azonban már kiderült belőle, hogy a magyar társadalom „farnehéz”. A leszakadók aránya 23%, a munkások 16,5%-os csoportként jelentek meg, a sodrodók aránya 18%, a kádári kisembereké pedig 17%. Emellett létezik egy 7%-os vidéki értelmiség, 6%-nyi feltörekvő fiatal, 10,5% a felső középosztály tagjainak aránya. A legkisebb arányban pedig az elit található jelen a magyar társadalomban, mivel a megkérdezetteknek csupán 2%-a tartozik ebbe a csoportba.

Követve a fent hivatkozott szakmai keretrendszer bevett gyakorlatát, a Bourdieu-i (1997) értelemben vett, és az *Osztálylétszám 2014* kutatásban is használt tőkeformák segítségével ragadjuk meg a társadalmi rétegződés folyamatát és szerkezetét a városban. Az általa leírt gazdasági, kulturális és társadalmi tőkeformákból felépülő tőkeportfóliók szerkezeti és mennyiségi jellemzői alapvetően meghatározzák az egyén társadalmi pozícióját és cselekvési lehetőségeit, társadalmi mozgásterét.

Mindegyik rétegeképző tőkeformát két (a legtöbb esetben már aggregálási folyamattal képzett) változóval mértük (1. táblázat). A gazdasági erőforrásoknál a háztartás átlagos, havi nettó becsült jövedelméből és a tartós fogyasztási cikkek különböző típusainak előfordulási számából indultunk ki. A kulturális tőkét alapvetően aktív, fogyasztói alapon közelítettük meg külön kezelve a magas kultúra fogyasztásával összefüggő aktivitásokat (pl. színház, múzeum) és a leggyakoribb szabadidő eltöltési formákat. Az elmúlt egy évben előforduló kulturális-szabadidős tevékenységek összetettségét és gyakoriságát mérő indikátorokat adatredukciós eljárással (faktorelemzés) alakítottuk ki. Hasonlóan jártunk el a kapcsolati tőke két alapvető formáját (gyenge és erős kötések) mérő mutatóknál is. Az erős kapcsolati tőke változója a családi, rokoni kötelékek méretét és a kapcsolattartás intenzitását méri. A gyenge kapcsolati tőke változója viszont az ismerősi kör méretét (hányféle fontos embert ismer a megkérdezett – pozíciógenerátor technika), a részvételi aktivitást szakmai és társadalmi szervezetek életében (szervezeti tagság), illetve a társasági élet heterogenitását méri.

Mindegyik indikátort standardizált formában építettük be a társadalmi rétegeket beazonosító klaszterelemző eljárásba (two-step cluster). Az adott típusú erőforrással való ellátottság nagyságára minden esetben a magasabb érték utalt. Mindegyik csoportképző változónál a pozitív értékek utalnak az átlagosnál magasabb erőforrás-állományra, míg a negatív értékek azok alacsony voltára vagy akár teljes hiányára. Az egy irányba mutató mérőszámok így a győri társadalom rétegszerkezetében megfigyelhető csoportok tagjainak státuszában jelentkező konzisztens / inkonzisztens állapotok (Kolosi – Róbert 2004) beazonosítására is alkalmasak.

1. táblázat: A rétegződési vizsgálat alapját képező tőkeformákat mérő változók jellemzői

Változó	Tőkeforma	Változó tartalma
gt_hjov	gazdasági tőke	Átlagos havi nettó háztartási jövedelem, forint A válasszmegtagadásból fakadó hiányzó értékeket az azonos tartós fogyasztási cikkszámú csoport átlagértékével pótoltuk.
gt_tartfogy	gazdasági tőke	Tartós fogyasztási cikkek száma a háztartásban (személygépkocsi, személyi számítógép, internet hozzáférés, hétvégi telek, nyaraló, mosógép, mosogatógép, lapos TV, okos telefon, biztonsági riasztó, tablet, ebook olvasó) A több személygépkocsit és személyi számítógépet 2-es súllyal jelöltük. Minimum érték: 0; maximum érték: 14
kt_magask	kulturális tőke	Magas kultúra fogyasztás összetettsége és intenzitása Három aktivitás előfordulásából és gyakoriságából képzett faktorváltozó: színházba járás, koncertre járás, múzeum látogatás. KMO érték: 0,669
kt_szabadi	kulturális tőke	Szabadidős aktivitás összetettsége és intenzitása Hat szabadidős aktivitási item előfordulásából és gyakoriságából képzett faktorváltozó: étterem, sportesemény, fesztivál, strand vagy wellness, telek vagy nyaraló, aktív szabadtéri szabadidő eltöltés. KMO érték: 0,805
tt_eros	társadalmi tőke	Erős kapcsolati tőke - Családi, rokoni kapcsolatrendszer nagysága és összetettsége Faktorelemzés, a három faktorképző változó: - A 8 rokoni kapcsolat típus közül hány fordul elő (0,784). - Napi szintű kapcsolattartás előfordulása 8 rokon-típus közül (0,745). - Rokonság mérete (0,619).
tt_gyenge	társadalmi tőke	Gyenge kapcsolati tőke - Ismerősi kör, társas aktivitás, szervezeti aktivitás Faktorelemzés, a három faktorképző változó: - Legalább 2 különböző típusú szervezet, csoport tevékenységében érintett (0,759). - Van-e „fontos ember” ismerőse (6 kategória közül legalább egy) (0,712). - 10 szabadidő eltöltési forma közül hány fordult elő legalább egyszer az elmúlt évben (0,616).

A hat klaszterképző változó alapján nyolc társadalmi csoportot különítettünk el. A 3032 fős mintából 147 személyt kellett kihagyni az elemzés során adathiány miatt, így összesen 2885 lakos válasza alapján alakítottuk ki a társadalmi rétegződési modellünket. A legkisebb klaszter 210 fős (7,3%), a legnagyobb pedig 591 elemű (20,5%), a klaszterméret arány 2,8.

Az elméleti szakirodalomnak és a hasonló célú empirikus kutatásoknak megfelelően korreláció figyelhető meg a hat réteggépző indikátor mögött meghúzódó gazdasági, kulturális és társadalmi-kapcsolati erőforrások készlete, elérhetősége között a győri mintában is. Ez mindenképpen az egyes tőkeformák közti konverziós (átváltási) mechanizmusok jelenlétére utal (2. táblázat). Az egyik oldalon megfigyelhető az adott tőkeformát mérő változók közötti belső összefüggés, ami nyilvánvaló. Ezzel párhuzamosan viszont a három erőforrás típus között is jelentkeznek az összefüggések, bár kisebb korrelációs együtthatók formájában. A társadalmi tőke esetén azért nem jelentkezik a belső összefüggés, mert egy faktorelemzés egymással korrelálatlan faktoraként lett kialakítva a két mutatószám.

2. táblázat: A változók közti páronkénti korrelációs együtthatók szignifikáns értékei

	gt_hjov	gt_tartfogy	kt_magask	kt_szabadi	tt_eros	tt_gyenge
gt_hjov	-	,742**	,233**	,340**	,311**	,285**
gt_tartfogy	,742**	-	,322**	,442**	,358**	,369**
kt_magask	,233**	,322**	-	,578**	,145**	,532**
kt_szabadi	,340**	,442**	,578**	-	,271**	,545**
tt_eros	,311**	,358**	,145**	,271**	-	,000
tt_gyenge	,285**	,369**	,532**	,545**	,000	-

Sig: 0,01.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

A lakosság belső tagozódását megragadó csoportokat egymástól megkülönböztető társadalmi adottságokat első lépésben a klaszterközpontok alapján lehet beazonosítani (3. táblázat). Ezek az értékek gyakorlatilag a gazdasági, kulturális és társadalmi tőke bizonyos aspektusait mérő változók csoportátlagait jelentik, ahol a negatív előjel

a győri átlagnál alacsonyabb, a pozitív előjel pedig egy-egy változó magasabb előfordulását mutatja. Minél több rétegződési dimenzióban, és minél magasabb az adott érték, annál kedvezőbb az adott csoport tagjainak társadalmi helyzete ezekben a dimenziókban.

3. táblázat: Klaszterközéppontok - csoportátlagok

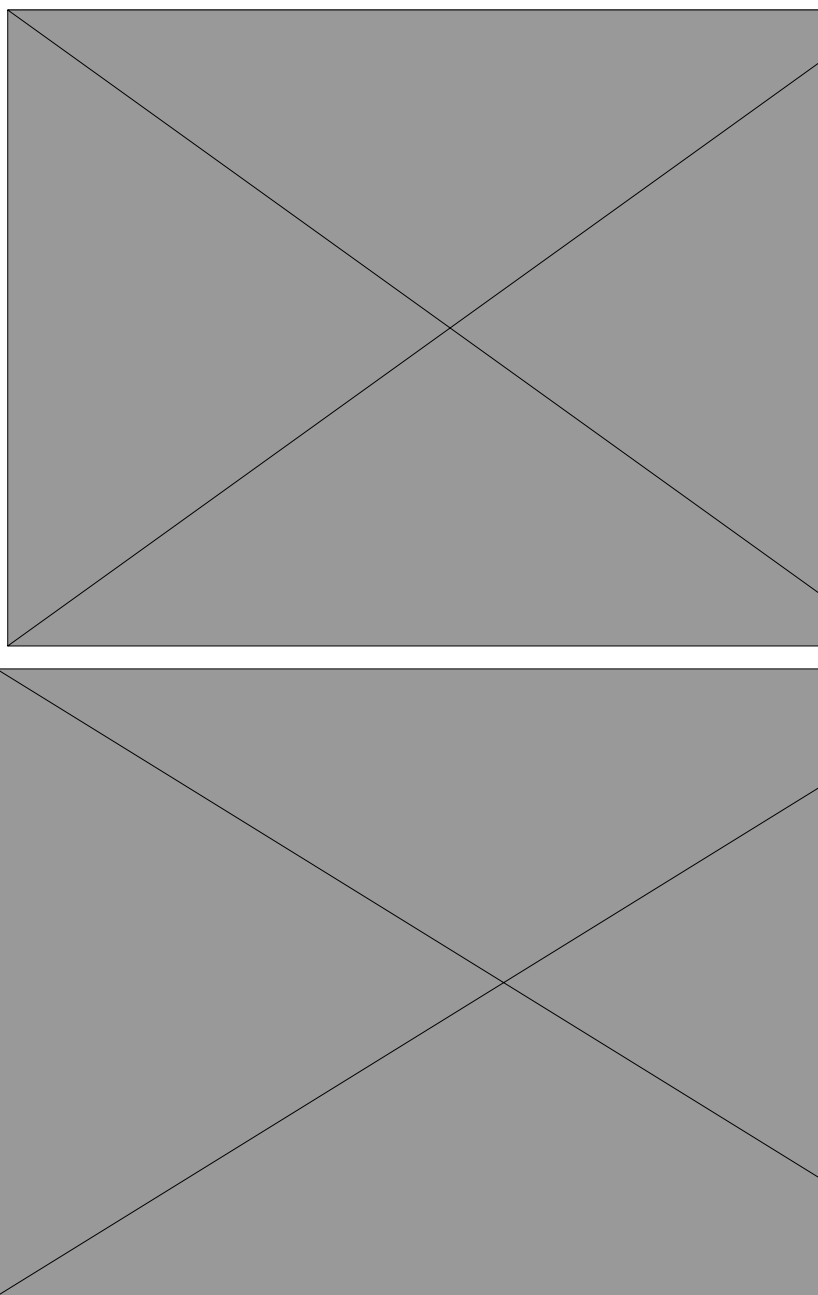
Változók	Klaszterek							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Válaszadók aránya	12,6%	7,5%	17,9%	20,5%	10,8%	13,9%	9,5%	7,3%
gt_hjov	-1,02	-,76	-,57	,35	-,18	,19	1,71	,70
gt_tartfogy	-1,35	-,84	-,57	,38	,01	,36	1,53	,95
kt_magask	-,70	-,23	-,59	-,45	,70	,41	,04	2,13
kt_szabadi	-,95	-,28	-,70	-,44	,44	1,15	,43	1,64
tt_eros	-1,02	-1,20	-,09	,58	-,38	,60	,46	,29
tt_gyenge	-,85	,38	-,69	-,54	1,18	,00	,50	1,72

Megjegyzés: A táblázatban szereplő értékek (z-scores) standardizáltak. A negatív értékek a minta-átlagnál kisebb, a pozitív értékek pedig nagyobb „mennyiségre” utalnak az egyes tőkeformák esetében.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

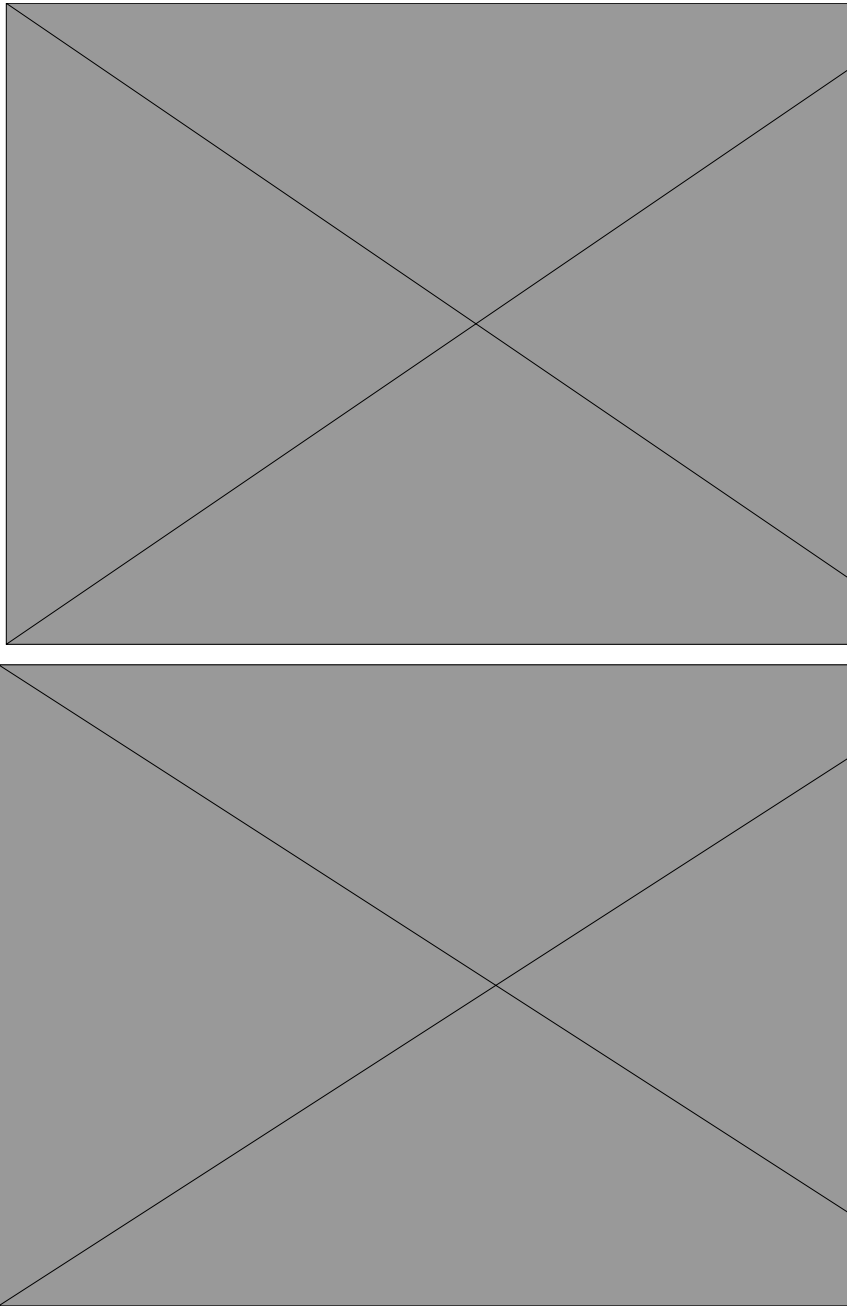
Mivel a táblázatban szereplő csoportátlagok értelmezése a standardizálásból fakadóan nehézkes, később jóval több szocio-demográfiai paraméter használatával részletesebben bemutatjuk az egyes rétegek megkülönböztető jegyeit. Itt most csak az a célunk, hogy érzékeltessük az egyes kategóriák alapvetően egy hierarchikus, dominánsan konzisztens minta mentén válnak el egymástól, és a csoportok rangsora a kedvezőtlenebb helyzetű társadalmi csoportoktól halad az egyre kedvezőbb helyzetűek felé (3. ábra).

3. ábra: A hat változó csoportátlagainak alakulása társadalmi rétegenként

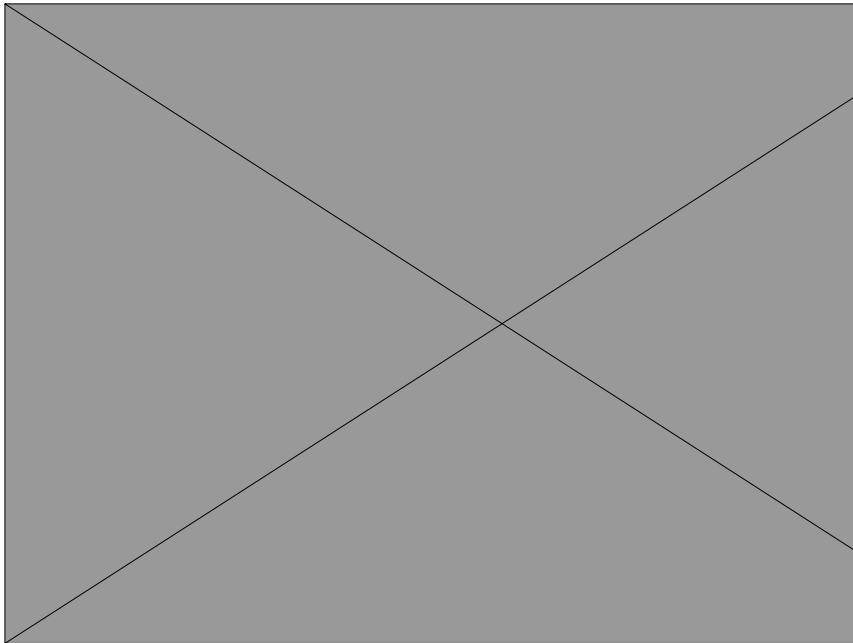
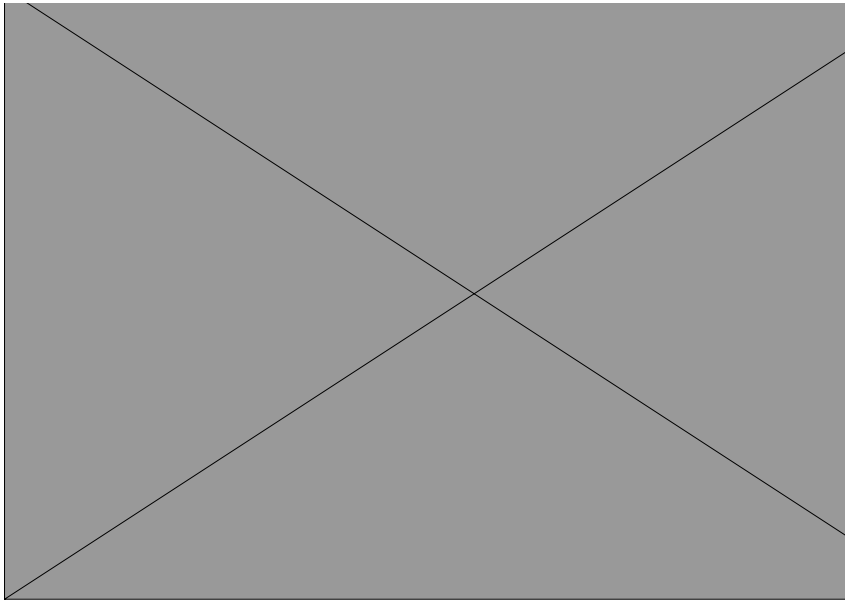
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

3. ábra: A hat változó csoportátlagainak alakulása társadalmi rétegenként

Forrás: Györi Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

3. ábra: A hat változó csoportátlagainak alakulása társadalmi rétegenként

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

Az egyes társadalmi rétegek jellemzése

Az egyes klaszterek a győri társadalom homogén csoportjaiként bizonyos szempontból egymáshoz hasonlító, egymáshoz közeli társadalmi státuszú személyek gyűjtőtégelyei. A „bizonyos szempont” kifejezés jelen kutatás esetén a jövedelemmel és a tartós fogyasztási cikkek előfordulásával mért anyagi helyzet, a kulturális és szabadidős aktivitással mért kulturális tőke, illetve a gyenge és erős társadalmi tőkével jellemezhető kapcsolathálózati erőforrások együttes hatását megragadó adottságokra utal. Ebből fakadóan a következő lépés ezeknek a társadalmi csoportoknak a jellemzése, amelyhez az eredeti hat indikátor mellett egyéb más társadalmi-demográfiai helyzetjelző mutatókat is igénybe fogunk venni eredeti formájukban, hogy minél precízebben tudjuk profilozni a nyolc réteget.

Adja magát, hogy leírásunkban az Osztálylétszám 2014 kutatásban szereplő társadalmi csoportokkal hasonlítsuk össze saját kutatásunk eredményeit, hiszen ennek a felmérésnek módszertani hátteréből sok mindent hasznosítottunk munkánk során. Ez egyrészt hasznos, hiszen az magyar trendektől eltérő, vagy azzal hasonló jelenségek, mintázatok bemutatásával országos kontextusba helyezhető és összehasonlíthatóvá válik kutatásunk. Másrészt nehéz feladat, hiszen az országos merítéssel ellentétben egy jóval speciálisabb alappopuláció tulajdonságait írjuk le. Az országos kutatásban külön elemként kezelt lakóhely típusok például nagy szerepet játszottak a különböző társadalmi rétegek bemutatásakor. Ez a lehetőség számunkra nem adott, maximum a városrészek beépítettségének különbségeit tudjuk felhasználni a különbségek kihangsúlyozásakor. A következőkben mindenhol utalunk arra, ha valamelyik általunk használt kategóriában egyezést találunk az országos adatokkal. Előjáróban annyit elmondhatunk, hogy az országos rétegek alkotta körte minta Győr városában nem értelmezhető. További értelmezési keretül szolgálnak a korábban Győrre alkalmazott jelzők (kalmárváros, munkásváros) szem előtt tartása és felhasználása (Honvári 2014). Az itt összefoglalt és leírt rétegek főbb statisztikáit a rétegek bemutatása után a 4. táblázatban foglaltuk össze.

1. réteg – Leszakadtak (12,6%)

Összevetve arányukat az országos mintában található, hasonló elnevezéssel illetett csoporttal elmondható, hogy számarányuk jóval kisebb, közel fele csak az országos adatoknak. Jellemzően alacsony iskolai végzettséggel bíró csoport, 68%-uk nem rendelkezik érettségivel. Meghatározó körükben az idős korcsoportba tartozó emberek jelenléte, az átlagéletkor ebben a rétegben a legmagasabb, 62 év. Ennek a következménye, hogy 70%-uk nyugdíjas, ami egyben a kapcsolati hálójukra és az ezzel kapcsolatos társadalmi tőke tulajdonukra is nagy hatással van. Nagyon alacsony értékek jellemzik őket mind az erős, mind a gyenge kötések kapcsán, barátaik (átlagosan 5 fő) és fontos ismerősök tekintetében (átlagosan 2 fő) ez a csoport rendelkezik legkisebb kapcsolati körrel. Ez egyfajta elzárkózást is jelent, mind a közösségtől és a közügyektől egyaránt. Ez kihat aztán a szabadidős tevékenységükre is. Az autótulajdonlás is csupán a réteg 10%-nak adatott meg. Szubjektív társadalmi helyzetüket azonban jól érzékelik. A városi életterük kapcsán nem emelhető ki egyik övezet sem, gyakorlatilag a város bármelyik pontján előfordulhatnak.

Negatív adataik alapján egyértelműen azonosíthatóak a lecsúszóban lévő underclass tagjai, azonban azt ki kell hangsúlyoznunk, hogy szegénységük szintjében és a csoport méretben jelentős a különbség az országos adatokhoz képest. A kisebb arányú és az országosnál tehetősebb alsó rétegek jelenléte mutatható ki Győr városában. A többi csoporthoz képest mindenben átlag alatti értékkel rendelkeznek. Társadalmi helyzetükkel tisztában vannak.

2. réteg – Lecsúszóban lévő csoportok (7,5%)

Az országos kutatásban Munkások névvel látták el a következő réteget, ami a mi esetünkben is megállná a helyét, hiszen a rétegben magas a képzetlen, fizikai szakmunkások aránya (41%), azonban a következő csoportra ez még inkább igaz lesz, tehát esetünkben a munkások kifejezés félrevezető lehet. Ennél sokkal színesebb csoportot foglal magába a réteg, hiszen a diplomások aránya is meglepően magas ebben a rétegben (21%). Bár az első csoportban a legmagasabb az átlagéletkor, de itt is magas a nyugdíjasok aránya (65%), vagyis erre a csoportra jellemzően hat az időskori inaktív élet és annak minden következménye. A rétegbe tartozók között nagy arányban találhatjuk meg a belső lakóövezetek lakóit. Vagyis egy korábbi, aktív életükben magasabb státusszal rendelkező, de onnan lecsúszó rétegről van szó. Aktivitásaikban is ez mutatható ki, hiszen a legaktívabbnak mondható rétegek között találjuk őket, amennyiben a közéleti szerepvállalás, civil élet szempontjából vizsgáljuk őket. Minden olyan aktív, közösségi életet élő, egykor magasabb státuszú ember a csoport tagja, ahol a materiális javak nem határozzák meg annyira a hétköznapokat, hiszen a tartós fogyasztási cikkek száma átlagban nagyon alacsony. A városban tapasztalható rendkívül pezsgő nyugdíjas klubélet ezen csoport aktivitásán nyugszik. Egy korábban szebb napokat megélt csoport képe tárul elénk, ahol a gazdasági lehetőségek már nincsenek meg, de a korábbi időszak beidegződései még élnek (magaskultúra-fogyasztás, szabadidős aktivitások). A háztartások mérete az első két rétegben a legkisebb (1,7-1,6 fő), aminek oka szintén a nagy arányú, egyedül élő idős lakos jelenlétének köszönhető.

3. réteg – Munkások (17,9%)

A klasszikus munkásosztály követi a gazdasági tőke szempontjából alattuk elhelyezkedő első két réteget. A csoport felének nincs érettségije, ellenben nagy arányú a szakmunkások aránya (49%), többségük aktívan dolgozik, társadalmi aktivitásuk alacsony, a közéletben ha lehet nem vesznek részt, megtakarításaik és tartós cikkek átlagos száma alapján (3 db) viszont magasabb gazdasági tőkével rendelkeznek, ez különbözteti meg őket a többi csoporttól. Szabadidős aktivitásuk és magaskultúra-fogyasztásuk egyaránt alacsony, bezárkózás jellemzi a csoportot. Területi elkülönülés is jellemzi őket, hiszen a város lakótelepes övezeteiben találunk maguknak lakóhelyet. Nyugdíjba vonulásuk után az 1. vagy a 2. rétegbe csúszhatnak le, amennyiben megtakarításaik nem lesznek elegendőek életszínvonaluk fenntartásához. A várossal alkotott kép (munkásváros) kialakulásához jelentősen hozzájárulnak. Az országos kutatás munkások elnevezéssel illetett csoportjához sokban hasonlítanak, de gazdasági helyzetük, a sajátos győri ipari háttér befolyásoló hatása miatt jobbnak mondható.

4. réteg – Megtelepedett szakmunkások, kisvállalkozók (20,5%)

A győri helyi társadalom derékhadát ők adják. Rendkívül inhomogén csoport, egyfajta gyűjtőkategória, ahol az országos kutatás *kádári kispolgárok* és a *sodrodók* néven címkézett csoportjai kerültek egy kalap alá. Egyszerre van jelen a győri ipar által megbecsült, nagy szakmai múlttal és tudással felvértezett, az ipari termeléshez passzoló készségekkel bíró csoport és azok, akik önálló szolgáltatókként vállalkozásba fogtak, hogy a városban megjelenő igényekre és keresletre kisvállalkozóként üzletet tudjanak építeni. Amennyiben a munkahelyükön sikeresek és sikerül megfelelő tőkét gyűjteniük, akkor a város kertés lakóövezeteiben építkeznek és alkotnak homogén közösségeket. Ehhez a lehetőségeik adottak, jövedelmük átlag felettinek mondható. Fiatalos (átlagéletkor 42 év, ami tíz évvel kevesebb a 3. réteg átlagéletkoránál), aktív rétegről van szó, ahol egyaránt jelen vannak a diplomás csoportok (23%) és az érettségi nélkül boldogulni kívánó szakmunkások (32%). Kiemelkedően magas a rétegben az önállóan vállalkozók aránya, az itt található győri lakosok egyötöde ide tartozik. Rendkívül individualista és a közösségi élettől elzárkózó rétegről van szó: sem a gyenge kapcsolataik, sem a közösségi aktivitásuk nem jelentős. Ezt kompenzálják a befelé fordulást érzékeltető, rokoni kapcsolatokban megjelenő erős kötések köreibben. Háztartásméretük és jellemzően házas mivoltuk a hagyományos családmódellet jelenlétére utal. Felhalmozás és a korábban leírt rétegekhez képest lényegesen magasabb jövedelem és a tartós cikkek magas száma (6 db átlagosan) jellemzi a csoportot.

5. réteg – Középosztály (10,8%)

Az országos kutatásban vidéki értelmiség címkével illetett csoport ebben az esetben csak a középosztály nevet kapja, mivel nincsen mihez viszonyítanunk. Az átlagot képviselik a legtöbb esetben. Helyzetük, a gazdasági tőke által meghatározott dimenziótól eltekintve az utolsó, az elithez tartozó, 8. rétegéhez hasonló. Magas a diplomások aránya (34%), az átlagos életkor a negyedik legmagasabb az összes között (49 év). Magasabb életkorukból adódik, hogy a csoportban nagyobb arányban vannak jelen a nyugdíjas korosztály magasabb státuszú tagjai is (40% nyugdíjas a rétegben). A negyedik rétegnél alacsonyabb gazdasági tőkefelhalmozás jellemzi őket, ami a kisebb átlagos jövedelemben és a tartós fogyasztási cikkek alacsonyabb számában is jelentkezik. A közösségi életben ezzel szemben nagyon aktívan veszik ki részüket, 63%-uk tagja valamilyen szakmai vagy civil szervezetnek. Ezzel az értékkel az elithez közelítenek a városban. Az erős kötésekben ezzel szemben átlag alatt teljesítenek, ami kisebb háztartás méretben és a gyengébb családi kapcsolatokban is megmutatkozik (átlagos háztartásméret itt csupán 2,1 fő). Jellemző lakóhelyként a Belváros a legjellemzőbb környék.

6. réteg – Feltörekvő fiatalok (13,9%)

Győr városa vonzza az ország más részéről ideköltöző, szerencsét próbáló, nagy elvárásokkal rendelkező csoportokat. A karrierjüket most kezdő fiatal felnőtteket magában foglaló csoport külön réteggént jelent meg a város társadalmának leírásakor. A legfiatalabb réteget a legalacsonyabb átlagéletkor (40 év) és a legjellemzőbb korcsoport (18-39 évesek)

jelenléte mutatja. Ez az a korcsoport, ahonnan a továbblépés már csak individuális életpályák adta lehetőségek kihasználásán múlik. Sokan még a családjukra támaszkodva próbálják megtenni első lépéseiket az önálló életben, ezt mutatja az erős kötések átlagon felüli jelenléte. A kialakulatlan munkatársi, vállalkozói kapcsolatokra pedig az alacsony gyenge kötések utalnak. Ez a csoport az összes csoport közül a legaktívabb: a szabadidő eltöltésének legkülönbözőbb formáit használják ki, ellenben a közélettől és a civil szférától már ódzkodnak, abban nem vesznek részt. Jellemző területi elhelyezkedésük a városon belül a belvárost övező, bérházas beépítésű belső lakóövezetekben van.

7. réteg – Vállalkozók (9,5%)

A vállalkozók csoportjával elérkeztünk a város helyi társadalmi piramisának csúcsához, ahol elit helyzetben két csoport található. Egyik sem jellemezhető egy az egyben az országos kutatásban elit névvel ellátott csoport minden elemével. Inkább azt mondhatjuk, hogy az elit pozícióhoz szükséges tőkék egyik csoportja az egyikre, míg másik csoportja a másik rétegre jellemző inkább. Esetünkben a gazdasági tőke által meghatározott rétegről beszélhetünk, ahol a klasszikus tőkefelhalmozás és az ebből eredő fogyasztási mintázatok nagyban meghatározzák a csoporttagságot. Itt szóródnak a legkevésbé a jövedelmek, ami az összes réteg közül a legmagasabb: a háztartások átlagos havi nettó jövedelme 400 ezer forint felett van. Megtakarításról is itt számoltak be a legtöbben (64%). A jólét a tartós fogyasztási cikkek magas számában is szembetűnhet, ebben a csoportban a legmagasabb ennek az elemnek az átlaga (9 db). Magas a diplomások aránya (44%), de még kiemelkedőbb az önálló vállalkozói létről beszámoló válaszadók jelenléte, ami szintén ebben a csoportban a legmagasabb (23%). Szabadidős aktivitásukban az 5. réteghez hasonlatosak, kicsit befelé fordulóak, passzívok, míg magaskultúra-fogyasztásuk átlagosnak mondható. Közéleti tevékenységük közepes, 42%-uk vesz részt valamilyen szakmai vagy civil szervezet munkájában. Önbesorolásukat tekintve ők tartják magukat a legtöbbre a helyi társadalomban. Annak ellenére van ez így, hogy a nyolcadik réteg tagjai nagyon sok mindenben megelőzik őket.

8. réteg – Felső középosztály (7,3%)

Ha gazdasági tőkével való ellátottságukban nem is érik el a 7. réteg színvonalát, de minden másban megelőzik azt. A klasszikus polgári életmód és életstílus megjelenítői ez a csoport, ahol a legmagasabb a diplomások aránya az összes réteg közül (51%), amivel az országos kutatás elitjéhez hasonlóak. Ennek a következményeként itt a legmagasabb a diplomás szellemi vezetők aránya is (42%). A vállalkozói mentalitás nem ezt a csoportot jellemzi, a meglévő humán tőkéjüket másképp használják ki. Magaskultúra-fogyasztásukkal messze leelőznek minden más, korábban bemutatott réteget, ez az a dimenzió, ami alapvetően határozza meg ennek a csoportnak a háttérét. A szabadidős aktivitásukban nyitottak, közösségkedvelők és nem csak passzív résztvevői, de aktív alakítói is a közéletnek. Kapcsolataik sokszínűek, a gyenge kötések szempontjából is a leggazdagabb csoportként számolhatunk be róluk. Bár gazdasági tőke szempontjából nem olyan jól ellátottak, mint a 7. réteg, de gazdasági tudatosságuk van, amit a magas arányban megtalálható megtakarításaik is mutatnak (58%).

4. táblázat: Az egyes rétegek alapvető társadalmi-demográfiai jellemzői (csoportátlagok, vagy domináns válassz kategóriák)

Jellemzők	Rétegek							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Elemszám	364	218	518	591	312	401	276	210
Gyakoriság	12,6	7,5	17,9	20,5	10,8	13,9	9,5	7,3
Korcsoport	60 - x	60 - x	50 - x	30-49	-	18 -39	30-49	
Átlagéletkor	62	58	52	42	49	40	41	43
Családi állapot	özvegy (35%)	özvegy, elvált (43%)	,	házas, élettárs (71%)	,	nőtlen, hajadon (28%)	házas, élettárs (70%)	nőtlen, hajadon (30%)
Háztartás mérete, fő	1,7	1,6	2,2	3,1	2,1	2,7	3,1	2,8
Diplomás	8%	21%	10%	23%	34%	26%	44%	51%
Érettségi nélküli	68%	38%	50%	32%	22%	25%	14%	9%
Nyugdíjas	70%	65%	44%	18%	40%	20%	20%	28%
Képzetlen fizikai, szakmunkás	57%	41%	49%	38%	27%	29%	19%	14%
Diplomás szellemi v. legalább középzvezető	6%	15%	10%	15%	30%	19%	34%	42%
Önálló, vállalkozó	6%	10%	11%	20%	12%	18%	23%	11%
Tartós fogyasztási cikkek száma (0-14)	1	2	3	6	5	6	9	8
Háztartás nettó havi jövedelme, Ft	128 989	155 932	174 823	265 679	213 770	249 473	400 828	300 215
Személyi jövedelem, havi nettó, Ft	95 708	106 039	103 052	135 928	123 365	132 972	184 693	147 744

Jellemzők	Rétegek							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Domináns lakóövezet		belső lakóövezet	lakótelep	kertes lakóövezet	belváros	belső lakóövezet	kertes lakóövezet	kertes lakóövezet
Van megtakarításuk	38%	38%	42%	52%	47%	44%	64%	58%
Van autójuk	10%	31%	42%	80%	69%	79%	98%	88%
Volt külföldön nyaralni az elmúlt évben	2%	15%	8%	17%	35%	31%	52%	54%
Otthoni számítógép	7%	40%	63%	96%	86%	94%	100%	96%
Otthoni internet	6%	38%	61%	95%	85%	93%	100%	96%
Részvétel szakmai, civil szervezetben	16%	44%	15%	22%	63%	22%	42%	71%
10 szabadidő eltöltési forma közül hány fordult elő legalább egyszer az elmúlt évben	1	3	2	3	6	7	6	8
Nincs napi kapcsolata egyetlen rokonával sem	56%	59%	29%	13%	30%	11%	12%	15%
Összes barát száma	5	7	8	10	11	10	11	14
Hány db fontos ember ismerőse van	2	4	3	5	7	6	7	10
Kontaktok száma mobilban, db (ha előfordult)	23	52	49	87	90	117	132	140
Email cím privát levelezés során, db (ha előfordult)	12	26	29	40	49	47	59	62
Ismerős közösségi oldalon, fő (ha előfordult)	176	223	206	257	282	313	330	359
Önbesorolás, foglalkozás (0: lent; 10: fent)	5,6	6,1	5,9	6,4	6,5	6,6	7,2	6,8
Önbesorolás, anyagi helyzet (0: lent; 10: fent)	5,5	5,8	5,5	6,1	5,9	6,2	6,9	6,6
Önbesorolás, iskolázottság (0: lent; 10: fent)	5,6	6,3	6,0	6,6	6,9	6,8	7,4	7,3

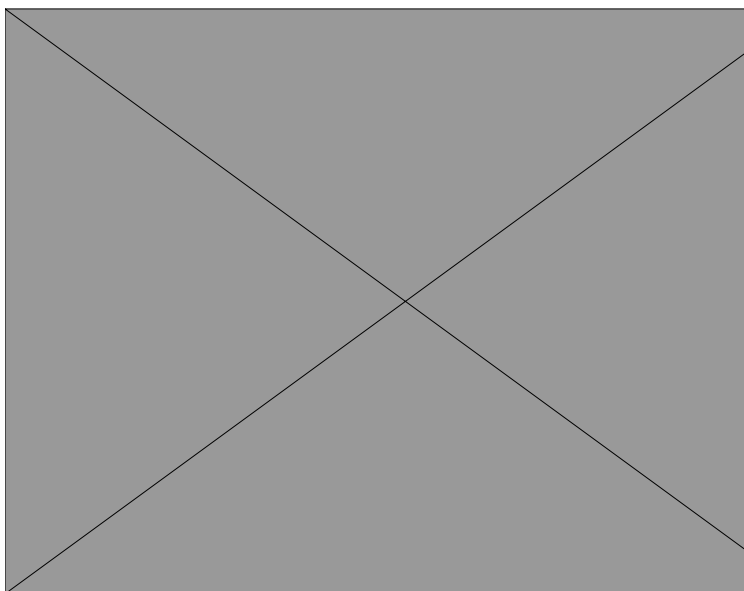
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

Rétegződési formációk

Fontosnak tartjuk a leíró elemzésen túl annak a mintázatnak a bemutatását is, amely mentén elrendeződnek ezek a társadalmi rétegek a győri társadalom belső hierarchiáját leképező tagozódási struktúrában. Ezeket rétegződési formációknak nevezzük, olyan alakzatoknak, amelyek láthatóvá teszik ennek a tagozódási mintának a konkrét formáját, alakját. A teljes népességre vonatkoztatott rétegződési formáció mellett bemutatjuk két fontos háttérváltozó kategóriáinak az egyedi alakzatait is. Egyrészt a városi lakosság életkor alapján tagolt, másrészt az iskolai végzettség alapján megkülönböztethető csoportjainak sűrűsödését vizsgáljuk meg az egyes rétegekben. Egyszerűbben fogalmazva azt szeretnénk bemutatni, hogy milyen a fiatal, a középkorú és az idős lakosság, illetve az alacsony, a közepes és a magas iskolázottságú lakosság rétegződési mintázata az általunk kidolgozott nyolc fokozatú tagozódási sémában.

A teljes népességre számolt alakzat (4. ábra), kiindulva abból, hogy nem egy országos mintáról, hanem az egyik gazdaságilag legfejlettebb nagyvárosi térségről beszélünk, jól érzékelteti az alsó rétegek és az alsó-középrétegek markáns súlyát még egy ilyen speciális társadalmi miliőben is. Különösen érdekes a kép, ha az alsó két csoportot összekapcsoljuk: akkor egy nagyjából 20 százalékos leszakadó, lecsúszó csoportról beszélhetünk, egy 18 százalékos alsó-középosztályi és egy 20 százalékos átmeneti helyzetű nagyobb tömbről.

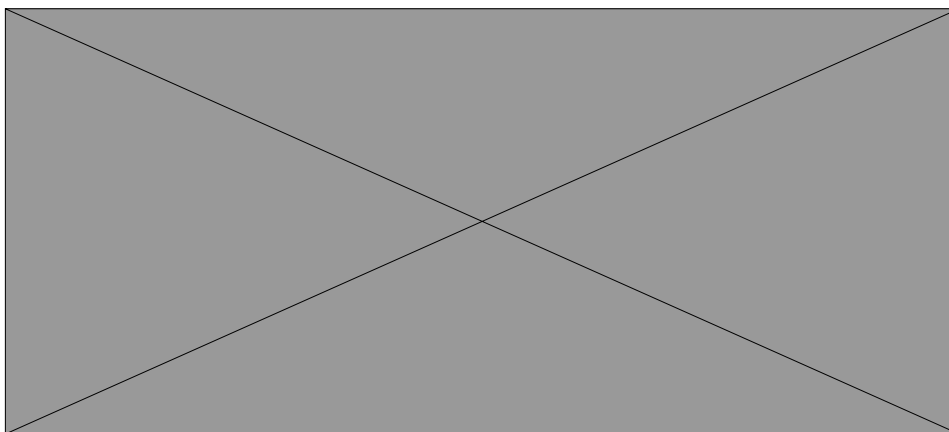
4. ábra: Rétegződési formáció – teljes lakosság

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

A korcsoport alapú elemzés legriasztóbb eredménye a hatvan évesnél idősebb lakosság társadalomszerkezetében megfigyelhető mintázatnál jelentkezik (5. ábra), úgy, hogy az életkornak nem volt közvetlen szerepe a rétegek kialakításában, kizárólag a három tőkeforma bizonyos mennyiségi és minőségi paramétereiből indultunk ki. Ez a korosztály gyakorlatilag az alsó három csoportba sűrűsödik egy keskeny, karcsú erős talapatú piramis alakzatot követve. Az eredmények megerősítik, hogy a hatvan év feletti korosztály nagyobbik részénél egyszerre jelentkezik az anyagi, a kulturális-szabadidős és kapcsolati erőforrások hiánya vagy fokozatos elapadása, elsovadása. Természetesen ezek egy része az életkor előrehaladtával szükségszerűen bekövetkező folyamatok eredője, de ne feledjük, hogy elsődlegesen a 75 év alatti potenciálisan még aktív-idős korosztálynak minősülő csoport alkotja ezt a korosztályt. Ebben az olvasatban egyértelműen megjelenik az aktív idős kor, a társadalmi integráció fenntartásának a problémája; a munka világából való kikerülés úgy tűnik, az indokoltnál erősebb és határozottabb választóvonal az életlehetőségek és az életmód, életvitel szempontjából is.

5. ábra: Rétegződési formációk korcsoport szerint

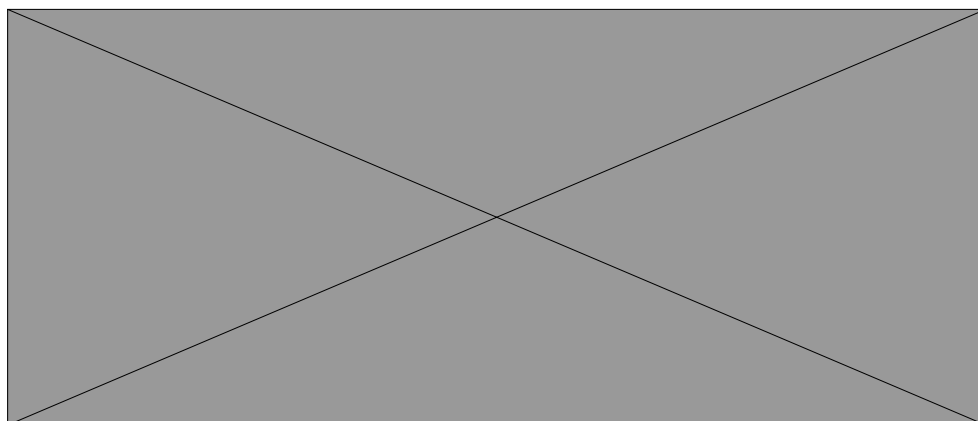

Megjegyzés: Az oszlopok hosszát az elemszám határozza meg, bal oldalon a férfiak, jobb oldalon a nők szerepelnek. A nyolc réteg alulról felfele van rendezve.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés. N=3032.

Az iskolai végzettséget azért választottuk ki, mert egyértelműen az egyik legfontosabb determináló tényezője a társadalmi pozíciónak, státusznak (6. ábra). Alapvető hatást gyakorol mindhárom tőkeformára, sőt a kulturális tőke nyilvánvaló állapotjelző változója. Elemzésünk során közvetlenül nem szerepeltettük a rétegződési modellben, de ennek ellenére természetesen szerepet játszik az egyes csoportok formálódásában. Az alapfokú iskolai végzettség napjainkra oly mértékben összefonódott az életkorral, hogy itt inkább annak a hatása köszön vissza az eredményekben. Jobban érdekel minket a végzettségi hierarchia felső szegmense, a főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkező felsőfokú végzettségű lakosság elhelyezkedése a tagozódási sémánkban.

6. ábra: Rétegződési formációk legmagasabb iskolai végzettség szerint

Megjegyzés: Az oszlopok hosszát az elemszám határozza meg, bal oldalon a férfiak, jobb oldalon a nők szerepelnek. A nyolc réteg alulról felfele van rendezve.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés. N=3032.

A rétegződési formáció alapján egy-értelműen látható, hogy nem jelenik meg egy feje tetejére állított piramis alakzat, a 60 év feletti korosztály megoszlási struktúrájának az ellenpárjaként. A felsőfokú végzettségű győri lakosok nagyjából egyenletes számban jelennek meg a felső öt rétegben. Ennek ellenére a győri lakosság körében is kimutatható a magasabb iskolai végzettség „védő funkciója”, a három tőkeforma tekintetében kedvezőtlenebb adottságokat mutató alsó csoportokban minimális az aránya a felsőfokú végzettségűeknek.

Társadalmi rétegződés és mobilitás

RÓBERT PÉTER

KULCSSZAVAK: iskolázottság, foglalkozás, jövedelem, származási háttér, intergenerációs mobilitás

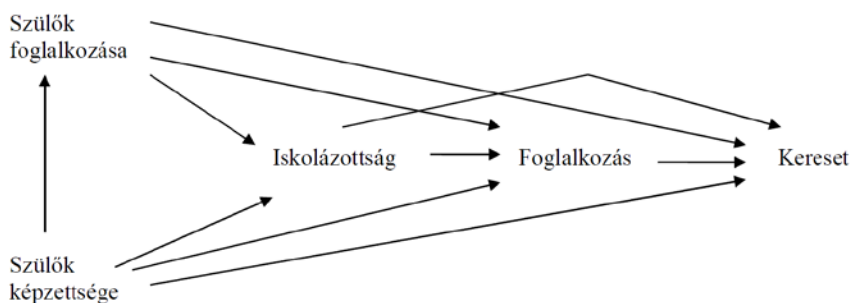
ABSZTRAKT: A fejezet a győri lakosság társadalmi rétegződését és intergenerációs mobilitását vizsgálja. Megközelítési módja a státuszmegszerzés folyamata, amely a származás – iskolázottság – foglalkozás – jövedelem oksági láncolatát foglalja magában, mintegy útmodellként. Az iskolázottság, a foglalkozás és a jövedelem a rétegződés három legfontosabb hierarchikus összetevője, amelyek kijelölik az emberek helyét a társadalomban. A származás, a családi háttér jelentős befolyást gyakorol a rétegződés mindhárom elemére. A fejezet a győri adatokon a közvetlen és közvetett hatások szétválasztásával vizsgálja a város lakosainak társadalmi helyzetét. Módszerként többváltozós elemzési technikát, regressziós modellek különféle típusait alkalmazza. A rétegződés, illetve a mobilitás elemzése során a hierarchikus tényezőknél túl figyelembe veszi a nemek közti, illetve az életkori különbségeket. Az elemzés alapján összességében elmondható, hogy győri társadalom rétegződésének, illetve mobilitásának alakulása megfelel a szakirodalmi várakozásoknak. A származási háttér jelentős közvetlen hatással van az iskolázottságra, s bizonyos közvetett hatások is mutatkoznak a foglalkozás vagy a jövedelem esetében. Az iskolázottság a győri társadalom esetében lényeges mértékben kijelöli a munkaerőpiacon a foglalkozási lehetőségeket, illetve meghatározza az elérhető jövedelmeket. A jövedelemre a foglalkozás közvetlen hatása is kimutatható, a vezető beosztás és az önálló vállalkozás növeli azt.

Bevezetés

A társadalmi rétegződés három vertikális összetevője, amelyek alapján a modern társadalmak hierarchikusan elrendeződnek, Peter Blau amerikai szociológus szerint a képzettség, a foglalkozás és a kereset (Blau 1976). Ez a fejezet azt elemzi, hogyan kapcsolódik össze ez a három tényező a győri népesség társadalmi státuszának esetében. Emellett vizsgálja, hogy a származás mekkora hatást gyakorol a társadalmi helyzetre, hogyan alakul az intergenerációs mobilitás a győriek esetében? A szülők iskolai végzettsége és foglalkozása hatással van-e gyermekeik társadalmi helyzetére, ahogyan azt – első között amerikai kutatások alapján – Blau és Duncan (1967), illetve Donald Treiman (1970) állítja, valamint számos korábbi hazai kutatás is demonstrálta (Andorka 1982; Róbert 1986). Ez az összefüggésrendszer, amelyet a szakirodalomban útmodellnek is neveznek,

a származás és a társadalmi helyzet jelzett három tényezője között alapvetően egy természetes kronológiai sorrendet követ, ezt mutatja az 1. ábra, ahol a nyilak a szakirodalom szerint feltételezett hatásokat jelzik a státuszmegszerzés során. Az itt szereplő státuszmegszerzés modelljét alkalmazó megközelítést a szakirodalom mint „második generációs” kutatást tartja számon (Ganzeboom – Treiman – Ultee 1998). Ezek az elemzések az első generációs kereszt táblás vizsgálatoknál bonyolultabb statisztikai eszközöket alkalmaznak, többváltozós modelljeik a regressziós elemzés különféle formáit használják.

1. ábra: Az általános státuszmegszerzési modell

Forrás: Blau és Duncan (1967), illetve Treiman (1970) alapján adaptálva.

A kiindulópontot a szülők jelentik, akik befolyásolják gyermekük iskolaválasztását és iskolai végzettségét, amit két, az iskolázottság felé mutató nyíl jelez. (A szülők iskolázottsága és foglalkozása értelemszerűen összefügg, de ezt a kapcsolatot általában nem vizsgálják, hanem a generációk közti átörökítésre fókuszálnak.) Az iskolázottság, értve ez alatt annak szintjét (alapfok, középfok, felsőfok), valamint a képzettség jellegét, szakterületét többé-kevésbé kijelöli a munkaerőpiacon betölthető foglalkozások körét, ahol valaki tanulmányai befejezése után munkát vállalhat (ahogy az iskolázottság és a foglalkozás közti nyíl mutatja). A társadalmi helyzet harmadik összetevőjét, a keresetet egyfelől az iskolázottság határozza meg (egy nyíl vezet az iskolázottságból a keresethez); a klasszikus közgazdasági modellekben ezt a humántőke befektetések első számú megtérüléseként értelmezik (Becker 1975). Emellett a kereset természetesen a foglalkozásból adódik (nyíl a foglalkozás és a kereset között), amennyiben adott iskolai végzettség pillanatnyi munkaerő-piaci értékét az adja meg, hogy bizonyos képesséssel milyen állást kap a munkavállaló és ezzel milyen fizetést tud elérni (munkaadójánál vagy önállóként). A társadalmi mobilitási kutatások továbbá azzal a feltételezéssel élnek, hogy a szülői háttér szerepe túlnyúlik az iskolázottságra gyakorolt hatáson. A szülői lehetőség szerint segítik gyerekeiket és a származási különbségek alapján azonos (vagy hasonló) iskolai végzettségű fiatalok jobb vagy rosszabb állásokhoz jutnak; sőt esetleg azonos (vagy hasonló) képzettségű és foglalkozású emberek keresetei között is mutatkoznak különbségek annak függvényében, hogy magasabb vagy alacsonyabb a társadalmi háttérük. Ebben az értelemben a származásnak vannak a társadalmi helyzetre gyakorolt közvetlen hatásai, illetve – döntően az iskolázottságon keresztül érvényesülő – közvetett hatásai. Minderről országos szinten is csak mérsékelten naprakészek az adatok és elemzések. A TÁRKI 2010-ig terjedő Monitor adatsorán Kolosi és Keller (2012) azt mutatták ki, hogy a származás direkt hatása a foglalkozásra időben állandó, az iskolázottságon keresztüli indirekt hatása viszont növekvő. Emellett a felsőfokú

végzettség direkt hatása a keresetekre állandó, miközben a foglalkozáson keresztüli indirekt hatása emelkedett. Valamivel korábbi, de időben hosszabban visszanyúló KSH adatsoron, Bukodi és Goldthorpe (2010) elemzése szerint az iskolázottság közvetlen hatása a foglalkozásra csökkenő, az apa foglalkozásának direkt hatása a gyerek foglalkozására pedig növekvő tendenciát mutat Magyarországon a rendszerváltást követően. Közvetlen származási hatásokat speciális magyar esetekben (pályakezdés, csak diplomás pályakezdők) kimutatott Blaskó (2008), Blaskó és Róbert (2007), valamint Bukodi és Róbert (2011) is.

A tanulmány a győri társadalom példáján vizsgálja a jelzett összefüggéseket azoknak az adatoknak alapján, amelyeket a TÁMOP projekt keretében a győri lakosság mintáján gyűjtöttek. Ez egy olyan empirikus felmérés, amely 2013 őszén készült Győrben, előzetesen összeállított, zárt kérdéseket tartalmazó kérdőív felhasználásával, kérdezőbiztosok közreműködésével. Az adatfelvétel eredményeképpen 3032, 18 éven felüli győri lakosról állnak rendelkezésre információk; ez a minta a 2011-es népszámlálás megfelelő demográfiai adataihoz viszonyítva nemre, korra és városrészeire reprezentatív.

Tekintettel arra, hogy ez a fejezet demográfiai alapváltozókat használ, a szövegben több ponton is szükséges utalni a lakossági adatfelvétel alapján készített kódkönyvre és alapsor dokumentációra az ott szereplő táblázatok megisméltése nélkül. A fejezet a modell logikájának megfelelően többváltozós elemzéseket alkalmaz, ahol a státuszmegszerzési változókon kívül a modellben szerepel még a kérdezett neme és életkora. Előbbi a férfi-női különbségekről tájékoztat, utóbbi – tekintettel az adatbázis keresztmetszeti jellegére – arra kísérlet, hogy időbeli különbségek is megjelenjenek az elemzésben.

Az iskolázottság és a foglalkozás kapcsolata

A társadalmi helyzet vizsgálatának egyik jellegzetes indikátora az *inkongruencia*. Ez a mutató annak jellemzésére szolgál, hogy a különböző foglalkozási státuszú emberek rendelkeznek-e a szükséges és megfelelő iskolai végzettséggel. A fogalom eredetileg elsősorban annak a jelenségnek a bemutatására szolgált, hogy a szocialista társadalmakban, így Magyarországon is, sokan dolgoztak vezetőként vagy diplomás munkakörben felsőfokú végzettség nélkül, mivel a kinevezések és feljebb lépések kevésbé a képzettségen, hanem inkább a politikai megbízhatóságon, lojalitáson (pl. párttagság) múltak (Gazsó 1990). A mai magyar társadalomban, s a győri társadalomban ez a helyzet napjainkban valószínűleg kevésbé jellemző. Valóban, az adatok azt mutatják, hogy a győri mintában a diplomához kötött állásban dolgozók 97 százalékának egyetemi vagy főiskolai diplomája van, esetleg akkreditált felsőfokú szakképzettséggel rendelkezik. A felsővezetők esetében ez az arány ugyan valamivel alacsonyabb, 83 százalék, s az ilyen állásban lévők 10 százaléka felsőfokra nem akkreditált szakképzettséggel rendelkezik. Mondhatni, hogy a középszintű vezetők olyan munkát végeznek, ahol a diplomás tudás és szakismeret kevésbé elvárás; közülük minden másodiknak van egyetemi vagy főiskolai végzettsége és minden ötödik felsőfokra nem akkreditált szakképzettséggel rendelkezik.¹

1 Az alacsony esetszám (29 felsővezető, 70 középvezető) miatt további részletekbe menni nehéz lenne, de az inkongruencia valószínűleg az idősebb kérdezettek esetében áll fenn, akik esetleg már nyugdíjban vannak, s az adatbázisban szereplő, rájuk vonatkozó foglalkozás esetében valójában az ő utolsó foglalkozásukról van szó.

Napjainkban az iskolázottság és a foglalkozás illeszkedésének problémája, a képzés expanziója következtében éppen ellenkező előjellel merül fel. A szakirodalomban gyakran találkozni a túlképzés problémájával, amikor valaki magasabb képzettséggel és szaktudással (leginkább diplomával) lát el olyan munkát, amelyhez kevesebb tudás is elegendő lenne (Galasi 2004). A győri kérdezettek közül az egyetemi diplomával rendelkezők 62 százaléka, a főiskolai diplomával rendelkezők 48 százaléka dolgozik diplomához kötött állásban. Ehhez hozzászámítható 3-4 százalék szellemi szabadfoglalkozású, illetve az egyetemet végzetek 14, a főiskolát végzetek 16 százaléka dolgozik vezető beosztásban. Emellett az önálló vállalkozóknak is 8 százaléka egyetemet, 14 százaléka főiskolát végzett. Összességében így egyetemi diplomával 10-12 százalékban, főiskolai diplomával 16-18 százalékban dolgozik valaki diplomát nem kívánó szellemi vagy fizikai munkakörben. Ezek az arányok is tovább csökkennek, ha csak az adatfelvétel idején aktív keresőket vizsgáljuk, amivel kiszűrjük például az idősebb nyugdíjasokat.

Az alapvetően kedvezőnek mondható képet tovább finomítja, ha megvizsgáljuk, hogy mennyire érzik a győriek összhangban tudásukat és a végzett munkát.² Ötfokú skálán mérve, ahol a magasabb érték a nagyobb összhangot jelzi, arra a kérdésre, hogy a munka során mennyire hasznosul valaki képzettsége, a válaszok átlaga 3,9, a főiskolát végzetek esetében 4,3, az egyetemet végzetek esetében 4,5. A válaszolók több mint 70 százaléka érzi úgy, hogy munkája során hasznosul a tudása (4 vagy 5 kód a skálán); egyetemi diplomával ez az arány 90 százalék felett van és főiskolai diplomával is 84 százalék. Ezek az arányok nagyon kevéssé csökkennek, ha a 40 év alatti fiatal korosztályt nézzük. Másik oldalról, a válaszolók 40 százaléka gondolja, hogy a munkájában egyáltalán nem szükséges a magasabb iskolázottság, több tudás és ez az arány 53 százalék azok körében, akik egyetemet végzetek. Ugyanakkor nagyjából minden ötödik válaszoló a skála 4-5. fokára helyezte magát; a főiskolát végzetek 21 százaléka, az egyetemet végzetek 18 százaléka gondolja úgy, hogy munkájában még több képzettséget, tudást is hasznosítani tudna. Ez az arány egyetemi diplomával, 40 év alatt csak 15 százalék.

Összességében tehát úgy tűnik, hogy a *túlképzés / alulfoglalkoztatás jelensége kevéssé van jelen a győri munkaerőpiacon*. A probléma nem áll fenn a diplomások esetében, de egy más képzettségi szegmens esetében, a szakmunkás végzettségűek közül is csak 18 százalék azok aránya, akik betanított munkásként vagy segédmunkásként dolgoznak.

Az iskolázottság hatását érdemes vizsgálni a *foglalkoztathatóságra* is. Ebben a tekintetben célszerű az elemzésből kizárni a nyugdíjasokat, a tanulókat, a háztartásbelieket és azt vizsgálni, hogy az iskolai végzettség hogyan függ össze a nem teljes munkaidőben való alkalmazással, a vállalkozással, a munkanélküliséggel, illetve a GYES/GYED/GYET státusszal a teljes időben való alkalmazáshoz viszonyítva.³

2 A vonatkozó kérdéseket úgy tettük fel: *A munka során, amit végez/végzett, milyen mértékben van/volt valójában szükség az Ön képzettségére és tudására?, illetve A munka, amit végez/végzett, milyen mértékben kívánna/kívánt volna meg magasabb képzettséget, több tudást, mint amivel rendelkezik/rendelkezett?*

3 Az elemzésből kizárt kategóriák a teljes minta 40 százaléka, de a 60 évnél fiatalabbak esetében már csak 17 százaléka, mivel így életkor alapján szűrtük ki a nyugdíjasokat és a kimaradók nagy része tanuló. (A háztartásbeliek száma elenyésző.) Magyarázatra szorul esetleg, hogy a GYES/GYED/GYET kategória miért nem marad ki, főleg mivel ez lényegében csak a nők esetében releváns. Figyelembe vételüket az indokolja, hogy megpróbáljuk megvizsgálni, lehet-e a gyermekvállalás munkanélküliséget elkerülő döntés.

A statisztikai modell így azt mutatja meg, hogy különböző iskolai végzettségek esetében mi a valószínűsége annak, hogy valaki adott munkaerő-piaci státuszhoz tartozik a leggyakoribb esethez, a teljes munkaidőben való alkalmazáshoz viszonyítva. Az iskolai végzettség hatása mellett a modell kontrollként tartalmazza az életkort (korévben mérve) és a kérdezett nemét, ahol az 1-es érték a nő, a 0 érték a férfi. Az eredményeket az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: Kiemelt munkaerő-piaci kategóriákba tartozás valószínűsége iskolai végzettség szerint

Magyarázó változók	Rész munkaidőben dolgozik, alkalmi munkás		Vállalkozó		Munkanélküli		GYES/GYED/GYET-en van	
	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados
Iskolázottság								
- Általános iskola	1,914***	6,783	-1,319*	0,268	2,034***	7,644	1,739**	5,693
- Szakmunkás végzettség	0,853+	2,347	-0,822*	0,439	0,688	1,990	0,554	1,741
- Szakközépiskola	0,303	1,355	-0,350	0,705	0,392	1,480	-0,120	,887
- Gimnázium	0,481	1,618	0,107	1,113	0,477	1,612	0,741	2,098
- Felsőfokú technikum	0,953+	2,594	-0,640	0,527	0,597	1,817	0,029	1,030
- Főiskola	-1,380+	0,252	-0,215	0,807	-0,346	0,708	0,315	1,371
- Egyetem	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Életkor (korév)	0,004	1,004	0,044***	1,045	-0,027*	0,973	-0,072***	,931
Nő	0,775**	2,171	-0,827***	0,438	,452+	1,572	3,317***	27,575
Konstans	-3,861***		-3,602***		-2,601***		-3,073***	

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések multinomiális logisztikus regressziós elemzésből származnak; a modell magyarázó ereje 19 százalék (Nagelkerke R²=0,186).
Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=1771 (nyugdíjasok, tanulók, háztartásbeliek nélkül).

A statisztikai modell szerint teljes munkaidőben való alkalmazáshoz és az egyetemi végzettséghez képest az alacsony, általános iskolai vagy szakmunkás végzettség növeli a rész munkaidős vagy alkalmi foglalkoztatás esélyét. Ez a valószínűség az esélyhányados szerint majd hétszeres általános iskolai végzettséggel az egyetemi diplomához képest. Főiskolai diplomával kicsivel több esély van ennek a helyzetnek az elkerüléséhez az egyetemi diplomához képest. A nők a férfiakhoz képest kétszeres valószínűséggel vannak jelen a munkaerőpiacon ilyen módon.

A vállalkozóvá válás valószínűsége szignifikánsan kisebb általános iskolai, de szakmunkás végzettséggel is. Az életkor viszont növeli annak esélyét, hogy valaki vállalkozó és nem alkalmazott. A nőknek a férfiakhoz képest kisebb az esélyük a vállalkozói munkára.

A munkanélküliség valószínűsége hét és félszeres mértékű, ha valakinek csak általános iskolai végzettsége van az egyetemi diplomához képest. Az életkor negatív hatása azt jelzi, hogy a munkanélküliség veszélyének a fiatalok jobban ki vannak téve. Ennek valószínűsége kicsit magasabb a nők esetében, mint a férfiaknál.

Végezetül értelemszerűen a fiatal nőkre jellemző, hogy nem vállalnak munkát, hanem otthon vannak GYES/GYED/GYET-en. Ennek valószínűsége alacsony, általános iskolai végzettséggel mintegy öt és félszeres ahhoz képest, ha valakinek egyetemi diplomája van. Ezt az eredményt persze nem tekintjük arra vonatkozó egyértelmű bizonyítéknak, hogy a munkaerőpiacon rossz helyzetben levő nők inkább gyereket vállalnak, amivel csökkentik annak az esélyét, hogy képzetlenségük miatt munkanélküliek legyenek. Viszont ki sem zárhatjuk ennek lehetőségét.

Az iskolázottság és a foglalkozás összefüggése a keresettel

A bevezetőben bemutatott státuszmegszerzési modell értelmében a magasabb iskolázottság munkaerő-piaci és foglalkozási megtérülésének elemzése után ebben a részben – közgazdasági megfogalmazással – az iskolai befektetések jövedelmi megtérülésének vizsgálata a következő lépés. A függő változó ennek során a személyi jövedelem.⁴ Az adatbázisban rendelkezésre áll a háztartás szintű jövedelem is, de egyéni szinten a kért iskolázottsága és személyes jövedelme közti kapcsolat az érdekes. Sajnálatosan a személyi jövedelemre vonatkozó kérdésre nagyon sokan nem kívántak válaszolni, az adathiány 52 százalék volt. Tartalmilag a 0 Ft személyi jövedelem elfogadható válasz, a kérdőív elején a háztartási táblában szerepelt olyan kérdés, hogy a háztartás tagjának van-e jövedelme és erre a kérdésre a 18 éven felüli megkérdezettek 11 százaléka válaszolt nemlegesen. Ezen válaszolók közel fele tanuló, de a tanulók 13 százalékának van jövedelme. A háztartásbeliek háromnegyedének,

4 A kérdőívben szereplő kérdés ez volt: *Mennyi az Ön havi nettó, adózás utáni összes jövedelme? Ha több forrásból van jövedelme, összesen és átlagosan mennyi?* A kérdés nyitott volt és egy összegszerű választ kívánt a kérdeztől. Ez a jövedelem gyakorlatilag lehetett akár munkavégzésből adódó kereset, akár nyugdíj, akár más bevétel, pl. tanuló ösztöndíja.

a munkanélküliek kétharmadának viszont az adatok szerint nincsen jövedelme és ez szintén elfogadható.

Az adathiány ezen túlmenően is olyan nagymérvű, ami megkívánta a probléma kezelését. Ha az elemzés csak azokra vonatkozna, akik válaszoltak a személyi jövedelemre vonatkozó kérdésre, akkor egy ellenőrizhetetlen (vagy csak igen nehezen ellenőrizhető) szelekciós problémával kerülénk szembe, ami az eredmények érvényességét és megbízhatóságát vonná kétségbe. Mivel a kérdőívben szereplő másik anyagi természetű változó, a megtakarítások esetében szintén magas volt az adathiány, egy olyan kérdéscsoportot használtunk fel a hiányzó személyi jövedelmi adatok pótlására, amelynél a válaszok esetében az adathiány problémája nem állt fenn, lényegében 1-2 százalékos mértékű volt. Ez a kérdéscsoport a háztartás felszereltségére, bizonyos vagyoni elemekre vonatkozott, nevezetesen hogy van-e valakiknek automata mosógépük, mosogatógépük, nagy képátmérőjű lapos tévéjük, okostelefonjuk, tablet-jük, e-book olvasójuk, biztonsági riasztóberendezésük, személygépkocsijuk, személyi számítógépük, internet hozzáférésük, hétvégi telkük, nyaralójuk? Az erre a listára vonatkozó igen-nem válaszok alapján lehetett egy gyakorisági skálát készíteni, az egyes gyakoriságokhoz hozzárendelni az érvényes válaszok alapján jövedelmi adatokat, majd ezekkel a jövedelmi adatokkal pótolni a hiányzó jövedelmeket. Ezután az elemzésben használt függő változón csak azoknak nem volt személyi jövedelmük, akik magukról ezt állították a háztartási táblában és ugyanakkor valóban tanulók, munkanélküliek, háztartásbeliek voltak.

Az eljárás nyilván nem problémátlan és szükséges is egy fontos megjegyzést tenni. Azok között, akiknél a hiányzó jövedelmi adatokat pótolni kellett, felül voltak reprezentálva az egyetemet végzettek, illetve a diplomás foglalkozásban dolgozók. Miközben az alacsonyabb végzettségűek, illetve a fizikai dolgozók esetében az adatpótlás *magasabb* átlagos személyi jövedelmeket eredményezett, a diplomások, valamint a felső és középzvezetők esetében éppen ellenkezőleg, a jövedelmi átlagok *alacsonyabbak* lettek. A „javított” és teljesebb körű személyi jövedelem változón ezért az iskolázottság, illetve foglalkozás szerinti különbségek összességében *kisebbség* lettek, a képzettség hatása az elemzésben valószínűleg *alulbecsült*.

Ezzel együtt az iskolázottság hatása a jövedelemre jelentős. Az erre vonatkozó statisztikai elemzés eredményét mutatja a 2. táblázat. A regressziós modellben a függő változó a személyi jövedelem logaritmus. Érdekes az elemzést elvégezni a teljes mintára és a munkaerőpiacon lévőkre külön-külön. Az iskolázottság hatását kétféle módon is meg lehet ragadni: az egyik bevett lehetőség annak vizsgálatára, hogy az elvégzett osztályok száma⁵ hogyan növeli a jövedelmet (1. és 2. modell a táblázatban); a másik megközelítés, hogy az egyes végzettségi szintekhez mennyivel több/kevesebb jövedelem tartozik egy adott referencia szinthez viszonyítva (3. és 4. modell a táblázatban). Az elemzésben szereplő minden modellben az iskola hatását kontrollálja a nem és az életkor figyelembe vétele. Utóbbi esetében a korév mellett szerepel annak négyzete is; ez teszi lehetővé annak vizsgálatát, hogy mennyiben (nem) lineáris az életkor és jövedelem közti kapcsolat.

5 Ez a változó az iskolai végzettség kategóriáit helyezi el egy intervallum skálán, a formálisan szükséges időt veszi figyelembe, az általános iskola eszerint 8 évbe, az érettségi 12 évbe, egy főiskola 15 évbe stb. kerül. Így a humán tőke befektetések mértéke valóban az időráfordítás.

2. táblázat: Az iskolai végzettség hatása a személyi jövedelemre

Magyarázó változók	Teljes minta				Munkaerőpiacon lévők			
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Iskolázottság								
- Általános iskola	-	-	-0,138***	-0,118***	-	-	-0,146***	-0,148***
- Szakmunkás végzettség	-	-	-0,064***	-0,070***	-	-	-0,065***	-0,072***
- Szakközépiskola	-	-	-0,019	-0,017	-	-	-0,028+	-0,021
- Gimnázium	-	-	-0,049**	-0,037**	-	-	-0,031	-0,017
- Technikum	-	-	Ref.	Ref.	-	-	Ref.	Ref.
- Főiskola	-	-	0,048***	0,049***	-	-	0,028+	0,038*
- Egyetem	-	-	0,074***	0,073**	-	-	0,051**	0,060***
Elvégzett osztályok száma	0,020***	0,019***	-	-	0,019***	0,021***	-	-
Férfi		0,050***		0,054***		0,060***		0,065***
Életkor (korév)		0,000*		0,000*		-0,001		-0,001
Korév négyzete		-0,010**		-0,012***		-0,029***		-0,029***
Konstans	4,821***	4,846***	5,094***	5,099***	4,870***	4,865***	5,134***	5,142***
Magyarázó erő (R²)	0,113 (11%)	0,140 (14%)	0,117 (12%)	0,148 (15%)	0,090 (9%)	0,132 (13%)	0,089 (9%)	0,135 (13%)

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések OLS regressziós elemzésből származnak.

Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri járműipari körzet kutatás - Lakossági felmérés, érvényes N=2763 (teljes minta), illetve 1574 (munkaerőpiacon lévők)

A statisztikai elemzés megerősíti, hogy az elvégzett osztályok számának növekedésével emelkedik a jövedelem is, a megfelelő becslés pozitív és magas fokon szignifikáns. Az elvégzett osztályok száma azonban csak egy nagyon globális mutatója az összefüggésnek. A képzettségi szintek elkülönítése megmutatja, hogy a technikumi végzettséghez, mint referenciához képest tényleges bérelőnyt jelent a főiskolai vagy egyetemi diploma. A gimnáziumi végzettség azonban úgy tűnik, kevesebbet ér(t) a győri munkaerőpiacon, a szakmunkás vagy általános iskolai végzettség pedig még kevesebbet. A jelenlegi munkaerőpiacon lévők esetében két ponton egészen ki ez a kép: egyrészt nincsen különbség a technikum,

a szakközépiskola vagy a gimnázium „hozama” között; másrészt a főiskolai diploma bérpriumi mérsékeltébbnek tűnik (kisebb becslések, alacsonyabb szignifikancia szint).

A demográfiai változók tekintetében, mint máshol, Győrben is jelentős a férfiak bérelőnye a nőkhöz képest. Az életkor esetében a szignifikáns pozitív becslések azt fejezik ki, hogy minél idősebb valaki, annál magasabb a jövedelme. Az adatok szerint ez kevésbé van így, a jelenlegi munkaerőpiacon lévők esetében különösen nem áll fenn. A korév négyzetére vonatkozó szignifikáns negatív becslések alapján arról van szó, hogy a jövedelmek életkori profilja előbb növekvő, majd csökkenő, egy fordított U-görbét formáz. A teljes minta esetében ez nem meglepő, ott a modellben idősebb emberek is vannak, akiknek esetében a jövedelem már nyugdíj. A mintázat azonban még markánsabban van jelen a munkaerőpiacon lévők esetében, vagyis a győri munkaerőpiac relatíve magasabb béreket kínál a fiatalabbaknak, a jövedelmek növekedése az életkorral nem szükségszerű.⁶

Az elemzés egy következő lépése, amikor a foglalkozás is bekerül a modellbe, vagyis már nem csak az a kérdés, hogy a jövedelmeket hogyan határozza meg az iskolai végzettség, hanem ezen túlmenően az a tény is, hogy adott végzettséggel milyen módon van jelen valaki a munkaerőpiacon. Az erre vonatkozó eredmények jelennek meg a 3. táblázatban.

Ez az elemzés is külön történt a teljes mintán és a munkaerőpiacon lévők részmintáján. A négy modellbe sorrendben az iskolázottság, a foglalkozás, a nem és az életkor változói kerültek be. A végzettség hatását ezúttal csak az elvégzett osztályok száma mutatja, az iskolai szintekre vonatkozó részletes eredményeket már tartalmazta a 2. táblázat. Itt az iskolázottság szerepeltetése a modellben csak azt szolgálja, hogy a foglalkozás hozzáadott értéke látható legyen a jövedelmek szempontjából. A képzettség és a foglalkozás közti erős kapcsolat már korábban bebizonyosodott, a foglalkozás jelentős mértékben tartalmazza a képzettséget, vagyis, ha a foglalkozásnak nincsen szignifikáns hatása, akkor gyakorlatilag csak az iskolázottságon múlnak a jövedelmek. A modellek eredményei szerint nem erről van szó, a foglalkozásnak van közvetlen hatása az iskolázottságtól függetlenül is a jövedelmekre. A legrosszabbul fizetett és legkevésbé iskolázott szakképzetlen munkásokhoz viszonyítva a vizsgált foglalkozási kategóriákba tartozók jövedelmei magasabbak, s ez nemcsak magasabb iskolai végzettségük miatt van így. A becslések alapján a felső- és középfelvezetők esetében a legmagasabbak a személyi jövedelmek, őket követik a különféle típusú önálló (vállalkozói) foglalkozásúak, s csak ezután jönnek a beosztott diplomások, majd végül a diplomát nem igénylő szellemi munkát végzők és a szakmunkások. Úgy tűnik tehát, hogy a munkaerőpiac az iskolázottságon túl anyagilag megbecsüli egyrészt azokat, akik vezető beosztást vállalnak, (ami járhat több munkával, nagyobb felelősséggel stb.), másrészt azokat, akik nem alkalmazotti munkakörben dolgozva vállalnak nagyobb kockázatot. A beosztott diplomások esetében kisebb a képzettségen túli jövedelmi hozadék. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a teljes mintán végzett elemzésben a személyi jövedelem az idősebbeknél már nem munkabér, hanem nyugdíj, a munkaerőpiacon lévők részmintája mutat korrektebb összefüggést. Szó volt arról is, hogy az adathiányok pótlása után a vezetői jövedelmek relatíve kisebbek lettek, a jövedelmi különbségek csökkentek,

6 A kérdés részletesebb elemzése érdekes lenne egy olyan bontásban, hogy valaki az állami vagy a piaci szektorban dolgozik. Feltételezhető, hogy a jövedelmek jelzett életkori profilja a magánszektorra jellemzőbb.

a második modellben látható, hogy a középvezetők jövedelme éppenséggel magasabbnak tűnik, mint a felsővezetőké, ami óvatosságra int az adatok szempontjából.

3. táblázat: Az iskolai végzettség és a foglalkozás hatása a személyi jövedelemre

Magyarázó változók	Teljes minta				Munkaerőpiacon lévők			
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Elvégzett osztályok száma	0,020***	0,017***	0,014***	0,012***	0,019***	0,015***	0,015***	0,015***
Foglalkozás								
- Felsővezető		0,131***	0,129***	0,139***		0,115**	0,0117**	0,110**
- Középvezető		0,093***	0,085***	0,092***		0,144***	0,0128***	0,124***
- Alsóvezető		0,002	0,009	0,022		0,072*	0,080**	0,085**
- Diplomás munka		0,072***	0,081***	0,084***		0,045*	0,054**	0,052**
- Szellemi (nem diplomás)		0,028*	0,042**	0,044***		0,020	0,036*	0,036*
- Szakmunkás (fizikai)		0,034**	0,025*	0,023*		0,016	0,008	0,008
- Szellemi önálló		0,090**	0,090**	0,089**		0,090**	0,084**	0,082**
- Vállalkozó (fizikai)		0,081***	0,071***	0,066**		0,076**	0,066**	0,062**
- Mezőgazdasági önálló		0,084***	0,085***	0,080***		0,056**	0,058**	0,058***
- Szakképzetlen fizikai		Ref.	Ref.	Ref.		Ref.	Ref.	Ref.
Férfi			0,053***	0,053***			0,062**	0,061***
Életkor (korév)				0,000				-0,001
Korév négyzete				-0,011**				-0,023**
Konstans	4,821***	4,848***	4,835	4,879***	4,868***	4,893***	4,854**	4,886***
Magyarázó erő (R²)	0,111	0,133	0,153	0,158	0,089	0,111	0,144	0,148

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések OLS regressziós elemzésből származnak. A foglalkozás esetében a referencia a szakképzetlen munkás (betanított munkás, segédmunkás, mezőgazdasági fizikai dolgozó).

Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri járműipari körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=2376 (teljes minta), illetve 1367 (munkaerőpiacon lévők, érvényes foglalkozási kóddal)

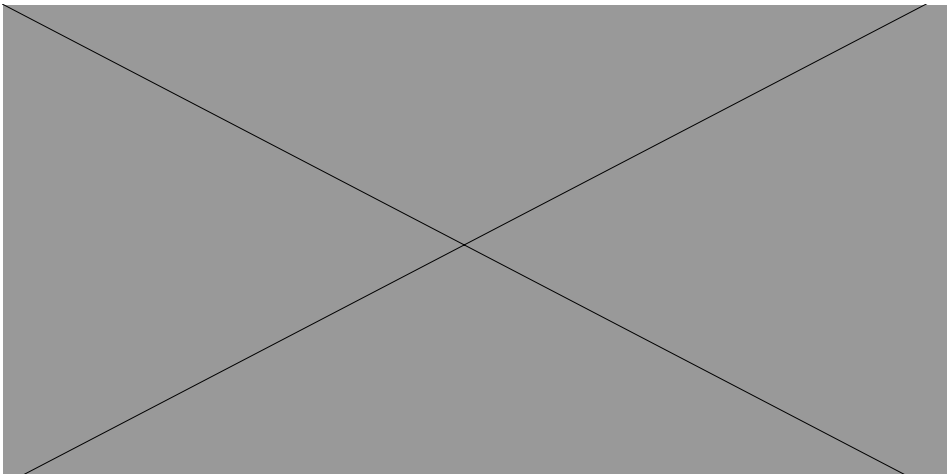
Össességében a státuszmegszerzésre vonatkozóan elmondható, hogy ebben a folyamatban az iskolázottság és a végzettségek különféle felhasználása a munkaerőpiacon, vagyis a foglalkozás is egyaránt szerepet játszik.

A származás hatása a képzettségre, a foglalkozásra és a keresetre

A kutatás kérdőívében a származásra vonatkozóan az apa és az anya iskolai végzettségéről és foglalkozásáról szerepelt kérdés. Utóbbi esetében a kérdés arra vonatkozott, hogy a szülők valamelyike szellemi vagy fizikai munkát végzett-e, dolgozott-e önálló vállalkozóként, vagy volt-e vezető beosztásban. A kérdések a kérdezett 14 éves korára vonatkoztak; a társadalmi mobilitás kutatások bevett gyakorlata szerint (Andorka 1982). Érthető módon mindig vannak az ilyen kutatásokban, akik nem emlékeznek ezekre az adatokra. Az iskolai végzettség esetében az ebből adódó adathiány alacsonyabb, 2-3 százalék, ezért a szülők (összevont) iskolai végzettsége a családi háttér teljesebb indikátora. A változó képzése úgy történt, hogy a szülői iskolai végzettség első lépésben az anya iskolai végzettsége (az adathiány alacsonyabb), de ha az apa iskolai végzettsége magasabb, akkor az ő végzettsége lett az összevont szülői iskolai végzettség. A szülők foglalkozására vonatkozó adathiány jóval magasabb, akár 20 százalék felett is, amibe belejátszik, hogy a szülők, elsősorban az anyák esetleg nem dolgoztak a válaszadó 14 éves korában. Így ennek a mérésnek az esetében valóban csak bizonyos kiemelt foglalkozási pozíciók elkülönítése lehetséges.

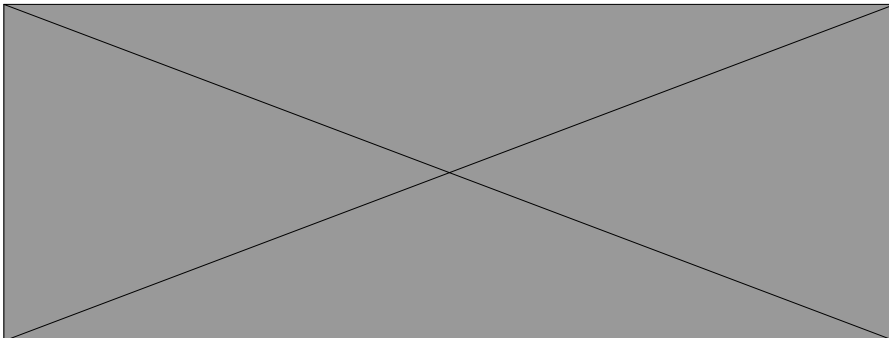
A győri népesség iskolai mobilitását, a származás és az iskolázottság összefüggését mutatja be a 2. és a 3. ábra. Az ábrákon az látszik, milyen magas az iskolai végzettség (az elvégzett osztályok számával mérve) egyes szülői iskolázottsági, illetve foglalkozási kategóriák mentén. A különbségek a családi háttér mindkét mérése esetében szignifikánsak. Az iskolázottabb szülők gyermekei, mint mindenütt a világon, magasabban képzettek lesznek; az alacsonyabb iskolázottság főleg akkor jellemző, ha a szülőknek sincsen érettségijük sem. Emellett magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek azok is, akiknek a szülei között volt vezető beosztású, vagy legalábbis szellemi foglalkozású. Ehhez képest az önálló vállalkozói háttér csak kicsit eredményez magasabb végzettséget, mintha a szülők jellemzően beosztott, alkalmazotti, fizikai foglalkozásban dolgoztak.

2. ábra: A szülői iskolai végzettség és a kérdezett által elvégzett osztályok száma

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=2952 (adathiány = egyik szülőt sem ismerte, egyik szülő sem dolgozott).

3. ábra: Kiemelt szülői foglalkozások és a kérdezett által elvégzett osztályok száma

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3007 (adathiány = egyik szülőt sem ismerte, egyik szülő sem dolgozott).

Többet mutat a származás és az iskolázottság összefüggéséről a többváltozós elemzés. Az eredmények a 4. táblázatban szerepelnek. A modell azt becsüli, hogy milyen valószínűséggel szerzett valaki a győri kérdezettek körében egyetemi vagy főiskolai diplomát, közép vagy felsőfokú technikumi végzettséget, vagy érettségizett le az érettségét el nem érő alacsonyabb végzettséghez képest, adott származási háttérrel, ahol mind a szülők iskolázottsága, mind a foglalkozása szerepel magyarázó változóként. A modell kontrollál a nemre és az életkorra.

4. táblázat: A származás hatása a megszerzett iskolai végzettségi szintre

Magyarázó változók	Egyetemi diploma		Főiskolai diploma		Közép- vagy felsőfokú technikum		Érettségi	
	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados
Szülői iskolázottság								
- Egyetem	3,096***	22,102	1,934***	6,919	1,677**	1,784	1,169**	2,021
- Főiskola	3,046***	21,032	2,323***	10,202	1,769***	2,722	1,201***	3,219
- Felsőfokú technikum	2,341***	10,390	2,120***	8,331	1,377*	1,143	0,756	3,323
- Középfokú technikum	1,704***	5,497	1,628***	5,093	1,652***	2,560	0,506	2,129
- Gimnáziumi érettségi	2,157***	8,645	1,898***	6,674	1,275***	2,079	1,135***	1,658
- Szakközépisk. érettségi	1,189***	3,284	1,374***	3,949	0,795**	1,379	0,896***	3,112
- Érettségi alatt	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Szülői foglalkozás								
- Van felsővezető	1,619***	5,049	1,108**	3,028	0,679+	1,972	0,778**	2,176
- Van középvezető	1,850***	6,359	1,357***	3,886	0,927***	2,528	0,827***	2,287
- Van önálló vállalkozó	,440	1,552	,245	1,278	0,405	1,499	0,040	1,041
- Van szellemi dolgozó	1,268***	3,555	0,924***	2,519	0,780***	2,181	0,723***	2,060
- Alkalm., beoszt., fizik.	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nő	0,342*	1,407	0,592***	1,808	0,128	1,136	0,704***	2,021
Életkor (korév)	0,017***	1,017	0,003	1,003	0,007+	1,007	-0,007**	0,993
Korév négyzete	-0,204**	0,816	-0,281***	0,755	-,0040	0,961	-0,114**	0,892
Konstans	-3,643***		-2,047***		-2,210***		-0,486**	

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések multinomiális logisztikus regressziós elemzésből származnak; a modell magyarázó ereje közel 26 százalék (Nagelkerke R²=0,256).

Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=2925.

Az adatok szerint mind a szülők iskolázottsága, mind pedig a vizsgált néhány kiemelt foglalkozási pozíció többnyire szignifikánsan befolyásolja a megszerzett iskolai végzettséget. Az esélyhányadosok alapján diplomás családi háttérrel mintegy húszszoros a valószínűsége annak, hogy valaki egyetemet végez és nem lesz érettséginél alacsonyabb végzettsége ahhoz képest, ha a szülőknek sincsen érettségijük sem. Hasonló módon egy főiskolai diploma valószínűsége akkor a legmagasabb (tízszeres), ha a szülőnek is főiskolai diplomája van. A felsőfokú végzettség újratermelődése nagyon erősen van jelen a győri népesség esetében (is). Emellett, ha a szülők legalább egyike vezető beosztású volt, ez 5-6-szoros mértékben növeli az egyetemi diploma, 3-4-szeres mértékben a főiskolai diploma megszerzésének esélyét ahhoz képest, ha a szülők beosztott fizikai dolgozók (alkalmazottak). A technikai végzettség vagy az érettségi megszerzése is valószínűbb jobb családi háttér esetén, de az esélyhányadosok már kisebb különbséget mutatnak. Ezek az eredmények nagyjából összhangban vannak a szokásos várakozással. A szülők és a kérdezett iskolázottsága közti szoros összefüggést állapítanak meg az alapsor kötet megfelelő táblázatai is. Az egyetlen meglepő tényező, hogy az önálló vállalkozó háttérnek nincs szignifikáns hatása az iskolázottságra. Korábbi országos hazai eredmények azt mutatták, hogy az ilyen családi háttér is növeli a magasabb végzettség, pl. főiskolai diploma megszerzésének esélyét (Róbert 2000b), bár az a kutatás differenciált abból a szempontból, hogy milyen területen szerez valaki diplomát.

A modell azt is megmutatja, hogy a győri nők nagyobb valószínűséggel érettségiznek le és szereznek diplomát, főleg ha főiskolai diplomáról van szó, mint a férfiak. A technikum esetében nincs különbség a nemek között. A felsőfokú képzés expanziója miatt (is) a fiatalok nagyobb valószínűséggel szereztek diplomát, főleg egyetemi végzettséget, de ez a trend nem növekszik egyenletesen. Az érettségi, mint legmagasabb iskolai végzettség a fiatalabbak felé haladva erőteljesen és egyre inkább csökkent a győri lakosság esetében az alacsonyabb végzettséghez viszonyítva. Akik tehát érettségit szereznek, nem állnak meg, hanem nagyrészt tovább is tanulnak, miközben az alacsony iskolai végzettségűeknek már az érettségi sem sikerül.

A foglalkozási mobilitás hagyományos keresztábrás vizsgálata arra a kérdésre ad választ, hogy egy adott foglalkozási kategóriába tartozó személy milyen foglalkozású szülők gyermeke. Az 5. táblázat azt mutatja, hány százalékban „érkeztek” adott származási kategóriából az egyes foglalkozási csoportok tagjai. A megoszlások, illetve a szignifikánsan felül- vagy alulreprezentált értékek előfordulása a táblázatban jelentős generációk közti összefüggést jeleznek a szülők és a kérdezettek foglalkozása között. Hiába érkezett majd minden második felső- vagy középvezető olyan családból, ahol a szülők beosztott fizikai alkalmazottak voltak, a két kategória esetében statisztikailag jelentős az újratermelődés mértéke. A diplomás szellemi foglalkozásúak pedig egyértelműen olyan családokból jöttek, ahol a szülők maguk is szellemi dolgozók, illetve vezető beosztásúak voltak. A beosztott fizikai foglalkozási háttér kifejezetten nem jellemző a győri diplomás értelmiségre. Szintén alacsony foglalkozási mobilitásra utal, hogy a fizikai foglalkozásúak 70 százalékának a szülei is azok voltak, s hogy nem jellemző a lefelé mobilitás sem szellemi vagy vezetői családi háttérből. Egyedül az önálló vállalkozókra vonatkozó sor, illetve oszlop adatai jeleznek meglepő kivételt. Ellentétben az országos (vagy nemzetközi)

adatokkal, úgy tűnik, mintha ezen a téren nem lenne jelen foglalkozási átörökítés. Ez elég valószínűtlen, ami más helyi kutatásoknak is bizonyára ellentmond.⁷

5. táblázat: Foglalkozási megoszlás a szülők foglalkozása szerint (%)

Szülői foglalkozás	Felsővezető	Középvezető	Diplomás szellemi	Önálló vállalkozó	Szellemi	Fizikai munkás*
Felsővezető	13,8	1,4	9,5	6,2	5,6	<u>2,0</u>
Középvezető	10,3	24,3	25,6	13,5	15,6	<u>8,1</u>
Önálló vállalkozó	6,9	2,9	3,9	3,2	6,8	5,0
Szellemi dolgozó	20,7	25,7	31,2	23,2	26,9	<u>14,7</u>
Beosztott fizikai alkalmazott	48,3	45,7	<u>29,8</u>	53,9	<u>45,1</u>	70,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	29	70	359	406	409	1180

Megjegyzés: Dőltten szedve, ahol a cellagyakorosság szignifikánsan pozitívan eltér a véletlen eloszlástól; aláhúzva, ahol ugyanez az eltérés szignifikánsan negatívan van jelen. Az eltérés az adjusted residual értékeken alapszik, amely azt mutatja, hogy a táblázatban mely cella szignifikánsan felül- vagy alulreprezentált a megfigyelések véletlen eloszlásához képest. A vezetőkre vonatkozó oszlopokban a megoszlásokat az alacsony esetszámoknak megfelelően óvatosan kell kezelni.

*Itt szerepelnek a közvetlen termelésirányítók és az alsóvezetők is.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=2453. (Hiányzó esetek: soha nem dolgozott, nincsen információ a foglalkozásról, egyik szülő foglalkozásáról sincsen információ.)

Felmerül természetesen a kérdés a mobilitási kutatások hagyományai szerint, hogy a keresztátlában megjelenő származási hatás mennyiben marad meg, ha figyelembe vesszük a kérdezett iskolai végzettségét. Vagyis ez a hatás közvetlen, avagy az iskolázottságon keresztül, közvetetten érvényesül. Ehhez ismét többváltozós elemzést kell végezni, ahol viszont célszerű összevonni a két vezetői foglalkozási kategóriát; a modell így négy foglalkozási kategóriába kerülés valószínűségét vizsgálja a fizikai dolgozókhoz képest. Az eredmények a 6. táblázatban láthatóak.

A szülők foglalkozására vonatkozó becslések a felső-, illetve középvezetők esetében egyáltalán nem szignifikánsak, közvetlen hatás tehát nincsen, a szülői foglalkozás hatása a magasabb végzettség megszerzésén keresztül érvényesül. Lényegében ugyanez a helyzet a diplomás szellemiek esetében is; minimálisan növeli a valószínűséget, ha a szülők között

7 A táblázatban az önálló vállalkozó kategória magában foglalja a mezőgazdasági önállókat, az iparban, kereskedelemben dolgozó vállalkozókat és a szellemi szabadfoglalkozásúakat is. Ezeket a kategóriákat különválasztva a szellemi szabadfoglalkozásúak szignifikánsan nagyobb arányban kerülnek ki olyan családokból, ahol a szülők között volt vezető beosztású. (A kategóriák elemszáma persze alacsony.)

volt felsővezető. Ugyanez a tényező növeli a valószínűségét annak is, hogy valaki önálló vállalkozó legyen. Az iskolai végzettség mellett szignifikáns szülői foglalkozási hatások csak a szellemi foglalkozásba kerülés esetén vannak. A szülők foglalkozása (vezető beosztás, szellemi munka, önálló vállalkozás) tehát csak akkor számít, ha nem vezetői, nem diplomás, nem vállalkozói foglalkozásról van szó, hanem a szellemi vagy fizikai munka közti különbségről. Ettől eltekintve a szülői foglalkozás az iskolázottságon keresztül hat ezen adatok szerint.

A kontrollváltozók alapján szignifikánsan több a nő az értelmiségiek és a szellemi dolgozók között. A vezető beosztás valószínűsége növekszik az életkorral, az értelmiségi foglalkozás viszont a fiatalabbaknál valószínűbb. Erős az életkori hatás az önálló vállalkozók esetében, ennek valószínűsége is a fiatalok között nagyobb.

6. táblázat: A szülői foglalkozás hatása a kérdezett foglalkozására az iskolai végzettség figyelembe vételével

Magyarázó változók	Felső- vagy középvezető		Diplomás szellemi		Önálló vállalkozó		Szellemi foglalkozású	
	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados	Becslés	Esély-hányados
Szülői foglalkozás								
- Van felsővezető	0,158	1,172	0,677+	1,969	0,834**	2,302	0,769*	2,158
- Van középvezető	0,323	1,381	0,336	1,400	0,155	1,167	0,538**	1,713
- Van önálló vállalkozó	-0,033	0,967	0,253	1,287	-0,063	0,939	0,607*	1,835
- Van szellemi dolgozó	0,092	1,096	0,152	1,164	0,041	1,042	0,491**	1,634
- Alkalm., beoszt., fizik.	Ref		Ref		Ref		Ref	
Iskolázottság								
- Egyetem	5,296***	199,453	7,401***	1637,917	2,311***	10,084	2,571***	13,082
- Főiskola	4,822***	124,200	6,486***	655,622	1,797***	6,033	2,524***	12,476
- Technikum	3,477***	32,375	2,454**	11,631	,904***	2,470	2,987***	19,816
- Szakközépisk. érettségi	1,995**	7,354	0,963		0,745***		2,378***	10,786
- Érettségi alatt	Ref		Ref		Ref		Ref	
Életkor (korév)	0,028**	1,028	-0,012*	0,988	-,028***	0,972	-0,006	0,994
Korév négyzete	-0,209	0,812	-0,072	0,930	-,540***	0,583	0,083	1,086
Konstans	-6,368***		-5,143***		0,043		-3,658***	

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések multinomiális logisztikus regressziós elemzésből származnak; a modell magyarázó ereje 58 százalék (Nagelkerke R²=0,582).

Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, érvényes N=2434.

Néhány kiegészítő megjegyzést érdemes tenni. A származás közvetlen hatása valamivel erősebb, ha a szülői foglalkozás helyett a szülő iskolázottsága szerepel a modellben. Ha a becslések csak a munkaerőpiacon lévő (fiatalabb, nem nyugdíjas, nem munkanélküli stb.) válaszolók részmintáján készülnek, valamivel erősebb a származás hatása a foglalkozásra. Ekkor az életkor hatása is, különösen a vállalkozókra vonatkozóan, kevésbé markáns. A szülői foglalkozás közvetlen hatása a kérdezett foglalkozására ebben az elemzésben talán alulbecsült; más hazai országos adatokon (TÁRKI Monitor, KSH), ahol a közvetlen hatás erősebb, a foglalkozást részletesen a négyjegyű FEOR számra kódolják.

Utolsó lépésként, hogy teljessé váljon az 1. ábrában szereplő elemzési séma, kerül sor a származás és a jövedelmek kapcsolatának bemutatására a győri lakosság körében. Hasonlóan a foglalkozáshoz, a jövedelmek esetében is vizsgálható, hogy a származás hatása közvetlen vagy közvetett? A 7. táblázatban szereplő regressziós becslések függő változója a jövedelem logaritmus. A kiemelt magyarázó változó a szülői foglalkozás (1. modell) és a kérdés, hogy ennek hatása megmarad-e, ha a modellbe bevonjuk az iskolázottságot (2. modell), ami a jövedelem első számú meghatározója a humán tőke befektetések és megtérülések elmélete szerint. A modellek végül ismét kontrollálnak a nemre és az életkorra (3-4. modell). A táblázat az eredményeket mind a teljes adatbázisra, mind a munkaerőpiacon lévők részmintájára vonatkozóan bemutatja.

Az 1. modell alapján elmondható, hogy a származásnak van közvetlen hatása a jövedelemre. A becslések statisztikailag szignifikánsak, az egyetlen kivétel, ha a szülők között önálló vállalkozó volt, ez nem jelent előnyt a beosztott alkalmazotti fizikai munkás háttérhez képest. Ez a közvetlen hatás azonban jelentősen lecsökken, amikor figyelembe vesszük az iskolai végzettséget (2. modell). Elmondható tehát, hogy a származás hatása sokkal inkább közvetett módon jelentkezik, amikor a jobb családi háttérű emberek magasabb végzettséget szereznek. A közvetlen származási hatás csökkenése erősebb a munkaerőpiacon lévők esetében, tehát amikor a függő változó „tisztább” és alapvetően kereseteket, nem nyugdíjat vagy más pénzügyi juttatást tartalmaz. (Ugyanakkor a munkaerőpiacon lévőkre vonatkozó modellben az elemszám jelentősen kisebb, ami szintén hatással lehet a becslések szignifikancia szintjére.)

A modell a többi magyarázó változó tekintetében összhangban van a korábbiakkal: szignifikánsan rosszabbul keresnek azok, akiknek nincsen érettségije és kereseti prémiumot nyújt a felsőfokú végzettség a győri lakosság körében is, a munkaerőpiacon lévőknel különösen akkor, ha egyetemi diplomáról van szó. A férfiak jövedelmei magasabbak és a jövedelmek életkori mintázata egy fordított U görbe (negatív négyzetes hatás); vagyis a növekedést csökkenés váltja fel és ez nemcsak a teljes minta esetében van jelen, ahol keresetektől az öregedés során nyugdíj lesz, hanem a munkaerőpiacon lévők esetében is.

7. táblázat: A szülői foglalkozás hatása a személyes jövedelemre az iskolai végzettség figyelembe vételével

Magyarázó változók	Teljes minta				Munkaerőpiacon lévők			
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell
Szülői foglalkozás								
- Van felsővezető	0,191***	0,077*	0,075*	0,072*	0,168***	0,070+	0,062	0,064
- Van középvezető	0,163***	0,053*	0,051*	0,048*	0,144***	0,056*	0,048+	0,049+
- Van önálló vállalkozó	0,046	0,029	0,039	0,051	0,030	-0,004	0,012	0,011
- Van szellemi dolgozó	0,144***	0,045*	0,042*	0,032	0,102***	0,028	0,017	0,016
- Alkalm., beoszt., fizik.	Ref	Ref	Ref	Ref	Ref	Ref	Ref	Ref
Iskolázottság								
- Általános iskola		-0,292***	-0,272***	-0,250***		-0,310***	-0,317***	-0,321***
- Szakmunkás végzettség		-0,133***	-0,143***	-0,151***		-0,138***	-0,152***	-0,157***
- Szakközépiskola		-0,037	-0,023	-0,034		-0,058+	-0,039	-0,044
- Gimnázium		-0,113**	-0,080*	-0,087**		-0,070	-0,032	-0,043
- Technikum		Ref	Ref	Ref		Ref	Ref	Ref
- Főiskola		0,103***	0,116***	0,107***		0,057	0,085*	0,079*
- Egyetem		0,155***	0,159***	0,154***		0,105*	0,129**	0,127**
Férfi			0,128***	0,125***			0,149***	0,146***
Életkor (korév)				-0,001+				-0,002
Korév négyzete				-0,029***				-0,066***
Konstans	11,609***	11,703***	11,635***	11,714***	11,717***	11,801***	11,714***	11,825***
Magyarázó erő (R²)	0,033	0,117	0,140	0,147	0,026	0,088	0,125	0,132

Megjegyzés: A táblázatban szereplő becslések OLS regressziós elemzésből származnak.

Szignifikancia: *** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.05; + p<0.1

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, érvényes N=2763 (teljes minta), illetve 1574 (munkaerőpiacon lévők).

Ezzel a modellel kapcsolatban is tehető egy kiegészítő megjegyzés. Ha a szülői foglalkozás hatását nem a kért iskolázottságával, hanem foglalkozásával kontrolláljuk, a származás közvetlen hatása valamivel erősebb marad. Korábbi országos hazai kutatások szintén találtak közvetlen származási hatást a keresetekre, vagyis úgy tűnik, hogy azonos iskolai végzettséggel is magasabb béreket érhetnek el azok, akik jobb családi háttérrel rendelkeznek. Ez a kapcsolat sem kivételes, a feltételezhető mechanizmus, hogy a kedvezőbb háttér (iskolázottabb szülők, vezető beosztás) ad valamilyen olyan – többnyire nehezen mérhető, kimutatható – képességet, amivel valaki sikeresebb tud lenni társainál, akár ugyanabból az iskolából, egyetemről kikerülve is, akár ugyanazon a munkahelyen is.

Összefoglalás

A fejezet a győri lakosság társadalmi rétegződését és intergenerációs mobilitását vizsgálta. Megközelítési módja a státuszmegszerzés folyamata volt, amely a származás – iskolázottság – foglalkozás – jövedelem oksági láncolatából épült fel útmodell jelleggel. Az iskolázottság, a foglalkozás és a jövedelem a rétegződés három legfontosabb hierarchikus összetevője, amelyek egymásra épülő és egymással összefüggő módon kijelölik az emberek helyét a társadalomban. A státuszmegszerzés oksági láncolatában a családi háttér, a származás jelenti a kiindulópontot, amely meghatározza az iskolaválasztást, a továbbtanulást, a képzettséget. Az iskolázottság nagyrészt kijelöli az emberek helyét a munkaerőpiacon és meghatározza a lehetséges foglalkozások körét. Az iskolázottság és foglalkozás együttesen vannak hatással arra, hogy ki mekkora jövedelemhez juthat hozzá. A státuszmegszerzés elemzése elkülönít közvetlen és közvetett hatásokat; a származás részben közvetetten, az iskolázottságon keresztül, részben viszont közvetlenül is hat a foglalkozásválasztásra, illetve az elérhető jövedelmekre. Az iskolázottság részben közvetlenül hat a jövedelemre, részben közvetetten a foglalkozáson keresztül.

Amennyiben ezeket az összefüggéseket általánosan, egy elméleti modellből levezetett hipotézisként fogjuk fel, akkor elmondható, hogy ezek a hipotézisek nagyrészt igazolódtak a győri társadalom esetében a fejezetben bemutatott empirikus elemzés alapján. Elmondható, hogy a győri társadalomban az iskolázottság és foglalkozás viszonya kongruens és megfelel egymásnak. Legalábbis azon a mérési szinten, amit az adatok lehetővé tettek. Ha valaki szakmunkás végzettségű, nem tudható, mi a pontos tanult szakmája és hogy pontosan milyen foglalkozásban dolgozik. Szintén, ha valaki egyetemet végzett, nem ismert, hogy milyen szakon szerzett diplomát és ennek megfelelő-e a diplomás munkakör, amelyet betölt. Biztosnak tekinthető viszont, hogy a képzettség és a foglalkoztathatóság erősen összefügg a győri munkaerőpiacon (is), a munkanélküliség, illetve nők esetében a gyermekvállalás nagyobb valószínűséggel fordul elő, ha a képzettség alacsonyabb.

Jelentős az iskola hatása a jövedelmekre. A győri társadalomban is előnyt jelent a felsőfokú végzettség és hátrányt, ha valakinek nincsen érettségije. Az iskolázottság részben közvetlenül, részben közvetetten a foglalkozáson keresztül határozza meg a jövedelmeket. Az elemzés szerint elsősorban vezető beosztásba kerüléssel lehet tovább fokozni a magasabb képzettségből adódó előnyt. Emellett az önálló vállalkozásnak is van saját külön

„hozama”. A kapott eredmények plauzibilisek, miközben nem szabad arról elfeledkezni, hogy a jövedelmi adatok hiányosak voltak, azokat a teljes körű elemzés érdekében javítani kellett, és fennáll a veszélye annak, hogy a jövedelmek valódi meghatározottságát az elemzés alulbecsli. Ez valószínűleg nem kivételes eset persze, más empirikus lakossági adatokban is hasonló lehet a helyzet.

A társadalmi mobilitás vonatkozásában Győr sem jelent kivételt az egyenlőtlenségek generációk közötti újratermelődésében. Jobb családi háttérrel, ha a szülők diplomások, vezető beosztásúak, jelentősen nagyobb valószínűséggel szerez valaki diplomát. Sajnos az adatok nem tesznek lehetővé további differenciálást, például, hogy *milyen* diplomát szereznek a jobb, illetve rosszabb származású emberek. A polarizáció viszont erős: az iskolázatlan, alacsony státuszú szülői háttér még az érettségi megszerzését sem biztosítja, az érettségizettek viszont nagyrészt nem állnak meg ezen a szinten, hanem továbbtanulnak. A származás hatása a kérdezettek foglalkozására is jelentős. Ez a hatás viszont nagyrészt közvetett módon az iskolázottságon keresztül valósul meg. Specifikus eredménynek tűnik, hogy a szülői családban meglévő vállalkozói háttér nem erősíti az önálló vállalkozói foglalkozást a kérdezettek körében. Ezt az eredményt erős fenntartással célszerű fogadni és tovább vizsgálni, mert ellentmond más korábbi kutatási eredményeknek, akár győri terepen is. A származásnak végül van önálló, közvetlen hatása a jövedelmekre, túl azon, hogy a jobb családi háttér eleve magasabb képzettséghez, jobb álláshoz juttat. Ez az eredmény szintén nem kivételes, más hazai, illetve nemzetközi adatbázisokon is tapasztalható jelenség. A származási háttér összességében különféle tőkék együttese, amelyek közül a szülők iskolázottsága vagy foglalkozása kiemelt indikátornak minősülnek, de nem írják le teljes mértékben a származási különbségeket.

A fejezetben bemutatott elemzés egy hagyományos rétegződési, illetve mobilitási modellt vett alapul és a legalapvetőbb összefüggésekre koncentrált. Az adatok mást nem is nagyon tettek lehetővé. A társadalmi rétegződés vagy az egyenlőtlenségek átörökítése szélesebb értelemben is vizsgálható, a kulturális és anyagi fogyasztásra, a szabadidő eltöltésére, az életvitelre, a lakásmódra vonatkozó adatok alapján. A hagyományos megközelítés ezeket a jellemzőket alapvetően az iskolázottság (abban kifejeződő értékek és preferenciák), valamint a foglalkozás és a jövedelem (abból adódó időbeli és anyagi potenciál) következményeinek tekinti. Külön vizsgálatot igényelne, amennyire a jelenlegi adatok megengedik, hogy ez valóban így van vagy nincs így a győri társadalomban.

Szintén teljesebbé válhat a felrajzolt kép más adatforrások felhasználásával; az iskolázottság, a munkaerő-piaci részvétel, a foglalkozás esetében a népszámlálási mikroadatok alapján bizonyos időbeli összehasonlítást is lehetne tenni, amire egyetlen keresztmetszeti felvétel nem alkalmas. Bizonyos lehetőségeket még rejt talán magában az életkori különbségek további elemzése, amire ebben a fejezetben csak kiegészítő jelleggel került sor. Más magyar (nem magyar) városokkal való összehasonlítás a rétegződés vagy mobilitás szempontjából (és nyilván minden más szempontból) szintén érdemes lehet a jövőben, túl azon az egyszери pillanatfelvétel kínálta alkalmon, amit egy kutatás vakuja éppen megvilágít.

A társadalmi szerkezet belső területi sajátosságai

A győri városrészek és lakóövezetek társadalmi tagozódása

PÁTHY ÁDÁM

KULCSSZAVAK: helyi társadalom, társadalmi rétegződés, térbeli szerkezet, migráció

ABSZTRAKT: A tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon a győri társadalom térbeli tagozódásáról, megvizsgálva azokat a jellegzetességeket, folyamatokat, valamint speciális szerkezeti elemeket, amelyek a különböző városrészek, illetve eltérő jellegű lakókörnyezetek esetében azonosíthatók. A vizsgálat során három fő kérdéskört emeltünk ki. Az első a térbeli mozgáspályák elemzése a külső és belső költözések tendenciáinak megfigyelésén keresztül. Másodsorban kísérletet tettünk arra, hogy képet adjunk a városrészek szocio-demográfiai státuszában, illetve életminőségében mutatkozó eltérésekről, azonosítva ezáltal a társadalmi rétegződés térben differenciált jellegzetességeit. Vizsgálatunkat a várossól, illetve a különböző lakókörnyezetekről alkotott szubjektív kép elemzésével egészítjük ki.

Bevezetés

Amennyiben átfogó és pontosságra törekvő képet kívánunk adni Győr társadalmi szerkezetéről, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy egy ilyen méretű város esetében a térbeli tagozódás kiemelt szerepet játszik a helyi társadalom rétegződésében. A különböző városrészek, az eltérő jellegű lakókörnyezetek bizonyos mértékben mind-mind egyfajta mikrotársadalomként jellemezhetők, de nagyon fontos hangsúlyozni, hogy nem önmagukban állók és izoláltak, hanem interakcióik, funkcionális kapcsolatrendszereik és folyamatos átalakulási pályáik egy integráns keretben értelmezhetők. Ennek megfelelően jelen tanulmány elsődleges célja az, hogy ne csak a városrészek társadalmi szerkezetében mutatkozó eltéréseket tárja fel, egyfajta regiszttert készítve, hanem ezen túlmutatóan megpróbálja megragadni a belső térbeli tagozódás azon dinamikus elemeit is, amelyek folyamatosan formálják, alakítják Győr társadalmi szerkezetét.

A tanulmány három fő kérdéskör mentén épül fel. Elsőként azokat a térbeli mozgáspályákat vizsgáljuk meg, amelyek nagymértékben hozzájárulnak a belső társadalmi szerkezet differenciálódásához. Ennek keretében követjük a városba való beköltözés térbeli és időbeli sajátosságait, valamint feltárjuk a városon belüli költözések fő irányvonalait és motivációs bázisait. Következő vizsgálati kérdésünk maga a helyi társadalom belső térbeli tagoltsága. Arra teszünk kísérletet, hogy egyszerű és komplex mutatók segítségével képet adjunk a különböző városrészek és lakókörnyezetek társadalmi-gazdasági státuszában mutatkozó eltérésekről, kiemelt figyelmet fordítva azokra az elemekre, amelyek speciálisak, illetve eredeti elképzeléseinkhez képest atipikusnak tűnhetnek. A társadalmi szerkezet, illetve az interakciók objektív eszközökkel való mérésén, vizsgálatán túl nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szubjektív elemeket sem, amelyeknek megismerése nagymértékben árnyalja, de ezzel párhuzamosan még inkább értelmezhetővé teszi a belső társadalmi folyamatokról alkotott képünket. Ebből kiindulva a harmadik kérdéskör a győriek városukról, illetve lakókörnyezetükről alkotott képe, ezzel tesszük teljessé vizsgálatunkat.

A nagyvárosi társadalom térbeli tagozódása – fogalmi és elméleti kérdések

A városok, nagyvárosok társadalomszerkezetének belső térbeli tagozódása mind a település- és társadalomföldrajz, mind pedig a településszociológia vizsgálati körének egyik központi vizsgálati irányaként jellemezhető.

Település- és társadalomföldrajzi nézőpontból szemlélve egy adott település belső társadalmi tagozódásának vizsgálata során elsődleges kérdésként merül fel a lakókörnyezet és az ember kapcsolata, olyan kétirányú kölcsönhatásként, amelyben egyrészt a lakosok formálják saját életterületüket, másrészt pedig a lakókörnyezet jellege, státusza általi meghatározottság befolyásolja a társadalmi összetételt a funkcióváltások, illetve a lakosság térbeli mozgása által. Ennek következtében ez a megközelítésmód jelentős mértékben épít az eltérő települési egységek morfológiai sajátosságaira (Jankó 2005), az intézményi szerepkörök és funkciók tér-, illetve társadalomszervező hatásaira (Csapó 2004), valamint a társadalmi alapfunkciók és a helyi társadalom működése között mutatkozó összefüggésekre (Berényi 1983). A nagyvárosi szerkezeti sajátosságok társadalomföldrajzi megközelítésének erős társadalomtudományi meghatározottsága tetten érhető az ember és tér kapcsolatában fennálló „puha”, szubjektív elemek vizsgálatában (Berényi 2001), illetve a társadalomstatisztikai adatok széleskörű felhasználásában (Berényi 2003; Mészáros 2013).

A szociológiai tudomány klasszikus megközelítésében ugyancsak fontos szerepet játszik az ember és környezet kapcsolata, ezen kölcsönhatások struktúrát alakító és differenciáló szerepe. Ezen alapul a chicagói iskola munkássága, amely a nagyvárosi szerkezet térbeli sajátosságait, az eltérő jellegű funkciójú övezetek kialakulását ökológiai folyamatok eredményeként értelmezi. Ugyanakkor a városi társadalomszerkezet és milió vizsgálatánál a kapcsolatrendszer más vetületei is szükségesek; jelen tanulmány esetében is

fontos kérdés, hogy milyen mértékben élnek egymás mellett, és miként azonosíthatók a személy- és csoportközi kapcsolatok, valamint a mikrotársadalmi szolidaritás eltérő jellegén alapuló modern nagyvárosi, illetve tradicionális minták (Redfield 1947; Utasi 2002; Wirth 1973).

A társadalmi státuszban mutatkozó egyenlőtlenségek térbeli leképeződése ugyancsak fontos problémakör és vizsgálati irány. A városi térben elfoglalt pozíció alkalmas a társadalmi státusz tükrözésére, azonban egyrészt az ilyen jellegű differenciálódás nem tekinthető teljesen stabilnak, folyamatos átalakulás mutatkozik e tekintetben, másrészt pedig olyan vegyes formák alakulhatnak ki, amelyek figyelembe vételével nehezen általánosítható egyes övezetek, hasonló jellegű lakókörnyezetek státuszhierarchiában elfoglalt pozíciója. A nagyvárosi térszerkezet különböző elemeinek, övezeteinek átalakulási dinamikáját ragadják meg az elsősorban komplex várostérségekre értelmezhető ciklusos városfejlődési elméletek (Berry 1976; Berg 1982), amelyek az eltérő történeti hagyományok, illetve társadalmi-gazdasági berendezkedés hatására csak bizonyos módosításokkal adaptálhatók a hazai viszonyokra (Enyedi 1984, 2011). Ilyen sajátosságnak tekinthetők például a szuburbanizáció folyamata mögött álló, a nyugat-európai mintáktól eltérő motivációs faktorok (Ladányi – Szelényi 1997), vagy éppen a speciális társadalmi folyamatokkal jellemezhető lakóövezetek (pl. lakótelepek) helyzete (Csanádi – Csizmady 2002).

A városrészek és lakóövezetek lehatárolása

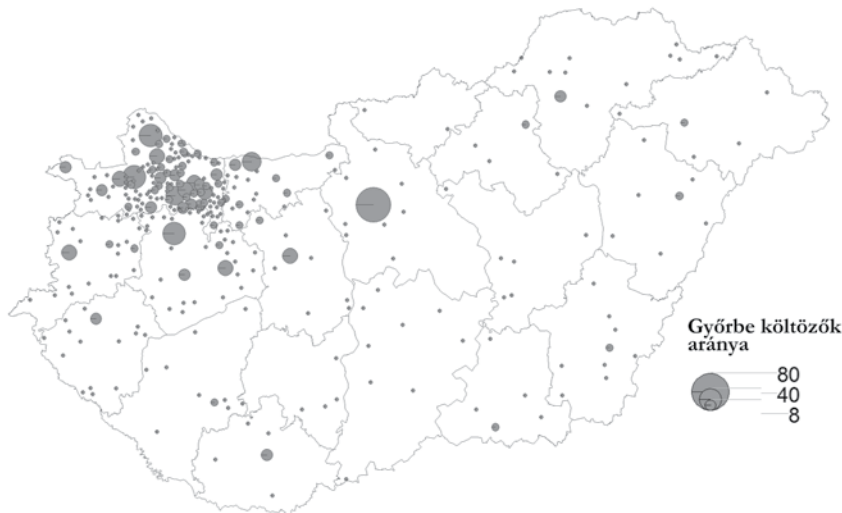
A kérdőíves adatfelvétel során 19 városrészre osztottuk fel Győrt; a városrészek megegyeznek a város rendezési terve által meghatározott hivatalos felosztás elsődleges kategóriáival, azzal a kis eltéréssel, hogy az alacsony népességgel rendelkező Rabkert és Góré-dűlő városrészeket Marcalvároshoz soroltuk. A mintavétel reprezentativitási kritériumai közé tartozott a területi elhelyezkedés, így a minta arányosan leképezi a népesség városrészenkénti megoszlását. A teljes városrészi felosztást aggregálva három további kategóriarendszert hoztunk létre egyrészt földrajzi alapon, másrészt pedig a lakóövezetek jellege szerint. Ezeket és a hozzájuk tartozó esetszámokat láthatjuk az 1. táblázatban, illetve az 1. térkép mutatja a városrészek földrajzi elhelyezkedését.

1. táblázat: A városrészek és lakóövezetek a különféle felosztások alapján, elemszámokkal

Városrészek egyenként (19)	N	Városrészek, földrajzi alapon összevont (11)	N	Lakóövezetek speciális városrészekkel (7)	N	Eltérő jellegű lakóövezetek (5)	N
Belváros	241	Belváros	241	belváros	241	belváros	241
Révfa	170	Újváros-Sziget-Pinnyéd	282	Belváros		Belváros	
Nádorváros	357	Révfa	170	belső lakóövezet	527	belső lakóövezet	527
Adyváros	392	Bácsa-Kisbácsa-Sárás	156	Révfa		Révfa	
Marcalváros	409	Gyárváros-Likócs	129	Nádorváros		Nádorváros	
József Attila-lakótelep	137	Gyórszentiván	225	lakótelep	938	lakótelep	938
Újváros	137	Nádorváros	357	Adyváros		Adyváros	
Sziget	119	Adyváros	392	Marcalváros		Marcalváros	
Gyárváros	111	Marcalváros	409	József Attila-lakótelep		József Attila-lakótelep	
Szabadhegy	167	Szabadhegy-Kismegyer-József Attila-lakótelep	341	kertes lakóövezet	750	külső lakóövezet	534
Pinnyéd	26	Ménfőcsanak-Gyirmót	288	Pinnyéd		Újváros	
Kisbácsa	76			Kisbácsa		Sziget	
Bácsa	71			Bácsa		Gyárváros	
Sárás	9			Sárás		Szabadhegy	
Likócs	18			Likócs			
Gyórszentiván	225			Gyórszentiván		kertes lakóövezet	750
Kismegyer	37			Kismegyer		Pinnyéd	
Ménfőcsanak	252			Ménfőcsanak		Kisbácsa	
Gyirmót	36			Gyirmót		Bácsa	
						Sárás	
				Újváros-Sziget	256	Likócs	
				Gyárváros	111	Gyórszentiván	
				Szabadhegy	167	Kismegyer	
						Ménfőcsanak	
						Gyirmót	

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés,

2. térkép: A Győrbe költözők a „kibocsátó” település alapján

Megjegyzés: A külföldről Győrbe költözők száma 54; a térképen nem szerepelnek.

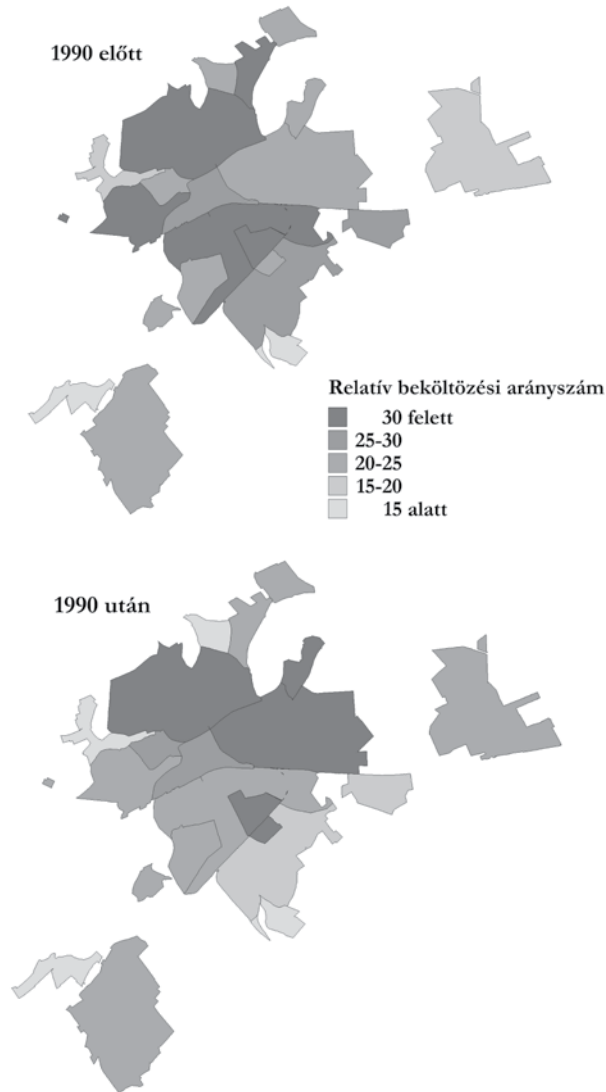
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés,

A városba való költözés okait tekintve az látható, hogy többségben vannak azok (62%), akik családi okokat jelöltek meg a költözés okaként. 27% a munkavállalás, 7% pedig a tanulás céljából költözött Győrbe. A beköltözés időpontja alapján jelentős eltérések mutatkoznak a költözések okait tekintve, amelyek leginkább a munkavállalási cél tekintetében látványosak. Az 1980-as évtized mélypontja (23%) után a rendszerváltást követően növekszik a munkavállalási céllal a városba költözők aránya; a 2000 után beköltözők esetében már 33%, megközelítve az 1950 és 1960 között mutatkozó legmagasabb arányt (36%). Nem tekinthető viszont ennyire látványosnak a tanulás céljából Győrbe költözők arányának rendszerváltást követő bővülése, sőt, 2000 után csökkenő tendenciát tapasztalhatunk.

Amennyiben városrészi, illetve lakókörnyezeti vetületben vizsgáljuk a beköltözők arányát, általánosságban azt tapasztalhatjuk, hogy a belvárostól kifelé haladva csökken a nem Győrben születettek aránya; míg a Belvárost, illetve a belső lakóövezeteket tekintve ez az arány közelíti a 42%-ot, addig a kertés, falusias jellegű lakóövezetek tekintetében ez mindössze 28%. A kívülről a városba költözők aránya a legmagasabb Révfaluban (48%), a József Attila-lakótelepen (47%), valamint Adyvárosban (46%), a legalacsonyabb pedig Pinnyéden és Gyirmóton (19-19%), illetve Kismegyeren (22%). A beköltözés idejét tekintve azt láthatjuk, hogy a hagyományos külső és belső lakóövezetektől 1970 után veszik át a vezető szerepet a lakótelepek, majd az 1980-as évektől növekszik a kertés lakóövezetek szerepe. 2000 után megfordulni látszanak a rendszerváltást követő időszak tendenciái, egyrészt újra kedvelt célponttá válik az 1990 után „elfelejtett” Belváros, másrészt pedig újra jelentős mértékben megnő a lakótelepekre költözők száma. A 3. térképen láthatjuk a városrészenkénti relatív beköltözési arányokat az 1990 előtti, illetve az azt követő időszakra vonatkozóan. Azt tapasztalhatjuk, hogy a városon kívülről való beköltözés esetében nem azonosíthatók egyértelműen azok a tendenciák, amelyeket a népszámlálási adatok mutatnak a kertés lakóövezetek utolsó két évtizedben bekövetkezett gyors népes-

ségnövekedésével kapcsolatban. A relatív mutató az ilyen jellegű városrészek közül mind-össze Győrszentiván és Likócs esetében mutat jelentősebb növekedést 1990 után. Ez arra enged következtetni, hogy a kertes, falusias jellegű lakóövezetek népessége elsősorban a belső költözések megnövekedett arányának köszönhetően növekedett az elmúlt két és fél évtizedben, viszont a lakótelepek nem veszítették el „első állomás” jellegüket a városon kívülről beköltözők számára a rendszerváltást követően sem.

3. térkép: Relatív beköltözési arányszámok városrészenként 1990 előtt és után

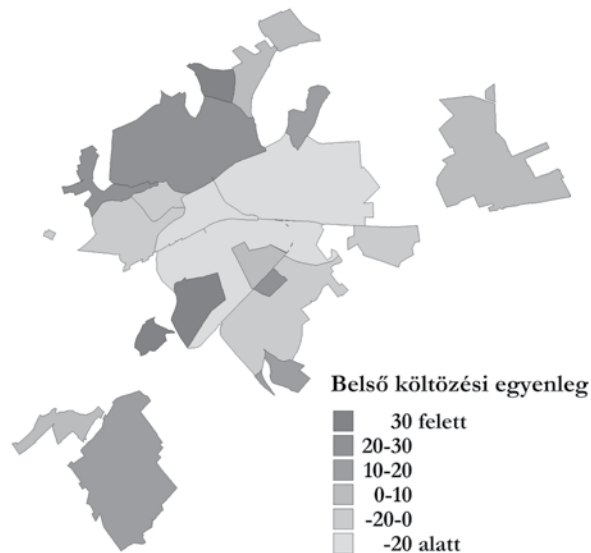
Megjegyzés: A relatív beköltözési arányszám az összes beköltözés népességhez viszonyított százalékos arányát mutatja az 1990 előtti adatokra vonatkozóan; az 1990 utáni mutatókat az összehasonlíthatóság érdekében súlyoztuk.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés,

A migrációs folyamatok teljes feltárásához elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk a városon belüli mozgásokat is. Összességében az mondható el, hogy a válaszadók 42%-a legalább egy alkalommal költözött a városon belül. Amennyiben a belső és külső költözések adatait összevetjük, a győriek 32%-áról mondhatjuk el, hogy „öslakosnak” tekinthetők, tehát Győrben születtek, illetve nem költöztek el abból a városrészből, ahol felnőttek. Míg a Győrben születettek aránya a belső lakóövezetekben a legalacsonyabb, addig az „öslakosok” tekintetében kissé eltérő képet láthatunk. Elsősorban annak köszönhetően, hogy a teljes fluktuáció mértéke a lakótelepeken a legmagasabb, az ilyen jellegű városrészekben mindössze 23% a helyben születettek és nem költözők aránya (a legalacsonyabb Adyvárosban 19%-kal). A skála másik végén itt is a kertes lakóövezeteket találhatjuk; Gyórszentiván esetében az arány kiemelkedő (52%). Speciálisnak nevezhető Nádorváros helyzete, ahol a városon kívülről beköltözők aránya kismértékben, az „öslakosok” aránya (44%) pedig kiugróan meghaladja a városi átlagot. Nádorvárosban messze a legalacsonyabb a Győrben született, de más városrészből átköltözők aránya (16% a 31%-os teljes átlaghoz képest). A Győrben született belső költözők legmagasabb arányával Kismegyeren (49%), Gyirmóton (45%), illetve Kisbácsán (44%) találkozhatunk, jól illusztrálhatók tehát a városra jellemző szuburbanizációs folyamatok.

A belső költözések városrészenkénti egyenlegének megismeréséhez relatív költözési arányszámokat használtunk fel, amelyek az összes ki- és beköltözés városrészenkénti esetszámokhoz viszonyított arányát mutatják. Ez alapján azt láthatjuk, hogy a kiköltözési arányszámok a hagyományos belső és külső lakóövezetekben a legmagasabbak (Gyárváros: 111%; Belváros: 88%; Sziget: 83%); míg a kertes, falusias lakóövezetekben a legalacsonyabbak (Gyirmót: 11%; Ménfőcsanak: 16%; kivételt képez a József Attila-lakótelep a maga 11%-os arányával). A beköltözési arányszámok tekintetében kiegyensúlyozottabb a kép; magasak az arányok a lakótelepeken (Marcalváros: 71%; Adyváros: 67%); de hasonló arányszámok mutatkoznak több hagyományos lakóövezetben is (Sziget: 68%; Gyárváros: 67%). A be- és kiköltözési arányszámok összevetésével kialakuló költözési egyenleg tekintetében a legmagasabb értékeket Marcalváros (38%), Révfalu, illetve Pinnyéd (27-27%) esetében tapasztalhatjuk. Ezzel szemben erősen negatív a Belváros (-50%), Gyárváros (-44%) és Nádorváros (-22%) mutatója (4. térkép). A költözési arányszámok összegéből adódó belső fluktuációs ráta értéke a belső lakóövezetekben, illetve a lakótelepeken a legmagasabb, míg a kertes, falusias jellegű lakóövezetek számítanak a leginkább „mozdulatlannak”.

4. térkép: A belső költözések egyenlege városrészenként

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés,

A Győrben születettek és a beköltözők társadalmi-gazdasági státuszát tekintve nem találkozhatunk jelentős eltérésekkel, viszont érdekesebb a kép, ha az „őslakosokat” vizsgáljuk. Általánosságban véve elmondható, hogy jövedelmi, anyagi és iskolázottsági viszonyaikat tekintve kedvezőtlenebb helyzetben vannak azok a Győrben születettek, akik egy adott városrészben nőttek fel, és nem költöztek a városon belül. Főként azokban a kertesi, falusias jellegű városrészekben tapasztalhatunk jelentős eltéréseket, amelyek a felső középréteg, illetve az aktív korú munkavállalók által dominált szuburbanizációs folyamatok elsődleges célpontjainak tekinthetők (Gyirmót, Kismegyer, Pinnyéd).

A városrészek, illetve az eltérő jellegű lakókörnyezetek társadalmi-gazdasági státuszának alapvonalai és sajátosságai

A győri városrészek, illetve az eltérő jelleget mutató lakóövezetek társadalmi-gazdasági státuszának vizsgálatához egyrészt felhasználjuk a legfontosabb szocio-demográfiai, illetve életminőséget jellemző mutatókat, valamint kísérletet teszünk arra, hogy komplex indikátorok segítségével feltárjuk és tipizáljuk a különböző egységekre jellemző társadalmi struktúrákat.

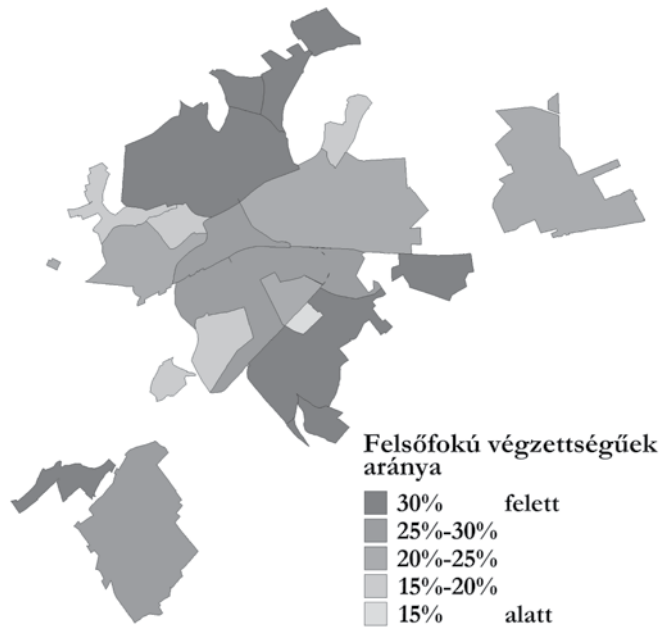
Szocio-demográfiai jellemzők

Háztartásnagyság tekintetében jól azonosítható tendenciákat fedezhetünk fel a különböző jellegű lakóövezetek tekintetében. A belvárostól kifelé haladva növekszik a háztartások átlagos létszáma; míg a Belvárosban ez az érték mindössze 1,94, addig a kertés lakóövezetekben 2,85; a legmagasabb értékekkel Bácsán (3,11), illetve Ménfőcsanakon (3,05) találkozhatunk. A családi állapot tekintetében is erősen megmutatkoznak a városrészi, illetve lakókörnyezeti sajátosságok. Bár az átlagéletkorban mutatkozó különbségek némileg csökkentik az eltéréseket, de azok így is látványosak. A házasságban élők aránya a kertés lakóövezetekben kiemelkedő (59% a 49%-os teljes átlaghoz képest), ezzel párhuzamosan nagyon alacsony (3,6%) az elváltak aránya, elmondható ebben az esetben, hogy bizonyos mértékben reflektálhatunk egyfajta tradicionális értékészlet továbbélésére, amit még inkább erősít, hogy az „öslakosok” esetében az elváltak aránya még alacsonyabb, mindössze 1,7%. A skála másik végén azt láthatjuk, hogy a belváros, illetve a lakótelepek esetében az alacsony házassági arányszám mellett kiugró az élettársi kapcsolatban élők, illetve az elváltak aránya.

Az iskolázottság tekintetében mutatkozó eltérések bár szignifikánsnak tekinthetők a lakókörnyezet jellege alapján is, de ebben az esetben sok egyedi, városrészi specifikummal találkozhatunk. Általánosságban elmondható, hogy a belváros, a belső, illetve a kertés lakóövezetek esetében átlag feletti, míg a lakótelepeken és a külső lakóövezetekben átlag alatti a képzettség szintje, de jelentős belső heterogenitással találkozhatunk az egyes lakóövezetekben belül, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze:

- A belső lakóövezetben a legmagasabb a felsőfokú végzettségűek aránya, de ez első sorban Révfalu kiugró mutatójának (43%) köszönhető, Nádorváros (26%) esetében az arány csak kevéssel haladja meg a győri átlagot (25%).
- A külső lakóövezetek kedvezőtlen mutatói első sorban Újváros és Sziget alacsony iskolázottsági szintjének tudhatók be, a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya mindkét városrész esetében meghaladja a 20%-ot (26, illetve 23%), míg ez az arány Gyárvárosban csak kevéssel átlag feletti, Szabadhegyen pedig átlag alatti.
- A lakótelepeken a felsőfokú végzettséggel rendelkezők alacsony aránya mellett nem magasabb az átlagosnál a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya sem; a középfokú végzettség dominál, minden esetben a kétharmadot megközelítő, illetve azt átlépő arányszámokkal. Fontos megemlíteni, hogy ezekben a városrészekben erősen felülreprezentáltak a szakmunkás végzettséggel rendelkezők, Marcalváros esetében ez a mutató 30%, ami Pinnyédet (33%) leszámítva, a legmagasabb az összes városrész közül.
- A kertés lakóövezetek összességében az átlagosnál kedvezőbb képzettségi mutatói esetében jelentős belső szórással találkozhatunk, míg például Kismegyery vagy Gyirmót esetében kiemelkedő a felsőfokú végzettségűek aránya, addig Likócson és Pinnyéden a legalacsonyabbak közé tartozik ez a mutató (17, illetve 15%).

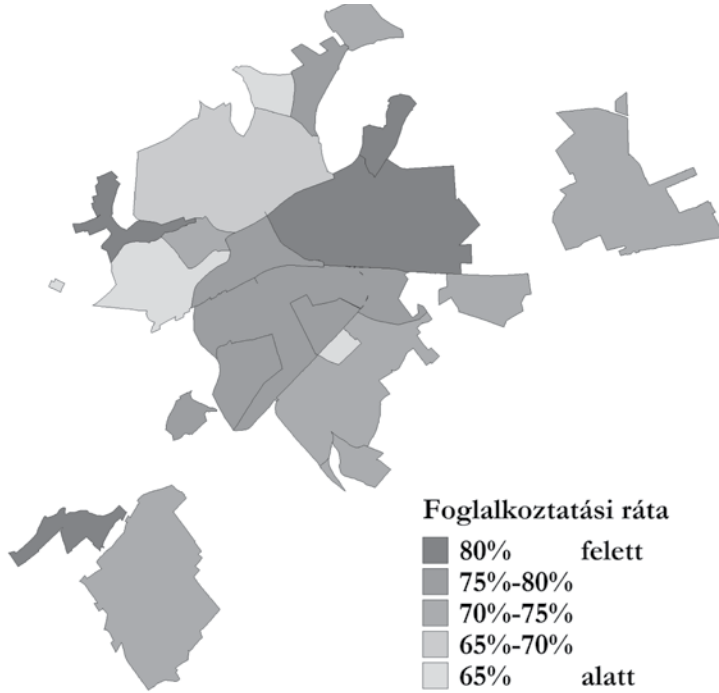
5. térkép: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya városrészenként

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés,

A gazdasági aktivitás tekintetében kiemelendő, hogy a foglalkoztatottak aránya a lakótelepeken és a kertés lakóövezetekben haladja meg szignifikánsan a teljes átlagot, míg a belvárosban mélyen alatta marad, bár ez bizonyos részben betudható a magas átlagéletkornak is, a nyugdíjasok aránya kiemelkedő (46%). Amennyiben az aktív korú népesség foglalkoztatottsági arányát vizsgáljuk, az egyes lakóövezetek tekintetében nagyrészt hasonló képet kapunk, de ebben az esetben a belváros már átlag feletti mutatókkal rendelkezik. Szembetűnő, hogy a kedvező szocio-demográfiai és életminőségi jellemzőkkel bíró Révfaalu esetében a foglalkoztatottak aránya az aktív korúakon belül átlag alatti (70%), csak a József Attila-lakótelepen (64%), illetve Újvárosban (52%) találkozhatunk kedvezőtlenebb mutatókkal. Kiemelkedően magas (26%) az inaktívak aránya Újvárosban. A munkanélküliségi ráta tekintetében ugyancsak Újváros emelkedik ki, a teljes átlaghoz (3,0%) képest mintegy négyszeres arányszámmal (11,8%). A lakóövezeteket tekintve a lakótelepeken és a külső lakóövezetekben átlag feletti, a belső és a kertés lakóövezetekben átlag alatti a munkanélküliség szintje. A győriek 30%-a volt már hosszabb-rövidebb ideig munkanélküli, a városrészenkénti arányszámokban jelentős szórások mutatkoznak, míg Újváros és Sziget esetében ez az arányszám megközelíti az 50%-ot, addig elsősorban a kertés lakóövezetekben találkozhatunk alacsony arányokkal (Kismegyery: 12%; Gyirmót: 14%). A munkanélküliség átlagos időtartama valamivel több, mint egy év volt, ezt jelentősen meghaladják Adyváros (17 hónap), Sziget és Bácsa (16-16 hónap adatai), míg Győrszentiván esetében ez az időszak átlagosan csak 9 hónap volt. Azok aránya, akik tartósan – 18 hónapnál tovább – voltak munkanélküliek, a Szigetben (25%), illetve Gyárvárosban (23%) volt a legmagasabb az összes volt vagy jelenlegi munkanélkülivel.

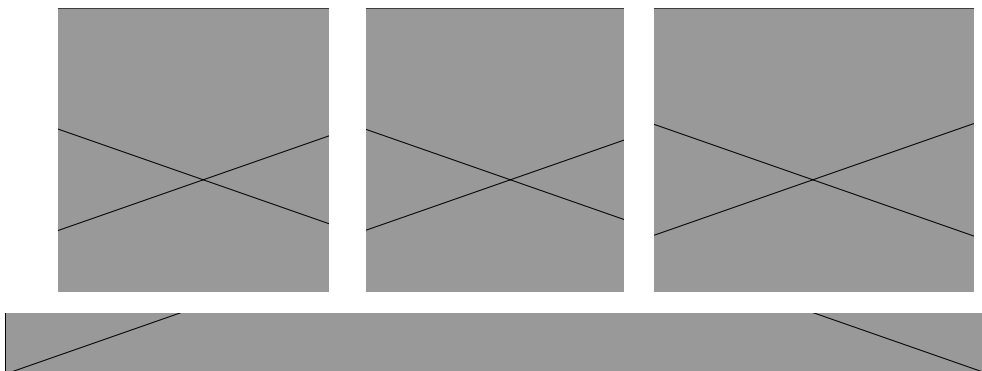
6. térkép: Foglalkoztatási ráta városrészenként (a 18-59 éves korosztályon belül)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés,

A magas foglalkozási státusszal rendelkezők átlag feletti aránya elsősorban a belső lakóövezetekre jellemző, a diplomás szellemi, illetve vezető beosztásúak együttes arányszáma Révfaluban 45, Nádorvárosban 35%. Utóbbihoz hasonló magas arányokkal találkozhatunk a kertés lakóövezetbe tartozó városrészek némelyikében (Bácsa, Gyirmót, Ménfőcsanak), illetve némileg meglepő módon a felsőfokú végzettségűek átlag alatti arányával rendelkező Advárosban. A fizikai foglalkozásúak mindössze három városrészben; Pinnyéden (73%), Likócson (56%) és Újvárosban (54%) alkotnak abszolút többséget. Ugyanez a mutató 20% alatt marad Révfaluban (18%). A képzetlen fizikai foglalkozásúak legmagasabb arányával a külső lakóövezetekben találkozhatunk, ami elsősorban a kedvezőtlen iskolázottsági mutatókkal rendelkező Sziget, illetve Újváros mutatóinak köszönhető.

1. ábra: Foglalkozás és beosztás szerinti megoszlás egy alacsony (Újváros), egy átlagos (Szabadhegy) és egy magas (Révfalu) foglalkoztatási státuszú városrészben

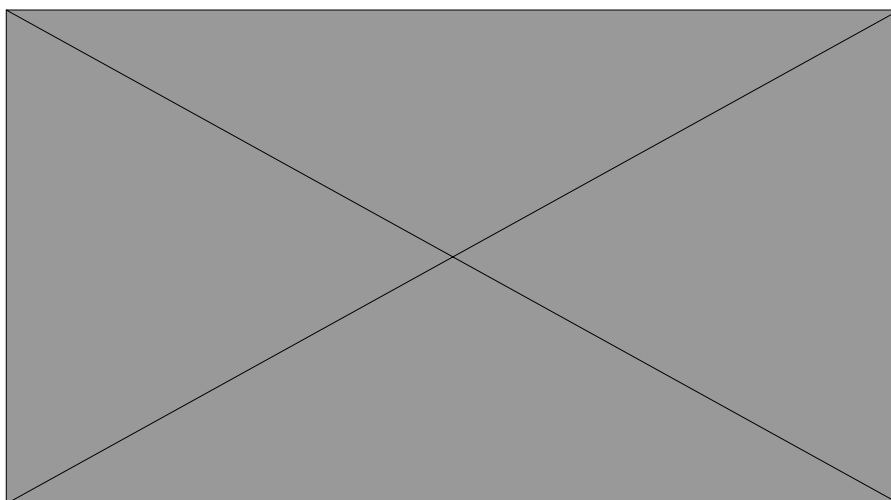

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés

Az anyagi jólét és az életminőség mutatói

A személyes és a háztartási jövedelem felmérése során jelentős volt a válaszhiányok aránya (53, illetve 59%), így a jövedelemszint vizsgálatára korrigált változókat alkalmaztunk, a válaszhiányok esetében a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés összevont indexének jellemző értékéhez kapcsolódó átlagos jövedelmet számítottunk mind a válaszadó, mind a háztartás esetében. A korrigált mutató alapján a személyes átlagjövedelem 122 267 forint, míg az egy főre jutó átlagos háztartási jövedelem 111 687 forint a város egészét tekintve. Amennyiben városrészekre, illetve lakóövezetekre bontva vizsgáljuk a jövedelemi különbségeket, azt tapasztalhatjuk, hogy a személyes és a háztartási jövedelem tekintetében némiképp eltérnek egymástól a térbeli struktúrák. Míg a válaszadók átlagjövedelmét tekintve a legmagasabb értéket a kertés lakóövezetben kapjuk (a három legmagasabb átlagos jövedelemmel rendelkező városrész Kismegyer, Likócs és Bácsa), addig az egy főre jutó átlagos háztartási jövedelem ebben az övezetben a legalacsonyabb. Ez a tendencia részben betudható annak, hogy a kertés lakóövezetben a legnagyobb az átlagos háztartásméret. Ugyancsak meghaladja a teljes átlagot a személyi jövedelem szintje a belső lakóövezetben (Nádorváros, Révfalu). Mind a személyi, mind a háztartási jövedelem esetében Sziget és Újváros mutatja a legkedvezőtlenebb értékeket. Érdekes kettősség figyelhető meg Belváros esetében is, míg a személyi jövedelem mértéke átlag alatti, addig az egy főre jutó háztartási jövedelem tekintetében Likócs és Révfalu után a legmagasabb értéket találhatjuk. A válaszhiányok magas aránya, illetve az alacsony esetszámok miatt a háztartási jövedelem bevételi források szerinti megoszlásából nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket.

2. ábra: A személyi és az egy főre jutó háztartási jövedelem átlaga városrészenként

Megjegyzés: Az ábra a korrigált jövedelmi mutatók átlagértékeit mutatja.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

A társadalmi státusz térbeli jellemzői

A társadalmi struktúrában mutatkozó térbeli eltérések vizsgálatához olyan megközelítést alkalmaztunk, amely figyelembe veszi a társadalmi státusz mögött meghúzódó változatos dimenziókat. Öt ismérv (jövedelem, vagyon, kulturális fogyasztás, életstílus, kapcsolathálózat) felhasználásával törekedtünk homogén csoportok kialakítására átlagalapú klaszterelemzés segítségével. A különböző dimenziókban használt mutatók az alábbiak:

- jövedelem: a fentiekben már bemutatott, korrigált személyi jövedelem mutató standardizált formája,
- vagyon: a tartós fogyasztási cikkekkel való rendelkezés összevont indexének standardizált formája,
- kulturális fogyasztás: néhány jellemző kulturális tevékenység (koncert, színház, kiállítás látogatása) alapján képzett főkomponens,
- életstílus: elsősorban a szabadidő felhasználását feltáró indikátorokból (sportesemények, fesztiválok látogatása, strandra, étterembe járás, aktívan eltöltött szabadidő, hétvégi telken végzett munka, kikapcsolódás) képzett főkomponens,
- kapcsolathálózat: a kapcsolati háló kiterjedtségét, valamint a kapcsolattartás intenzitását mérő faktor.

Az elemzés során nyolc klasztert tudtunk elkülöníteni egymástól, amelyek alapvető jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. klaszter: Jövedelmi elit (1%): Ezt a kis létszámú csoportot elsősorban a jelentősen átlag feletti jövedelem különíti el a többitől, vagyonuk és kapcsolathálózatuk esetében is

- kedvező helyzetben vannak, viszont kulturális fogyasztásuk és szabadidős aktivitásuk csak átlagos mértékűnek tekinthető. Kiemelkedően magas körükben a felsőfokú végzettségűek (54%), illetve a foglalkoztatottak (88%) aránya, a klaszterbe tartozók fele vezető és értelmiségi beosztású. Bár a csoport alacsony esetszáma miatt óvatosan kell kezelnünk az adatokat, de mindenképpen figyelemre méltó, hogy az összes klasztert tekintve itt a legmagasabb a máshonnan Győrbe költözők, illetve a legalacsonyabb az „óslakosok” (helyben születettek, és a városon belül sem költözők aránya).
2. klaszter: Felső középosztály (7%): Ez a csoport kedvező jövedelmi és vagyoni helyzettel, valamint enyhén átlag feletti kulturális fogyasztással és szabadidős aktivitással jellemezhető. Képzettségi, illetve foglalkoztatási mutatóik kedvezőek, valamint a humán tőke egyéb indikátorai alapján is kiemelkedő a helyzetük (pl. körükben a legmagasabb az idegen nyelvet beszélők aránya /67%/). Ebben a csoportban a legalacsonyabb a fizikai foglalkozásúak aránya, mindössze 15%.
 3. klaszter: „Aktív” középosztály (8%): Ebben a klaszterben a jövedelem szintje csak kevéssel kerül az átlag fölé, a csoportot a kiemelkedő kulturális fogyasztás és szabadidős aktivitás különíti el elsősorban. Alapvetően egy értelmiségi dominanciával rendelkező csoportról beszélhetünk, körükben a legmagasabb a diplomához kötött szellemi foglalkozásúak aránya (30%), illetve iskolai végzettség tekintetében kiemelkedőek a mutatóik. Kapcsolati tőkéjüket tekintve azt mondhatjuk el, hogy az erős kötések megléte és intenzitása tekintetében nem különböznek a középrétegek egyéb csoportjaitól, viszont mind a gyenge kötések, mind pedig a kapcsolathálózat „minőségi” indikátorai tekintetében náluk találkozhatunk a legkedvezőbb mutatókkal.
 4. klaszter: „Szuburbán” középosztály (17%): Jövedelmi és vagyoni helyzetük kedvezőbb, mint az előző klaszter tagjaié, viszont a kulturális és életstílus dimenziókban gyenge mutatókat tudhatnak magukénak. Az iskolázottság és a foglalkozási szerkezet tekintetében azt láthatjuk, hogy bár átlag feletti a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, a szellemi foglalkozásúak aránya csak átlagos, a vezető beosztásúaké pedig átlag alatti. Felülreprezentáltak viszont a klaszteren belül a szakmunkások, az önálló, vállalkozók aránya pedig kiemelkedő (26%).
 5. klaszter: Dinamikus fiatalok (12%): A legalacsonyabb átlagéletkorú (38 év) csoport, átlagos jövedelemmel, viszont kedvező helyzetben a tartós fogyasztási cikkek birtoklásának terén. Iskolázottsági mutatóik kedvezőnek tekinthetők, viszont átlag feletti a körükben a munkanélküliek aránya, illetve azoké, akik már voltak munkanélküliek. Ők rendelkeznek a leginkább kiterjedt kapcsolathálózattal, valamint kiemelkedőnek tekinthető a szabadidős aktivitásuk is.
 6. klaszter: Munkások (12%): Átlag alatti jövedelemmel, kedvezőtlen vagyoni helyzettel és viszonylag magas átlagos életkorral jellemezhető csoport. Nem domináns körükben a fizikai foglalkozásúak aránya, viszont az összes klasztert tekintve itt a legmagasabb azok aránya, akik diplomához nem kötött szellemi munkakörben dolgoznak, vagy dolgoztak. Speciálisnak tekinthető a klaszter a családi állapot szerinti összetétel

alapján; itt a legalacsonyabb a házások, viszont a legmagasabb az egyedülállók és elváltak aránya.

7. klaszter: Nyugdíjasok (26%): A legnagyobb létszámú csoport, minden indikátor tekintetében átlag alatti mutatókkal. Státuszhierarchiába való besorolásuk mégsem egyértelmű, mivel míg a többi klasztert leszámítva az átlagéletkor tekintetében nem találkozhatunk jelentős különbségekkel, addig ez a csoport ennek tekintetében jelentősen elkülönül a többitől, az átlagos életkor 61 év. A klaszter esetében jelentős részben ez az életkori eltérés határozza meg bizonyos társadalmi-gazdasági indikátorok mentén mutatkozó kedvezőtlen státuszt (felsőfokú végzettséggel rendelkezők alacsony aránya, gazdasági aktivitás mértéke, családi állapot szerinti összetétel).
8. klaszter: Leszakadók (17%): A legkedvezőtlenebb jövedelmi és foglalkoztatási státuszszal rendelkező csoport. Az iskolai végzettség mutatói – nem tekintve a kiemelkedően magas átlagéletkorú klasztert – alapján nagyon jelentős leszakadás mutatkozik a többi klaszterhez képest. A fizikai foglalkozásúak, illetve a képzetlen munkavállalók aránya kétszeresen haladja meg az átlagot. Kapcsolati struktúrájuk féloldasnak tekinthető, mert míg az erős kötések megléte és intenzitása tekintetében átlag feletti mutatókkal rendelkeznek, addig a kapcsolathálózat „gyenge” oldala, valamint a kapcsolatrendszerek minőségi mutatója tekintetében ők vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben.

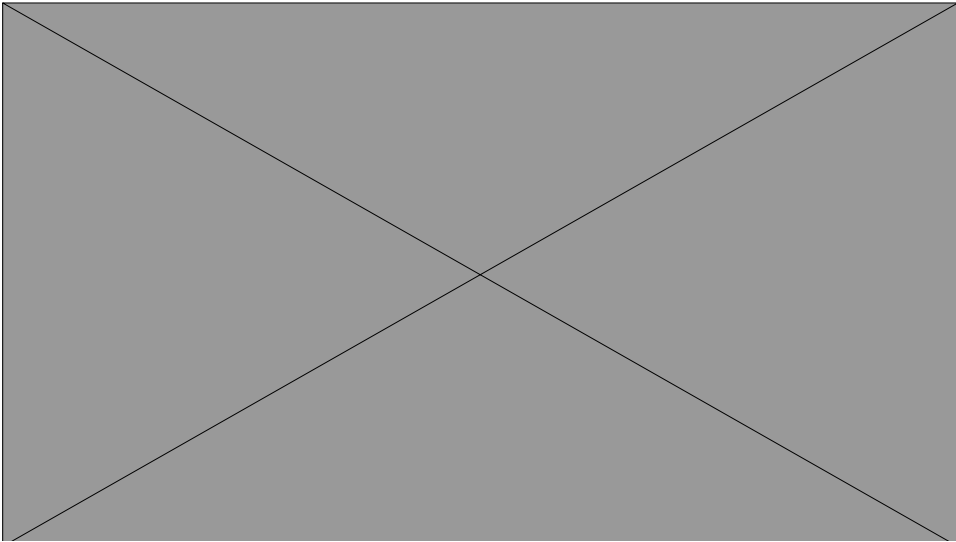
A 2. táblázatban látható adatokon keresztül megmutatkozik az a hierarchikus struktúra, amelybe a klaszterek rendeződnek. Ahogy azt a klaszterek felsorolásánál is említettük, a nyugdíjasok csoportja viszonylag nehezen illeszthető be ebbe a hierarchikus rendszerbe, illetve azt láthatjuk, hogy a középosztályi kategóriák esetében a társadalmi státuszt meghatározó különböző dimenziók esetében vannak bizonyos hangsúlyeltolódások (ilyen például az aktív középosztály viszonylagosan gyengébb vagyoni helyzete és megtakarítási hajlandósága, vagy a szuburbán középosztály kedvezőtlenebb iskolázottsági és foglalkozási státusza, valamint gyengébb közösségi aktivitása). A klaszterek objektív társadalmi-gazdasági indikátorok mentén való tipizálásán túl fontos megvizsgálnunk a társadalmi státusz szubjektív percepcióját, megítélését is. A kérdőívben három kérdéssel mértük a szubjektív társadalmi pozíciót, a válaszadók tízfokú skálán osztályozták saját helyzetüket foglalkozási, anyagi, illetve iskolázottsági-kulturális tekintetben. Az egyes klaszterekre vonatkozó átlagértékek vizsgálata azt mutatja, hogy erős az összefüggés a klasztertagság és a státusz szubjektív megítélése között, mindhárom részindex, illetve a belőlük képzett összevont szubjektív státuszindex szignifikáns pozitív korrelációt mutat a klaszterek hierarchikus sorrendjével, illetve a csoportátlagok közötti eltérések minden esetben szignifikánsak. A fentebb már említett, középosztályi kategóriákra vonatkozó hangsúlyeltolódások viszont ebben az esetben is tetten érhetők; azt láthatjuk, hogy az aktív középosztály esetében tapasztalható átlagpontoszámok az iskolázottsági-kulturális státusz kivételével némileg alacsonyabbak, mint a szuburbán középréteg és a dinamikus fiatalok vonatkozó átlagértékei (3. ábra).

2. táblázat: Néhány jellemző társadalmi-gazdasági indikátor klaszterek szerinti bontásban

	elit	felső közép	aktív közép	szuburbán közép	dinamikus fiatal	munkás	nyugdíjas	leszakadó	teljes
háztartási jövedelem egy főre (eFt)	172	170	127	124	114	111	101	79	112
felsőfokú végzettségűek aránya (%)	53,8	46,1	45,5	30,4	32,1	21,5	11,7	12,2	24,1
érettségivel nem rendelkezők aránya (%)	15,3	12,6	12,4	26,1	21,4	28,7	55,3	48,0	22,4
fizikai foglalkozásúak aránya (%)	22,7	14,9	18,6	28,5	27,1	31,8	50,8	51,7	36,5
vezető és értelmi-ségi beosztásúak aránya (%)	50,0	43,6	43,7	26,4	30,1	33,5	25,4	17,3	29,1
volt-e valaha munkanélküli (%)	12,5	25,7	23,9	24,7	35,1	33,8	22,8	43,3	29,6
idegen nyelvet beszélők aránya (%)	57,7	67,0	61,9	53,7	67,0	40,3	16,0	29,6	41,4
van autója (%)	88,5	92,6	82,2	91,5	86,9	50,9	25,6	51,4	61,5
van valamilyen megtakarítása (%)	73,1	60,2	53,4	59,8	52,4	39,1	40,3	38,7	47,4
volt külföldön nyaralni az elmúlt évben (%)	23,1	53,4	48,7	28,0	40,2	20,3	5,2	11,5	23,3
részt vesz-e szakmai vagy civil szervezet munkájában (%)	42,3	37,9	37,3	16,2	29,6	27,7	16,0	9,9	21,6

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

3. ábra: A társadalmi státusz szubjektív megítélését mérő indikátorok átlagos pontszámai klaszterenként

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A társadalmi státusz térbeli jellemzői

Mivel tanulmányunk elsődleges célja a győri társadalomszerkezet belső térbeli sajátosságainak feltárása, az előzőekben kialakított rétegződési struktúra lakóövezet, illetve városrész szerinti eltéréseit vizsgáljuk meg következő lépésben. A különböző lakóövezetekben mutatkozó megoszlások alapján elmondhatjuk, hogy a társadalmi státusz lakóhely alapján való meghatározottsága tetten érhető Győr esetében. A 4. táblázat mutatja be a klaszterek szerinti megoszlást az egyes lakóövezetekben. A megoszlásokról látható, hogy három klaszter („szuburbán” középosztály, „aktív” középosztály, dinamikus fiatalok) részaránya az átlagnál jelentősen magasabb a kertés lakóövezetekben, míg a felső középosztály, valamint az alacsony társadalmi státusszal rendelkező klaszterek alulreprezentáltak. A lakótelepek, valamint a külső lakóövezetek az alacsony státuszú klaszterekbe tartozók átlag feletti arányával jellemezhetők elsősorban. A felső középosztály legmagasabb arányban a belvárosban van jelen, ezzel szemben ugyanitt az egyéb „tisztá” középosztályi kategóriák esetében deficit mutatkozik.

3. táblázat: Klaszterek szerinti megoszlás a lakóövezet jellege szerint (százalék)

övezet	elit	felső közép	aktív közép	szuburbán közép	dinamikus fiatal	munkás	nyugdíjas	leszakadó
belváros	0,5	9,2	9,2	12,4	9,2	17,0	28,9	13,8
belső lakóövezet	1,2	7,0	9,6	15,6	12,8	14,2	26,5	13,0
lakótelep	0,3	8,0	4,5	15,2	11,2	13,6	28,2	19,0
külső lakóövezet	1,3	6,5	9,0	12,8	10,0	11,9	28,0	20,5
kertes lakóövezet	1,3	5,9	11,0	22,9	15,5	7,6	20,5	15,3
teljes	0,9	7,1	8,2	16,5	12,1	12,2	26,0	16,9

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Amennyiben városrészi bontásban szemléljük a klaszterek szerinti összetételt, még árnyaltabb képet kapunk a társadalmi rétegződés térbeli szerkezetéről. Nem tekinthető ugyanis minden esetben homogénnek a struktúra az egyes lakóövezeteken belül sem. A külső lakóövezetbe sorolt városrészek pozíciói jelentős eltérést mutatnak; míg Sziget és Újváros esetében jelentősen felülreprezentáltak az alacsony társadalmi státusszal jellemezhető klaszterek, addig Gyárváros, valamint Szabadhegy esetében az átlaghoz közelítő megoszlásokkal találkozhatunk egy-egy magas státuszú klaszter (felső közép, aktív közép) kiugró arányával. Bizonyos eltérések tapasztalhatók az egyes lakótelepek társadalmi szerkezetében is; figyelemre méltó a felső középrétegbe tartozók kiemelkedő aránya a József Attila-lakótelepen, illetve az, hogy Marcalváros esetében a leszakadók aránya jelentősen meghaladja az átlagot, míg a másik két lakótelepre ez nem jellemző. A városrészi bontás még inkább szemlélteti az aktív középosztály és a szuburbán középosztály térbeli eloszlásának kontrasztját. Két olyan kertes, falusias jellegű városrészt (Győrszentiván, Ménfőcsanak) találunk, ahol az aktív középosztály részaránya szignifikánsan meghaladja az átlagot, míg a többi esetben ez az arány átlag alatti, viszont ezzel szemben a szuburbán középosztály legalább másfélszeres arányban felülreprezentált.

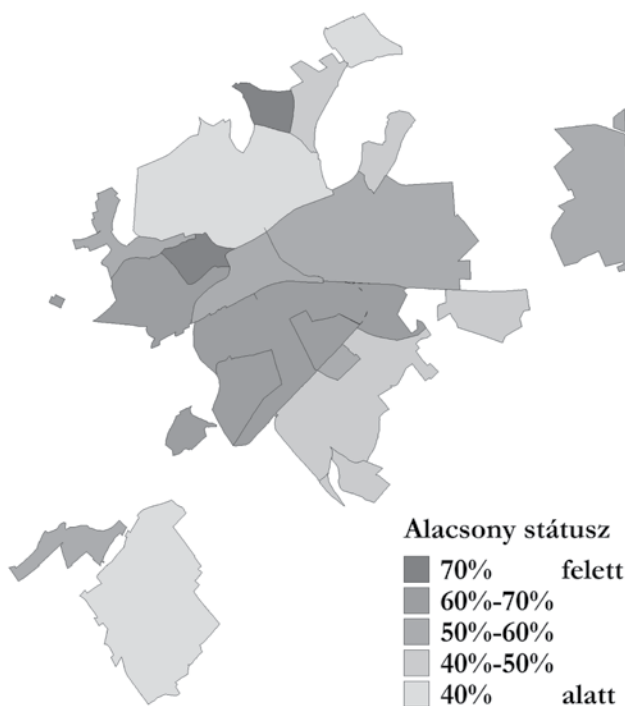
4. táblázat: Klaszterek szerinti megoszlás városrészek szerint (százalék)

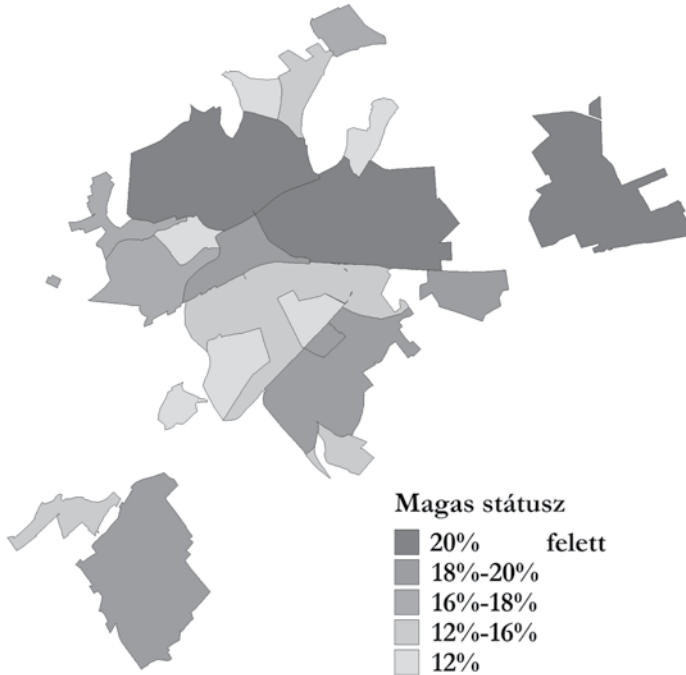
városrész	elit	felső közép	aktív közép	szuburbán közép	dinamikus fiatal	munkás	nyugdíjas	leszakadó
Belváros	<u>0,5</u>	9,2	9,2	12,4	9,2	17,0	28,9	13,8
Újváros	1,5	3,8	11,4	<u>7,6</u>	12,9	12,9	25,0	25,0
Sziget	<u>1,7</u>	<u>2,6</u>	6,0	11,2	<u>2,6</u>	<u>8,6</u>	39,7	27,6
Pinnyéd	4,0	4,0	8,0	28,0	<u>4,0</u>	<u>0,0</u>	40,0	12,0
Révfa	0,6	10,4	16,9	16,2	18,2	11,7	14,3	11,7
Kisbácsa	<u>0,0</u>	7,9	5,3	28,9	10,5	6,6	25,0	15,8
Bácsa	1,4	11,4	4,3	42,9	7,1	<u>5,7</u>	15,7	11,4
Sárás	<u>0,0</u>	<u>0,0</u>	11,1	11,1	<u>0,0</u>	22,2	<u>11,1</u>	44,4
Gyárváros	0,9	6,4	12,8	11,9	11,0	12,8	27,5	16,5
Likócs	<u>0,0</u>	5,9	5,9	35,3	11,8	11,8	23,5	<u>5,9</u>
Győrszentiván	<u>0,5</u>	6,7	14,4	13,0	14,4	10,1	24,5	16,3
Nádorváros	1,4	5,5	6,4	15,4	10,4	15,4	31,9	13,6
Adyváros	<u>0,0</u>	6,8	4,9	15,2	9,8	16,3	29,5	17,6
Marcalváros	<u>0,5</u>	7,4	<u>3,7</u>	15,8	11,9	10,6	28,0	22,0
József Attila-lakótelep	0,8	12,9	6,1	13,6	12,9	15,2	25,0	13,6
Szabadhegy	1,2	11,5	6,7	18,8	12,1	12,7	22,4	14,5
Kismegyery	6,1	<u>0,0</u>	6,1	36,4	<u>3,0</u>	12,1	24,2	12,1
Ménfőcsanak	1,3	<u>3,1</u>	15,0	20,4	25,7	<u>5,8</u>	14,2	14,6
Gyirmót	2,9	11,8	<u>0,0</u>	26,5	8,8	<u>5,9</u>	20,6	23,5
teljes	0,9	7,1	8,2	16,5	12,1	12,2	26,0	16,9

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A városrészi megoszlások alapján azt láthatjuk, hogy a relatíve magas státuszú rétegek dominanciájával leginkább Révfalu jellemezhető, elsősorban a felső és az aktív középréteg kiugró arányszámainak köszönhetően. A 7. térképen látható, hogy Révfalun kívül még Gyárváros és Győrszentiván rendelkezik a három legmagasabb státuszú klaszterbe tartozók 20% feletti arányával, ebben a két városrészben ugyan mind az elit, mind pedig a felső középréteg alulreprezentált, de jelentős az aktív középréteghez tartozók száma. Látható, hogy a kertés lakóövezetek nem tartoznak egységesen a magas társadalmi státuszúak jelentős arányával rendelkező városrészek közé, több esetben (Kismegyery, Ménfőcsanak, Pinnyéd) azt láthatjuk, hogy a felső középréteg szinte teljesen „hiányzik” a társadalmi szerkezetből. Az alacsony társadalmi státuszú népesség magas aránya a legkedvezőtlenbb helyzetben lévő Újváros és Sziget mellett főként a lakótelepeken mutatkozik, illetve érdekes kettősséget tapasztalhatunk Gyirmót esetében, ahol az erősen felülreprezentált elit, illetve felső középrétegek mellett a legrosszabb társadalmi státuszú leszakadók arányszáma is jelentősen meghaladja az átlagot.

7. térkép: Az alacsony (munkás, nyugdíjas, leszakadó) és a magas (elit, felső közép, aktív közép) státuszú klaszterekbe tartozók aránya városrészenként

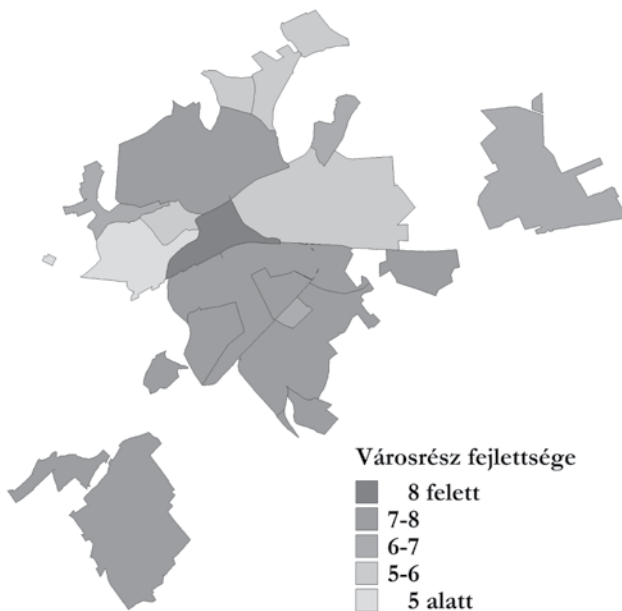
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A város és a belső térbeli szerkezet percepciója és értékelése szubjektív elemek alapján

Ha a Győrrre vonatkozó általános értékeléseket tekintjük, alapvetően pozitív képet kapunk. Arra a kérdésre, hogy általánosságban mennyire szeret Győrben élni, a válaszadók túlnyomó többsége kedvező értékelést adott. A tízfokú skálán mért átlagérték az összes válaszadó esetében 8,76, elmondható, hogy 40% a legmagasabb, 10-es pontszámot adta, míg 85% esetében legalább 8-as pontszám szerepelt. Városrészenkénti megoszlásban szignifikáns eltérésekkel találkozunk az értékelések tekintetében, alapvetően az mondható el, hogy a belvárosban és a belső lakóövezetekben élőknel a legkedvezőbb a megítélés, ezzel szemben a lakótelepek esetében az átlag alatt maradnak a pontszámok. Érdekesnek mutatkozik az átlagpontszámok társadalmi rétegek szerinti megoszlása, a legmagasabb pontszámokat a szuburbán középosztálynál, illetve a dinamikus fiataloknál láthatjuk, viszont a felső és aktív középosztály által adott értékelések az átlagosnál kedvezőtlenebbek, nagyjából megegyeznek az alacsony státuszú klaszterek pontszámával. Amennyiben az egyéb háttértényezőket vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a magas foglalkozási státusz, illetve a kedvezőbb vagyoni és jövedelmi státusz pozitív hatást gyakorol a várossal való elégedettség mértékére. Megemlíthető még, hogy az átlagos pontszámok az életkorral párhuzamosan növekednek, a legidősebb korosztály esetében találjuk a leginkább pozitív értékelést.

A lakókörnyezet státuszára vonatkozó szubjektív értékelést a saját városrész Győrön belüli fejlettségi pozíciójára vonatkozó kérdéssel mértük, ugyancsak tízfokú skálán (8. térkép). A városrészi átlagpontszámokban jelentős eltérések mutatkoznak; a legmagasabb átlagos pontszám Belvárosé (8,16), míg a legalacsonyabbat Újváros esetében mértük (4,36). A lakóövezet jellege szerinti bontás érdekes képet mutat, az objektív társadalmi-gazdasági indikátorok tekintetében alacsonyabb státuszúnak tekinthető lakótelepek szubjektív besorolása kedvezőbb, mint a kertés lakóövezeteké. A relatíve magas státuszú társadalmi csoportok átlag feletti arányával jellemezhető Bácsa és Kisbácsa esetében például jelentősen átlag alattiak a pontszámok. A saját városrész általános fejlettség szerinti megítélése erős kapcsolatot mutat a társadalmi-gazdasági státusszal, a kedvezőbb pozíció kedvezőbb megítéléssel jár, ezek a tendenciák egyaránt megmutatkoznak az iskolázottság, foglalkozási státusz, valamint a jövedelmi és vagyoni helyzet tekintetében is. Nem találkozhatunk viszont ugyanazzal az életkori hatással, mint amit a város általános megítélése esetében tapasztaltunk, nincs lineáris kapcsolat az életkor és az átlagpontszámok között.

8. térkép: A városrészek általános fejlettség szerinti átlagpontszáma szubjektív megítélés alapján

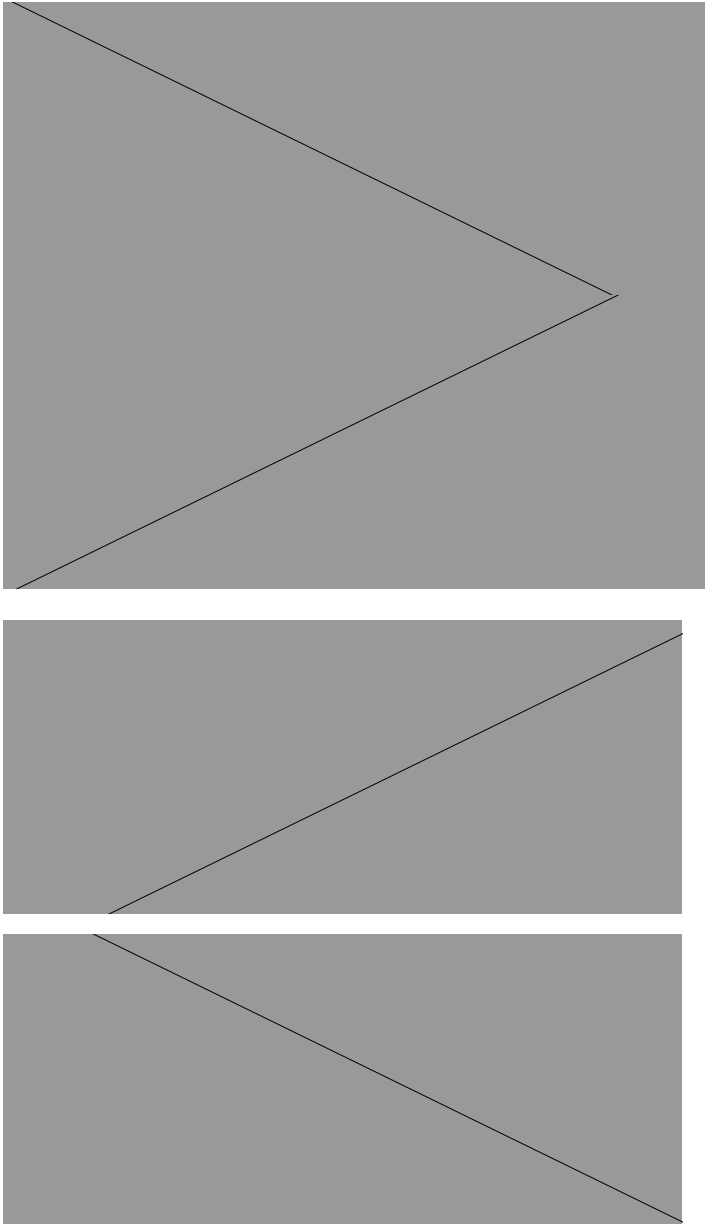

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Az általános fejlettség szintjének megítélését kiegészítve arra kértük a válaszadókat, hogy bizonyos tulajdonság-, illetve ellentétpárok esetében jelöljék meg azt a városrészt, amelyekre az adott tulajdonság szerintük leginkább jellemző. A hat tulajdonságpár (szegény-gazdag, iskolázott-iskolázatlan, rossz közlekedés-jó közlekedés, kevés szolgáltatások szolgáltatás, rossz közbiztonság-jó közbiztonság, nyílt-zárkózott) megítélésénél alapvetően azt tapasztalhatjuk, hogy egyfajta általános, a különböző problématerületektől bizonyos mértékben független értékelés köszön vissza a városrészek tekintetében.

Látható, hogy az említések „negatív” oldalán Újváros szinte az összes problémakör esetében kiemelkedő arányszámokkal rendelkezik, míg a pozitív oldalon hasonló, bár nem ennyire egyértelmű koncentrációt mutat a Belváros és Révfalu (4. ábra).

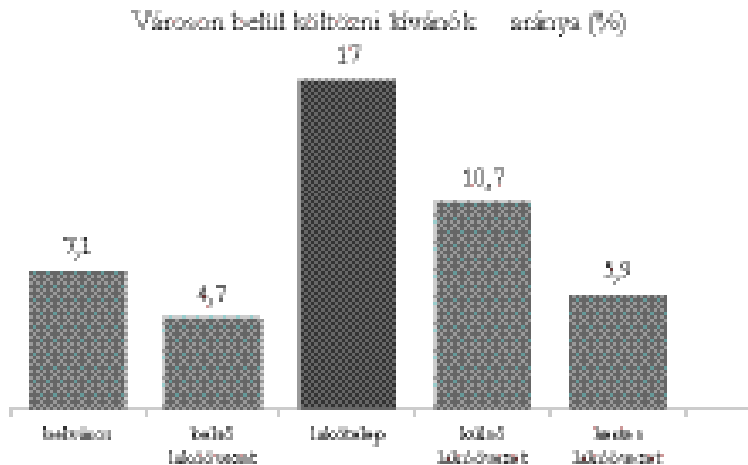
4. ábra: A legtöbb említést kapó városrészek a tulajdonságpárok pozitív és negatív oldalán

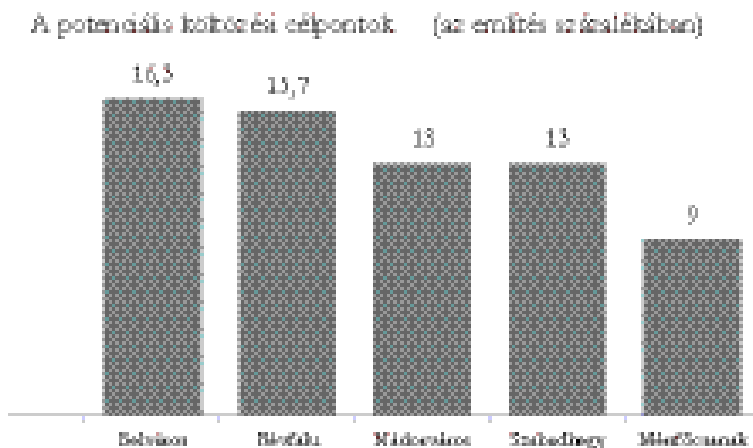

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

Bizonyos mértékben ugyancsak a különböző városrészek megítélésére reflektálhatunk a belső költözési hajlandóság vizsgálatával. A válaszadók 11%-a nyilatkozott úgy, hogy amennyiben lehetősége nyílna rá, más városrészbe költözne Győrön belül. Jelentősek az eltérések a költözési hajlandóság szempontjából az eltérő jellegű lakóövezetek szerint; míg a belső és a kertes lakóövezetekben mélyen átlag alatti a költözni vágyók aránya, addig ugyanez a mutató a lakótelepek esetében kiugróan magas (17%), a mutató Adyvárosban a legmagasabb (22%). Átlag feletti költözési hajlandóság tapasztalható még Újvárosban, a Szigetben, illetve Pinnyéden. Amennyiben a potenciális költözési célpontokat vizsgáljuk, azt tapasztalhatjuk, hogy az attitűdök nem feleltethetők meg a klasszikus szuburbanizációs tendenciáknak, nem tekinthetők elsődleges célpontnak a kertes, falusias jellegű lakóövezetek. A leginkább vonzó célpontok a belső lakóövezetek, illetve a Belváros (5. ábra). A különféle szocio-demográfiai jellemzők közül a legerősebb hatást az életkor gyakorolja a költözési hajlandóság mértékére, szignifikáns lineáris kapcsolattal találkozhatunk ebben az esetben. Míg a 18-29 éves korosztályból 16% nyilatkozott úgy, hogy költözne a városon belül, addig a 60 év felettiak esetében 5% alá esik ez az arány. Az átlagosnál magasabb költözési hajlandóságot mutatnak a felsőfokú végzettségűek, az egyedülállók és elváltak, valamint érdekes módon a megtakarításokkal nem rendelkezők.

5. ábra: A belső költözési hajlandóság mértéke lakóövezetenként, és a potenciális költözések leggyakoribb célpontjai

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A város különféle jellemzőivel, intézményeivel, szolgáltatásaival kapcsolatos értékelésekből alapvetően azt láthatjuk, hogy a győriek leginkább az oktatási intézmények, illetve a kereskedelmi, valamint egészségügyi szolgáltatások színvonalával elégedettek. Kedvezőtlenebbek az értékelések a környezeti, illetve infrastrukturális tényezők esetében; a négyfokú skálán a legalacsonyabb átlagpontszámokat a közutak állapota kapta; arra a kérdésre, hogy melyek a legsürgősebben fejlesztendő, javítandó dolgok a város esetében, ez a probléma mutatja a kiemelkedően legmagasabb említési arányt. Az egyes tényezők megítélésében tapasztalhatunk bizonyos különbségeket a szocio-demográfiai jellemzők mentén. Alapvetően azt láthatjuk, hogy míg a magas iskolázottsággal és kedvező anyagi helyzettel rendelkezők esetében az oktatási intézmények megítélése az átlagosnál kedvezőbb, addig ugyanők negatívabban értékelik a különböző szolgáltatások színvonalát. Életkori tekintetben a legjelentősebb eltérést a szabadidős, valamint szórakozási lehetőségek, illetve a helyi közösségi élet megítélése terén találhatjuk; a fiatal korosztályok esetében a pontszámok átlag alattiak. Nem tapasztalhatunk szignifikáns eltéréseket a tényezők megítélésében a lakókörnyezet jellege szerinti bontásban; ugyanígy viszonylag stabilnak tűnik a problémastruktúra; azaz a javítandó, fejlesztendő dolgok említési aránya.

Összefoglalás

Vizsgálatunk kísérletet tett arra, hogy feltárja és megvilágítsa Győr társadalomszerkezetének belső térbeli specifikumait, eltéréseit. Elsődlegesen arra kívántunk választ kapni, hogy találkozhatunk-e karakterisztikus eltérésekkel a társadalmi struktúra, illetve az azt alakító mozgásfolyamatok tekintetében az eltérő jellegű lakóövezetek, illetve az egyes városrészek esetében; elmondhatjuk-e azt, hogy Győrön belül érvényesülnek, illetve kimutathatóak a térbeli elhelyezkedés társadalmi státuszt formáló, illetve azt reprezentáló hatásai.

A külső és belső migrációs folyamatok vizsgálata rávilágít a térbeli differenciálódás dinamikus oldalára, a költözési irányok és az intenzitás időbeli változásai alapján kétirányú tendencia bontakozik ki. Láthatunk ugyan bizonyos időbeli hangsúlyeltolódást abban a tekintetben, hogy a Győrbe költözők melyik városrészekben telepednek le elsősorban, de a változások csak kis mértékben érintik a szuburbanizációs folyamatok elsődleges célterületeit, a kertes lakóövezeteket. Az ilyen jellegű városrészek utóbbi két és fél évtizedben bekövetkezett jelentős népességnövekedése elsősorban a belső költözési folyamatok számlájára írható. Azt tapasztalhatjuk, hogy a kertes lakóövezetekben élő, relatíve magas státuszú társadalmi rétegekbe tartozó népesség esetében az átlagosnál szignifikánsan magasabb a kiköltözők aránya, tehát a szuburbanizációs folyamatok meglétét a felmérés adatai is alátámasztják. Bizonyos mértékben igazolható a filtráció jelenléte is, a lakótelepekről más városrészbe költözők társadalmi státusza kedvezőbb képet mutat, mint a városon belül nem költöző „óslakosoké”, illetve a Győrön kívülről a lakótelepekre költözőké.

A társadalmi rétegződés lakókörnyezeti specifikumainak feltárása érdekében klaszterelemzés segítségével alakítottunk ki egy többdimenziós rétegződési tipológiát. Az egyes társadalmi csoportokba tartozók lakókörnyezet, illetve városrész szerinti megoszlása alapján mutatkozó különbségek még inkább alátámasztják azokat az eltéréseket, amelyeket az egyes városrészek szocio-demográfiai, illetve életminőségi mutatóinak vizsgálata esetében is tapasztalhatunk. Bizonyos városrészek, illetve lakóövezetek esetében egyértelmű a kép a társadalmi struktúra alapján; kimutatható a relatíve alacsony, illetve magas státuszú rétegekbe tartozók dominanciája. Sok esetben viszont összetettebb, ambivalensebb képet mutat a szerkezet. Látható egyrészt, hogy a középrétegen belül van egy markáns törésvonal, ami a térbeli elhelyezkedés tekintetében is látványosan megmutatkozik. A felső középosztály, illetve a „hagyományos”, magas iskolázottsággal, a kulturális és kapcsolati tőke kedvező mutatóival rendelkező középrétegek a belső lakóövezetek esetében felülreprezentáltak, míg a kedvező jövedelmi és vagyoni helyzetű, de kevésbé iskolázott, gyengébb kulturális és kapcsolati tőkével rendelkező középosztályi réteg elsődlegesen a kertes lakóövezetekben van jelen; jelentős hányaduk éppen a belvárosból és a belső lakóövezetekből költözött ki ezekbe a városrészekbe.

A város és a saját lakókörnyezet szubjektív megítélését tekintve elmondható, hogy az értékelések nem mutatnak teljes egyezést a városrészek objektív indikátorok alapján becsülhető státuszával. A legjelentősebb eltérést a lakótelepek és a kertes lakóövezetek tekintetében láthatjuk, előbbieknél az általános fejlettségre vonatkozó értékelések kedvezőbbek, utóbbiak egy részénél pedig jóval kedvezőtlenebbek, mint ahogy azt objektív társadalmi-gazdasági fejlettségi mutatóik indokolnák.

A helyi társadalom dimenziói

A lakosság lakópolgári attitűdjeinek különbségei

TÓTH PÉTER – DITRÓI ZOLTÁN

KULCSSZAVAK: nyilvánosság, helyi média, állampolgári aktivitás, helyi közvélemény

ABSZTRAKT: A Pál László által a nyolcvanas években megfogalmazott lakópolgári státus megéléséhez szükséges dimenziók különbségeit szeretnénk felvázolni a város helyi társadalmának különböző rétegei körében. A lakópolgári státus fő elemeként az információkkal való ellátottságot, a nyilvánosság különböző csatornáinak elérhetőségét és használatát és az aktív részvétel különböző formáit vettük alapul. A különböző aktivitások és a nyilvánosság használata közötti kapcsolatok elemzése mellett a város helyi társadalmának szerkezetével, a városrészekben és a vonzáskörzetben megjelenő homogén társadalmi csoportok jelenlétével is összehasonlításra kerültek. Így a helyi társadalom vizsgálata területi és társadalmi strukturális elemekkel is bővült. Hipotézisünk szerint a lakópolgári létet nagyban befolyásoló tényezők: a városhoz való viszony, a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely, a város adta lehetőségek használatában mérhető különbségek és a lakóhely. Ezzel együtt a helyi társadalom hat fő, elméleti dimenziójának létezését és egymásra hatását is igazolni kívánjuk empirikus módon.

Bevezetés

A helyi társadalom kutatása Magyarországon közel negyven éves múltra tekint vissza. A kezdeti lendületet a szocialista rendszer reformjára tett kísérletek adták a múlt század hetvenes éveinek végén. A cél az volt, hogy felmérjék: amennyiben a magyar települések lakóinak, a megszokott, felülről, autokratikus módon irányított tanácsrendszer helyett az önrendelkezési jog valamilyen formáját tartalmazó új rendszert hoznak létre, akkor tudnak-e ezzel majd élni, hasznosan tudják-e majd kihasználni a lehetőségeiket. A rendszerváltás nem csupán a tanácsrendszert szüntette meg, de a mélyebb, a nyolcvanas évek elméletein alapuló empirikus helyi társadalomkutatásokat is elhalványította.

A helyi társadalmak működését és szabályszerűségét vizsgáló kutatások az utóbbi évtizedben azonban újra nagyobb szerepet kaptak hazánkban. Ennek egyik fontos előzményeként a rendszerváltás óta eltelt időszak, illetve annak politikai, gazdasági és társadalmi lenyomatának feldolgozására és megértésére törekvő kutatói szándékot, az országos trendektől eltérő módon, a helyi körülmények speciális befolyásolása által más utakat bejáró kisközösségek bemutatását és összehasonlítását elvégzők elképzeléseit tehetjük meg. Az

egymástól elkülönülő módon, más-más módszertannal dolgozó helyi megközelítések azonban nem állnak össze egy egységes tudományos diszciplínává. Főként kvalitatív, leíró jellegű megközelítésekkel találkozhatott az érdeklődő ezekben a kutatásokban.

Annak ellenére állt elő ez a helyzet, hogy a rendszerváltás előtti időszak első helyi társadalomkutatásai során már megfogalmazódtak a közös fogalomhasználatra, megközelítési módra, a helyi társadalomra mint középszintű elméletre vonatkoztatva általános elvek. Az alábbi írásban arra vállalkozunk, hogy az első, a magyar helyi társadalmak szerkezetére, alapdefinícióira vonatkozó elméleti alapvetéseket a gyakorlatban, empirikus módon is ellenőrizzük, illetve kiegészítsük azokat a rendszerváltás utáni időszak új jelenségeivel. Az általános elméleti keret vizsgálatához a Győri Járműipari Körzet kutatás győri, lakossági kérdőíves kutatásából származó adatbázisokat használtuk fel.

Fogalmi és módszertani kérdések

Pál László és munkatársai a nyolcvanas években alkották meg a helyi társadalommal kapcsolatos szociológiai elmélet alapjait, ahol a középpontban a lakóhelyének és településének viszonyrendszerével tisztában lévő, a közösségi életben aktívan szerepet vállaló, Pál László által *lakópolgárnak* elnevezett egyén állt (Pál 1984, 8). Az elméletalkotás folyamata a késő Kádár-kor magyarországi társadalmi miliőjében történt. Kimondatott, hogy a helyi szintű vizsgálatok – értve ez alatt a települési, nagyvárosok esetében a városrészi vizsgálatokat – más kutatói megközelítést igényelnek, mint az általános társadalmi vizsgálatok, a politológia, a társadalmi rétegződéskutatás, az urbanisztika, a városszociológia és a regionális tudomány ötvözetéből, módszereiből és megközelítéseiből szintetizált látásmód szükségeltetik (Bóhm 2002). A nyolcvanas évek magyar értelmezései nagyban építettek a klasszikus szociológia közösség szerveződéséről és a közösségek modern társadalomban való működéséről alkotott korai elméleteire. Gondolunk itt például a tönniesi hagyományra (Tönnies 2004) vagy Weber elképzeléseire a közösségekről és a társulásokról, vagy a szomszédságról (Weber 1967). Emellett a korai amerikai városszociológia urbanizmussal kapcsolatos elképzelései (Wirth 1973) is hatottak a magyar helyi társadalom elméletekre, de a II. világháború végeztével, a szuburbanizációs folyamatokkal párhuzamosan kialakuló angolszász *community studies* irányzat és módszertana is beszívargott, és hatott a hetvenes-nyolcvanas évek kutatóinak gondolatvilágába (König 1968, illetve egy összefoglaló magyarul: Gergely 1974).

Helyi közösségek létrejöttével, működésével, belső struktúrájának megértésével és az itt élő, munkálkodó, jövőjét tervező individuumot befolyásoló folyamatok leírásával foglalkozik a helyi társadalom kutatása. Napjainkban újabb lendületet kapott a diszciplína, hiszen a külföldi kutatók érdeklődését az új megközelítési módszerek helyi közösségekben történő alkalmazásának lehetősége fokozta, gondolunk itt például a hálózatelemzéssel bemutatható új összefüggések jelentőségének felismerésére (Clark 2007). Magyarországon pedig a rendszerváltással kialakuló új helyi viszonyrendszer bemutatása lett az alapja a kutatói figyelem erősödésének, ahol a helyi politikai viszonyok, a civil társadalom működésének vizsgálata került előtérbe (Brachinger 2008). Az új közegben, a megújult érdeklődés közepette sem merült fel a lehetősége eddig annak, hogy a korábban felvázolt magyar elméleti keret empirikus verifikálására

sor kerüljön. Erre teszünk a továbbiakban egy kísérletet azzal, hogy kvantitatív módon alátámasztjuk a helyi társadalom dimenzióinak létezését, egymásra hatását és működését egy helyi közösségben elvégzett – jelen esetben ez egy Győrben, 2013-ban, 3032 fős mintán lefolytatott lakossági felmérés – kutatás adatait felhasználva.

Elsőként röviden tekintsük át, hogy mik a helyi társadalom Pál László által használatos dimenziói, és az egyes dimenziók mögött milyen társadalomtudományi fogalomkeret fedezhető fel. A nemzetközi szakirodalomban nem feltétlenül a helyi társadalom kifejezés, inkább a helyi közösség (local community) fogalom használatos. A helyi közösségek leírása és értelmezése sokszínű és sokrétű, attól függően, hogy melyik elemét tartja fontosnak bemutatni az adott tudományág. Delanty (2003) összefoglaló művében az alábbi csoportosítást tette a megközelítések és azok fókuszai kapcsán: (1) a szociológus-geográfus megközelítés a társadalmak szerveződésének társadalmi és térbeli viszonyrendszerére koncentrálnak kiscsoportok esetében; (2) a kulturális antropológia az identitást és a kötődést helyezi vizsgálódása alapjául; (3) a politológiai megközelítés a közösségek aktivitását és aktiválhatóságát veszi alapul, ahol a globalizációs folyamatok elleni lokális megmozdulások adják az alapot; (4) míg az utolsó megközelítés a térbeliségtől elszakadó, kozmopolita közösségek működését vizsgálja. Ez utóbbi kivétellel mind a három megközelítés kimutatható az általunk használt elméleti keret dimenzióiban, így az egyfajta ötvözete a fentebb leírt megközelítéseknek.

Pál László és munkatársai hat dimenziót különböztettek meg, amiket figyelembe kell venni a helyi társadalmak vizsgálatakor (1. ábra). Első helyen az *integráció* dimenziót említik, ami nem más, mint az identitás egyik szelete, a társadalmi szerkezetből fakadó csoporthovatartozás percepcióját takarja. Központjában az egyén „önbemérése”, önbesorolása áll, amit vertikálisan és horizontálisan is megtehet. Ezt a pozícióját az egyén elfogadhatja, vagy elégedetlen is lehet vele, aminek folyamányaként cselekedeteinek iránya is különböző lehet. Gyakorlatilag a helyi társadalom struktúrájának bemutatását takarja ez a dimenzió.

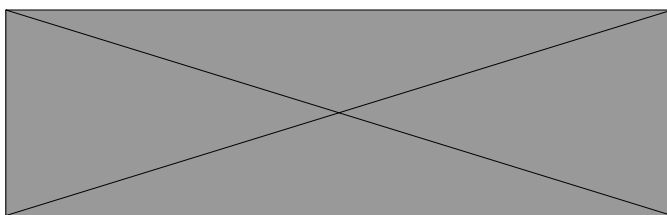
Másodikként a *kötődés* dimenziót említi a tanulmány, ami a településre vagy településrészre való odaköltözés és az ottmaradás okait, a területhez való ragaszkodás erősségét tárja fel. Ebben az esetben személyes, szubjektív elemek alkotják a dimenziót. Harmadikként az *elégedettség* dimenzió bemutatása került sorra, ahol a helyi ellátórendszer, az igénybe vehető szolgáltatások színvonalával kapcsolatos véleményeket összegezhetjük.

A negyedik dimenzió az egyik legérdekesebb és a mai kutatások irányába legjobban beilleszthető eleme a *kooperáció* dimenziója, hiszen itt érhető tetten a civil mozgalmakkal való szerepvállalás, a társadalmi tőke fogalmához köthető gyenge és erős kötésekből álló hálózatok, amelyek működését csupán a rendszerváltás utáni időszak tette lehetővé, mivel ezek működése lefojtott, visszanyesett állapotban létezett csak az elmélet megalkotásakor. Mai meglátásunk szerint a dimenziók egymáshoz való viszonyában a *kooperáció* mellett közvetlenül az ebből eredeztethető, jelen esetben az ötödik dimenzió, a *részvétel* kellene, hogy szerepeljen, ami minden olyan akciót, megmozdulást, véleményt takar a közösségben, amihez valamilyen tevékenység köthető. Ide tartozik közvetetten a nyilvánosság és a közvélemény is Pál László szerint, mi azonban egy hetedik dimenzióként tekintünk erre, tekintettel arra, hogy a pártállam idején központilag irányított média és hírközlés helyett napjainkban egy sokkal töredezettebb, színesebb

és egyben demokratikusabb nyilvánosság működik helyi szinten. Írásunkban a közvélemény ilyenét elemzésével külön nem foglalkozunk.

Végül, de nem utolsósorban a jövőképpel azonosított *perspektíva* dimenzióját mutatjuk be, ahol a személyes elképzelések és tervek leírása és összegzése szerepel. A dimenziók két síkjában az alsó (kooperáció, integráció, részvétel) az objektívebb, az individuális jellemzőktől távolabbi dimenziók csoportját foglalja magába, míg a felső (kötődés, elégedettség, perspektíva) a szubjektívebb, személyesebb dimenziókat takarja. Ezek egységes keretbe foglalásával az adott helyi társadalom integráltságának foka mérhető az elmélet kidolgozó szerint.

1. ábra: A helyi társadalom dimenziói

Forrás: Pál (1984) alapján saját szerkesztés.

A fenti elmélet keretének felhasználásával a győri lakossági felmérés adataiból szintetizáltuk az egyes dimenziók bemutatására alkalmas változó szetteket, indexeket. A következőkben ezen dimenziók létrehozásának menetét és mikéntjét mutatjuk meg, illetve az egyes dimenziók különbségeit. A dimenziók megoszlását minden esetben Győr város különböző városrészeiben is bemutatjuk, amit a nagymintás, városrésze is reprezentatív mintavétel tett lehetővé. A városrészek kialakítása esetünkben a KSH népszámlálási körzeteinek figyelembevételével történt. Az így kialakított 11 városrész a legtöbb esetben azonos beépítettséget, azaz hasonló épített környezetet jelentett.¹

Az integráció dimenziója a helyi társadalomban

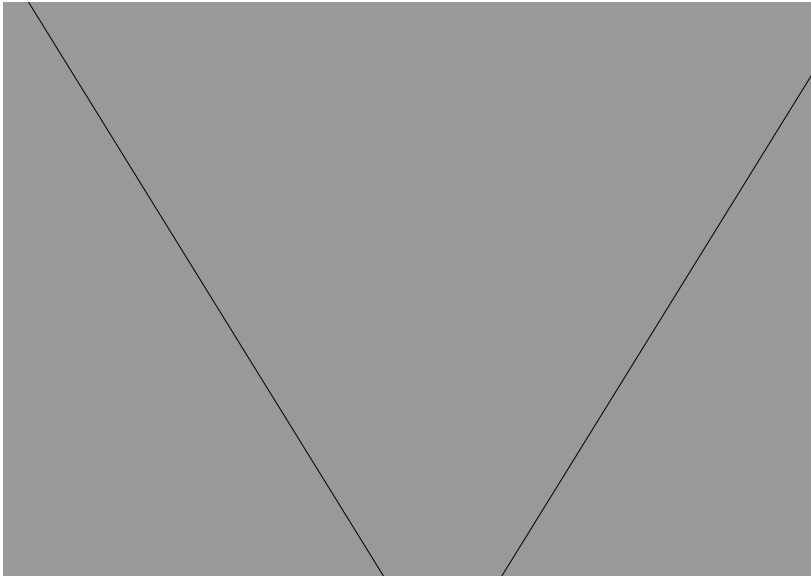
Az integráció az egyik legalapvetőbb dimenzió, amit nem hagyhatunk figyelmen kívül a helyi társadalmak vizsgálatakor. Ez az a dimenzió, ahol a társadalmi rétegződés, a társadalomban elfoglalt helyzet és annak egyéni megélése találkozik. Ahogy azt Böhm Antal kifejtette egy 1988-ban készült interjúban: ugyanazon társadalmi helyzet megélése helyi társadalmanként változik, mivel a lokalitásból fakadó különbségek más-más életkörülményeket, lehetőségeket támasztanak (Pálné 1988). Az integráció esetünkben a megélt és

1 Újváros-Sziget-Pinnyéd, illetve Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep városrészek kapcsán nem állja meg a helyét a fenti kijelentés. A legheterogénebb ebből a szempontól az utóbbi városrész triója, ahol a lakótelepi milió keveredik az új bérházas beépítettséggel és családi házas övezetekkel. Az elemszámok ugyanis nem tették lehetővé ezen városrészek külön kezelését, azonban az aggregált beépítettségi változónál figyelembe vettük.

tényleges társadalmi helyzet közötti kapcsolatot fejezi ki. Kiderül belőle, hogy a megkérdezettek miként vélekednek saját társadalmi helyzetükről, hogyan élik meg azt többi társadalmi réteghez viszonyítva. Emellett arra is választ adhat ez a dimenzió, hogy az egyes társadalmi rétegekbe tartozó csoportok mennyire láthatóak a többiek számára, mennyire adnak lehetőséget az összehasonlításra mások számára. Konceptuálisan tehát az integráció a megélt és észlelt, vagyis szubjektív, illetve a valós, más néven objektív társadalmi helyzetek közötti megegyezést, illetve különbséget fejezi ki (Tóth 2000).

Esetünkben a fenti dimenzió operacionalizálásakor a következőképpen jártunk el: az objektív társadalmi helyzet megrajzolásához egy egyszerű, a társadalmi rétegződésben elfoglalt helyzetet leírni képes változót alkottunk a kérdezett iskolázottsági, foglalkozási és anyagi helyzetét leíró változók felhasználásával.² Esetünkben az anyagi helyzetet a háztartásban megtalálható tartós fogyasztási cikkeket mérő változók aggregálásával közelítettük. Tettük mindezt azért ilyen egyszerű formában, hogy a szubjektív társadalmi helyzet kategóriáihoz hasonló elemeket használjunk fel. A három változóból Two-step Cluster módszerrel készítettünk egy egyszerű rétegződés változót. Három klasztert hozott létre a futtatás, amit a társadalmi ranglétrán elfoglalt felső, középső és alsó helyzettel tudtunk azonosítani (2. ábra). A klaszterezés a teljes minta 84%-át el tudta helyezni valamelyik kategóriába. Az alsó kisebb ábrákon az egyes változók megoszlásai láthatóak.

2. ábra: Objektív integrációs változó klaszteradatai

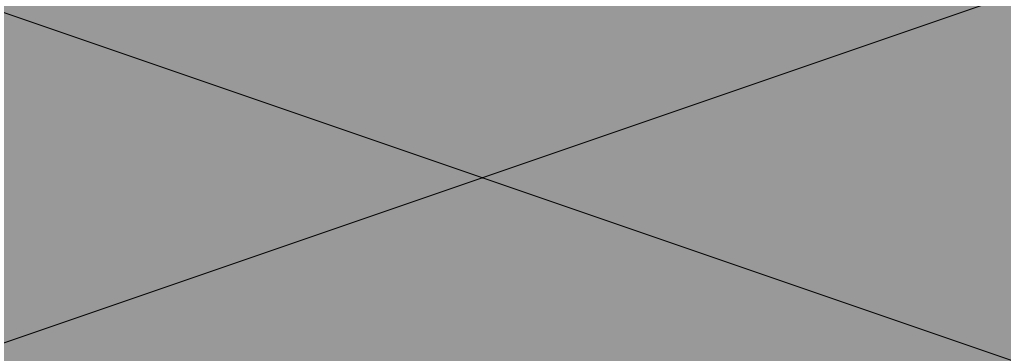
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

- 2 Az iskolázottságot az elvégzett iskolai fokozatokkal (hat kategória) mértük. A foglalkozást egy nyolc kategóriás változóval (itt a soha nem dolgozott kategória is szerepelt, míg a nyugdíjas és egyéb, korábban már dolgozó, de jelenleg inaktív válaszadók az utolsó foglalkozásukkal szerepeltek), míg az anyagi helyzetet a tartós fogyasztási cikkek számával (összesen 12 cikket soroltunk fel, ahol a személygépkocsik és a számítógépek számát is belekombináltuk a végső indexbe) mértük.

A klasztertagságot legjobban meghatározó változó a foglalkozás és az iskolai végzettség volt. A válaszadók egynegyede (25,3%) került a felső, 41,7%-a a közép és közel egyharmada az alsó kategóriába. Az ábrán jól látható, hogy a középső kategória sokkal heterogénebb mind a foglalkozási csoporttagság, mind az anyagi javak tekintetében, mint a felső és az alsó kategóriák. A felső kategóriát a magasabb iskolai végzettségű, jobb anyagi helyzetű lakosok foglalják el, akik többnyire a magasabb státuszú foglalkozási kategóriában tevékenykednek. Az alsó kategória ennek minden tekintetben pontosan az ellentéte volt. Az új változóra az *integráció objektív elemeként* hivatkozunk a továbbiakban.

A szubjektív helyzet felvázolásához felhasznált elemek kapcsán arra kerestük a választ, hogy a válaszadó miként helyezi el a saját foglalkozását, az anyagi helyzetét, illetve az iskolai végzettségét (a kérdésben a kissé megfoghatatlan kulturáltság szó is szerepelt) a társadalom többi tagjához képest. A válaszokat egy 10 fokú skálán adták meg a válaszadók. A szubjektív helyzet változó megalkotásához használt kérdésekre adott válaszok megoszlását a 3. ábra mutatja, ahol látszik, hogy a válaszok döntő többsége valahol a skála közepén található, egy kicsit a fenti kategóriák túlsúlyát mutatva. Amennyiben a skálaértékek átlagait vesszük, akkor a következő eredményeket kapjuk: *Foglalkozás: 6,31, Anyagi körülmények: 6,00, Iskolázottság: 6,54*, vagyis a válaszadók összességében egy kicsit feljebb helyezik magukat a társadalmi ranglétrán a nagy átlagnál. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a megkérdezettek egy jó gazdasági háttérrel rendelkező, megyei jogú város lakosai, akkor ez az általános kép nem tekinthető félrevezetőnek.

3. ábra: Társadalmi helyzetét miként becsüli a többi emberéhez képest (%)
(N=3024, 3022, 3022)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Ebből a három változóból képeztük a továbbiakban az integráció szubjektív elemeként aposztrofált új változót. Az új változót főkomponens elemzéssel állítottuk elő.³

Az objektív és a szubjektív változó is a középső helyzetben található csoportok túlsúlyát mutatta, azonban az már nem biztos, hogy ezek a csoportok minden esetben ugyanazokból a válaszadók közül állnak. Tekintsük most meg, hogy a két változó értékei miként változnak a 11 városrész tekintetében, illetve vannak-e különbségek a városrészek lakosságának integráltsága kapcsán. A korábban említett városrészi lehatárolással kapcsolatos probléma az integráció szubjektív elemeiben is előkerül. A nem homogén városrészek esetében (Újváros-Sziget-Pinnyéd, illetve Szabadhegy-Kismegyer-József Attila u. ltp.) az érték szórása kiemelkedik a többi városrész szórásai közül (1. táblázat). Ezt figyelembe véve is látható, hogy a város egyik szociális problémákkal legterheltebb városrészének lakói (Újváros) saját véleményük alapján, de az objektív rétegződési mutatók kapcsán is a legalacsonyabb helyzetet foglalják el. Az objektív mutatók alapján a városrész lakóinak közel fele a legalacsonyabb státuszú réteg tagja. Ezzel szemben – és ez mutatja a városrész heterogénebb társadalmi mozaikját – nem itt található a legkisebb arányban a magas státuszúak csoportja. Ezt a lakótelepi beépítésű Marcalváros városrész tudhatja magának, ahol azonban egyforma arányban találhatóak az alacsony és a közepes státuszú lakosság csoportjai. Újvárost Gyárváros és Likócs követi az alacsony státuszú lakosság koncentrációja szempontjából.

A legmagasabb státuszú településrész, amennyiben a szubjektív elemeket vizsgáljuk: Nádorváros, az objektív elemek vizsgálata pedig Révfalut hozta ki elsőnek, ahol a felső státuszú csoportok a lakosság 44,5%-át teszik ki. Nádorváros az objektív elemek szempontjából csak a negyedik, arányaiban a legtöbb magas státuszú lakossal bíró településrész. A legszélesebb középréteget pedig az imént említett, heterogén jellegű Szabadhegy-Kismegyer-József Attila u. ltp. városrészben találhatjuk, ahol a lakosság közel fele ebbe a kategóriába tartozik. A külső városrészek a győri átlaghoz közeli értékekkel rendelkeznek, de míg Győrszentiván inkább az alsóbb státuszú rétegekből tudhat magának többletet, addig Bácsa, Gyirmót és Ménfőcsanak pedig a magasabb társadalmi státuszú rétegek enyhe többletét mutatja. A Belváros pedig minden szempontból a győri átlagot hozza.

3 A három változó közül a főkomponens legjobban meghatározó változó a foglalkozás (0,898) a második az anyagi körülmények (0,862) míg a harmadik az iskolázottság változó volt (0,833). Az új főkomponens a változók információtartalmának a 74,75%-át őrizte meg.

1. táblázat: Az integráció változó szubjektív és objektív elemeinek értékei és megoszlása az egyes városrészekben

	Integráció szubjektív elemeinek átlaga	N	Szórás	Integráció objektív elemeinek megoszlása (%)				Integráció típusainak megoszlása (%)		
				lent	közép	fent	N	alul-értékelt	integrált	fölül-értékelt
Belváros	0,05	226	0,98	31,80	42,20	26,10	211	25,00	42,50	32,50
Újváros-Sziget- Pinnyéd	-0,60	241	1,19	49,10	30,60	20,30	222	25,80	61,60	12,60
Révfa	0,22	125	1,00	14,40	41,10	44,50	146	31,80	56,10	12,10
Bácsa- Kisbácsa-Sárás	-0,24	127	0,94	28,90	37,30	33,80	142	34,50	52,60	12,90
Gyárváros- Likócs	-0,17	114	0,92	41,90	37,80	20,30	74	23,10	52,30	24,60
Győrszentiván	-0,20	183	0,92	37,60	41,20	21,20	170	25,20	44,40	30,50
Nádorváros	0,47	311	0,88	29,00	43,20	27,70	303	10,90	43,10	46,10
Adyváros	0,13	342	0,91	30,70	45,70	23,50	361	24,80	39,00	36,20
Marcalváros	0,02	365	0,88	40,30	42,10	17,60	380	14,60	48,70	36,70
Szabadhegy- Kismegyer- József Attila lakótelep	0,01	291	1,11	26,30	48,60	25,20	278	24,70	49,40	26,00
Ménfőcsanak- Gyirmót	0,04	247	0,84	28,10	42,00	29,90	224	26,80	55,70	17,50
Győr	0	2572	0	32,7	41,9	25,4	2511	22,6	48,2	29,2

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A fentiekből is látszik, hogy a lakosság önbevallása alapján kialakítható kategóriák és az objektív valóság nem minden esetben fedik egymást. Ennek igazolására egy rendkívül egyszerű, a végleges modellbe azonban nem szereplő transzformációt végeztünk el. A szubjektív integrációt jelölő értékeket három egyenlő részre osztva, azokat alsó, középső, illetve felső elnevezéssel létrehoztunk egy új, kategóriális változót. Ezt a szubjektív integrációs változóval együtt kezelve kaptuk meg azt a mutatót, amivel be lehet mutatni, hogy az adott, objektív értékekkel meghatározott réteghelyzetű egyén a saját helyzetéhez képest megfelelően értékelte-e magát, vagy a valós helyzetéhez képest jobb, avagy rosszabb helyzetben látja-e magát. Ennek a változónak a megoszlását vizsgálhatjuk meg az 1. táblázat utolsó oszlopaiban.

A végeredmény összecseng a korábban bemutatott, szubjektív integrációs elemek megoszlásaival. A lakosság közel fele (48,2%) jól ítéli meg a társadalomban elfoglalt helyzetét, míg közel egyharmada (29,2%) jobb kategóriába sorolja magát, mint amit az objektív elemek mutatnak. Újváros lakossága ebből a szempontból a legintegráltabbnak mondható, hiszen a városi átlaghoz képest itt a lakosság 61,6%-a helyesen becsülte meg a társadalmi rétegződésben elfoglalt helyzetét. A legkevésbé integrált városrész pedig Adyváros, ahol ugyanez az arány csupán 39% (1. táblázat). Felmerül a kérdés, hogy nem a heterogén beépítettség, az egymás mellett élő különböző társadalmi csoportok jelenléte adja a jó összehasonlítási alapot ahhoz, hogy az ott élők integráltabb képet mutassanak? A többi, heterogénként bemutatott városrész azonban nem rendelkezik hasonlóan kiugró értékekkel.

Nézzük most, hogy melyek azok a városrészek, ahol a lakosság a legnagyobbat „tévedte” felfelé avagy lefelé. A felfelé legjobban eltérő városrész Nádorváros, ahol láthatuk, hogy magas a szubjektív integrációs szint, de az objektív adatok nem ezt mutatták. Ebből adódik, hogy a városrész lakói a legtöbbször följebb helyezték el magukat, mint ahol a valóságban elhelyezkednek. A „legszerényebb” városrész titulust ebben az esetben Bácsa-Sárás-Kisbácsa városrészek kaphatják, mivel itt a legmagasabb azoknak az aránya, akik a tényleges helyzetükhöz képest szerényebb pozíciót vallottak be magukról.

Említettük, hogy ezt a gondolat kísérletet nem vittük tovább a végleges modellbe. Ennek okaként a magas mérési szintű szubjektív integrációs változó megtartásának vágyát és az objektív integrációs változóban található rendkívül heterogén középső csoport jelenlétét tudjuk felhozni. A végső modellben tehát külön-külön helyeztük el az integráció szubjektív és objektív elemeit.

Az elégedettség dimenziója a helyi társadalomban

Az elégedettség dimenziójának megrajzolásakor sokkal könnyebb helyzetben van a kutató, mint amikor a társadalmi integráltságot szeretné valahogy megfogni és szemléltetni. Ebben az esetben a település vagy településrész által nyújtott szolgáltatásokkal való elégedettségről beszélhetünk, aminek felméréshez attitűdskálákkal juthatunk közelebb. Kutatásunkban arra kértük a válaszadókat, hogy a saját városrészük esetében értékeljék az általunk felsorolt, tizenhat darab, az életminőséget nagyban meghatározó szolgáltatást, tulajdonságot. Összességében elmondhatjuk, hogy a város lakossága elégedett a város adta lehetőségekkel. Mindegyik elem átlaga kettő felett van, tehát a kettő és négy közötti értékek különbségeiről beszélhetünk csak (2. táblázat). De mivel a legelégedettebbek a győriek és mivel a legkevésbé? A közutak állapota minden ilyen jellegű kérdéssorban szerepelni szokott, és kivétel nélkül a legalacsonyabb értékkel bíró elemként jellemezhető (2,29). Ez ebben az esetben sem volt másként. A lista másik végében pedig az óvodai és iskolai ellátás található, mindkettő a legmagasabb átlagértéket kapta a győri polgároktól (3,27).

A magas elégedettségi szint azonban változik, amennyiben az egyes városrészekre lebontva vizsgáljuk azokat. Ebben a bontásban már találhatunk negatívnak számító értékeket is. Győrszentiván esetében az utak állapota (1,95), Újváros kapcsán pedig a szolgáltatások és a szórakozási lehetőségek szerepeltek rosszul (1,96 és 1,74). A parkolási lehetőségek a belvárostól távolabb eső, nem fizető zónához tartozó területeken, főként

a külső városrészekben megfelelőek. Ugyanez a helyzet a zöldterületek, a környezeti állapot és a közbiztonság megítélése kapcsán is. Az egyéb humán szolgáltatások, a nagyvárosi élettel összekapcsolódó szolgáltatások pedig a belső városrészekben vannak jelen, itt nagyobb az ezekkel való elégedettség. Ilyenek például a szórakozási, vásárlási lehetőségek és a kulturális élet. Ezekben az esetekben a Belváros és Nádorváros lakossága a legelégedettebb.

2. táblázat: Az egyes szolgáltatásokkal való elégedettség és az ezekből képzett elégedettség változó átlagai Győr városrészeiben

Győr	Ménfőcsanak-Gyirmót	Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	Marcalváros	Adyváros	Nádorváros	Győrszentiván	Gyárváros-Likócs	Bácsa-Kisbácsa-Sárás	Révfa	Újváros-Sziget-Pinnyéd	Belváros	
2,71	2,96	2,75	2,59	2,57	2,50	3,15	2,74	3,31	2,53	2,93	2,13	Parkolási lehetőségek*
2,29	2,58	2,46	2,40	2,50	2,26	1,95	2,21	2,27	2,02	2,06	2,07	Közutak állapota*
2,69	3,01	2,75	2,62	2,73	2,79	2,47	2,67	2,99	2,71	2,21	2,67	Környezeti állapot
2,63	3,07	2,70	2,56	2,62	2,77	2,45	2,53	3,01	2,66	2,05	2,59	Köztisztaság
2,71	3,20	2,71	2,65	2,62	2,70	2,59	2,70	3,07	2,81	2,21	2,85	Közbiztonság
3,27	3,47	3,24	3,37	3,24	3,33	3,24	3,11	3,21	3,24	2,88	3,36	Óvodák
3,27	3,38	3,23	3,39	3,26	3,41	3,20	3,20	3,08	3,24	2,83	3,45	Iskolák
2,97	3,29	2,84	3,00	3,01	2,90	3,03	2,85	3,03	3,07	2,77	2,95	Egészségügyi ellátás*
3,17	3,32	3,32	3,63	3,50	3,37	2,89	3,30	2,32	2,48	2,10	3,68	Vásárlási lehetőségek
2,94	2,92	3,05	3,17	3,32	3,16	2,80	2,97	2,08	2,58	1,96	3,51	Szolgáltatások
2,68	2,54	2,75	2,67	2,99	3,19	2,36	2,40	2,12	2,86	1,74	3,34	Szórakozási lehetőségek
2,72	2,67	2,80	2,59	2,94	3,18	2,52	2,50	2,24	2,60	2,06	3,37	Kulturális élet
2,89	2,72	2,93	2,62	3,38	3,23	2,47	2,87	2,43	2,97	2,46	3,31	Sportolási lehetőségek
2,65	2,69	2,78	2,47	2,75	3,06	2,44	2,45	2,25	2,63	2,10	3,18	Helyi közösségi élet
0,00	0,17	0,08	-0,02	0,27	0,43	-0,43	-0,20	-0,47	0,00	-1,20	0,54	Elégedettség főkomponens átlaga
1,00	0,87	1,06	0,89	0,81	0,87	0,84	0,99	0,90	0,94	0,96	0,81	Elégedettség főkomponens szórása

Megjegyzés: Az elégedettségi skála 4 fokozatú volt. A *-gal jelölt változókat nem tartalmazza az elégedettség főkomponens alacsony kommunalitásuk miatt.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A tizennégy attitűdkérdésből főkomponens elemzéssel alkottuk meg a végső modellhez felhasználni kívánt változót, aminek az *elégedettség* nevet adtuk. A főkomponens létrehozásakor alacsony kommunalitásuk miatt három változót ki kellett hagynunk a végső változóból. (Parkolás, Közutak állapota, Egészségügyi ellátás. Ezeket a 2. táblázatban *-gal jelöltük.) A bennmaradt 11 változóból képzett új változó az összes információ-tartalom 43,5%-kát őrizte meg. Az elégedettséget a korábban már említett, nagyvárosi élethez kapcsolódó szolgáltatások és lehetőségek határozták meg a legjobban (kulturális élet, szórakozási lehetőségek, helyi közösségi élet, sportolási lehetőségek, szolgáltatások), míg a külvárosokra jellemző, illetve a külső városrészek lakói által elégedettségre okot adó elemek a legkevésbé (közbiztonság, köztisztaság, környezeti állapot). A kettő csoport között az óvoda, iskola és a vásárlási lehetőségek helyezkedtek el. Ebből is lehet látni, hogy az így létrehozott változó egy városias és külvárosi tengelyt hoz létre értékeivel (2. táblázat). Ebből a mintázatból csak Újváros lóg ki, ahol extrém értékekre is láthattunk példákat, annak ellenére, hogy a Belvároshoz közel eső városrészeiről van szó. Újváros ebben az esetben is a legrosszabb értékekkel rendelkező városrész lett. A legjobb pedig a Belváros, Nádorváros és Adyváros hármasa, amennyiben a változó városrészi átlagait vesszük figyelembe. Szabadhegy esetében az átlagok magasabb szórása ismét a városrész heterogén összetételt mutatja.

A kooperáció dimenziója a helyi társadalomban

Egy település lakói munkahelyi elfoglaltságuk mellett szabadon választhatnak egyéb közösségeket is, amelyekben kiteljesedhetnek, önkéntes munkát végezhetnek vagy hasznosan tölthetik szabadidejüket. Léteznek olyan társadalmi rétegződéssel kapcsolatos elméletek, amelyek szerint ezen informális vagy formális csoporttagságok és a bennük végzett tevékenységek jobban kifejezik egy egyén helyét a társadalomban, mint a foglalkozása vagy a munkaköre (Wessely 2003; Hradil 1995). Fokozottan igaz ez a posztmodern társadalmakra, ahol számos fehérgalléros munkakör jött létre, amelyek nem különölnek el annyira egymástól, illetve azokban a társadalmakban, ahol a civil társadalomhoz köthető tevékenységeknek nagy a hagyománya és az elismertsége. Magyarországon az ilyen jellegű elfoglaltság – főként azok formalizált változatai – a szocialista időszak közösségbomlasztó jellege és a magyar társadalom individualista beállítódása miatt nem mutat olyan szerteágazó és színes képet. Ennek ellenére a modell egyik fontos részeként értelmeztük azt a tevékenységet, ahol közösségi szerepet vállalhat az egyén. Amennyiben városrészenként tekintjük a fenti tevékenységeket, úgy az egyes városrészek aktivitási szintje is kimutatható ezzel a módszerrel. Kérdésünket az aktivitás intenzitására vonatkozóan fejtettük ki, azonban a nemleges válaszok aránya akkora volt minden esetben, hogy ezeket a válaszokat kénytelenek voltunk összevonni. Így egy egyszerűbb, dichotóm alapon nyugvó – tag, illetve nem tag – változószettel álltunk neki az összevont változó elkészítésének.

Kérdőívünkben tizennégy közösségi formát soroltunk fel, az ezekre kapott válaszokból alkottuk meg a *kooperáció* változót.⁴ Győr város lakosságának közel egyharmada (31,9%) tagja valamelyik általunk felsorolt közösségi formának, azonban a tagsági viszonyok megoszlása és a különböző kooperációs formák népszerűsége városrészenként jelentős különbségeket mutat (3. táblázat). A legaktívabb tagsággal bíró városrészt kétféleképpen is meghatározhatjuk. Amennyiben a teljes lakosságot tekintjük, úgy a révfalusiak számítanak a legaktívabbnak, hiszen itt a lakosság 45,9%-a tagja valamilyen szervezetnek. Ménfőcsanak még hasonlóan magas, negyven százalék feletti arányt mutat. A teljes lakosság tekintetében Marcalváros mutatja a legkisebb aktivitást, a révfalusi városrész aktivitásának a felével (21,8%-os tagsági arány).

Ha a ténylegesen aktív lakosság tevékenységét tartjuk csak szem előtt, akkor Gyárvaros, Adyvaros, Szabadhegy és Nádorvaros városrészekben találhatjuk a legdiverzifikáltabb aktivitásokat, hiszen az ezekben a városrészekben lakók átlagosan kettőnél több szervezetnek is tagjai. Ebből a szempontból Révfalu szerepel a legutolsó helyen, vagyis az itt élők általában csak egy aktivitás mellett kötelezik el magukat, ezt viszont nagy számban teszik. Újváros hasonlóan szerepel ebben a nézetben mint Révfalu, azzal a különbséggel, hogy itt az alacsony aktivitásra jut a kevésbé diverzifikált tagság.

Kigyűjtöttük továbbá, hogy melyik tagság az, amelyik nagyban meghatározza az egyes városrészek aktivitását. Feltűnően magas értékekkel bír a városban a vallási közösségekhez köthető tagsági lét. A legnagyobb arányú tagságot tehát a vallási közösségeknél találtunk (a teljes lakosság 9,9%-a mondta, hogy tagja valamilyen egyházi közösségnek).⁵ Második legnagyobb tagsággal az informális baráti társaságok (7,5%-a teljes lakosságnak) bírnak, míg a harmadik legnagyobb arányú tagsággal a sportszervezetek, sportklubok és sportegyesületek (7%-a a teljes lakosságnak) rendelkeznek. A legkisebb tagsággal az önkormányzati szervezetek (megkérdezett győriek 1,2%-a), a nemzetiségi szervezetek (megkérdezett győriek 1,29%-a) és a politikai szervezetek rendelkeznek (megkérdezett győriek 1,9%-a). A 3. táblázatban azokat a kooperációs típusokat jeleztük, ahol a városrész lakosságának több mint tíz százaléka úgy nyilatkozott, hogy résztvevője az adott kooperációnak. Itt jól elkülöníthetőek azok a városrészek, ahol a magas aktivitási arány magas diverzifikációval jár együtt úgy, hogy több elfoglaltság is magas aktivitással bír (Gyárvaros), a magas aktivitási arány egy adott kooperációs típust jelent (Belváros) vagy az alacsony aktivitási arány egy adott kooperációs típusnál tapasztalható csupán (Adyvaros).

- 4 Ezek a lehetséges kooperációra lehetőséget nyújtó szerveződési formák a következők voltak: politikai párt, szervezet, szakszervezet, szakmai szervezet, egyesület, önkormányzati testület, sportklub, sportegyesület, hobbi vagy szabadidős klub, jótékonyági szervezet, hagyományörző egyesület, helybeli kulturális kör, nemzetiségi, etnikai szervezet, vallási közösség, idősök klubja, informális baráti társaság, egyéb szervezet vagy közösség. Látható, hogy a formalizált szervezetek mellett az informális tagságokra is rákérdeztünk, tekintettel arra, hogy a formális tagság a magyar társadalom nagy hányadában nem jellemző
- 5 Győr püspöki székhely, élő vallási hagyományokkal, jelentős vallási turizmussal. A 2011-es Népszámlálás adataiból kiderül, hogy a város lakosságának 56%-a mondta magát valamilyen vallási felekezethez tartozónak. Ez az országos átlagnak felel meg, azonban a megyeszékhelyek között a negyedik legmagasabb érték. (Nyíregyháza, Szombathely és Zalaegerszeg után.) A megyei települések között pedig az utolsó tíz település között található ezzel az értékkel. Ennek a népességnek pedig csupán egy kis szelete az, aki a közösségi lét tereként is használja vallásosságát.

A fenti rövid elemzésből is látható, hogy a kooperáció változó milyen sokszínű jelenséget foglal magába. Az egyes változók standardizálása után az így kapott értékek összeszámlálásával jutottunk a végső változónkhoz. Az így kapott változó szélső értékei Ménfőcsanak és Marcalváros között húzódnak, ahol Ménfőcsanak jelképezi a magas kooperációjú városrészt, míg Marcalváros az alacsony kooperációjú városrészt. Ebben az esetben nem mutatható ki semmilyen szabályszerűség az egyes városrészek jellege, elhelyezkedése és a változó értékei között. Jobbára azt mondhatjuk, hogy vannak olyan városrészek, ahol a közösségi tevékenység jobban a mindennapok részévé vált, a civil társadalom működése érzékelhetőbb, több emberre van hatással. Ha összevetjük az így elkészített változó értékeit, a 2. táblázatban bemutatott, a közösségi élettel való elégedettséget értékelő oszloppal, akkor látható a két változó együttmozgása, aminek a trendjét néhány, másként viselkedő városrész bontja csak meg. Ilyen Nádorváros, ahol a győri átlagnál alacsonyabb kooperációs szintet egy viszonylag magas elégedettségi szint követ, és Révfalu, illetve Gyárváros, ahol ennek az ellenkezőjét mutatják a városrészi mutatók, vagyis a győri elégedettségi szint alatti mutatók mellett magas kooperációs szintet találhatunk.

3. táblázat: Szervezeti tagság jellemzői és az ebből képzett kooperáció változó értékei Győr városrészeiben

	Tagja-e valamilyen szervezetnek (%)			Ha tag, átlagosan hány szervezetnek tagja (db)	Kiemelkedő kooperációs forma (10% feletti arány)	Kooperáció változó értékei
	nem tag	tag	N			
Belváros	62,7	37,3	241	1,93	vallási közösség	0,56
Újváros-Sziget-Pinnyéd	71	29,1	282	1,67		-0,51
Révfalu	54,1	45,9	170	1,60	szakmai szervezet, vallási közösség	0,48
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	69,2	30,8	156	1,94	sportklub	-0,26
Gyárváros-Likócs	57,4	42,6	129	2,40	szakszervezet, sportklub, vallási közösség, baráti társaság	1,23
Gyórszentiván	76,4	23,6	225	1,96		-0,87
Nádorváros	74,5	25,5	357	2,08		-0,85
Adyváros	67,6	32,4	392	2,20	vallási közösség	0,08
Marcalváros	78,2	21,8	409	1,72		-1,01
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	63	37	341	2,29	baráti társaság	1,04
Ménfőcsanak-Gyirmót	59,4	40,6	288	2,07	sportklub, vallási közösség	1,06
Győr	68,03	31,97	2990	2,01	-	-0,01

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A részvétel dimenziója a helyi társadalomban

A részvétel dimenziójában testesül meg mindaz az aktivitás, ami a település, illetve a helyi társadalom működésének megváltoztatására irányuló, az autochton, önmagát szervező közösségekből ered (Pálné 1990, 40). Ezen tevékenységek egyik legjobban mérhető pontja a helyi politikában megjelenő, ott aktívan résztvevő, az önkormányzati szavazásokon szavazati jogával élő városlakók aránya. Ebben az esetben az egyes városrészek lakóinak az önkormányzati választásokon elért részvételi arányát vettük alapul. Sajnálatos módon az elmúlt hat önkormányzati választás eredményeinek összegzését nem használhattuk fel, mivel 2010-ben változott a választási törvény, aminek hatására a választási körzetek határai is módosultak, így nem lehetett több választási év eredményeit együtt kezelni. Ennek következményeként csak a 2010-es választás eredményeit összegeztük. A város 113 szavazóköre 16 választókerületet alkot. Ezeket feleltettük meg az általunk használt városrészeknek és számítottuk ki az ide vonatkozó részvételi arányokat (4. táblázat). A választási statisztikák és a választási földrajzzal foglalkozó szakirodalmak szerint a nagyobb magyar városokban az országgyűlési választások sokkal nagyobb tömegeket mozgatnak meg, mint az önkormányzati választások. E két választás között rendre 20-25 százalékos eltérés is lehetséges. A kicsi településeken pedig az önkormányzati választások részvételi aránya magas (Bódi – Bódi 2011). Győr az önkormányzati választásokon ennek megfelelően az országos átlag (47,12%) alatt szerepelt 2010-ben, sőt a megyei jogú városok átlagos részvételi arányánál (37,87%) is kisebb rátát produkált 36,24%-os részvétellel.

Nem egyenletes azonban a részvétel az egyes városrészekben. A helyi politikában a legaktívabbnak Révfülu, Bácsa, Nádorváros és Belváros mondhatóak átlagos részvételi adataik alapján, míg a Győrszentiván, Újváros, Gyárváros és Marcalváros a legkevésbé aktívak. A legkevésbé és leginkább aktív szavazókörrel is Marcalváros városrész bírt 2010-ben, kirívóan magas 34,06%-os eltéréssel, ahol a legmagasabb arányú szavazókör részvételi aránya megközelítette a magyarországi községekben mért részvételi arányt (54,76%, a községekben 56,06%). Ez az adat is azt mutatja, hogy a nagyobb lakótelepi városrészekben belül is jelentős különbségek tapasztalhatóak a városon belül, vagyis az így számolt értékek körültekintéssel kezelendőek, amikor magyarázó változóként használjuk őket. A legkisebb távolság a legnagyobb és a legkisebb részvételi arányú szavazókörök között a Belvárosban és Nádorvárosban volt ebben az esetben.

4. táblázat: Részvételi arányok a 2010-es önkormányzati választásokon Győr városrészeiben

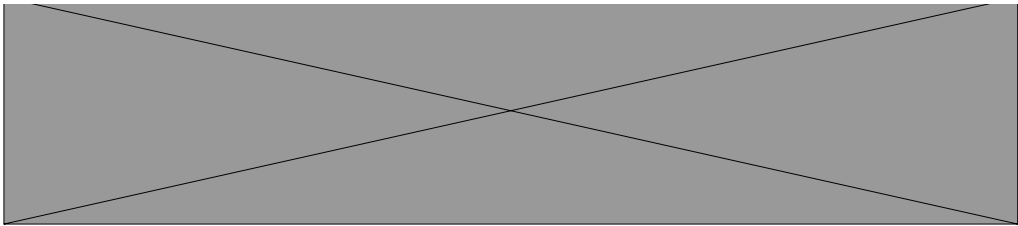
	Részvételi arány a 2010-es önkormányzati választásokon (%)	A városrész legkisebb részvételi arányú szavazókörének eredménye (%)	A városrész legnagyobb részvételi arányú szavazókörének eredménye (%)	Szavazókörök száma (db)
Belváros	41,55	38,42	45,21	8
Újváros-Sziget-Pinnyéd	31,20	21,64	44,19	9
Révfa	46,91	42,64	53,78	4
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	42,37	31,27	50,00	7
Gyárváros-Likócs	31,78	27,39	39,72	6
Gyórszentiván	30,93	21,62	38,72	8
Nádorváros	41,96	38,06	48,95	9
Adyváros	34,10	27,97	46,59	21
Marcalváros	32,03	20,70	54,76	17
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	38,10	26,20	48,24	14
Ménfőcsanak-Gyirmót	39,03	29,69	48,16	10
Győr	36,24	21,62	54,76	113

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A nagy szórás miatt egyéb, a részvétel dimenziójához köthető változókat is megvizsgáltunk. Ebben az esetben már csak a kutatás egyik részmintáján felvett kérdéseket tudtuk elemezni, ami városrészi megoszlás szerinti elemzést nem tett lehetővé, azonban újabb információkkal járult hozzá a dimenzió működésének megértéséhez. Ebben az esetben az aktivitást nem csupán a helyi politikára vonatkoztattuk, inkább a személyek proaktív

gondolkodását monitoroztuk, ami a személyes körtől a fokozatos bevonódás felé nyitott az egyes kategóriákban. A város lakosságának döntő többsége (74,6%) szerint jellemzően maga alakítja a saját dolgait (3. ábra). Már csak egyharmaduk válaszolt úgy, hogy jellemző vagy nagyon jellemző rá, hogy közösségi megmozdulásokon részt vegyen, ez az érték a kooperációban említett, szervezeti tagsággal hasonló értéket mutat: a két változó között meglehetősen nagy az átfedés. Végül a válaszadók kicsit több mint fele (54,9%) válaszolt úgy, hogy szerinte a véleménynyilvánítás fontos dolog. A véleménynyilvánítás fontossága melletti érvelés azonban még nem elegendő és nem is jelez valódi aktivitást. Ezt a következő kérdéssorral jártuk körbe, ahol a véleménynyilvánítás különböző fajtáira kérdeztünk rá. Ebben az esetben a válaszok már jelentősen szórtaak.

4. ábra: Részvétel változót alkotó elemek válaszainak megoszlásai (% N=1001)

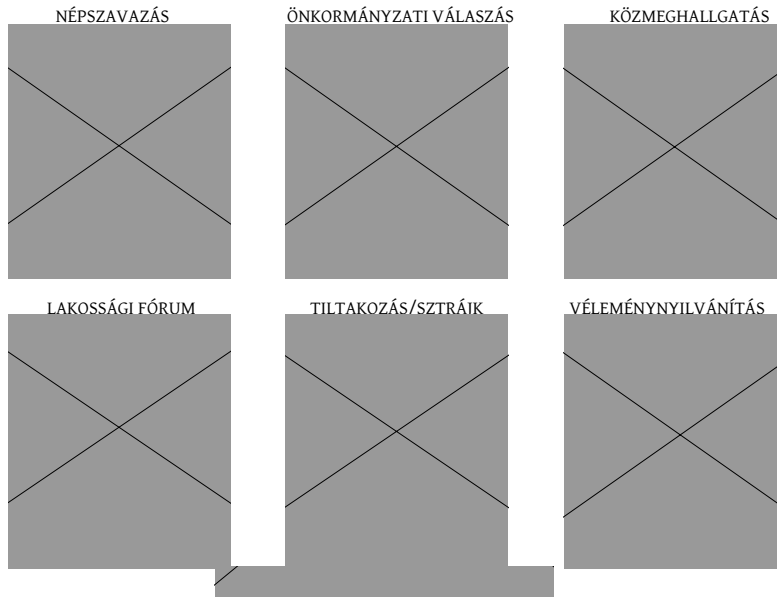

Megjegyzés: A fenti ábrához az 1.1-es kérdőív részadatbázisát használtuk fel.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Az 5. ábrán összesítettük a különböző aktivitási formákat. Látható, hogy itt a tényleges véleménynyilvánítás (például fórumbejegyzés vagy olvasói levél írása) már csak a válaszadók 5,8%-a számára gyakorolt részvételi tevékenységi forma. A fentebb kielемzett alacsony önkormányzati részvételi arányhoz képest egy sokkal magasabb arányt kaptunk ebben az esetben, igaz itt az összes korábbi választást együttesen is érthette a válaszadó. A legnagyobb arányú részvételt pedig a népszavazás kapta, ami meglepő, hiszen az utolsó országos népszavazást 2008-ban tartották, és előtte sem volt gyakori ez a típusú szavazási forma. A közmeghallgatás alacsony részvételi eredményei (7,8% mondta, hogy részt vett már ilyenén) pedig a helyi ügyekkel, a helyi politika nyilvánossága előtt végzett tevékenységekkel kapcsolatos érdektelenséget mutatják. Ennél egy kicsit magasabb arányú a lakossági fórumon való részvétel, ami a városrészi, szomszédsági viszonyok fontosságát mutatja a város egészével szemben, amit az imént említett közmeghallgatás képvisel. A véleménynyilvánítás legextrémebb formájában, ami a tiltakozás vagy sztrájk pedig csupán a megkérdezettek 3,3%-a vett részt korábban.

5. ábra: Részvétel változót alkotó elemek válaszainak megoszlásai (% , N=1007)

Megjegyzés: A fenti ábrához az 1.3-es kérdőív részadatbázisát használtuk fel.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A kötődés dimenziója a helyi társadalomban

A település minden egyes lakójában kialakul valamilyen viszony a lakóhelye, szűkebb lakókörnyezetével kapcsolatban. A lakóhelyhez, a primer élettérhez való ragaszkodás nagyban befolyásolja az egyén jövőképét és cselekedeteit is. A kérdés ebben az esetben az, hogy melyek azok a térelemek a településen belül, amihez a lakosság inkább kötődik, ami jobban befolyásolja szemléletüket. A helyi társadalom ezen dimenzióját *kötődésnek* nevezi Pál László, mi is ezt az elnevezést tartottuk meg. Az általa felvázolt változó nagyon sok hasonlóságot mutat az identitáshoz fűződő elméletekkel, ezért az itt bemutatott és összevont változókat az identitáskutatáshoz is felhasználhatók.

Abból az alapvetésből indultunk ki, hogy a helyi társadalom megragadása egy Győr méretű városban a városrészek szintjén adhat értelmezhető keretet a kutatásainknak, mivel a város egésze a városlakók többsége számára nem átlátható, nem értékelhető, ebből kifolyólag a várossal kapcsolatos attitűdök nem magyarázhatják a helyi társadalomhoz fűződő valós viszonyt. A helyi társadalom esetében ezért a szomszédsági és a városrészi kötődés vizsgálata fontos.

Kérdésünket a témakörben úgy tettük fel, hogy amennyiben be kellene mutatkoznia a kérdezett személynek egy idegennek, akkor melyik térelemet felhasználva tudná ezt megtenni. Melyik térelem az, amivel személyisége a legjobban kifejezhető, melyik térelem tulajdonságai feleltethetőek meg legjobban a kérdezett saját tulajdonságainak. A megadott térelemek egészen távoli (Európa, Közép-Európa, Magyarország stb.) elemektől az utcáig bezárólag tartalmaztak választási lehetőségeket. Ebből kellett kiválasztani az első három,

az egyén bemutatására alkalmas kategóriát. Mi ebből csak a várost és a városon belül található elemeket (városrész, utca) vettük alapul vizsgálatunkhoz. A három változóra érkezett válaszok összesítése után, a sorrendiséget figyelembe véve (melyik térelem szerepel előrébb a rangsorban) hoztuk létre a kötődés változó öt kategóriáját. Amennyiben valakinek nincs kötődése a városon belül, akkor a városnál nagyobb térkategóriákat választott mind a három esetben. A Gyórhöz erősen kötődők esetében a város szerepelt első helyen, míg a Gyórhöz gyengébben kötődőknel a városhoz való kötődés nem első helyen szerepelt, mivel ezt a helyezést valamelyik tágabb térelem kapta meg a válaszadás során.

Annak ellenére, hogy az előbbieken kifejtettük, hogy a városhoz mint térelemhez való kötődés egy Győr méretű városban nem feltétlenül a helyi társadalomhoz való kötődést illusztrálja, a megkérdezett lakosok közel kétharmada (61,84%) erősebben vagy gyengébben ehhez a térelemhez kötődik (5. táblázat). A válaszadók fennmaradó egyharmada pedig fele-fele arányban jelölte meg a városrészt, illetve az utcát fontos elemként. Ettől az általános városi aránytól az egyes városrészek azonban eltérnek. Utcaszintű kötődésben Gyórszentiván lakosai találhatóak a legnagyobb arányban. Itt a városrészi kötődés is hasonlóan erős, a legnagyobb arányú az összes városrész között. De ez a városrész egyben a legkozmozopolitább, hiszen itt a legmagasabb az aránya a magukat nem városi térelemmel meghatározók aránya is.

5. táblázat: Városhoz és a városon belüli téregységekhez való kötődés megoszlása Győr városrészeiben (%)

	nem kötődik városon belül	Gyórhöz kötődik erősen	Gyórhöz kötődik gyengébben	Városrészhez kötődik inkább	Utcához kötődik inkább	Összesen
Belváros	7,05	30,71	29,88	20,33	12,03	100
Újváros-Sziget-Pinnyéd	7,09	38,65	15,60	23,05	15,60	100
Révfa	8,82	41,18	37,06	8,24	4,71	100
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	4,49	48,72	32,05	11,54	3,21	100
Gyárváros-Likócs	6,98	39,53	25,58	15,50	12,40	100
Gyórszentiván	9,33	14,22	13,33	26,67	36,44	100
Nádorváros	6,44	29,13	29,97	15,13	19,33	100
Adyváros	5,10	43,11	25,77	11,99	14,03	100
Marcalváros	3,18	44,50	25,92	9,54	16,87	100
Szabadhegy-Kismegyery-József Attila lakótelep	6,45	36,36	21,41	16,13	19,65	100
Ménfőcsanak-Gyirmót	7,64	43,06	19,10	18,75	11,46	100
Győr	6,32	37,29	24,55	15,89	15,95	100

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Érdekes rész kutatásra adhat lehetőséget, amennyiben megvizsgáljuk, hogy az egyes kötődések és az adott városrészben eltöltött lakóévek miként korrelálnak egymással, illetve, hogy a beköltözők és az „őslakosok” másképpen értelmezik-e ezt a kérdést. Gyórszentiván a várostól jól elkülöníthető, falusias városrész, ahol a helyi identitástól való különbséget emelik ki a lakók, akik nem feltétlenül érzik magukat győriek, inkább szentiváninak.⁶

Az átlagnál magasabb városrészi kötődést találtunk a Belvárosban, Újváros-Pinnyéd-Sziget városrészekben, az átlagnál alacsonyabb Révfaluban és Marcalvárosban.

A Gyórhöz mint városhoz való kötődés a bácsai városrészekben a legmagasabb, az itt lakók 80%-a erősen vagy gyengén, de a városhoz kötődik.

A perspektíva dimenziója a helyi társadalomban

Az eddigiekben vizsgált dimenziók a múltban szerzett tapasztalatok, információk, élmények és a jelen helyzet megéléséről szóltak. Ez a dimenzió inkább már a jövőhöz köthető, hiszen a korábban felsorolt dimenziók mindegyikéből következik, annak folyománya. Ebbe beletartozik többek között az is, hogy a település lakója mit kíván kezdeni az addig elért pozíciójával, az előtte megnyílt lehetőségekkel. A lakosság jövőképehez kapcsolódó gondolat tartalmakat és lehetséges cselekvéseket összefogó leíró dimenziót perspektívának neveztük el.

A *perspektíva* dimenzió egyik elemeként a jelenlegi településrész elhagyására vonatkozó információinkat használtuk fel. A helyi társadalom jól ismert közegének elhagyása az egyik legradikálisabb lépés, nem csoda, hogy a válaszadók nagy többsége (a teljes település 90,17%-a) úgy válaszolt, hogy ezt a lépést nem kívánja meglépni a jövőben (6. táblázat). Ebből a városi átlagból kiemelkednek azok a városrészek, ahol az elköltözési hajlandóság ennél magasabb. Újváros és a két nagy lakótelep lakói gondolkodnak másképp erről a lehetőségről. Adyváros mutatói térnek el a legmarkánsabban a városi átlagtól, ami nem meglepő, hiszen kutatásaink bebizonyították, hogy a városba érkezők, illetve a fiatal munkavállalók egyik első és nem feltétlenül hosszú távú letelepedési célpontja ez a városrész (Páthy 2014). Az itt élők több mint egyötöde máshová költözne a városon belül. Újváros és Marcalváros mutatói hasonlóak tűnnek, de míg Marcalvárosban az Adyvároshoz hasonló funkció, a városba költözők első lakóhelye, ahonnan tovább költöznek, amennyiben számításaik beváltak és anyagi helyzetük megengedi, addig Újváros esetében a városrész szegregátum jellegéből adódik ez a jelenség. Amennyiben költözésre adja valaki a fejét ezekben a városrészekben, akkor a megcélzott költözési cél túlnyomó részt egy másik városrészben található.

6 Korábbi terepmunka során ez explicit módon el is hangzott a helyi lakosság köreiben: „Mi nem győriek vagyunk, hanem szentivániak.” A városhoz történt 1970-es hozzácsatolása óta tehát megmaradtak a különbségek, aminek mentális nyomai a mai napig kimutathatóak. Érdekes jelenség, hogy a város másik nagy, 1970-ben a városhoz csatolt kertvárosias része, Ménfőcsanak és Gyirmót lakossága nem így gondolkodik, nagyon magas a Gyórhöz erősen kötődők aránya.

6. táblázat: Költözési szándék megoszlása az egyes városrészekben (%)

	nem költözne	városrészen belül költözne	más város-részbe költözne	Összesen	N
Belváros	92,95	0,83	6,22	100	
Újváros-Sziget-Pinnyéd	87,59	1,06	11,35	100	
Révfa	94,71	0,59	4,71	100	
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	90,38	0,64	8,97	100	
Gyárváros-Likócs	92,25	1,55	6,20	100	
Gyórszentiván	96,00	0,00	4,00	100	
Nádorváros	95,52	0,84	3,64	100	
Adyváros	78,32	0,00	21,68	100	
Marcalváros	85,82	0,24	13,94	100	
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	92,38	0,59	7,04	100	
Ménfőcsanak-Gyirmót	95,14	0,35	4,51	100	
Győr	90,17	0,54	9,30	100	

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

További elemzésre adnak lehetőséget az egyik almintá jövőképével kapcsolatos kérdései, amelyek nem ennyire drasztikus módon közelítik meg a perspektíva kérdéskörét. Két hasonló kérdés kapcsolódik a dimenzióhoz, az egyikben arra kérdeztünk rá, hogy a válaszadó hogyan látja a jövőjét, míg a másikban arra derült fény, hogy ezzel elégedett-e. A válaszadó győriek közel fele (45,8%) optimistán látja a jövőjét, csupán 14,3% borúlátó, a többi válaszadó pedig felemásan ítélte meg kilátásait. A jövőképével való elégedettség kapcsán elmondható, hogy saját jövőjével a megkérdezett győriek 36,7%-a elégedetlen, 62,2% pedig többé-kevésbé elégedett. A két változó összesítéséből egy új, 6 kategóriás változó született, ami a pozitív, ill. a negatív jövőképeket és az ebbe történő belenyugvást vagy feszültséget hivatott bemutatni.

Ebben a kontextusban a létrehozott csoportok a következő gondolati kategóriákat, viszonyulásokat takarják (7. táblázat). Abszolút *negatívnak* neveztük el azokat, akik jövőjüket *negatívnak* ítélik meg és ezzel elégedetlenek is. A győri lakosság 12%-a tartozik ebbe a csoportba, amennyiben a városrészi megoszlásokat is figyelembe vesszük, akkor kiderül, hogy a legnegatívabb jövőképű csoport esetében tízszeres különbség is lehet az arányok között. Ebben a kategóriában Gyárváros-Likócs és Újváros városrészekben

találtuk arányaiban a legnagyobb csoportokat, míg Bácsán a legkisebbeket. Ennek a kategóriának az ellentéte az a – Győr esetében nagyszámúnak mondható, hiszen a válaszadók 40%-a ide került – csoport, akik jövőjüket pozitívan látják, és ezzel a helyzettel elégedettek is. Ebben a kategóriában, amit *abszolút pozitívnak* neveztünk el, Bácsa képviselteti magát a legnagyobb arányban. Két külön csoportot alkotnak a felemásan gondolkodók. A jövőjüket negatívan látók, akiknek ezzel nincsen problémája a *rosszba beletörődők* címkét kapta, míg a jövőjüket pozitívan értékelők, de ezzel nem elégedettek a *hiányérzet* csoportba kerültek. Ezek a csoportok a legkisebbek, hiszen a kettő csoport aránya összesen nem éri el a tíz százalékot. Mindkettő csoportban Újvárosban található a legnagyobb arányú csoport. Végül ismét két kevert csoport, ahol a jövőkép nem tiszta, bizonytalan, de a viszonyulás elégedett, avagy az elégedetlen kategóriában van. A *bizonytalan elégedetlen* kategória a Marcalvárosban élőknel található meg a legnagyobb arányban, míg a *bizonytalan elégedett* kategória Révfaluban kiemelkedő arányú.

7. táblázat: Perspektíva típusok megoszlása az egyes városrészekben (%)

	abszolút negatív	rosszba beletörődő	hiányérzet	abszolút pozitív	bizonytalan elégedetlen	bizonytalan elégedett	Összesen	N
Belváros	15,8	0,0	3,9	44,7	21,1	14,5	100,0	76
Újváros-Sziget-Pinnyéd	20,0	5,6	10,0	23,3	20,0	21,1	100,0	90
Révfalu	6,9	1,7	0,0	48,3	8,6	34,5	100,0	58
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	2,0	3,9	7,8	54,9	11,8	19,6	100,0	51
Gyárváros-Likócs	21,1	2,6	0,0	34,2	23,7	18,4	100,0	38
Győrszentiván	14,5	1,3	5,3	38,2	17,1	23,7	100,0	76
Nádorváros	11,9	4,2	4,2	28,8	20,3	30,5	100,0	118
Adyváros	9,6	2,2	7,4	54,1	14,1	12,6	100,0	135
Marcalváros	14,7	0,0	5,9	36,8	27,9	14,7	100,0	136
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	5,9	4,0	5,0	39,6	21,8	23,8	100,0	101
Ménfőcsanak-Gyirmót	9,6	2,4	7,2	44,6	15,7	20,5	100,0	83
Győr	12,0	2,5	5,6	40,2	19,0	20,7	100,0	962

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Az egyes dimenziók közötti összefüggések

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy az egyes dimenziók milyen kapcsolatban állnak egymással. Nem titkolt szándékunk volt annak bizonyítása, hogy az egyes dimenziók együttes használatával egy összevont társadalmi integráltság változót hozunk létre, aminek a különböző szociodemográfiai változókkal való együttjárását is elemeztük volna. Az egyes dimenziók bemutatása kapcsán a városrészi eloszlásaikat bemutattuk, de kíváncsiak voltunk arra is, hogy az egyes korcsoportokkal, az iskolai végzettséggel és a helyi társadalomban eltöltött idő mennyiségével milyen kapcsolatban állnak az egyes dimenziók. Tettük mindezt azért, mivel Pál László írásában annak a véleményének adott hangot, hogy az egyes dimenziók meghatározzák egymást, egymásba fonódnak.

Elsőként az egyes dimenziók összevonásával kezdtük a munkát. Mivel több esetben is (részvétel és perspektíva) volt példa arra, hogy több változó használatával kerülünk közelebb a dimenziókhoz, ezért itt ezeket is figyelembe vettük. Amennyiben az adott változó csak a felmérés almintáin volt értelmezhető, ott ezt jelöltük (8. táblázat). Az integrációt jelölő változókból egy alacsony mérési szintű kategoriális változót is létrehoztunk (1. táblázat), amit szintén szerepeltettünk.

Az egyes dimenziók között felrajzolt lineáris korrelációk értékei alapján elmondhatjuk, hogy a helyi társadalom tagoltságát és működését bemutató hat dimenzió gyakorlatilag nem hozható egy kalap alá, az együttjárásuk, egymásra hatásuk minimálisnak mondható. Továbbá kiderült, hogy az ugyanazon dimenziókat leírni hivatott, de az adott dimenzió egy másik aspektusát kiemelő változók sincsenek egymással kölcsönhatásban, gondolunk itt például a részvételt leíró, önkormányzati választási eredmények és a civil aktivitást bemutató változók közötti, szinte kimutathatatlan kapcsolatra, vagy a perspektíva dimenzió költözéssel leírni kívánt eleme, illetve a személyek saját személyes jövőbeli terveit leíró változók közötti kapcsolat hiányára.

Érdekes elemként leírható, hogy míg a részvétel önkormányzati választási változója az *elégedettség* dimenzióval korrelál a legjobban (Pearson-féle korreláció értéke 0,218), addig a *részvétel* civil aktivitási változója a *kooperáció* dimenziójával áll hasonlóan erős kapcsolatban (Pearson-féle korreláció értéke 0,220, illetve 0,212) (8. táblázat). Ezek a kapcsolatok értelmezhetők is a mindennapok szintjén. Szintén van egy erős kapcsolat az *integráció* dimenzió két eleme között, ami nem meglepő, hiszen ahogy a fentiekben leírtuk, a két változó együtt járása kimutatható.

Nem sikerült a felsorolt dimenziók közötti kapcsolatot egy összevont, egységes változó létrehozására felhasználni. Az erre irányuló törekvéseink, amivel a korábban felsorolt dimenziók megoszlásaiból klaszter-eljárással próbáltuk csoportokat létrehozni, rendre sikertelenül végződtek. Levonhatjuk tehát a tanulságot, hogy a vizsgált dimenziók egyenként, egymás mellett létező dimenziók, tehát amennyiben ezek felhasználásával helyi társadalom vizsgálatot szándékozunk lefolytatni, akkor azokat egyenként kell elemezni.

8. táblázat: A helyi társadalom dimenziói közötti korrelációk

		integráció objektív elemei	integráció szubjektív elemei	integráció típusok	elégedettség	kooperáció	részvétel (önk. választás)	kötődés	perspektíva (költözés)	perspektíva (személyes jövőkép) 1.1. almintá
integráció objektív elemei	P.korr.	1	,434**	-,483**		,173**	,163**	-,068**	,042*	,141**
	N	2545	2213	2213		2521	2511	2545	2511	815
integráció szubjektív elemei	P.korr.		1	,436**	,180**	,073**	,154**		-,064**	,206**
	N		2606	2213	2203	2578	2572		2572	882
integráció típusok	P.korr.			1	,112**	-,124**		,098**	-,111**	
	N			2213	1884	2190		2213	2183	
elégedettség	P.korr.				1	,047*	,218**	-,056**	-,046*	
	N				2490	2467	2451	2490	2451	
kooperáció	P.korr.					1	,040*			
	N					3003	2961			
részvétel (önk. választás)	P.korr.						1	-,083**	-,098**	,096**
	N						2990	2990	2990	962
kötődés	P.korr.							1	-,041*	,165**
	N							3032	2990	934
részvétel (civil akti- vítás) 1.1 almintá	P.korr.	,264**	,296**			,220**	,096**			
	N	817	884			958	956			
részvétel (civil akti- vítás) 1.3 almintá	P.korr.	,124**		-,079*		,212**				
	N	832		756		981				

*P<0,01 **P<0,05

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Megdölni látszik esetünkben az a szabály, miszerint a helyi társadalmak integráltságát meghatározó dimenziók egymásba átfolyva, egymást erősen meghatározva működnek. Az 1. ábrán látható, az egyes dimenziókat összekötő vonalak elhalványíthatók, vagy akár ki is törölhetők, hiszen lényegi kapcsolatot nem fedezhetünk fel köztük. Amennyiben visszatekintünk arra az állításunkra, hogy a fent leírt elméleti keret egy, a különböző nézetek és helyi társadalom értelmezések egy kevert változata, akkor ez a különállás nem is meglepő. Eredménytelenségünk az összes dimenzió egybevonására a klasszikus megismerési parabolát példázza, ahol a vak emberek az elefánt más-más testrészeit tapogatva próbálnak meg véleményt alkotni az egészről. A helyi társadalom megismerését elősegítő tudásdarabkák nem állnak össze egészszé.

Amennyiben mégis arra lennénk kíváncsiak, hogy a bemutatott városrészek közül melyik helyi társadalma az integráltabb, hol játszanak nagyobb szerepet a lakópolgárok, úgy azt egy egyszerű sorrendiségi mátrixszal határozhatjuk meg, ahol az egyes dimenziókban elért eredmények rangsorait összegezve juthatunk el a végeredményünkig. Ebben az esetben a korábban felmért és bemutatott dimenziók egyszerű összesítését végeztük, ahol a városrészek egymáshoz képest elért dimenziókénti eredménye számított.

A korábban bemutatott változóból a következőket használtuk végleges sorrend kialakításához: (1) szubjektív és objektív integrációs változóból létrehozott kategoriális változó integráltak csoportjának arányai; (2) elégedettség főkomponens értékei; (3) kooperációs összetett változó értékei; (4) önkormányzati választáson mért városrészi részvétel aránya; (5) városrészhez kötődők aránya; (6) abszolút pozitív perspektívával rendelkezők aránya. Az egyes dimenziókban elért sorrendek azonos súllyal estek latba a végső sorrend kialakításakor. Pál László szerint ezekkel az adatokkal a helyi társadalom integráltsága leírható. Tekintettel arra, hogy a dimenziók között is szerepel egy integrációt mérő változó (ami a lakosságra és a nem a településrészeire vonatkozik) a félreértések elkerülése végett a végleges eredményeket *lakópolgári erőssorrend* néven neveztük.

A 9. táblázatban ezt az összesítést ábráztuk úgy, hogy a megjelenített városrészi sorrend felülről lefelé haladva a lakópolgári attitűdöt egyre kisebb mértékben megjelenítő városrészeket adja ki. Jól látható, hogy sem az egyes városrészek beépítettsége, sem a városban elfoglalt centrális vagy perifériális pozíció nem befolyásolja lényegesen a végleges rangsort.

Első helyen Ménfőcsanak-Gyirmót végzett a listánkon, amiről elmondható, hogy a kiemelkedő kooperációs mutatóján kívül alacsonynak mondható, de nem kiugró eredményével lett első. A továbbiakban pedig szélsőségesen magas és alacsony értékek fedezhetőek fel a többi városrésznél. Jól látható, hogy gyakorlatilag nincsenek olyan városrészek, amik csak rossz vagy csak jó helyezéseket értek el, még az utolsó előtti helyen említett Győrszentiván is kiemelkedő, ha a városrészi kötődést vizsgáljuk, de ugyanez elmondható az újvárosi városrészeiről is, ami pedig az ott lakók integrációs szintje kapcsán mutatott kiemelkedő értékeket. Egyedül talán a nagyon vegyes képet mutató Marcalváros az, ahol a közepesnél is rosszabb értékekkel találkozhatunk.

9. táblázat: Győr városrészi társadalmainak lakópolgári erőssorrendje a helyi társadalom dimenziói alapján

városrész	integráció	elégedettség	kooperáció	részvétel	kötődés	perspektíva	Lakópolgári erőssorrend
Ménfőcsanak-Gyirmót	3	4	2	5	4	5	1
Belváros	10	1	4	4	3	4	2
Révfalu	2	6	5	1	11	3	3
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	6	5	3	6	5	6	4
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	4	10	7	2	9	1	5
Adyváros	11	3	6	7	8	2	6
Gyárváros-Likócs	5	8	1	9	6	9	7
Nádorváros	9	2	9	3	7	10	8
Újváros-Sziget-Pinnyéd	1	11	8	10	2	11	9
Győrszentiván	8	9	10	11	1	7	10
Marcalváros	7	7	11	8	10	8	11

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

Írásunkban arra vállalkoztunk, hogy a helyi társadalom dimenzióit mérhetővé tegyük és azok jelenlétét és szabályszerűségeit bemutassuk egy magyar megyei jogú város különböző városrészeiben. Az világossá vált, hogy az elmélet eredeti formájában nem tartható, kiegészítésre és javításra szorul. Ennek okaként a rendszerváltás után megváltozott társadalmi és gazdasági miliót hozhatjuk fel. A jövőben az egyes dimenziók szociodemográfiai meghatározottságát kell még kibontani bővebben, hogy a helyi társadalmak mérhetősége még pontosabb lehessen megadva a lehetőséget egy nagyobb, összehasonlító és szintetizáló kutatás megindításához.

A győri identitás háttértényezőinek vizsgálata

BUGOVICS ZOLTÁN

KULCSSZAVAK: Győr, azonosulás, település, lakóterület szeretete, emberi kapcsolatok, élettér

ABSZTRAKT: A területi identitás vizsgálatának társadalmi vetületeit tekinti át a kutatás jelen esetben Győr lakosságának véleménye alapján. Az adatok az elméleti háttérrel igazolva azt mutatják, hogy a város és a nemzet jelenti azt a két legerősebb kategóriát, amihez az egyének területi azonosságtudatukat kötik. A háttérelemek közül az emberi tényezők, a kapcsolatok és gyökek, valamint az érzelmi tényezők, nevezetesen az adott terület, település szeretete a döntő magyarázata a területi identitás mibenlétének. Lényeges szempontként vetődik fel annak elemzése, hogy az egyének között e tekintetben találhatóak-e demográfiai szempontból különbségek akár életkori, lakóhely szerinti vagy iskolázottsági csoportbontásban. Szintén hangsúlyos annak figyelembevétel, hogy a racionális vagy emocionális szempontok emelkednek-e ki a magyarázó változók kapcsán. Az elemzés jellege ugyan korlátozottan lehetőséget ad általános következtetések levonására is, ám helyi specifikumai és a magyarázó tényezők adott tércategóriára vonatkozó hangsúlyai tipikusan győri kötöttségűek. Lényegi eredményként kell megemlíteni, hogy mind Győrben, mind vonzáskörzetében a településsel azonosítják magukat elsősorban az emberek, s ami ezen belül a legmeghatározóbb, az a kötődések, emberi kapcsolatok és szeretet tényezői.

Elméleti háttér

A társadalmi és regionális (térhez kapcsolódó, s a tér ezen értelmezésben társadalmi konstrukció), valamint az egyénhez kötődő identitáselmzések sokféle megközelítésből elemezhetőek és sok következtetésre adnak módot. Bendle példaként foglalja össze Finnegan által összegyűjtött konstrukcionista megközelítéseit. Az identitást 1) szociális, faji, etnikai és nemi azonosság és különbség, 2) társadalmi státusz és tapasztalat, 3) kulturális közeg által közvetített kortárs identitás, 4) az egyén belső életén keresztül értelmezhető szubjektív éntudat, 5) narratív identitás és 6) pszichoanalitikus oldalról az én és az identitás tudattalan tartalmi szintjén is elemezhető (Bendle 2002, 13). Ezen összetettséget felesleges volna tehát elrejtteni, azonban azt sem szabad hagyni, hogy ezen színezettség megbéklyozza a társadalmi alapú és térhez kötődő identitáskutatásokat.

„Az egyén társas és társadalmi létezése valamiféle rendezett struktúrát igényel. Ez az egyén pszichológiai szükséglete, hiszen egy kaotikus világban képtelen lenne ésszerűen cselekedni: tehát igyekszik azonosságát (identitását) meghatározni” (Csepeli 1987, 2). E folyamat kulcsát a bizonytalanság-redukcióban találhatjuk meg, amely a társas-társadalmi térben a „legéletbevágóbb”, hiszen abban létezik, különösen, ha a kockázat-társadalom és folyékony modernitás kategóriáiban gondolkodunk. E folyamat eredménye a személyes identitás, amelyet a társadalmi identitás felépítése kísér, bár nem feltétlen azonos vele.

Castells megállapítása szerint életünket a globalizáció és identitás konfliktusos folyamatai alakítják. A hálózati társadalom a technológiai forradalom, a kapitalizmus átalakulása révén növekedik, amelyet a flexibilitás, a munka bizonytalansága, a rizikó társadalom, az individualizáció, a szervezetek hálózatosodása, az összetett médiarendszerek által kialakított valós virtualitás kultúrája, valamint újfajta kozmopolita elit felemelkedése jellemez. Ugyanakkor mindezt az átalakulást ellensúlyozni látja a kollektív identitás kifejezésével akár nemi, nemzeti vagy területi identitás formálásáról legyen szó. Ezen identitások rétegzettek és sokfélék, kulturális és történelmi gyökerűek. Létrejöttükben alapvető hatást gyakorol az új médiakommunikáció, a telekommunikáció, és a globalizáció, illetve a kozmopolitizmus ellenhatásaként jelennek meg, a kulturális egység és az egyén környezete feletti kontroll igényének erősödéseként. Háromféle identitást különít el, egyrészt a legitimizálót, másrészt az ellenállót, s végül a kivetítő (projektáló) identitást (Castells 2007, 397). Az identitás vállalásán Castells a következő folyamatot érti: ezáltal „a társadalmi szereplők elsődlegesen valamely adott kulturális attribútum vagy attribútum-halmaz alapján, más társadalmi struktúrákhoz való általánosabb szintű kötődések kizárásával határozzák meg önmagukat és saját céljaikat” (Castells 1997, 155).

Lényeges szempont az is persze, hogy az egyének mennyire aktív vagy passzív társadalmi szereplőként vesznek részt a közösségi életben, hiszen tapasztalatok szerint ez növelheti a részvétel útján a kötődés és így az identitás értékét. Szervezeti szempontból a részvétel háttere meghatározó, főként, ha a civil szervezetek ezen jellemzőit vesszük alapul, azonban a civil szervezetek abbéli képessége, hogy aktivizálják a lakosságot bármilyen közösségi cselekvésre Magyarországon már merőben nehéz kérdés (Reisinger 2012, 27.) Pedig a polgári társadalom egyik fő pillére éppen e közösségi szerep kellene legyen, amelyből a társadalmi-területi identitásminták intenzív mivolta is származtatható.

További kiemelő elemzési aspektus a beágyazottság az identitás, területi identitás fogalmának felvázolásához. „A beágyazottság központi szerepet tölt be a gazdasági aktivitás esetében, nem csupán a premodern társadalmakban, de a modernekekben is” (Hess 2004, 175). Castells szerint „társadalmaink egyre inkább a Hálózat és az Én bipoláris szembenállása körül szerveződnek”. Fontos jellemző az internet és az általa teremtett újfajta kapcsolatok struktúrája, ahol a társadalmi helyzet egyre kevésbé játszik szerepet, s nem alakít ki gátakat, akadályokat. Ekként a hálózat „kiterjeszti a társas kapcsolatok rendszerét a vállalt identitás szociálisan meghatározott határain túlra is”. A hálón erőteljes kölcsönös támogatási formák alakulnak ki, így a „virtuális közösségek erősebbek, mint a megfigyelők általában gondolják”. Azonban e társadalmak távolról sem homogén jellegűek, s nem lehet egységes információs társadalomról beszélni. Vannak közös vonások, mint a fenti idézet is jelzi, sőt véleménye szerint ezen entitások „kivétel nélkül kapitalista berendezkedésűek” (Castells 1997, 158).

Goffman szempontja szintén nélkülözhetetlen, hiszen empiriára is kiható meglátása szerint az identitás vizsgálatánál a képletes szociális identitás és a tényleges szociális identitás elkülönül. Az elsőt egy elvi, elképzelt jellemzésnek vélhetjük, addig a második konkrét elemekhez kapcsolódik (Goffman 1981, 201). A helyi identitást meghatározhatjuk úgy is, mint Lee Cuba és szerzőtársa tette, miszerint az nem egyéb, mint „az én interpretációja az egyén környezetéről azzal a céllal, hogy szimbolizálja vagy elhelyezze az identitást” (Lee – David 1993, 551.)

Az európaiság kérdésének tárgyalásakor, főleg az identitás szempontjából a politikai-kulturális kettősséget is figyelembe kell venni. Ahogy Merje Kuus kifejti, Kelet-Közép-Európa koncepciója éppúgy érvényes, mint kelet-európaisága, azaz az egységes jelző és a keletiség konnotációja egyaránt felhasználható kategóriák (Kuus 2004, 483). Fontos kérdés persze az európaiság és a nemzeti tudat viszonya. Barlow három tényezőre vezeti vissza a fejlett világban a nemzetállam kiüresedését. Mindhárom új regionális tagoltságot jelöl; az első a határokat átlépő régiók (transborder regions), amelyek 2-3 állam határa mentén alakulnak ki, a második a metropolitán nagyvárosi régiók, amelyek több város összenövéséből jöhetnek létre, sokan térségünkben hasonló folyamatot rajzolnak ki a Bécs-Pozsony-Győr, vagy Budapest-Székesfehérvár régióban, a harmadik pedig a szub-nemzeti régió, amely egy adott államon belül, kvázi vagy tényleges föderális berendezéssel vesz el erőt a központi nemzetállami szinttől (Barlow 1998). Az európai egyesülési folyamatot elemezve Menéndez-Alarcón kifejti, hogy bár a nemzeti szint továbbra is erős marad a szociális reprezentációk körében, mindez nemzetközi keretek közötti nemzet-orientációt jelent, ami jelzi a nemzeti szint szuverenitásának gyengülését (Menéndez-Alarcón 2005, 145).

Empirikus alapok

Egy nemzetközi felmérés (ESSP) keretében Magyarországon 1995-ben és 2003-ban egyaránt végeztek nemzeti identitás mérést. Egy összehasonlító tanulmány (Csepeli 2004) ezen kutatás alapján azt mutatta meg, hogy a nacionalizmus „érvkészletével” Magyarországon a válaszadók kétharmada azonosult, s e tekintetben Bulgária és Oroszország volt nálunk erősebb, míg az európai többség 30% körül mozgott. Sőt megállapították, hogy a két időpont között alig volt elmozdulás a nacionalizmus tekintetében, viszont társadalmi struktúrájában igen. Lecsökkent a szocio-demográfiai változók magyarázóereje, azaz az életkori és státusztényezők jelentősége. Megállapítható, hogy „a két időpont között jelentősen átalakult a nacionalista eszme társadalmi beágyazottsága, s a nacionalista nézetek elfogadása vagy elutasítása 2003-ra már nem annyira a strukturális társadalmi választóvonalak mentén, hanem sokkal inkább az értékpreferenciák kontextusában vált szociológiailag értelmezhetővé”.

A vizsgálat megkülönböztette az állami és a kulturális nemzeti identitástudatot, s a kettő között „pozitív együttjárást” bizonyított, ami 2003-ra növekedett is. Az állami nemzeti identitástudat a nemzeti büszkeség kemény (gazdaság, jogi fejlettség, szociális biztonság stb.) tartalmait, a kulturális a puha tényezőit (nyelv, kultúra, történelem) alapozta meg. A „jóléti sovinizmus” alapja volt 1995-ben az állami nemzeti identitástudatnak. Az ezredfordulót követően „felerősödött az államnemzeti identitás és a kemény büszkeség közötti kapcsolat is”. Érdekes eredményként szolgált továbbá az, hogy ugyan csökkent a bevándorlókkal szembeni ellenérzés, azonban a velük szemben támasztott asszimilációs

várakozások növekedtek, illetve erősödött általában véve is az etnocentrizmus. Ez azért fontos, mert e tényező táplálja a patriotizmust, s azon keresztül kikövezheti a nacionalizmus felé vezető utat (Csepeli 2004, 483).

„Ahol a nemzeti szinten működő állam már nem képes a regionális igényeket kezelni a globális feltételek közepette” ott a gazdasági régiók kialakulása kiutat jelent, hiszen automatikusan a világgazdasághoz kapcsolja a térséget. Az európai identitás tehát távolról sem nemzeti jellegek összessége, hanem benne rejlik a regionális identitások struktúrája is. Feltehetően az európai identitás más egyéb területi kategóriák azonosságtudatával együtt van jelen az emberek gondolkodásában, s folyamatosan alakítják a különféle térkonstrukciókhoz való viszonyunkat (Peetersoo 2001).

A regionális identitás vizsgálatának rendkívül érdekes viszonyát kutatták Marino Bonaiuto és munkatársai a római La Sapienza Egyetemen. Olaszország természetvédelmi területeinek régióiban a védett tájakon belül (lokális), illetve azokon kívül, de az adott régióon belül élők (non-lokális) identitását vizsgálták. Továbbá arra keresték a választ, hogy a lokális csoporton belül változik-e az identitás attól függően, hogy gazdasági tevékenységben vesznek részt, vagy inkább ökológia-orientáltak. Egyrészt arra az eredményre jutottak, hogy a helybelieknek magas volt a regionális identitása, a helyi kötődése, míg negatív attitűdöt képviseltek a természetvédelmi intézmény iránt, a non-lokálisoknál pedig pontosan a fordítottja bizonyult igaznak. A kutatás második része pedig arra világított rá, hogy a gazdasági tevékenységekben résztvevőknek még inkább negatív volt az attitűdje természetvédelmi intézménnyel szemben és magasabb az identitásuk és helyi kötődésük a lokalitáson belül, mint az ökológia-orientált helybelieknek (Bonaiuto 2002, 644). Ez a kutatás azt is bizonyította, hogy az identitás egy adott lokális csoporton belül függhet a gazdasági tényezőktől, sőt egyéb szempontokat maga mögé utasító módon domináns is lehet.

De Cremer és Van Vugt (Cremer – Vugt 1999, 884) vizsgálataira hivatkozva megállapítható, hogy a csoportidentitás meghatározza a kooperációs viselkedést, s akár pozitív kapcsolatot is kialakíthat. A leírt vizsgálatából számunkra különösen fontos annak megállapítása, hogy a gazdasági részvétel mint szerep igenis meghatározza – mégpedig akár pozitív módon – társadalmi, illetve területi identitásunkat.

A területi identitás térben megjelenő kereteit is érdemes áttekinteni, főként akkor, amikor egy város, jelen esetben Győr térelemeit vesszük szemügyre. Melyek azok a térelemek, amelyek tipizálhatóan identitást feltételezhetnek, és ilyen értelemben jelen lehetnek a hétköznapi közgondolkodásban?

Városrégió – Győr és vonzaskörzete

Ezen kategória esetében két fő csapást jelölhetünk ki, nevezetesen egy városhoz kapcsolódó agglomerációs területet mint régiót vonzaskörzettel együtt (pl. Frankfurt és vonzaskörzete), illetve városok láncolatából adódó régiót (pl. London-Bristol, Ruhr-vidék). A városrégió lehatárolása sok esetben összetett és szakmailag vitatott számításokat eredményezhet, hiszen sokféle megközelítés alapján lehetséges a lehatárolás. Viszonylag egyszerűbb a városok láncolatából adódó városrégió képződményét megragadni, hiszen egy területhez, például ipari vagy tudományos övezetű egyértelmű, hogy mely városok vagy metropolisz tartoznak (Szilícium-völgy, Ruhr-vidék stb.). Nehezebb kérdés lehet annak

eldöntése, hogy hol húzódik egy város vonzaskörzetének határa. Itt sokféle elem vehető figyelembe, mint az ingázók területi eloszlása az adott város körül, a különféle elérési távolságok, más városok vonzaskörzetével való összevetés, gazdasági kapcsolatok és szolgáltatások elhelyezkedése, igénybevétele. Például az adott város különféle intézményeibe milyen távrolról érkeznek szolgáltatásokat igénybe venni, hiszen egészségügyi, művelődési és oktatási intézmények egész sora kínálhat erre alkalmat. Szempont lehet a műszaki infrastruktúra, illetve különösen a közúthálózat területi térképe, hiszen a közlekedési kapcsolatok nagyban meghatározzák mindazt, amit az előbbieken már kifejtettem. Példaként szerepelhet a sugaras közúthálózat, mint centrum-városból, vagy centrum-térségből kiágazó jellege, amely esetében viszonylag egyszerű az elérési időintervallumok révén távolságokat kijelölni és egy adott régió belüli településeket vonzaskörzet határon belülinek vagy azon kívülinek értékelni. A két párhuzamos kutatási terület Győr lakossági és a győri vonzaskörzetben készített felméréseket jelenti, s bár a két kutatás kérdőíveinek tartalma részben eltér, ez az eltérés az identitásvizsgálatokat csak részben érinti, a lényegi kategóriák azonosak. Ezen a ponton tehát a Győr és vonzaskörzetének kutatását ezzel a kategóriával is azonosíthatjuk.

Földrajzi régió

Ezt a kategóriát gyűjtőnévként használjuk annak jellemzésére, hogy egy tetszőleges területet régióként fogjunk fel. Ezen szemponton belül különösen érvényes az a Foucault-tól származó gondolat, hogy a tér társadalmi konstrukció, hiszen a földrajzi egységből azon településeket, tájlelemeket tekinthetjük egy régió egészének, amelyeket az ott élők életviszonyai, azok gazdasági tevékenységei és politikai-történeti háttere kialakít. A földrajzi régió esetében a természeti környezet adottságai is meghatározók az előzőeken túl, mivel domborzati elemek és felszíni vizek (mint magashegységek, kanyonok, tengerek, tavak vagy folyók) adottságaik révén alapvetően meghúzzhatják egy adott régió határvonalát. Természetesen itt is, mint az előző városrégió esetében az épített infrastruktúra, például hidak, alagutak ezen természeti adottságokat átírhatják. Azonban ilyenkor is figyelembe kell venni a történeti és kulturális hátteret, amelyek révén egy adott régió történelme – függetlenül az újonnan létesült műszaki létesítményektől – alapjaiban határozza meg egy terület viszonyrendszerét, társadalmi konstrukcióját, gazdaságát, amelyben például az endogén tényezők szerepe meghatározó. Itt lehet megemlíteni, hogy függetlenül az autópályák és gyorsvasút (TGV) építésétől Franciaországban például Provence önálló gazdasági-turisztikai-történeti entitást képez, de a Balatoni-régió is kiváló példa ennek érzékeltetésére, bár meg kell jegyezni, hogy az utóbbi esetben annak beágyazottsága, társadalmi megítélése eltér a francia mintától.

Módszertani probléma: régióértelmezések

A regionális identitás kérdéskörének egyik legfőbb problémája, hogy nem vizsgálhatóak gazdasági vagy közlekedésszatisztikai adatokból vagy olyan kemény adatokból, amelyek egyértelmű választ adhatnának arra, hogy vajon milyen erős kategóriáról beszélünk. Mint esetünkben is láthatjuk majd az adatok alapján regionális azonosságtudat mintákról aligha beszélhetünk. Az identitások jellemzően narratív (leíró, elbeszélő sok esetben életutat felidéző) tartalom alapján értelmezhetőek kvalitatív mélyinterjú, esetleg fókuszcsoportos és legfeljebb

kiegészítő jelleggel kvantitatív mérések révén. Ha az identitás koncepcióját kiegészítjük a régió fogalmával akkor többszörösen összetett kutatási témát kapunk eredményül, amelyben a két tényező egybeolvadásából adódó hatások elmélyítik és ki is egészítik tartalmukat. Ebben az olvasatban a régió definiálásának problémáját tekintjük át először.

A régió mint társadalmi kategória

Ahogy a korábbiakban szót ejtettünk a térről mint társadalmi konstrukcióról, ezt a régió fogalmára is kiterjeszthetjük mindennemű önkényeskedés nélkül, hiszen a régió fogalmát a társadalmi szükségszerűség és életviszonyok alakították ki, mint a tér egy specifikumát. Ugyanakkor ebből adódik az a probléma is, hogy míg tudományosan viszonylag pontosan lehatárolható a régió kategóriája, legyen az szubnacionális vagy makroszintű, határmenti vagy egyéb földrajzi térhez kapcsolódó tényező, addig kérdőívek, interjúívek szintjén, emberek megkérdezésénél ez jóval képlékenyebb kategória. Nem csupán azon elemeket öleli fel, amelyeket a fentiekben áttekintettünk, hanem kiegészülnek egyedi értékekkel, szokásokkal, mental map és imázsfaktorokból adódó koncepciókkal vagy félkoncepciókkal, netán a földrajzi ismeret részlegességéből, hiányosságaiból adódó torzításokkal. Mindazonáltal a társadalmi vélemény – függetlenül attól, hogy tévedéseken alapul – térkoncepciót jelent, így aligha bírálhatjuk felül. Tehát a legfőbb probléma a társadalmi ítéletalkotás tévedéséből is adódhat.

A legszűkebb régióként értelmezett kategória a tágabb városi, kisvárosi környéktől, a kistáj és táj méretétől vagy a mai értelemben vett járási szinttől az országrészig, illetve a nemzeti kategória felett a makronacionális, szubkontinentális szintig terjedt. Régióként értelmeztek interjúk kutatások során olyan térségeket, mint város és vonzáskörzetét, olyan esetben is, amikor kisebb városról volt szó, mint Pápa vagy Komárom, s olyan esetben is, amikor már városrégió nagyobb kategóriájáról beszélhetünk, mint Budapest régiója vagy Győr régiója. Ezen városrégiós felfogás tudományos szinten is megállja a helyét. További értelmezés a táj régióként történő felfogása, mint a Rábaköz, Hanság, Szigetköz régiói, illetve ezeket is magába foglaló Kisalföld régiója. Módszertani problémaként említhető az is, hogy a régió mellett az egyéb megnevezések gyakorta megtéveszthetik, de legalábbis megzavarhatják az alanyokat, így a különféle térkategóriák értelme keveredik össze, nem egyszer etnikai (Palócföld) vagy kulturális (Somogyország) megnevezések okán. Egymáshoz viszonyítva is bonyolódik a helyzet, hiszen olyan kategóriák, amelyekről imént is szó esett a régió viszonylatában, a táj, tájegység, járás, térség vagy földrajzi tér, mint Bakony, Gerecse, Jászság stb. ütközhetnek más elemekkel. Azaz a társadalom véleménye szintjén ezen térelemek nagy változatosságot mutatnak, így különösen nehézé válik annak bizonyítása, hogy létezik-e regionális identitás már csupán a térkoncepció definiálásának problematikája miatt (Bugovics 2007).

A térvizsgálatok társadalmi aspektusai tehát nem teszik egyértelművé a régió felfogását, rendkívül sok viszonylatban értelmezik, ráadásul nem egyszer konnotatív tartalommal ruházzák fel, mint szegény vagy gazdag, nyugati vagy egyéb égtáj szerinti (amikhez egyéb másod- vagy harmadlagos konnotációk is tapadnak). A társadalmi térfelfogások eme kavalkádja azonban nem jelenthet akadályt a régiós tudat mibenlétének megállapítására, nem képezhet akadályt, hogy regionális társadalomfelfogást térképezzünk fel, ami jelen kutatás esetében persze visszautal a városrégió felfogásának alapkérdéséhez.

A régióidentitás vizsgálata esetében tehát nem alapozhatunk arra, hogy világos regionális struktúrát feltételező tudatelemeket kapjunk, mint a francia, német, osztrák vagy éppen olasz esetekben, hiszen Magyarországon sem történelmileg, sem pedig a jelen társadalmi-földrajzi folyamatokban nem tapintható ki egyöntetű regionális felfogás. Mondhatni, hogy ahány ember annyi képzet, képzettársítás, sőt sok esetben tévképzet társul hozzá.

A regionális identitás érvénye

Ezen a ponton jutunk el oda, hogy beszélnünk kell a regionális identitás érvényéről, amelyben tehát a tér egy elvont konstrukció, s nem döntő abból a szempontból, hogy a teret mennyire egzakt módon értelmezzük. Ha nagyon el kívánunk rugaszkodni a valóságtól, vallhatja magát valaki magyarnak, miskolcinak, s azon belül tősgyökeres diósgyőrinek függetlenül attól, hogy éppen Torontóban él már egy évtizede és Magyarországról alkotott földrajzi ismeretei már igencsak megkoptak. Az identitás visz mindent – állíthatnánk, ám mégis közbeszól egy tényező: a térhez kötődés tapasztalati faktora. Azonosulni ugyanis azzal tudunk, amit megélünk, tapasztalunk, látunk, felfogunk, magunkba építünk, pontosabb kifejezéssel interiorizált tartalmak válnak az életút során identifikációs bázisunkká, s mindez ráadásul folyamatosan alakul, fejlődik bennünk. Mindez persze nem annulálja az imént kifejtett logikát, nevezetesen egzakt térismeretre valóban nincs szükség, de tértapasztalásra igen. Nem tudunk olyannal identifikálni, amiről nincsen tapasztalatunk (Erős 1995, 428).

A regionális identitás érvénye tehát abban nem kötött, hogy konkrétan mit értünk régió alatt, abban viszont igen, hogy meg kell tudnunk határozni az adott régiót, és annak a teréről ismereteink és tapasztalataink kell legyenek. Ismét hangsúlyozni kell, hogy ezen tapasztalások alapján távról sem követelmény a pontosság, a tudományos kategóriák ismerete vagy akár még a távolságok és ahhoz tartozó időfaktorok felsorolása sem, elegendő a megélt élmények, látottak-hallottak, illetve azonosság tudatunk elemeiként belénk ivódott (interiorizált) tartalmak felidézése és azok életútba ágyazottan fennmaradó hatása. Ahogy a mental map-ek esetében is igaz, hogy a térhasználat kapcsán torzulhat a térfelfogás, s területhez fűződő identitás esetében is teljesen természetes, életszerű állapot a tér társadalmi percepciójában a tér deformálása az egyes ember tudatában (Lee – David 1993, 554). Amit kedvelünk, a térben felnagyítjuk, amilyen teret gyakrabban használunk, másként jelenik meg, mint amit nem, s ennek nyomán a tér egyfajta deformáción esik át tudatunkban. A mental map irodalma rendkívül sokrétűen tárgyalja e kérdést, s ezúttal e témakörbe mélyebben nem hatolunk be, hiszen más tárgykörbe tartozik, azonban érdemes észben tartani ezen tényező rendkívül fontos hatását a térszemléleten keresztül a regionális vagy egyéb területi identitásformákra.

A regionális identitás esetében tehát a tér mint viszonyítási tényező alap kategória, de nem földrajzi, hanem – ugyan tapasztalati alapon – mint elvont társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai kategóriaként jelenik meg, sokszor átideologizált értéktartalommal, s az egyéni életút megélt szemléletébe ágyazott módon. Mondhatni, hogy ahány

ember, annyiféle a területi identitás is, csupán ezen tartalmak közös szálaikon válnak társadalmi képzetté. Magyarországi kutatásaim során a következő kategóriarendszert lehetet képezni a válaszadók magyarázatai közül kivilágoló legjellemzőbbek alapján:

- Fejlettség és identitás: fontos kérdés az, hogy az identitás általában függ-e a fejlettségtől. A válasz sok esetben vitatott. Ha pontosak akarunk lenni, akkor azt állíthatjuk, hogy általánosságban nem, de sok minden múlik azon, hogy az identitás elérése során a spontán hatások vagy inkább kognitív (tudatos) elemek alakítják-e ki interiorizált tartalmak szövevényes hálóján keresztül az identitás formáját. A fejlettséggel kapcsolatban – mint a következőkben látni fogjuk – tovább cizellálható a kép és növelhető az ellentmondások sora is, hiszen egyes társadalmi csoportoknál a fejlettség az érték, míg másoknál például a hagyomány, a bennszülöttség, a gyökerek, illetve a helyi értékek a döntő erejűek.
- Kötődés és identitás: a kötődés, a hovatartozás szerepe főként a spontán identitásképzés folyamatában domináns. Az identitás vizsgálata szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy közös élményekre és közös hangulatokra épülő tudat, a területi identitás kialakulásának fontos érzelmi hátterén alapul, amellyel azonosulni kívánunk, s gyökere a kvázi szociális azonosságtudatban rejlik. E megfogalmazás szerint a területi identitásunk az a kiválasztott földrajzi tér, amit lelkünkben otthonunkként fogadunk el, ám korántsem függetleníthető az ott élőkötől, a társas és társadalmi környezettől. A föld, ahol születtünk, mint területi identitást meghatározó kategória „képlékeny”, hiszen egyrészt e szóban a „föld” rendkívül sokféle területi egységet jelenthet, másrészt egyáltalán nem biztos, hogy az egyén a szülőföldjével azonosul, s ahhoz kötődik érzelmileg. A viszony, az otthonosságérzés kifejezésére mégis drámaian pontos és helyénvaló, ami a regionális identitás fogalmának tartalmi bemutatásában nélkülözhetetlen. Az identitás tartalmi jegyeinek világát és annak szubjektivitását nem szabad vitatni a kutatónak a kérdezett esetében, hiszen nem objektív kategóriáról beszélünk. A kötődés azonban nem identitás, csupán egy részeeleme annak, amely érzelmi kapcsot hív életre vagy tart meg, s ekként segíti az azonosságtudat kiteljeseését.

A társadalomban az egyének és környezetük közötti kapcsolatban többféle szinten jelenik meg. Első – s egyben a legtágabb értelemben – a földrajzi környezetet említhetjük, ami az ember potenciális tevékenységi, létezési tere. A második a működési tér, amelyben szoros kölcsönhatásban vagyunk a környezetünkkel, s azt alakítjuk, illetve az is hatással van ránk. A harmadik, szűkebb kategória az érzékelési környezet, amit érzékszerveinkkel felfogunk, s ami egyben információforrásunkként is funkcionál. A „legkisebb” hatókör, amelyet a viselkedésföldrajz elemez, a viselkedési környezet, az a tér, amelyben interakcióink, cselekvéseink megvalósulnak adott időpontban. A viselkedésföldrajzi vizsgálódás az érzékelési környezet felé fordul, ahol például az egyén aktivitási terét elemzi (Godó 2002, 41). Aki egy adott térben nem találja meg az életmódjához szükséges infrastruktúrát, például iskolát, szórakozóhelyet, feltételezhető, hogy az egyén aktivitási tere más területre, településre tevődik át, így területi identitása feltehetően csökken, illetve megváltozik. Ám ez csupán a kognitív elemeket magyarázza, a spontán, érzelmi vagy narratívában

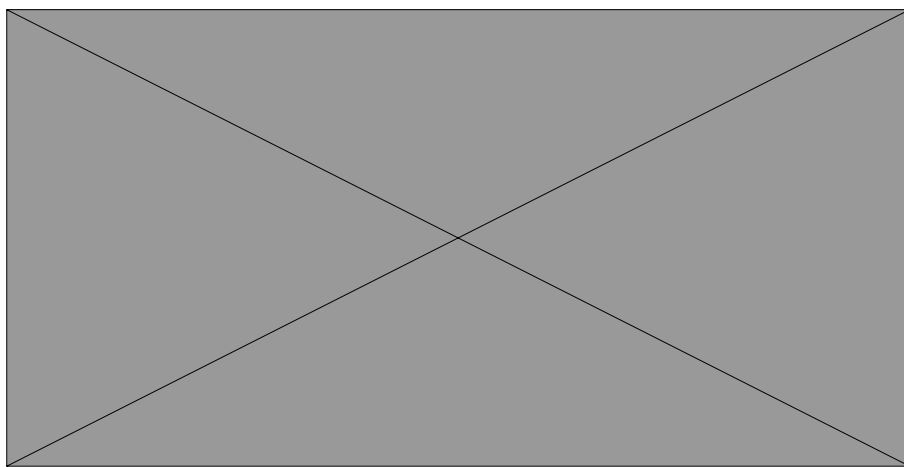
rejlő identitást kevésbé. Abban a környezetben, amit életünk során nap mint nap érzékelünk, a regionális identitás kialakulásának mozgatórugója, hiszen a környezetünkhöz való viszony és a kölcsönhatások révén formáljuk azonosságtudatunkat a tér különféle elemeivel.

Győr és vonzáskörzetének területi identitásvizsgálata

A vizsgálat céljaként meghatározott térkategóriák egyfajta hierarchiát vázolnak fel, amelyek egyúttal sokféle szempontot ötvöznek a politikai-földrajzitól a közigazgatási, ideológiai vagy etnikai meghatározottságú elemig. Ez a vegyes jelleg a magyar társadalmi és kulturális térbeágyazottság általános jellemzőit tükrözi, mint ami az emberek értékállalásában, kötődéseiben, területi hovatartozás-élményében a tapasztalatok szerint tipizálható. A módszertan szerint a kérdezettek három elemet választhattak ki, amelyeket rangsorolni kellett, majd a legerősebből egy további kérdésben szintén három elemet kiválasztva kellett eldönteni, hogy miért az adott kategória számára a legfontosabb. A kiválasztás alapja az önbemutató volt, amely területi identitáskutatások során bevett gyakorlatként szolgál kérdőíves felmérések esetében, hiszen bonyolult kérdőív-szerkesztési és lekérdezési módszerek helyett egyszerűbb és közérthető módon kezeli ezt a hétköznapi szinten összetett és elvont vizsgálati témát. Az önbemutató esetében egy általános bemutatkozási szituáció szolgált alapul, nevezetesen, hogy az egyén mit tekint hangsúlyosnak kiemelni abból, hogy ő kicsoda, milyen területről származik, netán milyen etnikai-földrajzi, nemzeti háttere van. Lényeges elemnek tekinthető, hogy a kérdezettek ezt követően választaniuk kellett, hogy megmagyarázzák miért a megjelölt területet tekinti a legfontosabbnak életükben ahhoz, hogy azzal a megjelölt elemmel azonosítsák magukat. Mindezek figyelembevételével egy egyszerűsített kiválasztási struktúra és magyarázó háttér alkalmazásával próbáltuk felmérni a győri ipari körzetben megjelenő területi hovatartozás mibenlétének néhány jellemző aspektusát. Két külön terület eredményeit láthatjuk, mivel az egyik Győrben, a második pedig Győr vonzáskörzetében felvett kérdőív adatait tartalmazza. Mindkét kérdőívben azonosak a területi identitáskategóriák felsorolásai (utca, településrész, település, járás, megye, régió, nemzet, Közép-Európa, Európa) valamint ezek közül a legfontosabb kategóriaként kiválasztott mögötti magyarázó tényezők sora is azonos.

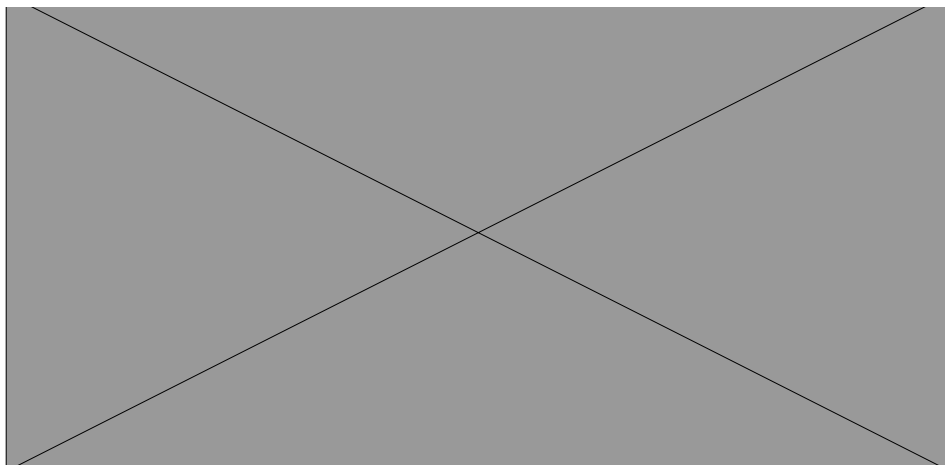
Az önbemutató sorrendje alapján a kérdezettek átlagos értékelése szerint a település volt a leghangsúlyosabb kategória, amelyet ebből a szempontból a kérdezettek mint háttértényezőt is értékelték, azaz magyarázattal szolgáltak a tényező kiválasztásáról. A kiválasztásban rendkívül erős a településsel való azonosulás, majd ezt követően a városi és vonzáskörzeti adatok eltérést mutatnak. Míg Győrben a település első helyét a településrész-utca-megye-nemzet (1. ábra) sorrend jellemzi, addig a vonzáskörzetben a megye-nemzet-táj-településrész (2. ábra) követi egymást. Ez utóbbi esetben az utca az európai elemmel hasonló alacsony értéket kapott. A városi térben a táj kevésbé, míg a települési nagyság következtében a településrész és az utca is hangsúlyos azonosítási tényezőként jelenik meg, a vonzáskörzetben ez utóbbiak hangsúlya csökken, illetve az utca esetében elvész, viszont a táj felerősödik.

1. ábra: Az egyének területi azonosulása Győrben, (N=3032)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

2. ábra: Az egyének területi azonosulása bemutatkozás alapján Győr vonzáskörzetében, (N=1547)

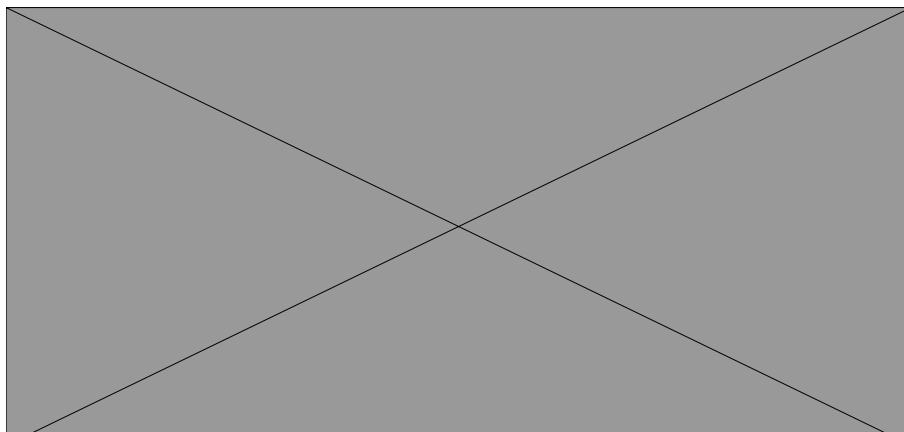
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Amikor e kiválasztási sorrendek és arányok háttérét próbáljuk megfejteni, a bevezető elméleti oldalakon leírtakra is érdemes gondolni, hiszen nemzetközi és hazai kutatásokat említve mindig fontos elem a társadalmi identitásvizsgálatok során az egyén által felfogható térben az emberi kapcsolatoknak a hatótényezője. Ezalatt elsősorban azt értjük, hogy az emberek kevésbé elvont ideológiai, mint inkább valós életükből meríthető élet-szerű szempontokat ragadnak ki akkor, amikor azonosságtudatukat elvont kategóriákkal

szembesítjük. Emellett a másik lényeges tényező a kulturális vagy ideológiai alapon meghatározó elemek, úgy mint a nemzeti vagy települési kötődés kiemelése. Ezt képletesen úgy is felfoghatnók, mintha a kérdezetteket különféle színű labdákkal dobálnánk, s ezek közül azokat választják vagy kapják ki, amelyek számukra ismerősek, van hozzájuk érzelmi vagy tudatos kötődésük. Tehát szintén kiemelendő, hogy a területi identitás esetébe is lényeges a kognitív vagy emocionális jelleg meghatározottsága. Ha tüzetesen átvizsgáljuk az adatokban rejlő eredményeket, azt találjuk, hogy fontossági sorrend alapján a válaszadók a települési szinten értelmezik területi-társadalmi azonosságtudatukat, s ezen kategória kvázi független az életkortól, a lakóövezeti jellegtől vagy az iskolázottságtól.

Érdekesképpen a vonzáskörzeti kérdőívben szerepelt egy további kérdés, nevezetesen, hogy a fent megnevezett térkategóriák közül melyikhez sorolja be családjá származását. Ez egyfajta megerősítése, illetve kiegészítéseként szolgál a területi azonosságtudat családi háttérében húzódó magyarázatoknak. Mint láthatjuk ebben az esetben a sorrend település-megye-nemzet (3. ábra) megegyezik a korábbi, bemutatkozási azonosuláson alapuló sorrenddel, ahol szintén a település volt a döntő elem.

3. ábra: A családi származás területi azonosítása kategóriák szerint Győr vonzáskörzetében, (N=1547)

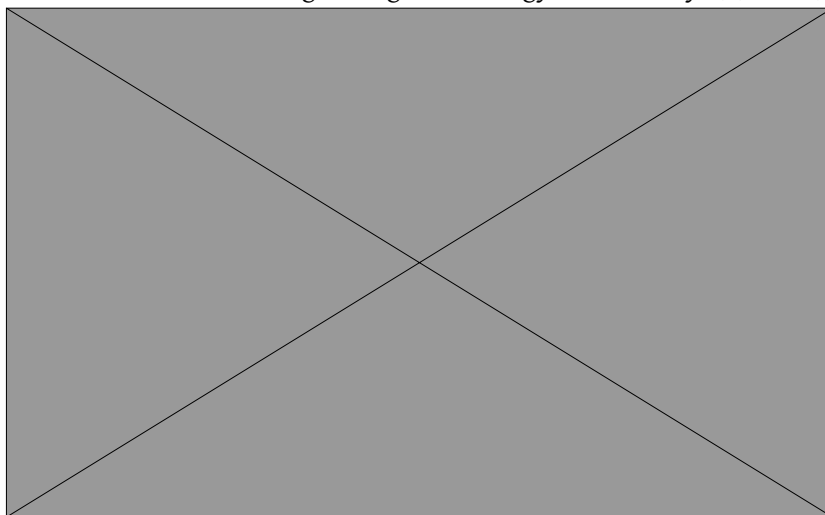
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A magyarázó változók esetében az arányok az előző szempont tükröződéseit, vagy talán pontosabban fogalmazva lenyomatait követik, hiszen ebben az esetben is a kézzel fogható és az elvont kategóriák mentén értelmezhető a kiválasztási szempont. Amíg az identitáskategóriák szerinti tagozódásban két erős csoportot különíthettünk el az emberi létezéshez kötődő (települési szint, településen belüli kategóriák, valamint a megye) és az elvont, ideológiai (nemzeti szint) vonatkozásban, addig a magyarázó változók esetében egyértelműen az emberi kapcsolatok – mint kézzel fogható szempont – és az esztétikum – mint elvont aspektus – dominál magas értékekkel. Ennél az elemzési résznél azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezen változók

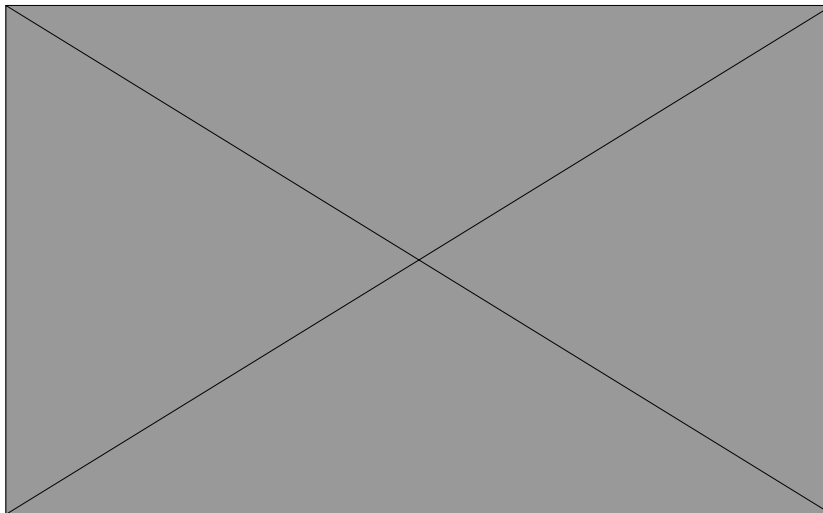
mint magyarázók csupán a kérdezett által legfontosabbnak tekintett területi identitáskategóriára reflektálnak, ami esetünkben mind a győri, mind a vonzáskörzeti csoportban egyaránt a település. Tehát korántsem általános értékmezőről beszélünk, hanem egy fókuszált, vagy ha tetszik, leszűkített értéksávról van szó. Ezt azért nem szabad figyelmen kívül hagynunk, mert következtetéseink levonásakor ezen esetben nem tehetünk univerzális megjegyzéseket, következésképpen a legdominánsabb területi identitáskategóriára vonatkoztatva értelmezhetjük e szempontot mint magyarázó tényezőt.

Győr esetében a lakóterület iránti szeretet és az egyén emberi kapcsolatai a döntőek, másodsorban a barátok és ismerősök, illetve harmadikként a születés és neveltetés helye, valamint a vonzó környezet szempontja zárja a dobogós helyezéseket. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a győri mintában a sorrendben még kiemelhető két egyenrangú tényező, nevezetesen a lakóterület megszokásának aspektusa és a munkalehetőségek kérdése. Ez utóbbi azért fontos, mert a korábbi inkább emocionális vagy esztétikai kategóriákhoz képest ez egy racionális elem. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy áttérve a vonzáskörzeti adatokra ez a racionális kategória jóval gyengébben jelentkezik. Győr vonzáskörzetében tehát a sorrend szintén az egyén emberi kapcsolatainak fontosságával magyarázza elsőként az azonosulást a település iránt, ám ebben a csoportban a lakóterület iránti szeretet gyengébb érvénnyel bír, a második helyre csúszik. A harmadik helyen viszont három elem tömörül, mégpedig a szülőföld és neveltetés szempontja ötvöződik a vonzó környezet és a barátok, ismerősök kategóriájával. Itt sem a munkalehetőség, sem a megszokás kategóriája nem játszik meghatározó szerepet. Összegezve a sorrendeket megállapíthatjuk, hogy az affektív és esztétikai jellemzők uralják az azonosulás mögötti magyarázatokat, tehát az adott terület, illetve az ott élők iránti szeretet, az emberi kapcsolatok és az egyén gyökerei, valamint a vonzó környezet ismerve. Lényeges tényező, hogy a megyeszékhelyen a munkalehetőség is szempont az azonosulás mögötti magyarázatokban, ami viszont a vonzáskörzetben elhalványul mint adat. (4-5. ábra)

4. ábra: Az azonosulás mögött meghúzódó magyarázatok – Győr, (N=3032)

5. ábra: Az azonosulás mögött meghúzódó magyarázatok – Győr vonzáskörzet, (N=1547)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

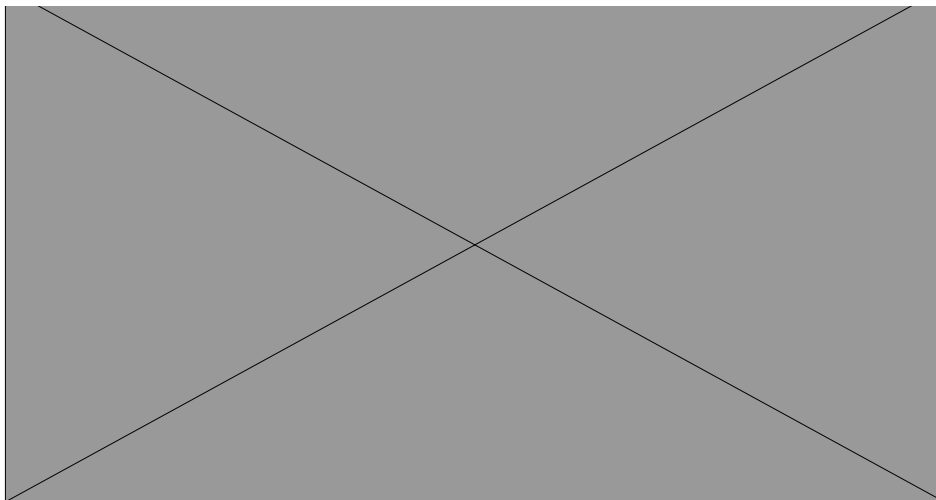
Az adatok elemzésekor látnunk kell tehát, hogy az emberi viszonyok és affektív, valamint esztétikai hatások mentén értelmezhető a legerősebb identitáskiválasztó hatás mibenléte. Fontos látni azt is, hogy gazdasági, racionális és szolgáltatási tényezők alig vagy csekély mértékben járulnak ugyanezen tényezőhöz hozzá, azaz a racionális érvrendszer kevésbé meghatározó az azonosulási mechanizmusban.

A településsel való azonosulás és az adott település lakóinak csoportjához tartozás fontosságának kifejezése között szignifikáns kapcsolatot ($p < 0.05$) és viszonylag erős korrelációt találunk Győrben, míg a vonzáskörzeti vizsgálat esetében a településsel való azonosulás és a család származásának településhez kötése, azaz a kötődés között találunk szignifikáns kapcsolatot ($p < 0.01$) és korrelációt. Győrben tehát a lakossággal való csoport alapú hovatartozás-tudat egyúttal a településsel való azonosulásként is szolgál, ami a korábban jelzett emberi kapcsolatok tényezőjét erősíti meg. A vonzáskörzetben pedig arra találunk bizonyosságot, hogy a származás mint családi gyökerek köthetőek össze az azonosulás települési szintjével.

Az azonosulás mögötti tényezőknél még fontos szempont lehet Győr esetében a város jellegének, szimbolikus jellemzőjének kiválasztása. A település mint azonosulási szempont alapján kialakított sorrendben tekintsük át a város múltbeli, jelenkori és jövőbeni szimbolikus megítélését. Mindhárom idősíkbán az ipari jelleg dominál, ám a múltbeli jellemzőnél a lehangsúlyosabb ez a jellemző, míg a jelenkori megítélésénél ezt feleannyian tekintették jellegzetességnek. Sorrendiséget aligha lehet megállapítani, ám jellemző, hogy Győrt még az egyetemi város titulussal azonosítják, valamint a kereskedelmi központ jelleg nagyon alacsony szinten, de a múlt és jelen esetében egyaránt enyhén kiemelkedik a sorból. Amennyiben a jövőbeni város-azonosítási szimbolikát nézzük, sematikusabbá válik a kép, s az ipari város jelző ugyan még jelentősen kiemelkedik, de ebben

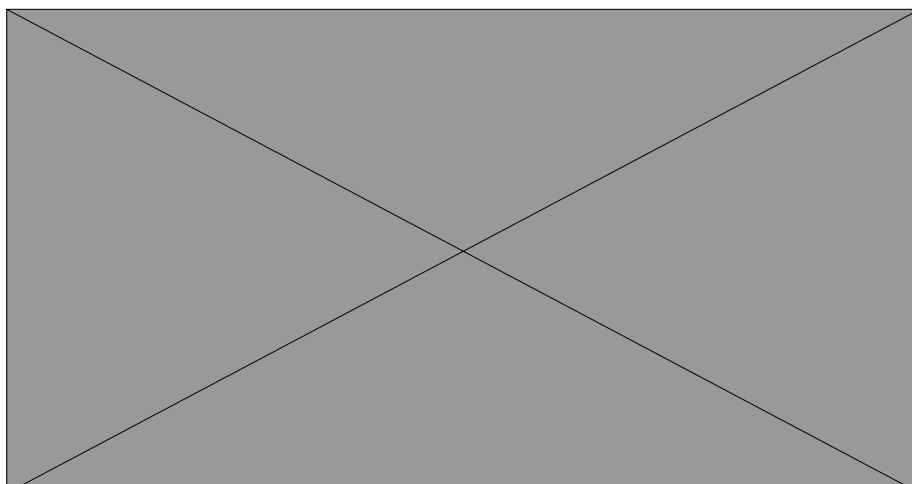
az esetben a leggyengébb, a többi kategória pedig gyakorlatilag a homályba vész. Mintha a győrieknek nem lenne világos, karakteres városi jövőképe, s az ipari jelleget sem vennék annyira magabiztosan alapul, mint ahogy azt a jelenkor vagy a település múltja során tették (6-8. ábra).

6. ábra: Győr szimbolikus megítélése – Múlt, (N=2012)

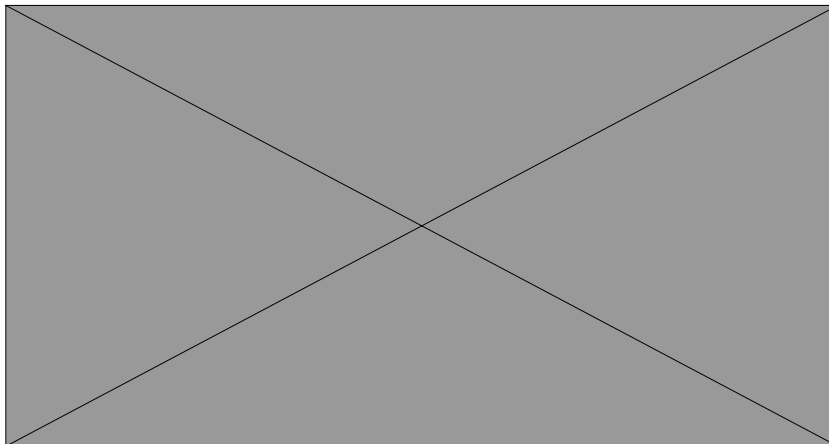
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

7. ábra: Győr szimbolikus megítélése – Jelen, (N=1777)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

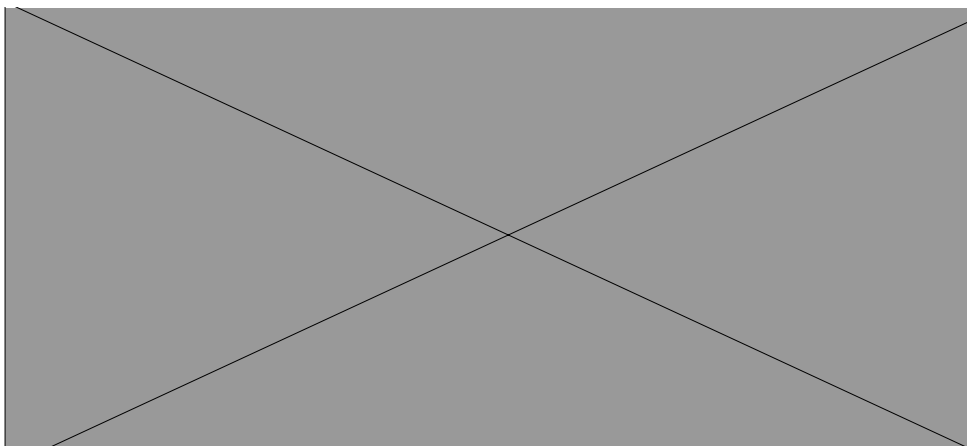
8. ábra: Győr szimbolikus megítélése – Jövő, (N=1625)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

További elemzési szempont volt az identitás alapján lényeges csoporthovatartozás-tudat egyfajta kontrollváltozóval történő elemzése, amelyben a fenti területi kategóriákat részben fedő csoportkategóriákhoz tartozás fontosságát kellett jellemeznie a megkérdezetteknek. Ebben az esetben arra kellett választ adniuk, hogy a győriek mennyire tartják fontosnak az adott település, régió lakóihoz, a nemzethez, Európához tartozásukat (9. ábra). A magyarság mint nemzet kategóriája emelkedik ki a sorból, bár megjegyzendő, hogy valamennyi esetben a meglehetősen válaszok a meghatározóak, legyen szó az adott település, a régió vagy éppen az európaiság kategóriájáról. Ezen megközelítésből inkább az elvont szempont a döntő, azaz az azonosulás ismerve alapján ezúttal kevésbé az egyén élettapasztalati és szűkebb társadalmi környezete, mint inkább az eszmei elemek váltak meghatározóvá (9. ábra).

9. ábra: A hovatartozás tudat fontossága adott területi szintek viszonylatában

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A bizalom kérdése szintén lényeges eleme az azonosulás mögöttes tényezőinek. E szempontot két bontásban vizsgáltam, egyrészt a település lakói iránti, másrészt pedig általában az emberekben való bizalom oldaláról. Az eredmények azt mutatják, hogy a bizalom valamennyi esetben az erősség irányába mutat, de stabilan erősnek a szűkebb környezetben, a település lakosságának viszonylatában nevezhető. A győri megkérdezettek esetében a válaszok középre húztak, ám inkább az erős irányultság volt a meghatározó az emberek iránti bizalom szempontjából. Ugyanez a vonzáskörzetben erőteljesebb közepes kategóriát jelentett, s jellemzően alacsony értéket mutatott a bizalom erősségének maximuma. A bizalom mértékére vonatkozóan tehát azt lehet mondani, hogy a közepesen erős szint felett jellemző mind általános emberi, mind pedig az adott település lakóinak irányában. Ha a vonzáskörzeti adatokat vesszük alapul a település lakói és az általános emberi bizalom összefüggését kutatva, azt találjuk, hogy korreláció szempontjából gyenge összefüggés mutatkozik, azaz a településen élők és általában az emberek iránti bizalom szintje szignifikánsan összefügg. Ezen gyenge összefüggéssel szemben viszont Győrben szignifikáns korreláció jellemzi a település iránti bizalom és az általános emberi bizalom kapcsolatát.

Összefoglalás

A győri és vonzáskörzeti területi identitásminták két térelem kiemelkedő mivoltát erősítették meg korábbi kutatásoknak megfelelően, nevezetesen a városi (lokális) térhez, a lokalitáson belüli településrészhez, utcához, valamint a megyéhez mint egyfajta regionális kategóriához, illetve a nemzethez kapcsolódó azonosságtudatot. Mindegyik kategória társadalmi értelemben általánosan kiemeltnek tekinthető, hiszen szinte sematikusán valamennyi demográfiai csoport esetében azonosan magas kiválasztási értéket kapott, legyen az iskolázottság, életkor vagy éppen lakóvezeti jelleg alapján történő bontás.

Az elsőként kiválasztott kategória értékelése mögött meghúzódó azonosulási magyarázatok az adott lakóterület iránti szeretetet (emocionális magyarázat), illetve az adott térhez kötődő gyökereket, családi és baráti kapcsolatokat (emberi kapcsolatokat) emelik ki, s hasonlóképpen a területi kategóriákhoz, ebben az esetben sem lehet szignifikáns eltéréseket találni demográfiai csoportbontások esetén. A területi identitásminták győri felmérésében tehát az emberi és emocionális-esztétikai azonosulás és az ebben rejlő kötődés erős jellege dominál, meglepően határozott és előkelő helyet kap maga a településsel történő azonosulás. Azt állíthatjuk az adatok alapján, hogy az egyén élettere, gyökerei és emberi kapcsolatai a térhez fűződő affektív viszonytal együtt alakítanak ki azonosulási tudatot, amelyben az egyén által megtapasztalt tér a döntő tényező.

Társadalmi részvétel – ahogy a győri emberek látják

REISINGER ADRIENN

KULCSSZAVAK: részvételi demokrácia, társadalmi részvétel, bizalom, lakossági fórum, közmeghallgatás

ABSZTRAKT: A 20. század második felében egyre inkább a középpontba kerülő téma lett a részvételi demokrácia és ezzel párhuzamosan a társadalmi részvétel is. A koncepció lényege, hogy az országok, térségek és települések jövőjének alakítása már nemcsak a döntéshozók feladata, hanem aktívan bevonásra kerülnek a társadalmi és gazdasági szereplők is. Tanulmányom elméleti fejezeteiben bemutatásra kerül, hogy pontosan mit jelent a részvételi demokrácia és a társadalmi részvétel koncepciója, majd röviden ismertetem a társadalmi tőke és a bizalom fontosságát. Úgy gondolom, hogy mind a két tényező alapfeltétele és következménye is a társadalmi részvételnek, sőt a két jelenség egymást is meghatározza. Bizalom nélkül nincs társadalmi tőke és nincs társadalmi részvétel sem. Az elméleti rész utolsó részében bemutatok néhány olyan módszert és eszközt, amivel megvalósítható a társadalmi részvétel. Tanulmányom második felében a társadalmi részvétel megvalósulását vizsgálom Győr városban alapvetően a részvételi gyakorlat és a város jobbá tételéhez való hozzájárulás szemszögéből.

Részvételi demokrácia

A világ demokratikus berendezkedésű államainak működési alapja a képviseleti demokrácia rendszere, melynek értelmében az állampolgárok adott időszakonként választások formájában képviselőt választanak maguknak, rájuk bízva, hogy felelősen döntsenek az országot, adott területi egységet érintő kérdésekben (Sartori 1999). A képviseleti demokrácia egyik fontos jellemzője, hogy az állampolgárok számára csak behatárolt és korlátozott mértékű politikai beleszólásnak enged teret (Kulcsár 1997), ezért is illetik a közvetett jelzővel. A képviseleti demokrácia rendszere a 20. század második felében került abba a helyzetbe, hogy nem minden esetben volt képes az érdekeket, különösen a helyieket megfelelően érvényesíteni (Ugrin – Varga 2007; Nizák – Péterfi 2005). Megjelent az állampolgárok részéről az az igény, hogy ők is szeretnék közvetlenül beleszólni saját környezetük fejlődésébe, az őket közvetlenül érintő ügyek alakulásába, nemcsak a választások és egyéb

népszavazások alkalmával, hanem a köztes időszakokban is. Így előtérbe került a részvétel elve, ennek módja, szereplői, jellemzői és gyakorlati megvalósíthatósága.

A részvételi demokrácia működése azon az elven alapul, hogy az állami szereplők mellett a társadalom és a gazdaság szereplői is részt vesznek a környezetüket alakító folyamatokban, teszik ezt önként és teljes jogú félként (Sartori 1999). Danesh Chekki (1979) a részvételi demokráciát az emberek uralmaként értelmezi, olyan értelemben, hogy az állampolgárok olyan tetteket hajtanak végre, mellyel szándékosan képesek befolyásolni a hatalmon lévők döntéseit, vagyis a közösség hatalommal való felruházásáról beszélhetünk.

Több szakértővel egyetértve (Ugrin – Varga 2007; Nizák – Péterfi 2005; Sartori 1999; Kulcsár 1997) azon az állásponton vagyok, hogy a részvételi demokráciát teljes mértékben, vagyis ahogy a jelentéséből adódna, nem lehet megvalósítani. Alapvetően a részvételi demokrácia elve minden állampolgár számára biztosítja az alábbi jogokat (Ugrin – Varga 2007):

- javaslattételi jog,
- informálás és informálódási jog,
- vitatkozási jog,
- döntési jog.

A probléma elsősorban a döntési jog biztosításában keresendő, ugyanis ezek szerint az állampolgároknak lehetőséget kell kapniuk minden fejlesztési és közügyi döntésben, aminek a gyakorlatban nincsenek meg a megvalósítási feltételei. A fent hivatkozott szerzők (Ugrin – Varga 2007; Nizák – Péterfi 2005; Sartori 1999; Kulcsár 1997) véleményét osztom abban, hogy a jövő demokrácia formája a képviseleti és a részvételi demokrácia között található. Ezalatt azt értve, hogy a képviseleti rendszer megtartása elengedhetetlen, viszont szükség van ennek kiterjesztésére, illetve szélesebb körben történő alkalmazására a részvételi elv alapján úgy, hogy teret kapnak az állampolgárok a döntések előkészítésében, a megvalósításban, de a döntés joga továbbra is a képviselők kizárólagos joga marad. Nizák Péter és Péterfi Ferenc (2005) megfogalmazásban ez a képviseleti demokrácia kibővítését jelenti részvételi elemekkel. A cél az, hogy minél több szereplő, minél több kérdésben fejtse ki a véleményét, járuljon hozzá a döntések meghozatalához és vegyen részt a megvalósításban.

Társadalmi részvétel

A részvételi demokrácia kapcsán nagyon gyakran az állampolgárokat szokták előtérbe helyezni, azonban a részvételi elvek gyakorlatilag minden társadalmi, gazdasági szereplőt érinthetnek:

- központi állami szereplők,
- helyi önkormányzatok,
- gazdálkodó szervezetek,
- oktatási és kutatási intézmények,
- szakmai szervezetek,
- civil/nonprofit szervezetek,
- állampolgárok.

Társadalmi részvétel

Amennyiben az állampolgárokra és a civil/nonprofit szervezetekre szűkítjük a résztvevők körét, *társadalmi részvételről*¹ beszélünk (Reisinger 2009). Társadalmi részvétel alatt azt értjük, hogy az állampolgárok egyénileg vagy közösségi módon,² illetve a civil/nonprofit szervezetek lehetőséget kapnak arra, hogy a szűkebb-tágabb környezetükben történő folyamatokért felelősséget vállalhassanak, vagyis bevonják őket a különböző társadalmi, gazdasági ügyek alakításába, melynek véleményünk szerint két fő megvalósulási formája lehet a kezdeményező fél szempontjából:

1. Helyi/térségi döntéshozókkal együtt: helyi közügyek alakítása, jogszabályok létrehozása, fejlesztési ügyek (település és térségi fejlesztés: fejlesztési programok tervezése, megvalósítása);³
2. Helyi/térségi döntéshozók nélkül: hétköznapi ügyek megvitatása.

Az első esetben a részvétel ösztönzése alapvetően az önkormányzat vagy az állam részéről indul, a döntéshozók kezdeményezik a szereplők aktivizálását. Bár ez a folyamat jellemzően felülről⁴ indított, nem valósulhatna meg, ha a társadalmi szereplők nem lennének aktívak és nem jelennének meg ők is már a részvételi folyamat kezdetén. Az első pontba jellemzően olyan ügyek tartozhatnak, melyeket nagyrészt az önkormányzatok kezdeményezhetnek főként az adott település vagy térség fejlődése érdekében, de természetesen ilyen ügyekben is megjelenhetnek az állampolgárok és civil/nonprofit szervezetek is kezdeményezőként.

A második esetben jellemzően olyan ügyeket jelentenek, amihez közvetlenül nem szükségesek a döntéshozók, vagyis nem az önkormányzati ügyek megvitatásáról, azokban való részvételről van szó, hanem az állampolgárok és/vagy civil/nonprofit szervezetek általalakosítást érintő (pl. szemétszedés, park rendbetétele, közösségi programok szervezése, gyűjtés rászorultaknak stb.) megvitatásáról, vagyis itt a részvétel kezdeményezése alulról történik. Itt a döntéshozóknak annyi szerepük van csak, hogy az állampolgárok ismerjék azokat a kommunikációs csatornákat, ahová fordulhatnak, ha megakadnak az adott probléma megoldásában, az adott elképzelések megvalósításában, és jogi vagy szakmai segítségre szorulnak.

Társadalmi tőke és bizalom

Ahhoz, hogy az állampolgárok aktívak és motiváltak legyenek, arra, hogy egyénileg vagy informális keretek között vagy civil/nonprofit szervezeteken keresztül részt vegyenek az

- 1 A társadalmi részvétel angol megfelelője szó szerinti fordításban a *social participation*, azonban a külföldi szakirodalomban gyakran *public participation*, *community participation* vagy *citizen participation* kifejezésekkel illetik a társadalmi részvételt. Az egyes fogalmak között természetesen megtalálhatók különbségek is, de alapvetően a középpontban ugyanazok a fő gondolatok állnak.
- 2 Fontos kiemelni, hogy a gyakorlatban az egyéni véleménynyilvánításnak mindig kisebb a súlya, sokkal meghatározóbb, ha az emberek egy csoportja közösen – legyen az szervezeti keretek között vagy anélkül – lép fel az adott ügy érdekében (Nárai 2004).
- 3 A helyi döntéshozás kapcsán érdemes megemlíteni a többpólusú struktúrák (Szabó 2014) által kínált kedvezőbb elérhetőséget is.
- 4 A felülről indított részvételen azt értjük, hogy a kezdeményezők állami vagy önkormányzati szereplők.

életüket érintő döntésekben, szükség van arra, hogy az emberek között legyenek olyan kapcsolati hálók, amelyek lehetővé teszik, hogy képesek legyenek együtt cselekedni. A szakirodalomban ezt az együtt cselekvést a *társadalmi tőke* jelenlétével azonosítják (Coleman 1996 – idézi Csizmadia 2009; Bourdieu 1998; Putnam 2000). Bourdieu (1998) a társadalmi tőkét olyan erőforrások összességéként definiálja, melyek kölcsönös ismertségen alapulnak és tartós kapcsolati hálót eredményeznek. Coleman (1990; 1996) ezt a fajta tőkét pedig az egyes személyek közötti strukturált viszonyokban értelmezi. Fukuyama (2000, 33.) értelmezésében „a társadalmi tőkét egyszerűen úgy definiálhatjuk, mint azoknak az informális értékeknek és normáknak az összességét, amelyeket egy csoport tagjai követnek, s amelyek ezáltal lehetővé teszik az együttműködést közöttük”. Vannak szerzők, akik a társadalmi tőkét nem a részvétel előfeltételeként említik, hanem állításuk szerint éppen a részvétel segíti elő a társadalmi tőke létrejöttét (Skidmore et al. 2006). Úgy gondolom, hogy ez és a fentiekben bemutatott megközelítés is helytálló lehet, vagyis a társadalmi tőke és a részvétel egymást erősítő tényezőként jelenik meg.⁵ Putnam (2000) kiemeli, hogy a társadalmi tőke lényege nem az, hogy másnak jót csináljunk („doing for”), hanem az, hogy közösen csináljunk a közösség számára hasznos dolgot („doing with”). Vagyis a hangsúly azon van, hogy az emberek képesek legyenek egymással kommunikálni és partnerségben együttműködni.

A részvételi demokrácia működésének alapját képezi az állami, piaci és társadalmi szereplők *bizalma* egymás és az országban zajló folyamatok irányába. A bizalom annyit jelent, ha bízunk valakiben vagy valamiben, akkor cselekedeteink során nem kell állandóan azzal foglalkozni, hogy mi történik, ha a másik fél nem úgy cselekszik, ahogy azt megígérte. Így lehetővé válik, hogy a bizalommal teli gazdasági és társadalmi folyamatok során teljes mértékben az adott folyamatokra koncentráljunk, így hatékonyabb lesz a megvalósítás folyamata és a végeredmény is.

Mitől lesz sikeres egy ország, egy társadalom? A kérdésekre adott válasz középpontjában a bizalom, míg a bizalom hátterében az emberek azon képessége áll, hogy képesek közösen, egy cél érdekében együttműködve cselekedni. Egy ország előrehaladásának elsődleges hátráltatója az emberek közötti bizalmatlanság. Véleményem szerint a bizalmatlanság kialakulása az egyén szintjéről indul, csak nem mindegy, hogy az egyén milyen hierarchiában helyezkedik el a társadalomban, mennyire befolyásos. Minél inkább hatni tud valaki – aki bizalmatlan – a környezetére, annál inkább általánossá válhat a bizalmatlanság. Az országot irányító rendszerekbe vetett bizalomhiány is az emberektől indul, az ott dolgozó emberek bizalomhiányából. Ebben az esetben viszont a bizalmatlanság könnyen szétterjedhet a többi ember és az irányító rendszer között, ami kihat a társadalmi, gazdasági folyamatokra, az azokba vetett bizalomra. Azokban az országokban, ahol az emberek megbíznak az őket irányító testületekben, hivatalokban, jobban fog működni a gazdaság (pl. nagyobb adófizetési hajlandóság miatt), a társas viszonyok kiegyensúlyozottabbak lesznek a kölcsönös bizalom miatt (Putnam 2000). A bizalom hiánya mind a kormány, mind a társadalom számára megnövekedett költségekkel jár (Fukuyama 2000), ennek oka, hogy a bizalmatlanság miatt szigorú formális szabályokat kell betartatni és ezeket ellenőrizni.

5 Kóbor (2012a) is ezt a megközelítést igazolja modellalkotási kísérletével, melyben a civil/nonprofit szervezetektől a regionalizmusig öt fogalmat kapcsol össze.

A társadalmi részvétel eszközei

A társadalmi részvétel eszközeit és technikáit két nagy csoportba lehet sorolni (Ploštajner

– Mendeš 2005; Reisinger 2011; 2012):

- *Tradicionalis/hagyományos technikák*: ebbe a csoportba alapvetően az eddigiekben is viszonylag széles körűen alkalmazott eszközök tartoznak, melyek elsősorban az önkormányzati működéshez kötődnek (pl. közmeghallgatás,⁶ lakossági fórum,⁷ közgyűléseken való részvétel, önkormányzati bizottságokban való részvétel), illetve ide sorolják a hagyományos politikai részvételi módokat is, mint pl. a helyhatósági választásokat, a népszavazásokat.
- A 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól a települési önkormányzatok feladatai között említi, hogy támogatniuk kell a lakosság önszerveződéseit, együtt kell működniük a közösségekkel és biztosítaniuk kell az állampolgári részvételt a helyi közügyekben. (6. § a)
- *Új/modern technikák*: a mai társadalmi, gazdasági komplexitás megkívánja, hogy az állampolgárok, civil/nonprofit szervezetek a fentieknél több lehetőséget kapjanak a részvétel során. Legyenek olyan közösségi terek, melyek alkalmasak arra, hogy a helyi szereplők egymással szoros együttműködésben valósítsanak meg fejlesztési célokat. Az ebbe a csoportba sorolható technikák a részvételi demokrácia eszközeiként alkalmazhatók.

I. Információt gyűjtő és szolgáltató eszközök

- Események, rendezvények: fórumok, konferenciák, workshopok, kerekasztal-beszélgetések
- Felmérések: kérdőívek, interjúk, fókuszcsoportos interjúk
- Média, kiadványok
- Képzések, kutatás, pályázat

Az itt bemutatásra kerülő módszerek mind megfelelőek arra, hogy a társadalmi szereplőktől információkat gyűjtsenek egyrészt arról, hogy mit gondolnak lakóhelyük szűkebb-tágabb környezetéről, másrészt arról, hogy milyen ötleteik vannak a jövő alakítására vonatkozóan.

II. Interaktív eszközök

Az ide tartozó eszközök az Internet és egyéb kreatív módszerek (pl. mapping módszer, modellezés, fotózás, szimuláció stb.) adta lehetőségeket használják ki ahhoz, hogy a társadalmi szereplők elmondhassák véleményüket, ezeket akár ütköztethessék is és javaslatokat tegyenek.

6 A képviselő-testületnek évente legalább egyszer közmeghallgatást kell tartania, melyen az állampolgárok és a helyi szervezetek képviselői kérdéseket tehetnek fel, és javaslattal élhetnek. (2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól 54. §)

7 A képviselő-testület határozza meg azoknak a fórumoknak a formáit (község-, várospolitikai fórum, városrész tanácskozás, falugyűlés stb.), „...amelyek a lakosság, az egyesületek közvetlen tájékoztatását, a fontosabb döntések előkészítésébe való bevonását szolgálják.” (2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól 53. § (3)) Az itt elhangzó véleményeket továbbítani kell a képviselő-testület felé.

III. Állampolgári, civil/nonprofit szervezeti szervezkedések, ún. konzultatív eszközök

Ide tartoznak pl. részvételi költségvetés, állampolgári tanács, állampolgári parlament, vitázó közvélemény-kutatás, város konferenciák, jövőműhely stb. Ezek a módszerek már nemcsak információkat gyűjtenek és szolgáltatnak, hanem aktív kommunikációt biztosítanak a résztvevők számára.

Társadalmi részvétel a gyakorlatban – Győr példáján

Módszertan

A társadalmi részvétel gyakorlati megvalósulását az alábbi kérdéskörök mentén volt lehetőség vizsgálni Győrben:⁸

- Részt vettek-e az állampolgárok különböző eseményeken, rendezvényeken, melyeken a város/városrész vagy akár nagyobb területi egység aktuális problémáit, a jövőbeli fejlesztési irányokat lehetett megvitatni?
- Mennyire tudnak az állampolgárok saját bevallásuk szerint hozzájárulni Győr jobbá tételéhez?
- Mennyire tájékozottak az emberek a helyi és országos ügyekben?

A fenti kérdéskörökben 1005 18 év feletti győri állampolgár került megkérdezésre, a minta nemre és életkorra reprezentatívnak tekinthető. A megkérdezettek 12,5%-ának van 8 általános vagy annál kevesebb iskolai végzettsége, míg a felsőfokú végzettségűek aránya 24,1%. A minta 52,6%-a foglalkoztatott, 32,9%-a nyugdíjas.

Részvételi gyakoriság

Az elméleti fejezetekben kifejtésre került, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a lakosság és egyéb szervezetek bevonásra kerülhessenek egy település, térség fejlesztésébe, az aktuális problémák megvitatásába. A kérdőíves kutatás során a politikai részvétel (népszavazás és önkormányzati választások), az egyéb hagyományos eszközökön való részvétel (közmeghallgatás, lakossági fórum, tiltakozás/sztrájk), illetve a modern eszköznek tekinthető médiában, online fórumokon való véleménynyilvánítás került megkérdezésre (1. ábra).

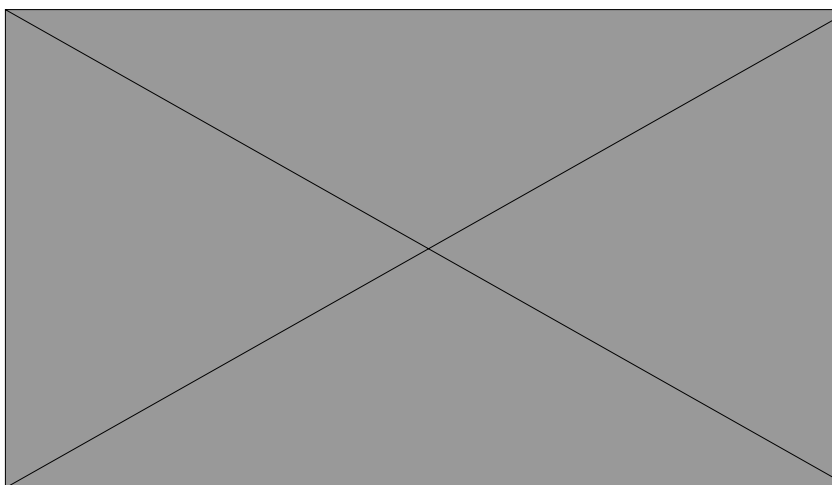
Megállapítható, hogy a politikai részvétel magasnak tekinthető a megkérdezettek körében, hiszen közel a minta 80%-a vett már részt eddig élete során önkormányzati választáson, illetve több mint 82%-uk voksolt már népszavazáson (a megkérdezettek 55,8%-a mondta azt, hogy mindegyik lehetőséggel élt már eddig). A politikai részvételhez képest a többi eseményen való részvétel rendkívül alacsonynak mondható,⁹ az általában

8 Nem vizsgálta a tanulmány az állampolgárok helyi aktivitást, vagyis azt, hogy a lakosok milyen formában kapcsolódnak be civil/nonprofit szervezetek munkájába.

9 A részvételi demokrácia hagyományos és modern eszközeihez képest a politikai részvétel magas arányát mutatta ki egy 2012/13-as országos kutatás (nem reprezentatív, N = 1076) is (Nárai – Reisinger 2014; Reisinger 2013).

az önkormányzatok, illetve képviselőik által szervezett fórumokon és közmeghallgatásokon a megkérdezettek 13,6, illetve közel 8%-a vett már részt. A távolmaradás okai sajnos nem ismertek, eddigi tapasztalataim alapján az emberek érdektelensége, illetve az önkormányzatok „muszáj ilyen is szervezni” hozzáállása¹⁰ vezethet ahhoz, hogy ezek a fórumok, viták nem népszerűek az emberek körében. Alacsony az aránya azoknak is, akik valamilyen újságban, online fórumon mondhatták el eddig a véleményüket, pedig ez a fajta megnyilvánulás sok esetben még az anonimitást is biztosíthatja, ami bátrabb véleményformálásra adhat lehetőséget (hiszen nem kell nevet felvállalni, így nem kell félni az esetleges negatív következményektől), azonban a felmérés alapján ez nem jellemző a megkérdezett győriek körében. Továbbá megállapítható, hogy mindössze 11 olyan állampolgár volt, aki mind a 6 lehetőséggel élt eddig.

1. ábra: Az adott módszerrel véleményt nyilvánítók aránya, %

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

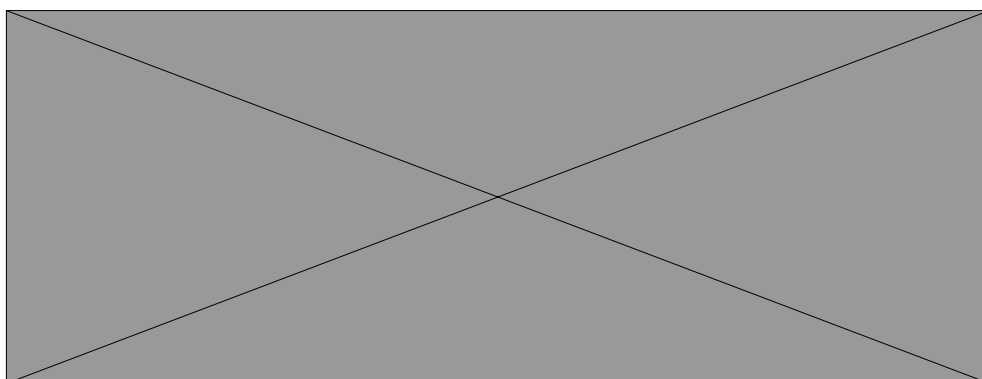
A közmeghallgatás esetében kijelenthető, hogy inkább az idősebb korosztály, ennél fogva inkább a már nyugdíjas lakosság mondta azt nagyobb arányban, hogy részt vettek ilyen eseményen. A lakossági fórumok esetében már az iskolai végzettség és a családi állapot is meghatározó volt: inkább a magasabb végzettségűek és a házások részvétele a jellemző.

Lakossági fórumokat jellemzően nem települési szinten, hanem egy-egy városrész problémájának, jövőjének felvázolására tartanak, így fontos megvizsgálni azt, hogy az egyes városrészek között van-e különbség a fórumokon való részvétel arányában

10 Természetesen ez nem minden önkormányzatra jellemző, de korábbi kutatások bizonyítják (pl. Nárai 2008), hogy egy részükre sajnos igaz.

(2. ábra). Két olyan városrész¹¹ van, ahol viszonylag magasnak tekinthető a részvételi arány, 15,7% (Ménfőcsanak-Gyirmót és Újváros-Pinnyéd-Sziget). Ehhez képest Marcalvárosban és Nádorvárosban az arány sokkal kisebb, 4,5%. A részvételt befolyásolhatja a bizalom és az elégedettség szintje is. Azt feltételezhetjük, hogy ahol magasabb a bizalom az emberek iránt, ott magasabb a részvételi arány is, a lakossági fórumok esetében ez azonban nem igaz, a legmagasabb aránnyal rendelkező Újváros-Sziget-Pinnyéd térségben a bizalom szintje a legalacsonyabb, míg Nádorvárosban a legmagasabb. Tehát éppen ott magasabb a részvétel, ahol kevésbé bíznak meg egymásban az emberek. Hasonló jelenséget láthattunk a helyi közösségi élettel való elégedettség esetében is.

2. ábra: A lakossági fórumokon való részvétel aránya az egyes városrészekben, %

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

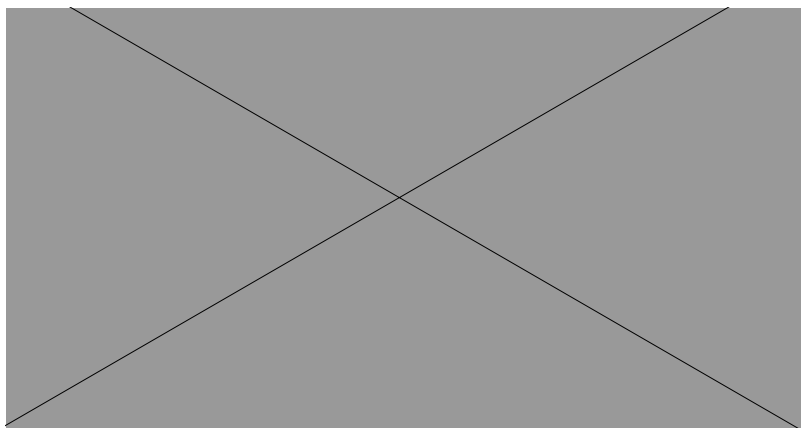
Hozzájárulás a település jobbá tételéhez

A társadalmi részvétel mértékét jelzi az, hogy az emberek mit gondolnak arról, hogy milyen mértékben tudnak hozzájárulni települések jobbá tételéhez. Ennek magas értéke jól működő részvételi demokráciát jelenthet, alacsony értéke pedig jelezheti, hogy a lakosság bevonása nem megfelelő, hiszen az emberek nem érzik azt, hogy tudnának bármit is tenni a környezetük jobbá tétele érdekében. Győrben ez az érték a lakosság szemszögéből nézve 5,13 (1-től 10-ig skálán mérve), ami közepesnek mondható, ami azt mutatja, hogy vannak már a társadalmi részvételnek megnyilvánulásai a városban, azonban ez még nem megfelelő szintű, hiszen a lakosság úgy érzi, hogy nem tud teljes mértékben kibontakozni annak érdekében, hogy változtasson a településén (3. ábra). Ez természetesen kétoldalú dolog, egyrészt a társadalmi részvétel minél szélesebb körben való megvalósulásáért tenni kell az önkormányzatoknak is és a helyi lakosoknak is, de idő kell ahhoz, amíg a felek érdekei ezen a téren találkoznak. Ebben meghatározó szerepe van a történelmi hagyományoknak, a (részvételi) demokráciát tanulni kell mindegyik félnek s ez nem

11 A városrészek lehatárolása több esetben úgy történt, hogy 2 vagy 3 településrész összevonásra került.

néhány év. Az ilyen és hasonló felmérések éppen azért jók, mert egy pillanatképet adnak arról, hogy is állunk a társadalmi részvétel terén és segíthetik kijelölni azt az utat, ami a lakosság még magasabb szintű bevonását teszi lehetővé.

3. ábra: A lakosság hozzájárulási mértéke a település jobbá tételéhez 1-től 10-ig skálán, %, N = 940 fő

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A megkérdezett győri lakosok 56,2%-a mondta azt, hogy közepesnél kisebb mértékben tud hozzájárulni a település jobbá tételéhez, mindössze 9%-uk érzi úgy, hogy teljes mértékben képes tenni a településért.¹² A legnagyobb mértékben a 40 és 49, valamint a 60 és 69 év közötti lakosság érzi úgy, hogy képes részt vállalni a város jobbá tételében. Előző korcsoportban az átlag 5,55, míg az utóbbinál 5,8 volt. A legkevésbé a 70 év felettiek érzik e téren aktívnak magukat, 4,15-ös átlaggal.¹³ Nem meglepő módon a magasabb iskolai végzettségűek esetében magasabb a hozzájárulás értéke, a felsőfokú végzettségűek körében az átlag 5,78, míg a 8 általános vagy annál kevesebb végzettségűeknél 4,15. A foglalkozás alapján is szignifikáns kapcsolatot találtam, aki foglalkoztatott, nagyobb valószínűséggel mondta azt, hogy képes viszonylag nagyobb mértékben hozzájárulni Győr jobbá tételéhez, a legkevésbé az inaktívak (tanulók stb.) képesek erre saját megítélésük alapján.¹⁴ Városrészenként is jelentős a különbség. Érdekes, hogy Újváros-Sziged-Pinnyéd városrészekben volt

12 A korábban már említett 2012/13-as kutatás során vizsgálatra került, hogy a megkérdezettek szerint milyen mértékben tudnak hozzájárulni településük fejlődéséhez (Nárai – Reisinger 2014). A győri válaszadók (N=276 fő) több mint 85%-a mondta azt, hogy közepes vagy annál kisebb mértékben tud hozzájárulni a városban történő folyamatokhoz. Bár a kérdés kicsit más volt és a kutatás sem volt reprezentatív, jelentős különbség van a két felmérés eredménye között.

13 Győr Happy Planet Indexének számításánál is hasonló eredményekről számoltak be, idősebb korban erősen csökken a győri lakosok megelégedettség érzése, aminek egyik összetevője, hogy úgy érzik: kevés hatásuk van a környezetükben zajló eseményekre (Szigeti – Borzán 2010).

14 Itt érdemes megjegyezni, hogy 2010 és 2014 között megerősödött a 18–30 év közötti korosztály külföldi munkavállalási célú elvándorlási hajlandósága, amely lecsökkenti részvételi aktivitásukat saját településük jobbá tételében (Bándy 2013).

a legmagasabb a lakossági fórumokon való részvételi arány, mégis ebben a negyedben a legkisebb a hozzájárulás átlagos értéke 3,95.¹⁵ Bácsa-Kisbácsa és Nádorváros részekben mondták azt a megkérdezettek, hogy úgy érzik, viszonylag sok lehetőségük van a városban (6,07 és 5,9 értékek).

A demográfiai tényezőkön túl kimutatható kapcsolat van aközött, hogy valaki szeret-e Győrben élni és aközött, hogy mennyire tud hozzájárulni Győr jobbá tételéhez. Azok, akik jobban szeretnek Győrben élni, úgy érzik, hogy képesek a nagyobb mértékű hozzájárulásra. Nagyobb a hozzájárulás átlagos értéke azok esetében is, akik részt vettek már önkormányzati választásokon, közmeghallgatáson és lakossági fórumokon, illetve véleményt nyilvánítottak újságban, online fórumokon (a különbség a nem résztvevők és a résztvevők között átlagosan 0,6–0,7 pont). Továbbá megállapításra került, hogy inkább azok az állampolgárok járulnak hozzá a város jobbá tételéhez, akik jobban megbíznak a település lakóiban és általában az emberekben, illetve azok, akik tájékozottabbak a helyi és országos ügyeket illetően. Vagyis kijelenthető, hogy Győrben a magasabb szintű bizalom és a tájékozottság kapcsolatban áll azzal, hogy az állampolgárok milyen mértékben tudnak a város jobbá tételén munkálkodni.

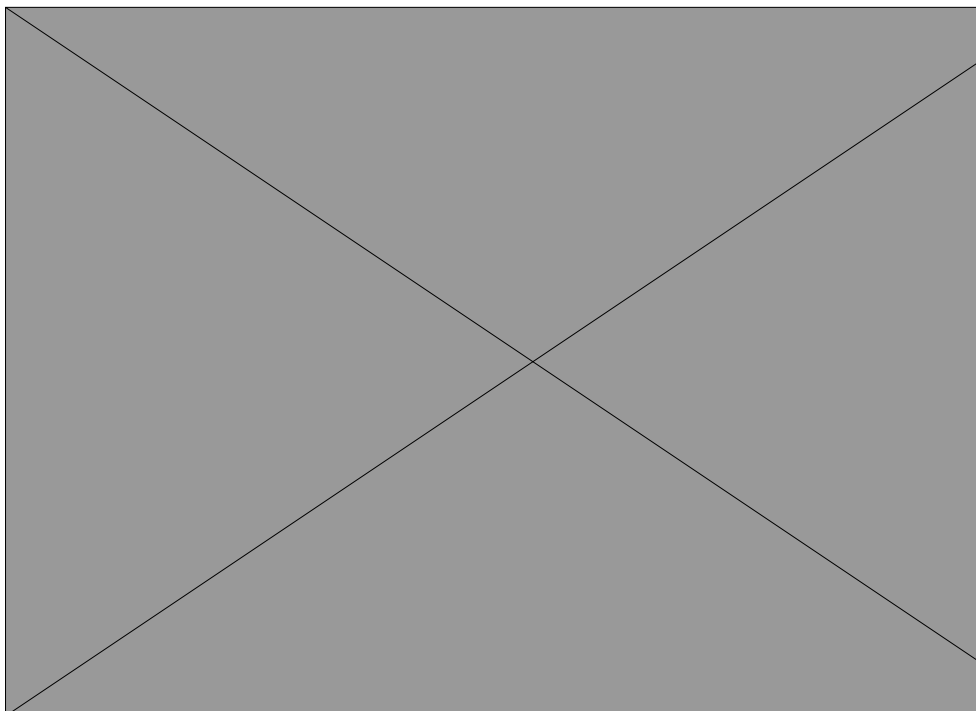
Az előző fejezetben kifejtésre került, hogy a politikai részvételen túl milyen egyéb hagyományos módokon tudnak az állampolgárok részt venni településük életében. Ezen felül természetesen vannak még lehetőségek Győrben (a kérdőív nem vizsgálta őket), pl.: közgyűlésen való részvétel (erről a Kisalföld online rendszeresen tudósít), konferenciák, kérdőívek kitöltése, jövőműhelyeken és tudományos műhelyeken való részvétel.

Általános tájékozottság

Részt venni és hozzájárulni egy település jobbá tételéhez csak akkor lehet, ha az állampolgárok tájékozottak a mindennapi élet ügyeiben, figyelik a helyi médiát. Győrben mind TV adások, mind újságok (online és papír alapú is) informálják a lakosságot a városban történetekről, továbbá a város honlapja is folyamatosan frissülő információkkal látja el az érdeklődőket. Elsőként bemutatom, hogy a megkérdezett állampolgárok milyen forrásokból tájékozódnak a helyi és az országos ügyeket illetően (4. ábra). A helyi ügyekről elsődlegesen az ismerősök, barátok, családtagok a fő források (összesen 507 esetben említették ezt), a helyi és térségi újságok, illetve a helyi rádió is gyakori források (352, 328 és 305 említés). Az országos hírekről való tájékozódás forrása más összetételű, legnagyobb mértékben az országos TV csatornák nyújtanak információkat (482 és 445 említés), ezt követik csak a barátok, ismerősök (381 említés) és az országos online hírportálok (256 említés). Sem a helyi, sem az országos ügyekben nem tájékozódnak nagy számban a megkérdezettek az országos napilapokból, helyi blogokból, fórumokból, regionális TV-kből. Összességében megállapítható, hogy a fő források az ismerősök, családtagok, az újságok és a TV.

15 Természetesen nemcsak a fórumok nyújtnak egyedüli lehetőséget a kibontakozásra, ettől függetlenül említésre méltó a különbség.

4. ábra Információk szerzésének forrásai helyi és országos szinten, fő

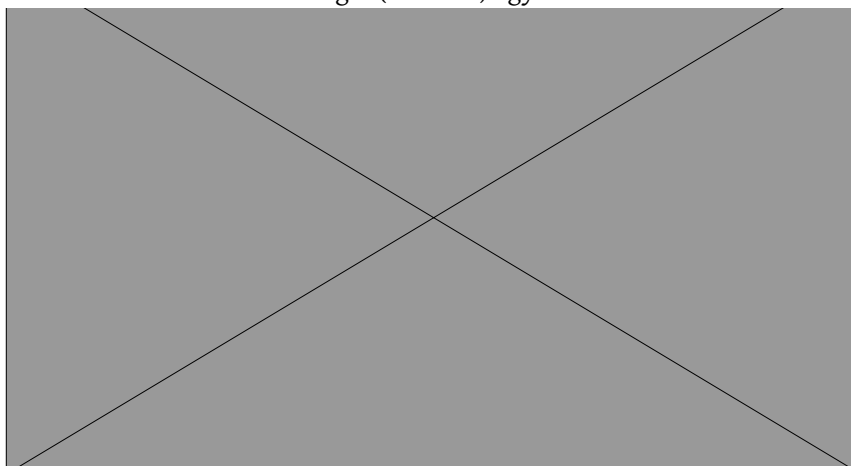
Megjegyzés: a felsorolt lehetőségekből hármat lehetett megjelölni.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A megkérdezett lakosság általános tájékozódási szintje az átlagosnál egy kicsivel jobbnak mondható, helyi szinten 6,06, míg országos ügyekben 5,85 egy 1-től 10-ig terjedő skálán (5. ábra). Nincs jelentős különbség a két adat között, vagyis a lakosság csak minimálisan tájékozott jobban a helyi ügyekben az országosnál. A helyi ügyekben való tájékozottság mértéke nem függ az életkortól, a nemtől és a családi állapottól, az iskolázottság és a gazdasági státusz viszont befolyásoló tényező: a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők és a foglalkoztatottak nagyobb mértékben tájékozottak. Az egyes városrészek tekintetében is van különbség: legkevésbé az Újváros-Pinnyéd-Sziget városrészek lakói tájékozottak helyi ügyekben (4,98), a legnagyobb mértékben a belvárosi (8,4) és a szabadhegyi lakosok (8,04) informáltak.

Az országos ügyekben való tájékozottságot a nem és a városrész változók befolyásolják. Megállapítható, hogy a nők informáltabbak, mint a férfiak; az egyes városrészek esetében pedig hasonló a helyzet, mint a helyi ügyekben való tájékozottságnál.

5. ábra: A megkérdezett lakosság tájékozottsági szintje helyi (N=999 fő) és országos (N=996 fő) ügyekben

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Összegzés

Tanulmányom célja az volt, hogy bemutassam a társadalmi részvétel elméleti hátterét és gyakorlati megvalósulását Győr városában. A társadalmi részvétel azt jelenti, hogy a döntéshozók mellett az állampolgároknak és civil/nonprofit szervezeteknek is lehetősége van beleszólni abba, hogy milyen legyen a település jövője, illetve lehetőségük van a felmerülő problémákat együtt megoldani. Nagyon sok módszer és eszköz áll rendelkezésre ahhoz, hogy a szereplők informálva legyenek és részt vehessenek az életüket közvetlenül érintő helyi és akár országos ügyek megvitatásában. Ezek közül 6 módszer került vizsgálatra a 2013-ban Győrben lefolytatott kérdőíves kutatás során, összesen 1005 főt (reprezentatív minta nemre és életkorra) kérdeztek meg a témában.

Megállapításra került, hogy a lakosság elsősorban a politikai részvételben aktív (önkormányzati választások, népszavazás), már a hagyományosnak mondott eszközökön (lakossági fórum, közmeghallgatás stb.) való részvétel sem jelentős. Az okok sokrétűek lehetnek: pl. időhiány, érdektelenség, passzivitás. A város önkormányzata rendszeresen közzé teszi különböző hírcsatornáin a fórumokról, közmeghallgatásokról szóló információkat, az már a lakosságon múlik, hogy el is mennek-e ezen eseményekre, illetve ha elmennek, nyilvánítanak-e véleményt.

Az állampolgárok viszonylag alacsony aktivitása megjelenik abban a mutatószámomban, mely azt fejezi ki, hogy az emberek saját bevallásuk szerint milyen mértékben tudnak hozzájárulni a város jobbá tételéhez. A mutató értéke 5,13, ami azt jelzi, hogy van még kiaknázatlan lehetőség Győrben, ez fontos információ mind az állampolgárok és szerveződések, mind pedig a helyi döntéshozók számára. Ahhoz, hogy az érték magasabb legyen, mind a két félnek tenni kell, szerintem az egyik legfontosabb, hogy az emberek érezzék,

hogy a város vezetése nyitott a véleményükre, így bátrabban el is mernék mondani azt. Jelenleg is zajlik a Győr Megyei Jogú Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának és a Településfejlesztési Konceptiójának társadalmosítása (a dokumentumok letölthetők a város honlapjáról), mely mutatja Győr város nyitottságát a lakosság felé, hiszen várja a véleményüket a jövőjüket meghatározó folyamatokról. Úgy gondolom, hogyha a döntéshozók nyilvánosságra is hoznák majd, hogy a véleményeket hol és milyen formában tudták felhasználni, ez információ lenne a lakosság számára arra vonatkozóan, hogy mi lett a sorsa az ötleteiknek, ez ösztönző lehet arra, hogy a későbbiekben is aktív állampolgárként tudjanak részt venni a város életében.

Ahhoz, hogy az embereknek legyen véleménye, az is fontos, hogy először informálódjanak a környezetükben történő ügyekről. A közepesnél egy kicsit nagyobb mértékben tájékozottak az emberek mind a helyi, mind az országos ügyekben, az információk fő forrásai az ismerősök, családtagok, az újságok és a TV. Hozzáteszem, hogy helyi ügyekben inkább a baráti, ismerősi kör, míg országos kérdésekben a TV a meghatározó.

Összességében úgy gondolom, hogy Győr elindult már a részvételi demokrácia felé vezető úton, a kutatás alapján biztató jeleket látni. Kérdés, a hogyan tovább? Fukuyamával (2005) egyetértve megállapítható, hogy nincsenek olyan modellek és minták, amelyek minden térség és település számára tökéletesen alkalmazhatóak lennének. Ennek oka, hogy minden területi egység magában hordozza történelmi múltjának minden lenyomatát, és éppen ettől válik minden térség egyedivé, ezáltal minden területi egység – Fukuyama szavaival élve (2005, 63) – „kontextus-specifikus”. Ez vonatkozik egyrészt az ország egészére, másrészt annak minden területi egységére és településére is. Stiglitz (1998) azt mondja, hogy azok az országok lettek eddig sikeresek a fejlődésben, amelyek nem egy másik államban bevált módszert felhasználva haladtak, hanem saját maguknak taposták ki a célhoz vezető ösvényt, vagyis maguk jöttek rá, hogy mit kell tenniük saját fejlődésükhöz. Rengeteg módszer áll rendelkezésre, melyek közül néhányat az elméleti fejezetben be is mutattam, de hogy ezek közül mit és hogyan alkalmazunk, az már csak rajtunk múlik. Az utat ki kell taposni, de ez nem megy néhány év alatt, ehhez akár több évtized is szükséges, hiszen meg kell tanulniuk az embereknek, hogy véleménynyilvánítási joguk igenis van, és ezt a gyakorlatban érvényesíteni is tudni kell. Ehhez azt gondolom, hogy az egyik legfontosabb, hogy tovább kell erősíteni a bizalmat és eljuttatni az emberekhez azt az információt minél több forráson keresztül, hogy van beleszólási joga a településen történetekbe és ezzel célszerű is élni, annak érdekében, hogy olyan településen élhessünk, ami mindnyájunk számára megfelelő lehetőségeket nyújt mind a szakmai, mind a magánéletben.

A társadalmi kapcsolatok jellemzői

A lakosság kapcsolati tőkekészletének sajátosságai

CSIZMADIA ZOLTÁN

KULCSSZAVAK: kapcsolati tőke, társadalmi tőke, helyi társadalom, tőkekonverzió, társadalmi meghatározottság

ABSZTRAKT: A vizsgálat elsődleges célja a kapcsolati tőke bizonyos formáinak lakossági kérdőíves felmérésre alapozott bemutatása egy nagyvárosi helyi társadalom, Győr vonatkozásában. Egy olyan összetett mutatórendszer kidolgozására törekedtünk, amely képes megragadni a kapcsolati tőke egyes formáit és arra is alkalmas, hogy a kapcsolathálózati erőforrások különböző elemeit összevont indexek formájában egy társadalmi rétegződési modell részévé, alkotóelemévé tegye. Módszertani szempontból az elsődleges feladat a Hartmus Esser által kidolgozott elméleti keretrendszer tőkeformáinak empirikus megragadása volt a pozicionális tőke, a bizalomtőke és a kötelezettségtőke formájában. Ezután következett a különböző kapcsolati tőkeformák egyesítése (klasszikus azonos súlyú index alkotásával és klaszterelemzés segítségével) olyan kapcsolati tőke indexek révén, amelyek egyrészt jól megragadják az egyének eme tőkekészletének szélső pontjait (gazdag/összetett és ritka/egyoldalú), valamint lehetséges tartalmi aspektusait (erős és gyenge kötések). Az így kialakított aggregált mutatók alapján vizsgáltuk meg a lakosság kapcsolati tőkéjének társadalmi meghatározottságát, és ellenőriztük a Bourdieu-i elmélet tőkekonverziós mechanizmusainak működését. Újszerű elemnek tekinthető az összefüggések korcsoportonkénti bontásban történő vizsgálata, felhívva a figyelmet a kapcsolathálózati erőforrások különböző életkori szakaszokban megfigyelhető differenciálódására.

Bevezetés

A vizsgálat célja a kapcsolati tőke különböző formáinak nagymintás lakossági kérdőíves felmérésre alapozott bemutatása egy nagyvárosi helyi társadalom, Győr vonatkozásában. A kutatás kiindulópontja annak tisztázása, hogy napjainkban milyen *elméleti értelmezési keret* a legalkalmasabb a nehezen definiálható, cseppfolyós fogalom megragadására. Korábbi munkánkban (Csizmadia 2008) kísérletet tettünk arra, hogy a kétezres évek közepéig bezárólag áttekintsük a társadalmi/kapcsolati tőke elméletének alapvető kérdéseit. Jelen ponton az azóta eltelt

időszakban elért előremutató eredményeket foglaljuk össze (Castiglione et al 2008; Esser 2008; Kisfalusi 2013), arra keresve a választ, hogy milyen keretrendszerben lehet értelmezni most a kapcsolati- és a társadalmi tőke fogalmát. Ezzel párhuzamosan érdemes megvizsgálni azt is, hogy mit tudunk az empirikus kutatások alapján az *interperszonális kapcsolatok hazai alakulásáról* (Albert – Dávid 2012), mivel a győri helyi társadalom szintjén értelmezett kérdéskörnek egy tágabb referenciakeretet kell szolgáltatnunk az eredmények összehasonlító jellegű értelmezéséhez. Módszertani szempontból a vizsgálat fő célkitűzése egy *összetett mutatórendszer* kidolgozása, amely képes megragadni a kapcsolati tőke különböző formáit és arra is alkalmas, hogy a kapcsolathálózati erőforrások különböző elemeit összevont indexek formájában egy társadalmi rétegződési modell részévé, alkotóelemévé tegyünk, majd vizsgáljuk az egyes rétegeképző, társadalmi helyzetet alakító erőforrások, tőkeformák kapcsolatát, illetve a személyközi relációk szerepét, hatását, azaz annak társadalmi meghatározottságát.

Fogalmi kérdések

Immáron közel három évtizede komoly vita folyik a társadalmi tőke jelentéséről és természetéről a társadalomtudományos diskurzusban (Portes 1998; Sik 2006; Csizmadia 2008; Castiglione et al 2008, 22–199.; Angelusz 2010; Kisfalusi 2013). Gyakorlatilag nem sikerült teljesen megnyugtató közös platformra jutni a definíció, az alkotóelemek, a típusok és formák, a tőkejelleg és a mérhetőség kapcsán sem. Ennek ellenére jelenleg talán a leginkább integráló, előremutató és empirikus kutatáshoz jól használható *elméleti keretrendszernek* Hartmut Esser (2008) megközelítése tekinthető. A kutatás során abban az értelemben közelítünk a kapcsolati tőke meghatározásához és empirikus leképezéséhez, ahogy az nála megjelenik. Az alábbiakban Esser idézett művére, és Kisfalusi Dorottya a társadalmi tőke kettős természetéről publikált vázlatára (2013) építve mutatjuk be a kutatás elméleti-fogalmi hátterét.

A társadalmi tőke körüli fogalmi zűrzavar alapvetően abból fakad, hogy egy olyan sajátos erőforrásként gondolunk rá, amely egyszerre tekinthető magán- és közjóságnak. Társadalmi tőkéből mind az egyének, mind az egyének alkotta kollektív entitások (közösségek, szervezetek stb.) is profitálhatnak. A probléma abból fakad, hogy az egyéni és a kollektív célok gyakran ellentmondanak egymásnak. Az individuális és a kollektív megközelítési irány szintetizálása nagyon nehézkes, erőltetett és korlátozottan rendelkezhető egyetlen fogalmi keretbe. Ezt csak úgy lehet feloldani, ha nem erőltetjük egyetlen fogalmi ernyő alá az összes tényezőt, hanem „kettéhasítjuk” a fogalmat. Essernél a kapcsolati tőke a társadalmi tőke egyik fajtája vagy aspektusa. A társadalmi tőke valójában a viszony alapú „kapcsolati tőke” és a rendszer, struktúra alapú „hálózati tőke” sajátos egysége. Egyszerre jelenti az egyének különböző kapcsolataikon keresztül elérhető társadalmi erőforrásokkal való ellátottságát, illetve a kapcsolatokból felépülő hálózatok minden tag számára előnyöket kínáló teljesítményét, strukturális sajátosságát. Ráadásul tovább bonyolítja a képet, hogy mindkét tőkefajta további altípusokra bomlik, aminek eredményeként a *társadalmi tőke* valójában hat különböző egyéni vagy kollektív szinten értelmezhető erőforrás speciális ötvözeteként jelenik meg (1. táblázat).

1. táblázat: A társadalmi tőke Esser-féle definíciós keretrendszere

	Fajtái	Altípusai	Előnyök és hasznok
Társadalmi tőke	Kapcsolati tőke „azon erőforrások értéke, melyekhez az ezen erőforrásokkal rendelkező személyekhez fűződő kapcsolatainkon keresztül juthatunk hozzá”	<i>Pozicionális tőke</i> „akkor keletkezik, amikor az egyén stratégiai megfontolások alapján a kapcsolatokba való beruházási döntéseit optimalizálja és a hálózati struktúrában adódó kedvező pozíciókat tudatosan elfoglalja”	Információ, társas élet
		<i>Bizalomtőke</i> azon erőforrások és hasznok összessége, amelyekhez „az egyén annak köszönhetően jut hozzá, hogy mások megbízhatónak tekintik”	Kockázatos tranzakciók
		<i>Kötelezettségtőke</i> „azon kötelezettségek száma, amelyekkel más cselekvők az egyénnek tartoznak, másrészt azon erőforrások és hasznok értéke, amelyekhez e szívességeiken keresztül az egyén hozzájut”	Segítség, szolidaritás
	Hálózati tőke „a társadalmi kapcsolatok rendszerének olyan emergens tulajdonsága, mint a működő társadalmi kontroll, a hálózati bizalom és az átfogó hálózati morál egy adott csoportban, szervezetben, közösségben, régióban vagy társadalomban”	<i>Hálózatkontroll</i> egyfajta közösségi ellenőrzés, „akkor jön létre, amikor a hálózati tagok viselkedéséről szóló információk gyorsan és széles körben terjednek, valószínűtlenné téve annak előfordulását, hogy a normasértő vagy opportunista viselkedés észrevétlen marad”	Kontroll, figyelmesség
		<i>Hálózatbizalom</i> „a hálózat egészének megfelelő működésébe vetett általános bizalom”, amely a társadalmi kontroll hiányosságait helyettesítheti, alapja a hatékonyan működő hálózatkontroll	Szívességek, bizalom légköre
		<i>Hálózatmorál</i> a hálózati normáknak megfelelő viselkedést biztosító orientáló attitűd, „abban az esetben alakul ki, ha létrejön a tagok közötti kölcsönös elköteleződés, a normákat és értékeket a hálózat minden tagja érvényesnek és elfogadottnak tekinti”	Kölcsönös elköteleződés, közös normák és értékek

Forrás: Esser 2008, 26–41.; Kisfalusi 2013, 88–94. alapján saját szerkesztés. A definícióknál Kisfalusi magyar nyelvű változatát használjuk.

Mivel kutatásunk során nem csoportokkal és hálózatokkal foglalkozunk, hanem a győri helyi társadalom tagjainak egyéni társas kötelékeinek sajátosságaival, így vizsgálatunk kizárólag a társadalmi tőke individuális, magánjóság jellegű aspektusára fókuszál, a kapcsolatokon keresztül elérhető előnyök és lehetőségek kérdésére. A *kapcsolati tőke* ebben a szűkebb értelmezésben tehát azon erőforrások értéke, melyekhez az ezen erőforrásokkal rendelkező személyekhez fűződő kapcsolatainkon keresztül juthatunk hozzá. A *pozicionális* jellegű és strukturális feltételként alapvetően a gyenge kötésekre épülő, illetve az erős kötésekre (Granovetter 1998) alapozott *bizalomtőke* és a *kötelezettségtőke* különböző formáit próbáljuk meg empirikus eszközökkel mérhetővé tenni. A gyenge kötések elsődlegesen az információszerzés, illetve a társas életbeli lehetőségeink, mozgási pályáink területén lépnek működésbe, míg az erős kapcsolatok jobban megalapozzák a kockázatvállalás, a segítség és a szolidaritás interperszonális mechanizmusait.

A korábbi kutatások tapasztalatai – országos referenciakeret

Az interperszonális kapcsolathálózatok, a kapcsolati tőke alakulása a nyolcvanas évek végétől kezdődően (Utasi 1990; Angelusz – Tardos 1991) folyamatosan visszatérő téma a hazai szociológiai kutatási mezőben. Arányait tekintve jobban dokumentált a bizalmas kapcsolatok, az erős kötések rendszerváltás utáni jellemzőinek alakulása (Utasi 2002, 2008; Albert – Dávid 2007). Ezzel párhuzamosan viszonylag friss képünk van a lazább, gyengékötés-alapú ismerősi kapcsolati formák alakulásáról is különböző foglalkozási miliók vonatkozásában (Tardos 2008), valamint a kapcsolathálózati erőforrások két évtizedes léptéket felölelő átrendeződési tendenciáiról (Angelusz – Tardos 2006; Albert – Dávid 2012).

A *bizalmas kapcsolatok*, az *erős kötések* vonalán viszonylag jól ismerjük a kapcsolathálózati struktúra rendszerváltás utáni átrendeződésének tendenciáit (Albert – Dávid 2012). A rendszerváltás előtt a családi, rokonsági kötelékek aránya nagyobb volt a támogató hálózatokon belül, míg a kapcsolathálózatok átlagos mérete viszont kisebb a kevesebb családon kívüli kapcsolat miatt. A kilencvenes években tovább szűkültek az interperszonális kapcsolathálózatok, amiben az első pozitív változási tendenciákat (különösen a baráti kapcsolatok bővülését) a kétezres évek közepén lehetett megfigyelni (pl. TÁRKI Magyar Háztartás Panel 2007 adatai). A bizalmas és baráti kapcsolatok tekintetében Albert Fruzsina és Dávid Beáta az alábbi átrendeződési folyamatokat emelte ki az 1999 és 2011 közötti időszakban (2012, 344–352.). Nemzetközi léptékben hazánkra a mikrotársadalmi izoláció, az interperszonális kapcsolathálózatok szűkössége jellemző (pl. ISSP 2006 vizsgálat). Az életkor előrehaladtával a társas izoláció drámaian nő – a 65 év felettiek háromnegyedének alig volt olyan kapcsolata, akihez problémáival fordulni tud. Jó hír viszont, hogy 1999 és 2011 között a fontos beszélgetési, bizalmas kapcsolatok száma növekedett (1,7-ről 2,3-ra) – az ilyen kapcsolatok kitágulása, modernizációja indult meg az elmúlt évtizedben. Ez elsődlegesen a nem rokon típusú bizalmas kapcsolatok megsokszorozódásából fakad, egyre elfogadottabb, hogy a családtag mellett más személy is lehet fontos, erős támasz.

A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének komplexebb vizsgálatát végezte el Angelusz és Tardos (2006). Kutatásukban a 1986-87-es és a 2005-ös adatokat hasonlítják össze, és a „networkjvák” társadalmi meghatározottságában bekövetkező változásokat keresik. Húsz éves távlatban a szerzők számos ponton alapvető változásokról számoltak be. Az egyenlőtlenségek társadalmi strukturálódásában nőtt a kapcsolathálózati erőforrások szerepe. Határozottabbá vált a más erőforrásokkal való összekapcsolódásuk. A korábbiakhoz képest a társadalmi hierarchia alacsonyabb szintjein elhelyezkedők napjainkban jóval kisebb eséllyel tudják életesélyeiket „network-erőforrások” elérésével és használatával javítani. A hátrányosabb helyzetben élő csoportok kapcsolathálózati erőforrásai – hasonlóan a többi erőforrásukhoz – jelentősen csökkentek. Gyakorlatilag mindkét időszakban a származási pozíció és a saját foglalkozás a kapcsolati erőforrások eloszlásának meghatározó mozzanata. Az életkor determináló szerepe is növekedett, sőt előjelet is váltott, napjainkban kimondottan negatív hatást gyakorol az életkor növekedése a kapcsolathálózati erőforrások alakulására. A vizsgált időszakban a nők kapcsolathálózati hátránya pedig gyakorlatilag megszűnt. A két kötetstípus közül elsődlegesen a gyenge kapcsolatokban, lazább ismeretségek esetében ment végbe a társadalmi meghatározottság erősödése. A korábbi lakóhelyi milió mellett mostanra már a társadalmi státushierarchia is befolyásoló szerepet kap a gyenge kötések társadalmi eloszlásában. Sőt az erős és gyenge kötésű kapcsolatok magyarázatának mintája egymáshoz meglehetősen hasonlóvá vált két évtized alatt.

Az interperszonális kapcsolatok mellett elemzésünkben foglalkozunk a *bizalom* általánosított, kapcsolattípusokhoz kötött és intézményi vonatkozásaival is. A bizalom mint a társadalmi tőke egyik lényeges aspektusa szintén visszatérő kérdése a hazai kapcsolathálózati kutatásoknak. A nemzetközi vizsgálatok (ESS, WVS, EQLS, EB) alapján (Sik – Giczi 2009) már globálisabb léptékű összehasonlításban is pozicionálható hazánk helyzete. Az *általánosított bizalom* (az „úgy általában mennyire bízok az emberekben” típusú kérdéskör) mértéke a skandináv országokban a legnagyobb, a kelet-közép-európai és a dél-európai országokban pedig a legkisebb. A 2007-es EQLS felmérés adatai alapján hazánkban az általánosított bizalom szintje egy 0-10 közötti skálán átlagosan az 5-ös érték körül szóródik (szemben mondjuk a 7 pontos dániai átlaggal, vagy a közel 4 pontos bolgár átlaggal). Hasonlóan alacsony az *intézményekbe vetett bizalom*-szintje is az országban: az ötödik legalacsonyabb értékkel (4-es pontérték egy 0-8 fokozatú skálán) az európai átlag alatt maradunk (ESS 2006-os felvételi hulláma). Az országos eredmények tehát arra utalnak, hogy európai viszonyítási pontot használva az országban kimondottan alacsony az ismeretlenekbe és a különböző társadalmi intézményekbe vetett bizalom. Ezzel szemben az úgynevezett „*partikuláris bizalom*” (családtagokba, szomszédokba és ismerősökbe vetett bizalom) egységesen minden országban jóval magasabb. Hazánkban egy nyolc fokozatú skálán a 7-es átlagérték körül szóródik az értéke. Kiindulópontként ezeket az országos adatokat fogjuk használni a győri nagyvárosi társadalom bizalom indexeinek értelmezésekor.

A kapcsolati tőke mérési módszere és indikátorkészlete

A győri helyi társadalom szerkezetének és bizonyos egyedi sajátosságainak empirikus felmérését egy 2013 őszi kérdezőbiztosokkal felvett reprezentatív kérdőív biztosította. Az adatfelvétel során 3032, 18 éven felüli győri lakost kérdeztünk meg. A minta a 2011-es népszámlálás eredményeire építve nemre, korra és városrészeire reprezentatív.

A kapcsolati tőke különböző formái *négy alapvető dimenzió* mentén rendszerezhetők el (2. táblázat). A bizalom – egyszerre kapcsolódva a társadalmi tőke individuális és kollektív jellegű alkotóelemeihez – egyfajta „társadalmi kenőanyag” tekinthető, amely elősegíti az interperszonális kötelékek kialakulását és működését, illetve a kollektív cselekvést tápláló normák és értékek meggyökereződését, ápolását. Megkülönböztetjük a kapcsolati tőke erős- és gyenge kötésekre épülő formáit, tehát a bizalmas és baráti kapcsolatokat, illetve a lazább ismeretségeket, a fontos-ember típusú ismerősi relációkat. Végül külön dimenziót alkotnak a társadalmi szervezeti tagságra és a társas életbeli aktivitásra vonatkozó jelenségek. A másik rendszerezési metszete az indikátoroknak a használhatóság: annak tisztázása, hogy a mutató generálisan, a teljes lakosságra vonatkoztatható, vagy csak annak bizonyos szegmensében releváns, korlátozottan használható mérőeszköz a kapcsolati tőkének.

2. táblázat: A kapcsolati tőke indikátorkészlete – dimenziók és változók

Dimenziók	Változók	Felhasználhatóság	
		Általános	Korlátozott
Bizalom 4 db alapindikátor - <i>Bizalomtőke</i> - <i>Hálózatbizalom</i>	1. Általánosított bizalom – „mennyire bízunk úgy általában az emberekben”	+	
	2. Intézményekbe vetett bizalom (8 intézmény átlaga) ¹	+	
	3. Partikuláris bizalom (családtag, rokon, barát)	+	
	4. Lokális bizalom (településen élők)	+	
	Munkahelyi bizalom (munkaadók és kollégák)	-	N=2130
Erős kötések 5 db alapindikátor - <i>Bizalomtőke</i> - <i>Kötelezettségűtőke</i>	5. Bizalmas kapcsolatok száma – fontos dolgok megbeszélése	+	
	- Rokon típusú bizalmas kapcsolatok száma	+	
	- Nem rokon típusú bizalmas kapcsolatok száma	+	
	6. Rokonság mérete, fő (6 db méretkategória)	+	
	7. Rokoni kapcsolatrendszer összetettsége – maximum 8 típus	+	
	8. Napi szintű kapcsolattartás a rokonokkal – hány típusal	+	
	9. Baráti kör mérete – összes barát száma, fő	+	
	Baráti kör összetétele (családtag-rokon, munkatárs, szomszéd, ismerős)		N=2130

1 Felsorolt intézmények: jogrendszer, rendőrség, önkormányzatok, pénzintézetek, egészségügy, oktatás, egyház, állam.

Gyenge kötések 3 db alapindikátor - Pozicionális tőke	10. Van-e valamilyen „fontos ember” típusú ismerőse (6 típusból) ²	+	
	Az egyes fontos ember típusú ismerősök előfordulási valószínűsége	+	
	Hány fontos ember ismerőse van összesen, fő		N=880
	Hány féle fontos ember ismerőse van – maximum 6 típus		N=880
	Mobiltelefonban szereplő telefonszámok becsült száma, db		N=2499
	Ismerősök száma internetes közösségi oldalakon, db		N=1400
	11. Tagja-e internetes közösségi oldalaknak	+	
	Privát levelező rendszerében szereplő e-mail címek száma, db		N=1541
Tagság-aktivitás 2 db alapindikátor - Pozicionális tőke	12. Használ-e elektronikus levelezést kapcsolattartásra	+	
	Részvétel legalább egy féle csoport vagy szervezet tevékenységében ³	+	
	13. Részvétel legalább kétféle szervezet, csoport tevékenységében	+	
	14. Társas szabadidő eltöltési aktivitási index – maximum 10 típus ⁴	+	

Forrás: Saját összeállítás. A teljes minta elemszáma 3032 fő. A számokkal jelölt változók a kapcsolati tőke alapvető indikátorai az elemzésünk során, a többi mutató árnyaltabb leíró elemzést tesz lehetővé.

Összesen közel 30 kapcsolati tőke indikátort alakítottunk ki a kérdőíves felmérés nyers adataiból. Ezek jelentős része csak korlátozottan használható. Vagy azért, mert munkaerőpiaci aktivitáshoz kötődik, vagy azért, mert olyan eszközök ismeretéhez és használatához (pl. mobiltelefon, internet, e-mail), amellyel nem rendelkezik mindenki a lakosság körében. Különösen a gyenge kötések indikátorait érintik az ilyen jellegű korlátozások. Bizonyos esetekben ezeket olyan kapcsolathálózati javakká alakítottuk, ahol az ilyen jellegű eszközök és ismeretek előfordulása már önmagában is előnynek minősül. Gyakorlatilag 12 változó alkotja a kapcsolati tőke mérésének központi, generálisan használható bázisát (alapvető indikátorok), a többi mutató pedig segíti az árnyaltabb leíró elemzéseket. A vizsgálat során használt független változók lefedik az összes fontosabb demográfiai paramétert (nem, életkor, családi állapot, lakóhely), illetve a társadalmi státuszt meghatározó domináns kategóriákat (iskolai végzettség, foglalkozási pozíció, tartós fogyasztási cikkekkel mért anyagi helyzet). Az anyagi helyzet mérése során el kellett tekintenünk a jövedelmi adatok használatától a nagyon alacsony (46 százalékos) válaszadási hajlandóság miatt.

- 2 Politikus vagy képviselő; vállalkozó, üzletember, menedzser; újságíró, rádiós vagy TV-s híresség; művész, tudós; híres ügyvéd; polgármester, önkormányzati vezető.
- 3 Összesen 13 típus közül lehetett választani az elmúlt egy év figyelembe vételével: politikai párt, szervezet; szakszervezet; szakmai szervezet, egyesület; önkormányzati testület; sportklub, sportegyesület; hobbi vagy szabadidős klub; jótékonyági szervezet; hagyományörző egyesület; helybeli kulturális kör; nemzetiségi, etnikai szervezet; vallási közösség; idősek klubja; informális baráti társaság; egyéb szervezet vagy közösség.
- 4 10 alapvetően társas szabadidő eltöltési forma közül hány fordult elő legalább egyszer az elmúlt évben: színház; mozi; koncert; kiállítás, múzeum; sportesemény; fesztivál; nyaralás; strandfürdő/wellness; étterem; aktív szabadidő.

A kapcsolati tőke egyes formáinak alapvető jellemzői

Első lépésben egyfajta *leltárt* készítettünk a győri lakosság kapcsolati tőkéjének alakulásáról (3. táblázat). A minta nagyvárosi jellege mindenképpen hatást gyakorol a kapcsolati tőke egyes formáinak előfordulási sajátosságaira, így az országos vonatkoztatási pontok segíthetnek az eltérések beazonosításánál.

3. táblázat: A kapcsolati tőke változóinak alapvető jellemzői

Dimenziók	Változók	Statisztikák	
		Átlag v. *Medián	Szórás v. Megoszlás
Bizalom 4 db alapindikátor - <i>Bizalomtőke</i> - <i>Hálózatbizalom</i>	1. Általánosított bizalom (1-10 közötti érték)	6,4	1,7
	2. Intézményekbe vetett bizalom - 8 intézmény átlaga (1-10 közötti érték)	6,1	1,6
	3. Partikuláris bizalom - családtag, rokon, barát (1-10 közötti érték)	9,0	1,2
	4. Lokális bizalom - településen élők (1-10 közötti érték)	6,7	1,6
	Munkahelyi bizalom - munkaadók és kollégák (1-10 közötti érték)	7,7	1,7
Erős kötések 5 db alapindikátor - <i>Bizalomtőke</i> - <i>Kötelezettségtőke</i>	5. Bizalmas kapcsolatok száma – fontos dolgok megbeszélése (0-5 között)	1,6	1,1
	- Rokon típusú bizalmas kapcsolatok száma (0-5 között)	1,1	0,9
	- Nem rokon típusú bizalmas kapcsolatok száma (0-5 között)	0,5	0,8
	6. Rokonság mérete, fő (6 db méretkategória) – legtöbb válasz	11-15 fő 6-10 fő	28,0 % 27,7 %
	7. Rokoni kapcsolatrendszer összetettsége – maximum 8 típus	4,3	1,7
	8. Napi szintű kapcsolattartás a rokonokkal – hány típusal a 8-ból	1,5	1,3
	Egyetlen rokonával sem tart fenn napi szintű kapcsolatot	-	26,5 %
Pozicionális tőke	9. Baráti kör mérete – összes barát száma, fő	7,0*	-
	- előfordul-e: családban, rokonságban	-	81,2 %
	- egyéb ismerősök között	-	76,4 %
	- munkatársak között	-	47,3 %
	- szomszédjai között	-	44,8 %

Gyenge kötések 3 db alapindikátor - Pozicionális tőke	10. Van-e valamilyen „fontos ember” típusú ismerőse (6 típusból)	-	32,3%
	Hány fontos ember ismerőse van összesen, fő	3,0*	9,2
	Hányféle fontos ember ismerőse van – maximum 6 típus	2,4	1,6
	Mobiltelefonban szereplő telefonszámok becült száma, db	50,0*	127,2
	Ismerősök száma internetes közösségi oldalakon, db	200,0*	270,9
	11. Tagja-e internetes közösségi oldalaknak – Igen	-	50,1%
	Privát levelező rendszerében szereplő e-mail címek száma, db	20,0	77,7
	12. Használ-e elektronikus levelezést kapcsolattartásra	-	55,7%
Tagság-aktivitás 2 db alapindikátor - Pozicionális tőke	Részvétel legalább egy féle csoport vagy szervezet tevékenységében	-	31,9%
	13. Részvétel legalább kétféle szervezet, csoport tevékenységében	-	14,2%
	14. Társas szabadidő eltöltési aktivitási index – maximum 10 típus	4,0	3,1
	Egyetlen szabadidős aktivitása sem volt az elmúlt évben	-	20,2%

Megjegyzés: Ahol a magas szórásból (kiugró értékekből) fakadóan az átlag felfelé torzul, a mediánt használtuk középérték mutatóként.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

A bizalom- és kötelezettségtőke indikátorkészlete komplexebb, így átfogóbb képet tudunk adni ezekről az erőforrásokról, amit a bizalommal és az erős kötésekkel azonosítottunk. A bizalom dimenziójában az összes indikátor a középérték fölött mozog: a lakosság bizalomszintje minden típusnál magasabb az átlagosnál. Ez egyértelműen a középvárosi urbánus milió és életmód hatása. Természetesen a legerősebb bizalmi relációk a közeli rokonok, barátok irányába mutatnak, majd a szomszédsági kötelékek következnek. Ezeket követik az aktív korosztálynál a munkahelyi kapcsolatok. A legalacsonyabb értékek az intézményekbe vetett bizalmonál figyelhetőek meg, különösen a pénzügyintézetek (5,4), az állam (5,8) és az egészségügyi intézmények (5,9) vonatkozásában.

Az erős kötések a bizalmas kapcsolatokkal (fontos dolgok megbeszélése), a rokoni kötelékekkel és a baráti kör jellemzőivel mértük. A bizalmas kapcsolatok száma az országos átlaghoz képest alacsonyabb, de így is általában a válaszadók többsége egy vagy két személlyel meg tudja beszélni élete fontos dolgait. Mindössze a lakosság 5 százalékának nincsen egyetlen bizalmasa sem. Természetesen ennél az erőforrásnál is a család, a rokonság a domináns követve az országos tendenciákat. Míg négy lakosból háromnak van rokon bizalmasa, ezzel szemben kétharmaduknak egyetlen olyan bizalmasa

sincsen, aki a rokoni körön túlmutatna. Adataink nem erősítik meg a nem rokoni alapú kapcsolatok egyre nagyobb dominanciáját a bizalmi kapcsolathálózatokban. A lakosság 63 százalékának sincsen ilyen bizalmasa, és akinél előfordul, ott is alapvetően csak egyetlen személyre korlátozódik. A családi kapcsolatrendszer tipikus mérete 6-10 és 11-15 fő között mozog (a két válaszkategória együttes aránya 56%) és általában négyféle rokoni kapcsolatból épül fel. A várakozásoknak megfelelően a legnagyobb valószínűséggel a szülőkkel, a testvérekkel és a gyermekekkel tartják fenn a kapcsolatot az emberek (48 és 62 százalék között szóródnak az előfordulási arányok). Amennyiben a szorosabb, intenzívebb formára (napi szintű kapcsolattartás) redukáljuk a vizsgálatot, akkor megfigyelhető, hogy átlagosan egy vagy két típus fordul elő: legnagyobb valószínűséggel a gyermekekkel (68%), majd a szülőkkel (anya 55%; apa 46%) ápoltak intenzívebb kapcsolatokat a megkérdezettek. A többi relációnál meredek zuhanást mutatva már csak a heti vagy ritkább relációk lesznek a dominánsak.

A *pozicionális tőke*javak méréséhez a baráti kör, a fontos ismerősök, az aktív szervezeti élet és a társas kapcsolatok jelentik a kiindulópontot. A *baráti kör* mérete 1-1,5 fővel magasabb, mint az országosan mért adat. A mediánérték 7 körül mozog, míg az átlagérték majdnem 10 barátira utal. Mindössze a lakosság 5 százalékának sincsen egyetlen barátja sem. A legnagyobb valószínűséggel a családtagok és az ismerősök alkotják ennek a kapcsolati hálónak a magját. Ha a teljes baráti kör belső szerkezetét nézzük, akkor általában 48 százalékuk egyéb ismerős (nagyreszt iskolatárs), 45 százalékuk családtag, 27 százalékuk (volt/jelenlegi) munkatárs, 23 százalék pedig szomszéd. A *fontos ember típusú ismerősök* a gyenge kötések azon tulajdonságára utalnak, amely más társadalmi csoportokat, miliőt, térben és társadalmilag is távoli értékes, magas presztízsű erőforrásokat csatornáznak be az egyének kapcsolatrendszerébe. Nos, az általunk használt pozíciók alapján csak a lakosság egyharmada rendelkezik ilyen típusú gyenge kötésekkel, ráadásul átlagosan csak 2 területen mindössze 3 fontos személyre korlátozódnak az ilyen kapcsolathálózatok. Legnagyobb valószínűséggel gazdasági területen találkozhatunk befolyásosabb ismerőssel (23%), a többi kategória előfordulása 8-11% között mozog. Általában a lakoságnak csak a tizedénél jelennek meg az egyes fontos társadalmi pozíciók képviselői a kapcsolatrendszerekben.

A *virtuális, elektronikusan közvetített kapcsolatok* területén csak korlátozottan használhatóak az adataink. A lakosság több mint fele már tagja internetes közösségi oldalaknak és használ elektronikus levelezést kapcsolattartás céljából. A medián alapján az ilyen eszközöket (fel)használóknak átlagosan 200 ismerősük van, körülbelül 20 privát e-mail címmel rendelkeznek és kb. 50 telefonszám van a mobiljukban. Ezek az adatok a tágabb ismerősi körök kiterjedésének a becslései csupán, de az adatok roppant ferde eloszlása megerősíti a társas kapcsolatok területén megfigyelhető skálafüggetlen eloszlási mintázat (Barabási 2013) nyomait. Tehát néhány személy kimondottan komplex, csomópontszerű kapcsolatrendszerrel rendelkezik (pl. az érintettek felső 10 százalékának több mint 200 telefonszáma, több mint 600 online ismerőse, és több mint 100 e-mail címe van), míg a lakosság többsége sokkal kisebb kapcsolati erőforrásokat rendelkezik ezekben a dimenziókban.

Kimondottan kedvezőtlenek a szervezeti tagságra és a társasági aktivitásra épülő kapcsolati tőke indikátorok megoszlási adatai követve az országosan is megerősített tendenciákat. A szinte az összes társadalmi szervezeti forma figyelembe vételével számított *tagsági index* értéke még nem tűnik kimondottan rossznak, hiszen majdnem minden harmadik ember az elmúlt egy évben részt vett legalább egy fajta szervezet vagy csoport tevékenységében legalább egy alkalommal. Ebben a listában az informális baráti társaságot is csoportaktivitásként kezeltük. Amennyiben viszont már legalább kétfajta szervezeti aktivitás előfordulását feltételezzük, akkor a mutató értéke 14 százalékra zuhan. A lakosság többségénél a vallási közösségek (10%), az informális baráti társaságok (8%), a sportklubok és sportegyesületek (7%), a szakmai és hobbiszervezetek (6%) jelentik az ilyen típusú interperszonális kapcsolatok szervezeti hátterét. Az alapvető probléma az alacsony aktivitási valószínűséggel és részvételi intenzitási rátával van, ami a kapcsolati tőke építése és használata szempontjából viszont fontos tényező lenne. A *társas aktivitási index* értéke is komoly problémákra utal. Gyakorlatilag a lakosság ötödénél egyetlen aktivitási forma sem fordult elő az előző évben legalább egyszer. A leggyakoribb aktivitási formák az étterembe járás (54%), nyaralás (48%), fesztiválok (48%). Ezzel szemben a helyi lakosok 74%-a nem volt múzeumban vagy kiállításon, 68%-a sporteseményen, 67%-a moziban vagy koncerten az előző évben.

Összességében tehát a lakosság többségénél nem figyelhető meg komolyabb bizalomhiány, bizalmi válság, és a legközelebbi erős kötések esetében kimondottan magas bizalomszint jellemző. Lényeges kiemelni azt is, hogy egy tipikus lakos általában egy vagy két személyre számíthat a fontos dolgok megbeszélése kapcsán, és eme kapcsolatok dominánsan a családból, rokonságból választódnak ki. Körülbelül 6-15 fő között mozog a megkérdezettek legzártabb társas zónája. A lakosság negyedének nincsen napi kapcsolata egyetlen rokonával sem, míg a többségnél általában egy vagy két rokoni kötésforma is jelen van a mindennapi társas viszonyok hálózatában, első helyen a gyermekekkel és a szülőkkel. A gyenge kapcsolati tőke indikátorkészletében viszont sokkal nagyobb fokú heterogenitás és belső aránytalanság figyelhető meg. Ezek a kapcsolati formák ritkábbak, számuk sokkal nagyobb intervallumon szóródik, kimondottan kedvezőtlen a helyi lakosság civil és társasági alapú kapcsolathálózati aktivitási háttere.

A kapcsolati tőkekészlet összetettsége és társadalmi meghatározottsága

A tipikus, átlagos sajátosságok után érdemes megvizsgálni a kapcsolati tőke szélső értékeit, azokat a csoportokat, ahol gyenge-hiányos (ritka) vagy éppen erős-bőséges (gazdag) ezen erőforrások megoszlása. A kapcsolati tőke mint személyes és kollektív erőforrás természetesen nem független más tőkeformáktól. Bourdieu tőkeelmélete (1997) világossá tette a tőkeportfólió alkotóelemi közötti konverziós technikák és mechanizmusok révén, hogy milyen szerepe van/lehet a gazdasági, kulturális, és szimbolikus tőkejavaknak az interperszonális kapcsolatok alakulásában és használatában. A kapcsolati tőke ritka/

hiányos és összetett/bőséges állapotát bizonyos tényezők fennállásával vagy hiányával ragadtuk meg. A tíz legfontosabb és a teljes mintán használható kapcsolati tőke indikátor esetében definiáltuk a szélsőséges állapotokat. Páronkénti kereszttábla elemzéssel vizsgáltuk ezen állapotok előfordulását vagy hiányát a független változók mentén (4. táblázat). A táblázat első és harmadik oszlopa úgy is olvasható, mint a ritka és a bőséges kapcsolati tőkekészlet leírása (mit értünk alatta és a lakosság mekkora hányadára jellemző), míg a második és a negyedik oszlop az ezeket alakító társadalmi sajátosságokat foglalja össze (kire jellemző inkább, milyen jellemzők mentén figyelhetők meg szignifikáns eltérések).

Alapvetően két fontos eredményre következtethetünk az adatokból. Egyrészt természetesen a győri helyi társadalomban is működnek a *tőkekonverziós mechanizmusok*, egyértelmű összefüggések figyelhetők meg a humán-kulturális és az anyagi erőforrásokat mérő indikátorok esetében, viszont ezeknek úgy tűnik, nagyobb a differenciáló ereje a gyenge kapcsolatok területén. A magasabb kulturális és anyagi tőkével rendelkezők felülreprezentáltak az összetett, gazdag kapcsolati tőkére utaló indikátoroknál. A másik fontos tényező az *életkor* kapcsolathálózatokat alakító szerepe, különösen a 60 év feletti korosztálynál belépő idős kori szociális izoláció, aminek egyértelműek a nyomai a ritka, hiányos kapcsolati tőke indikátoroknál. Az ilyen kapcsolati tőkekészlettel jellemezhető csoport egyik markáns szegmensét egyértelműen az idős emberek jelentik. Az életkor mentén viszont a többi társadalmi erőforrás eloszlása is mutat bizonyos párhuzamosságokat (idősebb korosztálynak alacsonyabb az iskolai végzettsége, a foglalkozási státusza, kedvezőtlenebb az anyagi helyzete stb.), így a szignifikáns hatótényezők között alapvetően az életkorral járó sajátosságok ismétlődnek. Hasonló helyzet figyelhető meg a fiatal korosztály esetében is, akik viszont a kapcsolati erőforrások másik oldalán felülreprezentáltak (főleg a rokon kapcsolatrendszerek és a társas aktivitás területén).

Az életkor tehát *kettős hatást* gyakorol a kutatásunk alapját jelentő kérdéskörre. Egyrészt az életciklus különböző fázisaiban nagyok az eltérések az egyes korcsoportok társas miliójében és életmódjában, ami alapvetően befolyásolja a kapcsolati tőkét. Másrészt sokkal mélyebbé vált a szakadék az idős és az aktív, illetve fiatalok között az elmúlt évtizedek oktatási-képzési és munkaerő-piaci átrendeződési tendenciái hatására. Így célszerű kontroll alatt tartani az életkor változót, és a három nagyobb korcsoporton belül külön vizsgálni a kapcsolati tőke társadalmi meghatározottságának sajátosságait. Mindezt úgy, hogy a kapcsolati tőkekészlet egyszerű, első lépésben minden tényezőhöz azonos súlyt rendelő indexét (magyarul megszámozzuk, hogy hány jellegzetesség fordul elő egy válaszadónál a két szélső állapot vonatkozásában) használjuk az összefüggések pontosításához.

A fenti állapotjelző dummy változók segítségével elkészíthető a ritka/hiányos és a gazdag/összetett *kapcsolati tőkekészlet indexe* (1. ábra). Minél több pozitív állapot áll fenn egy válaszadó életében, annál erősebb, nagyobb, gazdagabb a kapcsolati tőkéje (az index érték 0-8 pont között mozog). Minél több negatív állapot realizálódik, annál gyengébb, ritkább, hiányosabb a válaszadó kapcsolati tőkéje (az index értéke szintén 0-8 pont között mozog).

4. táblázat: A kapcsolati tőkekészlet ritka és gazdag állapotainak páronkénti összefüggései a válaszadók szocio-demográfiai jellemzőivel

Ritka kapcsolati tőke	Szignifikáns tényezők	Gazdag kapcsolati tőke	Szignifikáns tényezők
Alacsony általános bizalom (1-5 pont, minta 26%-a)	- alacsony iskolai végzettség - képzetlen fizikai - vezető beosztású - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – alsó csoport - külső lakóövezet (36%)	Magas általános bizalom (8-10 pont, minta 29%-a)	- 60 év feletti korosztály - házas / özvegy - magasabb iskolai végzettség - diplomás, vezető, vállalkozó - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport - belső lakóövezet (49%)
Nincsen bizalmasa (5,5%)	- 70 év feletti (9%) - alacsony iskolai végzettség (10%) - özvegy, elvált (9%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – alsó csoport (10%) - külső lakóövezet (12%)	Több bizalmasa is van (3-5 db, 17%)	- 18-29 éves korosztály (25%) - tanuló (24%) - felsőfokú végzettség (24%) - diplomás beosztott munkakör (25%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (30%)
Kisméretű rokoni kapcsolatrendszer (1-5 fő, 15%)	- 60 év felett (19%), 70 év felett (23%) - özvegy (26%) - alacsony iskolai végzettség (24%) - képzetlen, fizikai fogl. (23%) - nőtlen/hajadon (22%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – alsó csoport (28%) - lakótelep (22%)	Nagy-méretű rokoni kapcsolatrendszer (16+ fő, 29%)	- 18-49 éves korosztály - házas - diplomás, vezető, vállalkozó - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (39%) - kertés lakóövezet (36%)
Nincs napi kapcsolat rokonával (26%)	- 60 év felett (41%), 70 év felett (47%) - özvegy (42%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – alsó csoport (47%) - lakótelep	3 vagy több rokon típusal is napi kapcsolat (19%)	- 18-29 (36%) és 30-39 éves korosztály - nőtlen, hajadon - felsőfokú végzettség - diplomás szellemi - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (34%) - kertés lakóövezet (29%)

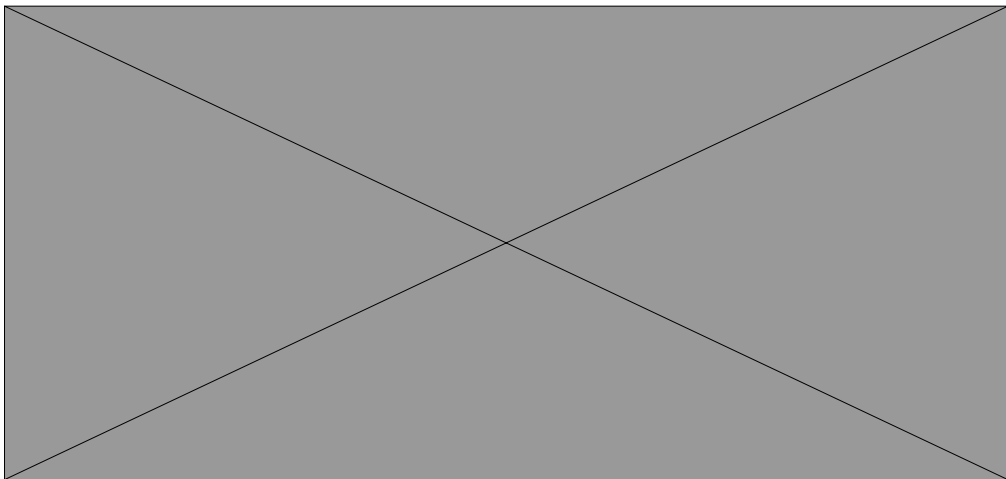
Ritka kapcsolati tőke	Szignifikáns tényezők	Gazdag kapcsolati tőke	Szignifikáns tényezők
Kicsi baráti kör (0-3fő, 24%)	- 70 év felett (39%) - elvált (35%), özvegy (39%) - alacsony iskolai végzettség - képzetlen fizikai, önálló vállalkozó (36%) - belváros (34%)	Nagy baráti kör (15+fő, 19%)	- házas - vezető beosztás - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (29%) - kertés lakóövezet (29%)
Egyetlen társas aktivitási forma sincsen (20%)	-70 év felett (47%) - özvegy (48%) - alacsony iskolai végzettség (47%) - képzetlen fizikai (38%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – alsó csoport (49%)	Összetett társas aktivitás (8-10 típus, 17%)	- 40 év alatti korosztályok - nőtlen, hajadon - felsőfokú végzettség (39%) - diplomás szellemi fogl. (31%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (39%)
Nincs fontos ember ismerőse (68%)		Van legalább egy fontos ember ismerőse (32%)	- 40-59 év közöttiek - házas - felsőfokú végzettség (51%) - diplomás szellemi (50%) - vezető beosztás (54%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (58%) - belváros (42%)
Gyenge szervezeti tagsági aktivitás (86%)		Erős szervezeti tagsági aktivitás (legalább 2 különböző szervezetben, 14%)	- felsőfokú végzettség (26%) - diplomás szellemi (24%) - vezető beosztás (34%) - tartós fogyasztási cikk alapú anyagi helyzet – felső csoport (23%)

Megjegyzés: Csoportváltozók lévén a keresztábra elemzések szignifikáns páronkénti összefüggéseit közöljük.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

A győri lakosságnak csak körülbelül a 15 százaléka rendelkezik gazdag, összetett felépítésű kapcsolati tőkekészlettel. Megdöbbentő, de a minta 22 százalékában egyetlen kedvező kapcsolathálózati sajátosság sem jelenik meg: az ő esetükben komoly hiányosságok figyelhetők meg az interperszonális kapcsolatrendszerben. A lakosság további 29 százalékánál csak egyetlen, és további 22 százalékánál pedig mindössze két kedvező kapcsolati tőke elem realizálódik. Ez a válaszadók 50 százalékát jelentő korlátozott kapcsolati tőkekészletű csoportot.

1. ábra: A kapcsolati tőke kedvező és kedvezőtlen állapotait mérő indexek megoszlása

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

Ha az index *negatív aspektusokat megragadó oldalát* vesszük alapul, akkor az látható, hogy a körülbelül minden negyedik győri lakosnál legalább négy kapcsolati tőke hiányos állapotra utaló sajátosság alkotja a ritka/hiányos tőkekészletet. Még ennél is extrémebb a helyzet akkor, ha az 5-7 pont közötti indexértékű 10 százalékos csoportra fókuszálunk: az ő esetükben tehát egyszerre jelentkeznek a bizalmi, erős kapcsolati és a gyengébb, ismerősi, társas élethez kötődő relációk mentén megfigyelhető hiányosságok. Ezeket a szélsőséges helyzetű csoportokat később alaposabban meg fogjuk vizsgálni a nemi, életkori, iskolázottsági és az anyagi helyzetet mérő változók mentén, hogy pontosabban le tudjuk írni az intenzív és a ritka kapcsolati erőforrás-készletű rétegek társadalmi jellegzetességeit. Az *indexek felépülése* sokat elárul arról, hogy a különböző értékeknél milyen kapcsolati tőkeformák jelennek meg. Egyszerűen azt ellenőrizzük ilyenkor, hogy az egyes indexértékeknél mekkora a 8 kapcsolati tőkeforma előfordulási valószínűsége. A belépési kritérium a mintaátlagot meghaladó valószínűségi ráta. A nagyobb indexértékeknél az előző értékekhez rendelt kapcsolati tőke hiányosság vagy koncentráció megmarad, és mindig kiegészül újabb tényezőkkel. Az indexek felépülése a következő logikát követi:
Gazdag kapcsolati tőkekészlet esetén:

- 1. indexérték: magas általános bizalom (30%),
- 2. indexérték: nagyméretű rokon kapcsolatrendszer (37%),
- 3. indexérték: fontos ember típusú ismerős előfordulása (55%), napi kapcsolattartás rokonokkal (35%), nagy baráti kör (41%),
- 4.-8. indexértékek: több bizalmas kapcsolat (47%), összetett társas aktivitás (49%), szervezeti tagsági alapú kapcsolati tőke (41%),

Hiányos kapcsolati tőkekészlet esetén:

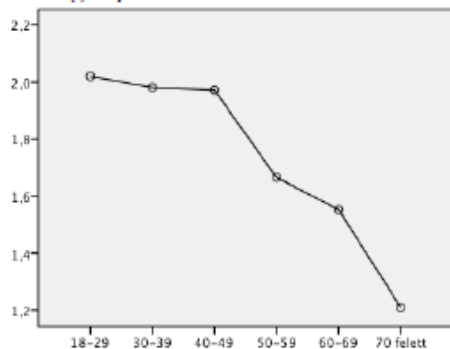
- 1. indexérték: szervezeti tagság, aktivitás hiánya (64%),
- 2. indexérték: fontos ember típusú ismerős hiánya (66%),
- 3. indexérték: alacsony általános bizalom (31%),
- 4. indexérték: kisméretű (28%), napi kapcsolatokat nélkülöző (52%) rokonsági rendszer, kicsi baráti kör (48%), társas aktivitás hiánya (45%),
- 5-7. indexértékek: legalább egyetlen bizalmas kapcsolat hiánya (12%).

A kapcsolati tőke *korcsoporti alapú specifikumát* egy-utas variancia-elemzésekkel teszteltük. A szignifikáns eltéréseket összefoglaló diagramok jól érzékeltetik, hogy mely dimenziókban és kapcsolati formáknál hol figyelhetőek meg a korszerkezetben törések, váltások (2. ábra).

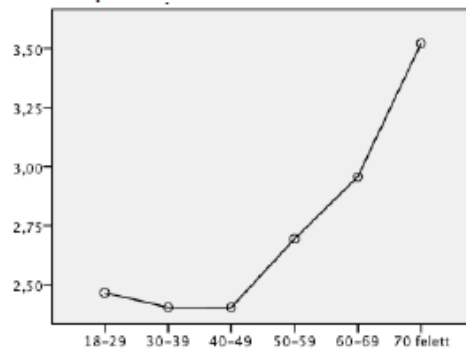
Az első két vonaldiagram a kedvező és kedvezőtlen állapot összevont indexének átlagértékét mutatja (0-8 közötti értéket vehet fel az index, mindkét esetben a nagyobb értékek utalnak a ritka/hiányos vagy az összetett, gazdag kapcsolati tőkekészletre). A másik hat diagram a kapcsolati tőkében gazdag állapot egyes formáinak alakulását (megoszlások) foglalja össze. Megfigyelhető, hogy a negyvenes évek végén és a hetvenes évek elején figyelhetőek meg komolyabb törések, váltások a kapcsolathálózati erőforrások alakulásában, alapvetően egyre romló tendencia mellett. Ebből egyértelműen következtethetünk az interperszonális kapcsolathálózati erőforrások *fokozatos beszűkülésére az életkor előrehaladtával*. Különösen intenzíven jelentkezik ez a tendencia az erős, bizalmas, rokon relációknál és a társas aktivitásra épülő kötéseknel. A tipikus életkor alapú ereszkedő, csökkenő megoszlási struktúra két kapcsolati tőke indikátornál nem érvényesül: egyrészt a fontos ember típusú gyenge kötéseknel, másrészt a szervezeti tagságra, részvételre alapozott beágyazódásnál, ahol az aktív, érett életkorban (40-60 év között) dominálnak az ilyen kapcsolati formák egy fordított U alakot követve. Az egyes korosztályok között a legnagyobb volumenű eltérések a bizalmas kapcsolatok számában, az intenzív, napi szintű és több pillérré épülő családi-rokon interakciók előfordulásában, illetve a társas aktivitásban figyelhetőek meg.

2. ábra: A kapcsolati tőke különböző formáinak megoszlása az egyes korcsoportokban

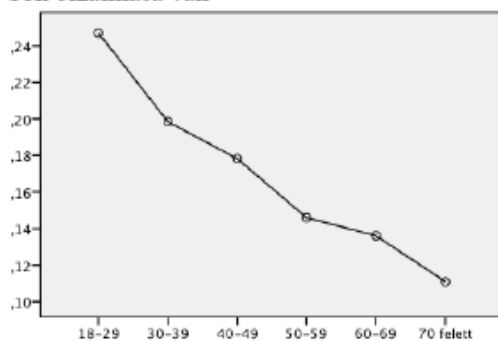
Gazdag kapcsolati tőkekészlet indexe

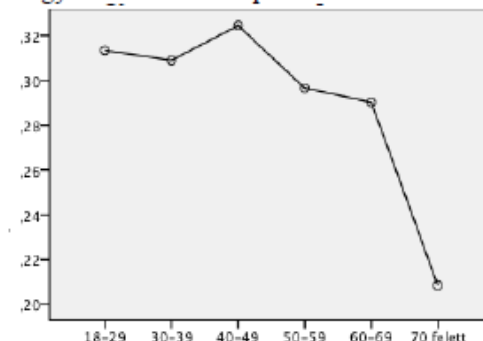
Ritka kapcsolati tőkekészlet indexe

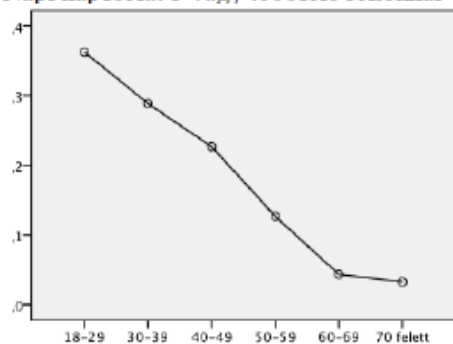
Sok bizalmasa van

Nagyméretű rokon kapcsolatrendszer

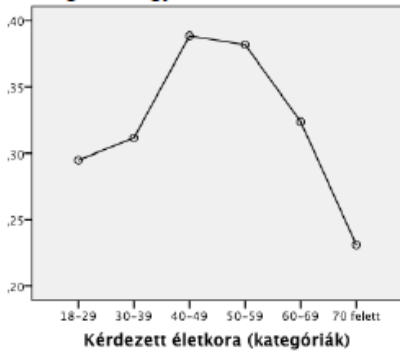
Napi kapcsolat 3 vagy többféle rokonnal

Összetett társas aktivitás jellemzi

Van legalább egyféle fontos ember ismerőse

Érintett 2 féle szervezet, csoport tevékenységében

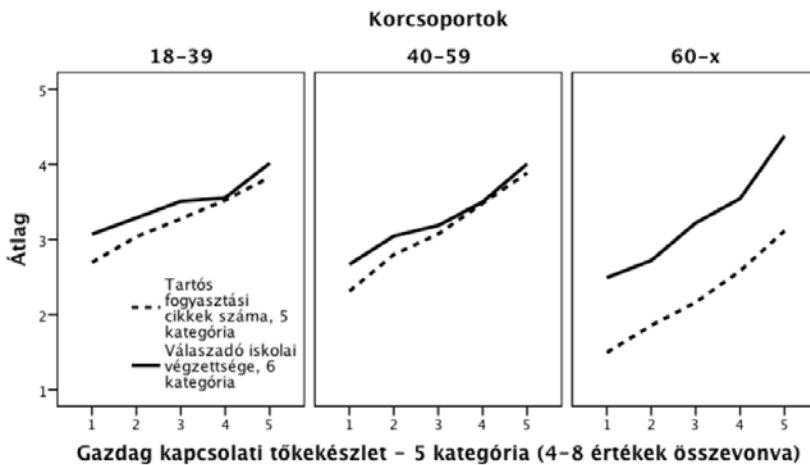

Megjegyzés: Az x tengely értékei az egyes „állapotok” fennállásának valószínűségére utalnak és százalékos formában is értelmezhetőek. Az első két ábra függőleges tengelyén pedig az összesített index átlagértékei szerepelnek, amelyen 0-8 közötti értéket vehetnek fel.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=3032.

A legerősebb magyarázó tényezővel az általunk használt független változói szettben egyértelműen a *humán- és anyagi erőforrásokat megragadó változók* rendelkeznek. A legmagasabb iskolai végzettséggel és a tartós fogyasztási cikkek számával mért két domináns tőkeforma a várakozásoknak megfelelően pozitív összefüggést mutat a kapcsolati tőke mért jellemzőivel és az összesített indexekkel is. Amennyiben az életkort kontroll alatt tartjuk, világosan kirajzolódik eme két társadalmi tényező tisztább hatása is (3. és 4. ábra).

3. ábra: Az iskolázottság és az anyagi helyzet összefüggése a kapcsolati tőke pozitív állapotával a különböző korcsoportokban

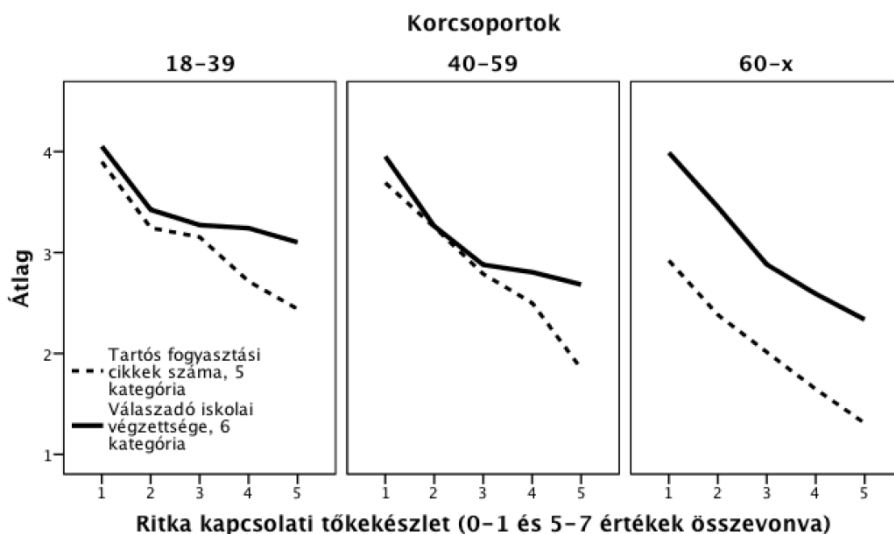
Megjegyzés: A vízszintes tengelyen a növekvő értékek az egyre jobb állapotra utalnak.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=3032.

Gyakorlatilag mindhárom korcsoportban hasonló tendenciák figyelhetők meg. Az életkornak (hasonlóan a nemi változóhoz) nem igazán marad tiszta, önálló hatása. Az idősebb korosztály azon tagjainál, ahol magasabb a kulturális és anyagi tőke, ott a kedvező kapcsolathálózati erőforrások koncentrációja is jelentősebb. Az idősebb korosztálynál érvényesül a korábbiakhoz képest alapvetően romló anyagi helyzetből fakadó olló szétnyílása is mindkét erőforrás tekintetében (távolabb van egymástól a két vonal, mivel az iskolázottságban nem következik be csökkenés az idősödés folyamata során).

A hiányos kapcsolathálózati erőforráskészletre utaló index (4. ábra) esetében erősebben kirajzolódik a networkjavak anyagi helyzet mentén történő differenciálódása. Az idősebb korosztály helyzetében bekövetkező izolációs folyamat itt is egyértelműen az alacsonyabb státuszú személyeknél jelentkezik. A magasabban kvalifikált, jobb módú nyugdíjasok körében a ritka, hiányos kapcsolati tőkét megragadó index értéke egyértelműen alacsony. A fiatal és a középkorú csoportok esetében viszont egy új összefüggésre lehetünk figyelmesek, ami főként a magasabb iskolai végzettség korcsoporton belüli emelkedéséből fakad. Tölcészerűen elválik egymástól az iskolázottság és az anyagi helyzet állapotát jelző átlagértékek trendvonal, a ritka/hiányos kapcsolati tőke mellé nagyon komoly anyagi depriváció is párosul.

4. ábra: Az iskolázottság és anyagi helyzet összefüggése a kapcsolati tőke negatív, hiányos állapotával három korcsoportban

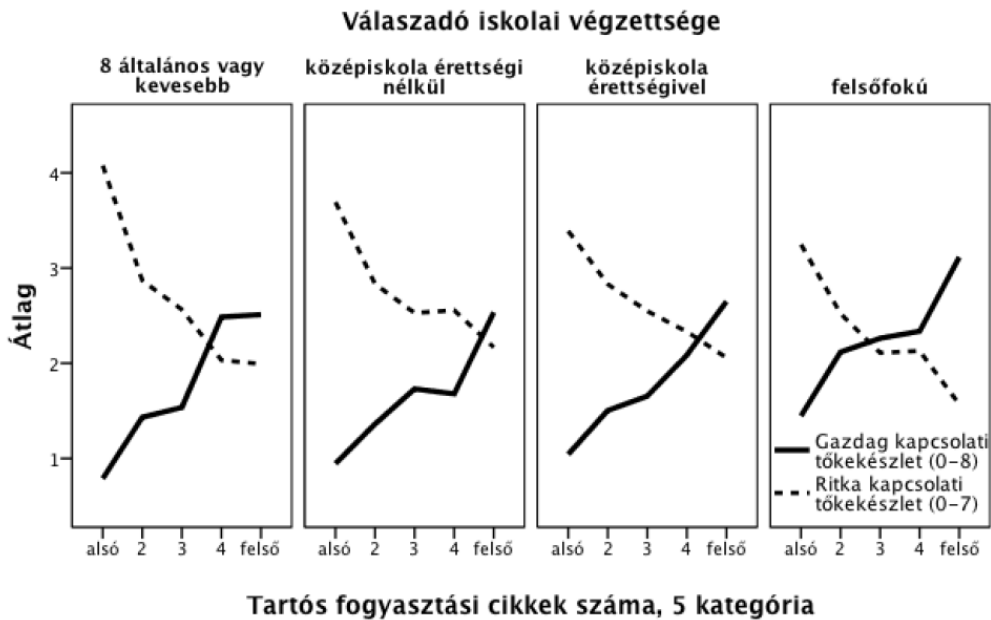

Megjegyzés: A vízszintes tengelyen a növekvő értékek az egyre kedvezőtlenebb állapotra utalnak.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=3032.

Amennyiben a kapcsolathálózati erőforrások szempontjából szélsőséges állapotú csoportokat az anyagi helyzetük és az iskolai végzettségük kombinált összefüggésrendszere alapján vizsgáljuk meg, abban az esetben egyértelműen kirajzolódik a materiális erőforrások dominánsabb szerepe (5. ábra).

5. ábra: A kapcsolati tőkekészlet két szélső állapotának összefüggése az anyagi helyzettel és az iskolai végzettséggel

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=3032.

Az iskolázottság növekedésével ugyan felfelé tolódik a gazdag kapcsolati tőkekészlet indexének átlagpontszáma, de ennek ellenére az alapvető tendencia az, hogy a tartós fogyasztási cikkek számával mért anyagi helyzet szerepe a domináns. Gyakorlatilag az alacsony iskolai végzettségű csoportokban is pozitív összefüggés figyelhető meg a tartós fogyasztási cikkek száma és a kapcsolati tőke magas szintje, míg negatív összefüggés a tartós fogyasztási cikkek száma és a kapcsolati tőke alacsony szintje között. A jobb anyagi helyzetűek függetlenül az iskolai végzettségüktől kedvezőbb helyzetben vannak a kapcsolati tőkéjük szempontjából is. Az egyedüli különbség az indexek átlagpontszámánál figyelhető meg: a magasabb iskolai végzettség mintegy „konszolidálja” a kapcsolati indexeket, tompítja a mutatók anyagi differenciálódás mentén megfigyelhető szóródását, és kissé felfelé tolja az indexek átlagértékeit az egyes csoportokban.

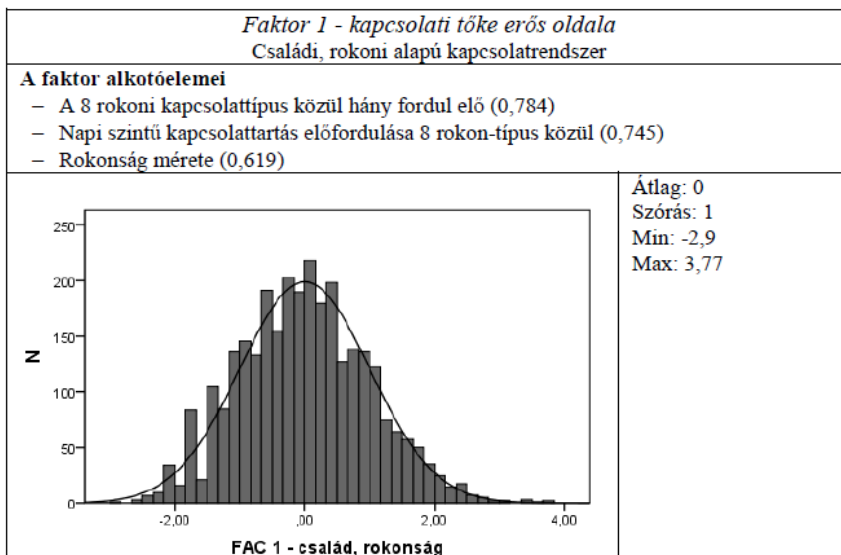
A kapcsolati tőke különböző formáinak aggregálási lehetőségei

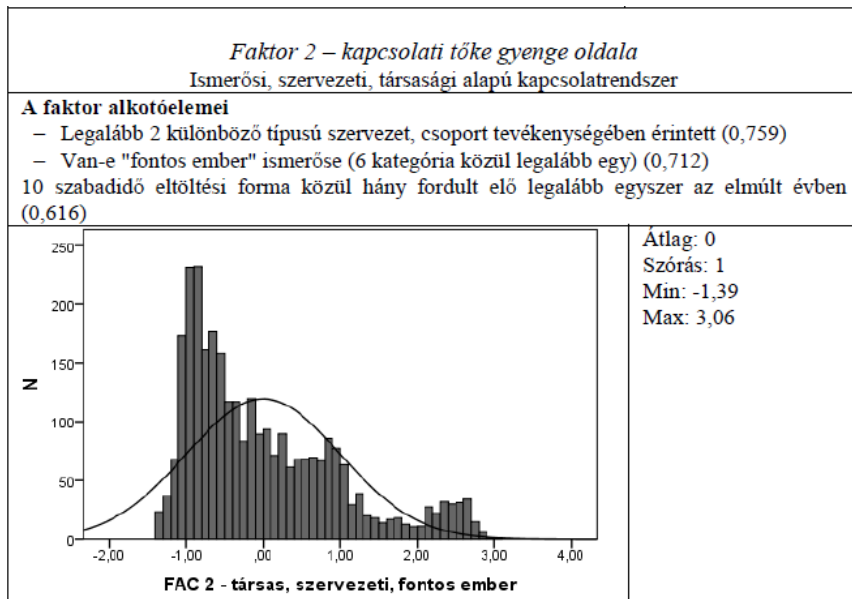
Mint azt korábban láttuk, a kapcsolati tőke különböző aspektusait megragadó indikátorok szélső helyzeteket mérő állapotjelző dummy változóiból felépíthető két viszonylag összetett index. Az ilyen típusú adatredukciós eljárásnak van két negatívuma. Egyrészt két index tudja csak megragadni a kedvező és a kedvezőtlen kapcsolati tőkeállományt,

másrészt minden alkotóelem azonos súlyt kap. Faktorelemzéssel próbáltuk meg kialakítani a kapcsolati tőkekészlet olyan összevont indikátorát, amely ezt a két hiányosságot kiküszöböli. Egyetlen kapcsolati tőke indexbe nem sikerült kellő számú indikátort összesűríteni. Az eredeti változókészletből gyakorlatilag hat változó használatával két markánsabb látens dimenzió mentén lehetett összesűríteni az eredeti változókészletet (KMO érték: 0,667; TVE: 53,2%) nem sokkal 50 százalék feletti információ megőrzési ráta mellett. Az általánosított bizalom indexe önmagában alkotott egy különálló faktort, a bizalmas kapcsolatok száma és a baráti kör mérete pedig egyszerre mindkét faktor felépülésében szerepet játszott, bár a legkisebb faktorsúly mellett. A bizalmas kapcsolatok generálisan jelentkező kiterjedt előfordulási valószínűsége és alacsony száma eleve megnehezíti a beépítést. Ezen változók elhagyásával végül sikerült elkülöníteni egymástól két összevont index segítségével a kapcsolati tőke erős- és gyenge aspektusait (5. táblázat).

A családi, rokon kapcsolattrendszer erőforrásértékét megragadó faktor tengelye gyakorlatilag azt mutatja meg, hogy mennyire nagy a kapcsolattrendszer mérete, mennyire heterogén az összetétele, és mennyire jellemzőek a napi szintű, erős, intenzív interakciók. Itt egyértelműen a bizalom- és kötelezettségi tőke elemei dominálnak. A lehetséges szociodemográfiai magyarázó tényezők közül ennél a faktornál két jelenség kap főszerepet a lineáris regressziós elemzés alapján. Egyrészt az életkor (0,558), ami fordított arányosságot mutat, és alapvetően arra utal, hogy a kapcsolati tőke ezen aspektusa az élet- és családciklus alakulásának a függvénye. Másrészt a tartós fogyasztási cikkekkel mért anyagi helyzet (0,367), ami egyenesen arányos a kapcsolati tőke ezen aspektusának mértékével. A legoptimálisabb kapcsolati erőforráskészlettel ebben a dimenzióban a 30-49 év közötti jobb anyagi helyzetű iskolázottabb rétegek rendelkeznek (6. táblázat).

5. táblázat: A kapcsolati tőkekészlet lehetséges faktorai

KMO: 0,667, TVE: 53,2%.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=2992.

6. táblázat: Az 1. faktor átlagértékei az életkor, az anyagi helyzet és az iskolai végzettség egyes kategóriáiban (ANOVA)

Életkor	Eta: 0,449	Tartós fogyasztási cikkek száma	Eta: 0,377	Iskolai végzettség	Eta: 0,122
18-29	+0,22	1 alsó	- 0,62	Nyolc általános vagy kevesebb	- 0,31
30-39	+0,39	2	- 0,03	Szakt munkásképző	- 0,04
40-49	+0,43	3	+ 0,14	Közép- vagy felsőfokú technikum	- 0,02
50-59	- 0,08	4	+ 0,26	Érettségi	+ 0,06
60-69	- 0,47	5 felső	+ 0,51	Főiskola	+ 0,05
70-x	- 0,84			Egyetem	+ 0,19

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=2985.

Az ismerősi és társas aktivitási alapú kapcsolatrendszer erőforrásértékét megragadó faktor tengelye pedig azt képezi le, hogy előfordulnak-e fontos emberek az ismerősi körben, jellemzői-e a társadalmi szervezeti tagságon keresztül elérhető többleterőforrások jelenléte, és mennyire intenzív társas aktivitás jellemzi a megkérdezettet. Itt egyértelműen a pozicionális tőke elemei a meghatározóak. Ennél az aggregált mutatónál tisztán kirajzolódik az anyagi és a kulturális tőke domináns meghatározó szerepe (7. táblázat). A lineáris regressziós elemzés alapján a tartós fogyasztási cikkek számával mért anyagi helyzet mutatónak van a legerősebb determináló ereje (0,665), majd ezt követi az iskolai végzettség (0,289) (a beosztás, az életkor és a nem tiszta hatása nem szignifikáns). A standardizált regressziós együtthatók értékei alapján egyértelműen megállapítható, hogy a kapcsolathálózati erőforrások alakulásában a győri helyi társadalom szintjén is egyre inkább az anyagi tényezők kapják a főszerepet, követve az országos kutatások során megismert tendenciákat.

7. táblázat: A 2. faktor átlagértékei az életkor, az anyagi helyzet és az iskolai végzettség egyes kategóriáiban (ANOVA)

Életkor	Eta: 0,102	Tartós fogyasztási cikkek száma	Eta: 0,351	Iskolai végzettség	Eta: 0,353
18-29	+0,08	1 alsó	- 0,47	Nyolc általános vagy kevesebb	- 0,49
30-39	+0,02	2	- 0,17	Szakmunkásképző	- 0,32
40-49	+0,06	3	+ 0,04	Közép- vagy felsőfokú technikum	- 0,02
50-59	+ 0,04	4	+ 0,24	Érettségi	+ 0,11
60-69	- 0,01	5 felső	+ 0,63	Főiskola	+ 0,45
70-x	- 0,24			Egyetem	+ 0,64

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=2985.

Az összesített indexek kialakításának két módszerét össze is lehet hasonlítani egymással. Ebben az esetben *ellenőrzés céljából* vizsgáljuk meg a faktorelemzéssel készült – limitáltabb összetételű – kapcsolati tőke mutatók átlagértékének alakulását a szélsőséges állapotokra utaló helyzetjelző indikátorok összeszámoltatásán alapuló – szélesebb körű – aggregált indikátorok egyes pontszámai mentén. A köztük lévő kapcsolat ereje és iránya alapot szolgáltathat a két megoldás használhatóságának és megbízhatóságának tisztázására (8. táblázat).

8. táblázat: A két indikátortípus összefüggésének vizsgálata varianciaelemzéssel

Gazdag kapcsolati tőkekészlet - 5 kategória (4-8 értékek összevonva)	FAC 1 - család, rokonság	FAC 2 - társas, szervezeti, fontos ember	Ritka kapcsolati tőkekészlet (0-1 és 5-7 értékek összevonva)	FAC 1 - család, rokonság	FAC 2 - társas, szervezeti, fontos ember
Eta együttható	0,438	0,674	Eta együttható	0,472	0,687
1- alsó (22%)	-,6404	-,7561	1- felső (18%)	,3881	1,3525
2 (29%)	-,1836	-,3817	2 (29%)	,3866	,0137
3 (22%)	,1827	,0536	3 (28%)	-,0065	-,3470
4 (15%)	,3770	,5311	4 (15%)	-,5303	-,5652
5- felső (13%)	,7137	1,3793	5 - alsó (10%)	-1,0528	-,7397

Megjegyzés: A kategóriák mellett zárójelben szereplő százalékok az adott csoport mintán belüli arányára utalnak.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=2992.

Gyakorlatilag szoros pozitív kapcsolat figyelhető meg a két összesített index típus értékei között. A komplexebb összetételű, szélsőségesebb helyzeteket jelző állapot alapú index csoportjaihoz tartozó átlagértékei a két faktorváltozónak szignifikánsan különböznek, lineárisan követik az egyes kategóriákat, jól megragadják a kedvezőtlen, az átlagos és kedvező kapcsolathálózati paramétereket mind az erős, rokoni, mind a gyengébb típusú társas, ismerősi, szervezeti alapú relációk esetében.

Összefoglalás

Módszertani szempontból az empirikus eredmények megerősítették, hogy sikeresen leképezhetőek az Esser-féle társadalmi tőke elméletben szereplő tőkeformák. Két eltérő módszertani eljárással is sikerült olyan összevont kapcsolati tőke indexeket kialakítani, amelyek jól megragadják ezen erőforrás szélső pontjait és különböző tartalmi aspektusait. Az így képzett összevont indikátorok pedig alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a felmért győri helyi társadalomban is megvizsgáljuk az interperszonális relációk társadalmi meghatározottságának különböző jellemzőit.

Tartalmi szempontból pontosabb képet tudtunk kialakítani egy hazai nagyvárosi helyi társadalom kapcsolati tőkéjének alakulásáról is. A győri lakosság körében nem figyelhető meg komolyabb bizalomhiány, bizalmi válság és a legközelebbi erős kötések esetében

kimondottan magas bizalomszint jellemző. Lényeges kiemelni azt is, hogy egy tipikus lakos általában egy vagy két személyre számíthat a fontos dolgok megbeszélése kapcsán, és eme kapcsolatok dominánsan a családból, rokonságból választódnak ki. Körülbelül 6-15 fő között mozog a megkérdezettek legzártabb társas zónája. A lakosság negyedének nincsen napi kapcsolata egyetlen rokonával sem, míg a többségnél általában egy vagy két rokon kötésforma is jelen van a mindennapi társas viszonyok hálózatában, első helyen a gyermekekkel és a szülőkkel.

A gyenge kapcsolati tőke indikátorkészletében viszont sokkal nagyobb fokú heterogenitás és belső aránytalanság figyelhető meg. Ezek a kapcsolati formák ritkábbak, számuk sokkal nagyobb intervallumon szóródik, kimondottan kedvezőtlen a helyi lakosság civil és társasági alapú kapcsolathálózati aktivitási háttere. Megfigyelhető, hogy az életkor mentén a negyvenes évek végén és a hetvenes évek elején jelennek meg komolyabb törések, váltások a kapcsolathálózati erőforrások alakulásában, alapvetően egyre romló tendencia mellett. Ebből egyértelműen következtethetünk az interperszonális kapcsolathálózati erőforrások fokozatos beszűkülésére az életkor előrehaladtával. Az egyes korosztályok között a legnagyobb volumenű eltérések a bizalmas kapcsolatok számában, az intenzív, napi szintű és több pillérre épülő családi-rokon interakciók előfordulásában, illetve a társas aktivitásban figyelhetőek meg.

A legerősebb magyarázó tényezővel az általunk használt független változói szettben egyértelműen a humán- és anyagi erőforrásokat megragadó változók rendelkeznek igazodva a korábbi kutatási tapasztalatokhoz. A legmagasabb iskolai végzettséggel és a tartós fogyasztási cikkek számával mért két domináns tőkeforma a várakozásoknak megfelelően pozitív összefüggést mutat a kapcsolati tőke mért jellemzőivel és az össze-sített indexekkel is. A hiányos kapcsolathálózati erőforráskészletre utaló index esetében erősebben kirajzolódik a networkjavak anyagi helyzet mentén történő differenciálódása. A jobb anyagi helyzetűek függetlenül az iskolai végzettségüktől kedvezőbb helyzetben vannak a kapcsolati tőkéjük szempontjából is. Az egyedüli különbség az indexek átlagpontszámainál figyelhető meg: a magasabb iskolai végzettség mintegy „konszolidálja” a kapcsolati indexeket, tompítja a mutatók anyagi differenciálódás mentén megfigyelhető szóródását, és kissé felfelé tolja az indexek átlagértékeit az egyes csoportokban. A standardizált regressziós együtthatók értékei alapján egyértelműen megállapítható, hogy a kapcsolathálózati erőforrások alakulásában a győri helyi társadalom szintjén is egyre inkább az anyagi tényezők kapják a főszerepet, követve az országos kutatások során megismert tendenciákat.

Humán szükségletek alakulása Győrben I. – Alapszükségletek

NÁRAI MÁRTA

KULCSSZAVAK: szükségletek, depriváció, szükségletek hierarchiája

ABSZTRAKT: A tanulmány elsődlegesen a Maslow-i szükségletelméletből kiindulva mutatja be az alapvető emberi szükségletek érvényesülését, illetve kielégítettségét a győri lakosság vonatkozásában. A kérdéskör vizsgálatára a Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0010 számú projekthez kapcsolódó több mint háromezer fő megkérdezésével zajló kérdőíves felmérés adott lehetőséget. Eredményeink lehetőséget adtak a város deprivációs indexének meghatározására is. Kutatásunk során igazolást nyert, hogy az egyenlőtlenségek egy prosperáló térségben, így Győrben is erőteljesen jelen vannak, összességében 5–10%-os arányt képviselnek azok, akikről elmondható, hogy alapvető szükségleteik kielégítésében rendszeresen, tartósan és halmozottan hiányt szenvednek, azaz a szükségletek minden szintjén – tehát legalapvetőbb fiziológiai, biztonsági és közösségi-társas szükségleteikben is – depriválódnak. Kutatási eredményeink empirikusan alátámasztják azt is, hogy ez a hiányállapot valóban gátolja más jellegű szükségleteknek (pl. magasabb rendű aktivitások, környezet uralására irányuló törekvés, véleménynyilvánítás) nemcsak a kielégítését, de sok esetben a felismerését, tudatosulását is.

Bevezetés

A Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0010 számú projekthez kapcsolódó háromezer fő (N=3032) megkérdezésével zajló lakossági kérdőíves felmérés során lehetőségünk volt arra, hogy vizsgáljuk a Győrben élők alapvető szükségleteinek megjelenését, kielégítettségét. Előzetesen feltételeztük, hogy a térség kedvezőbb gazdasági helyzete, társadalmi állapota kihat a felmerülő szükségletekre is, megváltoztatja, átalakítja az értékpreferenciáikat és szükségleteket. Ennek elfogadható szintű bizonyítására, igazolására mégsem vállalkozhatunk, mivel a kutatás kizárólag Győrre koncentrált, így a gazdasági-társadalmi fejlettség és a felmerülő szükségletek közötti összefüggések feltárására nem volt módunk. Sikerült

vizsgálunk viszont az itt élők alapvető emberi szükségleteinek érvényesülését és kielégítettségét, beazonosítottuk az alapvető értékpreferenciákat, és eredményeink lehetővé adtak arra is, hogy kísérletet tegyünk a város deprivációs indexének meghatározására is. Erre azért van szükség, mert a város kedvező gazdasági helyzete ellenére továbbra is vannak többszörösen hátrányos helyzetben élő, perifériára szoruló emberek, társadalmi csoportok, beazonosításuk, nagyságrendjük meghatározása Győr fejlődése szempontjából sem elhanyagolható tényező. Fontos kérdés ebből a szempontból, hogy a humán szolgáltatásokat (szociális, egészségügyi, kulturális, oktatás stb.) nyújtó intézményrendszer milyen válaszokat képes adni a szükségletek alakulására, hogyan tudja támogatni a szükségletek kielégítését, illetve egyes szükségletek esetében azok felismerését (tudatosulását), és hogyan képes elérni, bevonni a perifériára szorulókat. A kutatás során interjúk segítségével elsődlegesen a szociális és a kulturális, szabadidős intézmények körében vizsgáltuk ezt a kérdéskört, de jelen írás erről nem ad tájékoztatást, kizárólag a lakossági felmérés eredményei alapján mutatjuk be a szükségletek érvényesülését és kielégítettségét.

Szükségletek rendszere – elméleti megközelítés

Az emberek viselkedését, cselekvését vagy a közvetlen szükségletek tárgya (a szükséglet maga) vagy a szükségletkielégítés összetevői (eszközei-feltételei) határozzák meg (Farkas 2004). A humán szükségletek beazonosítása, illetve kielégítettségének feltárása során elsődlegesen a Maslow-i szükségletelméletből (Maslow 1987) indultunk ki, ismerve annak kritikáit és más motivációs elképzeléseket (Carver – Scheier 2002; Farkas 2004; Fodor 2007; Kenrick et al. 2010). Maslow meghatározta a szükségletek fő csoportjait, melyeket megnyilvánulási erejük szerint fontossági rangsorba, hierarchiába rendezett (1. ábra), és azt feltételezte, hogy a „magasabb” szintű szükségletek tudatosulásához, megjelenéséhez az alsóbb szinten lévő szükséglet kielégítése elengedhetetlen. Az első négy szinten lévő szükségleteket ún. hiányszükségletként határozta meg, ami azt jelenti, hogy eléérésük, kielégítettségük esetén megszűnnek hatni, már nem motiválnak, 'átadják' helyüket a következő szinten lévő szükségletnek. A hierarchia legfelső szintjén lévő önmegvalósítási szükséglet, amely csak akkor tud megfogalmazódni, ha az alatta lévők mind kielégültek, ún. növekedési szükséglet, mivel nincs előre meghatározott végállapota, itt maga a viselkedés a cél. Ezen a szinten már nem az „énszolgáló” motiváció a legfontosabb, hanem a személyiség folyamatos fejlődése, és egyfajta „önmeghaladó” jelleg a jellemző.

Maslow elmélete/rendszere korlátai és kritikái ellenére továbbra is alapul és kiindulópontul szolgál a szükségletek leírására irányuló legújabb, pl. a szükségletek és a szubjektív jóllét (well-being) kapcsolatát vizsgáló törekvések, szakirodalmak számára is (pl. Tay – Diener 2011). Alapvetően mi is érvényesnek tartjuk a Maslow által felállított emberi szükségletek rendszerére, hierarchiájára vonatkozó elképzelést, de számos ponton osztjuk a szükségletek rendszeréről gondolkodó újabb megközelítések álláspontját, miszerint vannak ún. komplex szükségletek, amelyek a hierarchia több szintjén is megjelenhetnek

(Boda 2013), tehát a szükségletek átfedik egymást, illetve egymás mellett léteznek, az egyes szükségletek kielégítettsége nem jár az adott szükséglet „eltűnésével” (Kenrick et al. 2010). Másrészt a rendszerben magasabb rendűnek titulált szükségletek aktivizálódhatnak akkor is, ha az alacsonyabb rendű szükségletek részben elégteltek csak ki. A szükségletek kielégítését és létét (tudatosulását), illetve értékét, fontosságát életkori és kulturális tényezők, valamint környezeti hatások is erőteljesen befolyásolják (Adair 1997 – hivatkozza Fodor 2007).

1. ábra: Az emberi szükségletek hierarchiája Maslow szerint – ötszintű modell¹

Forrás: Füredi (1999, 15.) és Fodor (2007, 211.) alapján saját szerkesztés.

1 Általában ötrétegű modellként ábrázolják Maslow elképzelését, de létezik hat és hét szintű modell is attól függően, hogy az önmegvalósítási szükségletek szintjéből kiemelik-e a kognitív, illetve az esztétikai szükségleteket.

Az alapvető szükségletek kielégítettségének/kielégítetlenségének, illetve felmerülésének vizsgálata során tehát alapvetően a Maslow-i szükségletrendszerből indultunk ki, ennek megfelelően sokoldalúan közelítettük meg a szükségletek rendszerét, illetve mérését. A fiziológiai, anyagi, biztonsági jellegű szükségletekre ugyanúgy vonatkoztak kérdések, mint a közösségi (társas) vagy az önmegvalósítási, a környezet uralására („magasabb rendű aktivitási szükségletek” [Farkas 2004, 29.]) vonatkozó szükségletekre, vagy akár az információs szükségletekre – ez utóbbiról az a vélemény (Jinil 2014), hogy ugyanolyan alapvető ma már, mint az evés, ivás, alvás. A kutatás során használt kérdőívnek volt egy olyan tematikus blokkja, melynek kérdései a szükségletekre irányultak, de a kérdőív számos más kérdése is adott lehetőséget arra, hogy ezt a kérdéskört alaposan feltárjuk, mivel több kérdés is közvetetten alkalmas volt a szükségletek rendszerének bemutatására és mérésére (pl. a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság nemcsak a társadalmi helyzet leírására volt alkalmas, hanem egyes szükségletek kielégítettségének lehetőségére/szintjére is következtethetünk belőlük). A kérdések során egyaránt előfordultak direkt, az objektív helyzet feltárára irányuló kérdések csakúgy, mint a szubjektívebb oldalról közelítő önértékelési, illetve attitűd- és véleménykérdések. Az eredmények bemutatása során részletesen feltárul, hogy az egyes szükségletcsoportokat milyen kérdésekkel tettük mérhetővé, így ezek külön való bemutatásától eltekintünk.

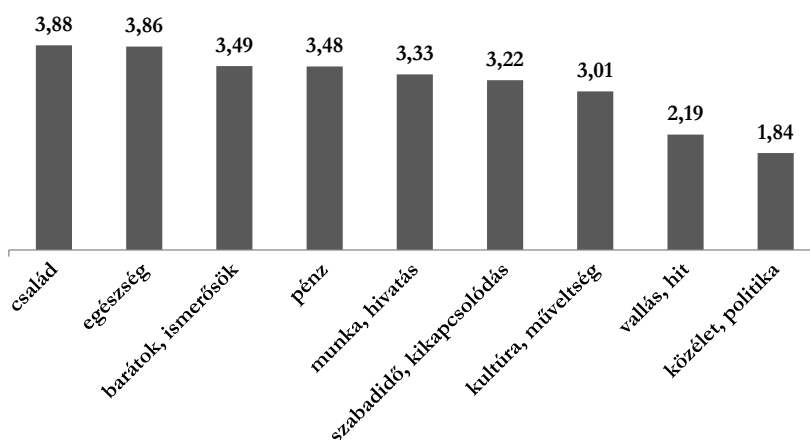
Értékvilág – a szükségletek motivációs bázisa

Mielőtt a különböző szükségletek alakulásáról íránk – ha viszonylag felületesen is –, de kitérünk az életünket, tetteinket vezérlő, szükségleteinket, azok felismerését és kielégítését befolyásoló értékvilág, értékpreferenciák leírására. Ezt azért tartjuk fontosnak, mivel „az értékek meghatározott szükségletek (valamikor) sikeres kielégítéséhez kapcsolódnak” (Boda 2013, 2.). Ugyanakkor előrebocsájtjuk, hogy az értékpreferenciák bemutatása csak részlegesen történhet meg, mivel felmérésünk e tekintetben nem adott mélyebb feltárássra, megismerésre lehetőséget, de tájékozódásra, betekintésre elég információval rendelkezünk.

Azt, hogy milyen értékek, célok fontosak az emberek életében, többféle kérdéssel próbáltuk mérni. Felsoroltunk 10 értéket (egyenlőség, igazi barátság, szeretet, szabadság, anyagi jólét, biztonság, segítőkészség, munka öröme, társadalmi megbecsültség, boldogság, megelégedettség), melyek közül a három legfontosabbat választottuk ki, de használtunk klasszikus Likert-skálát is annak megítélésére, hogy adott dolgok (pl. család, munka, egészség, pénz, barátok, műveltség, szabadidő, vallás, közélet) mennyire fontosak a megkérdezettek életében. Négyes skálán mérve a kapott eredmények alapján elmondható, hogy a vallás, a hit, illetve a közélet, politika (szellemi értékek) a győriek értékvilágának nem képezik meghatározó, fontos elemét. Ezek átlagpontszáma nem éri el a 2,5-t, utóbbi esetében még a kettőt sem (2. ábra); csupán a megkérdezettek 15%-a, illetve

6%-a említette nagyon fontosnak, további 22%, illetve 14% fontosnak.² A vallás értékének háttérbeszorulása nem független attól, hogy alacsony a vallásosság mértéke (a vallásosság és a vallás, hit mint érték fontosságának megítélése között közepesen erős kapcsolat áll fenn, Cramer'sV 0,438); alacsony a hívő, vallásos, hitüket klasszikus értelemben gyakorló emberek aránya. A megkérdezetteknek mindössze 15,2%-át teszik ki az egyház tanításait követő vallásos emberek, további negyedük nem vallásos, több mint felük (55,1%) pedig a maga módján tartja magát vallásosnak.³ A hívők a legidősebbek körében felül-, míg a fiatal felnőttek (18–29 évesek) körében alulreprezentáltak.

2. ábra: Az értékvilág meghatározó elemei – a „Mennyire fontos az Ön életében ...?” kérdésre adott válaszok átlagértéke (N=1007)

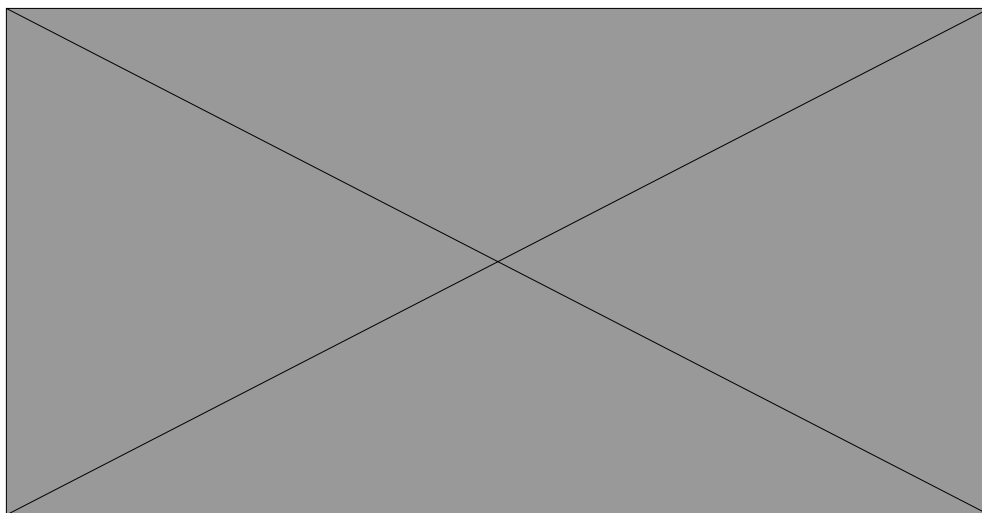
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A győriek értékvilágának kiemelt helyén a család (szociális érték) és az egészség (vitális érték) áll (átlagpontszámuk 3,88, illetve 3,86) (2. ábra), a megkérdezettek döntő többségénél mindkettő nagyon fontos értéket képvisel az életben (a válaszadók közel 90%-a a négyes értéket jelölte meg). A családot és az egészséget a barátok, ismerősök – azaz a rokoni kapcsolatokon túli személyes kapcsolatok (szociális érték) –, valamint a pénz (javakhoz fűződő érték) követi. Csak az anyagi jólét, anyagi biztonság után következik a sorban – ráadásul lényegesen alacsonyabb átlagértékkel, de azért többségében fontosnak ítélve – a munka, hivatás; a szabadidő, illetve a műveltség, kultúra (2. ábra). Bár hátrébb sorolódott, de a munka a megkérdezettek

- Összehasonlítva eredményeinket a 2013-as országos értékutatás (TÁRKI) eredményeivel, megállapítható, hogy a győriek életében lényegesen szerényebb helyet foglal el a vallás, vallásosság, mint az országosan jellemző: az említett vizsgálat során országosan lényegesen magasabb volt a vallást nagyon fontosnak (28,9%), illetve fontosnak (35,9%) tartók aránya (Keller 2013, 61.).
- Csupán a válaszadók egytizede intenzív vallás gyakorló, ők jellemzően hetente járnak templomba, további 7,4%-uk havi gyakorisággal vesz részt szentmisén, istentiszteleten. A megkérdezettek kétötöde (39,4%) soha nem vesz részt egyházi/gyülekezeti szertartáson, ők elsősorban a nem vallásosak és a magukat maguk módján vallásosnak tartók közül kerülnek ki. (A vallásosság mértéke és a templomba járás gyakorisága között szignifikáns, közepesen erős kapcsolat van, Cramer'sV 0,511).

fele számára nagyon fontos, közel kétötödének pedig fontos értéket képvisel. A felmérésből az is kiderül, hogy a többség számára a végzett munka több pusztán megélhetési forrásnál vagy kényszernél, a válaszadók több mint negyede (28%) úgy nyilatkozott, hogy célt, értelmet ad az életének, közel kétötödük pedig örömforrásként tekint a hivatására, munkájára. Ez utóbbi 'érzés' átlag feletti mértékben jelentkezik a felsőfokú végzettségűek körében (46%), ugyanakkor az életkor emelkedésével megfigyelhető, hogy egyre kevésbé jelentkezik örömforrásként a munka, ellenben egyre meghatározóbbá válik az élet értelmét, célját adó minőségében (3. ábra). E válaszokkal összhangban a többség számára a munka határozottan pozitív tölteket hordoz, tehát élvezik (53%), illetve nagyon élvezik (17,7%), amit csinálnak. Az, hogy miként tekint valaki a munkájára (kényszer, pusztán megélhetési forrás, cél, örömforrás, érték), alapvetően meghatározza munkához való viszonyát is (élvezi-e vagy sem). A két változó között a kapcsolat szignifikáns és közepes erősségű (Cramer'sV 0,381). Akik örömmel csinálják azt, amit csinálnak, vagy életük értelmét, célját látják benne, azok döntően élvezetet is találnak a munkában, akik kényszerként élik meg vagy jobb híján elszenvedik azt, többségében vegyes érzülettel („élvezem is, meg nem is”), de semmiképpen sem egyöntetű pozitivitással viseltetnek iránta. A munkához való viszonyunk életünk minősége, illetve jóllétünk, valamint az önbecsülésünk és társadalmi megbecsülésünk szempontjából sem elhanyagolható tényező, különösen egy munkaalapú társadalomban, egy olyan világban nem, ahol a politikai retorika folyamatosan azt közvetíti, hogy a „munkád révén érsz csak valamit /lehetsz hasznos tagja a társadalomnak”. A munka tehát alapvetően mint szükséglet határozódik meg, ugyanakkor eredményeinkből látható, hogy bár alapvetően fontosnak ítéltetik, ma már az értékvilágnak kevésbé meghatározó elemét jelenti; ezt támasztja alá az értékpreferenciákat direktebb módon vizsgáló kérdésünk (legfontosabb értékek kiválasztatása) eredménye is.

3. ábra: A munka jelentéstartalma életkori bontásban, % (N=556)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A klasszikus értékvizsgálati értékek, mint szeretet, egyenlőség, szabadság, biztonság stb. kvázi sorba rendeztetése, felmérésünkben ezek közül a legfontosabb három érték kiválasztatása, hasonló eredményeket hozott, a kapott értéksorrendek alátámasztják, illetve erősítik egymást. Legfontosabb értéknek – messze kiemelkedő említési számmal – a szeretet bizonyul (1. táblázat), melynek megtapasztalása, átélése legnyilvánvalóbban a családban, illetve baráti, támogató kapcsolatokban valósul meg. A két módszerrel kapott eredmény tehát láthatóan összecseng, illetve erősíti egymást, és elmondható, hogy a győri válaszadók értékvilágának legmeghatározóbb elemei a szociális értékek (emberi kapcsolatok, szeretet). A 2. és 3. helyen a boldogság, illetve a biztonság áll, de nem sokkal lemaradva követi őket az anyagi jólét, amely – erősítve a Likert-skálával kapott eredményt – láthatóan az értékszféra fontos, meghatározó eleme, értéke. A szabadság, az egyenlőség, vagy akár a társadalmi megbecsültség, vagy a munka öröme – tehát alapvetően a felelős polgári lét értékei – kevésbé fontos értékeknek bizonyulnak, nem képezik a válaszadók értékvilágának központi elemeit. Mint fentebb írtuk, a munka alapvetően meghatározható mint szükséglet, ugyanakkor eredményeinkből látható, hogy bár sokak számára értéket képvisel és a konkrét munka, amit végeznek, több pusztán kötelezettség-nél, önmagában a munka mint érték ma már az értékvilág hátrébb sorolódó eleme, nem a legfontosabb értékek között jelenik meg. Klasszikus Rokeach-tesztrel⁴ végzett országos értékvizsgálat eredménye szerint pl. 2003-ban a munka öröme a vizsgált 34 érték közül a 18., a szabadság a 12., az egyenlőség a 24., a társadalmi megbecsültség pedig a 29. volt a fontossági rangsorban. Jelentős változás ez pl. a nyolcvanas évek elejéhez képest, amikor – a szabadságot kivéve – lényegesen előrébb szerepeltek ezek az értékek a magyarok értékvilágában (munka öröme 8., egyenlőség 15., megbecsültség 16. helyen) (Andorka 2006, 595.).

Önmagában azonban nem is annyira a hátrébb sorolódó értékek pozícionálása, hanem az említések alacsony száma szolgált okot némi aggodalomra (1. táblázat). Az összes említéseknek csupán a töredéke (2,3–5,7%) vonatkozott a klasszikusan demokratikus, illetve polgári, a civil társadalom alapvető értékeinek számító szabadságra, egyenlőségre, társadalmi megbecsültségre, de sajnos a segítőkésziségre is, ami jól mutatja, hogy mennyire nincsenek jelen ezek az értékek az emberek életében sem gondolati, szemléletbeli síkon, és ennek következtében gyakorlati (tevékenységi) síkon sem.⁵ A továbbiakban bemutatott eredményeink közül több alátámasztja ezt a megállapításunkat.

4 34–36 érték – 14–16 ún. cél-, illetve 14–16 eszközérték – fontossági sorrendbe rendeztetése.

5 A 2013-as TÁRKI érték kutatás során megállapítást nyert, hogy „a demokrácia veszített a jelentőségéből” (Keller 2013, 49), a demokráciát, mint értéket kevésbé tartották fontosnak a megkérdezettek 2013-ban, mint a 2009-es értékvizsgálat során. Másrészt elmondható az is, hogy a magyarok értékrendje a racionális és zárt gondolkodásmód mentén szerveződik a tradicionális-vallásos / világi-racionális gondolkodás, illetve a zárt / nyitott gondolkodás értéktengelyeket véve alapul. Keller (2013, 56.) szerint ez „meglehetősen kedvezőtlen kombináció”, mivel a vallási-, nemzeti-, etikai- és morális kötelek gyengék, melyeket nem pótol a személyes és társadalmi integráltság érzése. Az emberek nagy részére jellemző, hogy nem aktív, alkotó, kezdeményező tagjai azoknak a közösségeknek, amelyeknek tagjai, ha egyáltalán tagok valahol, nem bíznak egymásban és sokszor önmagukban sem, így nem hisznek abban, hogy másokkal együttműködve képesek alakítani az életüket, ugyanakkor erőteljesen jelen van pl. a társadalmi értelemben vett tekintély tisztelete. Kapott eredményeink, mint látni fogjuk a későbbiekben, gyakorlatilag kivétel nélkül alátámasztják ezeket a megállapításokat.

1. táblázat: Kialakult értéksorrend „Az Ön számára melyik a három legfontosabb érték az alábbiakban felsoroltakból?” kérdésre adott válaszok alapján (N=1005)

Érték megnevezése	Említések száma			Összes említések száma
	először	másodszor	harmadszor	
1. szeretet	545	230	13	788
2. boldogság, megelégedettség	1	8	468	477
3. biztonság	14	260	201	475
4. anyagi jólét	43	279	94	416
5. igazi barátság	270	17	2	289
6. szabadság	35	117	19	171
7. segítőkészség	1	32	93	126
8. egyenlőség	94	2	6	102
9. társadalmi megbecsültség	1	35	60	96
10. munka öröme	1	25	44	70
Említések száma összesen	1005	1005	1000	3010

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság – egyes szükségletek kielégítését segítő eszközök megléte

Számos szükségletünk (pl. tisztaság, információszerzés, kapcsolattartás, szabadidőeltöltés-kikapcsolódás) kielégítése, de alapvetően komfortérzetünk szempontjából is fontosnak tartjuk bizonyos tartós fogyasztási cikkek meglétét egy háztartásban. Felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy a válaszadó győri háztartások 6,7%-a nélkülözi mindazokat a tartós fogyasztási cikkeket, amelyek meglétét mértük. Ezek egy része ma már általánosan elterjedt (automata mosógép, mobiltelefon, személygépkocsi) és használatos az anyagi depriváció mérésénél, de van, amelyek birtoklása elsősorban a magasan kvalifikáltak és/vagy jobb társadalmi helyzetűek sajátossága, vagy státuszszimbólumok (pl. mosogatógép, tablet, e-book olvasó), melyek alkalmasak a társadalmi helyzet differenciáinak leírására is. A válaszadók további kilencede (11,3%) csupán egyféle eszközzel rendelkezik a kérdőívben felsorolt 12-ből,⁶ ötnél többfelét említett viszont a válaszadók 37,5%-a. Az anyagi helyzettel, melyet a „Nincsenek anyagi problémáim” állítás négyes skálán (ahol 1: egyáltalán nem jellemző/igaz; 4: teljes mértékben jellemző/igaz) való megítélésével (tehát, hogy mennyire jellemző rá az állítás – szubjektív önjellemzés) mértünk, szignifikáns, de

6 Automata mosógép, mosogatógép, nagy képtérműjű lapos TV, okostelefon, tablet, e-book olvasó, biztonsági riasztóberendezés, személygépkocsi, személyi számítógép, internet hozzáférés, hétévű telek, nyaraló. Jelen tanulmányban részletesen nem térünk ki mindegyik fogyasztási cikk birtoklására.

csak gyenge erősségű (Cramer'sV 0,204) kapcsolatot találtunk. Leginkább az iskolai végzettséggel mutatható ki érdemi kapcsolat, de ennek erőssége sem haladja meg a gyenge szintet (Cramer'sV 0,279). Elmondható, hogy akik a vizsgált tartós fogyasztási eszközök közül eggyel sem rendelkeznek, többnyire az alacsony iskolai végzettségűek köréből kerülnek ki (46%-uk maximum általános iskolai végzettséggel, 27,7%-uk szakmunkás-/szakiskolai végzettséggel rendelkezik). A legalacsonyabb végzettségűek negyede semmivel sem rendelkezik, további 27,4%-ának is csak egy tartós fogyasztási eszköze – általában automata mosógépe – van. Ellenben a diplomások a 6–12-féle eszközt is birtoklók körében felülreprezentáltak.

Legáltalánosabban elterjedt az automata mosógép, ami gyakorlatilag ma már általánosan jelen van a háztartásokban. Ugyanakkor elmondható, hogy a győri háztartások közel 10%-ában (8,2%) nem található meg az életmódot nagyban megkönnyítő háztartási gép. A KSH adatai szerint 2011-ben országosan a háztartások csupán 0,6%-ában nem volt mosógép – a jelentős különbséget azonban az okozhatja, hogy felmérésünkben csak az automata mosógépre kérdeztünk rá, a keverőtárcsás mosógépre nem.

Szintén nagyon sok háztartásban található PC, laptop (73,6%), illetve internet hozzáférés (72,4%), és szinte elképzelhetetlen a létünk telefon/mobil telefon nélkül, melyek meglétének figyelembevételét a szükségletek szempontjából az információszerzésben (biztonsági szükséglet, illetve tudás és megértés szükséglete) és a kommunikációban, kapcsolattartásban (társadalmi-közösségi szükséglet) betöltött egyre nagyobb szerepe indokolja. Az információs társadalomban kulcskérdéssé válik a kommunikációs és számítógépes erőforrások használata; az információszerzés, -feldolgozás, a kommunikáció és az összekapcsoltság meghatározza a létezésünket (Floridi 2009). Egyes szerzők szerint (Viitanen – Kingston 2013) az infokommunikációs technológiákhoz való folyamatos hozzáférés ugyanolyan alapvető szükségletté vált, mint az evés-ivás.⁷

Felmérésünk tapasztalata is az, hogy a számítógép és az internet ma már gyakorlatilag 'együttjár' (korreláció mértéke 0,935), minimális azoknak az aránya (2,6%), akiknek van számítógépe, de nincs internet hozzáférése. A számítógéppel, lappal rendelkezők több mint ötödének (21,5%) nem is egy, hanem két gép található a háztartásában. Mind az életkor, mind az iskolai végzettség alapján szignifikáns különbségeket találtunk (Cramer'sV 0,49 és 0,493; illetve 0,383 és 0,371 – azaz közepesen erős kapcsolat): a fiatalabb korosztályokba tartozók (18–49 évesek kohorszai), illetve a magasabban kvalifikáltak háztartásainak döntő többségében (általában 90%⁸ körüli hányadában) megtalálható a számítógép és az internet. Az alacsony iskolai végzettségűek és az idős korosztályok digitális hátránya jelentős: a hatvanas korosztály esetében még minden második háztartásban van PC és net, de a 70 éven felüliek esetében viszont alig több

7 Erre a következtetésre a szerzőpáros a 2012-ben New Yorkban pusztító Sandy hurrikán okozta katasztrófa után kialakult jelenség kapcsán jutott, amikor is felismerődött, hogy az adott helyzet elviseléséhez nemcsak élelmiszer- és ivóvíz-ellátó központokra van szükség a katasztrófa sújtotta területen, hanem ahhoz, hogy az emberek kommunikálni tudjanak az áram nélkül maradt térségben rekedt vagy a máshol élő barátaikkal, rokonaikkal, olyan töltőállomásokra is, ahol feltölthetik mobil telefonjaikat, laptopjaikat, és műholdak segítségével kapcsolatba léphetnek egymással (Jinil 2014).

8 A négyévente felvételre kerülő országos ifjúságkutatás ennél alacsonyabb mértéket talált: 2008-ban és 2012-ben országosan a 15–29 éves korosztály 80%-ának a háztartásában volt számítógép (Szekely 2012, 23), a győri adatok kedvezőbbek (89,8%).

mint negyedében (27%), illetve a maximum általános iskolát végzettek otthonainak csupán harmadában.⁹

A legújabb infokommunikációs eszközök közül okostelefon már szinte minden második (43,3%) győri otthonban található, tablet, e-book olvasó ma még a háztartások elenyésző hányadában (12,3%, illetve 2,8%) van csak jelen. A hozzáférést leginkább az életkor és az iskolai végzettség magyarázza: az iskolai végzettség emelkedésével növekszik, az életkor emelkedésével pedig csökken az okostelefonok és a tabletek előfordulása. Különösen az okostelefonok 'birtoklása' függ erőteljesen az életkortól (Cramer's V 0,466): a 18–29 éves korosztály 70%-ának¹⁰ van okostelefonja, ez az arány a negyvenes éveikben járók körében is meghaladja az 50%-ot (55,9%), utána azonban erősen visszaesik (10% körüli, illetve alatti értékre). Tablet esetében is a 40–49 éves kor bizonyul vízválasztónak, az addigi korosztályok (beleértve a negyveneseket is) közel ötödének van tabletje, az idősebb generációk körében viszont alig van jelen. Iskolai végzettséget tekintve elmondható, hogy míg a maximum általános iskolát végzettek csupán hatodának, illetve a szakmunkás-végzettségűek harmadának van okostelefonja, addig az érettségizettek és a diplomások körében már minden másodiknak (47%, illetve 58%). A tablettel, illetve az e-bookkal rendelkezők döntő többsége (84–92%-a) legalább érettségivel rendelkezik.

A digitális és infokommunikációs egyenlőtlenség tehát leginkább az életkor és az iskolai végzettség mentén mutatható ki.

Általánosan elterjedt fogyasztási cikk még a televízió, amely az információszerzésben, illetve a szabadidő-eltöltésben tölt be meghatározó szerepet. Feltehetőleg a győri háztartások szinte mindegyikében megtalálható,¹¹ a felmérésben azonban csak a nagy képméretű plazma TV meglétére kérdeztünk rá, mellyel a válaszadó háztartások fele (48,2%) rendelkezik.

Személygépkocsival a háztartások közel kétharmada (62%) rendelkezik, közülük minden hatodik háztartásban kettő gépkocsi is található. Az autó birtoklása jelentős mértékben megkönnyíti a helyváltoztatást, csökkenti a kötött idő, közösségi közlekedési eszközöktől való függést, lehetővé teszi a szabadabb mozgást városon belül és azon kívül, így a függetlenség/szabadság érzetét (is) adja, illetve nagyobb távolságok megtételének vállalását eredményez(het)i munkavállalás, tanulás, szabadidő-eltöltés, kulturális és egyéb szolgáltatások igénybevétele tekintetében, így növelve az egyén/háztartás lehetőségeit.

9 Ugyanakkor az idősebb korosztályok és az alacsony végzettségűek esetében is elmondható, hogy akiknél van számítógép, azok döntő többsége rendelkezik internet hozzáféréssel is.

10 A már hivatkozott országos ifjúságkutatás eredményei szerint 2012 őszén a 15–29 éves magyar fiatalok harmadának volt okostelefonja, 3%-ának tabletje, 2%-ának e-bookja (Székely 2012, 24). A 2013 áprilisa és decembere között folytatott felmérésünk az okostelefonok és a tabletek jóval nagyobb arányú jelenlétét tapasztalta a győri 18–29 évesek körében (69,5%, illetve 18,4%). A győri adatok tehát jóval kedvezőbbek, mint az országos arány, ugyanakkor kétségtelen, hogy az utóbbi két évben rohamosan növekedett a legújabb IKT eszközök, de különösen az okostelefonok terjedése legfőképp a fiatal korosztályok körében, így a magasabb győri arányokban már ez a tendencia is jelen van.

11 E feltételezésünket azzal támasztjuk alá, hogy 2011-es adatok szerint országosan csupán a háztartások 0,5%-ában nem volt színes TV anyagi okok miatt (Forrás: KSH).

Szükségletek kielégítési lehetősége általában – lemondás alapvető szükségletekről

A szükségletek kielégítettségére vonatkozó direkt kérdésünkre adott válaszok azt mutatják, hogy sajnálatos módon a megkérdezett győriek összességében negyede kényszerül arra, hogy lemondjon bizonyos alapvető fiziológiai, biztonsági, társas vagy más szükségletének/szükségleteinek (pl. étkezés, lakhatás, biztonság, társas kapcsolatok ápolása, szabadidő eltöltés) a kielégítéséről. Ez többnyire összhangban van az egyes szükségletfajták és -csoportok esetében talált képpel/arányokkal. A teljes válaszadói kör ötöde(!), a hiányt szenvedők döntő többsége (háromnegyede) anyagi okok miatt nem tudja alapvető fizikális, mentális vagy társas szükségleteit kielégíteni megfelelő módon, míg 12%-uk egészségi állapotából, tizedük pedig időhiányból kifolyólag kényszerül erre. A kapott eredmények alapján elmondható, hogy legerősebb hatással (Cramer'sV 0,431) az anyagi helyzet bír arra, hogy valaki kényszerül-e bizonyos szükségleteiről lemondani vagy sem (ezt az okokat firtató kérdésünkre adott válaszok is jól mutatják). A rendszeresen anyagi problémával küzdők többsége (67,4%) hiányt szenved szükségletei kielégítésében, míg azok körében, akikre egyáltalán nem jellemző az instabil anyagi helyzet, a lemondásra kényszerülők aránya nem éri el a 10%-ot (8,9%). Szignifikáns, bár nem túl erős kapcsolat (Cramer'sV 0,149–0,133) mutatható ki az iskolai végzettséggel és 1%-os hibahatár mellett a családi állapottal is. Az iskolai végzettség emelkedésével csökken a hiányt szenvedők aránya, a diplomások körében egyértelműen alulreprezentáltak. Ugyanakkor a maximum alapfokú végzettségűek, valamint az elváltak és az özvegyek több mint harmada (37–35%) nem tudja szükségleteit megfelelő szinten kielégíteni.

A különböző szükségletcsoportokba tartozó szükségletek érvényesülése, illetve kielégítettsége

Bizalom – a biztonsági és a közösségi (társas) szükségletek közös eleme

Közösségi – társas szükségletek

Mivel számos szükségletem, -fajta összekapcsolódik a szükséglet-hierarchia másik szintjén lévő szükséglettel, illetve ún. komplex szükségletként a szükségletrendszer több szintjén is megjelenik, elemzésünk további részében elsődlegesen az alapvető szükségletek főbb csoportjai szerint, de ezeket az összekapcsolódásokat figyelembe véve, 'érvényesítve' a saját logikánkat követve mutatjuk be a kutatás szükségletekre, illetve azok kielégítettségére vonatkozó eredményeit.

Fiziológiai és biztonsági szükségletek

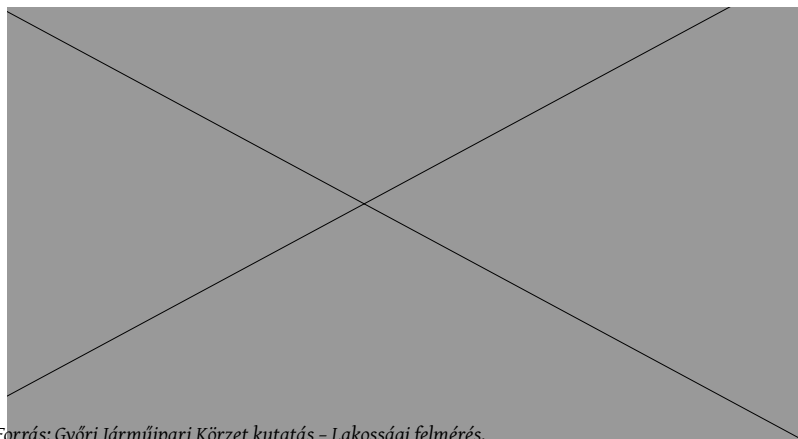
Gazdasági biztonság: jövedelem – megtakarítások, befektetések – tartozások, adósságok

Számos alapvető szükségletünk, mint pl. táplálkozás, lakhatás, komfortérzetünk biztosítása, információhoz jutás kielégítése, szabadidős-kulturális szükségletek stb. ma már gyakorlatilag elképzelhetetlen a Maslow által a biztonsági szükségletek közé sorolt pénzügyi javak birtoklásától, azaz a „gazdasági fenyegetéstől való függetlenség” teljesülésétől, ezért kiemelt helyen foglalkozunk az anyagi (gazdasági) helyzet leírásával. Az e részfejezet alatt tárgyalt tényezők (jövedelem, megtakarítások, adósságok) a gazdasági fenyegetéstől való függetlenséget, illetve az abban való érintettséget érzékeltetik. A jövedelmi helyzet alapvetően határozza meg az egyén/háztartás szükséglet-kielégítési lehetőségét, a megtakarítások megléte növeli az anyagi biztonság érzetét, az adósságok viszont jelentős kockázati tényezőt jelenthetnek, jelentenek, létbizonytalanságot eredményezhetnek.

Eredményeink alapján elmondható, hogy szubjektív megítélésük szerint a győri háztartások hetedében egyáltalán nincs meg az anyagi biztonság, de további negyedében is rendszeresen küzdenek anyagi gondokkal. Az anyagi helyzet szubjektív megítélését alátámaszthatjuk objektív, jövedelmi adatokkal is. A felmérésben részt vevő személyek közel fele (46,2%) válaszolt az egyéni bevételt, jövedelmet firtató kérdéseinkre. A nettó havi jövedelem minimuma 0 Ft, maximuma 800 ezer Ft, átlaga 118 503 Ft. A 4. ábrából látható, hogy válaszadóink csupán tizedének éri el, illetve haladja meg a havi nettó jövedelme a 200 ezer Ft-ot, ugyanakkor több mint felük (58,2%) a mintaátlag alatti havi jövedelemből él meg. A minta legszegényebb körét azok alkotják, akiknek jövedelme maximum a segélyezési küszöbértéket (28 500 Ft) éri el. Arányuk azokkal együtt, akiknek egyáltalán nincs semmilyen jövedelemforrása (2,7%) 5%-ra tehető; de további 3,6% azoknak az aránya, akiknek a havi nettó bevétele 30 ezer és 50 ezer Ft közötti, összességében tehát a megkérdezettek közel tizede nagyon alacsony jövedelemből kénytelen kijönni, ez mindenképpen gátolja már az alapvető fiziológiai szükségletek kielégítését is. Az abszolút szegénység meghatározásánál szegénységi küszöbként szolgáló létminimum összegét (2013-ban az aktív korú felnőttekre 87 510 Ft) a válaszadók közel harmadának jövedelme nem haladja meg.

Győrben is, mint országosan jellemző, nagymértékű egyenlőtlenségek figyelhetők meg a jövedelmek tekintetében: a legalsó és a legfelső decilisbe tartozók átlagjövedelme között óriási, több mint tízszeres a különbség (2. táblázat) – ez egyébként magasabb, mint az országosan jellemző különbség (2012-ben nyolcszoros [KSH]). Ez további egyenlőtlenséget generál, hiszen, mint látni fogjuk, a legtöbb szükséglet kielégítésének lehetősége, illetve az elszenvedett hiány – nemcsak az alapvető fiziológiai, hanem a többi szükségletfajta esetében is – nem független az anyagi helyzettől. Jövedelmi adatainkból egyértelműen látszik tehát, hogy prosperáló gazdasági helyzete, kedvező munkaerő-piaci folyamatai ellenére Győrben is jelen van a mélyszegénység. Ugyanakkor az is elmondható, hogy az egyes jövedelmi decilisek átlagai rendre magasabbak az országos átlagoknál.

4. ábra: Válaszadóink megoszlása a havi nettó jövedelmük alapján, N=1437 (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

2. táblázat: Az egyes jövedelmi decilisbe tartozók átlagjövedelme, N=1437 (Ft)

Jövedelmi decilis	Havi nettó jövedelem (Ft)	Havi nettó jövedelemből számított éves nettó jövedelem (Ft)
1.	25 840	310 083
2.	67 309	807 704
3.	79 767	957 205
4.	90 169	1 082 028
5.	99 996	1 199 954
6.	110 432	1 325 179
7.	124 025	1 488 298
8.	140 240	1 682 881
9.	165 021	1 980 246
10.	268 099	3 217 183
Mintaátlag	118 503	1 422 036

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A válaszadók csupán 47,2%-ának van valamilyen megtakarítása – valamivel több, mint ötödének (21,5%) legalább egyféle, több mint hatodának (15,6%) kétféle, tizedének pedig legalább háromféle megtakarítása van. A válaszadó háztartások közel harmadának folyószámlán, míg 28%-ának készpénzben vannak megtakarított forintjai, közel negyedüknek lekötött bankbetétje (is) van. 10%-ot némileg meghaladja azoknak az aránya (12,8%), akik ingatlanba fektették megtakarított pénzüket. Értékpapírral, befektetési alappal csupán 6,5%-uk rendelkezik. A megkérdezetteknek csupán kilencedére jellemző, hogy öngondoskodás céljából (is) próbálnak jövedelmükből félretenni.

A felmérés eredményei alapján elmondható, hogy szignifikáns, a közepesnél kicsit gyengébb kapcsolat (Cramer'sV értéke 0,3 alatt marad) mutatható ki a megtakarítások megléte és a családi állapot, az iskolai végzettség, az anyagi helyzet szubjektív megítélése, valamint a településrész között. A diplomások (59%), a házások (55,2%), az anyagi helyzetüket pozitívan értékelők (62,7%), illetve a Bácsán (75%), Ménfőcsanak–Gyirmóton (61,5%) és Révfaluban (58,2%) élők körében szignifikánsan magasabb azoknak az aránya, akik rendelkeznek valamilyen megtakarítással, míg a kvalifikálatlanok (maximum általános iskolát végzettek) (37%), az elváltak (34,8%), a hajadonok/nőtlenek (37,7%), az anyagi problémákkal küzdők (19,7%), valamint az Újvárosban-Szigetben (28,4%), illetve a Belvárosban (34,4%) lakók körében alacsonyabb az arányuk.

A domináns megtakarítási formákból, illetve azok arányából feltételezzük, hogy a megtakarításokkal rendelkezők körének nagy hányada nem túl magas összegeket képes félretenni. Ezt támasztják alá a „Mekkora az az átlagos havi összeg, amit meg tudnak takarítani?” kérdésre adott válaszok is: a válaszadók kétharmada(!) 2013-ban, a kérdés időszakában, egyetlen forint megtakarítására sem volt képes, azaz a megkérdezettek egy részének – nyolcadának – megtakarításai korábbi időszakból származnak. Az átlagos havi megtakarítási összeg alig haladja meg a 10 ezer forintot (11 084 Ft). A válaszadók ötödének havi tartaléka maximum a 20 ezer Ft-ot éri el, és csupán 3,5%-uk tud 50 ezer Ft-nál magasabb összeget félretenni (a maximum érték egyébiránt az 500 ezer Ft említése volt).

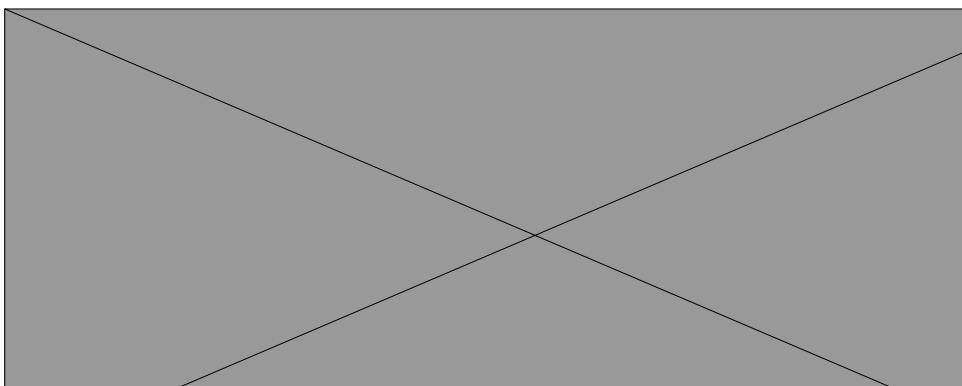
Bár, mint láttuk, a győri háztartások jelentős hányadának nincs megtakarítása, ugyanakkor elmondható az a pozitívum, hogy többségüket *semmilyen* tartozás, adósság – akár hitel formájában – *nem terheli*. A válaszadók harmadának (31,7%) viszont vannak adósságai, ami növeli az életükben a bizonytalanságot, jelentős mértékű kockázati tényezőt jelent. Pozitív ugyanakkor, hogy csupán 6% azoknak az aránya, akik több irányba is (bank, közszolgáltatók, önkormányzat stb.) tartoznak. Ők felülreprezentáltak az anyagi problémával küzdők (14,6%), a 30–49 évesek (10%), a Marcalvárosban (9,9%), illetve Újváros-Sziget-Pinnyéd városrészben élők (9%) körében. Adataink egyébiránt azt mutatják, hogy a tartozás, adósság leginkább az életkorral van szignifikáns kapcsolatban, igaz a kapcsolat nem túl erős (Cramer'sV 0,219), de erősebb, mint a többi vizsgált változóval (pl. anyagi helyzet megítélése, családi állapot, településrész, iskolai végzettség). Az adóssággal bírók körében egyértelműen felülreprezentáltak a 30–39, illetve a 40–49 éves korosztályba tartozók, míg alulreprezentáltak a 60 évnél idősebbek. Elmondható, hogy a 60–69 évesek és különösen a 70 éven felüliek döntő többségének (86,5, illetve 96%) nincs semmilyen tartozása, de az ötvenes korosztály és a fiatalok (18–29 évesek) körében is ők vannak többségben (68–69%), ugyanakkor az önálló lakhatás, egzisztenciateremtés, családalapítás megteremtésén és megvalósításán 'fáradozó' harmincas, negyvenes korosztályba tartozó válaszadóink felét terheli valamilyen kölcsön, tartozás. Legjellemzőbb a bankok, pénztézetek felé való tartozás, a kérdőívet kitöltő háztartások 29%-ának van valamilyen banki hitele. Feltehetőleg a kedvezőbb jövedelmi viszonyoknak köszönhetően a győri háztartások körében nem igazán jellemző a közszolgáltatók felé való tartozás (2,5%), de az sem, hogy a munkahelytől vagy az önkormányzattól kérnének, kapnának kölcsönt/visszatérítendő támogatást (1,2%, illetve 3,3%), vagy hogy családi, rokoni, ismerősi körben segítenék így egymáson (2,5%). Ez utóbbi érthető is, hiszen láttuk, hogy megtakarításokkal

a háztartások kevesebb, mint fele rendelkezik, és ők is inkább kisebb összegeket képesek félretenni, így kevésbé tudnak egymáson segíteni, másrészt ma már jellemzőbb, hogy elsődlegesen pénzintézetekhez fordulnak az emberek, ha pénzügyi segítségre szorulnak, illetve a bankok hitelkínálatának estek/esnek áldozatul.

Néhány alapvető fiziológiai szükséglet kielégítettsége

A felmérés tapasztalatai szerint a kérdőívet kitöltők többségének az alapvető szükségletek – legalábbis, amiért fizetni kell – kielégítéséhez szükséges pénzügyi háttére biztosított, nem okoz számukra problémát az alapvetően szükséges élelmiszerek megvétele, a közüzemi számlák befizetése, lakáskörülményeik megfelelőek, nem kényszerülnek kölcsönkérésre, ugyanakkor jóval kevesebben mondták azt, hogy egyáltalán nincsenek anyagi problémáik (5. ábra).

5. ábra: Azoknak az aránya, akikre teljes mértékben igazak az alábbi állítások (N=975–988) (%)

Forrás: GYIK kutatás 2013.

Eredményeink alapján azonban az is elmondható, hogy a győri háztartások hetedében egyáltalán nincs meg az anyagi biztonság, de további negyedében is rendszeresen küzdenek anyagi gondokkal. A megkérdezettek egytizedére részben vagy teljes mértékben igaz, hogy hiányt szenvednek az étkezés területén, a szükséges élelmiszereket sem tudják megvásárolni, illetve hogy lakáskörülményeik nem megfelelőek. Közel egytizednyien (8,2%) jelölték azt is, hogy rendszeresen rákényszerülnek arra, hogy kölcsönkérjenek ismerősöktől, rokonoktól, de többek számára (17,2%) gyakran gondot okoz a közüzemi számlák befizetése, kiegyenlítése (is). Azok aránya azonban, akiknek, ha nem is gyakran, de néha szembe kell nézni ezekkel a problémákkal, további 15–20%-ot tesz ki. Az említett szükségletek (szükséges élelmiszerek, megfelelő lakhatási körülmények, rezsiköltségek fizetése, anyagi biztonság) kielégítetlensége részben halmozódik, azaz aki hátrányt szenved az egyikben, annak nagy esélye van arra, hogy a többiben is. A kapcsolat mértéke többnyire közepes erősségű, legszorosabb korreláció a szükséges élelmiszerek hiánya

és a közüzemi számlák be nem fizetése (0,651), valamint e kettő és a kölcsönkérés kényszerű között áll fenn (3. táblázat). Pl. akiknek rendszeresen gondot okoz a számlák befizetése, azoknak az ötöde a szükséges élelmiszereket sem tudja rendre megvenni, illetve azok többségének, akik a szükséges élelmiszerek terén rendszeresen hiányt szenvednek, a számlák befizetése is gondot okoz. Az érintettek nagy része így rákényszerül arra, hogy rendszeresen vagy alkalmanként kölcsönkérjen. Ugyanakkor az anyagi helyzet szubjektív megítélésével és a lakhatási körülményekkel az előzőeknél gyengébb, és természetesen negatív kapcsolatot találtunk.

3. táblázat: Korreláció mértéke néhány alapvető szükséglet kielégítettsége között

	A szükséges élelmiszereket sem tudja megvásárolni	Rendszeresen rákényszerül arra, hogy kölcsönkérjen ismerősöktől, rokonoktól	Gyakran gondot okoz számára a közüzemi számlák befizetése, kiegyenlítése	Nincsenek anyagi problémái	Megfelelő lakáskörülmények között él
A szükséges élelmiszereket sem tudja megvásárolni	1	,554	,651	-,311	-,390
Rendszeresen rákényszerül arra, hogy kölcsönkérjen ismerősöktől, rokonoktól	,554	1	,578	-,254	-,357
Gyakran gondot okoz számára a közüzemi számlák befizetése, kiegyenlítése	,651	,578	1	-,426	-,351
Nincsenek anyagi problémái	-,311	-,254	-,426	1	,289
Megfelelő lakáskörülmények között él	-,390	-,357	-,351	,289	1

Megjegyzés: Szignifikanciaszint kisebb, mint 0,01.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Eredményeinkből látható tehát, hogy Győrben is vannak kedvezőtlen helyzetben élő, alapvető étkezési, lakhatási, anyagi biztonsági szükségleteikben rendszeresen hiányt szenvedő háztartások, arányuk összességében 17,7%-ra tehető. A képet árnyalja, hogy az érintett háztartások több mint fele, a vizsgált háztartások tizede kizárólag az anyagi problémát említette, de szerencsére még nem jutott el odáig, hogy a kedvezőtlen anyagi helyzet pl. lakhatási, táplálkozási szükségleteik kielégítésében is jelentős depriváltságot okozzon. Veszélyeztetettségük azonban megvan erre, hosszabb távon rendszeres anyagi problémáik alapvető fiziológiai szükségleteikben is hiányt eredményezhetnek. Ugyanakkor a megkérdezettek 7,5%-a – minden 13. háztartás – bizonyult felmérésünk során halmozottan hátrányos helyzetűnek, depriváltak a vizsgált alapvető fiziológiai és anyagi biztonsági szükségleteik tekintetében. Pontosabb behatárolásuk végett fontos tudnunk, hogy az érintett háztartások milyen szocio-demográfiai mutatókkal bírnak.

A legtöbb vizsgált alapvető szükséglet esetében szignifikáns, de gyenge kapcsolatot találtunk (a Phi maximum a 0,286-s, a Cramer'V a 0,165-s értéket érte el) az iskolázottsággal, a családi állapottal, illetve a városrészsel. Nem találtunk értékelhető kapcsolatot viszont sem a nemmel, sem az életkorral. Iskolázottság tekintetében elmondható, hogy a maximum általános iskolai végzettségűek körében a többi végzettségi csoportba tartozókhöz képest átlagosan kétszer nagyobb azoknak az aránya, akik nem tudják megvenni a szükséges élelmiszereket, a számlák befizetésével rendszeresen küszködők között is a mintán belüli arányuknál lényegesen nagyobb (2,5x) arányban találjuk őket. Ez teljességgel érthető, hiszen a munkaerő-piaci esélyeiket, illetve a jövedelmeket tekintve lényegesen rosszabb helyzetben vannak, mint kvalifikáltabb társaik. Családi állapot tekintetében az elváltak és az özvegyek felülreprezentáltak a hiányt szenvedők körében. Településrészt tekintve a kedvezőtlen helyzetben lévők körében egyértelműen felülreprezentáltak az Újváros-Sziget és a Gyárváros-Likócs városrészekben élők, de egy-egy szükséglet kielégítésében hátrányt szenvedők körében más településrészek is megjelennek, pl. a szükséges élelmiszerek megvásárlása sokak számára problémát okoz Szabadhegy-József A. lakótelep-Kismegyér városrészben.

Egészség, vitalitás

Részben a fiziológiai, részben a biztonsági szükségletek közé sorolhatjuk a lehető legjobb egészséget, a megfelelő életerőt, vitalitást is, melyek vizsgálatára szintén törekedtünk kutatásunk során.

Szervezetünk megfelelő működéséhez egészségünk fenntartása alapvető szükségletünk. Ez egyaránt jelent testi, lelki és szociális jóllétet (WHO), melyhez a fizikai, pszichikai, szellemi és társadalmi tényezők megfelelő szintje, színvonala szükséges, hiszen az egészséget számos befolyásoló tényező bonyolult hierarchikus kapcsolatrendszere határozza meg (Vitrai – Vokó 2002; Determine Konzorcium 2010; OEI 2010). Így szerepe van abban az öröklött egyéni tulajdonságok mellett az életmódnak, a fizikai-anyagi környezetnek, pszicho-szociális tényezőknek, az egészségügynek, de a szélesebb társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális és természeti környezet állapota, illetve történései, folyamatai is mind befolyásoló erővel, hatással bírnak.

Válaszadóink közel harmadára (29%) kismértékben, míg kétötödére (42%) nagyrészt (29,4%) vagy teljesen (12,6%) igaz, hogy rendszeresen érzi magát fáradtnak, kimerültnek, ami akár a munkateljesítmény, akár más szerepek (pl. családi [házastársi, szülői] szerepek) teljesítésének romlását eredményezheti. Az egészséget és a teljesítőképeséget is veszélyeztető kimerültségben érintettek viszonylag magas arányának magyarázata lehet, hogy sokan erejükön felül próbálják a számukra megfelelő/elfogadható életszínvonalat, anyagi jólétet biztosítani. Ugyanakkor a rendszeres fáradtságban, kimerültségben szenvedőknek nagyobb esélye van arra, hogy előbb-utóbb fizikai tünetekben, betegségek formájában is megnyilvánuljon ez az állapot; szignifikáns, igaz gyenge közepes kapcsolatot találtunk a két változó között (mind a szubjektív egészségkép [Cramer'sV 0,335], mind az objektív, orvos által megállapított betegségek [Cramer'sV 0,304] vonatkozásában). Azok többsége (74%-a), akikre teljes mértékben igaz, hogy rendszeresen fáradtak, kimerültek, valamilyen betegséggel küzd, ugyanakkor azok, akikre egyáltalán nem igaz ez az állítás, többségében (71,3%) egészségesnek vallották magukat. Egyébiránt a kérdőívet kitöltők több mint fele (54,7%) bevallása szerint nem szenved semmilyen betegségben, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy magas azoknak az aránya (45,3%), akiknek van valamilyen orvos által megállapított betegsége. Sokaknak (24,6%) nem is egy, hanem legalább kettő vagy annál is több betegség rontja az életminőségét. A legtöbben magas vérnyomásban szenvednek (a betegséget jelölők 70%-a [az összes megkérdezett harmada]), mozgásszervi, reumatológiai panaszokkal (42 [19]%), és/vagy szív- és érrendszeri problémákkal (24 [10,8]%) küzdenek. A betegségek nagy része tehát olyan civilizációs betegség, amelyet megfelelő életmóddal és az orvosi rendelkezések betartásával 'kordában', illetve olyan szinten lehet tartani, amely a mindennapi életet nem terheli oly mértékben, hogy az ne lenne elviselhető. Feltehetőleg ezzel is magyarázható, hogy a betegséggel küzdők magas aránya ellenére egészségi állapotával a megkérdezett győriek döntő többsége (78,7%-a, azaz az 'egészségesek' arányánál [54,7%] jóval nagyobb hányad) részben vagy teljesen elégedett (négyes skálán 3, ill. illetve 4 érték). Ezzel összhangban elmondható, hogy szubjektív egészségképük többségében pozitív (ötös skálán átlagérték 3,56), közel felük (47,5%) jónak, míg 11%-uk kiválóan értékelte egészségi állapotát. A győriek többségének egészségi állapota tehát – akár az objektív, akár a szubjektív mutatókat nézzük – kedvező. Az egészségi állapot szubjektív értékelését tekintve az némileg jobb, mint a 2009-es Európai Lakossági Egészségfelmérés (ELEF) magyarországi megkérdezése során kapott országos eredmény, ahol összességében 54,2% volt azoknak az aránya, akik jónak vagy nagyon jónak ítélték egészségi állapotukat (Egészségfelmérés... 2010, 2.). Hasonlóan jobb értékeket találtunk az egészségüket határozottan kedvezőtlennek minősítők arányára vonatkozóan is, a válaszadók összességében kilencede értékelte egészségét rossznak (8,2%) vagy nagyon rossznak (2,9%), ez jóval alacsonyabb arány, mint a 2008-as életkörülményeket vizsgáló SILC-felmérés¹² Magyarországra vonatkozó eredménye, ahol is a magyarok 19,2%-a értékelte „nagyon rossznak” vagy „rossznak” egészségi állapotát (Egészségfelmérés... 2010, 2). A győri adat (11,1%) nem az országos, sokkal inkább az EU-átlaghoz (9,5%) közelít. A térség kedvezőbb jövedelmi, munkavállalási, ellátásokhoz, szolgáltatásokhoz való hozzáférései stb. helyzete a lakosság kedvezőbb egészségi

12 Statistics on Income and Living Conditions.

állapotában is visszaköszön. Szubjektív mutatók mellett objektív mutatók is ezt támasztják alá, pl. a születéskor várható átlagos élettartam Győr-Moson-Sopron megyében a férfiak esetében Budapest után a második legmagasabb (2013-ban 71,95 év), de a nők esetében is az élbolyba tartozik (78,7 év) (KSH 2013). Az ELEF magyar adatai szerint a felnőtt lakosság többségének (69%), a férfiak kétharmadának, a nők kb. háromnegyedének van valamilyen krónikus betegsége (Egészségfelmérés... 2010, 3). Győri viszonylatban lényegesen kedvezőbb arányokat találtunk: mint fentebb írtuk orvos által megállapított krónikus betegségről a győri megkérdezettek kevesebb, mint fele (45,3%)¹³ számolt be. Győrben is azok a legelterjedtebb betegségek, amelyek országos viszonylatban: mozgásszervi betegségek; magas vérnyomás; szív- és érrendszeri betegségek, de az előfordulási gyakoriság a magas vérnyomást kivéve országosan lényegesen magasabb, mint városunkban.

Az egészségi állapotra, az egészségkárosodással járó krónikus betegség(ek)ben való érintettségre legnagyobb befolyásoló erővel az életkor van (Cramer1sV 0,567); triviálisnak tűnő megállapítás, hogy az egészségi állapot az életkor növekedésével romlik.¹⁴ Szignifikáns, ugyanakkor gyenge hatással bír az iskolai végzettség is,¹⁵ a nemmel viszont nem találtunk értékelhető kapcsolatot sem a betegségben való érintettségre, sem a szubjektív egészségképre vonatkozóan.

Az egészség egyéni és társadalmi érték és egyben erőforrás is (pl. WHO 1998; A DETERMINE Konzorcium 2010; OEI 2010; WHO 2011; Adressing the social determinants of health... 2012; Governance for health in the 21st century 2012), megőrzéséért és fejlesztéséért mind társadalmi, mind egyéni szinten is felelősek vagyunk. A lehető legjobb egészségi állapot eléréséért, fenntartásáért folyamatosan tennünk kell (fenntartó, megerősítő, fejlesztő, támogató tevékenységeket) (Grintz 2006). Felmérésünk során próbáltunk tájékozódni arról is, hogy egészségük megóvása érdekében milyen tevékenységeket végeznek a megkérdezettek, mennyire tekintenek szükségletként az egészség fenntartására, megőrzésére. A legjellemzőbb, hogy a lehetőségeikhez mérten megpróbálnak egészségesen táplálkozni (89,9%),¹⁶ illetve az orvosok által felírt terápiákat alkalmazzák (gyógyszerek beszedése [88,7%]; gyógykezelések igénybevétele [80%]). A válaszadók döntő többsége megteszi e dolgokat. Kétharmaduk ügyel arra is, hogy rendszeresen (legalább évente) lássa orvos, akkor is, ha nincs panasza, nem beteg – ez az egészségmegőrzés szempontjából nagyon fontos preventív szemléletre utal. Ugyanakkor jóval kevesebben vannak azok, akik legalább heti 2x félórát sportolnak, bár a válaszadók fele – elmondása szerint – mozog ennyit. A válaszadók hetede

13 Ezt a jelentős eltérést azonban részben a felvételek között tapasztalható módszertani eltérések is eredményezhetik.

14 Eredményeink azt mutatják, hogy igazából az ötvenes korosztálytól növekszik meg a betegségteher markánsan, az e korcsoportba tartozóknak már több mint a fele (55%), a 70 éven felülieknek 88%-a küzd valamilyen krónikus betegséggel. A 18–39 év közötti korosztályokba tartozók körében ez az arány 16–17%, de a negyvenesek körében sem lépi át a 30%-ot.

15 A legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségűek körében tapasztalható szignifikáns eltérés a mintaátlagtól: a maximum általános iskolát végzettek kétharmada szenved valamilyen krónikus betegségben, a diplomások körében arányuk ennek a fele (34%) (mintaátlag: 45,3%).

16 A kapott válasz összhangban van a „Mennyire tartja egészségesnek saját táplálkozását?” kérdésre kapott eredménnyel, a válaszadók 88,4%-a egészségesnek ítéli táplálkozását (nagy rész 71,8%; teljes mértékben 16,6%).

edzőterembe, fitnessbe (is) jár. Egészségkárosító magatartások kerülése, csökkentése az e kérdésekre választ adók felére (pl. kevesebb alkoholt fogyaszt, mint korábban), illetve kb. harmadára (29–38%) (leszokott a dohányzásról; csökkentette az elszívott cigaretták számát) jellemző. Különböző feszültségcsökkentő eljárások (pl. jóga, masszázs) alkalmazása, igénybevétele még nem annyira gyakori, a kérdésre választ adóknak csupán negyede tesz így is testi-lelki egészsége megőrzéséért.

A fenti tevékenységeket megjelölő válaszok aránya mutatja, hogy a válaszadók jelentős része egészsége megőrzésére fontos szükségletként tekint és életmódjába próbál beépíteni olyan preventív elemeket (táplálkozás, szűrővizsgálatok, orvosi ellenőrzés, mozgás, kockázati tényezők 'kerülése'), amelyek hozzájárulnak a lehető legjobb egészség eléréséhez, fenntartásához. Ez a magatartás összhangban van azzal, hogy az egészség az értékszférában a család után a második legfontosabb értékelem (átlagérték négyes skálán 3,86); a megkérdezett győriek gyakorlatilag teljes köre számára nagyon fontos (86,6%) vagy fontos (12,2%).

Stabilitás, állandóság megélése mint szükséglet

A biztonsági szükségletek közé tartozik az állandóság, stabilitás, szervezethez való tartozás megélése is. A biztonság ezen formája iránti szükségletet olyan állításokkal, illetve kérdésekkel próbáltuk mérni, melyek a megszokott dolgokhoz való ragaszkodás mértékére, az idegen környezetben való lét megélésére, valamint az új helyzetekkel, kihívásokkal való szembesülésre vonatkoznak. A megkérdezettek közel háromnegyede az állandóságot szereti maga körül, részben vagy teljességgel igaz rájuk, hogy erőteljesen ragaszkodnak a megszokott szokásaikhoz, dolgaikhoz, és többségük a tradíciók tiszteletben tartását fontosabbnak tartja, mint az újítást, változtatást (pl. új ötletek, új dolgok megvalósítását, kipróbálását). Arányuk szignifikánsan magasabb az idősebbek (60 éven felüliek), míg alacsonyabb a fiatalok (18–29 és 30–39 évesek) körében. A megszokott dolgokhoz erőteljesen ragaszkodók magas arányának tükrében nem meglepő, hogy a válaszadók meghatározó hányada (42,2%) nem igazán szereti, ha ki kell lépnie a komfortzónájából, nem szereti, ha új helyzetekkel, kihívásokkal találja szembe magát, idegenkedik az új, ismeretlen dolgoktól. Ők szignifikánsan magasabb arányban vannak a 70 éven felüliek, illetve az alacsony iskolázottságúak körében. Az új dolgokkal szembeni teljes nyitottság a megkérdezetteknek csupán kevesebb, mint harmadára (28,6%) jellemző. Ők felülreprezentáltak a 18–29 évesek és a diplomások körében. Az életkorral és az iskolai végzettséggel fennálló gyenge kapcsolat mellett szignifikáns összefüggés mutatható ki a bizalom mértékével is: azok körében, akik nem szeretik az új helyzeteket, felülreprezentáltak azok, akikre alapvetően a bizalmatlanság („nem bíznak meg senkiben”) a jellemző.

A válaszadók összességében kétötöde állította azt magáról (30%-ára részben, 10%-ára teljességgel jellemző), hogy folyamatosan keresi a kihívásokat, tehát – szubjektív véleménye szerint – nemhogy nem ijed meg a kihívásoktól, de maga keresi azokat. Az új helyzetekre nyitottak körében lényegesen magasabb az arányuk (58,6%). A két dolog kapcsolata adja azt is, hogy a diplomások és a 30–39 évesek körében szignifikánsan felülreprezentáltak, míg az általános iskolai végzettségűek és a legidősebbek (70 éven felüliek) körében alulreprezentáltak a kihívásokat keresők. Az új helyzetekkel szem-

beni tartózkodással kapcsolatosan az is elmondható még, hogy a válaszadók többsége (kétharmada) esetében – szerencsére – ez a társas kapcsolatok alakítására nem vonatkozik, nem igaz, hogy idegen környezetben, idegen emberek között ne éreznék magukat biztonságban, hogy kerülnék ezeket a helyzeteket. A megkérdezettek 11%-a azonban úgy nyilatkozott, hogy teljességgel igaz rájuk ez az állítás, ők azok, akik idegen emberek társaságában bizonytalanok, bizalmatlanok, zártak, frusztráltak, visszautasítóak lesznek. Körükben felülreprezentáltak az időskorúak (60 éven felüliek) és a kvalifikálatlanok, valamint a bizalommal/bizalmatlansággal való kapcsolat itt is kimutatható (Crammer'sV 0,240; korreláció 0,356).

A bizalom léte, megfelelő mértéke nélkülözhetetlen a társadalom „egészséges” működéséhez, a társadalmi tőke alapját képezi, szükségszerű feltétele az emberek közötti együttműködésnek, csoportos tevékenységnek (Fukuyama 1997; 2000). Egyéni szinten személyiségünk stabilitásához, fizikai és mentális jóllétünkhöz elengedhetetlen: „A bizalom áthidalja a teret és az időt, megszüntetvén azt az egzisztenciális szorongást, mely alakot öltve elviselhetetlen érzelmi gyötrelmeket és örökös viselkedészavarokat okozna” (Giddens 1990, 97).

A mások (személyek, egyének) és a különböző társadalmi intézményekben való bizalom mértékéből tehát következtethetünk a társadalom állapotára, illetve egyéni szinten mutatja, hogy az emberek mennyire érzik úgy, hogy egy biztonságot¹⁷ jelentő/közvetítő milióban élnek. A bizalom meglétének vagy hiányának az érzete alapvető biztonságérzetünk és stabilitásunk szempontjából, ahol a bizalmatlanság az úr, ott kevésbé érzik biztonságban magukat az emberek akár a szó fizikai, akár pszichológia vagy szociális/közösségi értelmében. Különböző kutatások eredményei azt mutatják, hogy Magyarországon az intézményi szereplők iránti bizalom régóta alacsony szinten van, illetve hogy az embertársak, személyek iránti bizalom mértéke is csökkent (pl. Keller 2013; Közösségfejlesztők Egyesülete). A felmért győri háztartások körében is összességben elmondható, hogy nem túl magas a bizalmi index, tízes skálán mérve a hatos értéket¹⁸ számos esetben nem, vagy alig haladta meg a mért átlagérték. A személyek iránti bizalom általában magasabb mértékű, mint az intézmények iránti bizalom; legmagasabb bizalmi index – érthető módon – a családtagok, illetve a barátok irányában van (9,28,; illetve 8,65 volt az átlagérték – a családtagok esetében a válaszadók közel kétharmada, míg a barátoknál a harmada a tízes értéket jelölte be), ezt követik a kollégák és a munkaadó, feljükk még mindig magasabb a bizalmi index (7,8,; illetve 7,54). Amikor a nem közvetlen kapcsolatban lévőkkel – a településen élőkkel, illetve általánosságban az emberekkel – szembeni bizalmat mértük, akkor már lényegesen alacsonyabb bizalmi szintet találtunk (6,71,; illetve 6,46) (6. ábra), ami bár még alapvetően a bizalom meglétét jelenti, de jelzi, hogy az már nem annyira általános. A válaszadóknak az ötöde, illetve a negyede hatos alatti értéket jelölt be (ez az arány az előzőekben volt, hogy nem érte el a 3%-ot sem, de mindenütt 14% alatt maradt), azaz meghatározó azoknak a hányada, akik a velük közvetlen ismeretségben nem lévő emberekkel, lakjanak

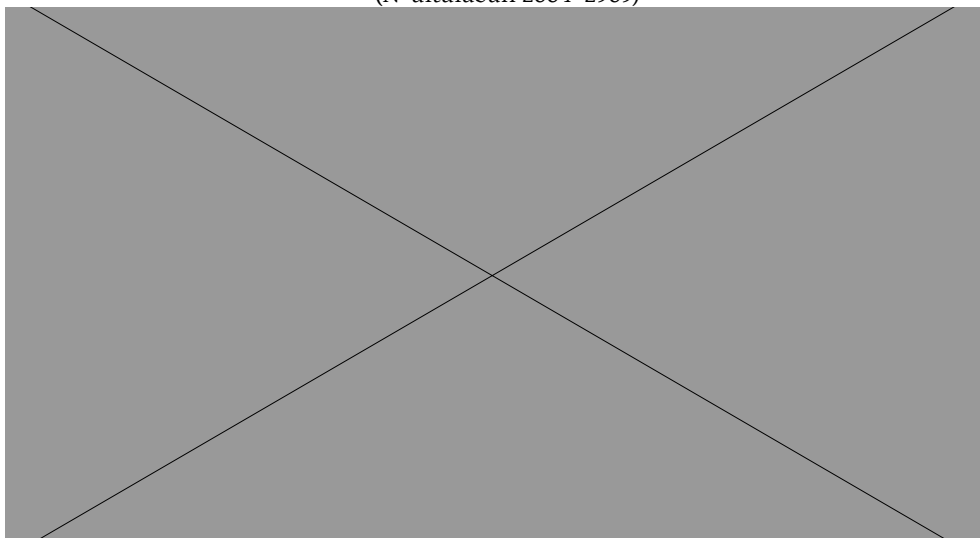
17 A biztonságon nemcsak közbiztonságot, hanem szociális és pszichikai biztonságot is értve.

18 Aki átlépi tízes skálán a hatos értéket, ott már egyértelműen pozitív irányú a válasz és a bizalom, míg alatta inkább alapvetően a bizalmatlanság, annak az intenzitása mérhető, illetve fejeződik ki.

akár ugyanazon a településen, városrészben, utcában, mint ők, alapvetően bizalmatlanok, tartózkodóak. Egy másik kérdés kapcsán válaszadóink közel ötöde (17,4%) tartotta magára nézve teljesen vagy nagyrészt igaznak azt az állítást, hogy igazából nem bíz meg senkiben. A maximum általános iskolát végzettek körében jóval nagyobb (26,2%), míg a Révfaluban és a Bácsán-Kisbácsán-Sáráson élők körében lényegesen alacsonyabb (5,; illetve 9,8%) az arányuk, de a kapcsolat egyik változó esetében sem szignifikáns.

Az intézményi bizalom a társadalmi szintű együttműködésről ad képet (Keller 2013). Az intézményi szereplőkkel szemben a legtöbb esetben (pénzügyintézetek, állam, egyház, egészségügyi intézmények, jogrendszer) inkább bizalmatlanság, mint bizalom tapasztalható (hatos alatti átlagértékek). Legmagasabb bizalmi index az oktatási intézményekkel szemben mutatkozik (6,83), mellettük – hasonlóan az Állampolgári Részvétel Hete rendezvénysorozatához kapcsolódó felmérés eredményeihez (Közösségfejlesztők Egyesülete) – az önkormányzatban (6,41) és a rendőrségben (6,34) bíznak leginkább a győriek (6. ábra).

6. ábra: Bizalom a személyekben és a társadalmi intézményekben, átlagértékek (N=általában 2884–2989)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

Összességében elmondható, hogy a személyi kapcsolatok magasabb bizalmi indexe feltehetőleg valamennyire ellensúlyozza az intézményekkel szembeni bizalmatlanságból (is) fakadó bizonytalanságot, de ez az alacsonyabb (megrendült?) bizalmi állapot a biztonság érzésének csak egy alacsonyabb szintjét, részleges meglétét tudja nyújtani.

Az ember társas lény, megfelelő emberi környezet híján nem fejlődnek ki bennünk emberi tulajdonságaink, és identitásunk kialakulásához is elengedhetetlen a valahová, valakihez tartozás érzése. Testi és lelki egészségünk megőrzéséhez szükségünk van a szeretetre, megértésre, a mások általi elfogadásra, a társas kapcsolatokra, így emberi

létünkhöz a fiziológiai szükségletekhez hasonlóan alapvetőnek tartom a társas (társadalmi-közösségi) szükségletek eme fajtáinak kielégítését, illetve az erre irányuló vágyat.

*Szeretet, társas támogatás, bizalmi kapcsolatok, kommunikáció*¹⁹

Mint már korábban írtuk: az értékvilág legfontosabb értéke a szeretet, legmeghatározóbb elemei a családi, valamint a baráti kapcsolatok. A legtöbbször számukra mód nyílik a szeretetigény kielégítésére, hiszen a megkérdezettek szinte teljes körére – nagyrészt (25,7%) vagy teljesen (68,7%) – igaz, hogy olyan emberek veszik körül, akik szeretik. Ha kis hányadban (5,6%) is, de vannak olyanok, akik nem mondhatják ezt el magukról, közöttük felülreprezentáltak a 70 éven felüliek és a 30–39 évesek, valamint, akik nem élnek párkapcsolatban (nőtlenek/hajadonok, az özvegyek és az elváltak is). A kapcsolat az életkorral azonban nem szignifikáns, a családi állapottal viszont az, de gyenge erősségű (Cramer'sV 0,150). Annak ellenére, hogy olyan sokan (94,4%) mondták azt magukról, hogy szerető emberek veszik őket körül, a szerető kapcsolatok hiányáról beszámoló arányánál többen szenvedik a társas támogatás hiányát: minden 6-7.(!) válaszadóra nagyrészt vagy teljesen igaz, hogy magányosnak érzi magát; minden 8. megkérdezett azt vallotta, hogy nincsenek közeli ismerősei, barátai, akikkel megoszthatná a gondjait, akikre számíthatna probléma esetén; és 7,7%-uk életében napok múlnak el úgy, hogy nem létesítenek másokkal kapcsolatot, nem beszélgetnek senkivel. Ők alapvető társas szükségleteiket nem tudják kielégíteni. Társas szükségleteik terén leginkább a legidősebb korosztályról mondható el, hogy hiányt szenvednek, de érintettebbek az alacsony iskolai végzettségűek, valamint akik nem élnek párkapcsolatban. A magányosok között felülreprezentáltak az elváltak és az özvegyek, alulreprezentáltak a házasok és élettársal élők; a kapcsolat szignifikáns, de gyenge (Cramer'sV 0,170). A várakozásainkkal ellentétben azonban a magányosság és az életkor között nem találtunk szignifikáns összefüggést. Azok körében, akikre nagyrészt vagy teljesen igaz, hogy nincsenek olyan közeli ismerőseik, barátaik, akikkel megoszthatnák a gondjaikat, akikre számíthatnának probléma esetén, a mintaátlagnál jóval nagyobb arányban találjuk az alacsonyan iskolázottakat és a legidősebb korosztály (70 éven felüliek) tagjait, alulreprezentáltak viszont a 18–29 évesek. A kapcsolat az iskolai végzettséggel szignifikáns, de gyenge (Cramer'sV 0,132), az életkorral azonban, hasonlóan a magányosság érzéséhez, nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat. A 70 éven felüli korosztály felülreprezentált azok körében is, akik azt nyilatkozták magukról, hogy nagyrészt vagy teljesen jellemző rájuk, hogy napok telnek el úgy, hogy nem beszélgetnek senkivel. Az életkor azonban ez esetben sem bír szignifikáns magyarázó erővel.

A vizsgált változók (baráti, bizalmi kapcsolatok, társas támogatás, kommunikáció) között közepesen erős korreláció áll fenn, a szeretetigény teljesülésével érdekes módon a kapcsolat gyengébb, és természetesen negatív irányú (akiket szerető embertársak vesznek körül, azokra kevésbé jellemző, hogy magányosak, hogy nincsenek bizalmi, baráti kapcsolataik, illetve, hogy nem tudnak beszélgetni senkivel sem) (4. táblázat).

19 A fejezetben szereplő társas szükségletek kielégítettségét, illetve annak hiányát úgy mértük, hogy négyfokozatú Likert skálán jelöltettük a megkérdezettekkel, mennyire jellemzőek/igazak rájuk az adott társas szükségleteket kifejező állítások.

4. táblázat: Korreláció mértéke néhány társas szükséglet között

	Szeretet „Olyan emberek vesznek körül, akik szeretnek” ^x	Baráti, bizalmi kapcsolatok „Nincsenek közeli ismerőseim, barátaim, akikkel megoszthatnám a gondjaimat, akikre számíthatnék probléma esetén”	Társas kapcsolatok „Magányosnak érzem magamat”	Kommunikáció, kapcsolat „Napok múlnak el úgy, hogy nem beszélgetek senkivel”
Szeretet „Olyan emberek vesznek körül, akik szeretnek” ^x	1	-,317	-,272	-,308
Baráti, bizalmi kapcsolatok „Nincsenek közeli ismerőseim, barátaim, akikkel megoszthatnám a gondjaimat, akikre számíthatnék probléma esetén”	-,317	1	,485	,537
Társas kapcsolatok „Magányosnak érzem magamat”	-,272	,485	1	,461
Kommunikáció, kapcsolat „Napok múlnak el úgy, hogy nem beszélgetek senkivel sem”	-,308	,537	,461	1

Megjegyzés: x Az adott társas szükségleteket az idézőjelben szereplő állításokkal mértük. Szignifikanciaszint kisebb, mint 0,01.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A kapcsolattartás szükségletét némileg már érintettük, amikor a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságnál a számítógépek, laptopok, illetve okostelefonok meglétéről vizsgálva arról írtunk, hogy napjaink infokommunikációs világában gyakorlatilag alapvető szükségletté vált az IKT eszközök folyamatos elérhetősége, használata (Viitanen – Kingston 2013) a célból, hogy ezen eszközök segítségével helytől és időtől függetlenül (bárhol és bármikor) kapcsolatba tudjunk lépni szeretteinkkel, ismerőseinkkel, hírt kaphassunk másokról és hírt adhassunk magunkról, átélhessük az összekapcsoltság érzését. Viszont ezen eszközökben is, amelyek segítséget jelenthetnének a magány leküzdésében,

a távolabb élő ismerősökkel, hozzátartozókkal való kapcsolattartásban, pont azok szenvednek leginkább hiányt, akikre a leginkább igaz, hogy híján vannak barátokban, társas kapcsolatokban, szenvedik a magányt (legérintettebbek között vannak mindegyik esetben a 70 éven felüliek és az alacsony végzettségűek).

Valahová tartozás, részvétel szervezetekben, közösségekben

Hovatartozásunk, identitásunk szempontjából fontosak azok a közösségek is, amelyekre egy-egy klubban, egyesületben – civil szervezetben – vagy más szerveződésben találunk, másrészt ezek a formális és informális közösségek sokrétű személyes kapcsolatrendszer kiépítésére és fenntartására adnak lehetőséget, integrálják a társadalomba az egyént. Minél többen vesznek részt ilyen szervezetek munkájában, kapcsolódnak be különböző klubokba, körökbe, annál magasabb a társadalmi integráltság mértéke, erősebbek az emberek közötti érzelmi és információs hálók, illetve annál több bizalom és együttműködési készség halmozódik fel a társadalomban (Putnam 2000).

Felmérésünk eredményei alapján elmondható, hogy a győriek döntő többségében nincs igény arra, hogy tartozzanak különböző közösségekhez, részt vegyenek társadalmi szervezetek tevékenységében. Ez annak ellenére van így, hogy a megkérdezettek kétharmada (68%) – teljes mértékben (27,4%) vagy nagyrészt (40,7%) – fontosnak tartja, hogy tartozzon valamilyen csoporthoz, közösséghez. Feltehetőleg azonban ezt többnyire a családi, rokoni, baráti, esetleg munkahelyi közösségekre értik, így ezen szükségletük kielégítésére nem egyéb közösségekben, pl. civil szervezetekben, klubokban, körökben való részvételben látják a lehetőséget – valószínűsíthető, hogy pont azokra érvényes ez, akik csak részben tartották magukra nézve igaznak a valahová tartozás fontosságának állítását. Állításunkat alátámasztani látszik az a tény, hogy a formális civil/nonprofit szervezetekbe, más közösségekbe bekapcsolódók körében alulreprezentáltak azok, akik egyáltalán nem vagy csak kismértékben tartják fontosnak a közösséghez tartozást, és felülreprezentáltak, akik határozottan amellet foglaltak állást, hogy számukra ez a dolog fontos. Másrészt minél inkább fontos valaki számára a közösséghez tartozás, annál inkább jellemző, hogy ténylegesen is mutat ilyen jellegű aktivitást, és be is kapcsolódik valamilyen társadalmi csoportba, szervezetbe (5. táblázat). A két változó között szignifikáns, de nem túl erős kapcsolat mutatható ki (Cramer'sV 0,231).

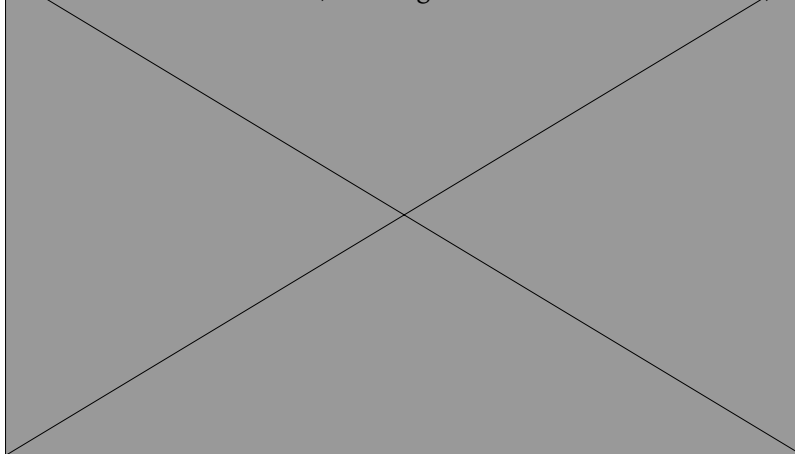
5. táblázat: A közösséghez tartozás fontosságának megítélése és a társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvétel közötti kapcsolat, N=977 (%)

		Részt vesz-e, bekapcsolódik-e társadalmi szervezetbe(n), közösségekbe(n)		Összesen
		Nem	Igen	
„Fontosnak tartom, hogy tartozzak valahová (közösséghez, csoporthoz)” állítás mennyire jellemző/igaz	egyáltalán nem jellemző/igaz	83,3 10,6	16,7 4,4	100,0 8,6
	kismértékben jellemző/igaz	79,7 27,4	20,3 14,6	100,0 23,2
	nagymértékben jellemző/igaz	67,6 40,7	32,4 40,8	100,0 40,7
	teljes mértékben jellemző/igaz	52,6 21,3	47,4 40,2	100,0 27,4
Összesen		67,7 100,0	32,3 100,0	100,0 100,0

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Mint az 5. táblázatból látható, válaszadóink többsége nem aktív a különböző társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvételt illetően; hasonlóan más kutatások eredményéhez (pl. Nárai 2008; Nárai – Reisinger 2014) összességében a megkérdezettek harmadáról mondható el, hogy részt vesznek ilyen szervezetekben, tartoznak formális közösségekhez (7. ábra). Eredményeink alapján az is megállapítható, hogy akik ilyen jellegű társadalmi aktivitást mutatnak, azok nagy része (közel fele – 44,5%) nemcsak egy közösséghez, szervezethez tartozik, negyedük kettő, ötödük három vagy annál több klub, egyesület, közösség életébe kapcsolódik be; van tehát egy szűkebb réteg (a teljes minta hetedét alkotják ők), akik számára meghatározó, fontos a társadalmi létnek ezen oldala. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szervezeti, közösségi tagság nem minden esetben jelent aktív részvételt, tényleges tevékenységet, válaszadóink 6,5%-a (a közösségi, szervezeti részvételt jelölők ötöde) saját bevallása szerint tartozik ugyan valamilyen (egy vagy akár több) önszerveződéshez, de annak munkájába aktívan nem kapcsolódik be (7. ábra).

7. ábra: Társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvételi aktivitás, N=3026 (%)

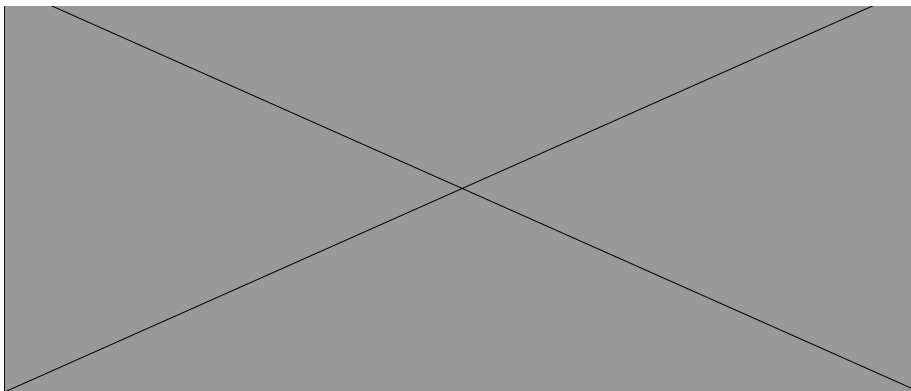
Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Jelen kutatásunk eredményei szerint a közösségi, társadalmi szervezeti részvételre, illetve annak aktivitására szignifikáns hatással az iskolai végzettség, illetve a foglalkozás van, más kutatásokkal ellentétben (pl. Nárai 2008) sem a nemmel, sem az életkorrall vagy a családi állapottal nem találtunk értékelhető kapcsolatot. Bár elmondható, hogy a 70 éven felüliek körében némileg magasabb (36%) a szervezetekben, közösségekben résztvevők aránya, mint a többi korosztályban (30,1–31,3% között), de az összefüggés nem szignifikáns. Az iskolai végzettség és az, hogy milyen munkát végez, milyen beosztásban dolgozik valaki azonban magyarázó változóként működik, igaz a kapcsolat egyik esetben sem túl erős (Cramer's V 0,208; illetve 0,200). Megállapítható, hogy a társadalmi szervezetek, csoportok tevékenységébe bekapcsolódók között egyértelműen felülreprezentáltak a magasán kvalifikáltak, különösen az egyetemet végzettek, ezzel összefüggésben a diplomás szellemi foglalkozásúak és a közép- és felsővezetők. Az iskolai végzettség növekedésével fokozatosan emelkedik (több mint kétszeresére) a formális és/vagy informális közösségekbe bekapcsolódók aránya: míg a képzetlenek és az alacsonyabban képzettek (maximum szakmunkás végzettség) kevesebb, mint negyede, addig az érettségizettek harmada, a diplomásoknak viszont mintegy a fele mutat ilyen jellegű társadalmi aktivitást. Ugyanakkor a főiskolai és az egyetemi végzettségűek között is jelentős (10 százalékpontnyi) különbséget tapasztalhatunk az utóbbiak javára, a legmagasabban kvalifikáltak több mint felére (52,9%) jellemző a közösségi részvétel, a főiskolai diplomával bírók körében szintén lényegesen a mintaátlag feletti a 'résztvevők' aránya, de nem éri el az 50%-ot (42,6%). Ha a foglalkozást nézzük, elmondható, hogy kiemelkedően magas (54,5%) a szervezeti, közösségi részvétel a közép- és felsőszintű vezetők körében, de a diplomához kötött szellemi munkakörben dolgozóakra is nagyobb mértékben (44,6%) jellemző a közösségi aktivitás, míg legalacsonyabb a képzetlen fizikai dolgozók (20,4%), valamint a szakmunkások (23,3%) körében.

A közösségek, egyesületek, klubok lehetőséget nyújtanak tagjaik számára sokrétű személyes kapcsolatrendszer kiépítésére és fenntartására, ezáltal a társas érintkezés gyakorlására, közösségi támogatás megélésére. Ez különösen azok számára lehet(ne) meghatározó, akiknek családi, rokon, baráti kapcsolatai nem kielégítőek (nincsenek, távol vannak stb.), esetükben nyújthatna segítséget a társas szükségletek kielégítésében. Eredményeink azonban azt mutatják, hogy a társas szükségletekben hiányt szenvedők döntő többsége nem ismeri ezt fel, pl. akik nagyrészt vagy teljesen magányosnak érzik magukat, a mintabeli jellemzőknél passzívbabak a közösségi aktivitást tekintve, csupán negyedük-hetedük tartozik valamilyen közösséghez vagy kapcsolódik be civil szervezetbe, döntő többségük tehát távol marad azoktól (is).

Az egyes szervezet-, közösségformákat önállóan nézve a bekapcsolódók aránya külön-külön maximum a 10%-ot éri el (vallási közösségek), de az igazából aktívan tevékenykedők aránya ennél jóval alacsonyabb, a vizsgált 14 féle társadalmi szervezetből/közösségi formából csupán a vallási közösségek, illetve az informális baráti társaságok esetében közelíti az 5%-ot, minden más szervezet, közösség esetében az alatt marad (8. ábra).

8. ábra: Az egyes társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvétel aránya, N=3026 (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Összességében legnagyobb (5% feletti) arányban a vallási közösségek²⁰ (9,9%) mellett informális baráti társaságok (7,5%), sportklubok, sportegyesületek (7,0%), szakmai szervezetek (6,5%) tagjai, illetve idősek klubja (5,6%), szabadidős, hobbi szervezetek (5,6%), valamint szakszervezetek (5,3%) tevékenységébe kapcsolódnak be a megkérdezettek. Legkevesbé jellemző a nemzetiségi, etnikai szervezetekben (1,3%) és az önkormányzati testület (1,2%), illetve a pártok, politikai szerveződések (1,9%) munkájában való részvétel.

Mint írtuk, összességében a megkérdezetteknek csupán a harmada kapcsolódik be ezekbe a közösségekbe, társadalmi szervezetekbe, és csak negyede teszi ezt aktívan, ami jól mutatja, hogy az e fajta közösségi kötelékek gyengék, társadalmi integrációs szerepük az emberek többsége esetében nem tud érvényesülni.

20 A vallási közösséghez tartozók körében egyértelműen felülreprezentáltak az egyház tanítását követő vallásos emberek. Érthető módon a körükben szignifikánsan magasabb a vallási közösséghez tartozók aránya (35,6%), mint a nem vallásosak (0,6%), vagy a maguk módján vallásosak (7,8%) körében.

Humán szükségletek alakulása Győrben II. – Magasabb rendű aktivitási szükségletek

DR. NÁRAI MÁRTA

KULCSSZAVAK: szükségletek, depriváció, szükségletek hierarchiája

ABSZTRAKT: A tanulmány elsődlegesen a Maslow-i szükségletelméletből kiindulva mutatja be az alapvető emberi szükségletek érvényesülését, illetve kielégítettségét a győri lakosság vonatkozásában. A kérdéskör vizsgálatára a Győri Járműipari Körzet, mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze c. TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0010 számú projekthez kapcsolódó több mint háromezer fő megkérdezésével zajló kérdőíves felmérés adott lehetőséget. Eredményeink lehetőséget adtak a város deprivációs indexének meghatározására is. Kutatásunk során igazolást nyert, hogy az egyenlőtlenségek egy prosperáló térségben, így Győrben is erőteljesen jelen vannak, összességében 5-10%-os arányt képviselnek azok, akikről elmondható, hogy alapvető szükségleteik kielégítésében rendszeresen, tartósan és halmozottan hiányt szenvednek, azaz a szükségletek minden szintjén – tehát legalapvetőbb fiziológiai, biztonsági és közösségi-társas szükségleteikben is – depriválódnak. Kutatási eredményeink empirikusan alátámasztják azt is, hogy ez a hiányállapot valóban gátolja más jellegű szükségleteknek (pl. magasabb rendű aktivitások, környezet uralására irányuló törekvés, véleménynyilvánítás) nemcsak a kielégítését, de sok esetben a felismerését, tudatosulását is.

Megbecsülés szükséglete – önértékelés, elismerés, elégedettség

Pszichés stabilitásunk, személyiségünk integritásának része a pozitív énkép, az önbecsülés, önértékelés, önbizalom szükséglete, illetve a mások általi elfogadás, elismerés. Úgy gondolom, hogy szorosan összefügg ezekkel a dolgokkal az is, hogy mennyire vagyunk elégedettek magunkkal, életünk alakulásával, gyakorlatilag valamifajta oda-visszahatás érvényesül. Kérdőívünkben több állítással próbáltuk mérni a szükségletek eme szintjét is.

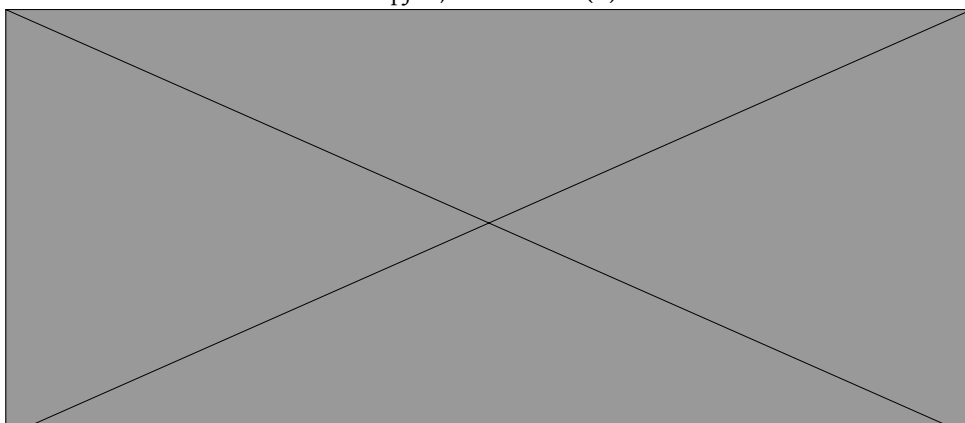
Elégedettség

Mentális állapotunkat és ennek következtében testi jóllétünket is meghatározza, és szükségleteink magasabb szintjeinek teljesülését befolyásolja, hogy mennyire vagyunk elégedettek önmagunk dolgaival, életünkkel, elért eredményeinkkel (az eredmények fogalmat

tágabb értelemben használva). Egy önmagával, sorsával, körülményeivel elégedett ember boldogabb kiegyensúlyozottabb, önértékelése, önbizalma magasabb, az önmegvalósítás szükséglete és az egyéni igények kielégítésén túl a tágabb társadalmi, közösségi célok, érdekek (igények, szükségletek) is előtérbe kerülhetnek.

A kérdőívet kitöltő győriek alapvetően elégedettek életük eddigi alakulásával (2,97 átlagérték négyes skálán), elért életpályájukkal (3,0), de leginkább lakás- és lakókörnyezetükkel (3,19), legkevésbé viszont jövedelmükkel (2,47) és jövőbeni kilátásaikkal (2,7). Átlagosan a válaszadók ötödéről-negyedéről (minimum 11,6%-a [jövedelem], maximum 34,7%-a [lakás- és lakókörülmények]) mondható el, hogy nagyon elégedett életével, körülményeivel. Van viszont egy szűkebb hányad (4–10%; jövedelem esetében 15%), akikre a teljes elégedetlenség a jellemző 9. ábra). Körükben felülreprezentáltak az alacsonyan iskolázottak, némely esetben a szakmunkás-végzettségűek is (életszínvonal, életpálya), a fizikai munkát végzők, az 50–59 éves korosztály, az elváltak, az anyagi problémával küzdők és a magányosak, az egészség tekintetében az idősek (60 éven felüliek) is. Az életükkel, sorsukkal teljes mértékben elégedettek körében viszont a magasán kvalifikáltak, a házasságban élők, a megtakarításokkal rendelkező, anyagi problémákkal nem küzdők, valamint a társas támogatásban, kapcsolatokban hiányt nem szenvedők képviselnek a mintabeli arányuknál szignifikánsan magasabb arányt. Az egészséget és a jövőbeli lehetőségeket tekintve a fiatalabb korosztályok is felülreprezentáltak. A szocio-demográfiai mutatók közül egyedül a nem nincs hatással az elégedettségre, illetve eredményeink azt mutatják, hogy az életkornál, iskolai végzettség-nél, családi állapotnál erősebb hatással bír az anyagi helyzet (vannak-e anyagi problémáik, rendelkeznek-e megtakarításokkal) és a társas támogatottság megléte arra, hogy valaki mennyire elégedett életével és körülményeivel (6. táblázat).

9. ábra: Az elégedettség mértéke a „Mennyire elégedett...?” kérdésekre adott válaszok alapján, N=984–1007 (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

6. táblázat: Az elégedettségre hatással lévő szocio-demográfiai mutatókkal való kapcsolat erőssége

Elégedettség	Életkor	Iskolai végzettség	Foglalkozás beosztása	Családi állapot	Szubjektív anyagi helyzet – van-e anyagi problémájuk	Anyagi biztonság érzése – rendelkeznek-e megtakarítással	Magányosság érzése (társas támogatottság hiánya-megléte)
élete eddigi alakulásával	- *	,175	,187	,153	,265	,257	,259
életpályájával	,113**	,203	,232	,117	,252	,247	,199
jövőbeni kilátásaival	,135	,165	,232	,119	,250	,210	,226
életszínvonalával	- *	,151	,212	,122	,321	,285	,192
egészségével	,208	,144	,182	,154	,147	,124**	,201
lakás- és lakókörnyezetével	- *	,131	,152	- *	,192	,164	,140
jövedelmével	,113**	,159	,183	,122	,302	,275	,143

Szignifikancia: ** p<0.01; * p<0.1

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Önértékelés, elismerés

A megkérdezettek tizede egyáltalán nem foglalkozik azzal, hogy mit gondolnak róla mások, negyedük viszont nagyon is fontosnak tartja ezt, de igazából válaszadóink összességében közel háromnegyedéről (72%) elmondható, hogy ad mások véleményére, számára fontos, hogy mit gondolnak róla, milyennek látják őt. Így a mások általi megbecsültség is lényeges lehet számukra. Válaszóink döntő többsége úgy érzi, hogy ismerősei, kollégái megbecsülik, 2%-uknak viszont egyáltalán nem teljesül, míg további 8%-uk is úgy érzi, hogy nem nagyon teljesül a mások általi megbecsülés iránti szükséglete. A megkérdezettek tizede tehát hiányt szenved e téren. Körükben felülreprezentáltak az anyagi problémáival küzdők, az alacsony iskolai végzettségűek (maximum általános iskola, illetve szakmunkás-bizonyítvány), a fizikai munkát végzők, illetve az alsó vezetőik és a nyugdíjasok, az elváltak, valamint a 70 éven felüliek és a nők. A magyarázó változókkal azonban a kapcsolat nem minden esetben szignifikáns (pl. nem, életkor, családi állapot).

Az önértékelés, önbizalom tekintetében eredményeink azt mutatják, hogy a válaszadók viszonylag magas hányada, több mint ötöde (22,7%) úgy érzi, hogy nem tudja megmutatni, ki is valójában. Egytizede pedig azt gondolja magáról, hogy semmiben sem jó, 3,5%-uknak

határozottan ez a véleménye önmagáról. A képzetlen fizikai munkát végzők, az anyagi problémával küzdők, a társas támogatás hiányától szenvedők (akik magányosnak érzik magukat, illetve azt érzik, hogy nem becsülik meg őket) körében szignifikánsan magasabb a magukról így vélekedők aránya. Ezeknek az embereknek sérült az énképe, kishitűek, önbizalom hiányban szenvednek. Ez negatívan befolyásol(hat)ja őket sikerességükben: társas kapcsolataik alakításában/alakulásában, munkateljesítményükben, eredményességükben, egyéb tevékenységeikben, tovább rontva helyzetüket és önértékelésüket.

Önmegvalósítás szükséglete – magasabb rendű aktivitási szükségletek

A Maslow-i szükségletpiramis élén az önmegvalósítás szükséglete áll, melyben az önki-fejezés képessége, az alkotás, a hasznosság érzése, a tudás iránti vágy, a körülöttünk lévő dolgok befolyásolása, alakítása és az esztétikai szükségletek (pl. szépségre, harmóniára, igazságra törekvés, szellemi célok) fejeződnek ki. Ezek a szükségletek már az önkiteljesedés szintjét jelentik, de nem feltétlenül csak a személyes képességek kibontakoztatását szolgálják, olyan „magasabb rendű aktivitási szükségletek” (Farkas 2004, 30.), amelyeken keresztül az egyéni érdekeken, személyes szempontokon túllépve a közösségi célok és érdekek (szükségletek) is megjelennek, a nem személyes életünkhöz tartozó dolgok (emberek, környezet) figyelembe vétele, értük való felelősségvállalás is része életünknek. A véleményük megjelenítésére, környezetük, közösségük alakítására tudatosan törekvő emberek felismerik, hogy nemcsak saját életükért felelősek, hanem aktívan részt kell venniük a személyes síkon túli dolgokban is; és (talán) felismerik azt is, hogy minden döntésüknek és cselekedetüknek van kollektív hatása a szűkebb, tágabb környezetükre (Barát 2012). Másrészt a környezet uralásának érzete hatalmi szükségleteinket is kielégítheti, hiszen annak tudata, hogy képesek vagyunk saját (és mások) sorsát alakítani, képesek vagyunk befolyásolni a körülöttünk lévő dolgokat, nemcsak elszenvedői vagyunk azoknak, az valamennyire a hatalom érzetével tölt(het)i el az embert.

A szükségletek eme szintjének is több szegmensét próbáltuk mérni, mint pl. önki-fejezés, hasznosság, kreativitás, tájékozottság a lakóhelyi dolgokban, véleménynyilvánítás fontossága, az egyéni érdekeken túli célok megjelenése (mint pl. a környezet és a szűkebb-tágabb közösség érdekében tett tevékenységek), a környezet dolgok alakítására való törekvés. Az e szükségletterület mérésére szánt állításaink közül több nemcsak egy-egy szegmens (szükségletcsoport) mérésére használható.

Önkifejezés, kreativitás, hasznosság érzése

Válaszadóink többségére (77,3%) részben vagy teljesen jellemző, hogy szeret olyan dolgokat csinálni, amelyekkel kifejezheti önmagát, 4,2%-ukra azonban egyáltalán nem jellemző ez. Többnyire sikerül is az önkifejezés, hiszen a megkérdezettek döntő többsége (80,3%) úgy nyilatkozott, úgy érzi, hogy meg tudja mutatni, ki is ő valójában. Kreativitás

tekintetében is kedvező vélekedéssel vannak magukról a megkérdezett győriek, csupán 3,9%-uk gondolja azt, hogy egyáltalán nem kreatív, ugyanakkor közel felük (45,5%) rendkívüli mértékben, kétötödük (41,2%) eléggé kreatívnek tartja magát.

Jóérzéssel, a hasznosság tudatával töltheti el az embert az, hogy másoknak segít. Az emberek többsége szereti a tapasztalatait megosztani másokkal – ez is a segítség egyik fajtája lehet-, ugyanakkor válaszadóink hatodára ez kevésbé (12,3%) vagy egyáltalán nem (4,5%) jellemző. Körükben felülreprezentáltak azok, akikre alapvetően a mások iránti bizalmatlanság a jellemző. Felmérésünk eredményei szerint válaszadóink döntően pozitívan viszonyulnak mások megsegítéséhez, a kérdőív ezen részét kitöltők (N=976) közel 90%-a – szubjektív véleménye szerint – örül, ha segíthet másoknak. Azt, hogy ezt a gyakorlatban hányan is teszik meg, pontosan nem tudjuk. Van információnk viszont az önkéntes tevékenység végzésére irányuló aktivitásról, ami részben választ ad az előző kérdésünkre. A másoknak való segítség egyik legspeciálisabb esete az önkéntes munkavégzés. Aki erre a szintre eljut, ott már a tágabb társadalmi-közösségi érdekek fontossága is megjelenik akkor is, ha sokakat ma már az önérdék valamilyen formája (pl. Anheier – Salamon 1999; Czike – Bartal 2004; Czike 2006) vezérel az önkéntesség gyakorlása során. A segítség, az önkéntes munka, jótékonykodás során átélt hasznosság tudata (valaki/k számára hasznos vagyok érzés) önértékelésünk szempontjából fontos összetevő; pozitív, önerősítő élmény, fontos lelki szükségleteket elégít ki (Scitovsky 1990).

Válaszadóink negyede nagyrészt érvényesnek tartja magára, hogy végez önkéntes munkát, valószínűleg ők azok, akik életük során minimum egyszer vagy néhányszor beleszórtak ebbe a dologba, akár pl. iskolai, munkahelyi programok keretein belül, vagy katasztrófákhoz, jótékonyági akciókhoz kötődően, de nem rendszeres ez a tevékenységük. A válaszadók tizede viszont nem ennyire ad hoc módon, illetve ritkán, hanem gyakrabban vagy rendszeresen önkénteskedik, legalábbis ennyien jelölték be azt, hogy teljes mértékben igaz rájuk az az állítás, hogy „Szoktam önkéntes munkát végezni”. Többségében (66,5%) tehát – nem meglepő módon – azok vannak, akikre nem jellemző ez a tevékenység. A győriek körében tapasztalható önkéntes munka végzésére irányuló aktivitás, – ha csak azokat vesszük, akik a „teljes mértékben jellemző” kategóriát jelölték be (őket tekintjük úgy, hogy többé-kevésbé rendszeresen önkénteskednek) – hasonló az országos arányokhoz, KSH adatok és más kutatások (pl. Czike 2006; Nárai – Reisinger 2014)²¹ adatai alapján ugyanis a felnőtt népesség kb. 11-12%-a végez szervezett keretek között (pl. civil szervezetekhez, oktatási, egészségügyi, kulturális, szociális intézményekhez, egyházakhoz kötődően) segítő tevékenységet.

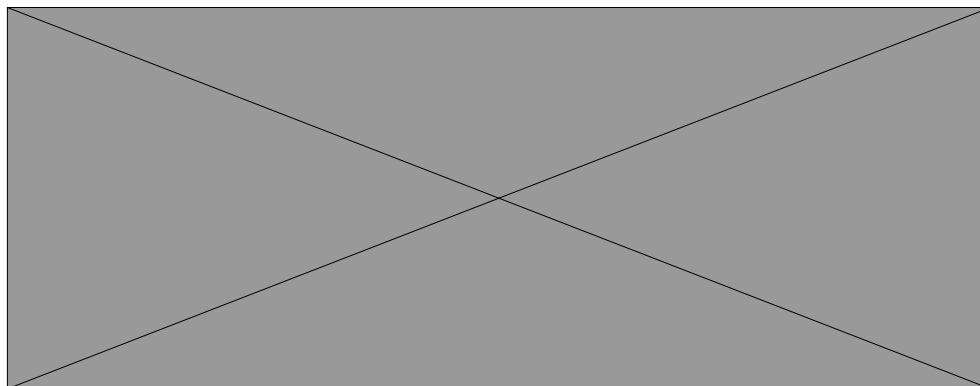
Eredményeink alapján elmondható, hogy az önkéntes munka végzésére a győriek körében nincs szignifikáns hatással sem a nem, sem a családi állapot és az életkor sem, bár elmondható, hogy az önkénteskedők között a mintabeli arányuknál nagyobb a 60–69 évesek és alacsonyabb a 18–29 évesek részaránya. Értékelhető hatással az iskolai végzettség és a foglalkozás (beosztás) bír, bár a kapcsolat nem túl erős (Cramer'sV 0,165–0,171). Az önkéntes munkát végzők körében felülreprezentáltak a diplomások, a szellemi foglalko-

21 A 2012-ben folytatott, több mint 1000 fős országos hatókörű kutatás során a minta összetételéből adódóan – felülreprezentáltak voltak a diplomások – némileg magasabb arányt (19%) tapasztaltunk.

zást végzők, illetve a közép- és felső vezetők, alulreprezentáltak a képzetlenek és a maximum szakmunkás-végzettségűek. Az iskolai végzettség emelkedésével nő az önkéntes munkát végzők aránya: a diplomások körében háromszor-négyszer magasabb a rendszeresen önkénteskedők és mintegy harmadannyi az egyáltalán nem önkénteskedők aránya, mint az alacsonyán iskolázottak körében (10. ábra). Így győri felmérésünk is alátámasztja azt a korábban megfogalmazott állításunkat (Nárai 2008; 2012), hogy az önkéntesek végzettségbeli összetételükénél fogva – döntő többségük minimum érettségizett, de közel felük felsőfokú végzettséggel bír –, komoly szellemi és innovációs tőkét képviselnek.

Arra, hogy valaki végez-e önkéntes munkát vagy sem, hajlandó-e erre idejét, tudását, tapasztalatát stb. áldozni, nemcsak az iskolai végzettség, képzettség van szignifikáns hatással, hanem az egyéb szervezeti, közösségi aktivitás is. Adományozásra és önkéntes munkára vonatkozó lakossági felmérések adatai azt mutatják, hogy nagyobb valószínűséggel válnak önkéntes segítők a civil szervezetekkel kapcsolatban, főként tagsági viszonyban állók, mint azok, akik nem kötődnek ilyen formában egyesületekhez, klubokhoz (Czakó et al 1995; Czike 2006; Nárai 2008). A Győrben kapott eredmények is azt támasztják alá, hogy az önkéntesség az emberek szociális elkötelezettsége mellett közösségi életükben gyökerezik: a családi, baráti kapcsolatok hatása, illetve a munkahelyi, iskolai lehetőségek, ösztönzések mellett a különböző társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvétellel és annak aktivitásával függ össze. A szervezetekhez, közösségekhez tartozók körében az azokba be nem kapcsolódókhoz képest háromszor magasabb az önkénteskedők aránya, míg a nagyon aktív közösségi életet élők körében ez az arány közel ötször nagyobb (10. ábra). Az önkéntesek többségét (58%) az egyéb szervezeti, közösségi aktivitást mutatók teszik ki.

10. ábra: Az önkéntes munkát végzők aránya iskolai végzettség, illetve szervezeti, közösségi aktivitás szerint, (N=976) (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Tudás és megértés – a környezetünk „uralására”, befolyásolására való törekvés

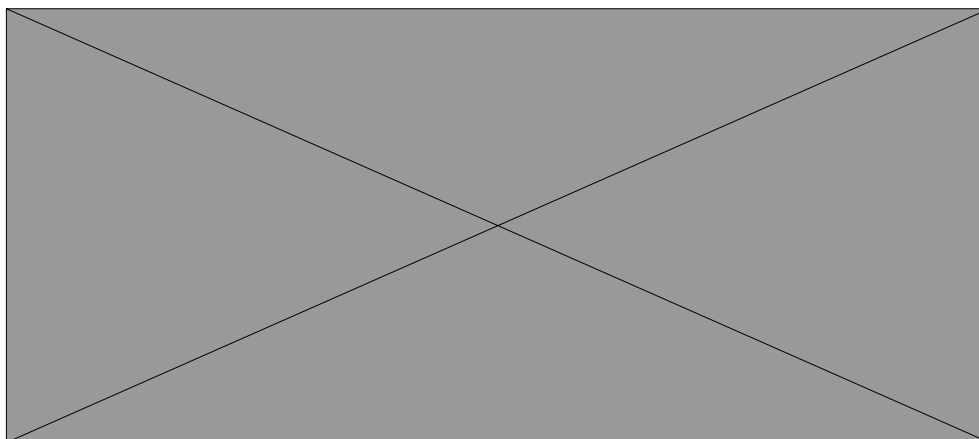
A szűkebb-tágabb környezetünk, így lakóhelyünk dolgaiban való tájékozottság hozzájárul ahhoz, hogy otthon érezzük magunkat a minket körülvevő miliőben, ami biztonsági szükségleteink szempontjából sem elhanyagolható tényező. Másrészt környezetünk 'uralásához', a folyamatok befolyásolásához szükségünk van arról ismeretekre, tudásra (tájékozottságra), csak az tudja hatékonyan, illetve érdemben befolyásolni az őt körülvevő világ alakulását, akiben megvan az igény és a hit²² annak alakítására, és aki megfelelő információkkal bír arról (szűk és tág környezetéről). Ez utóbbi szükséges ahhoz, hogy megértsük a körülöttünk zajló dolgokat, és hogy jó döntéseket hozzunk.

A kérdőívet kitöltő győrieknek csak nagyon kis hányadát (3,4%) nem érdekli egyáltalán, hogy mi történik szűkebb-tágabb környezetében, körükben a nők a mintabeli arányuknál (55%) lényegesen magasabb (64,5%), míg a férfiak alacsonyabb arányban (35,5%) képviselik magukat, de az összefüggés nem szignifikáns. Teljes mértékben érdeklődőnek a megkérdezettek fele (52%) jelölte magát. Körükben szignifikánsan magasabb azoknak az aránya (68%), akik napi szinten nagyrészt vagy teljes mértékben tájékozottnak tartják magukat a lakóhelyüket érintő dolgokban (teljes minta: 56%). Ugyanakkor a válaszadók több mint kétötödére (44%) a napra kész tájékozottság egyáltalán nem (10%) vagy csak minimális mértékben (34%) jellemző. A helyi és országos ügyekben való tájékozottságról skálakérdés formájában is próbáltunk információhoz jutni, melynek eredménye konzekvens az előbb leírtakkal: a válaszadók kétötöde nem vagy nem nagyon tartja magát tájékozottnak sem a helyi (37%), sem az országos ügyekben (39,5%) (tízies skálán 1-5 között értéket jelöltek). A nagyon jól tájékozottak aránya (8-10 közötti értéket megjelölők) a települési kérdéseket illetően sem haladta meg a 25%-ot (24,4%), országos ügyek esetében pedig 19% volt.

Felmérésünk eredményei alapján elmondható, hogy a lakóhelyi dolgokban való tájékozottságra hatással van az életkor és az iskolai végzettség, valamint az is, hogy melyik városrészben él valaki, bár az összefüggés mindegyik esetben gyenge (Cramer'sV 0,2 alatt van). Az életkor emelkedésével alapvetően egészen a hatvanas korosztályig nő a tájékozottak aránya, ugyanez mondható el az iskolai végzettség esetében is, emelkedésével fokozatosan növekszik azoknak az aránya, akik figyelemmel kísérik lakóhelyük ügyesbajos dolgainak az alakulását, informáltak, tájékozottak abban (11. ábra). Ez azt is eredményezi, hogy a napi szinten tájékozottak körében felülreprezentáltak a diplomások és az idősek, különösen a 60–69 éves korosztályba tartozók, alulreprezentáltak viszont a kvalifikálatlanok és a 18–29 évesek. Továbbá elmondható, hogy az eredmények alapján úgy tűnik, a Belvárosban, illetve Révfaluban élők tájékozottabbak, míg a gyárvárosiak és a Marcalvárosban élők viszont tájékozatlanabbak a lakóhelyüket érintő ügyekben.

22 Hit alatt itt azt a meggyőződést értjük, hogy valaki valóban hisz abban, hogy tettei, cselekedetei által hozzájárul a körülötte lévő világ alakulásához, alakításához, neki is van beleszólása a dolgok menetébe.

11. ábra: A lakóhelyi dolgokban tájékozottak^x aránya iskolai végzettség és életkor szerinti bontásban, N=983 (%)

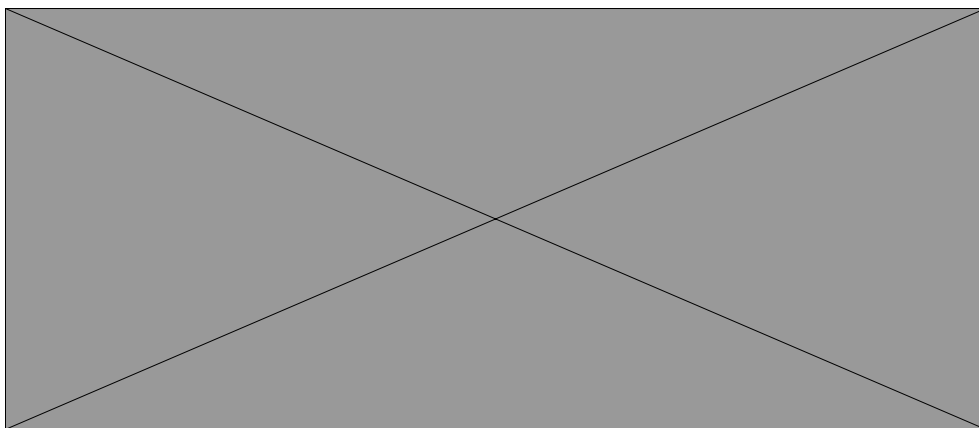
Megjegyzés: A „Napi szinten tájékozott vagyok a lakóhelyemet érintő dolgokban” állításra a nagyrészt igaz/jellemző, illetve a teljesen igaz/jellemző választ adók aránya alapján.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Az aktív állampolgársághoz nemcsak a tájékozottság, informáltság minimálisnál nagyobb mértékű szintje (lenne) fontos, hanem az is, hogy tudatos alakítója, formálója legyen az egyén a helyi társadalom, közösség életének, folyamatainak. Ehhez azonban fel kell ismernie, hogy nem csak egyéni szinten kell gondolkodni, hanem közösségi szinten is, másrészt el kell jutnia arra a szintre is, hogy éljen azokkal a részvételi formákkal, amelyek az őt érintő ügyekben, fejlesztési feladatokban való részvétellel akár véleménynyilvánítóként, akár megvalósítóként lehetőséget adnak (Reisinger 2010). Ez a felismerés, illetve aktivitás hatalommal, a saját és mások élete befolyásolásának, a szűkebb-tágabb környezet uralásának hatalmával ruházza fel az egyént.

Összességében a megkérdezettek többsége (76,6%) gondolja úgy – nagyrészt (47,6%) vagy teljesen (29%) –, hogy önmaga is alakítja, befolyásolja a körülötte lévő dolgokat. A válaszadók közel tizede (7%) azonban úgy érzi, hogy egyáltalán nincs befolyása az őt körülvevő dolgok menetére, alakulására. Az így érzők, vélekedők szignifikánsan magasabb arányban vannak a 70 éven felüliek (16,2%) és a képzetlenek (16,8%), valamint azok körében, akik nem tájékozottak a lakóhelyüket érintő dolgokban (23,5%) (12. ábra). Legerősebb hatással (Cramer's V 0,188; korreláció mértéke: 0,244) egyébiránt ez utóbbi, azaz a lokális dolgokban való tájékozottság van arra, hogy mennyire érzik azt válaszadóink, hogy ők is befolyásolják a körülöttük zajló folyamatokat; a magukat tájékozottnak tartó polgárok 84%-a érzi úgy, hogy hatással, befolyással van a lakóköznyezete, települése történéseire, azaz annak helyzete, jelene, jövője nem független tőle. Ugyanakkor a tájékozatlanok esetében csak felük (51,7%) gondolkodik így (12. ábra).

12. ábra: A lakóhelyi, társadalmi folyamatok befolyásolási hatásának megítélése^x iskolai végzettség és a lakóhelyi ügyekben való tájékozottság szerint (%)

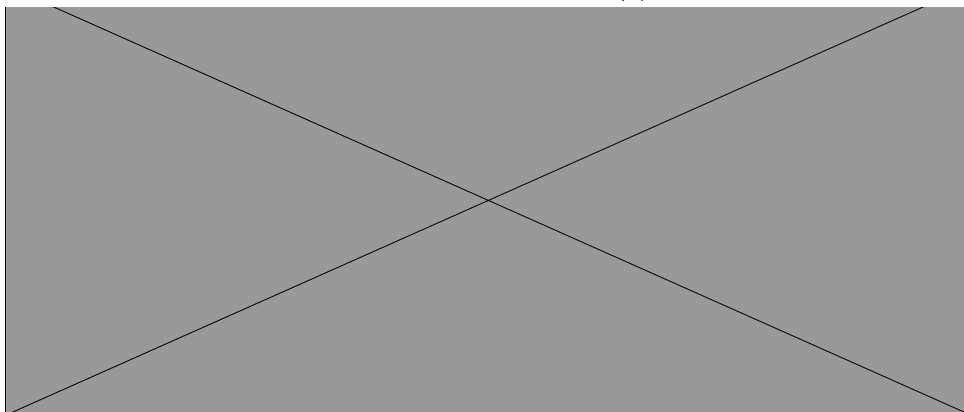
Megjegyzés: „Az „úgy gondolom, én is alakítom, befolyásolom a körülöttem lévő dolgokat” állításra adott válaszok alapján.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Azok nagy része, akik úgy gondolják, hogy befolyásolják a körülöttük zajló dolgok menetét, feltehetőleg tisztában vannak azzal, hogy a személyes életükben hozott döntéseknek, cselekvéseknek is van közösségi, illetve társadalmi hatása (gondoljunk csak pl. a gyermekvállalás területére, egyéni döntés, de messzemenő társadalmi következményei is vannak), ugyanakkor feltehetőleg nem érzik ennek meghatározó voltát, alulbecslik ennek a jelentőségét, illetve nem tudatos/célzott befolyásolásra törekszenek. Ezt alapvetően a következőkből kifolyólag feltételezzük: fény derült arra, hogy a megkérdezettek több mint fele (56%) valójában úgy érzi, hogy ő maga nem vagy csak kis mértékben (tíz-es skálán 1-5 között értéket jelöltek) tud hozzájárulni a település jobbá tételéhez, és csupán a válaszadók alig kilencede vélekedik úgy, hogy jelentős mértékben képes erre (tíz-es skálán 8-10 közötti értékek). Másrészt magas (44%) azoknak az aránya, akik egyáltalán nem vagy csak kevésbé tartják fontosnak, hogy hangot adjanak, illetve adhassanak a véleményüknek. Ha ez nem történik meg, akkor tudatos befolyásolásról kevésbé beszélhetünk. Láthatjuk, hogy azok, akiknek az életéhez nagyrészt (37,3%) vagy teljességgel (18,8%) véleményük felvállalása, megjelenítése is hozzátartozik, jóval kevesebben vannak (összességében 56,1%), mint a befolyásolásról pozitívan nyilatkozók (76,6%). Azok, akik egyáltalán nem tartják fontosnak, hogy véleményüket megjeleníthessék felülreprezentáltak a képzetlen, maximum általános iskolát végzettek, illetve az idősek (60 éven felüliek) és alulreprezentáltak a fiatalabb korosztályok (18–29, illetve 30–39 évesek) körében. Az életkor és az iskolai végzettség mellett szignifikáns és erősebb összefüggést találtunk a társadalmi szervezetekben, közösségekben való részvétellel, a lakóhelyi ügyekben való tájékozottság szintjével, de különösen a befolyásolással kapcsolatos véleményel (befolyásolási hatás megítélése). Azok nagy része, akik úgy érzik, hogy nincsenek hatással a körülöttük lévő dolgok alakulására, illetve nem informáltak a lakóhelyüket

érintő kérdésekben, történesekben, egyáltalán nem tartja szükségesnek azt, hogy véleményének hangot adhasson; az így vélekedők aránya a környezetüket 'befolyásolók' és a tájékozottak körében lényegesen alacsonyabb. A véleménynyilvánítást fontosnak gondolók arányát tekintve pedig fordított tendencia érvényesül (13. ábra). Megállapítható tehát, hogy az aktív állampolgárság felé mutató társadalmi aktivitás szükségletei részben összekapcsolódnak egymással, egymást erősítik, feltételezik. Az nagyon pozitív és előremutató, hogy válaszadóink összességében nagy részére (minimum felére) szubjektív megítélésük szerint a környezetük 'uralására' való törekvés – tájékozottság, befolyásolás/közösség-társadalom és környezet alakító-formáló hatás, véleménymegjelenítés fontosságának felismerése – nagyrészt vagy teljességgel jellemző, de az utóbbiak, azaz akik feltehetőleg ténylegesen tudatosak és aktívak lehetnek e téren, azért mégiscsak kisebbségben vannak (16–26%).

13. ábra: Véleménynyilvánítás fontosságának megítélése a társadalmi aktivitás egyéb mutatói szerinti bontásban (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Felmérésünk eredményei alapján még egy nagyon fontos megállapítást tehetünk: akik alapvető szükségleteikben (pl. étkezés, lakhatás, anyagi biztonság, társas kapcsolatok) hiányt szenvednek, azok körében jóval magasabb azoknak az aránya, akiket nem érdekel, hogy mi történik szűkebb-tágabb környezetükben, akik nem tájékozottak a lokális ügyekben sem, és akik úgy érzik, hogy nincs befolyásuk a körülöttük zajló dolgokra, történésekre, inkább elszenvetői azoknak (7. táblázat) – ők az önmegvalósítás szükségletébe tartozó aktív állampolgárság, környezet uralására irányuló törekvés szempontjából tehát inkább passzívak. Bár az összefüggések gyenge erősségűek (Cramer'sV 0,1–0,256 van), de érvényesülnek, hatnak, szignifikánsak.²³ Az alapvető fiziológiai és társas szükségletek kielégítetlensége tehát valóban gátolja a szükségletek magasabb szintjein elhelyezkedő szükségleteknek nemcsak a kielégítését, de sok esetben felmerülését, felismerését is.

23 Kivételt csupán a véleménynyilvánítás fontossága jelent, melyre az alapvető szükségletek hiánya közül több nincs szignifikáns hatással. Legnagyobb befolyásoló hatással viszont arra vannak, hogy érdeklődnek-e az emberek szűkebb-tágabb környezetük történései iránt, vagy nehéz helyzetükből (is) kifolyólag beszűkülnek saját problémájukra, túlélésükre.

7. táblázat: Alapvető fiziológiai és társas szükségleteikben hiányt egyáltalán nem szenvedők, illetve a hiányt szenvedők környezetük uralására irányuló aktivitása közötti különbség (%)

Alapvető szükségletek	Aktív állampolgárságra, környezet uralására irányuló törekvések								
		Tájékozottság a helyi ügyekben		Érdeklődés a helyi ügyek iránt		Környezet alakítása, befolyásolása hatásának megítélése		Véleménynyilvánítás fontossága	
		napi szinten	egyáltalán nem	teljes mértékben	egyáltalán nem	teljes mértékben	egyáltalán nem	teljes mértékben	egyáltalán nem
Szükséges élelmiszereket nem tudja megvásárolni	teljes mértékben jellemző	30,0	35,0	35,0	5,0	11,1	22,2	21,1	15,8
	egyáltalán nem jellemző	58,9	8,3	61,3	2,9	31,5	4,4	21,1	14,0
Rendszeresen kölcsön kérésére kényszerül	teljes mértékben jellemző	42,9	28,6	17,9	10,7	11,1	18,5	25,0	25,0
	egyáltalán nem jellemző	58,2	8,3	59,9	3,0	32,1	5,6	20,6	15,1
Közüzemi számlák befizetése gondot okoz	teljes mértékben jellemző	31,6	26,3	25,9	5,2	17,2	24,1	20,3	20,3
	egyáltalán nem jellemző	61,2	8,0	61,9	2,9	32,2	5,3	21,4	14,7
Anyagi problémái vannak	teljes mértékben jellemző	40,3	20,2	45,8	5,3	20,3	22,7	12,1	28,0
	egyáltalán nem jellemző	66,1	8,4	58,8	3,1	41,8	4,0	28,0	13,8
Lakáskörülményei nem megfelelőek	teljes mértékben jellemző	25,0	45,8	37,5	8,2	25,0	16,7	29,2	29,2
	egyáltalán nem jellemző	63,1	6,8	62,3	3,2	34,8	5,5	22,0	19,3
Baráti, bizalmi kapcsolatok hiánya	teljes mértékben jellemző	48,5	24,2	30,3	12,1	21,2	21,2	29,4	41,2
	egyáltalán nem jellemző	60,5	8,2	66,2	2,2	34,7	4,7	21,7	12,9
Magányosság	teljes mértékben jellemző	33,3	27,8	32,1	7,1	17,0	18,9	18,5	27,8
	egyáltalán nem jellemző	60,6	7,8	65,2	2,4	35,8	5,1	21,6	13,0
Teljes minta		56,0	10,0	51,7	3,4	29,0	6,8	18,9	15,5

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Ha az emberek nagy része nem hisz a véleményalkotás, érdekérvényesítés, állampolgári befolyásolás jelentőségében és erejében, vagy nem ismeri ezt fel, akkor nyilvánvalóan nem is nagyon töreksenek aktivizálni magukat ez irányba. Ez mutatkozik meg a különböző társadalmi szervezetekben való részvétel viszonylag alacsony mértékében is,²⁴ vagy a köz(össégi) ügyek társadalmisítási folyamatába való bekapcsolódásra, a politikai-hatalmi szereplők – pl. önkormányzatok – döntés-előkészítő munkájának befolyásolására irányuló alacsony törekvésben. A társadalmi részvétel eszközrendszere nagyon széles, számtalan lehetőséget kínál a hagyományos politikai részvételi módoktól (pl. népszavazás, helyhatósági választás) kezdve az önkormányzati működéshez kötődő lehetőségeken (pl. közgyűlésen való részvétel, közmeghallgatás, lakossági fórum) keresztül egészen az újabb, a helyi szereplőknek, közösségeknek nagyobb teret szánó konzultatív módszerekig (pl. jövőműhely, állampolgári tanács) (Reisinger 2010; 2012). A megkérdezett győriek többsége vett már részt népszavazáson (81,6%), illetve önkormányzati választáson (78%), de a közvetlen véleménynyilvánításra lehetőséget adó formákkal lényegesen kevesebben éltek/élnek: csupán alig nyolcaduk vett részt és mondta el a véleményét lakossági fórumon, 8%-uk tette ezt meg közmeghallgatás formájában, újságban, online fórumokon pedig 5,8%-uk nyilvánított véleményt. Az önkormányzat munkájának, a helyi közügyek alakításának lakossági befolyásolási lehetőségével tehát csak kevesen élnek, de ezek az aktivitások jellemzően részben együtt járnak. Különösen a közmeghallgatás és a lakossági fórumon való részvétel között erős a kapcsolat (Cramer'sV 0,502): aki él a közmeghallgatás lehetőségével, nagy valószínűséggel lakossági fórumokon is részt vesz (72,2%-uk), fordítva is fennáll a kapcsolat, bár kisebb eséllyel (lakossági fórumon résztvevők 42,2%-a közmeghallgatásra is elmegy). De az is elmondható, hogy a médiában véleményt nyilvánítók jelentős része (harmada-fele) kihasználja a közmeghallgatás és/vagy a lakossági lehetőségét is, illetve a befolyásolás előbbi formáival élők ötöde újságban vagy online fórumokon is nyilvánít véleményt.

Mindezekkel a lehetőségekkel egyébiránt inkább az idősebb korosztályokba tartozók – az 50 évnél idősebbek, de különösen a 60–69 évesek –, a diplomások és azok élnek, akikre a társadalmi részvétel, aktivitás más formái is jellemzőbbek, pl. bekapcsolódnak társadalmi szervezetekbe, közösségekbe. Alulreprezentáltak viszont az alacsonyan kvalifikáltak és a fiatalabb korcsoportokba tartozók (18–39 évesek).

Átfogó szükségletek – kulturális és szabadidős igények kielégítése

A kulturális és szabadidős szükségletekben számos szükségletelem, illetve szükségletfajta ötvöződik/ötvöződhet, illetve jelenik meg, mint pl. a pihenés, rekreáció, művelődés, tudás- és ismeretszerzés, társas kapcsolatok, de akár a szépség, harmónia, esztétikum megélése iránti vágy is, attól függően, hogy a kulturális és szabadidős szükségletek kielégítése során az egyes

24 Pedig e szerveződések képesek az egyéni érdekek közösségivé transzformálására, illetve az egyéni kijáráshelyett az érdekérvényesítés hatékonyabb eszközei lehetnek.

egyének céljai, motivációi között melyek kerülnek előtérbe, melyek a hangsúlyosak (pl. azért megyünk-e el egy színházi előadásra, hogy ott találkozunk ismerősökkel, közös élményeket szerezzünk, vagy azért, hogy átéljük a harmóniát, lelki katarzist, vagy mert a műveltséghez/értelmiségi léthez hozzátartozik a kultúra eme szegmensének fogyasztása, vagy mert egyszerűen ki akarunk kapcsolódni, ki akarunk szakadni a hétköznapi világból stb.). Ily mértékű összetettségében nem volt lehetőségünk a kérdőíves felmérés során megközelíteni a szükségletek eme csoportját, a kulturális és szabadidős szükségletek meglétét, illetve a kielégítésükre való törekvést elsődlegesen a kulturális és szabadidős intézmények, szolgáltatások használatával/igénybevételével próbáltuk mérni.

Kulturális intézmények, mint színház, kiállítások, múzeumok, komolyzenei hangversenyek látogatása, azaz az ún. magas kultúra fogyasztása a győriek többségére nem jellemző: a kérdézt megelőző egy évben 60,5%-uk egyszer sem volt színházban, háromnegyedük nem járt múzeumban, 90%-uk hangversenyen. De hasonló mondható el a populárisabb 'műfajokról' is, olyan szabadidős helyszínek látogatásáról, mint mozi, könnyűzenei koncert, vagy akár sportesemény, a megkérdezettek több mint 60%-a (akár kétharmada) nem jár ilyen helyekre. A könyvtárak vagy a művelődési házak szolgáltatásait, az általuk szervezett programokat sem veszi igénybe, illetve látogatja a győriek döntő többsége (86–93%). Leginkább még a fesztiválokra való részvétel a jellemző, a válaszadók negyede évente legalább egyszer, míg közel negyede (22,8%) legalább havi rendszerességgel megfordul ilyen rendezvényeken. A legfrequentáltabb a gasztronómiai fesztivál, a megkérdezettek közel harmada (31,5%) az elmúlt egy évben ellátogatott ilyen jellegű rendezvényre. A fesztiválokra való magasabb részvételi arány feltehetőleg köszönhető annak is, hogy az utóbbi években Győr igazi fesztiválváros lett, gyakorlatilag az év teljes időszakában kínál a város valamilyen fesztiválhoz kötődő rendezvényt; a nyári időszakban szinte kéthetente. Ennek tudatában viszont nem tűnik olyan magasnak a fesztiválokra résztvevők aránya, a lakosság jelentős hányada (52,8%) nem használja ki ezeket a – számos esetben ingyenes – kulturális és/vagy szabadidős lehetőségeket.

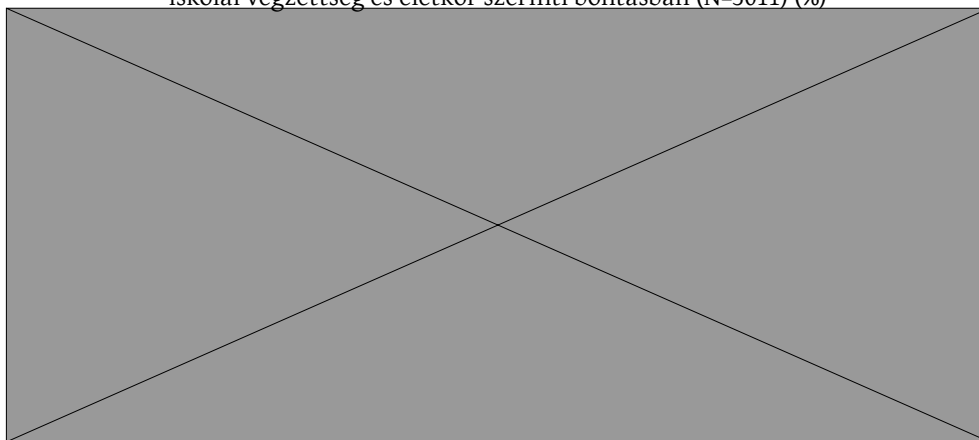
Kulturális és szabadidős szükségleteik/igényeik rendszeres kielégítése a vizsgált formában (legalább havonta egyszer eljut a vizsgált kulturális és/vagy szabadidős intézményekbe, rendezvényekre) csupán a megkérdezettek 11-17% közötti hányadára jellemző. Leggyakoribbak a sporttal kapcsolatos események, aktivitások, a válaszadók ötöde rendszeresen látogat sporteseményeket, közel harmaduk (31,1%) pedig havonta vagy gyakrabban maga is végez aktív szabadidős tevékenységet (pl. kirándul, sportol).

Összességében egyébiránt az mondható el, hogy a kérdézt megelőző egy évben a győriek negyede semmiféle kulturális és/vagy szabadidős intézménybe nem jutott el, az általuk kínált szolgáltatásokat, programokat nem látogatta, nem vette igénybe.

A kulturális és szabadidős aktivitásokat leginkább az iskolai végzettség és a foglalkozás fajtája (beosztás – amely nem független a végzettségtől), valamint az életkor, bizonyos esetekben a családi állapot is befolyásolja. A nem csupán a sporteseményekre való részvételre van hatással, bár gyenge a két változó közötti kapcsolat erőssége (Cramer'sV 0,134): de elmondható, hogy a férfiak között szignifikánsan magasabb a meccsre, sportrendezvényekre járók aránya, mint a nők körében (38,3% vs. 26%). Az életkor legerőteljesebb befolyásoló hatással a moziba járásra bír (Cramer'sV 0,244), illetve elmondható, hogy az életkor

emelkedésével egyre csökken azoknak az aránya (Cramer'sV 0,274), akik egyáltalán nem jutnak el kulturális és szabadidős helyszínekre, programokra: míg a 18–29 évesek körében közel 90%-os a kulturális/szabadidős fogyasztók aránya, de a 40–49 évesek körében is 80% feletti, addig a legidősebbeknek már csak a felére jellemző az ez irányú aktivitás (14. ábra). Az iskolázottság hatása is meghatározó (Cramer'sV 0,258): bármelyik vizsgált szabadidős, kulturális tevékenységet, lehetőséget nézzük, legyen az akár színház, múzeum vagy akár mozi vagy sportesemény, elmondható, hogy az iskolai végzettség emelkedésével szignifikánsan növekszik azoknak az aránya, akik látogatják ezeket az intézményeket, rendezvényeket, eseményeket. Ha az egyes intézményeket külön-külön nézzük, akkor gyakorlatilag egyöntetűen elmondható, hogy a képzetlen, főként fizikai munkát végző vagy inaktív válaszadók 80–86%-a, a szakmunkás-végzettségűek 70–80%-a nem igazán veszi igénybe a kulturális és szabadidős lehetőséget, feltehetőleg többségükre az otthoni passzív szabadidő-eltöltés a jellemző, megelégszenek elsősorban és főként a televízió nyújtotta lehetőségekkel. Az érettségizettek körében már 51–65%-ra csökken azoknak az aránya, akik nem járnak az általunk megnevezett kulturális-szabadidős intézményekbe, rendezvényekre, a diplomások körében viszont többségben (52–57%) vannak azok, akik színházba, komoly és könnyűzenei koncertre, fesztiválokra (is) járnak. Összességében viszont ennél magasabb a kulturális-szabadidős fogyasztók aránya mindegyik végzettségi szinten: az alacsonyan iskolázottaknak is legalább a fele eljut valamilyen kulturális és/vagy szabadidős intézménybe, a szakmunkás-végzettségűek körében már kétharmados ez az arány, az érettségizettek, illetve a diplomások körében minimum 80% (14. ábra). A magasabban kvalifikáltakra tehát sokkal inkább jellemző a kulturális és szabadidős intézmények, szolgáltatások 'használata'. Felismerik, hogy kulturális, szabadidős szükségleteik kielégítésére számtalan lehetőség kínálkozik és azokkal élnek is, hangsúlyt fektetnek ilyen jellegű szükségleteik aktívabb, illetve tartalmasabb-igényesebb kielégítésére.

14. ábra: Kulturális és szabadidős intézmények használata^x
iskolai végzettség és életkor szerinti bontásban (N=3011) (%)

Megjegyzés: Az összes vizsgált kulturális és szabadidős intézményt együtt kezelve. Igénybe vette: a megkérdezést megelőző egy évben legalább egyszer volt valamilyen kulturális és/vagy szabadidős intézményben, programon.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Szabadidős és társas szükségleteink kielégítésére nyújtanak lehetőséget a különböző közösségi rendezvények, egyesületek, klubok által szervezett programok is. Sajnos az ezeken való részvétel sem jellemző a győriek döntő többségére. Civil szervezetek által tartott kulturális rendezvényeket, programokat a megkérdezettek kevesebb, mint hatoda látogat, összességében azonban egyharmadnyian állították magukról, hogy rendszeresen részt vesznek közösségi rendezvényeken, programokon. A részvétel nem független attól, hogy civil szervezetnek vagy egyéb közösségnek tagja-e valaki: akik részt vesznek közösségi programokon, azok körében szignifikánsan magasabb a különböző önszerveződésekbe bekapcsolódók aránya (48,5% v. teljes minta 31,6%). A két változó közötti kapcsolat közepesen erős (Cramer'sV 0,316).

A rekreáció, felüdülés sajátos lehetőségét biztosítja a nyaralás vagy az újabban divatba jött wellnessezés. A megszokott környezetből, illetve a hétköznapi világával kapcsolatos kötelezettségek (munkavégzés, tanulás, háztartás, gyermeknevelés stb.) folyamatos teljesítéséből egy-két hétre, vagy akár csak néhány napra történő kiszakadás valójában szükséges ahhoz, hogy valóban feltöltődhessen, megújulhasson az ember. Felmérésünk eredményei azt mutatják, hogy erre a győriek felének van esélye, lehetősége: a megkérdezettek 48%-a legalább egyszer volt nyaralni, 41%-a pedig volt wellnessezni (is) a felmérést megelőző egy évben. A fiatalabb korosztályokban és a magasabban kvalifikáltak körében szignifikánsan magasabb (54–66%), míg az idősek (60–69 évesek és különösen a 70 éven felüliek), illetve az alacsony iskolázottak (maximum szakmunkás-végzettségűek), valamint azok körében, akiknek saját megítélésük szerint anyagi problémáik vannak, alacsonyabb (37,5–20%) a nyaralni járók aránya. A wellnessezésről is hasonlóak mondhatók el. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy van egy szűkebb kör, akik évente nemcsak egyszer, hanem többször is megengedhetik maguknak azt, hogy nyaraljanak (9%) és/vagy wellnessezzenek (15–17%). Körükben felülreprezentáltak a 30–39 évesek és a diplomások, illetve azok, akiknek egyáltalán nincsenek anyagi problémáik, alulreprezentáltak a 70 éven felüliek, illetve a maximum általános iskolai vagy szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezők.

Néhány speciális ellátás, szolgáltatás igénybevétele

A kulturális, szabadidős intézmények, szolgáltatások használata/ igénybevétele mellett rákérdeztünk néhány speciálisabb szolgáltatás (mint pl. otthoni gyermekfelügyelet, játszóház, fitness, nyelvtanfolyam, adósságkezelési tanácsadás stb.) igénybevételeire is. Ezek egy része korszpecifikus (pl. inkább a fiatalabb korosztály, vagy a gyermekek, vagy inkább idősek veszik igénybe), míg vannak olyanok is, amelyek speciális élethelyzetűek számára jelentenek segítséget problémáik kezelésében, megoldásában. Előzetes feltevésünk az volt, hogy alapvetően nem lesz általános e specifikus szolgáltatások igénybevétele – ez be is bizonyosodott –, de némely esetben azt feltételeztük, hogy a Győrben tapasztalható kedvezőbb élethelyzet (jobb munkaerő-piaci esélyek, kedvezőbb jövedelmi viszonyok, magasabb iskolázottsági mutatók) visszaköszön olyan szolgáltatások, mint pl.

játszóház, felnőttképzési vagy szakoktatási szolgáltatások, vagy egyéb, sokak szemében talán luxusnak tartott szolgáltatások (pl. háztartási alkalmazott, bébiszitter, masszázs) magasabb igénybevételi arányában. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy ezen szolgáltatások közül leginkább a fitness/edzőterem (14,3%), illetve a masszázs (11,4%) igénybevétele a jellemző. A többi szolgáltatás, ellátás lényegesen kisebb arányban került említésre: otthoni gyermekfelügyeletet kevesebb, mint 1%-nyian vesznek igénybe, de 5% alatti a játszóház (3,8%), az OEP által nem támogatott gyógykezelés (3,3%), az oktatási szolgáltatások (nyelvtanfolyam/nyelvtanár, korrepetálás) (4,6%) említése is. Fejlesztő foglalkozásra/mozgásterápiára a megkérdezettek 5,3%-a költ. Bár nem túl magas arányban, de a győri háztartások egy része (6,6%) a szükséges háztartási (pl. takarítás) vagy házköri tevékenységek (pl. kertgondozás) elvégzését másokra bízta, azaz minden 15. győri háztartásban hajlandók és tudnak ezen munkákért fizetni. Úgy gondoljuk ez mindenképpen jelzésértékű és mutatja a város tehetősebb oldalát, jövedelmi viszonyait, hogy jelen van egy olyan társadalmi réteg, aki megteheti és meg is teszi, hogy jövedelemhez juttat másokat is, azaz – igaz feltehetőleg nem az elsődleges munkaerőpiac keretein belül –, de munkát ad másoknak. Mivel a legtöbb vizsgált szolgáltatást nagyon kevesen veszik igénybe, ezért messzemenő következtetéseket nem lehet levonni az eredményekből, illetve nem lehet megbízható összefüggéseket kimutatni. Annyi azonban elmondható, hogy számos szolgáltatást (pl. játszóház, oktatási szolgáltatások, masszázs, edzőterem/fitness) nagyobb arányban vesznek igénybe a magasabban kvalifikáltak (érettségizettek, diplomások). Erőteljesen kormeghatározott pl. a játszóház, az otthoni gyermekfelügyelet igénybevétele – különösebb magyarázatra ez nem szorul –, de az oktatási szolgáltatások, a nem támogatott gyógykezelések, a fejlesztő foglalkozások igénybevétele és az edzőterem/fitness használata is.

E ritkábban előforduló, illetve speciálisabb szolgáltatásokra az azokat igénybe vevők többsége (57,4%) havonta átlagosan kevesebb, mint 5 ezer Ft-ot, több mint harmada pedig 5 és 15 ezer Ft közötti összeget költ. Ugyanakkor a háztartások 5,3%-a 15 ezer Ft-nál többet, akár 30 ezer Ft-ot is meghaladó összeget hajlandó (és tud) fizetni gyógykezelésre, fitnessre, masszázsra, nyelvtanárra, háztartási alkalmazottra. Körükben magasabb arányban vannak a közép- és felsővezetők, illetve a diplomás szellemi foglalkozásúak, de a vizsgált szolgáltatásokat igénybevevő vállalkozók és tanulók körében is abszolút többségben (53–57%) vannak azok, akik havi 5 ezer Ft-nál többet költenek. Az elváltak és az özvegyek körében viszont a mintaátlagnál említésre méltóan magasabb (66,7%) arányban vannak azok, akik 5 ezer Ft-nál nem akarnak, nem tudnak többet fizetni az említett szolgáltatásokért. Az összefüggések azonban nem szignifikánsak. Egyedül a településrészről mutatható ki a közepesnél kicsit gyengébb szignifikáns kapcsolat (Cramer'sV 0,244). A Belvárosban, Révfaluban, Győrszentivánon, illetve Ménfőcsanak-Gyirmóton lakók körében felülreprezentáltak (60–69%) azok, akik magasabb összegeket is képesek költeni a vizsgált szolgáltatásokért, amennyiben igénybe veszik azokat, ellenben a Marcalvárosban, Újváros-Szigetben, illetve Gyárvárosban lakók körében a havi maximum 5 ezer Ft-nál kevesebbet fizetők (vállalók) vannak magas arányban (74–79%). Ugyanakkor maguknak a szolgáltatásoknak az igénybevételében nem találtunk szignifikáns különbségeket a településrészek között.

Összegzés

Az alapvető emberi szükségletek kielégítését, illetve kielégítettségét a Maslow-i szükséglet-elméletből kiindulva sokrétűen próbáltuk megközelíteni, sok esetben közvetetten mértük a szükségletek létét és kielégítettségét. Sikerült megragadnunk és leírni a Győrben élők alapvető emberi szükségleteinek érvényesülését és kielégítettségét, beazonosítottuk az alapvető értékpreferenciákat, és eredményeink lehetőséget adtak arra is, hogy kísérletet tegyünk a város deprivációs indexének (8. táblázat) meghatározására.

Kutatásunk során igazolást nyert, hogy az egyenlőtlenségek egy prosperáló térségben, így Győrben is erőteljesen jelen vannak, és a relatíve kedvező helyzet ellenére is megtalálhatók a legalapvetőbb fiziológiai, biztonsági és közösségi-társas szükségleteikben (is) hiányt szenvedők. Összességében 5–10%-os arányt képviselnek azok, akikről elmondható, hogy szükségleteik kielégítésében rendszeresen, tartósan és halmozottan hiányt szenvednek, azaz a szükségletek minden szintjén depriválódnak. Kutatásunk eredményei empirikusan is alátámasztják, hogy az alapvető fiziológiai, biztonsági, illetve társas szükségletek kielégítetlensége, azaz az itt fennálló depriváltság valóban gátolja a szükségletek rendszerében Maslow által magasabb szintekre definiált szükségleteknek nemcsak a kielégítését, de sok esetben a felmerülését, felismerését (tudatosulását) is (pl. magasabb rendű aktivitások, környezet uralása, véleménynyilvánítás).

A többszörösen hiányt szenvedők elsődlegesen az alacsonyan iskolázott, alacsony jövedelemmel rendelkező, idősebb életkorú válaszadók körül kerülnek ki. Elmondható egyébiránt, hogy a különböző szükségletek kielégítettségére, illetve érvényesülésére általában az iskolai végzettség, az anyagi helyzet és az életkor van szignifikáns hatással, bizonyos esetekben a családi állapottal és a településrészsel is kapcsolat mutatható ki. A nem (gender) viszont nem viselkedik magyarázó változóként.

8. táblázat: Deprivációs index (%)

Jellemzők	A megkérdezettek, illetve a megkérdezettek háztartásainak hány százaléka érintett
Alapvető szükségleteinek a kielégítésében hiányt szenved	
– összes	24,7
– anyagi okok miatt	19,2
Anyagi problémáik vannak (szubjektív megítélés)	13,5 (24,8) ^x
Nettó havi jövedelme	
– segélyezési küszöbérték (28 500Ft) alatt van	4,8
– 50 ezer Ft alatt van	8,4
– létminimum összege (87 510 Ft) alatt van	31,8
Alapvető élelmiszereket nem tudnak megvenni	2,0 (7,5) ^x
Gondot okoz a közüzemi számlák befizetése	6,1 (11,5) ^x
Rendszeresen rákényszerülnek arra, hogy kölcsönkérjenek	2,9 (5,3) ^x
Nincs megtakarításuk	52,8
Lakáskörülményeik nem megfelelőek	2,4 (6,7) ^x
Egyetlen általunk vizsgált tartós fogyasztási cikkel (lásd 3. lábjegyzet) sem rendelkeznek	6,7
Nincs automata mosógép	8,2
Nincs személygépkocsi	38,0
Nincs számítógép/laptop	26,4
Nincs internet hozzáférés	27,6
A megkérdezést megelőző 12 hónapban nem volt nyaralni	52,2
Semmilyen kulturális vagy szabadidős intézményt nem látogat	25,0
Vitalitás hiánya – rendszeresen fáradt, kimerült	12,6 (29,4) ^x
Van valamilyen orvos által megállapított betegsége	45,3
Társas támogatás hiánya – nem veszik körül szerető emberek	1,9 (3,7) ^x
Társas támogatás hiánya – magányosság	5,7 (9,9) ^x
Bizalmi kapcsolatok hiánya: Nincs olyan ismerőse, barátja, akivel a problémáit meg tudná beszélni, akitől segítséget tudna kérni	3,4 (8,96) ^x
Kommunikáció hiánya – napokig nem beszélget senkivel	2,0 (5,7) ^x
Semmilyen társadalmi szervezetnek, közösségnek sem tagja	68,4
Nem bízik meg senkiben sem	4,7 (12,7) ^x
Megbecsülés hiánya – ismerősei nem becsülik	2,0 (8,4) ^x
Önmagába vetett bizalom hiánya – úgy gondolja, hogy semmiben sem jó	3,5 (6,9) ^x
Lakóhelyét érintő ügyekben tájékozatlan	10,0 (34,2) ^x
A körülötte zajló folyamatokat, dolgokat nem tudja befolyásolni	6,8 (16,6) ^x

Megjegyzés: A Likert-skálával mért állításoknál nem csak azokat vettük figyelembe, akik teljes megfosztottságot jeleztek (teljes mértékben igaz/jellemző válaszok), a zárójelben szereplő értékek azoknak az arányát mutatják, akik a nagyrészt igaz/jellemző válaszlehetőséget jelölték be. Tehát nemcsak a minimumát adjuk meg az érintetteknek, mert úgy gondoljuk, hogy ezen adatok szerepeltetésével hitelesebben tudjuk kifejezni a depriváltság mértékét, hiszen nagymértékben az is hiányt szenved adott szükségletek kielégítésében, akire nem feltétlenül a teljes megfosztottság jellemző, de jelentős mértékben érintett, küzd az egyes problémákkal.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A lakosság egészségi állapotának és egészségtudatosságának néhány jellemzője

KOVÁCSNÉ TÓTH ÁGNES

KULCSSZAVAK: egészségi állapot, egészségkultúráltság, munkahelyi egészségfejlesztés

ABSZTRAKT: Magyarországon a lakosság egészségi állapota rosszabb, mint amelyet az ország gazdasági állapota indukál. Tendencia, hogy a fiatalabb korcsoportok halálzási mutatója növekszik, az idő előtti elhalálozás magas, és kiemelkedően magas a középkorú férfiak halandósága is. Győr-Moson-Sopron megye halálzási mutatói kedvezőbbek, mint az országos átlag. A kutatás során Győr lakosságának egészségi állapotát vizsgáljuk szubjektív és objektív mutatók segítségével. A megkérdezettek 88,9%-a úgy ítéli meg, hogy legalább kielégítő (kiváló: 11,2%, jó: 47,5%, közepes: 30,2%) az egészségi állapota. Ez az adat minimálisan magasabb (3,9%), mint a 2010-ben végzett országos kutatás eredménye. Minél idősebb életkori kategóriához tartozik valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy legalább jónak érzi az egészségét ($P > 0,0000$). A megkérdezettek kétharmada (66,3%) válaszolja azt, hogy az egészségi állapota véleménye szerint olyan, mint a hasonló korúaké. Nagyon érdekes adatokat kaptam az életkori kategóriák és a hasonló korcsoport egészségi állapotának összehasonlítása során. A 60-69 évesek 24%-a, a 70 év felettiek 29,2%-a gondolja azt, hogy egészségesebb, mint a hasonló korú populáció ($P > 0,0000$). A férfiak közel negyede (20,6%) gondolja azt, hogy egészségesebb, mint a hasonló korúak (nők: 19,2%). Városrészek szerinti megoszlásban a három legegészségesebb (az egészség szubjektív megítélése szerint) városrész: Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep, Révfalu, Bácsa-Kisbácsa-Sárás. Legalacsonyabb értéket mutató városrész: Újváros-Sziget-Pinnyéd. Kiemelkedően magas azoknak az aránya Újváros-Sziget-Pinnyéd (22,1%) és Gyárváros-Likócs (17,9%) térségben, akik a rossz vagy nagyon rossz egészségi állapotot jelölték meg.

Bevezetés

A világ valamennyi országában, így Magyarországon is egyre jelentősebb gazdasági és szociális kényszer a betegségteher csökkentése, amelynek jelentős hányada megelőzhető lenne a lakosság egészségének fejlesztésével a szemléletmódjának és szokásainak átalakítását követően. Az egészségfejlesztés az a folyamat, amely képessé teszi az embereket, hogy

növeljék ellenőrzésüket az egészségük felett, és javítsák azt (Glatz 2003). Az egészségfejlesztés a ráfordításokon és akciókon át az egészség meghatározóit befolyásolja. Az emberek egészsége szempontjából a legtöbb nyereséget hozza azáltal, hogy lényegesen hozzájárul az egészség egyenlőtlenségeinek csökkentéséhez. Végső célja, hogy növelje a várható egészséges élettartamot és gyarapítsa a szociális tőkét (Juhász 2002; Marks et al 2002).

A hazánk lakossága körében végzett egészségiállapot-vizsgálat során azt tapasztaljuk, hogy rosszabb eredményeket kapunk, mint amelyet az ország gazdasági állapota indukálna. Évek óta tapasztalható, hogy a fiatalabb korcsoportok halálozási mutatója növekszik, az idő előtti elhalálozás magas, és kiemelkedően magasak a középkorú férfiak halandósági mutatói is (Uzolli 2012).

Győr-Moson-Sopron megye halálozási mutatói a populációban kedvezően alakulnak az országos átlaghoz képest is, mind a nők, mind a férfiak esetében. A 90-es évektől a nemzetközi és hazai halandósági viszonyoknak megfelelően kedvező folyamatok zajlottak. Az összhálozás tekintetében az országosnál kedvezőbb a helyzet, azonban az Európai Unió átlagával történő összevetés során másfélszeres relatív halálozási kockázat mutatkozik. A halandósági viszonyokban történt kedvező változások következtében 15%-os mortalitás csökkenés tapasztalható. Figyelemre méltó, hogy 65 éves kor alatt mintegy kétszer annyi férfi halálozik el, mint nő. Egyértelmű Győr-Moson-Sopron megye kedvező helyzete. Különösen férfiak esetében tapasztalható tartósan a régiós szintnél is alacsonyabb halandóság, átlagosan 10%-kal kevesebben halnak meg, mint Zala, illetve Vas megyében.

A kedvező hatások nyomán követhető a születéskor várható átlagos élettartam növekedésében is a 2008-ban született férfiak 3, a nők pedig 3,7 évvel hosszabb élettartamra számíthatnak régiókban, mint a két évtizeddel ezelőtt születettek, így a férfiak átlagosan 70, a nők 79 évet élhetnek. Ez mindkét nem esetében kb. fél évvel hosszabb élettartamot jelent a magyarországi átlaghoz képest, az Európai Unió kilátásokhoz képest viszont férfiak esetében hat, nők esetében négy évvel rövidebb életesélyeket jelent (Paller 2010).

Győr-Moson-Sopron megye az ország gazdasági életében meghatározó szerepet tölt be. A rendszerváltást követően a külföldi befektetőknek köszönhetően az ország egyik legdinamikusabban fejlődő területévé vált, amelynek következtében új munkahelyek jöttek létre, javult a foglalkoztatás és csökkent a munkanélküliség. A gazdasági fejlődés kedvező hatása érvényesült a demográfiai folyamatok alakulásában is. A demográfiai trendek régiókban is érvényesülnek, de az elvándorlás és a település-átcsatolások révén emelkedik a népességszám az aktív korú, munkavállaló populáció körében. Éppen ezért is nagyon fontos, hogy a munkaadók képesek hosszú távon tervezni, és hajlandók befektetni az egészségfejlesztésbe, így számos előnyre tehetnek szert munkaerő-piaci szereplőként is. Annak a vállalatnak, amely foglalkozik a dolgozók egészségével, javul a külső megítélése, a szervezetten belül javul a munkahelyi légkör, továbbá pozitív irányba változnak a szervezettel szembeni attitűdök, és várhatóan javul a munkatársak közötti kapcsolat is. Növekszik a vállalat termelékenység, csökkennek a munkahelyi hiányzások, illetve az orvosi kezelésekből fakadó költségek, és csökken az elvándorlás (Répáczai 2010).

Célunk az egészségi állapot és az ezzel kapcsolatos attitűdök térségi sajátosságainak elemzése:

- A Győrben élő populáció egészségének és értékszemplétének vizsgálata.

- A lakosság panaszkezelési stratégiájának vizsgálata (saját tapasztalat vagy laikusok segítségének felhasználása az öngyógyításban, vagy szakértőhöz (orvoshoz, magánorvoshoz)) fordulás (Szántó 1999).
- A munkáltató szerepvállalása az egészségi állapot megőrzésében mennyire kiemelkedő, mennyire fontos?

Kutatási kérdések

- Milyen a Győrben élő lakosság egészségi állapota és értékszemelete és ez befolyásolja-e a lakosság kezelési stratégiáját tünet és panasz megjelenése?
- Milyen a munkáltatók szerepvállalása az egészségi állapot megőrzésében?

Hipotézisek

- H1: Az egészségi állapotban és az egészség értékszemeletében területi egyenetlenségek vannak.
- H2: A dinamikusan fejlődő munkahelyek képesek hosszú távon tervezni a dolgozók egészségfejlesztését és hajlandók materiális eszközöket befektetni a dolgozók egészsége érdekében.

Az egészség mint dinamikus fogalom és átalakulása – elméleti, fogalmi kérdések

Az egészség meghatározása a történelem folyamán változáson ment keresztül, alkalmazkodva a társadalmi környezethez. Az értelmezése mást és mást jelentett, de napjainkban sem egységes a koncepció. A legősibb egészségfelfogások fő jellemzője a holisztikus szemléletmód, amely a hangsúlyt az egyénen belüli, az emberek közötti és a környezettel kapcsolatos egyensúlyi állapotokra helyezi. Ez az álláspont tükröződik többek között a hindu, a görög és a kínai egészségelméletekben. Laikus megfogalmazás szerint az emberek többségének az egészség annyit jelent, mint nem betegnek lenni. Az egészséget természetesnek tekintik, csak akkor foglalkoznak vele, ha mindennapi életükben egészségügyi problémák jelennek meg.

Már egy aktívabb, pozitívabb szemléletet tükröz az a gondolkodásmód, ahol az erőgyűjtés, az ellenállóvá válás a fertőzésekkel szemben olyan erőtartalék meglétét is feltételezi, melyekre támaszkodni lehet a betegség leküzdésében, és a stressz kezelésében, valamint a kimerültséggel való megbirkózásban. Hippokratész szerint az egészség egy olyan állapot, amely harmóniát jelent az ember testi-lelki folyamatai és a környezet között (Meleg 2002; Csabai et al. 1999). A naturalista elmélet szerint az egészség empirikus kérdés, egészségesnek akkor tekinti a szervezetet, ha tud alkalmazkodni a környezethez, és betegségről tekinti, ha rosszul alkalmazkodik. A normativista felfogás szerint az egészség a társadalom értékrendszerétől függ, amely hatással lehet a betegség definíciójára és annak megváltoztatására (Forgács 2000; Kovács 1992, 2001).

A tradicionális orvosi – biomedikális (gyógyszer- és eszközközpontú modell) – szemlélet a betegség oki tényezői között elsődleges, szinte kizárólagos jelentőséget tulajdonít a biológiai folyamatoknak. Az 1950-es évekig úgy tekintettek az emberre, mint a kívülről érkező betegségek passzív befogadjára (Aszmann 2007). A megbetegedések háttérében fizikai, biológiai, biokémiai zavarokat, fertőzéseket feltételeztek. Ez a szemléletmód létjogosultságát veszítette a krónikus megbetegedések értelmezésében, amelyek kialakulásában szerepe van az életmódnak, az életeseményeknek és a lelkiállapotoknak. A WHO az egészséget a teljes testi, szellemi-lelki és szociális jóllét állapotának tekinti, s nem a betegség vagy nyomorékság hiányának (1948). A meghatározás az életminőségre fókuszál. A WHO azóta is folyamatosan dolgozik a definíció aktualizálásán. Mivel az 1948-as túl idealista, napjainkban a környezettel és a társadalommal való harmonikus együttélést, a feladatoknak való megfelelést tekinti az egészség lényegének (Aszmann 2007). Ez dinamikus szemléletet tükröz, és fontos eleme az (én)hatékonyság.

Kezdetben a „jóllét állapota” kifejezést az orvosok biológiai tartalmúnak állították és a betegség hiányával tették egyenlővé. Ezt az álláspontot ma már a világszervezet is korszerűsítette. Fő kritikai pontjai, hogy túl irrealisztikus, idealisztikus, túlságosan statikus nézőpontot hordoz, hiszen az egészség folyamatosan változó követelményekhez, elvárásokhoz és igényekhez való alkalmazkodási képességet is jelent, nem egy merev státuszt (Varga 2009). Az 1970-es évektől egyre több figyelmet fordítottak a társadalmi és környezeti tényezőkre, amelynek központi kérdése a bio-pszichoszociális szemléleten alapul és az egyes rendszerek közötti folyamatos kölcsönhatást feltételezi (Meleg 2002, Kulcsár 1998). Az egészség megőrzése is folyamatos küzdelem, kihívásoknak való megfelelés, melyben fontos kiemelni az egyén felelősségét, illetve azt, hogy az egészség megőrzése folyamatos aktivitást igényel (Ewles et. al.1999., Pál et. al. 2005.). Az egészséget mint értéket önmagában elfogadjuk. Az egészséges életvitel azon az egészséget is magába foglaló értékrendszeren alapul, mellyel a bennünket körülvevő szűkebb és tágabb világhoz viszonyulunk (Meleg 2002).

Teljesen új szemlélet az egészségtudományban annak elismerése, hogy az egészséget az ember viselkedése befolyásolja, így az egészségmegőrzésben a megelőző és az egészségfejlesztő tényező kap szerepet (Vergeer et.al. 2002). Az egészség dinamikus állapot, valamennyi potenciálja különböző, mindenkinek eltérő egészségügyi szükségletei vannak. Az egészséget dolgozni mind egyéni, mind társadalmi szempontból komoly felelősséget jelent, s magába foglalja, hogy képességeink kiteljesítésével lehetővé tegyük az emberek számára életük minőségének javítását (Varga 2009). A WHO 1985-ben az egészség fogalmát kiterjesztette az alábbiakra: az egészség fogalma nem más, mint annak mértéke, hogy az egyén, a csoport mennyire képes törekvéseinek realizálására, szükségleteinek kielégítésére, másrészt pedig a környezet megváltoztatására, vagy az azzal való megbirkózásra. Az egészet tehát a mindennapi élet erőforrásának tekinthetjük, nem pedig céljának. Ez a pozitív megfogalmazás hangsúlyt fektet a szociális és a személyes erőforrásokra is éppúgy, mint a fizikális kapacitásra (WHO 1985).

Napjaink különböző, egészséggel kapcsolatos kutatásaiban megjelent az úgynevezett percepcionális modell, amely az egészséget az egyén saját véleménye alapján határozza meg. A vélt egészség a legtöbb nemzetközi szervezet (WHO, EU, OECD) által ajánlott egészségmutatók között szerepel. Bizonyított, hogy az ún. „self-rated health” nagyon jó mérőeszköze az objektív egészségi állapotnak, illetve a halálozás legmegbízhatóbb előrejelzője

(Idler – Benyamini 1997). A wellness napjaink egyik meghatározó trendje, az egészség dinamikus jelentéstartalmát hangsúlyozza (Horx 2000). Törőcsik (2004) a 'wellness' fogalmat testi-lelki harmóniaként definiálja, ami azt jelenti, hogy a jó megjelenéshez belső szépség és kiegyensúlyozottság is társul. De a 'wellness' fogalom egy összetettebb jelenségre utal, úgy mint felelősségtudat, egészséges táplálkozás, testi fitness, lelki aktivitás. Ez az új szemléletmód nem csak az egészséget, mint célt, hanem az egészséghez vezető utakat is vonzóvá tette a fogyasztók számára. A wellness tehát egy tudatos életmódot jelent, amelyben felelősséget vállalunk saját egészségünk iránt. Egészségi állapotunk azonban több dimenzióból tevődik össze, a legtöbb wellness definícióban ezek az összetevők a fizikai, a szellemi és az érzelmi dimenziók, melyek harmonikus működése eredményezi az egész lényünkre kiterjedő jóllétünket, vagyis az egészségünket. Pikó Bettina felteszi azt a kérdést, hogy vajon az egészség új definíciója „az alkalmazkodásra és az önszabályozásra való képesség” (Pikó 2010).

Egészségünk tehát több dimenzióból tevődik össze, komplexebb fogalomról van szó. Az Országos Egészségfejlesztési Intézet szerint az egészség „nem statikus állapot, hanem állandó változásban lévő kiegyenlítődési folyamat, amely a szervezeten belüli összhangban, illetve a szervezet és természeti-társadalmi környezete közötti dinamikus egyensúlyban nyilvánul meg (Fekete et al. 2004).

Egészségi állapotot meghatározó tényezők

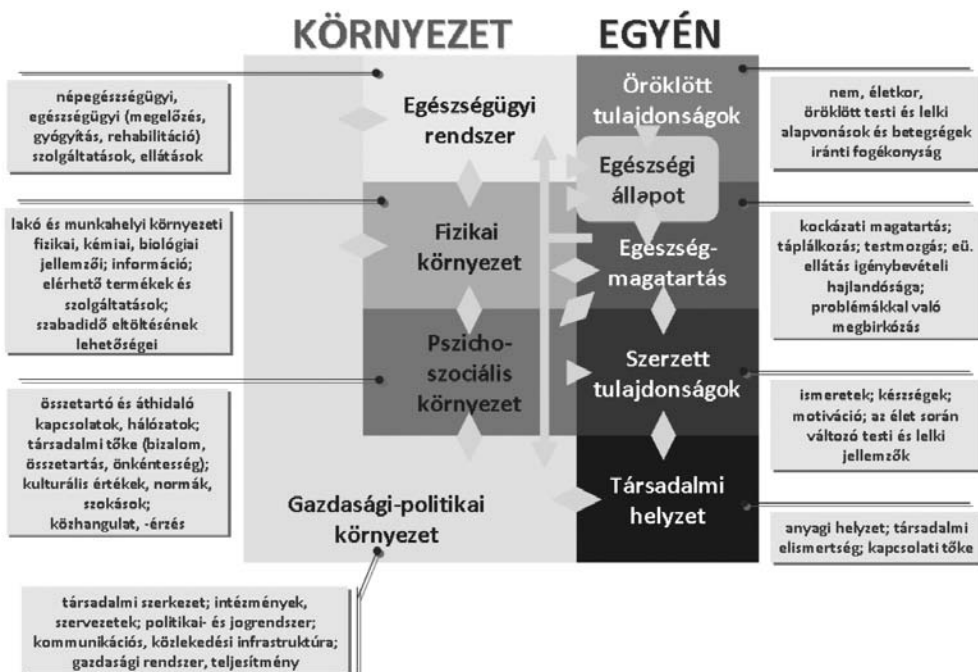
Az egészséget definiálni és mérni nem könnyű. A mérése leginkább demográfiai, illetve epidemiológiai eszközökkel válik lehetségessé. Az egészségi állapotot meghatározó tényezők a következők: életmód, genetikai tényezők, környezeti hatások, egészségügyi ellátás. Ez utóbbi csupán 11%-ot képvisel. Kiemelendő az életmódnak (43%), a genetikai tényezőknek (27%) és a környezeti hatásoknak (19%) a szerepe. Az egészségi állapotot befolyásoló tényezőket két nagy csoportra oszthatjuk fel: nem befolyásolható kockázati tényezőkre (egyéni, endogéntényezők: veleszületett genetikai adottságok, – szerzett tulajdonságok, életkor, nem stb.), valamint befolyásolható kockázati tényezőkre (életmódot, életvitelt befolyásoló tényezők, táplálkozási szokások, fizikai aktivitás, szabadidő eltöltése, élvezeti szerek fogyasztása: dohányzás, alkoholfogyasztás stb). Az egyén egészségi állapotát legnagyobb mértékben az életmódja határozza meg, vagyis az, hogy mennyire figyel oda arra, hogy egészséges életvitelt folytasson (Varga et al. 2008).

Az elmúlt évtizedekben a növekvő egészség-egyenlőtlenség irányította a kutatók figyelmét ismét az egészség társadalmi meghatározottságára. Az egyén egészségi állapotára az alapvetően befolyásoló tényezőkön túl hatással vannak még külső tényezők, a fizikai és a társadalmi környezet is. Az egészséget természetesen befolyásolja az egészségpolitika, a méltányos hozzáférés (equity) az egészségügyi ellátáshoz, és az egészségügyi ellátás struktúrájának és folyamatának minősége. A kilencvenes években Dahlgren és Whitehead modellje az egészséget befolyásoló egyéni tényezők külső hatások általi befolyásoltságát hangsúlyozza az egyre bővülő környezet egymásra boruló rétegeivel. Diderichsen a modellt továbbfejlesztette és az egészségi állapottal kapcsolatos egyenlőtlenség kialakulását a társadalmi-gazdasági hatásokra vezette vissza (Diderichsen et al. 2001; Vitrai 2011).

A WHO 2005-ben létrehozta az Egészség Társadalmi Meghatározói Bizottságot (Commission on Social Determinants of Health) azon felismerés hatására, hogy az egészség-egyenlőtlenségek csökkentésébe társadalmi szinten és nem egyéni szinten lehet csak eredményesen beavatkozni. Feladata volt, hogy dolgozzon ki javaslatokat az egészség társadalmi egyenlőtlenségeinek csökkentésére. A világ vezető szakértőiből álló testület a szakirodalom átfogó és részletes feldolgozását követően, 2007 áprilisában tette közzé a kidolgozandó javaslatok elméleti hátterét bemutató tanulmányát (Commission on Social Determinants of Health 2007). A Bizottság a Diderichsen modellből kiindulva azonosította az egészséget meghatározó egyéni és társadalmi tényezőket, valamint az azok között fellépő kölcsönhatásokat is. Az egyéni tényezők társadalmi meghatározottságára helyezték a hangsúlyt (Vitrai 2011).

Az OLEF (Országos Lakossági Egészség Felmérés) 2000-ben egy összetett egészségmodellt adaptált a nemzetközi gyakorlatból. Az egészség megromlásához, illetve az egészség-egyenlőtlenségek kialakulásához vezető lehetséges okok, továbbá a különböző egészséget befolyásoló tényezők szerepét vizsgálja. A modell az egészség-egyenlőtlenségek számtalan egyéni és környezeti tényező bonyolult összefüggésrendszerének értelmezésére hívja fel a figyelmet (Vitrai – Vokó 2004).

1. ábra: Az egészséget befolyásoló egyéni és környezeti tényezőkre épülő részletes egészségmodell

Forrás: Vitrai 2011:19

Az egyén egészségi állapotát közvetlenül határozzák meg öröklött biológiai tulajdonságai, mint az életkora, a neme, vagy a betegségekre való fogékonysága. A modellben a közvetlen hatást kifejtő tényezők érintik az egészségi állapotot, míg a közvetett ténye-

zók az egészségi állapotot nem, csak a közvetlen hatású tényezőket érintik. Az ábra szélén az egyes meghatározó tényezők legfontosabb elemei láthatók. A feltüntetett elemekhez könnyen kapcsolhatók a gyakorlatban elterjedten használt egészségmutatók és adatok.

Az egészségi állapotra ugyancsak közvetlen hatással van az egyén egészségmagatartása is. Közvetve játszanak szerepet az egészség alakulásában a szerzett tulajdonságok, a képességek és a készségek. Jól ismert az egyén társadalmi ranglétrán elfoglalt helyének, a jövedelmi viszonyoknak, az iskolai végzettségnek vagy a motivációnak a meghatározó szerepe. A környezeti tényezők közül az egészségügy közvetlen szerepe nem igényel különösebb magyarázatot, bár az ellátás körülményeinek egészségre gyakorolt hatása nem közismert. A fizikai környezet meghatározó, közvetlen befolyása ugyancsak jól ismert, bár itt kiemelendő, hogy a hagyományosnál tágabban értelmezve ide sorolhatók az egészséges élet olyan feltételei, mint a fizikai aktivitást támogató környezet, az egészséges táplálék elérhetősége is. Az előző, közvetlen hatást jelentő környezeti tényezők mellett ma már egyre nagyobb hangsúlyt kap a közvetett hatású pszichoszociális környezet, mint az egyént körülvevő kisebb-nagyobb közösségeket jellemző kapcsolatok rendszere, vagy a társadalmi- és kulturális tőke. A gazdasági-politikai környezet valamennyi tényezőcsoportra jelentős hatással van. Ide tartozik többek között a társadalom felépítése, a politika és jogrendszer, a tulajdonviszonyok és a gazdaság is (Vitrai 2011).

Napjaink fontos kérdése, hogy az egyének felelősséget vállaljanak egészségükért, gondoskodjanak egészségi állapotuk felméréséről. Azok az egyének, akik hangsúlyt fektetnek a megelőzésre, kisebb eséllyel lesznek betegek, illetve hamarabb felismerik a betegségeket, így gyorsabban meggyógyulnak, és térnek vissza a munkaerőpiacra. A megelőzéssel a betegség okozta költségek is csökkennek, az egyén tovább lehet egészséges és aktív korú, így nagyobb mértékben tud hozzájárulni a GDP-termeléshez, a gazdaság növekedéséhez, a fizetőképes kereslet emelkedéséhez (Róna et al. 2010).

Az egészség, az egészséggel való felelősségteljes törődés, a prevenció, az egészséges életmódra való nevelés fontos és megtérülő befektetés. A társadalom és a gazdaság javát szolgálja, ha az egyének felelősséget vállalnak egészségi állapotukért és életvitelükkel is testi szellemi és érzelmi egészségüket ápolják. Az egészséges életmód természetesen az egyén fogyasztásában is megnyilvánul, hiszen aki egészséges életvitelt folytat, annak a vásárolt termék és a szolgáltatások körét is az egészségre gyakorolt hatása alapján kell megválasztania. Mivel az egészséges életmód a fogyasztás függvénye is, így nem kérdés, hogy az egészségtudatos fogyasztás nagymértékben hozzájárulhat a jó egészségi állapotunkhoz.

Egészségkulturáltság¹

A „kultúra” fogalma tágabb értelemben azoknak az anyagi és szellemi értékeknek az összessége, amelyeket az emberi társadalom a történelme folyamán létrehozott. Az egészségkultúra pedig az egészséggel kapcsolatos ismeretek megszerzésére irányul. Az egészségkultúra

1 Az alfejezetet Teshner Dóra és Szombat Viktória hallgató készítette.

az elsajátított életmódot jelenti, amely az objektív kultúra és egészségi állapot között foglal helyet és kölcsönhatásban van az életmóddal. Az egészségi állapot az egészségkultúra azon része, amely közvetlenül nem interiorizálható, esetleg csak az életmód közvetett behatásával (Fehér 2014). Rókusfalvy a közösségi cél fontosságát is beépíti az egészségkultúra meghatározásába. A fogalom képes átfogni azon ismeretek és tevékenységek összességét, amelyek a személyes és közösségi egészség megőrzését, fejlesztését, illetve a betegek gyógyítását szolgálják. A társadalom ezeket a funkciókat szervező, irányító és ellenőrző szervekkel vette körül, ami végül is elvezetett az egészségügy keletkezéséhez. Az egészség-tudomány az egészségkultúra teljességének tudományos foglalatja. Az egészségkultúra az egészségre törekvő ember saját egészségének létrehozója és hordozója. Az egyéni egészségkultúra színvonala a népegészségügyi helyzet meghatározója (Rókusfalvy – Kovács 1992).

Az egészségkultúra olyan általános fogalom, amely minden részletében lefedi a közösség és az egyén egészségével kapcsolatos társadalmi intézmények és az emberi magatartások összességét. Az ember személyiségének kialakulása elképzelhetetlen szociális hatások nélkül, e hatások érvényesülésének folyamatát nevezzük szocializációnak. A szocializáció tartalma maga a kultúra, vagyis mindazoknak az anyagi és szellemi javaknak az összessége, amit az emberiség létrehozott. Az egészségkultúra maga az életmód, azaz az elsajátított életmód jelenti azt a közvetítő mechanizmust, amely az objektív társadalmi kultúra, valamint a társadalomban létező egyének egészségi állapota között van.

Az egészségkultusz az egészség megőrzésével, a betegség megelőzésével kapcsolatos ismereteket, szokásokat, tevékenységeket foglalja magába. Az egészségkultusz szoros összefüggésben áll a kultúra más területeivel, az egyetemes kultúra része. Elválaszthatatlan az erkölcsi, az esztétikai, a termelési, a fogyasztási, a szociális és a családi kultúra értékeitől. Az egyén nem csak az egészséget kívánja biztosítani, hanem egzisztenciáját, esztétikus megjelenését, szakmai előrelépését és megfelelő emberi kapcsolatait is (Elekes 1999).

A kutatásban az egészségi állapot és az egészségmegővéséhez tartozó magatartások (egészségi állapot szubjektív megítélése, diagnosztizált megbetegedés, orvoshoz fordulási motiváció, egészségmegőrzési aktivitás, táplálkozási szokások, preventív szemlélet, munkahelyi egészségnevelés) vizsgálatára került sor. Az egészség szubjektív önértékelése egy egyszerű statisztikai mutató, amely a lakosságtól könnyen be is szerezhető. Tudományos eredmények bizonyítják, hogy az eredmények ismeretében az elhalálozási esélyek nagyobb biztonsággal megbecsülhetők, mintha orvosi vizsgálatok objektív eredményeire támaszkodnának a szakemberek. Az adatok kiértékelése során figyelembe kell venni a kulturális eltéréseket is, amelyek az egészség megővéséhez kapcsolódnak (Gárdos 2011).

Eredmények

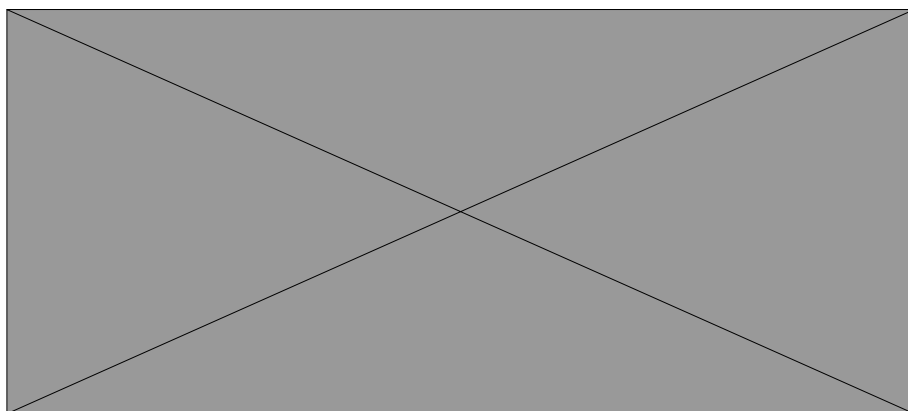
Egészségi állapot

Hazánkban az elmúlt két évtizedben javultak az életkilátások, a születéskor várható élettartamok stagnáló trendje emelkedő tendenciát mutat. 2000 és 2010 között Magyarországon a születéskor várható élettartam a férfiak esetében 70,5 év, a nők körében 78,1

évre emelkedett. Összességében a férfiaknak és nőknek együttesen 2,6 évvel jobbak az életkilátásai, mint az évtized elején. Örvedetes a tendenciában bekövetkező változás, amely szerint a mutatók 1,7-szer, illetve 1,3-szor intenzívebb növekedést mutatnak, mint az 1990–2000-es időszak alatt. Gárdos szerint a 2010-es értékek Magyarországon az eddig számított legmagasabbak és a pozitív tendenciához hozzájárul az, hogy a nemek életkilátásai közötti különbség is csökkent 8,5-ről 7,6 évre. Az utóbbi évek demográfiai eredményei azt mutatják, hogy a születéskor várható átlagos élettartam emelkedett, de a nyugati- és észak-keleti országrészek közötti különbségek továbbra is fennmaradtak a halandósági mutatókban. A nők várható élettartamában is érvényesül a kedvező tendencia, Győr-Moson-Sopron megyében volt a legmagasabb, közel egy évvel meghaladva az országos átlagot, ezt követte Budapest, Zala, Hajdú-Bihar és Vas megye a rangsorban. A legalacsonyabb értékekkel Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Békés és Komárom-Esztergom megyék rendelkeztek, 1-1,5 évvel elmaradva az országos átlagtól (Gárdos 2010).

Az egészség szubjektív önértékelése során a megkérdezettek 88,9%-a úgy ítéli meg, hogy legalább kielégítő (kiváló: 11,2%, jó: 47,5%, közepes: 30,2%) az egészségi állapota (2. ábra). A kutatásban kapott adat minimálisan magasabb (3,9%), mint a 2010-ben végzett országos kutatás eredménye.

2. ábra: Az egészségi állapot szubjektív megítélése (N=993)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Minél idősebb életkori kategóriához tartozik valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy legalább jónak érzi az egészségét ($P > 0,0000$). A megkérdezettek kétharmada (66,3%) választja azt, hogy az egészségi állapota véleménye szerint olyan, mint a hasonló korúaké. Az életkori kategóriák és a hasonló korcsoport egészségi állapotának összehasonlítása során a 60-69 évesek 24%-a, a 70 év felettek 29,2%-a gondolja azt, hogy egészségesebb, mint a hasonló korú populáció ($P > 0,0000$). A férfiak közel negyede (20,6%) gondolja azt, hogy egészségesebbek, mint a hasonló korúak (nők: 19,2%).

A megkérdezettek körében vizsgáltuk a városrészek szerinti megoszlásokat. A megkérdezettek szubjektív megítélés szerinti három legmagasabb mutatót tükröző (jó egészségi állapot) városrész: Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep, Révfalu, Bácsa-Kisbácsa-Sárás. Legalacsonyabb értéket mutató városrész: Újváros-Sziget-Pinnyéd. Kiemelkedően magas Újváros-Sziget-Pinnyéd (22,1%) és Gyárváros-Likócs (17,9%) térségben azoknak az aránya, akik a rossz vagy nagyon rossz egészségi állapotot jelölték meg. A Belvárosban és Révfalu városrész megkérdezettjei közül viszont senki nem jelölte meg a nagyon rossz egészségi állapot változót (1. táblázat).

A vélt egészség a tapasztalatok szerint összefügg azzal, hogy az egyének krónikus megbetegedést diagnosztizáltak-e már élete során, illetve, hogy milyen fajta idült egészségi problémája van. A krónikus betegségben szenvedők körében magas arányban tapasztalható, hogy jónak, sőt nagyon jónak értékeli az egészségét (Gárdos 2010).

1. táblázat: A „nagyon rossz és rossznak” ítélt egészségi állapot városrészenkénti megoszlása, (N=985)

Városrész	%
Szabadhegy-Kismegyer-József Attila lakótelep	2,72
Révfalu	3,38
Bácsa-Kisbácsa-Sárás	3,92
Adyváros	9,55
Ménfőcsanak-Gyirmót	9,99
Győrszentiván	10,38
Marcalváros	12,35
Belváros	14,10
Nádorváros	14,52
Gyárváros-Likócs	19,94
Újváros-Sziget-Pinnyéd	22,10

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

Az egészségi állapotot tükrözi a diagnosztizált betegségek előfordulása is. A kutatásban résztvevők 54,7%-ának nincs orvos által megállapított megbetegedése. A megkérdezettek közel harmada (26,9%) magas vérnyomás megbetegedésben szenved. A legmagasabb értéket kapó magas vérnyomás hazánkban az őszhalálozás feléért tehető felelőssé. A reumatikus/mozgásszervi megbetegedésben szenvedők aránya: 7,6%. Korunk népbetegségének számít a mozgásszervi megbetegedés, amelyek számának erőteljes növekedés várható a populáció előregedése miatt. A megkérdezettek közel 15%-nak (14,8%) preventív

szemléletét tükrözi, hogy akkor is felkeresi az orvost, ha egészséges. A többség akkor teszi ugyanezt, ha akadályoztatott napi teendői ellátásában (20,5%) vagy nagy baj esetén 36,8% (2. táblázat).

2. táblázat: Az orvoshoz fordulás indoka, (N=1007)

Indokok	N	%
Akkor is megnézi magát időnként orvossal, ha egészséges.	149	14,8
Olyan enyhébb rosszulletek miatt is elmegy orvoshoz, amelyek nem akadályozzák a napi tevékenységet.	50	5,00
A napi teendők ellátásában akadályozó komolyabb rosszullet miatt megy orvoshoz.	207	20,5
Csak akkor megy orvoshoz, ha nagy baj van.	371	36,8
Betegsége miatt rendszeres orvosi kezelés alatt áll.	176	17,5
Igénybe veszek alternatív gyógymódokat (pl. homeopátia, akupunktúra, energiával való gyógyítás, gyógynövények fogyasztása...).	20	2,00
Nem fordulok orvoshoz.	34	3,4

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A magas vérnyomás betegségben szenvedő betegcsoport válaszai szerint 44,8% a rendszeres orvoshoz fordulási arány, de elgondolkodtató, hogy a betegek 20,1% „nagy baj” esetén, 11,9% a napi teendők akadályoztatása esetén és 1,1% nem is jár rendszeresen kezelésre ($P > 0,0000$). A megkérdezett lakosság negyede (25,5%) aktívan tesz valamit egészségi állapotának megőrzése érdekében, viszont 10,3% csak keveset, vagy nagyon keveset tesz ezért. A városrészek szerinti megoszlásban a Bácsa-Kisbácsa-Sárás (39,2%) és Ménfőcsanak-Gyirmót (33%) városrészben lakók válaszai kiemelkedően magas egészségmegőrzési aktivitást mutatnak, míg Újváros-Sziget-Pinnyéd lakosai a legalacsonyabb értéket kapták (17,3%).

Az életmód tudatos alakításával sokat tehetnek az egyének az egészség javítása érdekében. Hazánkban az egészségtelen táplálkozás a fizikai aktivitás hiánya nagyon sok esetben hozzájárul az elkerülhető betegségek és korai halálozásokhoz vezet. A túlsúly Európában egyre általánosabbá vált, és ez közegészségügyi szempontból aggodalmakra ad okot. Egy svéd elemzés szerint az EU-ban az egészségkárosodás nélkül leélt életévek közel egy tizede vész el a nem megfelelő táplálkozás és az elhízottság, valamint a testmozgás hiánya következtében. Hazánkban 7 évvel magasabb élettartamra számíthatnak azok, akik egészségesen élnek (Robertson et al. 2004).

Az életmód egyik kiemelkedő komponense a táplálkozás. A megkérdezettek több, mint háromnegyede (84,9%) vélekedik úgy, hogy egészségesen táplálkozik és 11,1%-a gondolja ennek az ellenkezőjét (3,9% nem válaszolt). A válaszokból feltételezhetjük, hogy tudatosan évek óta folytatják ezen egészségmegővő tevékenységüket, mert a válaszadók 58,3%-nak nem változtak a táplálkozási szokásai az elmúlt 2-3 évben. A megkérdezettek 29,5%-nak pozitívan változott az étkezése, mert feltételezése szerint egészségesebben táplálkozik, mint az elmúlt években. A baromfihúst előnyben részesítők aránya (naponta-, hetente egyszer-, hetente többször fogyaszt) magasabb (93,8%), mint a sertéshúst fogyasztók aránya (74,2%). Az egészséges szemléletű táplálkozást tükrözi a zöldség- (97,2%) és gyümölcsfogyasztás (96,2%) magas aránya is. A halfogyasztás (naponta-, hetente egyszer-, hetente többször fogyaszt) a megkérdezettek közel harmadánál (29,2%) van jelen. A fehérkenyér napi fogyasztását a kutatásban résztvevők majdnem fele (48,4%) részesíti előnyben a teljes kiőrlésű kenyérről szemben (15,2%).

Magyarország számára az egészségfejlesztés kiemelt feladatként fogalmazódik meg, fő célkitűzései a lakosság életminőségének javítása, az egészséges életmód kialakítása, az egészséget károsító hatások (dohányzás, alkohol, drog) visszaszorítása, az egészséges életmód feltételeinek biztosítása. Mindez nem valósulhat meg az egyéni egészségmótiáció kialakítása nélkül, amely mindig figyelembe veszi azokat a társadalmi-gazdasági tényezőket, amelyek befolyásolhatják az egészségesebb élet és az életminőség javítására irányuló választást (Füzesi – Tistyán 2000).

Az egészségmegőrzéshez kapcsolódó változók vizsgálata során a megkérdezettek az egészséges táplálkozásra (89,8%) fordítanak legnagyobb figyelmet, a felírt gyógyszerek beszedésére (88,7%) és a kezelések igénybevételére (80,0%). A preventív szemléletet tükrözi az orvoshoz és szűrővizsgálatokra történő járás gyakorisága (69,9%). A legalább hetente sportolók aránya is kiemelkedően magas (53,6%).

Magyarországon a mortalitás közel 25%-a daganatos eredetű, amely az unió országaiban a legmagasabb 100 ezer főre vetítve. A daganatos megbetegedések magas aránya mögött a dohányzás magas kockázati tényezőnek számít. Az OECD országokon belül Magyarország az erős dohányosok közé tartozik, noha a dohányzás mértéke mind az elszívott cigaretták számát tekintve, mind pedig a dohányzók számarányát tekintve csökkent az elmúlt években. A megkérdezettek közül 94 fő nyilatkozott úgy, hogy az utóbbi években leszokott a dohányzásról és 108 fő csökkentette az elszívott cigaretták számát is (3. táblázat).

A megkérdezettek 28,7%-a az elmúlt években hagyta abba a dohányzást. A csökkenés a férfiak körében magasabb a női megkérdezettekhez viszonyítva (10,8%). Az alkohol-fogyasztás tendenciáinál is kedvező helyzet tapasztalható, a megkérdezettek közel fele (47,4%) nyilatkozta azt, hogy kevesebb alkoholt fogyasztottak az utóbbi években. A csökkenés ebben az esetben is a férfiak körében magasabb (19,8%).

3. táblázat: Egészségmegóváshoz kapcsolódó tevékenységek előfordulása

Tevékenységek	N	%
Évente rendszeresen járok orvoshoz/szűrővizsgálatra.	669	69,1
A felírt gyógyszereket rendszeresen beszedem.	684	88,7
A felírt gyógykezeléseket igénybe veszem.	504	80,0
Hetente legalább kétszer fél órát sportolok.	472	53,6
Megpróbálok lehetőségeimhez mérten egészségesen táplálkozni.	880	89,8
Kevesebbet iszom/kábítószerzem, mint korábban.	120	47,4
Egyáltalán nem fogyasztok alkoholt, (kábítószer).	384	49,2
Leszoktam a dohányzásról.	94	28,7
Jelentősen lecsökkentettem az elszívott cigaretták számát.	108	38,4
Igénybe veszek feszültségcsökkentő eljárásokat, terápiákat (pl. masszáz, jóga).	133	25,0

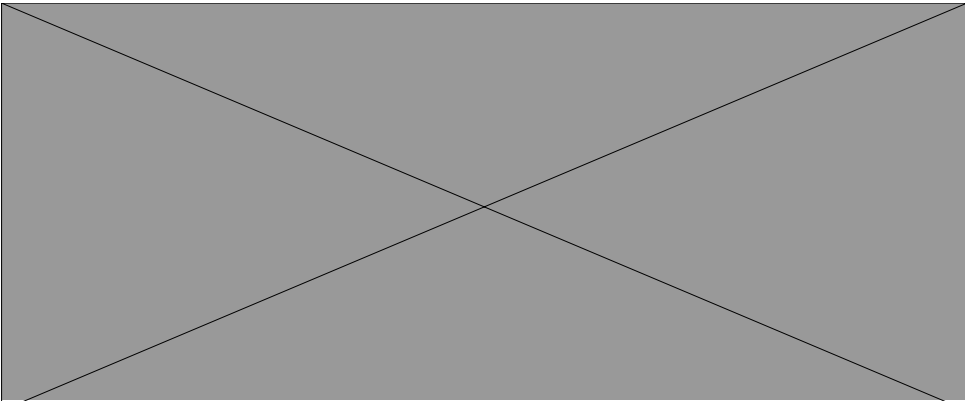
Forrás: Győri járműipari körzetGyőri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés.

A munkahelyi egészségmegőrzés

A munkahelynek az egészségfejlesztésben betöltött szerepéről már az 1986-ban tartott első nemzetközi egészségfejlesztési konferencián (Ottawai Charta) született megállapodások tartalmazzak utalásokat. „A munka és a szabadidő az egészség forrásai kell, hogy legyenek az emberek számára. Az egészségfejlesztés olyan élet- és munkakörülményeket hoz létre, amelyek biztonságosak, ösztönzők, kielégítőek és élvezetesek” (Juhász 2002). A munkahelyet azért tartják jó egészségfejlesztő helyszínnek, mert a célcsoport könnyen elérhető, fogékony és a programokhoz a meglévő kommunikációs csatornák és a munkatársi kapcsolatok jól felhasználhatók (Pencak 1991; Naidoo – Wills 1999).

A lakossági kérdőívben minimális kérdésben vizsgáltuk a munkahelyi egészségnevelést, ezért az eredmények csak tájékoztató jellegűek. A megkérdezettek több, mint kétharmada (72%) nyilatkozta azt, hogy nem vagy egyáltalán nem jellemző, hogy előadásokat tartanának a munkahelyén a testi egészségről, illetve a lelki egészségről (69,9%). Hasonló adatokat kaptunk arra a válaszra is, amely a vállalati stratégia és az egészségfejlesztés kapcsolatát vizsgálta. A kutatásban résztvevők (alkalmazottak teljes állásban) 55,9%-a nyilatkozta azt, hogy a vállalati stratégiának nem része a munkavállalók egészségének megőrzése. De a válaszadók 44,1%-ának véleménye szerint fontos a munkaadóknak az alkalmazottak egészségének fejlesztése, ezért részét is képezi a stratégiának. A nemek szerinti megoszlásban a női válaszolók 28,1%-a szerint része az egészségfejlesztés a vállalati stratégiának, míg a férfi válaszolók szerint 34,3%-ban (3. ábra).

3. ábra: Vélemények a vállalat egészségmegőrzési stratégiájáról az iskolai végzettség szerint, (N=577)

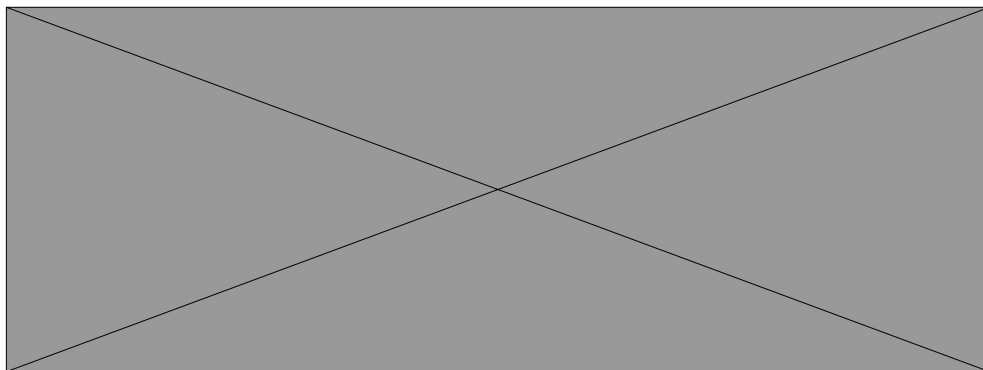

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

A munkahelyen a dolgozók egészségi állapotával a foglalkozás-egészségügyi szolgálatok és a munkahelyi egészségfejlesztési szakemberek is foglalkoznak. A két szakmacsoport tevékenységének fókuszja is különbözik egymástól. Elsősorban az egészségért való felelősséget más-más oldalról közelítik meg. A foglalkozás-egészségügy a munkáltató felelősségét hangsúlyozza, míg a munkahelyi egészségfejlesztés az egyéni felelősséget helyezi előtérbe. A foglalkozás-egészségügy célja a munkakörnyezetből származó egészségkárosító veszélyek felismerése, a munkavállalók egészségére kifejtett hatások elemzése, kezelése, illetve a dolgozók egészségi alkalmasságának megállapítása, ellenőrzése. A dolgozók általános egészségének fejlesztésével, növelésével a munkahelyi egészségfejlesztés hivatott foglalkozni azzal a céllal, hogy növelje az egyéneknek a saját egészségük feletti kontrollját és a felelősségvállalását (Juhász 2002).

A vizsgálat során a lelki egészséggel kapcsolatos előadások magasabb arányban jelennek meg a válaszadóknaál, mint a fizikai egészséggel kapcsolatos előadások. (4. ábra). A vállalatok társadalmi felelősségvállalása egyre nő, hisz az egészséges munkavállaló értéket jelent, aki hatékonyan tudja alkalmazni a megküzdési stratégiákat, elkerülni a stressz káros következményeit (Naidoo, – Wills 1999).

4. ábra: Az egészségmegőrzési stratégiák a foglalkozási státusz szerint, (N=496)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés.

Összefoglalás

Hazánk Európában az egyik legkedvezőtlenebb helyzetű országa a népesség egészségi állapota alapján. A középkorú férfiak halálozása tekintetében az összes mutató rosszabb az európai átlagnál. A lakosság 54%-a jónak vagy nagyon jónak, 31%-a kielégítőnek, 15%-a rossznak vagy nagyon rossznak minősítette saját egészségi állapotát. Az átlagnál magasabb értéket (56–58%) kapunk Közép-Magyarországon és a dunántúli régiókban, a Dunától keletre fekvő térségekben pedig alacsonyabb (49–51%) azok aránya, akik legalább jóra értékelték egészségüket.

Az első problémakör vizsgálatakor a következő eredményeket kaptuk a Győrben élő lakosság egészségi állapotára vonatkozóan. A megkérdezettek több, mint háromnegyede úgy ítéli meg, hogy legalább kielégítő (kiváló: 11,2%, jó: 47,5%, közepes: 30,2%) az egészségi állapota. A megkérdezettek 54,7%-ának nincs orvos által megállapított megbetegedése. A megkérdezettek negyede magas vérnyomás megbetegedésben szenved és ugyanannyian aktívan részt vállalnak egészségi állapotuk megőrzéséért, ezért sokat vagy nagyon sokat tesznek ennek megőrzése érdekében, de 10,3% keveset vagy nagyon keveset tesz ezért. Eredményeink alátámasztják, hogy a győri populációnak kedvezőbbek az egészségi állapotra vonatkozó kilátásai. Felértékelődött az egészség, a jobb életminőség iránti igény, illetve a betegségteher csökkentésének vágya. Az egyénekre nem a betegségek passzív elszenvetőjeként tekintenek, hanem egészségi állapotuk aktív irányítójaként. A megelőzésre irányuló preventív szemléletmód kívánatos, amelyet a betegségek megjelenése előtt kell kialakítani a megfelelő életmóddal, a táplálkozási szokásokkal, amelyek az egészségmegővését segítik elő.

A második problémakör a munkahelyi egészségmegőréssel kapcsolatos vizsgálat eredményei szerint a megkérdezettek több, mint kétharmada nyilatkozta azt, hogy nem vagy egyáltalán nem jellemző, hogy előadásokat tartanának a munkahelyén a testi egészségről, a lelki egészségről, illetve azt, hogy a vállalati stratégiának nem része a munkavállalók

egészségének megőrzése. A kutatók szerint az egészségi állapotban lévő különbségek összefüggésben állnak a társadalmi, gazdasági jellemzők eltéréseivel. A magasabb társadalmi kategóriába tartozó egyének (magasabb iskolai végzettségűek, a magasabb jövedelműek, a kedvezőbb munkaerő-piaci helyzetben lévők) véleménye általában kedvezőbb képet mutat az átlagosnál.

A kultúrafogyasztási szokások sajátosságai Győrben

GOMBOS SZANDRA

KULCSSZAVAK: kulturális javak és szolgáltatások, kulturális fogyasztás, szabadidő eltöltése

ABSZTRAKT: Győrnek mint gazdaságilag folyamatosan fejlődő, jól prosperáló, elsősorban ipari jellegű városnak, térségi központként a kulturális funkcióit sem szabad figyelmen kívül hagynunk, ami elengedhetetlen a jövőbeli fejlődéshez szükséges humán tőke idevonzásához és megtartásához. Jelen tanulmány célja a győri ipari körzet kulturális térképének megrajzolása keresleti oldalról, megvizsgálva e város lakóinak kulturális fogyasztói szokásait egy lakossági kérdőíves felmérés alapján. A megkérdezés kérdőbiztosok segítségével zajlott, a minta nemre, korra és városrészre reprezentatív. A kultúrafogyasztási szokásokat meghatározó tényezők mellett vizsgáltam a szabadidő eltöltésének módjait a lakosságon belül, külön kiemelve a kulturális szolgáltatásokat és programokat, e tevékenységek helyszínét, az ezekkel való elégedettség szintjét, illetve az egyes programok és rendezvények népszerűségét. A vizsgálat során kiderült, hogy a Győri kulturális fogyasztási szokások csak kis mértékben különböznek az országos jellemzőktől, a kulturálisan inaktívak aránya valamivel alacsonyabb, a lakosság a könnyedebb szórakozást részesíti előnyben. A fogyasztási szokásokat leginkább meghatározó tényezők pedig az iskolai végzettség, a családi állapot, a kor, valamint, hogy melyik városrészben élnek.

Bevezetés

Az elmúlt időszakban a kultúra stratégiai szerepe folyamatosan nőtt a városok fejlesztésében. Így az elméleti szakemberek mellett, a politikai és gazdasági döntéshozók is több figyelmet fordítanak a kultúra fejlesztésére, ápolására. Bizonyos esetekben a kultúra akár eszközként is szolgálhat egy posztindusztriális város revitalizálására, újjáélesztésére. Több esettanulmány is bizonyítja, hogy a kisebb és nagyobb városok egyaránt használják ezt a „mágikus receptet”, hogy versenyképesek maradjanak a globális piacon (Blessi et. al 2011).

A kulturális ipar, a kulturális gazdaság egésze egyre meghatározóbbá válik a posztindusztrialista társadalmakban (Zukin 1998; Throsby 2001; Currid 2007), hiszen a kulturális iparágak termékei (és szolgáltatásai) olyan elemeket is tartalmazhatnak, amelyek arra a településre, régióra jellemzőek, így az (újra)előállításuk más helyszínen nehezekebb lehet (Deinema 2008). Így a kultúra több olyan problémás kérdésre is válasz lehet, amelyekre

a tradicionális módszerek eddig nem jelentettek megoldást (Evans 2004). Akár a helyi közösségek intenzívebb bevonásával (Goldbard 2006), akár a kreatív osztály odavonzásával oldják meg a problémákat (Florida 2002), a kultúra már egyre kevésbé egy marginális szektor, ahonnan megszorítások idején elsőként vonják meg a forrásokat. Hiszen bizonyított tény, hogy a kulturális gazdaság erősödése több szempontból is pozitív hozadékkal bírhat.

Győrnek mint gazdaságilag folyamatosan fejlődő, jól prosperáló, elsősorban ipari jellegű városnak, térségi központként más funkcióit sem szabad figyelmen kívül hagynunk. A további fejlődés egyik alappilléret jelentheti az a kulturális érték, amelyet közvetítve és átadva a jövőbeli fejlődéshez szükséges humán tőke idevonzásához és megtartásához kell. Jelen tanulmány célja a győri ipari körzet kulturális térképének megrajzolása keresleti oldalról, megvizsgálva e város lakóinak kulturális fogyasztói szokásait.

Kulturális javak és fogyasztásuk

Kulturális javak a gazdaság kulturális ágazatába sorolt termékek és szolgáltatások. Minden kulturális jószág lényege a szellemi, művészeti és kreatív tartalom (Daruka 2002). Éppen ebből kifolyólag közgazdaságtani értékük meghatározása jóval nehezebb, mint mondjuk a „normál” jószágok esetén. Értéküket, értékelésüket az a társadalmi érték határozza meg, ami egy bizonyos kontextusban, bizonyos emberek által létrehozva értelmezhető (Currid 2007). E javak bár bizonyos esetekben ingyenesen „fogyaszthatók”, mégis a gazdasági javak közé sorolhatók néhány sajátos jellemzőjüknek köszönhetően. Két fontos sajátosságuk, hogy mind az élmény-, mind az információs jószágok csoportjába besorolhatók. Hiszen a fogyasztás során a kulturális tevékenység produktumát, „az üzenetet”, információt kapja meg a fogyasztó, amely kulturális élményt nyújt számára. Az élményjószágok jellemzője, hogy a preferenciák kialakulása és a minőség megítélése csak a fogyasztás után történik meg, így ezeknek a javaknak a fogyasztása kockázatot, bizonytalanságot jelent a fogyasztó számára, valamint az átélt élmény és az érzékelt hasznosság szintje függ az addig felhalmozott kulturális tőkétől (Petró 2002). További jellegzetességük, hogy ezeknek a jószágoknak az újraelőállításuk bizonyos esetekben egyáltalán nem, más esetekben korlátozottan lehetséges, ugyanakkor a „kulturális értéket” hordozó, közvetítő javak előállítására a tömegtermelés jellemző (Daruka 2002).

A kulturális gazdaság szereplőinek outputja a kulturális javak közé sorolható, és ezek a fogyasztás szempontjából lehetnek (Daruka 2002):

- magánjavak (pl. CD, könyv),
- tiszta közjavak (pl. köztéri szobor),
- vegyes javak (pl. könyvtár, színházi előadás).

Attól függően, hogy az adott termék vagy szolgáltatás melyik csoportba tartozik, annál inkább dominálhatnak a piaci vonások, és válik egyre fontosabbá a fogyasztó.

A kulturális javakat fogyasztó, mint más gazdasági javak esetében, megpróbálja minimalizálni a fogyasztással járó költségeket, amelyek egy kulturális jószág esetében a következők (Frey-Pommerehne 1989. In: Petró 2002, 36.):

- a kulturális termék vagy szolgáltatás ára,
- felkeresési (utazási) költségek,

- feláldozott szabadidő,
- információszerezési költségek,
- „megértési” költségek,
- kommunikációs költségek.

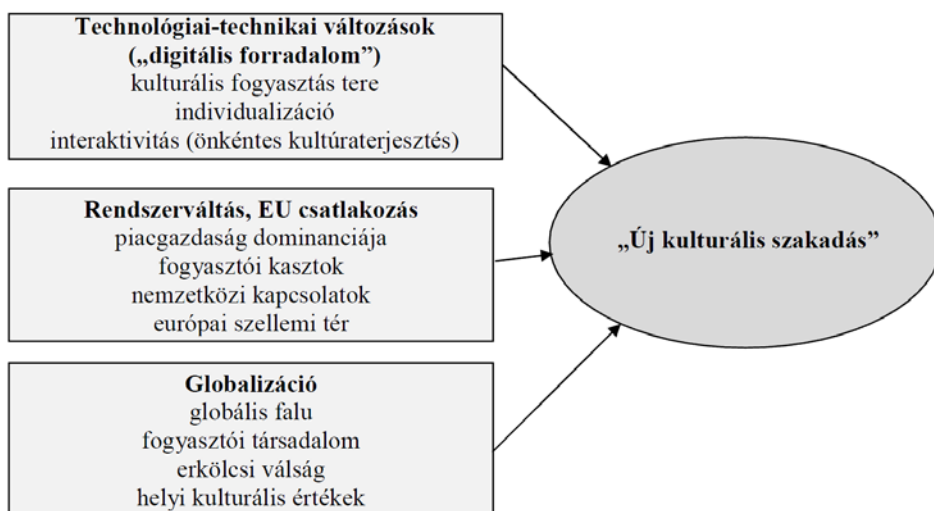
Ezeknek a költségeknek olyan szinten kell maradniuk, hogy a fogyasztó úgy érezze, megéri az adott termék vagy szolgáltatás. A legtöbb előbb felsorolt tényező azonban csak egy adott társadalmi kontextusban értelmezhető. Nem csak azért, mert például a szabadidő „ára” a jövedelmi viszonyoktól nagy mértékben függ, hanem azért, mert a szabadidő értéke változhat a referenciacsoporttól függően. Így elmondhatjuk, hogy e javak révén nyerhető hasznosság függ a minőségtől, a személyes humán tőkétől és a szociális tőkétől is (Petró 2002, 40.).

A költségek minimalizálása mellett a javak sajátos jellegéből fakadóan a fogyasztói kulturális tőke felhalmozására törekszik a fogyasztó (Adler 1985. In: Horváth 2002, 147.). Ezt többek között az érdeklődésének koncentrálásával érheti el, a figyelem fókuszának a megválasztása lehet a véletlen műve, de befolyásolhatja döntésében a referenciacsoport, gazdaságossági megfontolások vagy a közösségi tradíciók is (Horváth 2002, 147.).

Kulturális fogyasztásra ható tényezők

A kulturális javak sajátosságaiból adódóan fogyasztásukat tekintve több tényező is meghatározó. A kultúrafogyasztási szokásokat nagyban befolyásolják a világban végbe-menő változások, amelyeket a kultúra szempontjából három nagy csoportba oszthatjuk; technológiai-technikai változások, rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozás, illetve a globalizáció (1. ábra).

1. ábra: A kultúrafogyasztási szokásokra ható tényezők

Forrás: Saját szerkesztés Kapitány (2009) és Vitányi (2006) alapján.

A technológiai-technikai változások hatására a kultúra fogyasztási tere megváltozott, egyre inkább a virtuális térbe, azaz a „négy fal közé” helyeződött át. Így egyre inkább csökken a kultúra szakrális jellege, és lehetővé válik a kultúra hazavitele (Hunyadi 2005). A kultúrafogyasztás már egyre kevésbé társasági, mint inkább egyéni tevékenység, ugyanakkor az interaktivitás az egyik legfontosabb szemponttá válik. A technológia fejlődésének (elsősorban az internet térhódításának köszönhetően) kielégíthetővé válnak az egyéni kulturális igények, és a társadalom bizonyos csoportjai esetén nő a kulturális aktivitás. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a társadalom egészére nézve nő a kulturális fogyasztás, hanem azt, hogy a különböző kulturális produktumokat fogyasztók aránya és szerkezete megváltozik (Kapitány 2009). A kultúraterjesztés intézményei mellett megjelennek az úgynevezett „önkéntes kultúraterjesztők”, akik már a poszt szocialista intézményi kereteken kívül, egyénileg válhatnak a kultúra művelőivé és terjesztőivé.

A rendszerváltást követően Magyarországon a kultúra (a művészetek) területén is nőtt a piacgazdaság dominanciája, az állami szerepvállalás a kultúra terjesztésében egyre csökkent (ez leginkább észrevehető a finanszírozás területén). Ennek pozitív és negatív hatásai is érezhetőek, hiszen egyrészt a piaci jelleg egyik következménye, hogy már nem másodlagos szerepet tölt be a kultúrát fogyasztó személy, hanem „célközönséggé” válik. Ebből következően, hogy a fogyasztó elsődlegessé válik, a kultúra ápolása, építése másodlagossá, és néha pont a meghatározóvá tevő „szellemi mozzanat” veszik ki a kultúrából. Szintén a piacgazdaság dominanciájának köszönhető az élet minden területén erősödő verseny. Ez a verseny azonban nem csak azonos kulturális/művészeti ágazatokon belül, hanem azok között is érvényesül, hiszen ezen termékek, szolgáltatások a fogyasztó szemében bizonyos mértékben helyettesítői egymásnak. A jelenség következményeként a fogyasztóért való versenyben ez arra kényszerítheti a kínálati oldal szereplőit, hogy az egyediség és művészi érték rovására gazdaságossági szempontokat tartsanak szem előtt (Daubner 2002, 110.). Ugyanakkor e negatív jelenség mellett a kultúrára pozitívan hat, hogy a nemzetközi kapcsolatok erősödnek, a hallgatói és munkaerő mobilitásnak köszönhetően bizonyos csoportoknak lehetősége nyílik megismerkedni más (külföldi) kultúrákkal, nyitottabbá válnak a világra, és talán fogékonyabbak lesznek a „kultúrára”, művelődésre.

Végül a harmadik fontos tényező a globalizáció, amely egyrészt veszélyezteti a helyi kulturális értékeket az ízlés és kulturális fogyasztás homogenizációja miatt. Másrészt pont e folyamat miatt a helyi kulturális értékek megőrzésére egyre nagyobb gondot fordítanak. Ugyanakkor ma Magyarországon sajnos inkább jellemző az „ízlés homogenizálódása”, az értékek „mcdonaldizációja”. A magyar társadalom is magán viseli a fogyasztói társadalom jegyeit, lassan már a kultúra esetén is a fogyasztás lesz a lényeg, nem a minőség, hanem a mennyiség.

A kultúra helyzete több szempontból is megváltozott, szerepe fontosabbá vált, már nem csak saját közegében, hanem a gazdasági és politikai szféra is egyre inkább kezd úgy tekinteni a kultúrára, mint a fejlődés lehetőségére, motorjára. A terjesztés, közvetítés új eszközeinek (pl. internet) köszönhetően, a társadalomban keringő „kultúra objektívációk” száma megsokszorozódott, a tömegkommunikációs eszközök utat nyitottak a tömegkultúra előtt (Vitányi 2006). A tömegkultúra által közvetített érték azonban megkérdőjelezhető. A kultúra fogyasztása ugyan egyéni tevékenység, de az egyediség a művelődés

legtöbb momentumából kiveszni látszik. A globális kultúra objektívációi elárasztanak mindent, és felgyorsult világunkban az ehhez való hozzájutás sokkal egyszerűbbé, gyorsabbá és ezáltal sokak választásává válik (Lukovich 2005). Ezek a változások egy kulturális szakadáshoz vezettek, amely a hagyományos és modern kultúra közötti egyre nagyobb távolságot eredményezi, illetve a két típusú kultúrát fogyasztók között egyre nagyobb szakadék keletkezik.

Kulturális javak fogyasztását vizsgáló korábbi kutatások

A világban lezajló változások befolyásolják és átformálják a kultúrafogyasztás egészét, azonban az egyes csoportok, egyének szintjén több meghatározó tényezőt is figyelembe lehet venni, nagyrészt a vizsgálódó tudományág jellegéből fakadóan. A szociológusok főként a társadalmi státusz és a kultúrafogyasztás közötti, a magas és alacsony kultúra fogyasztása/fogyasztói közötti kapcsolatot, és a kulturális közvetítők szerepét tartják fontosnak (Bourdieu 1993; Negus 2002; Gibson – Kong 2005). A geográfiai szakemberek elsősorban a kulturális fogyasztás földrajzi eloszlását, a kreatív városok/metropoliszok létrejöttét, és ehhez kapcsolódóan a kreatív osztály szerepét vizsgálják (Zukin 1998; Florida 2002), míg a közgazdász szakemberek a „közgazdaságtani” értékét szeretnék meghatározni az elfogyasztott/elfogyasztandó kulturális javaknak.

A 2000-es években lezajlott magyar kultúraszociológiai kutatások során megvizsgálták, hogy melyek azok a tényezők, amelyek meghatározóak a különböző kultúrafogyasztási minták kialakulásában. A magas-alacsony kultúrát fogyasztók arányát illetően kiderült, hogy az alacsony kultúra egyre népszerűbb (Antalóczy – Füstös – Hankiss 2010), és az ezt fogyasztók aránya a fiatalok (25 évnél fiatalabb) körében a legmagasabb, azon belül is a szabadidő plázában, vagy sporteseményen való eltöltése formájában (Hunyadi 2005). Tehát az életkor még mindig meghatározó a kultúrafogyasztást illetően, ugyanakkor a településtípusok szerinti különbségek kisebbek, mint az egyéb jellemzők szerintiek, azonban a lakóhely még mindig meghatározó a kultúra fogyasztásában (Antalóczy – Füstös – Hankiss 2010). Illetve továbbra is meghatározó tényező az iskolai végzettség, amely nagy mértékben determinálja az egyén fogyasztói szokásait.

Hunyadi (2005) életmódot vizsgáló kutatása mindezek mellett kiemelte a vagyoni helyzet, a jövedelem fontosságát. Továbbá megállapította, hogy az egyes tényezők különböző mértékben játszanak szerepet az alacsony, illetve magas kultúra fogyasztása esetén. Míg az előbbi esetén a lakóhelyet és az életkort addig az utóbbi esetében az iskolai végzettséget és a vagyoni helyzetet találta meghatározóbbnak.

A kulturális fogyasztási szokások kutatása a kultúrakutatás és a szabadidő (életmód) kutatás összekapcsolásával született meg az 1980-as években, amelynek úttörője Richard A. Peterson és Michael Hughes (1983) volt, őket pedig számos magyar és nemzetközi kutató követte. Az 1. táblázat összefoglalja az elmúlt másfél évtized magyarországi kultúra fogyasztói magatartásra vonatkozó kutatások „kultúra-klasztereit”.

1. táblázat: A kultúrafogyasztási szokásokat vizsgáló magyarországi kutatások

Kutató(k)	Manchin-Regös (1998)	Hidy (2000)	Hunyadi (2005)	Vitányi Iván (2006)	Csepeli-Prazsák (2010)	Antalóczy-Füstös-Hankiss (2010)
Kultúra-fogyasztók csoportjai	1) idős, urbanizált passzívak	1) sehova sem járók	1) kulturális	1) passzív	1) "fekete sereg"	1) kulturálisan passzívak
	2) hagyományőrző, falusi dolgos	2) alig eljárók	2) mindenevő	2) kapaszkodó	2) kulturális nomádok	2) mindent fogyasztók
	3) haverkodók	3) alkalmi látogatók	3) olvasós	3) mindenevők	3) kulturális elit	3) könnyed szórakozók
	4) aktív kikapcsolódók	4) rendszeres látogatók	4) szórakozós	4) kulturális elit		4) kulturálisan érdeklődők
	5) trendi		5) ezermester			5) kulturális elit
	6) autonóm-kulturálisok		6) fakanál			
			7) sivár			

Forrás: Saját szerkesztés a hivatkozott szerzők alapján.

A táblázatot áttekintve megállapíthatjuk, hogy alapvetően három kategória mindenhol megtalálható, a „kulturális elit”, amelynek tagjai inkább a magas kultúrát részesítik előnyben, magasabb jövedelemmel rendelkeznek és 25 évnél idősebbek. A másodikba a „mindenevők” tartoznak, akik főként az alacsony kultúrához tartozó szórakozási formákat részesítik előnyben, és a fiatalabb korosztályhoz tartoznak. Végül a harmadik kategória a „kulturálisan passzívak”, akik a kultúra szinte minden formáját elutasítják, erre a célra nem fordítanak jövedelmükből. A társadalmon belül az egyes csoportok aránya viszonylag állandónak tekinthető, az eltérések a kutatások módszertani különbségeiből adódnak. A legnagyobb arányt minden esetben a „kulturálisan passzívak” képviselik, utánuk következnek a „mindenevők”, majd végül a „kulturális elit”.

Kutatási eredmények

A kultúrafogyasztási szokások elemzését több szempontból végeztem el a győri lakosság körében, a vizsgált kérdések a következők voltak:

- Milyen kulturális vagy kultúrához kapcsolódó tevékenységeket végeznek a győri lakosok szabadidejükben?

- Milyen kulturális programokat látogatnak, és milyen kulturális szolgáltatásokat vesznek igénybe?
- Mennyire elégedettek a győri lakosok a kulturális kínálattal?

A fenti kérdéskörökben a 18 év feletti győri lakosok válaszait vizsgáltam a kérdőíves megkérdezés alapján. Az első kérdés esetén a rendelkezésre álló minta egészén (N=3032), míg a többi esetben egy kisebb részmintán (N=1013) végeztem az elemzéseket. Mindkét esetben a minta nemre, korra és városrészeire reprezentatív volt.

Kultúrafogyasztói típusok Győrben

A 3032 fős mintából a hiányzó adatok miatt végül 2905 fő került bele az egyes kultúra-klaszterekbe. A Dunn-teszt alapján a kialakított klaszterek száma hat, amely esetén az egyes csoportok már eléggé különbözőek voltak a további elemzéshez, de mégsem túlzottan részletes a megkülönböztetés, így a klaszterek nagy száma sem okoz nehézséget. A K-közép klaszterelemzés a szabadidőben végzett tevékenységek alapján készült, aszerint, hogy a válaszadók az elmúlt egy évben milyen gyakran (egyáltalán nem, évente egyszer, havonta vagy ennél többször) jártak színházban, moziban, koncerten, kiállításon, múzeumban, sporteseményen, fesztiválon, strandfürdőn/wellnessben, étteremben, a hobbitelken, nagybevásárláson vagy aktívan (kirándulás, sportolás) töltötték a szabadidejüket. A klaszterek elemszáma a következőképpen alakult:

2. táblázat: A kultúrafogyasztói csoportok Győrben

Klaszterek	Fő	Arány
Aktívak	226	7,77%
Sportrajongó élménykeresők	246	8,46%
Aktív kultúrákedvelők	268	9,23%
Kalandos élménykeresők	338	11,64%
Élménykeresők	805	27,71%
Inaktívak	1022	35,19%
Összesen	2905	100%

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=2905.

A 2. táblázatban látható, hogy az inaktívak aránya a legmagasabb, a megkérdezettek egyharmada ebbe a kategóriába tartozik. A minden területen aktív, a magas- és alacsony kultúrát egyaránt kedvelő, sporteseményt, strandfürdőt és wellnesszt egyaránt látogató aktív lakosság aránya a legkisebb, kevesebb, mint a minta egytizede. Ezek az arányok nem

meglepőek, de ugyanakkor biztatóak a korábbi kutatások alapján, hiszen például Vitányi (2006) vizsgálata alapján is a passzívak, Antalóczy, Füstös és Hankiss (2010) kutatása során pedig a kulturálisan passzív csoport aránya bizonyult a legnagyobbnak a társadalmon belül. Ugyan Győrben is az inaktívak csoportja a legnagyobb, de arányuk 35%, ami alacsonyabb az eddigi kutatások közel 50%-os rátájához képest.

Az elvégzett keresztábra elemzések alapján elmondható, hogy a városrész, iskolai végzettség, foglalkozási státusz, családi állapot és kisebb mértékben a jövedelem tekintetében szignifikáns különbség van az egyes klaszterek között.

Aktívak

Az aktívak csoportjára jellemző, hogy szabadidejükben szinte az összes felsorolt tevékenységet végzik, átlagosan heti rendszerességgel, de leggyakrabban koncertre és fesztiválokra járnak. Jellemzően 25 és 40 év közöttiek, egyedülállóak, felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, önálló vállalkozásuk van vagy alkalmazottként dolgoznak, és Ménfőcsanak, Révfalu, Újváros, valamint Győrszentiván városrészekben élnek.

Sportrajongó élménykeresők

A sportrajongó élménykeresők szívesen töltik el szabadidejüket sportolással, és nézőként is szívesen vesznek részt sporteseményeken, mindemellett gyakran járnak étterembe, strandfürdőre/wellnessbe és moziba. Jellemzően 25-45 év közöttiek, egyedülállóak vagy partnerrel együtt élnek (nem házasságban), felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, alkalmazottként dolgoznak vagy tanulók, és Révfalu, Gyárváros, Újváros és Szabadhegy városrészekben élnek.

Aktív kultúrákedvelők

Az aktív kultúrákedvelők a gasztronómiai kultúrát részesítik leginkább előnyben, hiszen leggyakrabban étterembe járnak, de szívesen töltik aktívan, sportolással a szabadidejüket, illetve évente többször elmennek színházba és koncertekre, valamint évente legalább egyszer kiállításra és/vagy múzeumba. A nagybevásárlást illetően is ők tekinthetők a legaktívabbnak, hiszen havonta többször kerítenek rá sort. Jellemzően 25-35 év közöttiek, házasságban élnek, egy-két gyermeket nevelnek vagy egyedülállóak, felsőfokú végzettségük van, vagy szakmával rendelkeznek és önálló vállalkozásukban dolgoznak, és Révfaluban, Győrszentivánon vagy Ménfőcsanakon élnek.

Kalandozó élménykeresők

A kalandos élménykeresőkre leginkább az aktív szabadidő-eltöltés jellemző, emellett évi rendszerességgel végeznek más tevékenységeket is, leginkább étterembe, strandfürdőbe és koncertekre járnak. Jellemzően 20-25 és 30-35 év közötti, egyedülálló vagy elvált

gyermektelen fiatalok, felsőfokú végzettséggel vagy szakmával rendelkeznek, alkalmazottként dolgoznak, és Bácsa, Belváros, Nádorváros és József Attila lakótelep városrészeiben élnek.

Élményorientált otthonülők

Az élményorientált otthonülők nem igazán érdeklődnek a hagyományos (magas) kulturális programok és rendezvények iránt, ha részt is vesznek ezeken, mindössze évi egy-két alkalommal. A szabadidejükben csak ritkán mozdulnak ki, akkor leginkább étterembe, strandfürdőbe/wellnessbe és fesztiválokra látogatnak el. Jellemzően 45-65 év közötti, gyermekes házas vagy elvált emberek, középfokú végzettséggel, akik alkalmazottként dolgoznak, és Adyvárosban, Marcalvárosban és a József Attila lakótelepen élnek.

Inaktívak

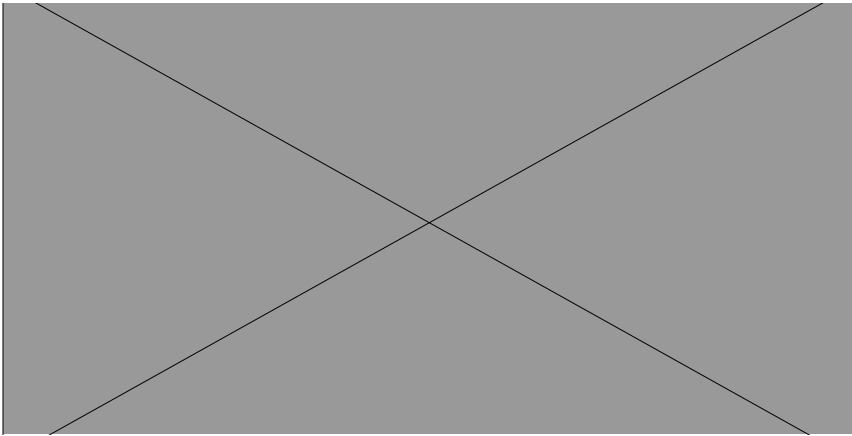
Sajnos az inaktívak aránya a legmagasabb Győr lakosságán belül, ők szinte semmilyen szabadidős tevékenységet nem végeznek, kulturális programokon és rendezvényeken nem vesznek részt. Ha nagyritkán kimozdulnak otthonról, akkor is vásárolni mennek el, de ez sem jellemző. 55 év feletti, 8 általánost végeztek vagy szakmunkás vizsgát tettek, családi állapotukat tekintve elváltak vagy özvegyek, munkanélküliek vagy nyugdíjasok, és Újváros, Sziget, Gyirmót vagy Pinnyéd városrészen élnek.

A felsorolt klaszterek ugyan több hasonlóságot is mutatnak a legutóbbi országos kutatás (Antalóczy – Füstös – Hankiss 2010) eredményei alapján kialakított klaszterekkel, de láthatóak azok a sajátosságok is, amelyek Győrre jellemzőek. Az országos adatokhoz hasonlóan a kulturális elit (jelen esetben az aktívak) klaszterbe tartozók inkább fiatalok, magas iskolai végzettségűek. Az inaktívak aránya alacsonyabb az országos átlaghoz képest, viszont sokkal inkább jellemző, hogy az otthonról kimozdulók az élmény jellegű programokat keresik, és a magas kultúra elemei közül szinte csak a színház jelenik meg. A színházlátogatási gyakorisága és az oda ellátogatók aránya azonban jóval magasabb az országos átlagnál.

Szabadidős és kulturális tevékenységek Győrben

Győr kulturális kínálata kifejezetten színes és széles spektrumú, több intézmény is aktívan részt vesz a kulturális élet fejlesztésében és élénkítésében. Bár az intézmények többségénél a finanszírozás nehézséget okoz, ezt igyekeznek más forrásokból pótolni. A program-, szolgáltatás-, és rendezvénykínálat kialakítása során egyre inkább figyelembe veszik a látogatók igényeit, ami néhány esetben ugyan szakmai vitákhoz vezet, de a látogatók számának növekedése szinte folyamatosnak mondható ezeknél az intézményeknél. Ennek a hozzáállásnak és az egyéb gazdasági tényezőknek köszönhetően a kulturális élet a magyarországi átlagnál élénkebb Győrben és a lakosság is aktívabbnak mondható.

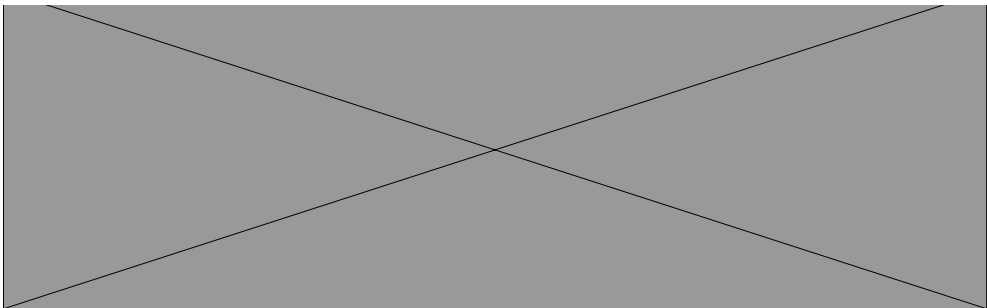
2. ábra: A szabadidős tevékenységek eltöltésének helyszíne a győri lakosok körében (%)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=2905.

A győri lakosság kultúrafogyasztására jellemző (2. ábra), hogy leginkább Győrben veszik igénybe a különböző szolgáltatásokat, itt látogatják leginkább a rendezvényeket. Amire nincs lehetőség Győrben, annak igénybevételére hajlandóak a megyén kívülre utazni, ennek aránya azonban az összkultúra-fogyasztáshoz képest igen alacsony, ebből is látható Győr központi kulturális szerepe. Érdekes, hogy Győr két szomszédos országhoz való közelségének ellenére sem jellemző a lakosság külföldre utazása kulturális programok látogatása céljából.

3. ábra: A kulturális rendezvénytípusok látogatottsága a győri lakosok körében (részvételi arány %)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=1013.

A 3. ábrán látható, hogy a legnépszerűbbek a családi- és könnyűzenei események, a családi programokon a válaszadók 58,3%-a vett részt az elmúlt egy évben, de a könnyűzenei rendezvényeken, a színházi előadásokon és a gasztronómiai fesztiválokon is a részvételi arány 30% körül alakult. Ennek az egyik oka lehet, hogy a négy legnépszerűbb programtípusból három (a színház kivételével) ingyenesen látogatható, továbbá hogy (a színház kivételével) általában nyári (szabadtéri) programokról van szó, amikor az emberek sokkal könnyebben mozdulnak ki otthonról, mint télen. Ebből kiindulva különösen figyelemre méltó eredmény, hogy egy magas kultúrát közvetítő intézménynek sikerült felvennie a versenyt az alacsony kultúrát közvetítő ingyenes programokkal. A színház azonban az egyik olyan intézmény, amely leginkább figyelembe veszi a látogatók igényeit, és megpróbál ennek megfelelni. Érdekes, hogy míg a könyvtári alapszolgáltatások iránt közepesnek mondható az érdeklődés, az intézmények által szervezett egyéb programok bizonyultak a legkevésbé népszerűnek. Holott e kutatás keretein belül folytatott intézményi megkérdezés alapján a könyvtárak igyekeznek a látogatók igényeinek megfelelő programokat kínálni, de a jelenlegi választékkal az iskolás és nyugdíjas csoportokon kívül szinte lehetetlennek tűnik a látogatók odavonzása.

3. táblázat: A kulturális rendezvénytípusokkal való elégedettség mértéke a győri lakosok körében

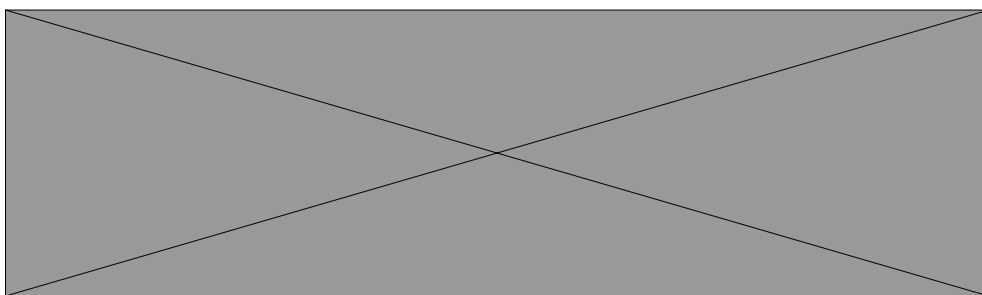
Rendezvények, programok	Elégedettség
Színházi előadások	3,58
Gasztronómiai fesztiválok	3,51
Városi könyvtár által szervezett programok	3,44
Családi rendezvények	3,42
Könyvtár alapszolgáltatásai	3,41
Múzeumok állandó kiállításai	3,38
Megyei könyvtár által szervezett programok	3,38
Múzeumok időszaki kiállításai	3,35
Komolyzenei hangversenyek	3,35
Klubok, egyesületek programjai	3,35
Könnyűzenei koncertek	3,34
Művelődési házak programjai	3,30
Művészeti fesztiválok	3,29

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés, N=1013.

A 3.táblázat az egyes programokkal és rendezvényekkel való elégedettséget mutatja. Az elégedettség szintje és a rendezvényeken való részvétel között nincs szignifikáns kapcsolat, tehát az adott programon való részvétel, vagy éppen az attól való távolmaradás nem befolyásolja az elégedettség szintjét. Mivel a távolmaradók sem mondhatók elégedetlenebbnek a programokat rendszeresen látogatóktól, így inaktivitásuknak valószínűleg nem ez az oka.

Az elégedettséget 4-es skálán mérve (1=elégedetlen, 4=elégedett) a színházzal való elégedettség a legmagasabb (átlag 3,58), és ez alapján elmondható, hogy az intézmény látogatóbarát programpolitikája elérte célját. A négy legnépszerűbb program közül három az elégedettség tekintetében is kiemelkedő, de a felsorolt programokat tekintve nem is igazán lehet beszélni elégedetlenségről, hiszen még a művészeti fesztiválokkal való elégedettség átlaga is 3,29. Érdekes azonban, hogy a városi könyvtár által szervezett egyéb programokkal való elégedettség átlagértéke 3,44, de a részvétel mégis alacsony. Felmerül a kérdés, hogy ha megfelelő színvonalon, megfelelő programokat kínál, miért nem vonzó a közönség számára.

4. ábra: A kulturális rendezvények látogatottsága a győri lakosok körében (részvételi arány %)

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Lakossági felmérés, N=1013.

A Győrben és környékén rendezett programokat tekintve (4. ábra) a legnépszerűbb a Győri Nyár, hiszen a válaszadók 46,4%-a vett részt az elmúlt egy évben valamelyik programján. Ahogy a programtípusok esetében is látható volt, főleg a nyáron szervezett családi- és gasztronómiai fesztiválok a népszerűek (Bornapok, Pálinkafesztivál, Barokk Esküvő, Gyórkőcfesztivál), de a konkrét programok kiválasztása esetén a művészeti fesztiválok sokkal rangosabb helyet foglalnak el. A győri válaszadók esetében a magas kultúrát közvetítő rendezvényeken való részvétel relatíve magas volt az elmúlt egy évben, hiszen a Négy Évszak fesztivál rendezvényein a válaszadók 26-27%-a részt vett az elmúlt egy évben, de a Könyvszalonon is megjelent 14,3%-uk.

Összefoglalás

Az empirikus adatok kisebb eltérésekkel, de megerősítették a szakirodalom alapján várta-
kat. Az országos jellemzőktől való eltérés kis mértékű. A győri lakosság a társadalom
egészéhez képest aktívabbnak mondható, de szabadidejüket leginkább könnyed, élmény-
szerű programokkal töltik, a magas kultúrafogyasztási elemek közül, szinte csak a szín-
ház látogatása jellemző, viszont az országosnál magasabb arányban.

A győri lakosság kultúrafogyasztási szokásait több tényező is meghatározza, fontos
az iskolai végzettség, a családi állapot, a kor, valamint, hogy melyik városrészben élnek.
A kialakított klaszterek nagyon hasonlóak az országos minta alapján képzett klaszterek-
hez: Győr lakossága esetében az inaktívak aránya alacsonyabb, a könnyed szórakozóké
azonban magasabb.

A kulturális kínálat igen széles Győrben, amit a lakosság a könnyed, szórakoztató
rendezvények esetén nagy mértékben kihasznál, a hagyományos kulturális szolgálta-
sok esetén (könyvtár, múzeumok stb.) kevésbé. A magas kultúra fogyasztási helyszínei
közül a színház a legnépszerűbb, és a könyvtárak a legkevésbé látogatottak, holott utóbbi
esetén is magasnak mondható a szolgáltatásokkal való elégedettség szintje. Az elégedett-
ség szintje általánosságban is magas a kulturális szolgáltatásokra vonatkozóan, a legma-
gasabb a színház esetében. A lakosság a szabadidejét jellemzően Győrben tölti el, főként
csak olyan programokat látogatnak, illetve olyan kulturális szolgáltatásokat vesznek
igénybe Győrön kívül, ami itt nem érhető el. Ezt jellemzően az országhatáron belül, de
a megyén kívül teszik, ez azonban csak a lakosság kis részére jellemző.

Az együttműködés mint a szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység egyik építőköve

BUDAI ISTVÁN

KULCSSZAVAK: szociális szolgáltatások, szolgáltatást igénybe vevők, modern szociális munka szellemiségek, empowerment, együttműködés, inter-modell, interprofesszionális tevékenység

ABSZTRAKT: A tanulmány a „Szociális és egészségügyi szolgáltatások” téma második altémájában a szociális szolgáltatások minőségi jellemzőinek empirikus vizsgálatához ad elméleti háttérrel. A szolgáltatások jelenlegi gyakorlatából, a vonatkozó nemzetközi (főleg brit és német) és hazai szakirodalomból kiindulva a modern szociális munkát meghatározó szellemiségek – így a medikális, morális, fenntartói, kompenzáló, erősségekre építő, emancipatórikus, anti-oppresszív, empowerment-et elősegítő – kerülnek áttekintésre, amelyek elvezetnek a világszerte elfogadott szociális munka definíciójáig. A professzionális segítő tevékenység egyik alapvető minőségi jellemzője, az együttműködés mellett sorakoznak fel érvek. Az együttműködés kulcselemeit rendszerben értelmezve az interakciók területeit egy ún. inter-modellben mutatja be a tanulmány, továbbá az együttműködés, mint a szociális szakember kulcskompetenciájaként kerül elemzésre. Felvázolásra kerülnek az együttműködés minőségi jellemzői: dinamikája, tanulhatósága-fejleszthetősége, közösségi és interprofesszionális jellege, végezetül szóba kerülnek az együttműködés nehézségei.

Bevezetés

A modern szociális munkában az igénybe vevő központú – a szolgáltatásokat igénybe vevők¹ (változó) szükségleteire épülő és a problémáik tartós kezelésére hivatott – szolgáltatásokban folyó tevékenység fejlesztésének egyik lényeges kritériuma a kliensek, a szakemberek és az intézmények (szervezetek) közötti *szakmai és szakmaközi (interprofesszionális, továbbiakban ip) együttműködés*, illetve a helyi közösségekre, a szomszédságra, a civil összefogásra és

1 A korszerű szociális munka szellemiséget hordozó „szolgáltatást igénybe vevő” kifejezés ma egyáltalán nem általános a hazai gyakorlatban, hanem a „kliens” és az angolból történt fordítás szerinti „használó” vagy „felhasználó” fogalom.

a különböző támogató hálózatokra való építés. Mindezekkel *jelentős mértékben hozzá lehet járulni a szociális szolgáltatások, tágabb értelemben a humán erőforrás minőségének emeléséhez is.*

„A Győri Járműipari Körzet mint a térségi fejlesztés új iránya és eszköze” című projekt „Szociális és egészségügyi szolgáltatások” téma második altémájában a szociális szolgáltatások minőségi jellemzőinek, azaz a különböző szociális szolgáltatások tevékenységének, főleg a különböző együttműködéseknek kvalitatív eszközökkel történő vizsgálata került a fókuszba „Az együttműködés, mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője” címmel. Célszerű volt ezt azért tenni, mert eddig még nem voltak megfelelő mennyiségű és minőségű empirikus adatok, mutatók a várostérség² szociális szolgáltatásaiban, intézményeiben (civil szervezeteiben) folyó szakmai tevékenységekről, az ezeket viszonylag jól kifejező, legkülönbözőbb szakmai együttműködésekről.

Az empirikus kutatás előtt szükségszerű volt a témakör néhány fontos elméleti kérdésének rövid áttekintésére, amely a nemzetközi és hazai szakirodalom és a szociális munka (szolgáltatások) vonatkozó gyakorlatán alapult. A továbbiakban tehát a kutatás elméleti alapvetése kerül kifejtésre.³

Szellemiségek (filozófiák) a szociális szolgáltatások gyakorlatában

A szociális munka alapvető lényegével és céljaival összefüggő, a modern szociális munka és szociális munkás mibenlétére vonatkozó, a nemzetközi és hazai térben zajló polémiák mindig jelentősen hatottak a segítő szakma fejlődésére. A nem teljesség igényével itt most néhány jellegzetes szellemiségre kell kitérni.

Sok országban, így Magyarországon is viszonylag elterjedtnek tekinthető az ún. *medikális (vagy terápiás) szemléleten alapuló segítő szakmai tevékenység.* Itt többnyire a szolgáltatásokat igénybe vevőket a bajok okának és őket hibásnak tartó szellemiség és a sokszor kifejezetten kríziskezelés jellegű, az „apró” és „gyors” eredmények elérését megcélzó tevékenységről, tehát az alapvetően paternalisztikus, és ezzel az igénybe vevőket sokszor infantilizáló tevékenységről van szó (Krémer 2013; Szabó 2013).⁴ A döntően felettük álló – sokszor erőteljesen hatalmi pozícióban – omnipotens, a direkt irányítást preferáló, másfelől „túlsegítő” szakemberi tevékenység következménye a szolgáltatást igénybe vevők elbizonytalanodása, önállótlanosága (vagy éppen a szakemberhez való túlzott ragaszkodása), pedig éppen az ők (időlegesen vagy tartósan) elvesztett (irreleváns) tudását és kompetenciáit kellene újra előhozni belőlük, relevánssá tenni és fejleszteni.

2 A várostérség a jelen kutatásban érvényesített földrajzi területre vonatkozik.

3 A külföldi szakirodalom összegyűjtésében közreműködött Kern Alexa és Szabó Adél szociális munka szakos hallgató, munkájukat köszönet illeti.

4 Ld. a családsegítés és az idősellátás általános gyakorlatát, vagy a gyermekjólét vs gyermekvédelem dilemmáját, aránytalanságait és torzulásait! Jól illusztrálja ezt az idősellátás, idősgondozás témakörében nemrég lezajlott polémia is.

Ha – úgymond – „lustaságunknál és önfejűségüktől” fogva az igénybe vevők a szociális bajok fő okozói, akkor erkölcsi kötelességük is ezek orvoslása, a megoldások keresése, és a jobbítás, az önmagukon segítség is elsősorban az ő felelősségük, fő feladatuk tehát úrrá lenni saját magukon és bajaikon, akarataik, cselekedeteik vagy hitük által – állítja a *morális szemléletű* szociális munka. A szakember szerepe itt elsősorban a feltételek megteremtése, a motiválás, továbbá az, hogy az igénybe vevőket állandóan emlékeztesse, hogy saját maguk okozták a problémájukat, így az Ő felelősségük megtalálniuk a megoldások kulcsait és útjait is.

Számtalan eset, adat bizonyítja, hogy a szociális szakemberek egy része is a bajok forrásaként csak a különböző problémákkal küzdő személyeket, vagy a családjukat (akinek van) nevezi meg (ld. a mélyszegénységben lévőkkel folyó szociális munka, vagy az iskolakerülés, gyermekek eltűnése stb. példáit!), és a bajokat nem tekintik makro dimenziókban, strukturálisan, *nem értelmzik pontosan a szociális problémák összetettségét, bonyolultságát és tágabb társadalmi összefüggéseit*. Sokszor úgy vélik, hogy szakmai tevékenységük és küzdelmük amúgy is szélmalomharc, és az igen erős társadalmi ellenszélben dolgozva sokszor azonosulni tudnak a gyorsan terjedő sztereotípiákkal, előítéletekkel, bűnbaképző és kirekesztő mechanizmusokkal is. Következésképp a szolgáltatást igénybe vevők hibáztatásával, direkt irányításával, megbüntetésével választófal épül föl a szakemberek és közöttük, *a bizalom megteremtése, az együttműködés esetleges, vagy szinte lehetetlen lesz, és sokszor csak a verbalitás szintjén deklarálódik*.

Dominelli (1997) megfogalmazása szerint az ún. *fenntartói funkciójú* szociális munka értelmében a szociális problémákkal küzdő emberek alapvetően veszélyesek a többségi társadalomra, ezért e szerint a szociális munkás szakértelmének középpontjában úgymond a társadalom (és az állam) elvárásainak kell állnia, azaz mindent meg kell tenniük a társadalmi feszültségek csökkentése érdekében. A hazai szociális szolgáltatásokban a segítő funkciók helyett újabban egyoldalúan, erőteljesen vannak jelen a kontroll-, és a hatósági funkciók, a túlzottan adminisztratív tevékenység, a már-már rendőri szerep. Ez pedig egyenes út a szolgáltatásokat igénybe vevők egyoldalú hibáztatásához, megbélyegzéséhez, bűnbakká tevéséhez, további diszkriminációjukhoz és marginalizációjukhoz.

Lehet-e beszélni a szociális munkás segítő szerepéről, hogyha – a hibáság érzetetésével – *nem tud bizalom és együttműködés kiépülni közte és a szolgáltatásokat igénybe vevők között éppen azért, mert a szolgáltatás a preventív és tényleges segítség helyett elsősorban a szankcionálást, a megbélyegzést és a megbüntetést alkalmazza?* Mit kezdenek az igénybe vevők az őket hibáztató, regulázó, szankcionáló, büntető, kontrolláló szociális munkásokkal (akik közül egyre többen ebben látják a segítségnyújtás értelmét, „a rend és a béke érdekében”)? Tekintik-e egyáltalán saját magukat a szociális szolgáltatások igénybe vevőinek, vagy csak másod, vagy harmadrendű (leértékelődött) személyeknek (állampolgároknak)? Lehet-e így partnerségről és együttműködésről beszélni? Milyen eredményeket lehet elérni pusztán kötelezettségi és/vagy hatósági alapon?

A fenti folyamatok a szolgáltatásokat igénybe vevők diszkriminációjához, tehetetlenségéhez, áldozattá válásához, félelmeihez, szorongásához, másfelől erőszakosságukhoz, agresszióikhoz, radikalizálódásukhoz, a további bűnbaképzéshez vezet, társadalmi méretekben pedig a szociális szolgáltatások kriminalizálódásához, a társadalmi kirekesztettséghez, a demokratikus értékek devalválódásához (Aronson – Tavris 2009; Rojzman 2009).

Más megközelítésű az *erősségekre építő* (strengths-based) szociális munka, amelynek értelmében az egyént az erősségek teszik *rezilienssé*,⁵ és amely modellt az erősségeket (pl. a kockázati és védő tényezők felfedezését), az ökológiai rendszert és az érdekérvényesítési képességeket kapcsolja össze egymással, így tehát ez a terápiás, klinikai szociális munka ún. deficit modelljének az ellentettje (Guo – Tsui 2010).

A hazai szociális munka megkésett fejlődésének sajátosságai, a nem elégséges társadalmi elfogadottsága miatt a *szolgáltatást igénybe vevők megküzdővé és képessé tevése még csak részben tudott beivódni a szociális munkások értékrendjébe, kultúrájába és mindennapi gyakorlatába*, következésképp így igen nehéz elérni a szolgáltatást igénybe vevők nagyobb felelősségvállalását és együttműködését a problémák kezelésében (Budai 2010, 2011b; Nagyné 2011).

A *kompenzáló és az emancipatórikus szellemiségű* és kritikai alapállású megközelítések szerint pedig miután a szociális problémák oka alapvetően társadalmi alapú – strukturális, így a szociális munka alapfunkciója a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem, az állampolgári jogok érvényesítése, a társadalmi igazságosság, szolidaritás és integráció elősegítése azok számára, akik ideiglenesen, vagy tartósan nem képesek elérni a többség számára elérhető javakat. A kirekesztettek oldalán állva a *szociális munka lényege*, hogy a szociális szakember különböző társadalmi csoportokkal, közösségekkel *vállaljon szerepet a közvélemény formálásában, érvényesítésében, a társadalmi feltételek alakításában, befolyásolásában*. Így teheti magabiztossá, megküzdővé a szociális szolgáltatások igénybe vevőit, segítheti kapcsolatépítési, döntési, problémakezelő képességeik, kompetenciáik fejlődését. Ez esetben a szociális munkás szakértelmében elsősorban a „*felrázó*”, *motiváló, képességfejlesztő, facilitáló, közvetítő, érdekképviselő szerep* dominál.⁶ Természetesen a fenti szellemiségek nem steril modelleként vannak jelen a szociális munka mindennapjaiban, hanem áthatják egymást és igen sokféle gyakorlatot eredményeznek.

A világ globális kihívásaira az ezredforduló utáni években széleskörű nemzetközi szakmai összefogással a Szociális Munkások Nemzetközi Szövetségének (IFSW) és a Szociális Munkást Képző Iskolák Nemzetközi Egyesületének (IASSW) együttműködésében *újradefiniálásra került a modern felfogású szociális munka*. Ezeknek az úgynevezett globális alapelveknek nincsenek normatív funkciói, tehát nem minimum sztenderdekről van szó, hanem elsősorban a szociális munka fejlesztések szempontjait és irányelveit foglalják magukban, amelyek teljesítésével lehet távlatosan eljutni a szociális munka magasabb szintű minőségéhez.

A Globális Alapelvek a szociális munka mibenlétét és társadalmi szerepét az alábbiak szerint határozták meg:

- 5 A reziliencia az erősségekre építés gyűjtőfogalma: a hatóképesség, a környezet reális felmérése, a szociális problémák megoldása, az empátia, a humor, az elhivatottság stb., azaz az egyének olyan pozitív kompetenciái/képességei, amelyek segítségével megbirkóznak az életük során jelentkező nehézségekkel és stresszel.
- 6 E vonatkozásban több hazai kezdeményezést és gyakorlatot lehet említeni, többek között: a Gyermekesély Programot Szécsényben, Kisteleken, Balástyán, Csengelén stb., Giczey Péter által jegyzett Freedom Községi Házat, Dandé István pécsi közösségfejlesztését, Erdős Judit – Varga Matild kistelepi ülési fejlesztési programját, L. Ritók Nóra Igazgyöngy Alapítványi Iskoláját a romák felzárkóztatásáért, és a GYIK kutatás térségében pl. a Mosonmagyaróvári Kulturális Egyesület tevékenységét stb.

„A professzionális szociális munka elősegíti a társadalmi változásokat, a probléma megoldásokat az emberi kapcsolatokban, valamint segíti az 'empowerment'-et; az emberi képességek felszabadítását és az emberek felhatalmazását arra, hogy cselekedjenek a jólét fokozása érdekében. Az emberi viselkedésről és a társadalmi rendszerekről szóló elméletek felhasználásával a szociális munka azokon a pontokon avatkozik be, ahol az emberek egymással és társadalmi környezetükkel kerülnek kapcsolatba. Az emberi jogok és a szociális igazságosság alapvető fontosságúak a szociális munkában.” (Magyarországi Szociális Szakembereket Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete 2006, 5.)⁷

A szociális munka e definíció szerint elsősorban a társadalom peremére került, bajba jutott, elnyomott, kirekesztett, veszélyeztetett, stigmatizált emberek, csoportok társadalmi integrációját, azaz az egyéni önrendelkezésre, autonómiára épülő emberi kapcsolatokon át az együttműködés motiválását, az emberek erővel való felruházását, érdekérvényesítő képességük növelését (empowerment), a tartós megoldások elérését hangsúlyozza, tehát elsősorban a segítő tevékenység kompenzatórikus és emancipatórikus jellegét. Azon az alapon, hogy miután a szociális problémák oka alapvetően strukturális jellegű és miután a túlgondoskodó, egyoldalúan kontrolláló, vagy paternalista attitűd nem nyújt hosszabb távon probléma-megoldásokat, a szociális munka tegyen a társadalmi kirekesztődés ellen. Fel kell vállalnia a kritikai szemléletű, az elnyomást elutasító gyakorlatot (anti-oppressive practice), elő kell segítenie a társadalmi szolidaritást, motiválnia és katalizálnia kell a társadalmi változásokat és integrációkat, fel kell hívnia a közvélemény figyelmét a társadalmi igazságtalanságokra és egyenlőtlenségekre, azaz lépnie kell az (egyféle) emberjogi (és nem csupán a jog által vezérelt) szakmává válás felé is. A szociális munkás pedig nem lehet pusztán mechanikus, technikus módon dolgozó, „csak” betanított munkás, hanem ízig-vérig értelmiségi szakember (Adams et al. 1998; Braye – Preston-Shoot 1995; Budai 2010; Jones – Joss 1995; Kozma 2007; Lorenz 2001, 2003; Németh 2004; Varsányi 2006).⁸

Az elmúlt 15 évben a szociális munka hagyományos modelljei mellett határozottabban megjelentek a társadalmi befogadást és integrációt megcélzó, komplex, dinamikus modellek. Következésképp a szakmák és az egyes szakmák képviselői közötti együttműködéseket előhívó eszmecserék, viták, a felkészítő képzések, modellek, gyakorlat, különösen a szociális és egészségügyi ágazatban, amelyeket különböző – kormányokon túlnyúló – direktívák is ösztönöznek (Budai 2009; Quinney 2006, 2012).⁹

A fentiek általában nem mondhatók el a hazai szociális szolgáltatásokról, a nemzetközi gyakorlatban alkalmazott definíciók sem váltak a szociális kultúra és szakértelem részévé. Ma még elsősorban a szolgáltatásokat igénybe vevőkkel közvetlen (face to face) foglalkozás a jellemző és kevésbé a közvetítő jellegű, az ún. közvetett (szociálpolitizáló) szociális munka.

7 Az IFSW és az IASSW legújabb, a szociális munka definíciójára vonatkozó javaslatát 2014 júliusában Melbourne-ben tervezik megvitatni és elfogadni.

8 E szellemiség folyamánként zajlott le 2014 márciusában a Szociális Munka Világnapja is, amelynek fő üzenetei voltak: a szociális munka 1) kiáll az egyenlőség és a méltóságosság ügyéért, 2) segíti az embereket a fenntartható életvitelükben, 3) bátorít a közös ügyekben való részvételre, 4) erősíti a támogató közösségeket, 5) tiszteli a sokszínűséget – kapcsolatot teremt az eltérő világok és kultúrák között.

9 A tanulmányban és az altéma kutatása egészében a fentiek miatt történnek hivatkozások elsősorban a brit szakirodalomra és gyakorlatra.

Összességében: a szociális munka (beavatkozás) folyamatában (abban közreműködő valamennyi résztvevő általi) a különböző együttműködések a minőségi szociális tevékenység, az erősségeket fejlesztő, a kompenzáló és az emancipatórikus szemléleten alapuló innovációk jelentős indikátorai, evidencia-alapú példái lehetnek. Tehát ezért került az altéma kutatásának fókuszába maga az együttműködés. Más megközelítésben fontos kutatási kérdés, hogy mennyire immanens részei a várostérségi fejlesztés új irányának és eszközeinek a különböző szakmai és szakmák közötti együttműködések? Kimutatható-e valamilyen összefüggés a jobb gazdasági körülmények, fejlettség, eredmények és a szociális szolgáltatásokban megvalósított minőségi együttműködések között? Milyen hatása lehet az ipari fejlesztéseknek közvetetten és távlatosan a várostérségben folyó, a társadalmi szolidaritást és kohéziót elősegítő modern felfogású szociális munkára, s amely persze közvetetten jótékony visszahatású lehet a humán erőforrás fejlesztésére, hovatovább a gazdaság versenyképességére is?

Az együttműködés értelmezési keretei

Az együttműködés általában két, vagy több személy/szervezet – mint egyenrangú partnerek – közös döntésein alapuló, közös célok eléréséért történő, kreatív szellemi erőfeszítéseket és cselekvéseket jelentő folyamatos tevékenységet jelent, amelynek során az együttműködők megosztják egymással erőforrásaikat, felelősségüket („saját hatáskörükben” cselekednek), tevékenységüket, a közös tanulási folyamat során szerzett tudásukat, és mindezzel növelik képességeiket, kompetenciáikat a problémák kezelésében és megoldásában. Az empátián, tolerancián és kongruencián alapuló együttműködés a szociális szolgáltatásokban a bizalom kialakulásához vezet, amely egyúttal a segítő tevékenység kiinduló pontja és eredménye.¹⁰ Rojzman (2009) definíciójában az együttműködést kiterjeszti társadalmi dimenzióba is:

„Az együttműködés a társadalom szerveződésnek az a módja, amely lehetővé teszi, hogy hasonló érdekeltsgű személyek együtt dolgozzanak egy általános célért. Szükség van hozzá bizalomra, megértésre. A terápiában az együttműködés magában foglalja a konfliktust. Az együttműködés megtanulható, gyakorolható, alkalmazható. Nagy szükség van rá egy olyan korban, amikor nem lehet egyetlen kizárólagos megoldást találni a bonyolult problémákra és ahol ezeknek a problémáknak a megoldásához több szempontból kell nézni és értelmezni a valóságot.” (Rojzman 2009, 189.)

A hasonló/azonos érdekeltsg (problémák kezelése, a hiányzó szociális szükségletek kielégítése) alap a szociális munka gyakorlatában, akár a szolgáltatásokat igénybe vevőkről, akár a szakemberekről van szó, és amely az általuk közösen meghatározott célban, továbbá a többféle megoldási alternatíva alapján történő közös cselekvésben realizálódik. Az együttműködést a szociális munka egyik fontos kulcsfogalmának tekintve az alábbi fogalmakkal lehet még találkozni: együttes munka, partneri kapcsolatban folytatott munka, multi-professzionális munka, szakmaközi (ip) munka, interdiszciplináris (továbbiakban id!) munka, szolgáltatások közötti munka stb. Az együttműködés és kapcsolódó fogalmainak értelmezése nem kevés további kérdést és dilemmát hoz magával, hiszen

10 Az Encyclopedia Britannica Online (2007) szöszedete alapján a szerző definíciója.

az egyes, e problémakörben használt fogalmakat a szerzők sokféle módon értelmezik a szakirodalomban: az azonos fogalmakra többféle leírás van, különböző fogalmakat pedig azonosan használnak.

Az együttműködés értelmezési kereteinek szociális szolgáltatásokban történő meghatározásakor alapul kell venni a partnerség és az együttműködés fogalmainak megkülönböztetését. A *partnerség* alapvetően emberek, csoportok, szervezetek és intézmények közötti *kapcsolatok kereteit, létezését, viszonyát, állapotát* fejezi ki, míg az *együttműködés* a formálisan rendszerbe szervezett és megvalósított *tevékenységet, amelyet különböző tudások, kompetenciák, értékek, motivációk mozgatnak*.

Úgy a partnerség, miként az együttműködés fejlettségének különböző szintjei és területei jól megkülönböztethetők egymástól. Whittington (2003a) elvi struktúrája szerint ezek a kevésbé a jól integráltakig széles skálán mozoghatnak; így az elszeparáltan működő szolgáltatásokban megvalósuló alkalomszerű együttműködéstől az együttműködésekbe bevont szakembereken és szolgáltatásokon át az egyértelműen az együttműködés szellemisége által vezérelt szolgáltatásokig. A partnerség és az együttműködés fogalmak tehát egymással való kölcsönhatásban kapnak értelmet.

Az együttműködés kulcselemei és rendszere

A modern szociális munka-értelmezés szerint tehát a szolgáltatást igénybe vevő személyeknek, csoportoknak, közösségeknek a szakmai segítő folyamatban kell involválódnuk és idővel megerősödniük. Ezt a folyamatot meghatározza a szolgáltatást igénybe vevők és az összes közreműködő személye, szakmaisága, az együttműködés szervezeti kerete (team, csoport, szolgáltatás egésze) és azok működése. Olyan modell mentén célszerű gondolkodni, amely egy jól strukturált és jól követhető és áttekinthető rendszerben teszi ezt. Az *együttműködés kulcselemeit és rendszerét* megjelenítő *modelljének középpontjába* Whittington (2003b) a *szolgáltatást igénybe vevőket, azaz az ellátottakat teszi. Az Ő életüket, működésüket befolyásolják a segítő folyamat különböző elemei: így a szakember személyisége, szakmai tevékenysége, a team-munka és a szervezeti/intézményi keretek*.

A szociális szakember *személyisége* rendkívül erőteljesen meghatározza a szolgáltatást igénybe vevők és a szociális (és más) szakemberek kapcsolatát és együttműködését. Lényegesen több ez, mint szakmai önazonosság, hiszen az együttműködést befolyásolja adott személyiségnek a nemiségre, vallásra, egészségi állapotra, képzettségre, elkötelezettségre, felelősségre, politikai hovatartozásra, aspirációkra, referenciákra, döntésekre, csalódásokra stb. vonatkozó nézetei. *Szakmai tevékenysége* során a szociális szakember különböző szellemiségekkel, identitásokkal találkozik, egyikkel azonosul, másikat elutasítja, harmadikat tesztlé, negyediket módosítja. A medikális, morális, erősségekre építő, kompenzatórikus, emacipatórikus, radikális, anti-oppressive szociális munka szellemiségek és filozófiák állandóan ható tényezők, befolyásolják a szakember szakmai identitásának alakulását és a különböző együttműködésekben való részvételének és közreműködésének minőségét (Adams et al. 1998). A szociális szakemberek személyes, szakmai identitása egy

szélesebb keretben, az együttműködés kulcs-terepén a team munkában realizálódik. Az együttműködő team jelentős mértékben befolyásolja motivációit, tevékenységének minőségét és eredményeit. Alapvető tényező továbbá, hogy a szociális munkások szervezeti (intézményi) keretek között dolgoznak, az ottani működési keretek, struktúrák, hierarchiák, formális szabályok, adminisztráció, informális szokások, hagyományok, innovációk, szellemiség és menedzsment, mind befolyásoló tényezője az együttműködéseknek (Hudson 2002).

Azonosulni lehet Whittington (2003b) további gondolataival is, miszerint az együttműködés e modellje a jobb szakmai minőség elérése érdekében elmozdítandó az ún. intermeközéltetés felé. E szerint a szolgáltatást igénybe vevőket/ellátottakat továbbra is középpontba helyezve személyek-, szakmák-, team-ek és szervezetek közötti együttműködésekről van szó, s ennek eredményeképpen az együttműködés (magasabb) interaktív és integrált szintre emelkedhet (1. ábra).

1. ábra: Az együttműködés "inter" modellje – az interakciók területei

	1.) személyek közötti együttműködés	
2.) szakmák képviselői közötti (ip) együttműködés	a szolgáltatásokat igénybe vevők, ellátottak	3.) team-ek interdiszciplináris/ip együttműködése
	4.) szolgáltatások (szervezetek) közötti együttműködés	

Forrás: Whittington (2003b) ábrája alapján saját szerkesztés.

1. Személyek között együttműködni csak empatikus, toleráns, kölcsönösségi és bizalmi alapon lehet, azaz a szociális szakembereknek bizalmat kell építeniük a bajban lévők körében, ők pedig kellő bizalom meglétével megosztják problémáikat, a ki nem elégitett szükségleteiket a szociális szakemberekkel. A kölcsönös elfogadáson, megértésen, azonosuláson, a konfliktusok előhívásán és kezelésén (a nézőpontok ütköztetésén), másfelől a rugalmasságon, kreativitáson, intuíciókon alapuló kapcsolatban alakulhatnak ki közös feltételezések, – gondolkodás, a bajok megoldásához vezető – elővételezhető – utak felvázolása stb. A kölcsönös bizalom az egyes szakemberek közötti együttműködésére is vonatkozik itt, a közös értékek, célok és folyamatok meghatározásával egy magasabb minőségi szintről van szó (Child – Faulkner 1998; Rojzman 2009).
2. A különböző szakmák közötti (ip) együttműködést elsősorban az egyes szakmákat reprezentáló – képviselő szakemberek közötti folyamatos tevékenység fejezi ki, tágabb értelemben megközelítést, szemléletet, szellemiséget, attitűdöt, gondolkodást. Az ip együttműködés lényege így definiálható:

Az interprofesszionális (szakmaközi) munka két, vagy több, különböző foglalkozási ághoz tartozó szakma képviselőinek időleges, vagy hosszabb távú, közös vállalkozása, kommunikációja és együttműködése, amelynek során a csoportdinamika jótékony hatása segítségével a közreműködő szakemberek meglévő és megtermelt jellegzetes tudásukat, felelősségüket és erőforrásaikat megosztják egymás között egy közösen meghatározott cél/ügy elérése érdekében, közösen meghatározott, eldöntött, szinergikus, kreatív eljárásmodok alkalmazásával (Budai 2011b; Hopkins 2001; Hume 1999).

Feltétlenül fontos különbséget tenni az interprofesszionális (ip) és az interdiszciplináris (id) fogalom között is. Az ip a különböző szakmák képviselőinek szakmai együttműködését tekinti lényegesnek. Ez következik a szociális munka lényegéből, társadalmi mandátumából, illetve a tudományok, szakmák között elfoglalt helyzetéből. Az id pedig a tudományok közötti tudás tartalmakra, kompetenciákra és kutatási együttműködésekre, képzésekre, az azt művelő szakemberekre és tevékenységünkre fókuszál (ld. humánbiológia, antropológia, egészség és gazdaságpszichológia, szociálpszichológia, műszaki menedzsment stb.) (Budai 2009; Polard et al 2010).

3. A Whittington-féle „inter-megközelítésű” modellnek (2003b) következő eleme az interdiszciplináris team-ben történő együttműködés, amely jelentős lépés lehet az integrált ellátás irányába.¹¹

E team-ek filozófiáját tekintve a modell megkülönböztet *direktívet*, amelyben a belső hierarchiák (pl. orvosok szerepe) a meghatározók, ún. *anti-team*-et, amelyekben az egyes szakemberek egymás mellett, de egymástól függetlenül dolgoznak és amelyben alacsony szintű a kommunikáció. Az *integratív* team ezzel szemben *holisztikus bázist jelent* a szolgáltatást igénybe vevőknek, jellemzői a közös munka, -kommunikáció, -döntések, -megegyezések, a tárgyalás-diskusszió, az értékek és státuszok egyenlősége és egymás közötti megosztása, a szakmai határok flexibilitása, s amelyben fontos egymástól tanulni, egymással kalkulálni, továbbá az egyes szakmák kapacitásával és egymás szakmai kultúrájával. Lényeges a szakmai határok (a „védett” autonómia) át(túl)lépése, egymás szerepeinek megértése, elfogadása, a különbözőség megértése és elfogadása (ld. a Rogers-i empátia, tolerancia, kongruencia hármását!), az azonos jelenségek differenciált interpretálása, a konfliktusok kezelése és menedzselése a fejlődés és az integrációk érdekében.

A szakirodalomban megjelenik a *multi-diszciplinaritás* fogalma is. Korazim-Kőrösy és társai (2007) izraeli és amerikai kutatási tapasztalatok alapján a multi-diszciplinaritást a komplex közösségfejlesztés egyik természeteként definiálják, amelynek során valamennyi diszciplína megtartja saját kereteit, fogalmi rendszerét és tevékenységének belső követelményeit, mintegy a részek összegeként jelenik meg. Mindenki ad valamit a saját tudásából és tapasztalatából a másiknak, az együttes tevékenységben résztvevőknek pedig lehetőségük lesz egymás tudását méltányolni és értékelni.

4. Whittington modelljében az *egyes szervezetek (szolgáltatások) közötti együttműködések* céljai és eredményei felismerni és elfogadni a partnerséget, bizalmat építeni egymásban, tanulni a lokális eredményekből, a közös szolgáltatási fejlesztési elveket kidolgozni, szándékokat, elkötelezettségeket, vállalásokat tisztázni, nyitott gazdálkodást,

11 A team munkában egyaránt megvalósulhat az ip és id együttműködés.

világos partneri menedzsmentet kialakítani, közös monitoring módszerekben megállapodni. Atkinson és társai (2002) szerint a multi-agency munka jellemzői lehetnek: közös célok menti elkötelezettség, szerepek, felelőségek megosztása, hatékony kommunikáció és információ megosztás, források és eredmények megosztása. A fenti megközelítések jó iránytű lehet az szociális szolgáltatások (intézmények) közötti együttműködések fejlesztéséhez (Benson – Nelson 2006).

Összességében: egyfelől szükség van az együttműködésekkel összefüggő fogalmak tisztázására, újra és újra történő értelmezésére. Másfelől az együttműködés „inter” modellje jól használható keretet ad a kutatás kérdéseinek pontosításához és a kutatásmethodikai szempontok továbbgondolásához, mert: 1) a hazai szociális szolgáltatásokban az igénybe vevők kb. 70-75%-a küldött vagy kötelezett kliens, és éppen ebben a helyzetben fontos, hogy miképpen képesek a szakemberek velük együttműködni, hogy a szociális munkás a szolgáltatást igénybe vevő mellett áll, védi és képviseli érdekeit; 2) a szolgáltatást igénybe vevők-szakemberek együttműködésére alapozva lehet eljutni a szakma művelői közötti és tovább a különböző szakmák képviselői közötti együttműködések irányába.

Az együttműködés - kompetencia

A kompetencia-alapú szemlélet és gondolkodás ma már evidens a humán szakmákban, így a szociális munkában is. Számos fogalomértelmezés megegyezik abban, hogy a kompetencia az adott tevékenységek folytatására való képességet (illetékességet), az adott tevékenységhez való pozitív hozzáállást, az adott tevékenységre való jogosultság elismerését jelenti. A kompetencia a már megszerzett tapasztalatokra, tudásra és készségekre alapozva különböző új helyzetekben (többféle kontextusban) az adott szakember jobb működésének és teljesítményének elérését eredményezi. Valaki valamiben csak akkor lehet kompetens, ha rendelkezik jelentős eszköz- és tevékenység tudással, ha személyes tapasztalatok alapján, különböző információk, instrukciók birtokában önmaga képes cselekedni, megoldani a problémákat, ha képes új helyzetekben kreatívan hasznosat, biztosat és hatékony dolgokat konstruálni, végül is mérhető teljesítményt elérni.

Jelen kutatás számára fontos kiindulópont volt, hogy magát az együttműködést kompetenciának értelmezzük. Az elmúlt időszak hazai szakmafejlesztési folyamataiban (sokszor nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével) szerepet kapott a szociális szakember kompetenciáinak leírása, sőt rendszerbe foglalása, azonban mindeközéig még nem megnyugtató eredménnyel. A TÁMOP 5.4.4. 'C' „Interprofesszionális szemléletű közösségi szociális munkára felkészítés alternatívái – Útitársak” című projekt stábjá például kidolgozta a közösségfejlesztő szakember kompetencia rendszerét, aminek segítségével vázolni lehet a szociális munkás kulcskompetencia rendszerét is (Budai– Kozma 2012).

Az 1. táblázatból látható, hogy lényegében valamennyi kulcskompetencia különböző minőségű és szintű együttműködés során realizálódik. Alapvető kiindulópont tehát az empirikus kutatás számára, hogy miként lehet tetten érni az együttműködés kompetenciáját a vizsgált régióban és mintában, mennyire képesek a szociális munkások együttműködve cselekedni, segítő folyamatokat végig vinni és kreatívan megoldani a különböző szociális problémákat, fenntartható eredményeket konstruálni, és mennyiben tudatosul bennük a kompetencia-alapú tevékenység.

1. táblázat: A szociális munkás kulcskompetenciái

Elköteleződés és értékrend	Érdeklődés, motiváltság, felelősségvállalás a szociális szolgáltatásokat igénybe vevők (egyének, családok, csoportok, közösségek) sorsa és fejlődése érdekében, az emberi jogok és etikai normák alapján, saját maga és mások értékrendjének és szakértelmének összehangolásával, mindezzel a társadalmi nyilvánosság és felelősségvállalás elősegítése.
Kommunikáció	Kezdeményezés, bizalomépítés, nyílt, hiteles kommunikáció a szolgáltatásokat igénybe vevőkkel, a különböző szolgáltatások képviselőivel, a helyi nyilvánosság ösztönzése.
Szükséglet-felmérés	A szolgáltatást igénybe vevők önmaguk általi megismerésének, az egyének és a környezetük közötti folyamatoknak, a kölcsönhatások holisztikus, kritikus vizsgálatának, a szükségletek és problémák multi-dimenzionális elemzésének és értékelésének facilitálása.
Tervezés	A szolgáltatást igénybe vevők autonómiáját és a mikro-makró társadalmi összefüggéseket figyelembe véve proaktív szemléletű, életminőségüket szolgáló-javító alternatív programok és módok megkonstruálása, a források, kockázatok és eszközök elemzésével, a költséghatékonyság érvényesítésével.
Képessé tevés	A szolgáltatást igénybe vevők önbizalmának, képességeik fejlesztése (önálló cselekvésre, önerejük kifejezésére, érdekképviseletre stb.), cselekedeteik és az elért eredmények értékelésére, fenntartására ösztönzés és felkészítés.
Együttműködés a kapcsolatok hálózatában	Szakmai, szakmaközi, szervezetek és intézmények közötti, ill. civilekkel, önkéntesekkel, önkormányzatokkal és az üzleti szektor képviselőivel való együttműködés, team-ben, csoportban végzett munka, források fejlesztése, hálózatépítés.
Szociális munka-tudás fejlesztése	Önmaga szakértelmének érvényesítése, a folyamatok moderálásának, a konfliktusok érdekkiegyenlítő kezelésének, a rendszeres önreflexiónak, önértékelésnek fejlesztése; a tudományos, metodikai és gyakorlati megalapozottsággal folyó szociális munka állandó fejlesztése, új és más diszciplínák tudásainak integrálása az életen át tartó tanulás, az információs források és digitális eszközök segítségével.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Lakossági felmérés,

Az együttműködés minőségének szempontjai

Az együttműködés dinamikája

A társadalom- és szociálpszichológiai kutatások és szakirodalom igen széleskörűen foglalkozik az együttműködés pszichológiai összefüggéseivel; így a társadalomban megkívánt együttélés készségeivel, a pozitív emocionális-, és teljesítmény-hatásokkal, az együttműködés és versengés összefüggéseivel, az együttműködéssel járó konfliktus helyzetekkel és feloldási lehetőségekkel. Kutatásokkal bizonyított, hogy a győztes-vesztes zéró-összegű játsszmák helyett a bizalmon alapuló, nem zéró-összegű együttműködések, azaz a két *(ellen)fél fölé rendelt céloknak való alárendelődések* vezethetnek eredményre, mert a közösen elérhető nyereség nagyobb lesz, mint az egymás rovására elérhető nyereség. Érvényes ez az együttműködés fentiekben vázolt valamennyi elemére és formájára (Csepeleli 2006, 2013; Hankiss 1983).

Szolgáltatást igénybe vevő központúság

Fentiekben jelentős érvek szóltak a *szociális szolgáltatásokat igénybe vevők segítő folyamatba történő bevonásának*, a velük való együttműködés fontosságáról. Az együttműködés egyfajta megtérülő „beruházás” a kliensekbe, amely pozitívan hat vissza a szolgáltatások minőségére, a szolgáltatások tagjainak elköteleződésére, a szakemberek és a szolgáltatásokat igénybe vevők közötti bizalom megteremtésére. Kérdés, hogy mibe és hogyan kerüljenek bevonásra a kliensek. Jól használható szempontokat ad ehhez Leiba, Weinstein (2003). A bevonás - együttműködés *elemi szintje* az, amikor a szolgáltatások igénybe vevői elfogadják a szolgáltatások által nyújtottakat, a szakemberek dolga a különböző szolgáltatások megkínálása, az igénybe vevők belépésének és újra belépésének támogatása.

Az együttműködés során alapvető kritérium a *szolgáltatást igénybe vevők véleményével való kalkulálás*, azok folyamatos kikérése, és így pontosabb kép formálódik a kielégítetlen szükségletekről, amely másfelől persze „kényelmetlen helyzeteket” jelenthet a szociális szakembereknek („miért kérdezősködjünk, úgyis tudjuk mit és hogyan csináljunk...”). Az együttműködés során viszont az igénybe vevők idővel képesek lesznek megérteni a bajok okait és összefüggéseit. Így önállóan tudnak majd saját maguk problémájukkal dolgozni indirekt külső támogatással. Ezáltal a korábban hatalmukat veszített személyek visszanyerik autonómiájukat, kompetenciájukat, képességüket, erősségeiket sorsuk irányítása felett, *a tehetetlen állapotból visszajutnak a hatni tudó állapotba* (Farkas 2011).¹² Beresford és társai (2007, 223.) szerint a különböző kölcsönös és nyílt együttműködéseknek során lehet: „1) elősegíteni és megosztani a szolgáltatást igénybe vevők önállóságáról, választásaiokról és egyenlőségükről szóló gondolatokat, 2) könnyebben együtt dolgozni egy jól megtervezett folyamat és szerződés segítségével, 3) hozzájárulni egy, a szolgáltatást igénybe vevőkkel való tárgyalási keret kialakításához”.

12 Kiváló példa erre a Szomolyai Cigányokért Szervezetének, ill. a SZETA Egri Alapítványának tevékenysége.

Az együttműködés emancipatórikus, kompenzatórikus és anti-opresszív jellegének magasabb szintjét jelenti a kliensek bevonása a szolgáltatási stratégiák és az új szolgáltatások kialakításába, vagy egyes kutatásokban résztvevői („túlélő”, vagy a „társadalomba visszailleszkedett”) szerepben történő közreműködésbe (Barnes 2002).

Tanulás és fejlesztés

A fentiekben többször történt érvelés a mellett, hogy a szociális szolgáltatásokban történő fejlesztések csak kooperációval valósíthatók meg. Ezek a sok szempontból problémakezelő, -megoldó (adott esetben versenyhelyzetet is eredményező) együttműködések csak nagyon tudatos, sok szempontú folyamatok révén valósulnak meg. Az együttműködés másfelől tanulási folyamatként is értelmezhető, hiszen megtanulható, hogy mi a közös, mivel lehet egymást kiegészíteni, miképpen lehet együttműködve dolgozni, milyen kérdésekben van konfliktus, hogyan lehet azokat kezelni, hogyan lehet békíteni. Megtanulható, hogy ki-ki egyenlő értékű az együttműködésben, ugyanakkor ki-ki biztos és differenciált öntudattal, fejlett, érvényes és rugalmas tudással bír.

Együttműködés közösségi színtereken

A szolgáltatásokat igénybe vevők és ellátottak segítő folyamatokba történő bevonása különösen a *közösségi szociális munka*, vagy a *közösségfejlesztés* területén kínálkozó lehetőség, hiszen sok embert tesz érdekeltté saját sorsuk alakításában, az egyes problémák, konfliktusok kimondásában és kezelésében, a közös gondolkodásban, a döntési helyzetek előkészítésében, magában a döntések meghozatalában, a közösen elhatározottak kivitelezésében és egyúttal a szolgáltatásokról szóló visszajelzésekben és értékelésekben. Így a közösség is a társadalmi környezet természetes részévé válik.¹³ A közösségekben folyó együttműködésekkel nő a bizalom, nyílttá és világossá válik a kommunikáció, az elfogadás, jobb lesz az együttműködés eredménye, következésképp nőhet a szolgáltatások respektje. Ezáltal erősödik a közösségi szolidaritás, a részvétel és beleszólás a közösség ügyeibe. A közösség emberei érdekképviselőként bekerülhetnek a társadalmi dialógusba, ezáltal erősödhet a társadalmi felelősség(vállalás), tágabban értelmezve a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok elleni fellépés (vö. anti-oppressive practice).

Másfelől az *együttműködésnek* a közösségi szociális munkában, vagy a közösségfejlesztésben történő kiteljesedése *egyfajta társadalmi terápiának* is tekinthető, hiszen az együtt létrehozott változások sokak életében jelentenek pozitív változásokat, és csökkenhet a tehetetlenség, az áldozattá válás, az erőszak, az agresszió és a félelem, áttételesen a társadalmi konfliktusok. Remények születhetnek, erősödhet a biztonság, hatalomérzet és az önbizalom (Budai 2011a; Quinney 2006; Rojzman 2009).

13 Ld. pl. a hazai gyermekházak működési lényegét!

Az ip együttműködés fejlesztésének fókuszai

A különböző szakmák szakemberei közötti együttműködés folytatható családokkal és szomszédságukkal, gyermekjólétben, gyermekvédelemben, ifjúsági munkában, foglalkoztatásban, idősellátásban, fogyatékkal élőkkel folyó munkában, egyénekekkel, csoportokkal, közösségekben: a szociális munkában, oktatásban, egészségügyben, foglalkoztatásban, művelődésben, igazságszolgáltatásban, rendészetben, közigazgatásban dolgozó különböző szakemberekkel. Így pl. jogászokkal, pedagógusokkal, pszichológusokkal, orvosokkal, ápolókkal, védőnőkkel, vállalkozókkal, rendőrökkel stb., akik közösen gondolkodnak, cselekednek, hoznak létre előre mutató változásokat (Barett et al. 2005; Budai 2009, 2011a; Miller et al. 2000; Quinney – Hafford-Letchfield 2012; Rojzman 2009).

A különböző szakmák *szakemberei közötti együttműködés számtalan előnnyel jár*, így a szolgáltatásokat igénybe vevők szükségleteinek teljesebb meghatározása, az egyes szolgáltatások és szakemberei közötti bizalom, elfogadás épülése, a szakmai, szervezeti, metodikai határok lebontása, egymás szakmai szerepeire való figyelem, egymást újabb forrásokkal való felruházása, egymás eredményeinek méltányolása, az egymástól való tanulás, a több közös minőségi eredmény elérése, a saját szakmai ethosz méltánylása, büszkeség a professzionalizálódás eredményeire, az integratív megközelítések melletti elköteleződés, modell nyújtás stb.

Elfogadható és hazai körülmények között is használható Davis – Sims (2003) rendszere az ip *együttműködés fejlesztésének szintjeiről*: 1) A szeparált (szegregált) szakmák biztonságos határai között folyó tevékenység, amely saját szabályai, sémái szerint zajlik, és e „védett” közegben még „leszólják” mások értékeit. 2) Egymás mellett dolgoznak, de már néhány vonatkozásban beleláthatnak más szakmák megközelítéseibe (vö. korábban a multidiszciplinaritás, vagy az anti-team fogalmával!). 3) Ip együttműködés kiépítésének elkezdődése, melynek során számos új és differenciált perspektíva is megjelenik, továbbá kezd kialakulni a rendszerszemléletű gondolkodás. 4) Legkisebb közös többszörös alapon új szakmai szabályok kialakítása és értékek megteremtése, adaptálása és megosztása a különböző szakmák képviselői között, az igénybe vevők szükségleteinek holisztikus megközelítése. E – lényegében hálózatszerű módon működő – folyamat egyúttal nem más, mint a szakmák vezérelte gyakorlatából történő átlépés a szolgáltatások igénybe vevői által vezérelte gyakorlatba. Azaz saját szakmai határainktól túllépve, de saját szakmánkat használjuk, és az ip együttműködés során megtermelt értékeket, skilleket elfogadjuk és alkalmazzuk saját munkánkban (vö. korábban az integratív team fogalmával!), azaz egyszerre rendelkezünk saját szakmai és egyúttal ip identitással. Davis – Sims (2003) szerint hovatovább a jó szociális munka *esszenciális eleme az ip gyakorlat*.

Nehézségek

Befejezésül érinteni kell, hogy az együttműködést és különösen az ip együttműködést elméletileg könnyebb értelmezni, mint a mindennapi gyakorlatban megvalósítani, hiszen utóbbi sok nehézséggel és kockázattal jár. A jelenlegi hazai, alapvetően kevésbé együttműködő társadalomban inkább a felsőbbbséghez való igazodás preferált. Ez is az egyik oka annak, hogy sem szellemiségében, sem struktúrájában ma még csak kevésbé lehet ip gyakorlatról, vagy erre való képzésekről beszélni. A szakmák egymástól való merev elhatárolódása, a differenciált szakmai nézőpontok,¹⁴ identitások, kompetenciák, érzelmek, attitűdök, érdekek, értékrendszerek, kultúrák, tudások, know-how, bürokrácia, a merev szakmai határok, valamint az alapvetően akadémiai-diszciplináris képzések nem segítik az ip együttműködéseket. Ki-ki védi a saját szakmáját, szabályait, sztereotípiáit, státuszait. Például a diszkrimináció-ellenes szellemiség és gyakorlat természetesebben jelenik meg a szociális munkásoknál, mint a pedagógusoknál, vagy az egészségügyben dolgozóknál. Az ip szemlélet nehezen kerül be az egészségügyi szolgáltatásokba, ugyanakkor az oktatási és egészségügyi szakemberekkel történő együttműködés során a szociális munkások tartanak az „egészségügyi, vagy pedagógiai hatás” dominanciájától. A szolgáltatások igénybe vevői is főleg mechanikusan, egymástól függetlenül kezelik a különböző egészségügyi, oktatási, foglalkoztatási, szociális stb. szolgáltatásokat és szakembereiket, ennek következtében az egyes szakmák képviselői is könnyen meghúzzák a kemény szakmai határokat (Budai 2009; Davis – Sims 2003; Freeth 2001; Irvine et al. 2002).

14 Pl. más és más egy lakás higiéniájának megtétele az egészségügyi és a szociális szakember szemével.

A szociális intézményrendszer szereplőinek hálózati struktúrája

CSIZMADIA ZOLTÁN

KULCSSZAVAK: szociális intézményrendszer, együttműködés, kapcsolathálózati jellemzők

ABSZTRAKT: A felmérés alapvető célja a győri várostérség tágabb vonzáskörzetében tevékenykedő szociális feladatokat ellátó intézmények belső, egymás közti, és kifelé, más intézményi mezők irányába mutató együttműködési kapcsolatainak empirikusan megalapozott, kapcsolathálózati elemzési módszerekre épülő leíró jellegű elemzése. A kutatás során válaszokat kerestünk arra, hogy milyen összetételű szervezeti környezetbe ágyazódnak be a szociális intézmények, egyáltalán milyen az együttműködések jellege, típusa, gyakorisága és minősége és a szociális intézményrendszeren belül? Milyen tényezők akadályozzák az együttműködések ebben a speciális szervezeti miliőben? Mely szervezetek tekinthetőek a rendszer/hálózat központi szereplőinek, kulcspontjainak? Valamint milyen fajsúlya van Győrnek, mint regionális centrumnak a vizsgált nagyvárosi térségben, és meddig terjed a vonzásköri hatása?

Az összes kapcsolathálózati indikátor azt erősítette meg, hogy egy fajsúlyos, központi funkciójú intézményi mag köré épül a szociális hálózat. A hálózat központi szereplői a nagyobb méretű, összetett funkciójú nagyvárosi és a térségi egyesített szociális intézmények. Az is bizonyítást nyert, hogy a központi mag tagjain kívül a szociális szervezetek többségének kevés a kapcsolata egymással, alacsony a hálózat sűrűsége, magas a centralizációs értéke, a térbeli távolság alapvetően lecsökkenti a kapcsolatok valószínűségét, gyenge a térségen túlmutató regionális és országos kapcsolatok kialakulásának a valószínűsége.

Bevezetés

A szociális szolgáltatások és ellátások, a szociális munka különböző formái, egyáltalán a társadalmi problémák kezelésének segítő jellegű szakmáinak működése a legtöbb esetben *csapatjátékra, team jellegű munkaformákra*, belső és szakmaközi *interperszonális és szervezeti* együttműködésre kellene hogy épüljön (Hegyesi – Talyigás, 1994; Soós 2005; Wilson et al. 2008, 385–411.; Budai 2010; Budai – Nárai 2012; Szociális Munka Etikai Kódexe 2005, 6. pont). A társadalmi tőke és a hálózatelemzés széles elméleti és empirikus szakirodalma alapján (Castiglione 2008; Scott Carrington 2011) egyre világosabban kirajzolódik az *összekapcsoltság, a hálózatosodás társadalmi jelentősége*, erőforrás és érték jellege. Eddig

nem került szakmai fókuszpontba a szociális rendszer felépítésének és működésének ilyen irányú vizsgálata: főként a közpolitika, a jóléti politika, az önkéntesség és a civil szféra felől közelítettek a társadalmi tőke és a hálózatosodás hatásainak méréséhez a nemzetközi és hazai szakirodalomban.

A vizsgálat elsődleges célja az intézményi együttműködési, kapcsolathálózati struktúra empirikus felmérése és értékelése, mivel a szociális ellátórendszer felépítését, szerkezetét, hálózati struktúráját nem ismerjük pontosan. Sőt azt sem, hogy Győrnek konkrétan milyen jellegű szervező, összefogó, integráló ereje, milyen hatású központi szerepe van ebben a térségi intézményhálózatban. A várostérségi és regionális szervező hatások alapfeltétele egy jól működő és a győri szervezetek köré szerveződő szociális intézményrendszeri együttműködési hálózat léte és működése.

Ennek ellenére meglepően hiányos tudással (itt objektív, tényszerű, dokumentált ismeretekre gondolunk, nem a látens, szakmaközi kommunikáció alapuló sejtésekre, szubjektív tapasztalatokra) rendelkezünk a szociális rendszer szereplőinek kapcsolatairól, együttműködéséről, hálózatairól, illetve ezek minőségéről. Ilyen célzatú hazai kutatások eddig nem történtek a témakörben, a kapcsolati megközelítés és a hálózatelemzés főként a szociális tevékenységet folytató civil/nonprofit szervezetek vonatkozásában került előtérbe (Bartal et al. 2005; Bartal 2006; Kákai 2009; Kóbor 2012b). Az észak-alföldi és a dél-dunántúli térséget tekintve arról is rendelkezünk adatokkal, hálózatelemzési kutatásokkal (Bartal – Kákai – Szabó 2005; Kákai 2009), hogy a szociális ellátórendszert hogyan egészíti ki a jóléti civil/nonprofit szektor, milyen szolgáltatásokat valósít meg és milyen kapcsolatban állnak egymással. Győr és vonzáskörzete viszonylatában azonban ezt a kérdéskört sem járták még körül, pedig a magyar történelmi hagyományokat figyelembe véve (Bocz 1997; Kuti 1998) többször bizonyított, hogy a szociális ellátórendszer szolgáltatásai ebből a közegből táplálkoznak, újításai többször alapoztak a civil/nonprofit szektor által feltárt szükségletekre, valamint létrehozott szolgáltatásokra.

Ennek tükrében számos olyan kérdés merül fel, amelyekre vonatkozóan maximum látens tudásunk van a korábbi, néhol esetleges személyközi együttműködési tapasztalatok alapján. Célunk ezek felszínre hozása és szisztematikus vizsgálata:

- Ténylegesen mely (és főleg hány) szervezet tekinthető az intézményrendszer alkotóelemének (hálózat határa és összetétele)?
- Milyen összetételű szervezeti környezetbe ágyazódnak be a szociális intézmények?
- Egyáltalán milyen az együttműködések jellege, típusa, gyakorisága és minősége és a szociális intézményrendszeren belül?
- Milyen tényezők akadályozzák az együttműködések ebben a speciális szervezeti miliőben?
- Milyen akadályt jelenthet a megye, régió vagy országhatár az együttműködési kapcsolatokban?
- Mely szervezetek tekinthetőek a rendszer/hálózat központi szereplőinek, kulcspontjainak?
- Kik szorulnak jelenleg a szolgáltató rendszer perifériájára, hol vannak a szerkezeti lyukak (hiányzó kapcsolatok vagy éppen redundáns csatornák) az intézményrendszeri hálózatban?
- Milyen fajsúlya van Győrnek mint regionális centrumnak a vizsgált nagyvárosi térségben, és meddig terjed a vonzásköri hatása?

Az eredeti kutatási tervekhez képest kissé redukáltabb formában *négy hipotézis* köré szerveződik a felmérés:

H1: Napjainkra még nem alakult ki a szociális ellátórendszer fejlett, sűrű és integrált regionális együttműködési hálózata a győri várostérségben.

H2: A szociális feladatokat ellátó szervezetek közti együttműködési kapcsolatok ritkák, esetlegesek, tartalmi szempontból egyoldalúak.

H3: A kapcsolatrendszerben nem figyelhető meg egy erős, központi szervezeti mag (kulcsszereplők), alacsony sűrűség és decentralizáltság jellemzi a regionális hálózatot.

H4: A jelenlegi térségi együttműködési rendszer főként a győri várostérség köré szerveződik, a város domináns szociális intézményei lehetnek egy ilyen vonzáskörzeti kooperációs hálózat tartópillérei.

A hipotézisek teszteléséhez a Győr és tágabb vonzáskörzete szociális feladatokat ellátó intézményeinek körében készített önkitöltős kérdőíves kapcsolathálózati kérdőív eredményeit fogjuk használni. A hipotézisekben szereplő paraméterek mindegyike (sűrűség, integráltság, kapcsolatok valószínűsége és száma, gyakoriság, centralizáltság, kulcsszereplők, klikkek) mérhető, a hálózati kérdőív kapcsolati mátrixa alapján számolható, és tesztelhető.

A kapcsolatok és hálózatok jelentősége – elméleti, fogalmi kérdések

A szervezetek közötti kapcsolatok társadalmi és gazdasági jelentőségének kérdését már korábbi munkáinkban részletesen kifejtettük (Csizmadia 2008, 265–321.; Csizmadia 2009, 25–65.; Csizmadia – Grosz 2011, 19–49.). Elsődlegesen szociológiaelméleti (együttműködés, mint kollektív cselekvés), gazdaságszociológiai (gazdasági szervezetek társadalmi beágyazottsága) és hálózatelméleti-paradigma alapú megközelítésben vázoltuk fel a szervezetek közti együttműködések jelentőségét, formáit, hatásait, lehetséges megjelenési típusait. Egy szervezet életében a kooperációk alapját képező társadalmi tőkeként (Coleman 1996; Bourdieu 1997; Lin 2001) felfogott interperszonális viszonyok mellett, a szervezet egészét jellemző intézményi formális és informális kapcsolatok (Williams 2005; Baker – Faulkner 2005), követve egy szervezeti szinten is értelmezhető hálózati paradigmát (Borgatti – Foster 2003) értékes erőforrásnak, egyfajta szervezeti tőkének tekinthetőek, amelyek elősegítik az intézmény sikeres és hatékony célmegvalósító tevékenységét. Ebben az értelemben a széles, sokoldalú, multiplex és működő kapcsolatrendszerek működési és fejlesztési előnyöket biztosítanak a szervezet számára. Ráadásul a szervezeten belüli kapcsolatok rendszerei mint hálózatok, az azokban elfoglalt pozíció (Burt 1992), a hálózati tagság (Castells 2000), és a hálózati beágyazódás (Granovetter 2005) szintén számos előnyös tulajdonsággal ruházhatja fel a szervezeteket.

Szervezetszociológiai szempontból egy nagyon összetett kutatási főirány körvonalai rajzolódnak ki a nemzetközi szakirodalom alapján. Korábbi munkáinkban (Csizmadia – Grosz 2011, 26–28.) ezt az alábbi formában foglaltuk össze. Borgatti és Foster (2003) nyolc átfogó kutatási irányt különböztet meg. Mindegyik esetben a szervezetek szintjén értelmezett kapcsolathálózati kutatási irányokról van szó, vagy – ahogy ők nevezik – a „hálózati paradigma” érvényesítéséről. A kapcsolati kérdéseket nemcsak az olyan hagyományos

témákkal lehet összekötni, mint a munkakeresés, karrierlehetőségek, vállalati teljesítmény, bizalom, kommunikáció stb., de egyre többen foglalkoznak a tudás és a kapcsolatok összefüggéseivel, vagy éppen a hálózatok érzékelésével, mentális térképeivel, sőt a különböző relációk csoportfolyamatokban játszott szerepével. A beágyazottság, a hálózatosság, a szervezetközi relációk esetében elsődlegesen a közgazdaságtan, a gazdaságszociológia, a marketing és a menedzsmenttudományok egyre intenzívebb szimbiózisa figyelhető meg. A csoport és egyén szintjén mozgó inkább mikro-orientációjú témák esetében pedig megjelenik a pszichológia, a szociálpszichológia, a kognitív tudomány és esetenként még a filozófia is (pl. megismerés, tudás stb.). Ebben a keretrendszerben mozogva egyértelműen makro-orientációjú a vizsgálatunk. Elsődlegesen a szervezeti szinten értelmezhető, úgynevezett intézményi kapcsolati tőkével, a szervezetek társadalmi beágyazottságával, és a szervezetközi relációkból felépülő új, hálózati jellegű formációkkal foglalkozunk.

Napjainkra kezd kirajzolódni egy egységes, és széles körben elfogadott integratív hálózatelméleti keretrendszer, egyfajta metaelméleti szint a különböző irányzatok egybefoglalása és elméleti összehangolása céljából (Borgatti – Lopez-Kidvell 2011, 43–50.). A szociális rendszer szintjén is értelmezhető ez a „hálózatelméleti univerzum”.

Az elméletnek három értelmezési rétege (theoretical layers) van. A „mélyréteg” a hálózatelmélet szabályait határozza meg (működési szabályrendszer), a „középső réteg” az elméleti univerzum szabályaiból levezethető elméleti tételeket tartalmazza, míg a „felszíni réteg” az empirikusan is megragadható vonatkozó változók közti kapcsolatokat jelenti. Ezzel párhuzamosan két alapvető működési modellben gondolkodunk: beszélhetünk hálózati áramlási (network flow) modellről és hálózati architektúra modellről. Végezetül megkülönböztethetjük a két nagy kutatási irányvonalat tartalmi szempontból: a társadalmi tőke és a társadalmi homogenitás elemzési vonalát.

Az elméleti megközelítés lényegi üzenetének az tekinthető, hogy a kapcsolatok és az ezekből felépülő hálózati struktúrák alapvető hatást gyakorolnak az egyén, a csoport és egy szervezet szintjén is a társadalmi folyamatok kimenetelére. Sőt bizonyos rendszerek és struktúrák működésére, illetve az ezekben szereplő egyéni cselekvők társadalmi cselekvési mozgásterére és lehetőségkészletére is. Szervezeti szinten az erőforrások kezelése és használata, a koordinációs mechanizmusok, a környezeti és rendszer szintű alkalmazkodási folyamatok, az egymásra gyakorolt hatások, fertőzések, befolyásolás esetében is szerepe lehet a társadalmi relációknak és hálózatoknak. Gyakorlatilag egy szervezet működése szempontjából négy mechanizmus alakulásában kapnak szerepet a személyes és szervezetközi relációk: 1) az erőforrások elérésében és használatában, 2) az irányítás, szervezés folyamataiban, 3) a környezeti változásokhoz történő adaptációs lehetőségekben, 4) és a gondolatok, ötletek, tudáselemek és egyéb más, a szervezet működése szempontjából fontos erőforrások áramlásában, vagy fertőzésszerű terjedésében.

Összesen négy diád alapú viszonyként felfogható alkotóeleme lehet egy hálózatnak. Beszélhetünk hasonlóságról, társadalmi viszonyról, interakcióról és áramlásról. A tipizálás alapján azt lehet világosan körülhatárolni, hogy konkrétan mit mérhetünk meg a szervezetközi kapcsolatok empirikus kutatása során. Személyek vagy intézmények esetén milyen konkrét entitások tekinthetőek az összekapcsolódást biztosító jelenségnek. A földrajzi és a társadalmi térbeli hasonlóság az összekapcsolódás valószínűségére vonatkozóan fontos szempont, gyakori, hogy a térbeli közelség, a hasonló társadalmi státusz növeli a kapcsolatok kialakulásának a valószínűségét. A társadalmi viszonyok alkotják

a hálózat kutatás magvát, itt jelennek meg a személyközi összefonódások miriádjai. Az interakciók mögött általában már komplexebb társadalmi események, helyek, viszonyok, intézmények és struktúrák húzódnak meg. Az áramlások pedig főként a kötésekön keresztül áramló, mozgó entitásokra, a relációk tartalmára, és a transzferfolyamat jellegére hívják fel a figyelmet. Interperszonális szinten mozgó kutatási mezőben mind a négy típus előfordulása gyakori. A szervezeti szintű kutatási tradícióban viszont kiemelten a 3. és a 4. típushoz tartozó kapcsolatok dominánsak.

Kissé leegyszerűsítve, de a lényegi választóvonalra jól rátapintva Borgatti és Lopez-Kidwell (2011, 47.) gyakorlatilag két fő kutatási tradíciót különböztet meg a kapcsolathálózat-elemzésekben. Amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen előnyök származhatnak egyénként vagy csoportként a hálózatokban elfoglalt helyzetünkből, a társadalmi kapcsolatrendszerünk méretéből és összetételéből, akkor a társadalmi tőke kutatási tradíció mentén mozgunk. Ezt a megközelítést talán Lin (2001, 2008) és Esser (2008) foglalta össze a legjobban úgy, hogy világosan elkülönítették egymástól annak individuális és kollektív aspektusait. A legnagyobb problémája a társadalmi tőke fogalmának az, hogy nehezen lehet egy elméleti keretrendszerben kezelni a társadalmi viszonyok egyéni és a csoportos/közösségi alapú aspektusait (lásd a kötet kapcsolati tőkével foglalkozó fejezete).

Esser (2008, 25.) gyakorlatilag azt javasolja, hogy a társadalmi tőke fogalmát bontsuk szét két különálló „formára”. Viszony alapú társadalmi tőke (relational capital) mindazon értékes erőforrások összessége, melyet a cselekvő közvetlen vagy közvetett személyes kapcsolatain keresztül ér el, illetve képes felhasználni céljai elérésében, és amelybe tudatosan befektet jövőbeli haszon reményében. A társadalmi tőke eme relációs formája ráadásul tovább bomlik további alkotóelemekre: a pozicionális tőkére, a bizalmi tőkére és (le)kötelezettségi tőkére. A társadalmi tőke kollektív aspektusát megragadó másik formája a rendszer tőke (system capital). Itt egy teljes hálózat olyan tulajdonságait értjük társadalmi tőke alatt, mint a működő társadalmi ellenőrzés, bizalom, normák betartása, rendszererkölcs. A rendszer alapú társadalmi tőke ezen elemei nem csak egyének között értelmezhetőek, hanem csoportokon, szervezeteken, közösségeken, régiókon vagy egész társadalmakon belül.

Lefordítva az absztrakt megfogalmazást egy várostérségi szociális intézményrendszerre a társadalmi tőke alapú kutatás tradícióban mozogva jobban meg tudjuk érteni a viszonyokból és a pozíciókból fakadó intézményi szintű előnyöket és problémákat a működés és a koordináció vonatkozásában. Feltételezve, hogy a szociális intézmények a perszonális és szervezeti társadalmi tőke révén, egy bizonyos fokon összekapcsolt egységes hálózatot alkotnak, a relációs társadalmi tőkével meg lehet magyarázni a helyzeti előnyöket, a bizalmi viszonyokat és a kötelezettségek különböző konfigurációinak hatásait. A rendszer alapú társadalmi tőke pedig alkalmas módszer lehet a szociális intézmények egész hálózatában megfigyelhető strukturális, hatalmi, hierarchikus, normatív és erkölcsi mechanizmusok megragadására és értelmezésére. Még világosabban fogalmazva az egyes intézmények kapcsolatait, a hálózati pozíciójuk a fenti hatások miatt befolyásolja a működésüket, hatékonyságukat, sőt az egész szociális ellátórendszer egészének a működését és hatékonyságát is. A kapcsolathálózati kutatás révén pontosabban meg lehet érteni az egyes intézmények, és az egész hálózat szintjén is a működési és strukturálódási folyamatokat, mintázatokat.

Borgattiéék a másik tradicionális irányzatot a társadalmi homogenitás címkével jelölik. Itt a fő fókuszpontot az jelenti, hogy bizonyos viselkedésű, helyzetű, tulajdonságú és attitűdű

egyének, csoportok vagy intézmények miért hajlamosabbak egymással kapcsolatba lépni, kooperálni, miért figyelhető meg a homofília jelensége (hasonlóságon alapuló összekapcsoltság) a társas kapcsolatainkban. Lazarsfeld és Merton (1954) klasszikus tanulmányában a hasonlóságra épülő összekapcsolódási hajlamot a társadalmi helyzettel és az értékrenddel hozta összefüggésbe és megkülönböztette a státuszhomofíliát (a hasonló társadalmi helyzetű személyek nagyobb valószínűséggel lépnek egymással kapcsolatba) és az értékhomofíliát (a hasonlóan gondolkodó személyek nagyobb valószínűséggel lépnek egymással kapcsolatba). Ennél a kutatási vonalnál a fő kérdés arra vonatkozik, hogy milyen szerepet játszanak a kapcsolatok, interakciók, áramlások és egyéni választások, valamint az ezekből felépülő komplex hálózati struktúrák a társadalom integrációjában, kohéziójának erősítésében, a hasonlóságra épülő összefonódás általi homogén összeszerveződés (baráti körök, világnézeti csoportok, különböző szubkultúrák stb.) formálódásában. A működőképes relációk (főleg az erős kötések) és hálózataik (főleg a zártabb struktúrák) ebben az értelemben homogén tömböket hoznak létre (klikkek, közösségek, érdekkörök) a kapcsolatrendszerek tágabb univerzumában, amelyeket általában lazább, gyengébb kötések kapcsolnak össze, biztosítva ezáltal a nagyobb léptékű társas szerveződések egységét (Granovetter 1988).

Elméleti áttekintésünkben elérkeztünk a hálózatelméleti keretrendszerünk utolsó pontjához, az alapmodellek és kutatási hagyományok „keresztezésével” szétválasztott hálózati mechanizmusok kérdéséhez (1. ábra). A társadalmi kapcsolathálózatok vizsgálata során négy mechanizmus típus különíthető el egymástól (Borgatti – Lopez-Kidwell 2011, 48.): tőkefelhasználás, fertőzés, koordináció és adaptáció.

1. ábra: A hálózati mechanizmusok típusai – kiegészített modell

Alapvető modellek	Kutatási irányok	
	Társadalmi tőke	Társadalmi homogenitás
Hálózati áramlás modell	<u>Tőkefelhasználás</u> Támogatás Státuszélerés Munkakeresés Tudás Kreativitás Mobilitás Hatalom és vezetés Teljesítmény	<u>Fertőzés</u> Utánzás, másolás Viselkedési minták Ötletek, ideák Átvétel Fertőzések, betegségek terjedése Innovációk terjedése Attitűdök, nézetek átvétele Konszenzusteremtés
Hálózati architektúra modell	<u>Koordináció</u> Kontroll előnyök Hálózati szervezet Normakövetés és normaszegés Tudásmenedzsment Közösségi szintű kollaboráció	<u>Adaptáció</u> Környezeti feltételekhez történő alkalmazkodás Viselkedési hasonlóság Intézményi működés összehangolása Szervezeti izomorfizmus

Forrás: Borgatti – Lopez-Kidwell 2011, 47. alapján saját szerkesztés.

A *tőkefelhasználás mechanizmusa* során a hálózat tagjai kapcsolataikon keresztül gondolatokat, erőforrásokat és lehetőségeket érnek el, melyek közvetlenül növelik kapacitásaikat (egyéni vagy szervezeti tőkekészletüket, erőforrásrendszerüket), hozzájárulnak sikeres célmegvalósítási mozgásterükhöz teljesítmény- és jutalomformájában (konkrét példák a táblázat vonatkozó cellájában találhatóak).

A *koordinációs mechanizmus* során a hálózat egészére vonatkozó jutalmak, eredmények merülhetnek fel, mivel a hálózat sikeresen össze tudja fogni, koordinálja, „virtuálisan agglomerálja” az érintetteket az erőforrásaikat összekapcsolva valamilyen közös cél sikeres elérése érdekében.

A *fertőzési mechanizmusok* a terjedéssel, diffúzióval összefüggő kérdéseknél fontosak. A hálózatok biztosítják az ötletek, gondolatok, információk, minták, gyakorlatok stb. terjedéseit a tagok között. Alapvető fontosságú a folyamat a szervezeti tanulás, fejlődés, innováció vagy akár a szervezeti túlélés szempontjából.

Az *adaptációs, alkalmazkodási mechanizmusok* során a fő kérdés nem az, hogy milyen erőforrások áramlanak a hálózatban az adott szervezet felé, vagy milyen elemek áramlanak ki belőle a többiek irányába, hanem, hogy a hálózati architektúra miként segíti, vagy éppen akadályozza egy adott hálózati pont környezeti függőségéből fakadó alkalmazkodását a változó körülményekhez. Miként tud válaszolni egy szervezet a külső környezetének bizonytalanságából fakadó kihívásokra, változásokra.

A szociális ellátórendszer tagjainak egymás közti kapcsolatait, valamint az ezekből kirajzolódó hálózatot tehát azért érdemes kutatni, mert a fenti mechanizmusok összetett és kettős irányú formában (pozitív és negatív hatások) *alapvetően befolyásolják a rendszer egészének működését, és az alkotóelemek egyéni boldogulását* is. Az összetett, szoros, jól beágyazott kapcsolatokra épülő szociális ellátórendszer hálózata a fenti négy mechanizmus hatására számos *kedvező működési és szerveződési előnyre* tehet szert:

- hatékonyabban tudják a feladataikat ellátni erőforrásaikat megosztva, kombinálva (szociális szolgáltatások összehangolása) – erőforrás elérés és használat
- jobban lehet koordinálni az egész térségi szolgáltató rendszer működését, a párhuzamosságok kiiktatása, redundancia csökkentés – koordináció
- gyorsabban és szélesebb körben tudnak áramolni az információk, jó gyakorlatok, innovatív megoldások – terjedés, fertőzés
- könnyebben tud alkalmazkodni a külső társadalmi, gazdasági, politikai, jogi bizonytalanságokból fakadó napi kihívásokhoz – adaptáció.

Ezzel párhuzamosan a fenti mechanizmusok egy-egy intézmény szintjén is értelmezhetőek: a jobban bekapcsolt, beágyazott, szélesebb kooperációs kapcsolatrendszerű szociális intézmények, nagyobb és kiterjedtebb, heterogén szervezeti kapcsolati tőkéjük (rendszer tőke) révén könnyebben tudják ellátni a feladataikat, több információhoz juthatnak hozzá, nagyobb valószínűséggel érik el az újításokat, könnyebben találnak külső forrásokat akár működési, akár fejlesztési feladatok megvalósítása érdekében, könnyebben alkalmazkodhatnak az új feltételekhez és kihívásokhoz (pl. jogi környezet változása, új funkciók, csökkenő források, új szereplők megjelenése stb.).

Természetesen minden lehetőség mögött ott a kockázati tényező is. A társadalmi tőke és a hálózatosodás fenti előnyös jellemzői mellett egyre nagyobb figyelem összpontosul a lehetséges *negatív hatásokra*, negatív externáliákra. A szakirodalomban (Warren 2008) ezt a társadalmi tőke *sötét oldalának* (darkside), vagy *rossz társadalmi tőkének* nevezik (bad social

capital). Előfordulhat bizonyos szervezetek izolálása, vagy akár tudatos kizárása, a túl erős kontroll növelheti a centralizációt a szociális intézményrendszeren belül, a terjedési mechanizmusok a betegségekhez hasonlóan biztosíthatják rossz modellek, minták diffúzióját is, vagy alkalmasak lehetnek presztízsromboló tartalmak használatára.

Módszertani kérdések

A kapcsolathálózati kutatások megtervezésének két módszertani kulcspontja van. Az egyik a hálózat határainak a meghatározása, a hálózatot alkotó szereplői kör beazonosítása. Meddig terjedjen a kutatás empirikus ernyője a földrajzi és a szervezeti térben? Kik legyenek a hálózat cselekvői, alkotóelemei? Győr és környéke vonatkozásában meddig terjedjen ki a szociális intézmények hálózatának a területi határa, és milyen funkciójú intézményeket soroljunk a szociális címke alá? A másik lényeges kérdés a hálózat tagjai közötti lehetséges viszonyok tisztázása, annak lehatárolása, hogy mit mérünk, hogy mit értünk kapcsolat alatt két szervezet között. Ezt neveztük korábban egy hálózat kapcsolati alkotóelemeinek. Milyen jellegű kötések, interakciókat vagy éppen áramlásokat helyezünk az empirikus felmérés célkeresztjébe?

A felmérés a szociális feladatokat ellátó szervezetek teljes populációjára vonatkozik a győri várostérség egészére nézve. Értelmezésünkben a várostérség teljes halmazát nyolc kistérség alkotja. A győri kistérséget körülölelő kistérségi gyűrűből indultunk ki a hálózat szervezeti magjának lehatárolásakor. A nyolc kistérségben összesen 49 darab önálló szociális intézményt azonosítottunk be. Ezek jelentik a kapcsolathálózati felmérés kiinduló szervezetit. Az egymás közötti interakciók kölcsönös felmérése ezeknél a szervezeteknél valósult meg (a kutatásba bevont szervezetek teljes listája a mellékletben található). Elsődlegesen a szociális ellátásban érintett szereplőkre fókuszált a kérdőív (itt konkrét szociális intézményekkel kialakított kapcsolataikra kérdeztünk rá), de külön a külső, rendszeren kívüli kapcsolatok lehetséges irányaira vonatkozóan is szerepeltek kérdések (pl. oktatás, egészségügy, vállalati szféra, hatóságok). Ebben az esetben már csak intézménytípusokra vonatkozó kérdések szerepeltek a kérdőívben.

A hálózat alkotóelemeit a szervezetek közötti potenciális relációk jelentik, amiket kötéseknek nevezünk. A kérdőív kialakítása során ezen a ponton szakértői interjúk és egy szakmai workshop segítette a konceptualizálás és operacionalizálás folyamatát. Együttműködés alatt más szervezettel, intézményekkel kialakított, a feladatellátásukkal, szolgáltatásaikkal összefüggő formális (szerződéses), vagy akár lazább informális kapcsolatokat, partnerségeket, megállapodásokat, kommunikációt értünk. A jogszabályilag előírtakon túli, az önkéntesen kialakuló lehetséges szakmai együttműködési formákat is ide soroljuk (pl. szolgáltatások összekapcsolása, harmonizálása, feladatok megosztása, racionalizálása, feladatok összehangolása stb.).

A vizsgálat központi elemét természetesen a szociális intézményrendszer belső együttműködési kapcsolatainak paraméterei jelentik (volumene, iránya, gyakorisága, hatékonysága, fontossága és konkrét tartalma). A szociális rendszeren túlmutató, abból kinyúló kapcsolatokat tipizálva mértük nyolc legfontosabb intézményi mező formájában (pl. egészségügy, oktatás). Három speciális szervezeten kívüli kapcsolódási pályát külön kérdés

formájában vizsgáltuk: a várostérségen túlmutató országos vagy nemzetközi hatósugarú kapcsolatokat, a felsőoktatási intézményekkel kialakított együttműködéseket, valamint a szlovák oldali, határon átvélő kötések.

Az együttműködési kapcsolatok jellemzői

Mark Granovetter gazdaságszociológia tétele (2001) alapján talán beszélhetünk a szociális ellátásban érintett intézmények társadalmi beágyazottságáról is. Granovetter a gazdasági intézmények társadalmi megformálása kapcsán fejtette ki nézeteit a beágyazottság problémájáról. Tételének lényege, hogy a személyes és a szervezetek közötti relációk kapcsolathálói befolyásolják a gazdasági cselekvéseket és intézményeket. Ennek tükrében célszerű megvizsgálni a szociális intézményhálózat alkotóelemeinek szervezeti beágyazódásának a környezetét, azt az intézményi mezőt, amelynek tagjai potenciális kapcsolódási pontok lehetnek a szociális együttműködések bi-, vagy multilaterális szövetében.

A kérdőíves felmérés során három különböző helyen kérdeztünk rá a szociális rendszeren túli potenciális együttműködő partnerekre. Ezen válaszok összesítése alapján egy nagyon heterogén összetételű intézményi mező rajzolódik elénk. A szociális feladatokat, szolgáltatásokat ellátó intézmények potenciális szervezeti szintű kapcsolathálózati együttműködési rendszere legalább 28 különböző típusú intézményformát ölel fel (lásd a lenti felsorolást). Gyakorlatilag ezek a szervezetek alkotják a szociális intézmények szervezeti kapcsolathálózati környezetét, az együttműködések keresztüli szervezeti, szakmai, működési beágyazódásuk alapját.

1. Alapítványok, civil szervezetek	15. Közoktatási intézmények
2. ÁNTSZ	16. Menekülteket befogadó állomás, a menekültek átmeneti szállása
3. Az áldozatsegítés és a kárenyhítés feladatait ellátó szervezetek	17. Munkaügyi Főfelügyelőség
4. Bíróságok	18. Nyugdíjasházak
5. Bölcsődék, óvodák	19. Országos koordináló- vagy ernyőszervek (főigazgatóságok, intézetek, hálózatok)
6. Egészségügyi szolgáltatást nyújtó intézmények, védőnő, háziorvos,	20. Önkormányzatok
7. Egyesületek, szövetségek	21. Rendőrség
8. Egyházi szervezetek	22. Segélyszervezetek
9. Érdekvédelmi szervezetek	23. Szakszolgálatok (pl. gyermekvédelem)
10. Felsőoktatási intézmények	24. Szeretetotthonok, szeretetszolgálatok
11. Fenntartó intézmény	25. Szociális és Gyámhivatal
12. Gyógypedagógiai intézmények	26. Szociális Klaszter
13. Hivatalok, hatóságok	27. Tűzoltóság
14. Kistérségi szervezetek	28. Ügyészség

A kérdőíves felmérés során nyitott kérdés formájában rákérdeztünk az együttműködések konkrét formáira, azok pontos tartalmára, arra, hogy mire terjed ki a gyakorlatban a két szervezet közötti kooperáció. A válaszok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a szociális szervezetek és a környezetükben működő intézmények együttműködési rendszerében nagyon sokféle kooperációs irány fordulhat elő (1. táblázat). Összesen 26 különböző aktivitást azonosítottunk be a válaszok alapján. Ezeket négy nagyobb csoportba soroltuk: 1) tapasztalatok és információk áramlása (ez a hálózatok terjedési, áramlási funkciója); 2) működési, szolgáltatási elemek összehangolása (erőforrás-felhasználási és koordinációs funkció); 3) közös programok, projektek (erőforrás-felhasználási és adaptációs, fejlesztő funkció); 4) egyéb összefonódások (vegyesen az összes funkció jelen van).

1. táblázat: Együttműködési formák – a kapcsolatok tartalma

Tapasztalatcsere – információáramlás	Működés – szolgáltatások
1. Információcsere az ellátottakról, ügyfelekről, adategyeztetés 2. Szakmai tapasztalatcsere 3. Közös megbeszélések, egyeztetések 4. Módszertani segítségnyújtás, új módszerek kidolgozása és bevezetése 5. Tervezési, fejlesztés, stratégia alkotás 6. Közös szakmai álláspontok kidolgozása	7. Szolgáltatások összehangolása a közös ellátotti kör miatt 8. Egymás szolgáltatásainak közvetítése, ajánlása 9. Közös szolgáltatások szervezése, nyújtása 10. Új szolgáltatások kialakítása 11. Feladatelosztási együttműködés 12. Közös döntés-előkészítés 13. Napi kapcsolattartás a közös ellátotti kör miatt 14. Közös esetkezelés, esetmegbeszélés 15. Ellátási szerződés 16. Adományok kezelése
Programok – projektek	Egyéb
17. Segítségnyújtás program, rendezvények (képzések, tájékoztatók, szakmai fórumok, esetkonferenciák stb.) szervezésében 18. Közös programok szervezése 19. Közös projektek megvalósítása 20. Közös pályázati aktivitás, segítségnyújtás, pályázatfigyelés	21. Jelzőfunkció más intézmények számára 22. Engedélyezés, kontroll, felügyelet, véleményezés 23. Közös szakmai érdekképviselés 24. Ügyfelek mozgatásának, szállításának a megszervezése 25. Szakmai gyakorlat helyszíne (felsőoktatási intézmények számára) 26. Képzés, továbbképzés, terepoktatás stb.

Természetesen ez a lehetséges együttműködési formák összesített, ideáltipikus készlete, egyetlen szervezet sem rendelkezik ilyen összetett kooperációs struktúrával. A leggyakrabban a szakmai tapasztalatcserét, az információk megosztását, a szolgáltatások, feladatok összehangolását említették a vizsgálatba bevont szociális intézmények, amelyek mögött sok esetben a törvényileg előírt kötelező együttműködési formák dominálnak. A többi együttműködési forma csak esetleges, általában maximum 2-3 intézménynél előforduló kooperációs elem. Jól látható a listából, hogy a hálózati szerveződés fertőzési – áramlási és erőforrás-elérési, erőforrás-megosztási, illetve koordinációs és adaptációs – funkciói is jelen vannak a várostérségi szociális intézményrendszerben, de jelenleg elsődlegesen az első két hálózati mechanizmus tölt be domináns szerepet a szervezetek életében a kapcsolati aktivitás vonatkozásában.

Gyakorlatilag nincs olyan szereplője a várostérségi szociális intézményrendszernek, amely teljesen izolált lenne (2. táblázat). Az összes válaszoló szervezet rendelkezik legalább egy szervezeten kívüli együttműködési kapcsolattal. A szociális feladatokat ellátó intézmények belső hálózata viszont nem komplett, nem teljes a hálózat, mivel három szereplő (11%) egyetlen belső kapcsolattal sem rendelkezik. 38 százalékuknak nincsen várostérségen kívüli együttműködő partnere, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy nem ágyazódnak be egy nagyobb regionális, országos vagy nemzetközi intézményhálózatba. 41 százalékuk nem kapcsolódik felsőoktatási intézményekhez sem. A legritkábbak a határon átívelő, szlovák oldali együttműködések. A válaszoló 26 intézmény közül mindössze egy nevezett meg ilyen típusú kooperációs formát.

2. táblázat: Az együttműködések valószínűsége bizonyos kooperációs formák esetén

Együttműködés típusa	Előfordult	Nem fordult elő
Legalább egy együttműködő partner bármilyen területen	100%	0%
Szociális feladatot ellátó intézmény a várostérségben	89%	11%
Várostérségen kívüli együttműködő partner	62%	38%
Felsőoktatási intézmény	59%	41%
Szlovák oldali együttműködő partner	4%	96%
Egészségügyi intézmény	96%	1%
Közoktatási intézmény	96%	1%
Hatóság, hivatal	92%	8%
Civil szervezet	89%	11%
Egyházi szervezet	77%	23%
Közepes- és nagyvállalat	69%	31%
Kisvállalkozás	65%	35%

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

A szociális intézményrendszeren túlmutató kapcsolatok előfordulási valószínűségében is jelentős eltérések figyelhetők meg. A szervezetek elsődleges külső partnerei (igazodva a működési profilhoz és annak jogi szabályozásához) a működésükből fakadóan vártak megfelelően az egészségügyi, oktatási intézmények, a hivatalok, hatóságok és a civil szervezetek. A vállalati szféra jelenléte e kapcsolathálózatokban szintén gyakori, a szociális intézmények kétharmadának van valamilyen együttműködési kapcsolata a piaci szereplőkkel. Az eredmények két ponton térnek el a várakozásoktól: egyrészt meglepően alacsony a térségen túlmutató relációk előfordulása (62%), hiszen a valószínűségi mutató akár már egyetlen partner előfordulására alapoz. Másrészt szinte teljesen hiányoznak a szlovák oldali intézményekkel kialakítható együttműködési kapcsolatok. Az országhatár úgy tűnik, itt sokkal komolyabb választóvonal, mint pl. az oktatási, gazdasági, területfejlesztési interakcióknál (Hardi – Tóth 2009; Hardi – Lados – Tóth 2010).

Természetesen bizonyos intézményközi kooperációs csatornák léte vagy hiánya nem sokat mond el ezeknek az áramlási pályáknak a számáról és ezen keresztül a szervezetek beágyazottságának „mélységéről”. Nem mindegy, hogy bizonyos kapcsolati irányok esetén hány szervezetből áll a partnerkör és milyen ezeknek a kapcsolatoknak a jellege (gyakoriság, fontosság, hasznosság) (3. táblázat). A partnerszám méretét óvatosan kell kezelni, egyrészt azért, mert elegendő volt a becslés is, másrészt pedig komplexebb ego-hálózat esetén még a vezetőnek is nehéz teljességében átlátni a szervezet kapcsolatrendszerét.

3. táblázat: Az együttműködő partnerek száma

Együttműködés típusa	Átlag	Medián	Maximum
Összes együttműködő partner	68	35	349
48 szociális szervezet között	7	6	25
Külső partner (8 felsorolt szervezettípus)	60	29	332
Várostérségen kívüli együttműködő partner	1,7	1,5	9
Szlovák oldali együttműködő partner	0,1	0	1
Felsőoktatási intézmény	1,1	1	4
Közoktatási intézmény	16	6	100
Egészségügyi intézmény	8	5	50
Hatóság, hivatal	10	4	50
Civil szervezet	10	3	100
Kisvállalkozás	7	3	30
Közepes és nagyvállalt	3	2	20
Egyházi szervezet	3	2	12
Felsőoktatási intézmény	2	2	8

Megjegyzés: Az adatok a medián értéke alapján vannak rendszerezve.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

A győri várostérség szociális feladatokat ellátó intézményeinek átlagosan 35 együttműködő partnere van. Természetesen komoly szórás figyelhető meg az értékekben, amit a percentilisenkénti átlagértékek is jól mutatnak. A szervezetek negyedének kapcsolatrendszere nem terjed ki 20-nál több együttműködő partnerre, a legkisebb kapcsolatrendszer esetében is legalább 13 partner fordul elő. A megoszlási struktúra másik oldalán a kiugró, nagy kapcsolathálózatú szervezetek szerepelnek. 30 százalékuk (ez 7 intézményt jelent a felmért intézmények között) legalább 70 intézménnyel áll kapcsolatban.

A kapcsolatok többsége külső partnerirányába mutat, tehát nem a szociális szférában tevékenykedik elsődlegesen. Ez a szociális feladatok komplexitásából fakadó, a szakmaközi együttműködésekre építő funkcionális sajátossága ennek az intézményi körnek (Budai 2009; Budai – Nárai 2012). Az együttműködő partnerek száma követi az előfordulási gyakorisági sorrendet, tehát a legnagyobb arányban az oktatási, egészségügyi és civil szervezetek, illetve a hivatalok, hatósági szervek épülnek be a szociális szervezetek partnerhálózataiba. A vizsgált szervezetek fele eléri a 3-6 partnerszámot ezeknél a mutatóknál. Külön rákérdeztünk a felsőoktatási kapcsolatokra. Itt átlagosan két partner fordul elő (maximum érték 8 különböző intézmény). Megállapítható az is, hogy a várostérség szociális szervezetei elsődlegesen a térség egyetemeivel működnek együtt, bár mint láttuk, ennek a valószínűsége a legalacsonyabb az összes forma között. A legtöbb kérdőívben a Széchenyi István Egyetem és a Nyugat-magyarországi Egyetem, helyi, győri kara vagy intézménye lett nevesítve.

Ezzel szemben a belső, a szociális feladatokat ellátó intézményi körön belüli relációk száma már sokkal korlátozottabb. A 48 lehetséges együttműködő partner közül átlagosan csak 6-tal állnak kapcsolatban a válaszadók. A legnagyobb bekapcsolódási, beágyazódási értéknél 25 partner figyelhető meg a lehetséges 48-ból. Ez nem meglepő módon a térség legnagyobb szociális intézménye az Egyesített Egészségügyi és Szociális Intézmény Győr, amely kb. 450 alkalmazottal, 2 milliárd forintos költségvetéssel működik. Tehát a hálózat leginkább központi szereplője az összes intézmény 52 százalékához kapcsolódik valamilyen kötés formájában, míg a hálózat átlagos tagja csak 10-15 százalékához.

A kutatás során három minőségi paramétert definiáltunk. Az együttműködések intenzitását az időbeli rendszerességgel, gyakorisággal mértük, ahol a pontérték növekedése az esetitől a napi rendszerességig terjed. A kapcsolatok „jóságát”, hatékony, gördülékeny működését arra alapoztuk, hogy mennyire szolgálják, segítik a szervezet tevékenységét. Itt is a nagyobb pontérték utal a hatékonyabb kooperációra. Végezetül a fontosság indexe arra utal, hogy a partnerek mennyire értékesek, hasznosak a szervezet számára, mennyire jelentene problémát a partnerség megszűnése. A három minőségi paraméter közül igazából csak egy esetben figyelhető meg a vélemények komolyabb differenciálódása. Az együttműködési kapcsolatok gyakoriságában jelentkeznek egyedül különbségek a válaszoló intézmények képviselőinek szubjektív megítélése szerint. A működőképesség és a fontosság dimenziójában a pontértékek általában 3 (átlagos) és 5 (nagyon kedvező) között szóródnak. A hatékonysági pontátlag 4,3, a fontossági érték pedig még magasabb, 4,5-4,6 között mozog a legtöbb kapcsolati formánál. Gyakorlatilag a megkérdezett szervezetek többsége jónak vagy nagyon jónak tartja a meglévő együttműködési kapcsolatokat a működés, hatékonyság és a hasznosság, jelentőség szempontjából is. Ebben a két

dimenzióban az sem jelent differenciáló elemet, hogy milyen a partnerszervezetek típusa, egységesen minden kapcsolati formánál magasan pontozták a válaszadók a két paraméter jelentőségét.

Állandó kérdése a kutatási témának azon jellemzők feltárása, amelyek megnehezítik, vagy kimondottan akadályozzák a hatékony, jól működő együttműködési kapcsolatok kialakítását. Zárt kérdés formájában az előzetes szakértői interjúkra alapozva nyolc lehetséges akadályozó tényező előfordulását és hatását mértük fel. Szöveges válasz formájában pedig egyéb, a listából hiányzó tényezőket is megnevezhettek a megkérdezettek, de erre egyetlen esetben sem került sor. A kérdés arra vonatkozott, hogy az alábbi tényezők, úgy általában mennyire nehezítik meg (akadályozzák meg, teszik problémássá vagy nehézkessé) a más szervezetekkel történő együttműködések, kapcsolatok kialakítását vagy fenntartását, működtetését (az 1 pont az egyáltalán nem jellemző, míg az 5 pont a teljes mértékben jellemző szélsőértéket jelentette)?

A felhasznált listából (4. táblázat) jól látható, hogy a kooperációs szakirodalomban eddig feltárt legtöbb lehetséges és ebben a szervezeti környezetben releváns tényezőt szerepeltettük a kérdésben: időhiány, humánerőforrás hiány, információ hiány, belső információk védelme, szabályozási környezet, korábbi tapasztalatok, bizalmatlanság, személyes vonatkozások.

4. táblázat: Az együttműködések lehetséges akadályozó tényezői

Lehetséges akadályozó tényezők	Pontátlag
Túl sok a munka, a feladat, így nincs elég idő a kapcsolatok építésére vagy ápolására.	3,3
Nincs embere a kapcsolatépítésre vagy azok ápolására.	3,2
Nincs információja arról, hogy kikkel lehetne együttműködni.	2,6
Belső információk védelme (ne lásson más a kártyáim közé).	2,6
Jogszabályok, törvények, rendeletek teszik nehézkessé.	2,3
Korábbi rossz tapasztalatok.	1,9
Egymás közti bizalmatlanság (más szervezetekre gondolunk).	1,7
Személyes ellentétek.	1,3

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

Első elemként azt érdemes kiemelni a pontátlagok alapján, hogy egyetlen tényező sem kapott magas értéket, tehát a legtöbben a nagyon jellemző címkét elkerülték. Alapvetően a felsorolt akadályozó tényezők többségének az előfordulása alacsony, ritka a győri város-térségben. Amennyiben szeretnénk domináns tényezőket meghatározni az első két paraméterre érdemes nagyobb figyelmet fordítani. A szervezetek vezetői gyakran hivatkoztak a túlterheltségre, az új kapcsolatok kialakításához és ápolásához szükséges időfaktorra, arra hogy nincs elég idő az ilyen jellegű feladatokra a jelenlegi munkaszervezés és működés mellett. A másik ehhez szorosan kapcsolódó probléma az együttműködési kapcsolatokért felelős, azok kialakításába és fenntartásába bevont szakember hiánya vagy ritkasága. Ennél egy fokkal kisebb jelentőségűek az információhiányból, a belső információk védelméből és a külső kapcsolatokat megnehezítő szabályozási környezetből fakadó gondok.

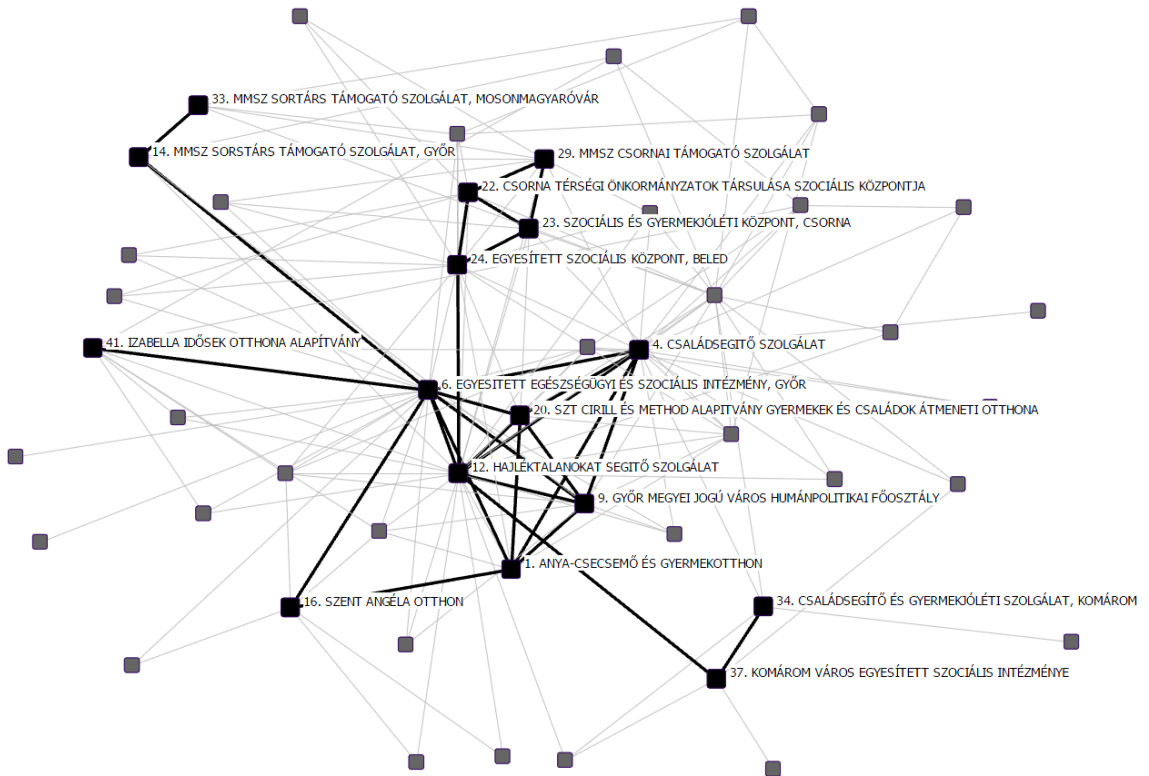
Az együttműködések hálózatának jellemzői

A kérdőíves felmérés alapján felrajzolható a szociális feladatokat ellátó szervezetek egymás közötti együttműködési kapcsolataiból felépülő várostérségi, vonzáskörzeti kooperációs hálózat szerkezete. Arra keressük a választ, hogy milyen a hálózat sűrűsége, összetettsége, mennyire magas a centralizáció, hol vannak a hálózat központi szereplői, szerkezetileg mennyire megalapozott egy integrált együttműködési kapcsolathálózat?

A kérdőívben a szociális szervezeteknek a többi 48 potenciális együttműködő partnerrel kapcsolatban kellett egyenként definiálni a partnerség létét, hogy hány éve működnek együtt, a kapcsolat gyakoriságát, hatékonyságát és fontosságát. A kérdőívet kitöltő 26 szervezet közül 2 esetben nem fordult elő egyetlen kapcsolat sem, teljesen izolált szereplői a rendszernek. Így valójában mindenkinél a másik 23 szervezet véleményét ismerjük a kérdésről (hiszen önmagára nem kellett reagálni a kapcsolati kérdésnél). Tartalmi szempontból két kapcsolathálózati indikátorra építjük a hálózatokat. A kapcsolatok előfordulása mellett (0-1 kódolású változó a kapcsolathálózati mátrixban) az együttműködések időbeli gyakoriságát (1-5 kódolású változó) fogjuk még használni, mint kapcsolaterősségi indikátor. Az adatok feldolgozását, a kapcsolati mátrix elkészítését, a hálózatelemzési mutatószámok meghatározását és a gráfok megrajzolását a UCINET 6 programmal végeztük (Borgatti – Everett – Freeman 2002).

A kölcsönös megerősítés lehetősége egy nagyon hasznos módszertani megbízhatósági indikátor (Mérei 2006). Mivel minden egyes szervezet az összes többi szervezetre vonatkozóan megadta a saját kapcsolathálózati paramétereit, így azok párosításával (megnézzük, hogy a másik szervezet is hasonló választ adott-e, tehát kölcsönösen megerősített-e a kapcsolat) könnyedén megbecsülhető a válaszok megbízhatósága. Sajnos a felmérés során a kölcsönösen megerősített (reciprok) relációk aránya nagyon alacsony (kb. 16%). Alapvetően a legtöbb esetben csak az egyik fél által megadott együttműködési kapcsolatok a jellemzőek (2. ábra).

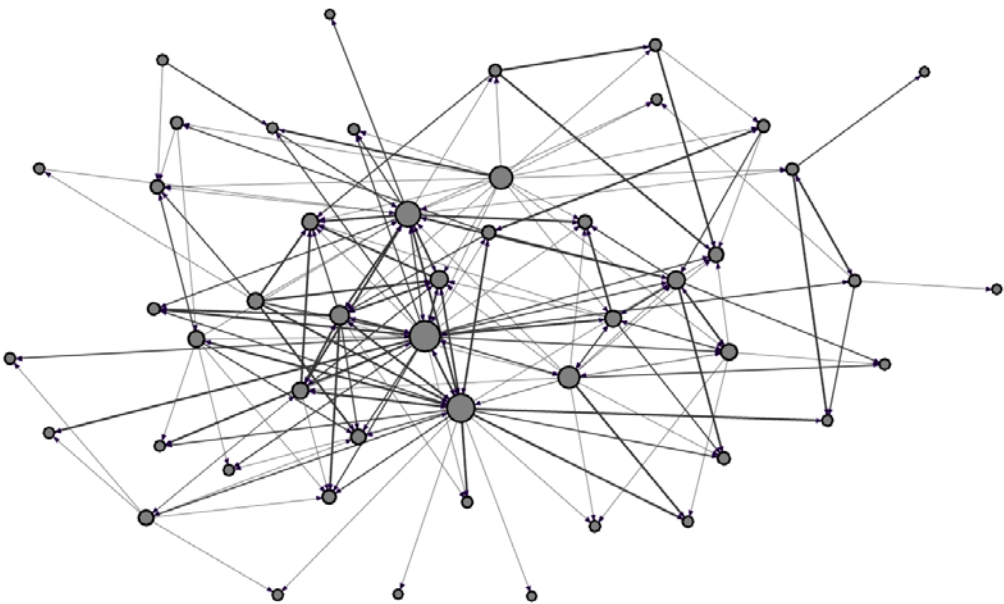
2. ábra: A hálózat reciprok kötése

A gráfon a sötét pontok a hálózat azon tagjai, akik között kölcsönösen megerősített kapcsolatok vannak. A sötét vonalak a kölcsönösen megerősített relációk. Csak 16 szervezetnek (a válaszadók 69%-a) fordult elő legalább egy másik oldalról is megerősített kapcsolata. A világosabb, szürkés színű pontok és vonala a hálózat azon tagjait jelölik, amelyeknél csak egy oldalról megerősítettek a kapcsolathálózati sajátosságok. Ha nagyon szigorú megbízhatósági kritériumok mentén elemeznénk a hálózat struktúráját, akkor kizárólag a fenti 16 sötétített szociális szervezet, és a köztük kialakuló kevesebb, mint 30 darab kölcsönösen megerősített együttműködési relációt tekinthetnénk a szociális feladatokat ellátó szervezetek várostérségi kapcsolathálózatának. Ez egy alacsony sűrűségű és néhány központi szereplőre, illetve egy szorosabb klikkre épülő hálózati szerkezet formáját mutatja. A reciprok kötések hálózatából jól látható, hogy a nagyobb méretű, összetett funkciójú, dominánsabb győri szervezetek alkotnak egy szorosabbra zárt magot, illetve a csornai térség szervezetei között is megfigyelhető a csomósodás. Ezekben az esetekben egészen biztosan elfogadhatjuk az együttműködési kapcsolatok előfordulását és működőképességét.

A térség szociális intézményeinek teljes hálózata látható az alábbi szociogramon (3. ábra). A pontok az egyes intézményeket, a vonalak az együttműködések, a vonalak vastagsága az időbeli gyakoriságot, a nyilak pedig a kapcsolatok irányát jelölik. Minél vastagabb egy vonal, annál gyakoribb a két szervezet közti együttműködés. A pontok méretét pedig a tényleges fokszám határozza meg: hány másik pont irányába, vagy hány másik pont felől mutat rá kötés. Minél nagyobb egy pont a hálózatban, annál fontosabb központi, egyfajta „hálózati kötőszövet” szerepe van az általa kialakított kapcsolatok száma miatt.

3. ábra: Az együttműködési kapcsolatok teljes hálózata

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás - Kapcsolathálózati kérdőív.

Amennyiben eltekintünk a hálózat tagjainak szervezeti identitásától, és kizárólag az *anonim morfológiai sajátosságokra* fókuszálunk, akkor már mindjárt az elején érdemes kiemelni több lényeges szerkezeti jellemzőt:

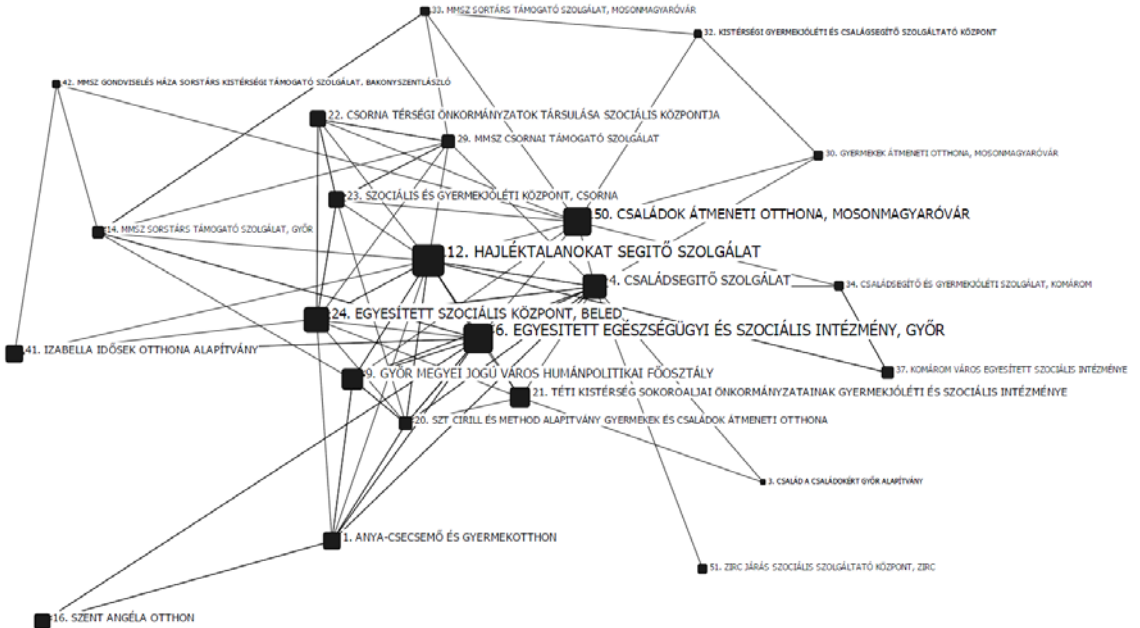
- 4-5 (kb. 10%) szociális szervezet alkotja a hálózat magját,
- ők sok esetben akár 15-20 másik intézménnyel is összeköttetésben állnak,
- a hálózat kötéseinek jelentős része ezekhez az integráló, összefogó szervezetekhez kapcsolódik,

- az intenzívebb, heti-napi rendszerességű együttműködési kapcsolatok is ennél a hálózati magnál jelennek meg a legnagyobb valószínűséggel,
- a központi szereplők holdudvarában helyezkedik el a kb. 8-10 darab (kb. 20%), a hálózat kötésszám szempontjából másodlagos fontosságú szereplő, limitáltabb, átlagosan 5-10 irányba mutató kötéssel,
- erre a kettős szerkezetű magra fűződnek fel a várostérségi szociális intézményrendszer lazábban integrálódó tagjai, mintegy hálózati függelékként, egy-egy kapcsolaton keresztül,
- alacsony a hálózat sűrűsége (7,9%-os density érték), az összes lehetséges kapcsolat ($48 \cdot 49 = 2352$) közül csak 8 százalék (186) realizálódik, és ha eltekintünk a kölcsönös megerősítéstől ($48 \cdot 49 / 2 = 1176$), akkor is csak 16 százalékos a kapcsolatsűrűségi együtt-ható.

Egy laza, megengedő kapcsolati definíciós kritériumrendszer esetén nem vesszük figyelembe a kötések irányát (szimmetrikus kapcsolatok, elegendő csak az egyik oldal említése a kapcsolathoz) és intenzitását sem (dichotóm kapcsolat, előfordul - nem fordul elő). Ebben az esetben szociális együttműködési kapcsolathálózat felőleli mind a 49 szervezetet, tehát egyetlen komponensként, egy teljes komplett rendszert alkot. Az átlagos kapcsolatszám 6,5; ami azt jelenti, hogy általában 5-6 másik intézménnyel állnak kapcsolatban a hálózat tagjai. A kapcsolatok száma komoly szóródást mutat, gyakorlatilag a hálózat gyengén beágyazódó tagjai (5 szervezet) mindössze egyetlen együttműködő kapcsolattal rendelkeznek, míg a legerősebben integrált szervezet 27 kapcsolaton keresztül összeköttetésben áll a hálózatot alkotó intézmények 56 százalékával. Ebből fakad a hálózat magas centralizációs indexe is (44,5%). Gyakorlatilag 4-5 olyan kulcs-szereplő köré szerveződik a hálózat, akik a teljes intézményi mező 40-50 százalékával kapcsolatban állnak valamilyen formában.

A kapcsolathálózati elemzési rész fő feladat a rendszer központi szereplőinek, a hálózat tartópilléreinek a beazonosítása. Ezt a fokszám alapú központiség segítségével mutatjuk be. Ez a centralizációs mutató arra épül, hogy minél nagyobb egy hálózati pont kapcsolatainak a száma, annál inkább fontos pozíciót tölt be a hálózaton belül. Két formában lehet beazonosítani a központi szereplőket. A ki-fok alapján (4. ábra) a saját maguk által megadott együttműködési kapcsolatok (partnerek) számát vesszük alapul. Ez csak a redukált intézményi hálózati mezőben működő eljárás, mivel a kérdőíves felmérésre nem válaszoló szociális szervezetek értékét nem ismerjük.

4. ábra: A redukált kapcsolathálózat központi szereplői
(kizárólag ki-fok alapú kapcsolatok, N=23)

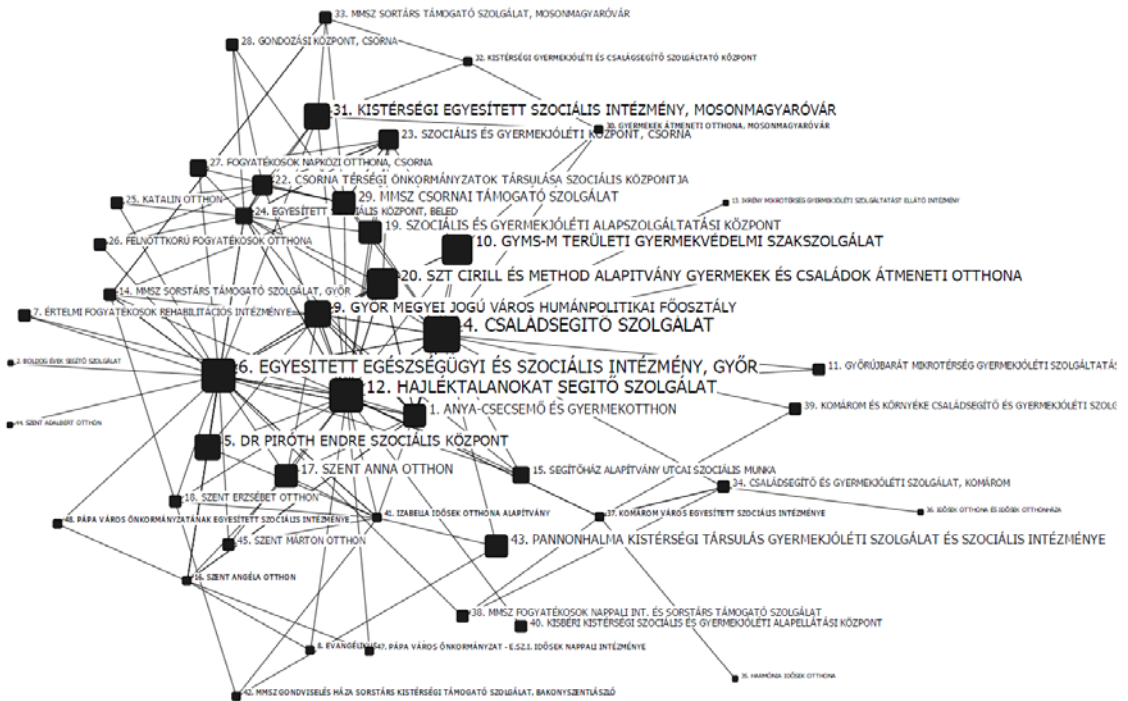
Megjegyzés: A hálózati pontok mérete a kapcsolatok száma alapján lett meghatározva. A hálózat csak azokat a szervezeteket tartalmazza, amelyek válaszoltak a kérdőívre.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

Ezzel a megoldással egyértelműen megállapítható, hogy a hálózat központi szereplői a nagyobb méretű, összetett funkciójú nagyvárosi és a térségi egyesített szociális intézmények. A sűrű egymás közti relációkból az is jól kivehető, hogy ezek a központi, integráló szereplők egymással is együttműködnek, egyfajta zárt klasztert alkotnak.

A másik lehetőség a be-fok alapú központisági indikátor használata (5. ábra). Ebben az esetben azok a szervezetek tekinthetők a hálózat magjának, amelyek irányába sok kötés mutat. Azoknak a szervezetnek magas a presztízse a rendszerben, amelyeket sokan jelölték meg partnerként.

5. ábra: A kiterjesztett kapcsolathálózat központi szereplői (kizárólag be-fok alapú kapcsolatok N=49)

Megjegyzés: A hálózati pontok mérete a kapcsolatok száma alapján lett meghatározva.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

Ennél a centralizációs mérőszámnál kibővített formában már az összes szociális szervezet alkotóeleme a hálózatnak, hiszen olyan intézményeket is megjelölhettek a kérdőív listáján a válaszadók, amelyek nem reagáltak a felkérésre, és nem nyilatkoztak a saját kapcsolathálózatukról. Komplexebb a struktúra, magasabb a kötössűrűség, de a lényegi szerkezeti mintázat változatlan: 4-5 magas presztízsű győri szervezet integrált kapcsolatrendszere alkotja a hálózat magját, kiegészülve a térségi központok domináns szociális intézményeivel a második vonalban.

Bármilyen hálózati indikátorra alapozzuk a vizsgálatainkat, az eredmények egy irányba mutatnak. Győr tágabb vonzáskörzetében az általunk beazonosított közel félszáz szociális feladatot ellátó intézmény kapcsolatrendszerének

- a sűrűsége alacsony (8%),
- a centralizáltság magas (17% vagy akár 44%),

- ritka a kölcsönösen megerősített kapcsolat (16%),
- megközelítőleg a hálózat 10 százalékát jelentő nagyobb, összetett funkciójú központi intézmény alkotja a fő magját a kooperációs rendszernek,
- a vonzaskörzet térben távolabbi pontjai felé mutató kooperációk ritkábbak, (még a központi szervezetek esetében is),
- a Győr körüli kistérségi intézményi alrendszereknél inkább a belső, egymás közti kapcsolatok figyelhetők meg.

Önmagában a kooperációs csatornák léte nem elegendő a hálózat szerkezetének és működőképességének a leírásához. Az eddig elemzett valószínűségi paraméter (előfordul-e a kapcsolat) mellett a felmérés kapcsolathálózati mátrixa arra is alkalmas, hogy egy minőségi elem segítségével teszteljük a hálózat működőképességét. Mint arra már utaltunk az elméleti résznél, az áramlási csatornák biztosíthatják az alapvető hálózati mechanizmusok érvényesülését, de a kapcsolatok bizonyos minőségi jellemzői (mint például az itt vizsgált időbeli gyakoriság) hatással vannak ezeknek a csatornáknak a hatékonyságára.

Intenzitási tényezőként a gyakoriság egy ötfokozatú skálán lett megadva (5. táblázat), ami az eseti, rendszertelen kapcsolattól (1-es érték) halad a napi rendszerességig (5-ös érték). Az átlagosnál gyakoribb, legalább heti rendszerességgel előforduló kapcsolatoknak a súlya alacsony. A hálózatban előforduló összes kötésnek a kb. egynegyede tekinthető csak intenzív kapcsolódási pályának. A ritka és eseti jellegű együttműködések aránya viszont majdnem eléri az 50 százalékot.

5. táblázat: Az együttműködések gyakoriságának megoszlása

Kapcsolat gyakorisága	Kapcsolatok száma	Kapcsolatok aránya
1 – ritkábban	38	20%
2 – évente pár alkalommal	48	26%
3 – havi	49	26%
4 – heti	17	9%
5 – napi	34	18%
Összes kapcsolat száma	186	100

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

A kapcsolatok gyakoriságát úgy vizsgáltuk meg, hogy kizárólag a heti vagy napi szintű, tehát intenzívnek minősített relációkat hagytuk bent a hálózatban. A térség szociális feladatokat ellátó intézményrendszerének kapcsolathálózatában ezek azok az áramlási csatornák, amelyek a legnagyobb valószínűséggel működőképeseek, alkalmasak az egyes hálózati mechanizmusok, funkciók biztosítására.

- Több jellegzetessége is van a hálózat *minőségi fókuszú, gyakoriság alapú* jellemzésének:
- A legintenzívebb kötések a hálózat csomóponti szereplőinél egyértelműen jelentkeznek.
 - A központi aktorok, tehát nem csak sok kötéssel rendelkeznek, hanem ezeknek a kapcsolatoknak a gyakorisága is magas.
 - Az intenzív kapcsolatok területi alapon is elkülönülnek, a térben egymáshoz közelebbi szervezeteknél nagyobb a valószínűsége az intenzív relációknak (győri, csornai, mosonmagyaróvári, komáromi diádok és klikkek).
 - Bizonyos esetben a hasonló működési profil (pl. idősellátás, családgondozás) szavatolja az intenzívebb kooperációt.
 - A térségi nagyvárosi centrumának domináns szociális szervezetei ebben az esetben is egy zártabb, szoros, magas kohéziójú magot alkotnak.

A kapcsolathálózati tulajdonságok elemzésének zárásaként a *klikkesedési hajlandóságot* érdemes még áttekinteni. Erre általában a magas centralizációs tulajdonság megjelenésekor különösen érdemes odafigyelni. Klikk alatt a kapcsolathálózat-elemzés során *olyan zárt csoportot értünk, amelynek a tagjai egymással kivétel nélkül kapcsolatban állnak*. A győri várostérség esetében a legnagyobb klikkek öt szervezetet tartalmaznak. Két ilyen zárt belső csoport figyelhető meg jelenleg a rendszerben (6. ábra). A hálózat mindkét szorosan összefonódó relációkra épülő zárt nagy klikkjében gyakorlatilag négy szervezet azonos alkotóeleme (ábra középső tartománya), amelyek egy-egy új szociális szervezettel kiegészülve alkotnak önálló zárt, maximális sűrűségű (mindenki mindenkivel kapcsolatban áll) csoportokat. Ezek a szervezetek tehát nem csak a teljes hálózat központi szereplői, de a hálózaton belül egy erős kooperációs csomósodás alkotóelemei is.

6. ábra: A hálózat legnagyobb, 5 elemű klikkjei (2db)

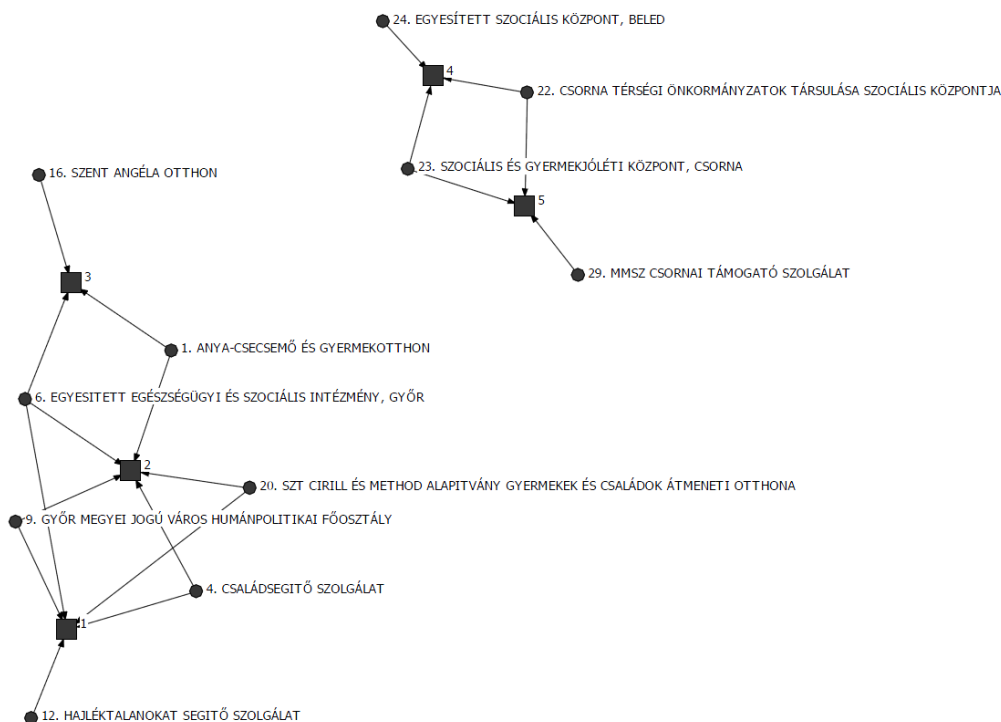

Megjegyzés: A négyzet utal a klikkre, a pont utal annak szervezeti alkotóelemére.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

Ha lazítunk a klikkesedést mérő hálózati algoritmus küszöbértékén és a *lehető legkisebb kölcsönösen összekapcsolt csoportok* számát szeretnénk megismerni, akkor a 3-as minimális klikkméretig letolva a küszöbértéket (olyan 3 intézményből álló csoport, amelynek az összes tagja kapcsolatban áll egymással) öt különálló zárt csoportot azonosíthatunk be a hálózatban (7. ábra).

7. ábra: A hálózat összes, legalább 3 szervezetből álló klikkjei (5 db)

Megjegyzés: A négyzet utal a klikkre, a pont utal annak szervezeti alkotóelemére. A klikk méretére a négyzet felé mutató vonalak utalnak.

Forrás: Győri Járműipari Körzet kutatás – Kapcsolathálózati kérdőív.

Ebben az esetben a korábbi két nagyobb méretű csoport kiegészül három darab kisebb méretűvel, ahol mindegyik esetben három szervezet alkot egy önálló klikket. Gyakorlatilag megállapítható, hogy nem beszélhetünk magas klikk-képződési hajlandóságról az intézményi mezőben, ami elsődlegesen az alacsony hálózati sűrűségből fakad.

Összefoglalás

Az elméleti szakirodalom áttekintése alapján megállapítást nyert, hogy a jobban beágyazódó, szélesebb kapcsolatrendszerű szervezetek több szempontból is előnyösebb helyzetbe kerülhetnek. 1) Erőforrás elérés: hatékonyabban tudják a feladataikat ellátni erőforrásaikat megosztva és kombinálva (szociális szolgáltatások összehangolása). 2) Koordináció: jobban lehet koordinálni az egész térségi szolgáltató rendszer működését, a párhuzamosságok kiiktatása, redundancia csökkentés révén. 3) Terjedés: gyorsabban és szélesebb körben tudnak áramolni az információk, jó gyakorlatok, innovatív megoldások. 4) Adaptáció: könnyebben tud alkalmazkodni a külső társadalmi, gazdasági, politikai, jogi bizonytalanságokból fakadó változásokhoz és kihívásokhoz. A jobban bekapcsolt, beágyazott, szélesebb kooperációs kapcsolatrendszerű szociális intézmények nagyobb és kiterjedtebb, heterogén szervezeti kapcsolati tőkéjük (rendszer tőke) révén könnyebben tudják ellátni a feladataikat, több információhoz juthatnak hozzá, nagyobb valószínűséggel érik el az újításokat, könnyebben találnak külső forrásokat akár működési, akár fejlesztési feladatok megvalósítása érdekében, könnyebben alkalmazkodhatnak az új feltételekhez és kihívásokhoz.

A szervezeti tulajdonságok kapcsán megállapítható, hogy az intézményrendszer nagyon heterogén összetételű, markáns különbségek figyelhetők meg a funkcionális alapjellemzőkben. A méret, a költségvetés és az ügyfélkör nagysága alapján is jelentős az adatok szórása. Az érintett szervezetek egy nagyon összetett, sokszínű intézményi mezőbe tudnak beágyazódni kapcsolatainkon keresztül. Kimondottan heterogén a szervezeti kapcsolathálózati környezetük. A lehetőségek szintjén az együttműködési kapcsolatrendszernek közel harminc különböző típusú intézmény lehet az alkotóelem. Az együttműködési kapcsolatok formái, tartalmi aspektusai is sokoldalúak. Összesen 26 különböző tartalmú kapcsolatformát azonosítottunk be, amelyek négy nagyobb csoportba rendezhetők. A leggyakrabban a szakmai tapasztalatcserét, az információk megosztását, a szolgáltatások, feladatok összehangolását említették a vizsgálatba bevont szociális intézmények.

A kapcsolatok előfordulási valószínűsége kapcsán az egyik meglepő eredmény az, hogy a felmért szervezetek több mint egyharmadának nincs egyetlen partnere sem a város-térségen kívül, nem integrálódik egy regionális vagy országos, vagy akár nemzetközi intézményi közegbe. Szinte teljesen hiányoznak a térség északi irányú, határon átvélő kapcsolatai is a szociális szférában, csupán egyetlen szervezet rendelkezik szlovák partnerrel. Ezzel szemben kimondottan gyakori a felsőoktatási intézményekkel kialakított együttműködés (majdnem kétharmaduk érintett ilyenben), és hasonlóan magas a piaci, vállalati szektor jelenléte is a kapcsolathálózatokban.

Kimondottan nagy az együttműködési kapcsolatrendszerek mérete. A szociális intézmények átlagosan kb. 35 együttműködő partnerrel rendelkeznek, de ebben a nem szociális feladatokat ellátó és működésükhöz szorosan kapcsolódó intézmények a nagyobb súlyúak (átlagosan 29 partner). A kapcsolatok minőségi aspektusainál gyakoriságában jelentkeznek egyedül különbségek. Gyakorlatilag a megkérdezett szervezetek többsége jónak vagy nagyon jónak tartja a meglévő együttműködési kapcsolatait a működés, hatékonyság és a hasznosság, jelentőség szempontjából is. Az együttműködések akadályozó tényezők tekintetében a szervezetek vezetői gyakran hivatkoztak a túlterheltségre, az új kapcsola-

tok kialakításához és ápolásához szükséges időfaktorra, arra, hogy nincs elég idő az ilyen jellegű feladatokra a jelenlegi munkaszervezés és működés mellett. A másik ehhez szorosan kapcsolódó probléma az együttműködési kapcsolatokért felelős, azok kialakításába és fenntartásába bevont szakember hiánya vagy ritkasága.

A szociális intézmények kapcsolathálózatának alapvető morfológiai jellemzői a következők:

- kevés a kölcsönösen megerősített kapcsolat (16%), alapvetően 4-6 db (kb. 10%) szociális szervezet alkotja a hálózat magját, amelyek sok esetben akár 15-20 másik intézménnyel is összeköttetésben állnak,
- a hálózat kötéseinek jelentős része ezekhez az integráló, összefogó szervezetekhez kapcsolódik, és ebből fakad a hálózat magas centralizációs indexe is (44,5%),
- az intenzívebb, heti-napi rendszerességű együttműködési kapcsolatok is ennél a hálózati magnál jelennek meg a legnagyobb valószínűséggel,
- a központi szereplők holdudvarában helyezkedik el a kb. 8-10 darab (kb. 20%), a hálózat kötésszám szempontjából másodlagos fontosságú szereplő, limitáltabb, átlagosan 5-10 irányba mutató kötéssel,
- erre a kettős szerkezetű magra fűződnek fel a várostérségi szociális intézményrendszer lazábban integrálódó tagjai, mintegy hálózati függelékként, egy-egy kapcsolaton keresztül,
- alacsony a hálózat sűrűsége (7,9%-os density érték), az összes lehetséges kapcsolat közül csak 8 százalék (186) realizálódik,
- a vonzáskörzet térben távolabbi pontjai felé mutató kooperációk ritkábbak, (még a központi szervezetek esetében is).

A hálózat központi szereplői a nagyobb méretű, összetett funkciójú nagyvárosi és a térségi egyesített szociális intézmények. A sűrű egymás közti relációkból az is jól kivehető, hogy ezek a központi, integráló szereplők egymással is együttműködnek, egyfajta zárt klasztert alkotnak. Relatív alacsonyak a rendszeres, gyakori, intenzív együttműködések a hálózatban (25%), a kapcsolódási pályák dominánsan eseti és ritkább interakciókból állnak. A legintenzívebb kötések a hálózat csomóponti szereplőinél fordulnak elő. A térben egymáshoz közelebbi szervezeteknél is nagyobb a valószínűsége az intenzív relációknak.

Mindezen eredményekből fakadóan a tervezési fázisban felvetett négy hipotézis közül kettőt elfogadtunk, egyet részlegesen fogadtunk el, egyet pedig elvetettünk.

H1: *Napjaikra még nem alakult ki a szociális ellátórendszer fejlett, sűrű és integrált regionális együttműködési hálózata a győri várostérségben.* – A hipotézist elfogadjuk. A központi mag tagjain kívül a szervezetek többségének kevés a kapcsolata egymással, alacsony a hálózat sűrűsége, magas a centralizációs értéke, a térbeli távolság alapvetően lecsökkenti a kapcsolatok valószínűségét, gyenge a térségen túlmutató regionális és országos kapcsolatok kialakulásának a valószínűsége. Sűrű, zártabb összefonódások, csomósódások csak a hálózat központi szereplői között figyelhetők meg.

H2: *A szociális feladatokat ellátó szervezetek közti együttműködési kapcsolatok ritkák, esetlegesen, tartalmi szempontból egyoldalúak.* – A hipotézist részben elfogadjuk. A kapcsolatok egyoldalúsága nem állja meg a helyét. A nyitott kérdések alapján feltárt kapcsolódási formák, típusok összetettek, sokoldalúak, egymásra épülve tapasztalati, információs és feladat ellátással is összefüggő erőforrás és tudásmegosztást és együttműködést mutatnak azok-

nál a partnerségi relációknál, ahol szorosabb, régebb óta működő interakciók figyelhetőek meg. A kapcsolatok intenzitásával összefüggő tézist viszont elfogadjuk: a hálózatban megfigyelhető kapcsolatok nagyobbik hányada ritka vagy esetleges, évente vagy maximum néhány havonta előforduló interakcióra épül.

H3: *A kapcsolatrendszerben nem figyelhető meg egy erős, központi szervezeti mag (kulcsszereplők), alacsony sűrűség és decentralizáltság jellemzi a regionális hálózatot.* – A hipotézist elvetjük. A magas centralizációs index, a ki-fok és be-fok értékek szórása, a 4-5 szociális szervezetnél megfigyelhető kiugróan magas fokszám és a presztízs mutató, néhány szoros, zárt 5 és 3 szervezetet tartalmazó klikk jelenléte, a gyakoribb kötések csomóponti szereplők közötti előfordulása mind azt erősíti meg, hogy egy fajsúlyos, központi szerepű intézményi mag köré épül a hálózat. A hálózat központi szereplői a nagyobb méretű, összetett funkciójú nagyvárosi és a térségi egyesített szociális intézmények.

H4: *A jelenlegi térségi együttműködési rendszer főként a győri várostérség köré szerveződik, a város domináns szociális intézményei lehetnek egy ilyen vonzáskörzeti kooperációs hálózat tartópillérei.* – A hipotézist elfogadjuk. A hálózat központi, nagy kapcsolttszámú, egymással is szorosan együttműködő tagjai dominánsan a nagyobb méretű és/vagy összetettebb funkciójú győri szociális intézmények. A Győr körüli kistérségi gyűrű tagjai nem tekinthetőek a rendszer központi szereplőinek, inkább kisebb méretű, térségi (térben közeli) hatókörű partneri hálózatok alközpontjai (pl. csornai, mosonmagyaróvári, komáromi térség).

1. melléklet A vizsgáltba bevont szociális intézményeinek listája

GYŐRI KISTÉRSÉG
ANYA-CSECSEMŐ ÉS GYERMEKOTTHON
BOLDOG ÉVEK SEGÍTŐ SZOLGÁLAT - GYŐR
CSALÁD A CSALÁDOKÉRT GYŐR ALAPÍTVÁNY
CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT
DR. PIRÓTH ENDRE MENTÁLHIGIÉNES OTTHON, TÖLTÉSTAVA
EGYESÍTETT EGÉSZSÉGÜGYI ÉS SZOCIÁLIS INTÉZMÉNY
ÉRTELEMI FOGYATÉKOSOK REHABILITÁCIÓS INTÉZMÉNYE, KORONCÓ
EVANGÉLIKUS SZERETETHÁZ
GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS HUMÁNPOLITIKAI FŐOSZTÁLY
GYŐR-MOSON-SOPRON-MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT TERÜLETI GYERMEKVÉDELMI SZAKSZOLGÁLAT
GYŐRÚJBARÁT MIKROTÉRSÉG GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁST ELLÁTÓ INTÉZMÉNY
HAJLÉKTALANOKAT SEGÍTŐ SZOLGÁLAT
IKRÉNY MIKROTÉRSÉG GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÁST ELLÁTÓ INTÉZMÉNY
MMSZ SORSTÁRS TÁMOGATÓ SZOLGÁLAT
SEGÍTŐHÁZ ALAPÍTVÁNY UTCAI SZOCIÁLIS MUNKA II.
SZENT ANGÉLA OTTHON
SZENT ANNA OTTHON
SZENT ERZSÉBET OTTHON, GYŐRÚJBARÁT
SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKJÓLÉTI ALAPSZOLGÁLTATÁSI KÖZPONT, KÓNY

SZT. CIRILL ÉS METHOD ALAPITVÁNY GYERMEKEK ÉS CSALÁDOK ÁTMENETI OTTHONA
TÉTI KISTÉRSÉG SOKOROALJAI ÖNKORMÁNYZATAINAK GYERMEKJÓLÉTI ÉS SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYE
CSORNAI KISTÉRSÉG
CSORNAI TÖBBCÉLŰ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS SZOCIÁLIS KÖZPONTJA, CSORNA
SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKJÓLÉTI KÖZPONT, CSORNA
EGYESÍTETT SZOCIÁLIS KÖZPONT, BELED
EZŰST KOR IDŐSEKÉRT' KÖZHASZNÚ ALAPITVÁNY KATALIN OTTHON, DÖR
FELNŐTTKORÚ FOGYATÉKOSOK OTTHONA, PÁSZTORI
FOGYATÉKOSOK NAPPALI OTTHONA, CSORNA
GONDOZÁSI KÖZPONT, CSORNA
MMSZ CSORNAI TÁMOGATÓ SZOLGÁLAT, CSORNA
MOSONMAGYARÓVÁRI KISTÉRSÉG
GYERMEKEK ÁTMENETI OTTHONA ÉS CSALÁDI NAPPALI
KISTÉRSÉGI EGYESÍTETT SZOCIÁLIS INTÉZMÉNY
KISTÉRSÉGI GYERMEKJÓLÉTI ÉS CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLTATÓ KÖZPONT
MMSZ SORTÁRS TÁMOGATÓ SZOLGÁLAT
KOMÁROMI KISTÉRSÉG
CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT
HARMÓNIA IDŐSEK OTTHONA
IDŐSEK OTTHONA ÉS IDŐSEK OTTHONHÁZA
KOMÁROM VÁROS GONDOZÁSI KÖZPONTJA
MMSZ FOGYATÉKOSOK NAPPALI INT. ÉS SORSTÁRS TÁMOGATÓ SZOLGÁLAT
KISBÉRI KISTÉRSÉG
KOMÁROM ÉS KÖRNYÉKE CSALÁDSEGÍTŐ ÉS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLATA
KISBÉRI KISTÉRSÉGI SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKJÓLÉTI ALAPELLÁTÁSI KÖZPONT
PANNONHALMI KISTÉRSÉG
IZABELLA IDŐSEK OTTHONA ALAPITVÁNY
MMSZ GONDVISELÉS HÁZA SORSTÁRS KISTÉRSÉGI TÁMOGATÓ SZOLGÁLAT
PANNONHALMA KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT ÉS SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYE
SZENT ADALBERT OTTHON
SZENT MÁRTON OTTHON
PÁPAI ÉS ZIRCI KISTÉRSÉG
FIX-PONT ÖNKORMÁNYZATI FELADATELLÁTÓ TÁRSULÁS
PÁPA VÁROS ÖNKORMÁNYZAT - E.SZ.I. IDŐSEK NAPPALI INTÉZMÉNYE
PÁPA VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK EGYESÍTETT SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYE
ZIRC IDŐSEK KLUBJA

Az együttműködés vizsgálata a szociális szolgáltatásokban

Az altéma-kutatás eredményeinek összegzése

BUDAI ISTVÁN – PULI EDIT

KULCSSZAVAK: együttműködés; szociális munka; együttműködési folyamat: közös gondolkodás, közös cél, közös tervezés, közös döntés, közös cselekvés; evidence-based metodikai kultúra; humánerőforrás fejlesztés; interprofesszionális együttműködés; elmélet-gyakorlat; együttműködési kompetencia

ABSZTRAKT: A tanulmány összefoglaló, szintetizáló és jövőirányú kutatási lépésekre ágyazott szemlélettel írja le a „Szociális és egészségügyi szolgáltatások” téma második altémájában a „Szociális és egészségügyi szakemberek, szolgáltatások együttműködésének minőségi jellemzői” empirikus vizsgálatban kapott eredményeket. Először magyarázza a kutatás kereteit, kiemelve a téma elméleti koncepcióját, metodikáját és a kutatás tapasztalatait, majd szisztematikusan elemzi a kérdőíves, strukturált-, mély-, és fókuszcsoportos interjúk válaszait, összekapcsolva őket rövid részösszefoglalásokkal. Megtartja a kutatás egyes részempíriáinak logikáját: szól az együttműködések lényegi szerepéről a szociális szolgáltatásokban, követi a szolgáltatásokat igénybevevőkkel folytatott, a szociális szakemberek közötti, az interprofesszionális és a szolgáltatások közötti kooperációkat, ezek tartalmát, formáit, módszereit, figyel az együttműködések humánerőforrást fejlesztő esetleges hatásaira, az elmélet és gyakorlat összhangjára, a minőségi mutatókra és a bizonyítékalapú terjeszthető példákra, valamint Győr város szociális szolgáltatásainak kooperációra való térbeni hatására. A hipotézisvizsgálat után új feltételezésekkel lép tovább egy következő lehetséges együttműködés-vizsgálat felé.

A kutatás keretei

Kutatási célok

Miután mindez idáig nem volt a szociális szolgáltatásokban folyó *legkülönbözőbb szakmai együttműködések*, az azokhoz kapcsolódó innovációkat feltáró és elemző kutatás, így jelen altéma vizsgálata *alapvetően új a szociális szakmában és a szociális munka kutatásokban országosan*

is és a győri várostérségben is. A kutatás célja volt a szociális szolgáltatásokban és néhány társszakmában dolgozó szakemberek megnyilvánulásainak, tapasztalatainak, viszonyulásainak, gondolatainak összegyűjtése, feltárása és elemzése az együttműködés témakörében.

Kutatási kérdések

Az igénybe vevő központú – a szolgáltatásokat igénybe vevők (változó) szükségleteire épülő - szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység fejlesztésének egyik lényeges kritériuma szakemberek és az intézmények (szervezetek) közötti *szakmai és szakmaközi (interprofesszionális, továbbiakban ip) együttműködés*, továbbá a helyi közösségekre, a szomszédságra, a civil támogató hálózatokra való támaszkodás. Ezekkel *jelentős mértékben hozzá lehet járulni a humán erőforrás minőségének emeléséhez*, ezért fogalmazódtak meg a kutatás kérdései és hipotézisei az alábbiak szerint:

1. Mennyiben tekinthető szociális szolgáltatások lényegi elemének az együttműködés?
2. Mely kérdésekben, ügyekben, tevékenységekben, van/lehet szó:
 - a. a szociális szolgáltatásokat igénybe vevők és a szakemberek
 - b. az egyes szociális szakemberek
 - c. a különböző szakmák (különös tekintettel egészségügy, oktatásügy, igazságszolgáltatás-rendszer) szakemberek
 - d. a különböző intézmények, szervezetek között és a helyi közösségekben?
3. Milyen módokon és milyen eszközök alkalmazásával történnek a különböző együttműködések?
4. Mik a különböző jellegű, szintű együttműködések motivációi, feltételei, sikerei, *humán erőforrás fejlesztésére vonatkozó pozitív hatása*, nehézségei, problémái, dilemmái?
5. Milyen összefüggések vannak az együttműködésről szóló *elméleti szempontok, kritériumok, szakemberi vélekedések* és a *mindennapi szakmai gyakorlat* között?
6. Mik az együttműködések *minőségi mutatói*, az innovációk, a „jó gyakorlatok”, modellek *evidencia-alapú* terjeszthető példái?
7. Mi a szerepe a fenti összefüggésekben és kérdésekben Győr városi szociális intézményeinek, szervezeteinek a GYIK-ben (a helyi közösségekben)?

Hipotézisek

1. Ma még nem általános szakmai gyakorlat, még nem kiérlelt és nem evidencia-alapú a szolgáltatásokat igénybe vevők és a szociális szakemberek, a különböző szociális szakemberek, továbbá az egyes intézmények, szervezetek közötti együttműködés.
2. Az együttműködések jó példái, modelljei, gyakorlatok ellenére a vonatkozó szellemiségekkel, tanításokkal, továbbá szakemberi vélekedésekkel szemben egészen más képet mutat a mindennapi szakmai gyakorlat.
3. Az ipari tevékenységekben megnyilvánuló együttműködésekhez képest lényegesen gyengébbek és hatástalanabbak a szociális és közösségi szolgáltatásoké, ezek ma még nem tudnak jelentős pozitív hatást gyakorolni a humán erőforrás fejlesztésére.
4. A vonatkozó kérdésben ma még nincsen egy erős, központi, innovatív erő a győri várostérségben.

A kutatás igen gazdag elméleti és empirikus anyagot képezett jelen és további vonatkozó kutatások számára. Alaposan körüljárva az együttműködésekkel kapcsolatos gondolkodást, cselekvéseket, viszonyokat a mintában szereplő interjúalanyok sokféle, minőségét tekintve az altéma kutatás szempontjainak megfelelő és jól elemezhető adatokat nyújtottak. Az elemzések során kiderültek a különböző szintű együttműködésekre vonatkozó dimenziók, azok változatossága, szélessége és mélysége. Az eredmények hozzájárulnak jelen kutatás kérdéseinek megválaszolásához, a hipotéziseinek értékeléséhez, továbbá a válaszok részben új hipotézisek megalkotásához vezetnek (Vicsek 2006).

A kutatás első lépése a vonatkozó szakirodalom feldolgozása és abból egy elméleti koncepció iniciálása volt. A szakirodalomban és a szociális munka mértékadó nemzetközi és hazai szakmai közéletében és szervezeteiben (NASW, IASSW stb.) a szociális munkáról alkotott modern felfogású (igénybe vevő központú, empowerment – emberi képességek felszabadítása, társadalmi változások elősegítése, emberi jogok és a társadalmi igazságosság melletti kiállás stb.) szemlélet volt a kiindulási alap. Azaz a szolgáltatásokat igénybe vevők (változó) szükségleteire épülő szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység fejlesztésének egyik lényeges kritériuma a szolgáltatásokat igénybe vevők, a szociális szakemberek és a szolgáltatások közötti szakmai és szakmaközi együttműködés, továbbá a helyi közösségekre, a szomszédságra, a civil támogató hálózatokra való támaszkodás. Az elméleti koncepcióban meghatározott szellemiségek, megközelítések, definíciók, struktúrák voltak tehát az empirikus adatok elemzésének viszonyítási pontjai. (ld. Budai: Az együttműködés, mint a szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység építőköve című tanulmányt e kötetben)

Kutatási módszerek

Az empirikus kutatások módszertana alapvetően kvalitatív módszereken alapult, hiszen az együttműködés és az ip együttműködés definíciói alapján, továbbá az együttműködés négy vizsgált szintje, azaz a(z) 1. szolgáltatások igénybe vevői és a szociális szakemberek, 2. egyes szolgáltatásokon belül dolgozó szociális szakemberek, 3. különböző szakmák (szociális, egészségügyi, oktatásügyi, foglalkoztatásbeli, közigazgatási, igazságszolgáltatási, rendvédelmi stb.) képviselői, továbbá 4. egyes szolgáltatások közötti együttműködéseknek értelmezése megkívánta azt az alaposságot, amellyel az interjúalanyoknak a szakmai valóságról alkotott magyarázataik, gondolataik, megélt élményeik, reflexióik, tapasztalataik a leginkább kiteljesedhettek. Az egymásra épülő (de önmagukban is igen értékes eredményeket hozó) négyféle vizsgálat első lépésében 30 integrált, komplex szolgáltatási körrel, több telephellyel rendelkező intézmény/szervezet körében felvett kérdőíves felmérés elemzése elsősorban azt igazolta, hogy az együttműködés olyan szakmai tevékenység, amelyet a szakemberek annyiféleképpen töltenek meg tartalommal és ezt a tartalmat lényegében annyiféleképpen reflektálják, értelmezik és magyarázzák, ahányan vannak. Sokszínűek az ügyek, kérdések, módok és eredmények, amelyekben elsősorban a saját, megélt tapasztalatok a meghatározóak, azaz a szubjektív elemek. Ezért volt fontos a további három, a tevékenység minőségét feltáró vizsgálat, a 15 strukturált-, a 10 mély- és a 6 fókuszcsoporthoz interjú (a kutatás vizsgálati területéről összesen 111 interjúalany) felvétele és elemzése. Ezek mindegyike a nyílt-összinte kommunikáción alapuló, sajátos, csak rájuk jellemző mélységet és élményeket nyújtott az interjúkat felvevőknek és az interjúalanyoknak egyaránt, és multi-dimenzionális szellemenben közelített a kutatás központi kérdéséhez: milyen ma a szociális szolgáltatások működési minősége az együttműködés szempontjából a győri várostérségben? (Budai 2013; Puli 2013.)

A strukturált interjúk kötöttebb ritmusban, feszebb logikával vezették az interjúalanyokat, a mélyinterjúk során a reflektív gondolkodás adott jó lehetőséget a komplex összefüggések felfedezésére, az aha-élmények kimondására és azok tudatosítására, a fókuszcsoporthoz pedig az „itt és most együtt vagyunk helyzete” alapján a fentiekén túl az interjúalanyok kölcsönös egymásra hatásával is éltek. A kutatási terv és az elméleti koncepció alapján elkészült *kérdőív és az interjú vezérfonalak szempontjai szisztematikus, koherens vizsgálati rendszert alkottak*.

A szövegelemzés és a kategória rendszer alkalmazása alapján a kutatás eredményeket megjelenítő részanyagokból állt össze, azok szintézise.¹ A megállapítások alapvetően a kutatás mintájára vonatkoztathatók, *általánosabb érvényű következtetéseket csak nagyon óvatosan lehet tenni*.

Válaszok a kutatás kérdéseire

A kutatás kérdései egymástól jól elkülönített tartalmakra utalnak, azonban az alkalmazott vizsgálati soft módszerek jellegéből következően azonos témakör megjelent más és más kérdés során is. Metodikailag igen fontos kritérium volt az interjúalanyok *gondolatainak és asszociációinak szabad áramlása*, ennek biztosítása. Az interjúk alapvetően a többször is kontroll elemeket tartalmazó vezérfonalat követve folytak le, de a módszerek sajátosságaiból következően is alapvető volt annak rugalmas kezelése, így a vezérfonal valóban csak a tágabb kereteket adta meg. Olyan szakma képviselőivel történtek a beszélgetések, akik a kommunikációt, a beszédet, a szavakat, a gondolatokat kiemelkedő jelentőségűnek tekintik. Azonban a szociális problémák rendkívül bonyolult, szerteágazó mivolta, kezelésük multi-dimenzionális jellege, az interjúalanyok egyes konkrét esetek részleteibe és konkrétságába való „beleragadása”, továbbá az élő beszéd kötetlen volta miatt sokszor elveszhet a lényeg. Ezért igen fontos szempont volt a témához, azaz az interjú vezérfonalához való szigorú moderátori ragaszkodás is, amely nem kevés türelmet, ugyanakkor határozottságot is megkívánt. Ennek ellenére a felvett interjúk során sokszor volt tapasztalható nehezen kezelhető és feldolgozható szöveg (Fontana – Frey 2000; Padgett 1998; Vicsek 2006).

1. Mennyiben tekinthető a szociális szolgáltatások minőségi mutatójának, lényegi elemének az együttműködés?

A kérdőíves felmérés alapján a válaszolók 3/4-e nagyon lényegesnek, negyede pedig munkájuk lényeges elemének tekintették, és szakmai *tevékenységük széles skáláján határozták meg az együttműködést*. Az indoklásokból a kutatás szempontjából meghatározó alábbi megállapítások tükröződtek:

1 A kérdőíves felmérés értékelését ld. Puli 2013, a strukturált interjúk feldolgozását ld. Budai – Puli 2014, a mélyinterjúk feldolgozását ld. Puli 2014, a fókuszcsoporthoz interjúk feldolgozását ld. Budai 2014. Az interjúk szöveges jegyzőkönyveit a kutatás dokumentációja őrzi. Az interjúk adatainak elemzésében közreműködött Horváth Orsolya és Pál Alexandra szociális munka szakos hallgató. Munkájukat köszönet illeti.

- elengedhetetlen a szolgáltatást igénybevevőkkel a folyamatos együttműködés az önkéntes alapú közös munkához, mert a problémák kezelésében csak így érhető el előrelépés,
- az együttműködés ad lehetőséget a problémák minél sokrétűbb feltárására és a megoldási alternatívák kidolgozására, vagyis az átfogó és komplex segítségnyújtás lehetőségét adja,
- az egyes szakemberek közötti, valamint az egyes társszakmák képviselői közötti ip együttműködésekben a szakemberek közötti információcsere, tapasztalat megosztás, a közös gondolkodás a hatékonyabb problémamegoldást, munkavégzést teszi lehetővé,
- eszköze egymás tevékenységének segítése, a kölcsönös visszajelzéseknek, a bizalom kialakításának és fenntartásának, az innovatív megoldások terjesztésének, az erőforrások és a felelősség megosztásának, összességében az ellátás minősége javításának.

A strukturált interjúk alanyainak ezzel szemben viszonylag *nehéz volt megragadni, értelmezni és kimondani mindennapi munkájuk lényegi elemeit, elemezni azokat a különböző szintű együttműködések vonatkozásában*, mert véleményük szerint „kézenfekvő, nyilvánvaló az együttműködés a mindennapi munkában, miért szükséges akkor beszélni róla”, „ha ismerjük egymás rezdülését, akkor miért is kell együttműködnünk?” stb. Ha a kutatás elméleti koncepcióját és a vonatkozó definíciókat összevetjük az interjúalanyok válaszaival, akkor nagyon is van mit beszélni róla, és szükséges a kérdéssel foglalkozni, mert: 1) jelentős értelmezési bizonytalanságok, zavarok voltak a válaszokban, 2) nagyon jellemzők voltak a sztereotip válaszok és a többszörösen deformált szakzsargon (egyéni esetkezelés, segítő beszélgetés stb.) használata, 3) kiderült, hogy a mindennapi együttműködő tevékenység nagyon sokszor inkább a kialakult szokásoknak megfelelő és rutinszerű, kevésbé átgondolt, tervszerű, tudatos és következetes. *Az együttműködés maga sokszor leszűkül bizonyos ügyekre, illetve tipikus a szolgáltatásokat igénybe vevők átirányítása más szolgáltatásokhoz*, és ezzel az esetnek, a szolgáltatást igénybe vevő személyének a letudása, le/átpasszolása, ezzel indokolva a szakemberi és szolgáltatási felelősség alól való felmentést.

A mélyinterjúk során újra megerősítésre került, hogy az interjúalanyok *szakmai alapkérdésként tekintenek az együttműködésekre*, meglétüket nem tartják megkérdőjelezhetőnek. A lényeg a közös célokért végzett, eredménnyel járó közös munka, tehát magasabb szintű tevékenységként tudnak rá gondolni.

„Együttműködés során újfajta nézőpontba helyeződik a dolog, én is látok valamit, de lehet, hogy a másik személy, akinek másfajta tudása van, más készségekkel, képességekkel rendelkezik, teljesen más nézőpontból látja a dolgokat... Újfajta gondolkodásmódot viszünk a munkánkba...és fontos dolog, hogy minél több erőforrást tudjunk bevonnni, minél több... szakembert tudjunk megszólítani az ügyben...Ne nézzük le egymás tudását.” (3. interjú 1.)

Fontos jellemzőként szerepelt a befektetés, a kapcsolati tőke, a kompetenciák és határai megismerése, továbbá az időráfordítás belátása, mindez a szakemberi aktivitást erősíti fel. A sokszor jogszabályok által kikényszerített együttműködésről szóló válaszok csak kisebb része árulkodott tudatosságról, az interjúalanyok harmada-negyede bizonyította a további kontroll kérdések folyamán azt, hogy képes tudatosan is lényegesnek látni az együttműködések módszereiben, eszközökben, fejlesztésben. A bizonytalanságok, a tudattalan motivációk és cselekvések összekapcsolhatók az adott szakember szakmai személyiségével és tudásával.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során is igen erős hangsúlyt kapott, hogy egyes személyek között együttműködni csak empatikus, toleráns, kölcsönös és bizalmi alapon lehet. Ahogy fogalmaztak: a kölcsönös meghallgatáson, elfogadáson, megértésen, bizalmon, a partneri egyenrangúságon, a rugalmasságon, a kompromisszum képességen stb. alapuló kapcsolatokban alakulhatnak ki a bajok megoldásához vezető célok, tervek, utak.

„...el kell fogadni, hogy a másik munkája is fontos...nyitottnak kell lenni. Merjünk visszakérdezni, személyes és szakmai alapon is” (Győr 1. fókuszcsoporthoz).

„...az együttműködésnek az alapja is lehet az, hogy én figyelem, hogy a másik mit csinál, és elvárom azt is, hogy ő az enyémet figyelje” (Győr 2. fókuszcsoporthoz).

A hat fókuszcsoporthoz tartozó tagjai fontosnak, kézenfekvőnek, természetesnek, sokszor magától érthetőnek és „csak úgy” létezőnek tekintette a különböző együttműködések. Az interjúalanyok jól összegyűjtötték az együttműködés legfontosabb jellemzőit és kialakulásának, meglétének legfontosabb feltételeit, ugyanakkor a különböző szinten és módokon megvalósuló együttműködések tekintetében egyik fókusz interjú során sem álltak össze igazán ezek az elemek koherens egésszé, nem szerveződtek rendszerbe. Alapvetően ad-hoc, alkalmi együttműködésekben gondolkodtak az interjúalanyok, amelyek során a figyelem döntően a közös célkitűzésekre, a kölcsönös információadásra, a tapasztalatok megosztására, a tanácsadásra, a multidimenzionalitás és alternatívitás felismerésére irányult. Viszont lényegesen kevésbé gondoltak a közös döntésekre, a kreatív szellemi erőfeszítésekre, a folyamatos – jelentős időtényezővel bíró - tevékenységekre, az erőforrások és a felelőségek megosztására, bár látható volt, hogy vannak törekvések az együttműködések kiterjesztésére, minőségivé és teljessé tételére.

Összességében a kutatás bizonyította, hogy a különböző szinteken és formákban igen sokféle tartalommal, módszerrel, eredménnyel és nehézséggel járó különböző együttműködések a szociális szolgáltatásokban folyó tevékenység egyik lényeges kritériumának, minőségi jellemzőjének, építőkövének, továbbá a szociális munka fejlesztése egyik lehetőségének tekinthető. Az együttműködés az interjúalanyok mindennapi tevékenységeinek természetes, ugyanakkor nem tudatos eleme. Elsősorban az ad hoc együttműködések emelték ki, ugyanakkor az egyes jellemzői között nem látnak koherenciát és rendszert. A kutatás egyik fontos új tudása, hogy az interjúalanyok együttműködés témakörében használt és kifejezett kategóriái egyértelmű azonosságot mutatnak a szociális munka értékeivel, meghatározó jegyeivel, így a szociális munka kvázi az együttműködéssel leírható. Következésképp az együttműködés elfogadható mutatója lehet a szociális szolgáltatásoknak, és az azokban folyó szociális munka minőségének.

2. Mely kérdésekben, ügyekben, tevékenységekben, van/lehet szó valós együttműködésről a szociális szolgáltatásokat igénybe vevők és a szakemberek között?

A kérdőíves felmérés során igen sokféle értelmezést kapott maga a „tevékenység” kifejezés és nehéz volt megtalálni magát az együttműködő tevékenységet. Az értelmezések skálája a szolgáltatások és munkaformák megjelölésétől az azokban konkrétan elvégzett tevékenységekig (családsegítés, életvezetési problémák megoldása) terjedt. Egy-egy esetben gyakoriságként (heti telefonos kapcsolattartás), és kapcsolati relációként fogalmazódott

meg maga a „tevékenység” (gondozónők-családgondozók). Elsősorban a különböző szolgáltatásokat (étkeztetés, házi segítségnyújtás, idősek nappali ellátása, családsegítés stb.) és a szociális munka szakszerűségével kifejezett tartalmakat (problémadefiníciók, célmeghatározások, szükségletfelmérés, gondozási dokumentáció elkészítése, családlátogatás, szabadidő-foglalkozás, munkahelykeresés, szenvedélybeteg gondozás, érdekképviselet, prevenció programok, problémamegoldás, konfliktuskezelés stb.) jelöltek meg.

A strukturált interjúkban a szolgáltatást igénybevevőkkel való együttműködést alapvető, nélkülözhetetlen lényeges jellemzőnek tekintették, kiemelten a hatékony szolgáltatás és munka elemének. A kérdés itt persze nemcsak egyes konkrétumokra vonatkozott, hanem arra is, hogy a közös tevékenységek egyik, másik eleme – tervezés, megbeszélés, gondolkodás, célmegfogalmazás, cselekvés, stb. – milyen hangsúlyt kap a gyakorlatban. Az együttműködés lényegében a szociális munka részfolyamataiként fogalmazódott meg, főként a közös cél és tevékenység tekintetében, de kevésbé a közös gondolkodás, a közös tervezés, az együttműködés folyamatként. Igen csekély az igénybevevők véleményével való kalkulálás, a közös döntés és a közös érdeken alapuló tudatosság.

A mélyinterjúk eredménye, hogy a szolgáltatásokat igénybevevőkkel folytatott együttműködések nem tudatosak, hanem belesimulnak a napi feladatokba és rutinba. A szolgáltatást igénybevevőkkel való együttműködés a napi gyakorlatban természetesen a közös munkán alapul, de ennek tudatos szakmai beazonosítása (közös cél kitűzése, közös gondolkodás, közös tervezés, közös döntések, közös cselekvések stb.) az interjúalanyok körében nem történik meg. Az együttműködés folyamata és fontos elemei valahol ott vannak a mindennapokban, de létük jobbra látens. Ugyanakkor szakemberi felelősség vállalásuk egyértelműen pozitív képet mutatott.

„Nem az a gond, hogy piszkos volt a ruhája, hanem az, amiért piszkos volt ... Nem az a gond, hogy valakinek nincs fürdőszobája, hanem, hogy nem tanult meg lavórban mosakodni... Nem céлом, hogy fürdőszobát építsek, hanem hogy megtanuljon a fürdőszoba nélkül tisztán járni.” (3. mélyinterjú 4.)

A fókuszcsoportos interjúkban az igen széles skálán megnevezett együttműködések többnyire apró ügyekre, egyszeri, pillanatnyi helyzetekre koncentráltak. Kevésbé a szolgáltatást igénybe vevők szociális problémáinak és kielégítetlen szükségleteinek megértésére/megértetésére, a bajok okainak azonosítására, véleményük kikérésére. Vannak törekvések a szolgáltatást igénybe vevőknek a segítő folyamatokba történő bevonására, a velük közösen végzett folyamatos problémakezelésre, a célkitűzések velük együtt történő meghatározására, de ritkább az utalás véleményük kikérésére, továbbá a közösen végig vitt problémakezelésre és tartós probléma megoldásra.

„Közösen kell kitalálni ... felállítani a célt. ... én és a gondozottak között, közösen felállítunk célt, hogy ezt szeretnénk elérni, ... tehát hogy akkor ezt megcsináljuk, eltervezzük, ... ezt fenn is kell tartani.” (Celdömölk fókuszcsoport).

Összességében új kutatási eredményként megállapítható, hogy a szolgáltatások igénybe vevői és a szociális szakemberek közötti együttműködések az interjúalanyok szerint a hatékony munka fokmérője, ám a napi rutin során nincs erő az igénybe vevők teljesebb megértésére, véleményükkel való kalkulálásra, az együttműködési folyamat tudatos végig viteléhez.

3. Mely kérdésekben, ügyekben, tevékenységekben, van/lehet szó valós együttműködésről az egy szolgáltatásban dolgozó szakemberek között?

Igen nagy gyakorisággal jelentek meg a strukturált interjúkban a formaként, módszerként egyaránt működő esetmegbeszélések, esetkonferenciák. Nagyon széles skálán szóródtak a változatos és változékony együttműködések, a rendszeresség csak részben volt megjelenő tényező. Fontosak az informális és formális kollegiális együttműködések, de nem derült fény arra, hogy melyik generálja a másikat, és valójában milyen tartalmúak azok. Megállapítható, hogy a közös tervezéshez képest elvész a közös gondolkodás, -döntés és -cselekvés, nem áll össze folyamatjellegű és rendszerszerű tevékenységgé az együttműködés.

A mélyinterjúk válaszai megmutatták, hogy a szakemberek közötti együttműködések sem tudatosak, tartalmukban egyediek, a napi gyakorlatban a problémák megoldásához kapcsolódnak: konfliktuskezelés, adósságkezelés, közös programszervezés, lebonyolítás, adománygyűjtés, -osztás stb.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során kiderült, hogy a szakemberek többnyire toleránsak, elfogadóak és bizalommal vannak egymás iránt, számítanak egymás segítségére, megosztják egymás között információikat, tapasztalataikat. Ugyanakkor elsősorban csak egy-egy adott eseményhez, alkalomhoz kötött akcióra, beavatkozásra szorítkoznak, mintsem a tervszerű, tudatos, hosszabb idejű, folyamatos, munkamegosztáson és forrásmegosztáson alapuló együttműködésekre.

Összességében új tudásként kimondható, hogy a szociális szakemberek közötti, főleg alkalmi jellegű együttműködések széles skálájúak, szervezetszerűen döntően az esetmegbeszélésekben realizálódnak, és nagyon kevés az egymás közötti rendszerszerű és folyamatos együttműködés. A szakemberek egymásnak adott pozitív gesztusai inkább a szakmai személyiség tudattalan karbantartásaként értelmezhető ventilációk, semmint tudatos kooperációk.

4. Mely kérdésekben, ügyekben, tevékenységekben, van/lehet szó valós együttműködésről a különböző szakmákat képviselő szakemberek között?

Az ip együttműködés értelmezésének általánosan jellemző felületes szintjét lehetett megtalálni a kérdőívekre és a strukturált interjúkra adott válaszokban is: a nehezen kitaposott utak ismételtetése volt a domináns, nem voltak láthatók a tevékenységek közötti kapcsolatok, vagyis a szolgáltatásokat igénybe vevők és szakemberek közötti együttműködés szintjén már említett minőség volt a jellemző. Nem merült fel a csoportokkal vagy a közösségekkel végzett szociális munka.

A mélyinterjúk során az ip együttműködések skálája viszonylag tipikus volt, és elmondható, hogy a közös családlátogatások, az információáramlás és a projektek adta kötelező egyeztetések, értekezletek során van elsősorban együttműködés, közös cselekvés. Többször értékítéleteket is kapcsoltak a különböző szakmák képviselőivel történő együttműködésekhez. Az egészségügy kompetencia tévesztéseit, hierarchikusságát, elutasító attitűdjét, megismerhetetlenségét határozottan említették, míg az oktatásügy szinte csak jelzési kötelezettségekre korlátozódó, a tájékozatlan, lezáró, elutasító vagy éppen omnipotens mivoltát jelölték többen. A hangsúly itt ismét a különböző megbeszéléseken volt, de benne volt ebben az elfogadni, tisztelni másokat, az elmenni ezekre, a pozitívan megerősíteni egymást, a partnerséget kíváltani, a kölcsönösséget éreztetni, a kompetencia határokat megtisztelően tisztázni attitűdje is. Határozottan megfogalmazódott: ne

várjuk el más szakmák képviselőitől, hogy ugyanúgy gondolkodjanak egy problémáról, mint a szociális szakemberek. Értessük meg saját szakmai gondolkodásunkat, hozzáállásunkat, lehetőségeinket és korlátainkat az egészségügy, az oktatásügy vagy éppen az igazságügyi szolgáltatás, közgazgatás területén dolgozó szakemberekkel.

A fókuszcsoporthoz interjúkban az ip együttműködés szinte kizárólag adott esetek, esetmunkák, vagy azok elemeiként, egyszeri alkalmaként értelmezték az interjúalanyok. Itt is sokszor csak az *együttműködés egyik-másik eleme jelent meg*. Ott gyakoribb és erősebb az ip együttműködés, ahol jogszabály ad keretet, vagy egyenesen kikényszeríti azt (gyermekvédelem). Az ip együttműködések *fő jellemzője az információk* (vagy a szolgáltatást igénybe vevők átadása, sokszor a túlterhelésből következően az adott esetek letudása) *átadása, a szolgáltatások közötti kapcsolattartás, a közvetítés.*

„...magunknak kell képviselni magunkat..., hogy érezzék (mások), hogy a mi tevékenységünk ugyanolyan fontos, mint az övéké...Fel kell vállalnom, hogy ... amit képviselek az ugyanolyan fontos, mint az övé, és nem tűrni egy percig sem, hogy alárendeltté tegye az ő munkakörének, hatáskörének...” (Tatabánya fókuszcsoporthoz).

Összességében a kutatás folyamán szerzett új felismerés és tapasztalat, hogy az interjúalanyok válaszaiban az ip együttműködés általában jellemző felületes szintjét (alapvetően információcsere, kapcsolattartás, vagy esetek, szolgáltatások igénybe vevőinek le/átadása) lehetett érzékelni, csak a folyamat egyik-másik eleme jelent meg, ami így még nem felel meg a kutatás vonatkoztatási alapjául szolgáló ip együttműködés kritériumainak. Az interjúalanyok eljutnak az ip együttműködés fontosságának felismeréséig, belátásáig, továbbá ismerik az együttműködés létfeltételeit, de ma még hiányzik a belső (szakmai) indíttatás az ilyen fajta tevékenységhez, így eseti eredmények eléréséig jutnak el, még nem érzékelik igazán erejét sem. Fejlesztése tekintetében ugyanakkor megvannak az egyes szakemberekben azok a belső potenciák (elfogadni, tisztelni, megerősíteni egymást, partnerséget kialakítani stb.), amelyek kiaknázása a jövő egyik feladata lehet.

5. Mely kérdésekben, ügyekben, tevékenységekben, van/lehet szó valós együttműködésről a különböző szolgáltatások között?

A kérdőíves felmérés válaszaiból markáns következtetéseket levonni nem lehetett, három tevékenység a legtipikusabb: információcsere, esetmegbeszélés, esetátadás. Itt inkább a kapcsolattartási kör szélessége látható: mind az egészségügyi, mind pedig a szociális együttműködési spektrum kellően tág.

A strukturált interjúkban az együttműködés szervezeti szintje ismétli a három másik korábbi vizsgálati szintnek eredményeit, vagyis az értelmezési kérdéseket, a szórt választokat, a tudatosság bizonytalanságait, az alkalmosszerűségeket. Az egyes szolgáltatások között gyakoribbak, erősebbek az informális együttműködések, holott itt éppen a szervezeti keretek adta formalitásnak lehetett volna megjelennie, ezek tartalma és az együttműködés valódi ereje azonban itt is kérdéses marad.

A mélyinterjúk során kapott válaszok szegényesek, az együttműködőket a szolgáltatások funkcionális hasonlósága és a térbeli közelség életszerűen kapcsolja össze egymással. Az együttműködések többsége különböző programokban realizálódik, ezek típusai miatt történik a megkülönböztetés. Láthatóvá vált továbbá, hogy ezek a programok alapvetően a résztvevők passzivitását indukálják és nem a közös tevékenységbe ágyazottak, így aligha nevezhetők valódi együttműködéseknek.

A fókuszcsoportokban az interjúalanyok érzékelik és tudják a szolgáltatások közötti együttműködések szükségességét, és vannak kezdeményezések más szolgáltatás szempontjainak figyelemmel kísérésére adott konkrét esetekben is és általában a szakmai munka egészében is, de ezek jelenleg még csak igen ritkák. Kimagasló eredményekről, sikerekről csak elvétve lehet beszélni.

„...egyfajta nyitottság is kell olyan tekintetben, hogy ők lássák, hogy mi mit csinálunk, és mi is beletekinthessünk más intézmények munkáiba...” (Győr 1. fókuszcsoport).

Nagyon fontos tapasztalata a fókuszcsoportokban megfogalmazottaknak, hogy *nem került szóba több, a szolgáltatások együttműködésében rejlő lehetőség, mint a szakmai és mikro-társadalmi közvélemény formálásának szándéka, a feltételek alakítása és a humán erőforrások közös használata, vagy együttműködésekkel létrehozandó közös szolgáltatások víziója, terve*. Összességben kimondható, hogy az egyes szolgáltatások között gyakoribbak, erősebbek az informális együttműködések, holott itt éppen a szervezeti keretek adta formalitásnak lehetett volna nagyobb hangsúlya. *Nem került szóba több, a szolgáltatások együttműködésében rejlő lehetőség, például a közösségi munka, a közösségfejlesztés, így itt is az állapítható meg, hogy a szolgáltatások közötti együttműködés is a szociális munka fejlesztésének egyik eddig kiaknázatlan lehetősége és potenciája lehet.*

6. Milyen módokon és milyen eszközök alkalmazásával történnek a különböző együttműködések?

A kérdőíves felmérés válaszaiban a *konzultáció és kölcsönös látogatás* – mint módszer – vezető szerepe pozitív eredmény lehet, hiszen közös tevékenységeket és aktivitást mutat. Az együttműködések ugyanakkor nem jeleztek igazán kölcsönösséget, a szakma „külső” szabályainak való megfelelési működésmódot sugallják inkább, semmint belső szakmai, szakemberi igényességet, mégis az *esetátadások, megbeszélések, tanácsadások* során kiteljesedő együttműködések is jó eszközei a szolgáltatást igénybevevőkkel/ért végzett munkának. A *team, a csoport, a workshop* vagy a *vita* nagyobb interaktivitási kapacitását nem használják ki a megkérdezettek, a *kutatás és a gyakorlat összekapcsolásáról* pedig alapvetően nem gondolkodtak.

„*Ha olyan problémával találkozunk, ami komplexebb, egy ember számára nehezen megoldhatónak vagy megoldhatatlannak tűnő, (akkor) team elé visszük. Egyértelmű, hogy a team tudása magasabb szintű, mint egyes emberek tudásának a külön-külön összeadása.*” (2. mélyinterjú 3.o.)

A leghatékonyabbnak tartott együttműködési forma és módszer közül három emelkedett ki: az *esetkonferencia/esetkonzultáció/szakmaközi konferencia*, a *szakmai megbeszélés*, és a *szaktudás és tapasztalatok megosztása*. Jóval alacsonyabb számú *jelölést kapott a közös döntés és cselekvés, a team-munka, a kölcsönös látogatás és az esetátadás*. Az együttműködés legfontosabb elemei nem voltak ismerősek a válaszadók túlnyomó része számára, leginkább a mai gyakorlatban szokásos *esetkonzultációkat*, a *régóta működő megbeszéléseket* és a *napi rutin munka megkönnyítésére gyorsan használható egyszerű fogásokat, eszközöket* és a *tapasztalat megosztást* alkalmazzák saját, tudatosan felépített együttműködési modell nélkül, tehát a készlet eléggé szűk, és nagy valószínűséggel nem igazán tudatos alappal bír.

A strukturált interjúk kérdéseire adott válaszok döntő többségében itt is *kérdéses volt a módszer értelmezése, összeolvad az esetmunka és a segítő beszélgetés, leckeszerűen jelent meg a csoportokkal és a közösségekkel folytatott munkaforma*. Bár felsejlik az igénybe vevők bevonása a segítő folyamatokba, de az nem tudatos „közös tanulási folyamatként” értékelhető. *A közös tervezéshez képest elvész a közös gondolkodás, -döntés és -cselekvés, nem áll össze egységes, folyamatszerű tevékenységgé az együttműködés.*

A mélyinterjúkból kiderült, hogy a szolgáltatást igénybevevőkkel folytatott együttműködésnek tradicionális, általános, biztonságot adó módszere az egyénnel folyó segítő tevékenység (vö. egyéni esetmunka általánosan elterjedt, ám többszörösen szakszerűtlen kifejezése), amely ritkán lép tovább a szociális munka más formái, tudást többszöröző módszerei felé. Nem rajzolódik ki jól strukturált folyamat ezekben a közös tevékenységekben, valamint érzékelhető az egyoldalúan szigorodó, kontrolláló szociális munka szellemisége. A munkatársi és az ip együttműködés módszerei között szerepelt az esetgazda és a kollégák tudásának, ismereteinek, tapasztalatainak megosztása, a kölcsönös jelzőtevékenység. Megállapítható továbbá, hogy sem a szakemberek körében erősödő fluktuáció, sem a szakemberek közötti térbeli távolság nem segíti a hatékony, eredményeket jobban elérő módszerek kialakítását, használatát, a fluktuáció és az együttműködések folytonos újraírására, a távolság pedig az azonos térben dolgozók beszűkülésére hívja fel figyelmet. Az együttműködési szerződések/megállapodások jó keretnek bizonyulnak, minden bizonnyal konkrétabbá teszik a kooperációkat, de még egyáltalán nem általánosak.

Az együttműködésekben részt vevő szakemberek a fókuszcsoportokban zajló beszélgetések alapján számítanak egymás segítségére, megosztják egymás között információikat, tapasztalataikat. Többnyire toleránsak, elfogadóak és bizalommal vannak egymás iránt.

1. táblázat: Az együttműködés módszereinek és eszközeinek használata

Pozitívumok	Negatívumok
Széles skála: esetmunka, konzultáció, megbeszélés, tanácsadás, konferencia	Páros kapcsolatok
Közös látogatások	Többnyire „csak” információk átadása
Szolgáltatások kapcsolattartásai	Szervezetlen fórumokon, véletlenszerűen
Szervezett fórumok	Igénybe vevők közvetítése
	Alapos tervezőmunka hiánya
	Munka- és forrásmegosztás hiánya
	Túlterheltség - elvész a folyamat teljessége

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

Összességében a lényegében kontrollként is szereplő kérdésre a különböző együttműködések módszereivel kapcsolatos válaszok igen széles skálán kerültek meghatározásra az esetmunkától a konzultációkig, a megbeszélésekig, a tanácsadásokig és a konferenciákig. Mindezek megerősítették a korábbi kérdésekben már megfogalmazottakat. Az együttműködések leszűkülnek a páros kapcsolatokra, fő módszere az információk kölcsönös átadása egymásnak a különböző szervezetszerű összejöveteleken, a közös látogatások, a szolgáltatások közötti kapcsolattartás, a szolgáltatások igénybe vevőinek közvetítése. Igen ritka az alapos tervezőmunka, nincs a szakemberek között munka- és forrásmegosztás. A túlterhelt szakemberek munkájában elvész a közös gondolkodás, -döntés és -cselekvés, nem áll össze egységes, folyamatszerű tevékenységgé az együttműködés (1. táblázat). Az evidence-based metodikai kultúra kialakítása és fejlesztése e területen igen fontos szakmai kihívás lehet elméleti, gyakorló szakemberek, oktatók és kutatók számára egyaránt.

7. Melyek a különböző jellegű, szintű együttműködések motivációi, feltételei, sikerei, melyek a humán erőforrás fejlesztésére vonatkozó pozitív hatása, nehézségei, problémái, dilemmái?

A sokdimenziójú kérdéskört illetően a kérdőíves felmérések során kapott válaszok nagyon szórtak, sokfélék, gyakoriságukban alacsony számúak és pontatlanok voltak. Ismételten megállapítható, hogy a szakemberek gondolkodásában hullámzóan, és inkább „irányított” kérdések után keletkeztek a közös tevékenységekre reflektáló, pontosabb válaszok (közös megbeszélés, gondolkodás, cselekvés).

A strukturált interjúk az *eredményes együttműködések*re kérdeztek rá elsősorban. A válaszokban a rendszeresség mögött a feladatok napi vagy heti megbeszélése áll, amelyek azonban félig tudatosak – bármennyire is fontos részei a munkának, csak rövidtávon segítenek, és *valójában így sokszor egyedül maradnak az egyes szakemberek*. A szolgáltatásokat igénybe vevők szükségleteinek kielégítése és a problémák megoldása mellett az empowerment pozitív üzenet volt, de nem bizonyítható, hogy ezek valóban az együttműködések eredményei lennének. *Az egyes szakmák képviselőivel való ip együttműködés inkább vágyként jelenik meg*, aminek fejlesztéséért elindultak küzdelmek. Komoly nehézség, hogy az interjúalanyok szerint másokban (igénybe vevőkben, kollégákban, más szakmák képviselőiben stb.) nincs készség a kezdeményezés fogadására, egyértelműen kiderült, hogy a szociális szakemberek *mindennapi munkájukban inkább „magányos harcosok”*.

A szolgáltatást igénybevevőkkel folytatott együttműködések a mélyinterjúk válaszai alapján döntően kétszereplősek, amely a modern szociális munka kritériumai, értékei szerint több mint aggályos. A kollégákkal, más szakmák képviselőivel, más szolgáltatásokkal való kooperáció többszereplős, a problémák megoldásának komplexitása ezt megköveteli. Minden együttműködésnek van valamilyen humán erőforrást fejlesztő hatása, a pozitív együttműködési tapasztalatot a szubjektív és objektív tényezők együttesen hozták, minden szinten. Az együttműködések motivációit, sikereit az együttműködés pozitív megélése, a kellő tudatosság, a nyereség víziója, a személyesség, a nyíltság, a dolgok kimondása, az elfogadás stb. jelentik. A pozitív személyiség, az ismerősség és a folyamatok örömteli megtapasztalása eredményesebbé teszik a szakmai kooperációkat. Segítő hatású, ha megfoghatóvá válik egy-egy eredmény, ha van proaktivitás, ha jó az infrastruktúra, ha lehetőség van projekteken dolgozni, ha tisztázódnak a kompetenciák. A tudatosság szükségességét belátták az interjúalanyok, de nem nagyon képesek az alapján együttműködni. A nehézségek, dilemmák,

problémák legjellemzőbb oka, hogy hiányzik a feltételek sokasága az együttműködések mellől, csak a jogszabályok motiválnak kötelező erővel, így ezek sokszor válnak kontraproduktívvá. További nehézség a szolgáltatások beszűkült működés módja, a róluk kialakított negatív kép, az intézményrendszer átalakításának konfliktusai. Kevés válasz volt a közös megbirkózási lehetőség tekintetében: a szakadatlan kezdeményezés és a minél több közös megbeszélés – amelyeket vélhetően elsősorban a szociális szakma képviselői inspirálnak.

A fókuszcsoportokban az interjúalanyok eljutottak a különböző együttműködések fontosságának felismeréséig, belátásáig, továbbá ismerik az együttműködés létfeltételeit, de ma még nagyon gyenge a belső indíttatás. Az együttműködések elősegítő tényezőkként alapvetően a szociális munka értékeit nevezték meg, így például az őszinte-nyílt kommunikáción alapuló személyességet, egymás és a szolgáltatásokat igénybe vevők alapos ismeretét, minden relációban a kölcsönös bizalmat, elfogadottságot. Az interjúalanyok nem beszéltek az együttműködések sikerességének mérhetőségéről, a szakemberek fejlődésére vonatkozó pozitív hatásairól. Az akadályok és nehezítő tényezők kontextusában az állandó időzavarral küzdő és jelentősen túlterhelt szakemberekben sok a panasz, keserűség, másfelől sok a tehetetlenség és a félelem, igen sokszor szélmalom-harcnak tűnik a munkájuk. Az alacsony szintű felkészültség és együttműködési kultúra, az egyes szakmákon belüli kemény hierarchiák és az egyes szakmák közötti hierarchiák különbözősége, a sokszor ellentmondásos és permanensen változó jogszabályi háttér sem ad motiváltságot és biztonságot az együttműködni szándékozók számára.

Összefoglalva a kutatás e vonatkozásban is több új tudást eredményezett (2. táblázat). A motivációk az együttműködés felismerésében, az ip munka vágyában, a tevékenység érzelmi és tudatos elemeinek összekapcsolódásában rejlenek, amelyek bizonyos értelemben felülírhatják a rendkívül mostoha feltételrendszert és az igen gyakori eredménytelenséget. Ugyanakkor alapvetően nehezíti a különböző együttműködések kialakulását és fejlődését, hogy a különböző kommunikációs formák, a szervezetszerű összejövetelek és az egyre jobban beszűkült szolgáltatások sem tudnak kellően hatásos segítséget nyújtani a túlterhelt, kiszolgáltatott és sokszor félelemmel működő szakembereknek, így egy részük magányos harcos marad, másik részük pedig elfásultan, mechanikusan, rutin jelleggel, kevés hatásossággal végzi munkáját. E nehézségek miatt az együttműködéseknek nincs különösebben pozitív hatása a humán erőforrás fejlesztésére vonatkozóan sem.

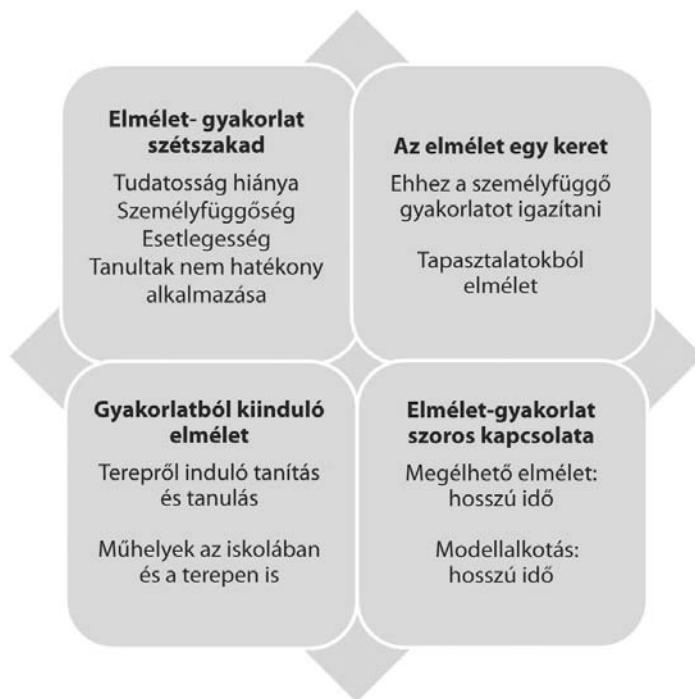
2. táblázat: Sikerek és nehézségek az együttműködésben

Motivációk	Nehezítő tényezők
- a felismerésekben, a vágyakban, a tevékenység érzelmi és tudatos elemeinek összekapcsolódásában rejlenek - felülírhatják a rendkívül mostoha feltételrendszert, és az igen gyakori eredménytelenséget	- a különböző kommunikációs formák, a szervezetszerű összejövetelek sem tudnak kellően hatásos segítséget nyújtani - a túlterhelt, kiszolgáltatott szakembereknek- így egy részük magányos harcos marad, másik részük pedig elfásultan, mechanikusan, rutin jelleggel, kevés hatásossággal végzi munkáját
Mindennek nincs különösebben pozitív hatása a humán erőforrás fejlesztésére vonatkozóan sem	

8. Milyen összefüggések vannak az együttműködésről szóló elméleti szempontok, kritériumok, a szakemberi vélekedések és a mindennapi szakmai gyakorlat között?

A strukturált interjúk során e kérdésre igazán értékelhető és érdemi válaszok nem érkeztek. A mélyinterjúk során kapott válaszok alapján kellő indokoltsággal négyféle relációban lehetett a legfontosabb összefüggéseket és új tudásokat megragadni (1. ábra).

1. ábra: Relációk elmélet és gyakorlat között

Forrás: A szerzők saját szerkesztése.

1) Az elmélet és gyakorlat szétszakadását értelmező interjúalanyok ennek okait alapvetően a tudatosság hiányában, a személyfüggőségben, az esetlegességben és a tanultak nem hatékony alkalmazásában találták meg.

„Az elméleti (szakirodalomban megjelenő) szempontok és a valóság nagyon távol vannak egymástól. A képzésekben megtanult külföldi minták (pl. problémamegoldó modell) nem biztos, hogy itthoni körülmények között használhatók, és így nem járulnak hozzá az együttműködéshez.” (1. mélyinterjú 4.)

2) Az elméleteket keretként értelmezők szerint az elméleti keretekhez kell a gyakorlat egyediségeit igazítani, hiszen utóbbi alapvetően az abban tevékenykedő szakembertől, szakmai személyiségétől, identitásától, tudásától, kompetenciáitól és attitűdjeitől függ. Ugyanakkor a tapasztalatokból, a kipróbált gyakorlatokból és azok egyfajta rendszerezéséből később felépítendő elmélet itt- ott felsejlik a szakemberek mindennapi cselekedeteiben és gondolkodásában, azaz voltaképpen egy oda-vissza kölcsönhatásról lehet így beszélni.

„...áthúztam a tanultakat és semmit nem úgy csináltam. De amikor végignéztam az esetbemutatást, akkor azt láttam, hogy dehogynem, minden úgy van, ahogy megtanultam, és alkalmaztam mindent, amit tudok. És ezt jó érzés volt látni...” (3. mélyinterjú, 21.)

3) A gyakorlatból kiinduló elmélet képviselői úgy gondolják, hogy a gyakorlatban dolgozóknak és a szolgáltatásoknak meg kell adni a lehetőséget arra, hogy egy-egy szakember és a szolgáltatások tanítsanak is a képzésekben és közben maguk is tanuljanak, és alakítsák is azt együtt. Kellenek a műhelyek, ahol a terep és a képzés találkozik egymással, de kellenek a terepen is szakmai műhelyek, amelyek a gyakorlatot feldolgozzák, és a rendszerezett tudást idővel bizonyíték-alapú tudássá alakítják.

4) Az elmélet-gyakorlat szoros kölcsönhatásának képviselői szerint hosszú idő szükséges a gyakorlatban dolgozóknak ahhoz, hogy az elméleteket a gyakorlatban feldolgozzák, alkalmazzák, megélik, és viszont: a gyakorlatból szerzett tapasztalatokból újabb elméleteket és modelleket alkossanak, lássák a praxis és a teóriák összhangját, kölcsönhatását.

Beszélni e kérdésről ugyan sokat tudtak és látszólag jól is a fókuszcsoportok résztvevői, ám a szövegelemzés során láthatóvá vált, hogy *jelentős távolság van a kutatás elméleti kereteiben megfogalmazott gondolatok, összefüggések és a fókuszcsoportokban elhangzott interjúalanyi megnyilatkozások, gondolatok, és közvetetten az együttműködés mindennapi gyakorlata között. Az együttműködés és az ip fogalmával kapcsolatos gondolatok általában lényegesen ideálisabb képet mutattak, mint az együttműködések valóságával, gyakorlati tartalmával, hatásaival, erejével kapcsolatos megnyilvánulások.*

9. Mik az együttműködések minőségi mutatói, az evidencia-alapú terjeszthető példái és modelljei?

A kérdőíves felmérésben a „jó gyakorlatokról” adott válaszok szegényességének valószínűsíthető oka, hogy az interjúalanyok nem gondolkodnak a gyakorlati eredményeinek, példáinak terjesztésében, a napi gyakorlatban „csak” csinálják az együttműködések, de ez a tevékenység nem meggyőzően tudatos, így nem nagyon tud viszonyítási alap lenni. A válaszok szerint a „jó gyakorlat” minőségéhez alapvetően szükséges a hatékony, gyors, rugalmas, folyamatos, bizalomra épülő és motiváló együttműködés, amelynek feltétele a fejlett problémamegoldó képesség, eredménye pedig az elégedett szolgáltatást igénybe vevő. Azonban a kapott válaszok szórtsága nagy óvatosságra intő.

A mélyinterjúkban a vágyak szintjén létező minőségi jellemzők nagyon sok kategóriában és szórtan hangzottak el, kisebb részükben evidenciák (kölcsönös, egyenrangú, egymástól tanuló, aktív tevékenység) hangsúlyozódtak. Az együttműködés sok fontos minőségi mutatója került elő, azonban ezek sem álltak össze egy rendszerbe és folyamatba. Ilyenek mint a(z): pozitív nyereséggel járó, nyílt, őszinte kommunikáció, idővel jól gazdálkodó, egyéni terhelésekkel kalkuláló, egyensúlyozó, felelősökkel rendelkező, közös tervezéssel, célokkal, feladatokkal működő, tudatos, reflektált folyamat, amely motiváló, mert a kompetenciahatárok ismeretén és tiszteletén kezdődik, tapasztalatokat és erőforrásokat oszt meg, innovatív megoldásokat eredményez, rendszeres, következetesen monitorozott és a térbeni koordinációra is figyel.

A fókuszcsoportokban bemutatott együttműködésekkel összefüggő példák alapvetően tapasztalat alapúak voltak, és nem tekinthetők rendszerezetteknek és főleg nem bizonyíték-alapúaknak. Nem derült ki egyértelműen, hogy mik az együttműködések fejlesztésére vonatkozó személyes és szervezeti (intézményi, vezetői) terveik és milyen hatásuk van azoknak (Johnsson – Svensson 2005).

Összességében az együttműködés minőségi mutatói az interjúalanyok gondolataiban külön-külön ott vannak, ám nem rendszereződnek, nem állnak össze egésszé. A minta egészét tekintve nem lehet beszélni a különböző együttműködések *evidencia-alapú* terjeszthető modelljeiről.

10. Mi a szerepe az együttműködés tekintetében a várostérségben Győr város szociális szolgáltatásainak?

A kapott válaszok a településmérettel és a távolsággal kapcsolták össze Győr várostérségének együttműködési lehetőségeit.

„Túl nagy a távolság ahhoz, és teljesen más problémák vannak Győrben, mint a kistelepüléseken... más módszereket kell alkalmazni...Valószínűsítem, hogy nem jutna eszembe, hogy őket hívjam fel, és kérjek tőlük segítséget, mert nem ismerem őket.” (3. mélyinterjú, 10.)

Győr szociális tudásközponti hatását még a nem olyan távoli Mosonmagyaróváron sem érzékelték az interjúalanyok. A településtípus és a lakónépesség különbözősége a problémák és megoldási módjaik eltérését hozza, a kistelepülések és a nagyvárosok szükségletei, ellátórendszereikből fakadóan is más működésmódokat indukálnak. Az elemzések alapján megállapítható, hogy sem az együttműködés értelmezése, sem annak mindennapi gyakorlata, sem eredményessége, sem hatása tekintetében *nem látható igazán lényeges különbség a győri fókusz interjúk során elhangzott megnyilvánulások, gondolatok, viszonyulások és az egész mintára vonatkozók között, amelyet a különböző fókusz csoportokban elhangzott megnyilvánulások is jól bizonyítanak. Következésképp nem lehet különleges, kiemelt szerepet tulajdonítani együttműködés tekintetében Győr város szociális szolgáltatásainak.*

A kutatás kérdéseire adott válaszokat összefoglalva, ha a kompetenciát olyan képességnek tekintjük, amely a már megszerzett tapasztalatokra, tudásra és készségekre alapozva különböző új helyzetekben az adott szakember jobb működésének és teljesítményének elérését eredményezi, akkor megállapítható, hogy *nem lehet egyértelműen az együttműködési kompetencia meglétéről beszélni a szociális szolgáltatásokban dolgozók körében.*

A hipotézisek értékelése

A kutatás kérdéseire adott válaszok alapján megállapítható, hogy *a definiált hipotézisek megfogalmazása fontos és helytálló volt, és a kutatás végére általában megerősítést nyertek. Az alábbiak szerint értékelhetők az egyes hipotézisek.*

H1. Ma még *nem általános szakmai gyakorlat, még nem kiérlelt és nem evidencia alapú a szolgáltatásokat igénybe vevők és a szociális szakemberek, a különböző szociális szakemberek, továbbá az egyes intézmények, szervezetek közötti együttműködés.*

Kimondható, hogy a vizsgált együttműködési szintek mindegyikén vannak példák jó együttműködésekre. Ám a *fogalom komplex értelmezése alapján látható, hogy ezek az összes pozitív eredményei és jótékony szakmai hatásai ellenére még nem kellően tudatosan, tervszerűen és koherens folyamatokban jelennek meg, tehát nem lehet evidencia-alapú együttműködésekről beszélni. Az együttműködés az általános szakmai gyakorlat része, van igény*

a fejlesztésére, de egyelőre ezek a lépések még gyermekcipőben járnak. Összességében megállapítható, hogy a különböző interjúk és a kérdőíves felmérés alapján ez a hipotézis lényegében elfogadható a mintára vonatkozóan.

H2. Az együttműködésekre vonatkozó szellemiségekkel, tanításokkal, továbbá szakemberi véleményekkel szemben egészen más képet mutat a mindennapi szakmai gyakorlat.

A kutatás elméleti alapvetésében megfogalmazott szellemiséghez (filozófiához), fogalmi rendszerhez képest az interjúk során az együttműködés mindennapi gyakorlata, valósága a szakmai közbeszéd és önkép között jelentős különbség és ellentmondás mutatkozik. Így ez a hipotézis igazolva látszik a mintára vonatkozóan.

H3. Az ipari tevékenységekben megnyilvánuló együttműködésekhez képest lényegesen gyengébbek és hatástalanabbak a szociális szolgáltatásokban megvalósuló együttműködések, és ma még nem tudnak jelentős pozitív hatást gyakorolni a humán erőforrás fejlesztésére.

A korszerű, jelentős tudományos megalapozottsággal bíró és hatékony ipari termelést elősegítő menedzsment igen szigorú követelményként definiálja és érvényesíti a termelő szféra különböző ágensei és az egyes szakemberek közötti együttműködések. A kutatás tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a szociális szolgáltatásokban megvalósuló minőségi együttműködéseknek kevésbé van pozitív hatása a humán erőforrás fejlesztésére. Az nem derült ki, hogy ezek milyen minőségűek az ipari tevékenységekben megnyilvánuló együttműködésekhez képest. Az ipari és a humán szféra (így a szociális szolgáltatások) közötti szakadék miatt nem lehetett az előző pozitív hatását megállapítani a kutatás során. Összességében ez a hipotézis inkább igazolódni látszik a vizsgálati minta tekintetében.

H4. Az együttműködés témakörében ma még nincsen erős, központi, innovatív erő Győr várostérképében a szociális szolgáltatásokban.

Az empirikus kutatási adatok elemzése alapján kimondható, hogy elfogadható ez a hipotézis. Az interjúalanyok többsége fogalmazta meg a településméret és lakosságszám meghatározó mivoltát az együttműködésekben: kisebb és nagyobb települések között (pl. Tét, Beled stb. versus Győr) a szociális szükségletek és problémák különbözősége és azok eltérő megoldásai miatt nem alakulnak ki kooperációk, így a szociális tevékenységek maradnak helyhez kötöttek, vagy esetlegesen a „hasonló a hasonlóval elv” alapján jönnek létre.

Új hipotézisek

Az együttműködések témakörében folytatott vizsgálatok további kutatásokhoz adhatnak alapot, indíttatást, többek között jelen szempontok más területeken történő újrvizsgálása céljából, vagy a szempontok kibővítésével, például:

- Mit gondolnak a szolgáltatásokat igénybe vevők a szakemberekkel folyó együttműködésekről?
- Miképpen dolgoznak együtt a szakemberek a civil szféra képviselőivel, az önkéntesekkel?
- Miképpen működnek együtt adott szolgáltatás vezetői a beosztottakkal és viszont?
- Miképpen lehetséges eredményesebb együttműködés a képzés, továbbá a szociális munka-kutatások képviselői és a szolgáltatások (szakmai szervezetek) képviselői között stb?

A kutatás egyes kérdéseire adott válaszok az együttműködés és a minőségi szociális munka fejlesztéséhez további új kutatási szempontok és újabb hipotézisek megfogalmazására inspiráltak. Ezek:

1. Az interjúalanyok együttműködés témakörében használt és kifejezett kategóriái egyértelmű azonosságot mutatnak a szociális munka értékeivel, meghatározó jegyeivel, *így a szociális munka kvázi az együttműködéssel leírható. Következésképp feltételezhető, hogy az együttműködés elfogadható indikátora lehet a szociális szolgáltatások, és az azokban folyó szociális munka minőségének megállapítására.*

2. Feltételezhető, hogy a különböző együttműködéseknek nevezhető interakciók során a szociális szakemberek egymásnak adott pozitív gesztusai inkább a szakmai személyiség tudattalan karbantartásaként megjelenő ventilációknak, mintsem tudatos kooperációknak tekinthetők.

3. Feltételezhető, hogy a szociális és a közeli humán társszakmákban dolgozók eljutnak az *ip együttműködés* fontosságának felismeréséig, belátásáig, továbbá ismerik az együttműködés létfeltételeit, de *ma még hiányzik a belső (szakmai) indíttatás az ilyen fajta tevékenység minőségi folytatásához.*

4. Az adatok elemzése alapján feltételezhető, hogy az ip együttműködés, az egyes szociális- és más szolgáltatások közötti együttműködések a szociális munka fejlesztésének egyik eddig kiaknázatlan lehetősége és potenciája.

5. A vizsgálatokból egyértelműen kiderült és következőképpen feltételezhető, hogy az együttműködések egy jelentős része minden relációban leszűkül páros kapcsolatokra, továbbá, hogy ezek fő módszere az információk kölcsönös átadása egymásnak a különböző szervezetségű összejeveteleken.

6. Feltételezhető, hogy *nincsenek a különböző együttműködéseknek bizonyíték-alapú és terjeszthető modelljei.*

Végül: Az empirikus kutatás egészét tekintve csak egyetlen interjúalanyi gondolat volt olyan, amely a jelenlegi helyzet okait illetően kilépett a szakmai keretek közül, és azt a felismerést jelezte, hogy a szociális szolgáltatásokban dolgozók sem tudnak nagyon mit kezdeni a magyar társadalomból hiányzó együttműködéssel. Nagyon nehéz az összefogás, és a szolidaritás nélküli ellenszélben dolgozni és együttműködni, túl sok a társadalom helyzetéből és működéséből fakadó ellenhatás, túl sok az ellene szóló élet- és szakmai tapasztalat. Jelenleg az együttműködés általános kultúrájának jelentős hiányát lehet megállapítani vizsgált mintában, és erősen feltételezhetően a szociális szolgáltatásokban egyaránt.

„az együttműködésnek nem nagyon vannak hagyományai ebben az országban...így hoztuk magunkkal, örökségként...ha két ember van, akkor mind a kettő másként csinálja és nem képes együttműködni...ez látszik az országban is” (Győr 2. fókuszcsoport).

A kutatás végén célszerű tehát az alábbi összefüggések át- és újragondolása. A kompenzáló, az emancipatórikus szellemiségű és a kritikai alapállású szociális munka szerint miután a problémák oka alapvetően társadalmi - strukturális, így a szociális munka alapfunkciója a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem, az állampolgári jogok érvényesítése, a társadalmi igazságosság, a szolidaritás és az integráció elősegítése azok számára, akik ideiglenesen, vagy tartósan nem képesek elérni a többség számára elérhető javakat. A hátrányos helyzetűek és a kirekesztettek oldalán állva a szociális munka lényege, hogy

a szociális szakember különböző társadalmi csoportokkal, közösségekkel vállaljon több szerepet a közvélemény formálásában, érvényesítésében, a társadalmi feltételek átalakításában, befolyásolásában. Ez pedig csak a különböző; reflektív-, tényalapú (evidence-based)-, elnyomás ellenes- (anti-oppressive) és konstruktív praxis (szociális munka) modellek határozottabb hazai elterjesztésével, e modellek ésszerű kombinációival, a szakmai innovációk - kutatásokat - képzések - gyakorlatok integrációival és az ezekben megnyilvánuló minőségi szakmai kompetens együttműködésekkel valósítható meg (Budai 2013; Kozma 2011).

Bibliográfia

- Adams, R. – Dominelli, L. – Payne, M. (1998): *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- Albert F. – Dávid B. (2007): *Embert barátjáról. A barátság szociológiája*. Századvég, Budapest.
- Albert F. – Dávid B. (2012): Az interperszonális kapcsolathálózati struktúra átrendeződése Magyarországon. In: Kovách, I. et al (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum Kiadó. 343–357.
- Ambrus Z. – Varsányi T. (2011): *Az egészség és az életmód regionális különbségei*. Területi Statisztika 3. 227–244.
- Andorka R. (1982): *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat, Budapest.
- Andorka R. (2006): Bevezetés a szociológiába. Második javított és bővített kiadás. Osiris, Budapest.
- Angelusz R. – Tardos R. (1991): A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. ELTE Szociológiai Intézet – MKI, Budapest. 55–73.
- Angelusz R. – Tardos R. (2006): Hálózatok a magyar társadalomban. In: Kovách I. (szerk.) *Társadalmi metszetek. Hatalom, érdek, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest 227–252. Napvilág Kiadó.
- Angelusz R. (2010): *Tőke vagy erőforrás? Adalékok a társadalmi tőke elméletéhez*. Szociológiai Szemle 3. 147–166.
- Anheier, Helmut K. – Salamon, Lester M. (1999): *Volunteering in Cross-National Perspective. Initial Comparisons*. Law & Contemporary Problems 4. 43–66.
- Anssi, P. (2009): *The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity': theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe*. Review of International Studies 35. 121–146.
- Antalóczy T. – Füstös L. – Hankiss E. (2010): Magyarország kulturális térképe. In: Antalóczy T. – Füstös, L. – Hankiss E.: *Mire jó a kultúra?* MTA PTI, Budapest. 14–54.
- Aronson, E. – Tavis, C. (2009): *Történetek hibák (de nem én tehetek róla). Az öngazolás lélektana*. Abovo.
- Aszmann A. (2007): *Népegészségügy, prevenció*. SZIE, Gödöllő, elektronikus egyetemi jegyzet. 1–52.
- Atkinson, M. – Wilkin, A. – Stott, A. – Doherry, P. – Kinder, K. (2002): *Multi-agency Working: A Detailed Study*. LGA Research 26. Slough: National Foundation for Educational Research.
- Baker, W. E. – Faulkner, R. R. (2005): Interorganizational Networks. In: Baum, J. A. C. (ed.): *The Blackwell Companion to Organizations*. Blackwell Publishers, Oxford. 520–540.
- Bakó F. – Szabó S. (1985): *Győr-Újváros újjászületése. Szociológiai vizsgálat alapján*. Műhely: Kulturális Folyóirat 13–20.
- Bándy, K. (2013): *The Hungarian migration potential with a special emphasis on the migration motivation of the current highly skilled young generation*. Tér Gazdaság Ember 3. 27–40.

- Barabási A. L. (2013): *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Barát Tamás (2012): *Felelősség – Társadalmi felelősségvállalás*. XXI. Század – Tudományos Közlemények. 27. 47–52.
- Barett, C. – Sellman, D. – Thomas, J. (2005): *Interprofessional Working in Health and Social Care: Professional Perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Barlow, M. (1998): *Globalisation and new regions: government and public administration aspects*. GeoJournal 1-2. 101–104.
- Barnes, J. (2002): *Focus on the Future: Messages From Focus Groups About the Future of Social Work Training*. Development of Health, London.
- Barsiné P. É. (1985): Helyi társadalom, mint közösség Bábolnán. In: Nagyszokolyai I. – Gajári J. – Sziráki L. (szerk.): *KTMF Tudományos Közlemények*. Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, Győr. 45–48.
- Bartal A. M. – Kákai L. – Szabó I. (2005): *Civil szervezetek és civil projektek szerepe Debrecen város fejlesztésében*. Századvég Civil Akadémia, Budapest.
- Bartal A. M. (2006): *A hálózatelemzés lehetőségei és gyakorlati konzekvenciái a nonprofit szervezetek vizsgálatában – egy ernyőszervezet esettanulmánya alapján*. Magyar Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány – Civil Társadalomért Alapítvány, Budapest.
- Becker, G. (1975): *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. University of Chicago Press, Chicago.
- Bendle, F. M. (2002): *The crisis of 'identity' in high modernity*. The British Journal of Sociology 1. 1–17.
- Benson, B. – Nelson, A. (2006): *Interprofessionelle Kooperation zwischen sozialer Arbeit und Polizei*. Edirion Sozietek, Zürich.
- Berényi I. (1983): *A településkörnyezet társadalomföldrajzi vizsgálata*. Földrajzi Értesítő 1. 37–47.
- Berényi I. (2001): *Adalékok a városi élettér szociálgeográfiai felfogásához*. Földrajzi Értesítő 1-4. 143–159.
- Berényi I. (2003): *A funkcionális tér szociálgeográfiai elemzése*. Földrajzi Tanulmányok 23. MTA FKI, Budapest.
- Beresford, P. – Branfield, F. – Maslem, B. – Sartori, A. – Jenny, M. (2007): *Partnership working. Service users and social workers learning together*. In: Lymbery, M. – Postle, K. (eds.): *Social work: A companion to learning*. Sage, London. 219–234.
- Berg, L. van den et al. (1982): *Urban Europe. Study of Growth and Decline*. Pergamon, New York.
- Berry, B. (1976): *Urbanization and Counterurbanization*. Sage, Beverly Hills.
- Blaskó Zs. – Róbert P. (2007): *Graduates in the Labour Market: Does Socioeconomic Background Have an Impact? The Case of Hungary*. Czech Sociological Review 6. 1149–1173
- Blaskó Zs. (2008): *Származási hatások a munkaerőpiacon? A társadalmi egyenlőtlenségek iskolarendszeren kívüli átörökítéséről*. PhD értekezés. Corvinus Egyetem, Budapest.
- Blau, P. M. – Duncan, O. D. (1967): *The American Occupational Structure*. John Wiley & Sons Inc., New York.
- Blau, P. M. (1976): *Parameters of Social Structure*. In: Blau, P.M. (ed.): *Approaches to the Study of Social Structure*. Open Books Publ. Ltd., London.

- Blessi, G. T. – Tremblay, G. T. – Sandri, M. – Pilati, T. (2000): *New trajectories in urban regeneration processes: Cultural capital as source of human and social capital accumulation evidence from the case of Tohuin Montreal*. *Cities* 5. 397–407.
- Bocz J. (1997): *Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.
- Boda István (2013): *Emberi erőforrás- és minőségmenedzsment*. <http://www.inf.unideb.hu/~bodai/menedzs/minosegmenedzsment.html> Letöltés ideje: 2014. október 6.
- Bódi F. – Bódi M. (2011): *Hol vannak a választók?* *Politikatudományi Szemle* 1. 51–74.
- Bonaiuto, M. et al. (2002): *Local identity processes and environmental attitudes in land use changes: The case of natural protected areas*. *Journal of Economic Psychology* 23. 631–651.
- Borgatti, S. P. – Everett, M. G. – Freeman, L. C. (2002): *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*. Harvard, MA: Analytic Technologies. <http://www.analytictech.com>.
- Borgatti, S. P. – Foster, P. C. (2003): *The Network Paradigm in Organizational Research: A Review and Typology*. *Journal of Management* 6. 991–1013.
- Borgatti, S. P. – Lopez-Kidwell, V. (2011): *Network Theory*. In: Scott, J. – Carrington, P.J. (eds.): *The Sage Handbook of Social Network Analysis*. Sage Publications, London. 55–67.
- Bourdieu, P. (1993): *The Field of Cultural Production*. Blackwell Publishing Ltd., Cambridge.
- Bourdieu, P. (1997): *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Válogatott tanulmányok. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 156–177.
- Bourdieu, P. (1998): *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke*. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest. 155–176.
- Bóhm A. – Ferenczi Z. – Szakál Gy. (2000): *A Széchenyi István Főiskola hallgatóinak véleménye Győrről és önmagukról*. Győri Tanulmányok 5. Városi Levéltár, Győr.
- Bóhm A. – Táll É. (1992): *Pápa, a rezisztens város? Egy kisváros a nyolcvanas évek végén*. *Várostartadalmak*. MTA Politikatudományok Intézete, Budapest.
- Bóhm A. (1984): *Társadalomszerkezet, település, helyi társadalom*. *Társadalomkutatás* 2. 69–84.
- Bóhm A. (1985): *Társadalomszerkezet, település, helyi társadalom*. In: Bóhm A. (szerk.): *Helyi társadalom III*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.
- Bóhm A. (2002): *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés*. Agroiinform, Budapest.
- Bóhm A. (2002): *Lokális és regionális identitás*. *Comitatus* 12. 29–33.
- Brachinger T. (2008): *Helyi közösségek és helyi hatalom egy hazai középvárosban*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs.
- Braye, S. – Preston-Shoot, M. (1995): *Empowering Practice in Social Work and Practice*. Open University Press, Buckingham–Philadelphia.
- Budai I. – Kozma J. (2012): *A kompetencia-alapú képzés elé*. In: Budai I. – Nári M. (szerk.): *Együttműködés és felelősségvállalás tanulása a szociális és közösségi munkában*. Széchenyi István Egyetem, Győr. 115–158.

- Budai I. – Nárái M. (szerk.) (2012): *Együttműködés és felelősségvállalás tanulása: a szociális és közösségi munkában*. Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségügyi és Szociális Intézet, Győr.
- Budai I. – Puli E. (2014): *Az együttműködés – mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője 3. A kutatás eredményei a strukturált interjúk alapján* (kézirat).
- Budai I. (2001): Szükségletektől a koncepcióig. In: Somorjai I. (szerk.): *Amíg a tervekből valóság lesz... Interprofesszionális együttműködés és szociális munka*. Széchenyi István Főiskola-Kávészőlő Kiadó, Győr–Budapest. 29–46.
- Budai I. (2009): *Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka*. Esély 5. 83–114.
- Budai I. (2010): *20 év után – önkritikusan... avagy mit tesz a szociálismunkás-képzés a szakmai identitás alakításában*. Esély 4. 51–82.
- Budai I. (2011a): Szakmaközi együttműködés a közösségi munkában. In: Budai I. – Nárái M. (szerk.): *Közösségi munka – Társadalmi bevonás – integráció*. Szöveggyűjtemény. Széchenyi István Egyetem, Győr. 55–72.
- Budai I. (2011b): Terepgyakorlatok a szakmai identitás alakításában. In: Budai I. (szerk.): *Terepgyakorlatok könyve*. Egyesített Egészségügyi és Szociális Intézmény, Győr. 27–38.
- Budai I. (2013): *Az együttműködés – mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője 1. Elméleti alapvetés* (kézirat).
- Budai, I. (2014): *Az együttműködés – mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője 5. A kutatás eredményei a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapján* (kézirat).
- Bugovics Z. (2007): *Társadalom, identitás és területfejlesztés*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Bukodi E. – Altorjai Sz. – Tallér A. (2005): *A társadalmi rétegződés aspektusai*. Társadalomstatisztikai Füzetek 45. KSH Népszámlálási Kutatóintézet, Budapest.
- Bukodi E. – Róbert P. (2011): Education and Labour Market Entry in Transition: The Case of Hungary. In: Kogan, I. - Nolke, C. - Gebel, M. (eds.): *Making The Transitions. Education and Labour Market Entry in Central and Eastern Europe*. Stanford University Press, Stanford.
- Bukodi E. – Záhonyi M. (2004): *A társadalom rétegződése*. Népszámlálás 25. KSH, Budapest.
- Bukodi, E. – Goldthorpe, J. H. (2010): *Market versus Meritocracy: Hungary as a Critical Case*. European Sociological Review 26. 655–674.
- Burt, R. (1992): *Structural holes: The Social Structure of Competition*. Harvard University Press, Cambridge.
- Carver, C. S. – Scheier, M. F. (2002): Szükségletek és motívumok. In: Carver, C. S. – Scheier, M. F. (szerk.): *Személyiségpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 101–127.
- Castells, M. (1997): *The Power of Identity*. Blackwell, Oxford.
- Castells, M. (2000): *Materials for an exploratory theory of the network society*. British Journal of Sociology 1. 5–24.
- Castells, M. (2007): *Az információ kora*. Gondolat-Infónia, Budapest.
- Castiglione, D. et al. (eds.) (2008): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford.
- Chekki, D. A. (1979): *Participatory Democracy in Action: International Profiles of Community Development*. Vikas Publishing, Bombay.
- Child, J. – Faulkner, D. (1998): *Strategies of Co-operation*. Oxford University Press, Oxford.

- Clark, A. (2007): *Understanding Community: A review of networks, ties and contacts*. ESRC National Centre of Research Methods NCRM Working Paper Series. 9/07. University of Leeds. <http://www.socialsciences.manchester.ac.uk/medialibrary/morgancentre/research/wps/7-2007-05-rlm-clark.pdf> Letöltés ideje: 2014. augusztus 19.
- Coleman, J. S. (1990): *Foundations of Social Theory*. Harvard University Press, Cambridge, London.
- Coleman, J. S. (1996): Társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.) *A gazdasági élet szociológiája*. BKE Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék, Budapest. 99–129.
- Cremer, C. De – Vugt, M. Van (1999): *Social identification effects in social dilemmas: A transformation of motives*. *European Journal of Social Psychology* 29. 871–893.
- Currid, E. (2007): *The Warhol Economy: How Fashion, Art and Music Drive New York City*. Princeton University Press, Princeton.
- Czike K. – Bartal A. M. (2004): *Nonprofit szervezetek és önkéntesek – új szervezeti típusok és az önkéntes tevékenységet végzők motivációi*. Zárótanulmány. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.
- Czike Klára (2006): Önkéntesség és társadalmi integráció. In: Czike K., Kuti É. (szerk.): *Önkéntesség, jótékonyosság, társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, Budapest. 21–72.
- Csabai M. – Molnár P. (1999): *Egészség, betegség, gyógyítás*. Springer, Budapest. 14–34.
- Csanádi G. – Csizmady A. (2002): *Szuburbanizáció és társadalom*. *Tér és Társadalom* 3. 27–55.
- Csapó T. (2004): *A hazai városok belső szerkezetének átalakulása, különös tekintettel a munkahelyek és intézmények térbeli elhelyezkedésére*. II. Magyar Földrajzi Konferencia Kiadványa. SZTE, Szeged.
- Csepeli Gy. (1987): *Csoporttudat – Nemzettudat*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Csepeli Gy. (2006): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csepeli Gy. et al. (2004): Nemzeti identitás Magyarországon, az ezredfordulón. In: Kolosi T. – Tóth I. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. TÁRKI, Budapest. 471–483.
- Csepeli Gy. – Prazsák G. (2010): Kultúra, internet, autonómia. In: Antalóczy T. – Füstös L. – Hankiss E. (szerk.): *Mire jó a kultúra?* MTA PTI, Budapest. 120–152.
- Csepeli Gy. (2013): *A hatalom anatómiája*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Csizmadia Z. (2008): Kapcsolathálózatok és társadalmi „tőkék”. A társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. In: Némédi D. (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Napvilág Kiadó, Budapest. 265–321.
- Csizmadia Z. (2009): *Együttműködés és újítóképesség*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Csizmadia Z. – Grosz A. (2011): *Innováció és együttműködés. A kapcsolathálózatok innovációra gyakorolt hatása*. MTA RKK Pécs–Győr.
- Daruka M. (2002): Nonprofit szervezetek jellemzői és döntési mechanizmusa. In: Daubner K. – Horváth S. – Petró K. (szerk.): *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. Aula Kiadó, Budapest. 76–89.
- Daubner K. (2002): Kultúra és piac. In: Daubner K. – Horváth S. – Petró K. (szerk.): *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. Aula Kiadó, Budapest. 89–128.
- Davis, J. – Sims, D. (2003): Shared Values in Interprofessional Collaboration. In: Weinstein, J. – Whittington, C. – Leiba, T. (eds.): *Collaboration in Social Work Practice*. Jessica Kingsley Publishers, London–Philadelphia, 83–100.

- Deinema, M. N. (2008): Consumer preferences, cultural product types, and the export potential of cultural industries in small countries. Lessons from the Dutch publishing industry. In: *Proceedings of the European Urban Research Association conference: Learning cities in a knowledge-based society*, Milan.
- Delanty, G. (2003): *Community*. Routledge, London.
- Design for a set of European Community Health Indicators*. Final report by the. ECHI Project 2001. (kézirat).
- DETERMINE Konzorcium (2010): *A DETERMINE története. Az egészség-méltányosságot elősegítő kezdeményezések az Európai Unióban*. A DETERMINE Konzorcium zárójelentése.
- Diderichsen, F. – Evans, T. – Whitehead, M. (2001): The Social Basis of Disparities in Health. In: Evans, T. et al. (eds.): *Challenging Inequities in Health: from Ethics to Action*. Oxford University Press, New York.
- Dominelli, L. (1997): *Sociology for Social Work*. Macmillan Press Ltd., London.
- Éber M. Á. (2011): *Melyik kettő? Miért kettős? A magyar szociológia kettőstársadalom-elméleteinek hasznáról és káráról*. Szociológiai Szemle 3. 4–22.
- Egedy T. (1996): *A város és az ifjúság – Budapest, Győr, Szarvas a fiatalok szemével*. Tér és Társadalom 2-3. 43–54.
- Egészségfelmérés (ELEF) 2009. (2010) Statisztikai Tükör 4.(50) KSH, Budapest.
- Elekes A. (1999): *Pedagógia-egészségpedagógia*. Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézet, Budapest. 9–13.
- Enyedi Gy. (1984): *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. (2011): *A városnövekedés szakaszai – újragondolva*. Tér és Társadalom 1. 5–19.
- Erikson, R. – Goldthorpe, J. H. (1992): *The Constant Flux: a Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Clarendon Press, Oxford.
- Erős F. (1995.): Identitás és modernizáció. In: Kaptány Á. – Kapitány G. (szerk.): „*Jelbeszéd az életünk*”. *A szimbolizáció története és kutatásának módszerei*. Osiris-Századvég, Budapest. 423–431.
- Esping-Andersen, G. (1993): Post-industrial class Structures: An Analytical Framework. In.: Esping-Andersen, G. (ed.): *Changing Classes. Stratification and Mobility in Post-industrial Societies*. Sage, London.
- Esser, H. (2008): The two meanings of social capital. In: Castiglione, D. et al. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford Univeristy Press, Oxford. 22–49.
- Evans, G. (2004): The contribution of culture to regeneration in the UK: A review of the evidence. In: *Proceedings of third international conference on cultural policy research*, August 25–28, Montreal.
- Fábián Z. – Kolosi T. – Róbert P. (2000): Fogyasztás és életstílus. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2000*. TÁRKI, Budapest. 225–259.
- Farkas Z. (2004): *Az egyén, a környezet és a cselekvés*. Miskolci Egyetem, Miskolc.
- Farkas Zs. (2011): Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége. In: Budai I. – Nárai M. (szerk.): *Közösségi munka. Társadalmi bevonás, integráció*. Széchenyi István Egyetem, Győr. 133–152.
- Fehér K. (2014): *Egészségkultusz, életmód, rekreáció*. <http://www.drfeherkatalin.hu/upld/P.2.1>. Letöltés ideje: 2014. március. 30.

- Fekete K. – Makara P. – Monspart S. – Sallai A. (2004): *Fontos, nem fontos*. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest. 9–10.
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York.
- Floridi, L. (2009): *The Information Society and Its Philosophy*. The Information Society 3. 153–158.
- Fodor László (2007): *Fejezetek a motivációkutatásból*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fontana, A. – Frey, J. (2000): The Interviewing from Structured Questions to Negotiated Text. In: Denzin, N. K. – Lincoln, Y. S. (eds.): *Handbook of Qualitative Research*. 2nd ed., Thousand Oaks, London – Sage Publication Inc., New Delhi. 345–365.
- Forgács I. (2000): *Az egészség ára*. Magyar Tudomány 9. <http://epa.oszk.hu/00700/00775/00022/1113-1119.html> Letöltés ideje: 2014. március 29.
- Freeth, D. (2001): *Sustaining interprofessional collaboration*. Journal of Interprofessional Care, February, 37–46.
- Fukuyama, F. (1997): *Bizalom*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Fukuyama, F. (2000): *A nagy szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Fukuyama, F. (2005): *Államépítés*. Századvég, Budapest.
- Füredi I. (1999): *Öregek a mában*. Végeken 4. 12–19.
- Fürediné K. A. (2008): *A fogyasztók egészségügyi kockázat észlelése és kockázatredukciós magatartásának vizsgálata*. PhD dolgozat. Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola.
- Füzesi Zs. – Tistyán L. (2000): *Ki kit nevel, avagy az egészségnevelés dilemmái*. A Községi Egészségterv Hírlevél. Fact Alapítvány a Soros Alapítvány támogatásával. 2000. http://www.c3.hu/~kozse-giegeterv/pdf/hirlevel_8-9.pdf Letöltés ideje: 2014. március 23.
- Gábor K. (2002): *A Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Galasi P. (2004): Túlképzés, alulképzés és kereset. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004*. TÁRKI, Budapest.
- Ganzeboom, H. B. G. – Treiman, D. J. – Ultee, W. C. (1998): Összehasonlító intergenerációs rétegződésvizsgálat – három generáció és azon túl. In: Róbert P. (szerk.): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum, Budapest. 284–310.
- Gárdos É. (2011): *Társadalmi helyzetkép 2010*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/thk/thk10_egeszsseg.pdf Letöltés ideje: 2014. március. 30.
- Gazsó F. (1990): *A káderbürokrácia és az értelmiség*. Társadalmi Szemle 11. 3–12.
- Gergely A. (1974): *A települési közösség vizsgálatának elméleti keretei az amerikai szociológiában*. (kézirat). Közösségi Adattár 33.
- Gibson, C. – Kong, L. (2005): *Cultural economy: a critical review*. Progress in Human Geography 5. 541–561.
- Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, Stanford.
- Glatz F. (szerk.) (2003): *Egészségmegtartás, betegségmegelőzés*. Műhelytanulmányok. Magyarország az ezredfordulón. Magyar Tudományos Akadémia Stratégiai Kutatások, Budapest. 23–45.
- Godó N. (2002): A viselkedéscsoporthoz tartozás alapjai. In: Tóth J. (szerk.): *Általános társadalomföldrajz II*. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs.
- Goffman, E. (1981): *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat, Budapest. 192–211.

- Goldbard, A. (2006): *New creative community*. New Village Press, Oakland, CA.
- Governance for health in the 21st century: a study conducted for the WHO Regional Office for Europe*. (2012) EUR/RC61/Inf.Doc./6 Regional Office for Europe.
- Granovetter, M. (1988): *A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata*. Szociológiai Figyelő 3. 39–60.
- Granovetter, M. (2001): A gazdasági intézmények társadalmi megformálása: a beágyazottság problémája. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Aula Kiadó Kft., Budapest. 61–78.
- Granovetter, M. (2005): *The Impact of Social Structure on Economic Outcomes*. Journal of Economic Perspectives 1. 33–50.
- Grintz A. (2006): Az egészségfejlesztés kompetenciái a 21. században. In: Gritz A. – Sipos K. (szerk.): *Egészségfejlesztés szöveggyűjtemény*. Semmelweis Egyetem, Budapest. 1–15. <http://tf.hu/wp-content/uploads/2009/07/epsz07.pdf> Letöltés ideje: 2014. október 6.
- Guo, Wei-he – Tsui, Ming-sum (2010): A rezilienciától a rezisztenciáig. Az erősségeket a középpontba állító szemlélet rekonstrukciója a szociális munka gyakorlatában. In: Bányai E. (szerk.): *A globalizáció kihívásai: új irányzatok a szociális munkában és a szociális munka szupervíziójában*. ELTE TÁTK. http://tatk.elte.hu/dokumentumtar/doc_download/2324-banyai-emke-a-globalizacio-kihivasai Letöltés ideje: 2013. november 25.
- Hankiss E. (1983): *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Hardi T. – Lados M. – Tóth K. (szerk.): (2010) *Magyar-szlovák agglomeráció Pozsony környékén / Slovensko-mad'arská aglomerácia v okolí Bratislavy*. MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Győr–Somorja.
- Hardi T. – Tóth K. (szerk.) (2009): *Határaink mentén. A szlovák-magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Hegyesi G. – Talyigás K. (szerk.) (1994): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*. Szöveggyűjtemény. 1. Általános szociális munka. Semmelweis Kiadó, Budapest.
- Hess, M. (2004): *Spatial relationships? Towards a reconceptualisation of embeddedness*. Progress in Human Geography 2. 165–186.
- Héthy L. – Makó Cs. (1972): *Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet*. Szociológia Tanulmányok 13. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Héthy L. – Makó Cs. (1973): *A munkaerő-vándorlás és a gazdasági szervezet*. Társadalmi Szemle 28. 37–47.
- Hidy P. (2000): Kulturális intézmények látogatása, kultúrafogyasztás. József Attila Alapítvány. In: Vitányi I. (szerk.) (2006): *A magyar kultúra esélyei*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Honvári J. (2014): Bevezető. In: Honvári J. (szerk.): *Győr fejlődésének mozgatórugói*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr. 7–19.
- Hopkins, T. (2001): Interprofesszionális – rövid történet és áttekintés. In: Somorjai I. (szerk.): *Amivel még nem számolunk... Interprofesszionális együttműködés és szociális munka* Széchenyi István Főiskola-Kávé Kiadó, Győr–Budapest. 9–15.
- Horváth S. (2002): Sztárok a tömegkultúrában. In: Daubner K. – Horváth, S. – Petró, K. (szerk.): *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. Aula Kiadó, Budapest. 143–153.
- Horx, M. (2000): *Konsument 2010*, Zukunftsinstitut, Bonn.

- Hradil, S. (1995): Régi fogalmak és új struktúrák. Milió-, szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-as években. In: Andorka R. – Hradil, S. – Peschar, J. L. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula, Budapest.
- Hudson, B. (2002): *Interprofessionality in health and social care: The Achilles' heel of partnership*. Journal of Interprofessional Care 1. 7–17.
- Hughes, M. – Peterson, R. A. (1983): *Isolating Cultural Choice Patterns in the U.S. Population*. American Behavioral Scientist 26. 459–478.
- Hume, S. (1999): The organisation of interprofessional courses and projects. In: *TEMPUS FECCC project programme for teachers' mobility*, 16 October 1999, Jászberény, 27 October 1999, Bournemouth University, IHCS, unpublished.
- Hunyadi Zs. (2005): A kulturális fogyasztás és szabadidő eltöltésének néhány jellemzője. In: Enyedi Gy. – Keresztély K.: *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 91–110.
- Huszár Á. (2012): *Osztályegyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek ábrázolása Magyarországon*. Szociológiai Szemle 2. 4–26.
- Huszár Á. (2013): *Foglalkozási osztályszerkezet (III.) – Egy normatív-funkcionalista osztálymodell vázlata*. Statisztikai Szemle 7. 718–744.
- Idler, E. – Benyamini, Y. (1997): *Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies*. Journal of Health and Social Behaviour 38. 21–37.
- Irvine, R. – Kerridge, I. – McPhee, J. – Freeman, S. (2002): *Interprofessionalism and ethics: consensus or clash of cultures?* Journal of Interprofessional Care 3. 199–210.
- Jankó F. (2005): *A települések belső szerkezetének vizsgálata: a „Mendöl-módszertől” a szociálgeográfiáig*. Földrajzi Közlemények 1-2. 15–30.
- Jinil, Yoo (2014): *A civil kérdések esélyei és kihívásai az okos (digitálisan behálózott) városokban a dél-koreai New Songdo city példáján keresztül*. Civil Szemle 2. 27–49.
- Johnsson, E. – Svensson, K. (2005): *A szociális munka elmélete – gondolatok az intervenció felfogásáról és magyarázatáról*. European Journal of Social Work 4. 419–434.
- Jones, S. – Joss, R. (1995): *Learning and Teaching in Social Work*. Jessica Kingsley.
- Juhász Á. (2002): *Munkahelyi stressz, munkahelyi egészségfejlesztés*. Oktatási segédanyag, Budapest.
- Kákai L. (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. IDRResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécs.
- Kapitány Á. – Kapitány G. (2009): A kultúra változása – Változások kultúrája. In: Antalóczy T. – Füstös L. – Hankiss E. (szerk.): *(Vész)jelzések a kultúráról*. MTA PTI 17–87.
- Keller T. (2013): *ÉRTÉKEK 2013. Bizalom, normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon. „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” c. kutatás 2013. évi hullámának elemzése*. TÁRKI, Budapest.
- Kenrick, D. T. – Giskevicius, V. N. – Steven, L. – Schaller, M. (2010): *Renovating the Pyramid of Needs: Contemporary Extensions Built Upon Ancient Foundations*. Perspectives on Psychological Science 3. 292–314.
- Kisfalusi D. (2013): *Kapcsolati és hálózati tőke. Vázlat a társadalmi tőke kettős természetéről*. Szociológiai Szemle 3. 84–101.
- Cluegel, J. R. – Smith, E. R. (1986): *Beliefs About Inequality: Americans' Views of What Is and What Ought to Be*. Transaction Publishers.

- Kóbor K. (2012a): *Modellalkotási kísérlet: a civil/nonprofit szervezetektől a regionalizmusig.* Tér és Társadalom 4. 37–53.
- Kóbor K. (2012b): *Kapcsolatok jellemzői – jellemző kapcsolatok két régió szociális és gyermekvédelmi célú civil/nonprofit szervezetei között.* Esély 6. 80–102.
- Kolosi T. – Keller T. (2010): Kikristályosodó társadalm szerkezet. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2010.* 115–135.
- Kolosi T. – Keller T. (2012): Megéri tanulni...? Származás, iskola, foglalkozás, kereset – utak és elágazások a rendszerváltást követően. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2012.* TÁRKI, Budapest.
- Kolosi T. – Róbert P. (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2004.* TÁRKI, Budapest. 48–74.
- Kolosi T. (1980): *Új tendenciák a társadalmi szerkezet fejlődésében.* Valóság 3. 38–50.
- Kolosi T. (1987): *Tagolt társadalom.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Korazim-Körösy, Y. – Mizrahi, T. – Katz, Ch. – Karmon, A. – Garcia, M. L. – Smith, M. B. (2007): *Interdiszciplináris közösségfejlesztés és együttműködés izraeli és amerikai tapasztalatok alapján.* Esély 6. 61–86.
- Kovács J. (1992): *Az egyéni és társadalmi egészség fogalmáról.* I–II. *Lege Artis Medicinae* 2(1). 80–85., 2(3). 286–289.
- Kovács J. (2001): Bioetika, orvosi etika. In: Buda B. – Kopp M. (szerk.): *Magatartástudományok.* Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest. 293–311.
- Kozma J. (2007): *A szociális munka professzionalizációja a jóléti államokban I.* Kapocs 29. 2–19.
- Kozma J. (2011): *A tényalapú (evidence-based) tanulás környezetének kialakítása a szociális képzésben* (TÁMOP 5.4.4.-09/2-C-2009-0008 “Reflektív szociális képzési rendszer a 21. században” című projekt kézirat).
- König, R. (1968): *The Community.* Routledge & Kegan Paul, London.
- Közösségfejlesztők Egyesülete (2014): *Közbizalom 2013. Közösségfejlesztők Egyesülete,* Budapest. <http://reszvetelhete.hu> Letöltés ideje: 2014. április 24.
- Krémer B. (2013): *Idős? Gondozás? Miről beszélünk?* Esély 3. 66–112.
- Kulesár K. (1997): Politikai rendszer és politikai kultúra. In: Glatz F. (szerk.): *A demokrácia intézményrendszere Magyarországon.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 11–31.
- Kuti É. (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Kuus, M. (2004.): *Europe's Eastern expansion and the reinscription of otherness.* *Progress in Human Geography* 4. 472–489.
- Ladányi J. – Szelényi I. (1997): *Szuburbanizáció és gettósodás – Szociális, etnikai és térszerkezeti változások az ezredforduló Magyarországon és Budapestjén.* *Kritika* 6. 4–12.
- Lazarsfeld, P. F. – Merton, R. K. (1954): *Friendship as a Social Process: A Substantive and Methodological Analysis.* In: Berger, M. – Abel, T. – Page, C. H. (eds.): *Freedom and Control in Modern Society.* Van Nostrand, New York. 18–66.
- Lee, C. – David, M. H. (1993): *Constructing a Sense of Home: Place Affiliation and Migration across the Life Cycle.* *Sociological Forum* 4. 547–572.
- Leiba, T. – Weinstein, J. (2003): Who are the Participants in the Collaborative Process and What Makes Collaboration Succeed or Fail? In: Weinstein, J. – Whittington, C. – Leiba, T. (2003): *Collaboration in Social Work Practice.* Jessica Kingsley Publishers, London–Philadelphia. 63–82.

- Lin, N. (2001): *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lin, N. (2008): A network theory of social capital. In: Castiglione, D. et al. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford. 50–69.
- Lorenz, W. (2001): Social Work in Europe – portrait of a diverse professional group. In: Hesse, S. (ed.): *International Standards Setting of Higher Social Work Education*. Stockholm University, Stockholm Studies of Social Work.
- Lorenz, W. (2003): *Szociális munka Európában*. Esély 3. 3–17.
- Lukovich, T. (2005): A kulturális gazdaság és Budapest – úton egy lehetséges jövőképhez. In: Enyedi Gy. – Keresztély K. (szerk.): *A magyar városok kulturális gazdasága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. 55–75.
- Magyarországi Szociális Szakembereket Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete (2006): *A szociálismunkás-képzés globális alapelvei – Global Standards for Social Work Education (2006): Magyarországi Szociális Szakembereket Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete (Iskolaszövetség)*, Budapest.
- Manchin R. – Regös R. (1998): *Szabadidő- és életstílus-vizsgálat*. Magyar Gallup Intézet, Budapest.
- Marks, M. A. – Sabella, M. J. – Burke, C. S. – Zaccaro, S. J. (2002): *The impact of cross-training on team effectiveness*. Journal of Applied Psychology 87. 3–13.
- Maslow, Abraham H. (1987[1954]): *Motivation and Personality*. Harper and Row, New York.
- Meleg Cs. (2002): *Iskolai egészségnevelés: a feladat újrafogalmazása*. Magyar Pedagógia 1. 11–28.
- Menéndez-Alarcón, A. V. (2004): *The cultural realm of European integration: Social representations in France, Spain and the United Kingdom*. Praeger, Westport. 122–169.
- Mérei F. (2006): *A közösségek rejtett hálózata*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mészáros R. (2013): *A társadalomföldrajz jövőjének megközelítései*. Magyar Tudomány 7. 866–873.
- Miller, C. M. L. – Freeman, M. – Ross, N. (2000): *Interprofessional Practice in Health and Social Care: Challenging the Shared Learning Agenda*. Hodder Education.
- Nagny Varga I. (2011): *Közösségi munka a családsegítésben*. SzocióTéka, Debrecen.
- Naido, J. – Wills, J. (1999): *Egészségmegőrzés*. Medicina Rt., Budapest. 25–56.
- Nárai M. – Reisinger A. (2012): *A civil/nonprofit szervezetek működési keretei*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr.
- Nárai M. – Reisinger A. (2014): *Társadalmi felelősségvállalás – társadalmi részvétel. Fókuszban az állampolgárok és a civil/nonprofit szervezetek (kézirat)*. Győr.
- Nárai M. (2004): *A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára*. Educatio 4. 616–634.
- Nárai M. (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása*. Doktori disszertáció, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, Győr–Budapest.
- Negus, K. (2002): *The Work of Cultural Intermediaries and the Enduring Distance between Production and Consumption*. Cultural Studies 4. 501–515.
- Németh L. (2004): „Mit vár a társadalom a szociális szolgáltatóktól a XXI. században?” Az előadás elhangzott a Szociális Munka Napján, Zalaegerszegen, 2004. november 4-én.

- Nizák P. – Péterfi F. (2005): A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. In: Márkus E. (szerk.): *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess*. EMLA, Budapest.
- OEI (2010) *Az egészségi egyenlőtlenségek csökkentése*. Egészségfejlesztési módszertani füzetek. Országos Egészségfejlesztési Intézet, Budapest.
- Origo.hu 2014. *Nem találják a középosztályt a magyar társadalom új térképén*. <http://www.origo.hu/itthon/20140612-magyar-tarsadalom-felmeres-osztalyletszam-2014.html> (Letöltés ideje: 2014. szeptember 2.)
- Padgett, D. K. (1998): *Qualitative Methods in Social Work Research, Challenges and Rewards*. Thousand Oaks. Sage Publications, London–New Delhi.
- Pál K. – Császár J. – Huszár A. – Bognár J. (2005): *A testnevelés szerepe az egészségtudatos magatartás kialakításában*. Új Pedagógiai Szemle 6. 25–32.
- Pál L. (1984): Kísérlet a helyi társadalom „dimenzióinak” a megragadására. In: Böhm A. – Pál L. (szerk.): *Helyi társadalom II. Régiók, kistájak*. MSZMP KB. Társadalomtudományi Intézete, Budapest. 7–23.
- Paller J. (2010): *Nyugat-Dunántúli regionális népegészségügyi jelentés 2010*. ÁNTSZ Nyugat-dunántúli Regionális Intézete, Győr.
- Pálné Kovács, I. (1988): *Min dolgozik a helyi társadalom csoport? Tér és Társadalom* 1. 79–83.
- Pálné Kovács, I. (1990): *Helyi politika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Park, R. E. – Burgess, E. W. – McKenzie, R. (1925): *The City*. University of Chicago Press, Chicago.
- Páthy Á. (2014): *A társadalmi szerkezet belső területi sajátosságai. A győri városrészek és lakóövezetek társadalmi tagozódása* (kézirat).
- Peetersoo, J. (2001): *European and Chinese territoriality and territorial identity: temporal and spatial comparison of the post-war situation in Europe*. 41st Congress of the European Regional Science Association, Zagreb, 29th August – 1st September 2001.
- Pencak, M. (1991): *Workplace health promotion programs*. Anoverview 1. 233–240.
- Petró K. (2002): A kulturális javak gazdasági jellemzői. In: Daubner K. – Horváth S. – Petró K. (szerk.): *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. Aula Kiadó, Budapest. 16–33.
- Petró K. (2002): A kulturális javak kereslete. In: Daubner K. – Horváth S. – Petró K. (szerk.): *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. Aula Kiadó, Budapest. 33–52.
- Pikó B. (2010): *Orvosi szociológia*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 5–34.
- Ploštajner, Z. – Mendeš, I. (2005): *Citizens Participation*. In: *How to Improve Development on Local Level?* Fridrich Ebert Stiftung, Zagreb Office, Zagreb. 97–113.
- Pollard, K. C. – Thomas, J. – Miers, M. (eds.) (2010): *Understanding Interprofessional Working in Health and Social Care*. Macmillan, Palgrave.
- Portes, A. (1998): *Social Capital: Its Origins and Applications*. Modern Sociology. Annual Review of Sociology 1. 1–24.
- Puli E. (2013): *Az együttműködés – mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője 2. A kutatás eredményei a kérdőíves felmérés alapján* (kézirat).
- Puli E. (2014): *Az együttműködés – mint a szociális szolgáltatások minőségi jellemzője 4. A kutatás eredményei a mélyinterjúk alapján* (kézirat).
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster, New York.

- Quinney, A. (2006): *Collaborative Social Work Practice*. Learning Matters Limited, Exeter.
- Quinney, A. – Letchfield, T. H. (2012): *Interprofessional Social Work: Effective collaborative approaches*. Sage, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington DC.
- Redfield, R. (1947): *The Folk Society*. American Journal of Sociology 4. 293–308.
- Reisinger A. (2009): *Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések*. Civil Szemle 4. 5–23.
- Reisinger A. (2010): *Civil szervezetek és a civil elit szerepe a társadalmi folyamatokban*. Tér és Társadalom 2. 107–119.
- Reisinger A. (2011): A társadalmi részvétel és annak technikái. In: Budai I. – Nárái M. (szerk.): *Közösségi munka – társadalmi bevonás – integráció*. Szöveggyűjtemény. Széchenyi István Egyetem, Győr. 171–185.
- Reisinger A. (2012): *A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil/nonprofit szervezetek*. Civil Szemle 1. 23–44.
- Reisinger A. (2013): *Social responsibility: the case of citizens and civil/nonprofit organisations*. Tér Gazdaság Ember 3. 75–87.
- Répácz R. (2010): *Versenyelőnyhöz juttat az egészségtudatosság*. www.hrportal.hu/index/index.phtml?page=article&id=81743 Letöltés ideje: 2014. április 23.
- Róbert P. (1986): *Származás és mobilitás*. (Rétegződés-modell vizsgálat VII.) Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Róbert P. (1997): *Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák*. Szociológiai Szemle 2. 5–48.
- Róbert P. (2000a): *Az életstílus meghatározottságának változása, 1982–1998*. Szociológiai Szemle 2. 17–37.
- Róbert P. (2000b): *Bővülő felsőoktatás – ki jut be?* Educatio 1. 79–94.
- Robertson, A. et al. (2004): *Food and health in Europe: a new basis for action*. WHO Regional Publications European Series, No. 96 <http://www.euro.who.int/document/E82161.pdf> Letöltés ideje: 2014. március 25.
- Rojzman, Ch. (2009): *Együttélés és társadalmi terápia. Birjuk ki egymást!* Larousse – Saxum.
- Rókusfalvy P. – Kovács Z. (1992): *Egészségre nevelés* (kézirat). Tanárképző főiskolák, Eger.
- Róna P. – Rácz J. – Rózsa A. – Szepesi A. – Törőcsik M. – Kató G. – Repa I. (2010): *A paradigmaváltás alapjai*. Egészségügyi Gazdasági Szemle 1. 45–48.
- Sanders, D. – Crowe, S. (1996): Overview of health promotion in the workplace. In: Scriven, A. – Orme, J. (eds.): *Health Promotion. Professional Perspectives*. Palgrave Macmillan Press Ltd., 199–211.
- Sartori, G. (1999): *Demokrácia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Savage, M. et al. (2013): *A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment*. Sociology 47. 219–220.
- Scitovsky T. (1990): *Az örömtelen gazdaság. Gazdaságlélektani alapvetések*. KJK, Budapest.
- Scott, J. – Carrington, P. J. (eds.) (2011): *The Sage Handbook of Social Network Analysis*. Sage Publications, London.
- Sik E. (2006): *Tőke-e a kapcsolatai tőke, s ha igen, mennyiben nem?* Szociológiai Szemle 2. 72–95.
- Sik E. – Giczi J. (2009): Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés. In: Tóth I. Gy. (szerk.): *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009: Gazdasági attitűdök*. TÁRKI, Budapest. 65–84.

- Skidmore, P. – Bound, K. – Lownsborough, H. (2006): *Community participation. Who benefits?* Joseph Rowntree Foundation. www.jrf.org.uk Letöltés ideje: 2013. február 20.
- Soós Zs. (2005): *A szociális munka alapjai*. Pécs: Comenius Bt.
- Stiglitz, J. E. (1998): *Towards a New Paradigm for Development: Strategies, Policies, and Processes. Prebisch Lecture*, October 19. Genova. www.worldbank.org Letöltés ideje: 2008. április 10.
- Szabó D. R. (2014): Policentrikus Magyarország: Problémák és lehetséges stratégiák. In: Karlovitz T. (szerk.): *Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben*. International Research Institute, Komárno. 18–25.
- Szabó L. (2013): *Idősellátás kérdőjelekkel*. Esély 4. 87–97.
- Szabó S. (1985): Győr-Újváros településszociológiai vizsgálata. In: Nagyszokolyai I. – Gajári, J. – Sziráki L. (szerk.): *KTMF Tudományos Közlemények*. Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, Győr. 115–120.
- Szakál Gy. (2002): *Vállalkozó győri polgárok 1870–1940*. L'Harmattan, Budapest
- Szakál Gy. (szerk.) (2003): *Karrierék és életstratégiák a Nyugat-Magyarországi régióban*. Könyvpont Nyomda Kft., Budapest.
- Szántó Zs. – Susánszky É. (2000): *Lakossági öngyógyítási stratégiák*. *Lege Artis Medicinae* 1. 74–81.
- Székely L. (szerk.) (2012): *Magyar ifjúság 2012 kutatás első eredményei. 10 kérdés az ifjúságról*. Kutatópont Kft., Budapest.
- Szelényi I. (szerk.) (1971): *A szocialista városok és a szociológia*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szelényi I. (szerk.) (1973): *Városszociológia*. KJK, Budapest.
- Szigeti C. – Borzán A. (2010): *Ökológiai lábnyom mutató számítása*. *Gazdasági Élet és Társadalom* 1-2. 272–279.
- Tardos R. (2008): *Foglalkozás, miliő, kapcsolathálózatok: külön világok? Egy tipológiai kísérlet körvonalai*. Századvég 4. 5–50.
- Tay, L. – Diener, E. (2011): *Needs and Subjective Well-Being Around the World*. *Journal of Personality and Social Psychology* 2. 354–365.
- Throsby, D. (2001): *Economics and Culture*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tóth, I. Gy. (2000): Előrejutás a társadalmi ranglétrán. In: Spéder, Zs. – Tóth, P. P. (szerk.): *Emberi viszonyok*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó. 223–243.
- Tóth, P. (szerk.) (2009): *Nyugat-dunántúli regionális ifjúsági helyzetelemzés*. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, Budapest.
- Tönnies, F. (2004): *Közösség és társadalom*. Fok-Ta Bt., Budapest.
- Törőcsik, M. (2004): *Wellness*. <http://www.dr-torocsik.hu/tanulmanyok/wellness.pdf> Letöltés ideje: 2010. június 17.
- Treiman, D. J. (1970): Industrialization and social stratification. In: Laumann, E. O. (eds.): *Social Stratification: Research and Theory for the 1970s*. Bobbs-Merrill, Indianapolis.
- Ugrin E. – Varga Cs. (2007): *Új állam- és demokrácielmélet*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Utasi Á. (1990): Baráti kapcsolatok. In: Andorka R. – Kolosi, T. – Vukovich, Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1990*. Társadalomkutatási Informatikai Egyesület, Budapest. 475–487.
- Utasi Á. (2002): *A bizalom hálója. Mikrotársadalmi kapcsolatok, szolidaritás*. Új Mandátum, Budapest.

- Utasi Á. (2008): *Éltető kapcsolatok: A kapcsolatok hatása a szubjektív életminőségre*. Új Mandátum, Budapest.
- Uzzoli, A. (2012): Impact of economic crisis on life span and its spatial inequalities in Hungary. In: Lux G. (ed.): *Discussion Papers 87. Institute of Regional Studies*, Research Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs.
- Varga B. (2009): *Az 1945–1956 közötti győri politikai és közigazgatási vezetőréteg társadalmi összetétele és életútjai*. PhD dolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola - Szociológia Doktori Program.
- Varga G. (2009): *Egészségfejlesztési Projekt Menedzsment*, Fönix Otthon Kft, Győr.
- Varga-H. K. – Karner C. (2008): *A lakosság egészségi állapotát befolyásoló tényezők*. Egészségügyi Gazdasági Szemle 2. 25–33.
- Vársányi E. (2006): *Szociális munka és kultúra*. Beszélő 7. 43–51.
- Vergeer, F. – Leeuwe, J. (2002): *A „jól-lét” fogalma az egészségnevelésben*. Egészségnevelés 43. 63–5.
- Vicsek, L. (2006): *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Viitanen, J. – Kingston, R. (2013): Future city strategies and green growth – outsourcing democratic and environmental resilience to the global technology sector. *Environment and Planning*. Advance online publication. <https://www.escholar.manchester.ac.uk/api/datastream?publicationPid=uk-ac-man-scw:201092&datastreamId=POST-PEER-REVIEW-NON-PUBLISHERS.DOCX> Letöltés ideje: 2014. június 16.
- Vitányi I. (2006): *A magyar kultúra esélyei*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Vitrai J. – Vokó Z. (2002): *Egy korszerű szemléleten alapuló egészségmodell*. Családorvosi Fórum 10.
- Vitrai J. – Vokó Z. (2004): *Népegészségügyi Jelentés 2004*. Szakértői változat. Egészségmodell. http://www.oszmk.hu/dokumentum/NEJ/nej2004_egeszsegmodell.pdf Letöltés ideje: 2014. március 21.
- Vitrai J. (2011): *Az egészség és egészség-egyenlőtlenség egyéni és közösségi szintű befolyásoló tényezői*. PhD dolgozat. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Egészségtudományi Doktori Iskola. http://doktoriiskola.etk.pte.hu/dok/doktoriiskola/ertekezesek/Ertekezes_VitraiJozsef.pdf, Letöltés ideje: 2014.március 29.
- Warren, M. E. (2008): The nature and logic of bad social capital. In: Castiglione, D. et al. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford Univeristy Press, Oxford. 122–150.
- Weber, M (1967): *Gazdaság és társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Wessely A. (2003): A kultúra szociológiai tanulmányozása. In: Wessely A. (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris-Láthatatlan Kollégium, Budapest. 7–27.
- Whittington, C. (2003a): Collaboration and Partnership in Context. In: Weinstein, J. – Whittington, C. – Leiba, T. (eds.): *Collaboration in Social Work Practice*. Jessica Kingsley Publishers, London–Philadelphia, 13–38.
- Whittington, C. (2003b): Model of Collaboration. In: Weinstein, J. – Whittington, C. – Leiba, T. (2003) (eds.): *Collaboration in Social Work Practice*. Jessica Kingsley Publishers, London–Philadelphia, 39–62.
- WHO (1985): *Health Promotion: a WHO discussion document on the Conteps and Principles*. Újranyomva: *Journal of the Institute of Health Education 1985*.

- WHO (1998): *Health 21 – health for all in the 21st century. European Health for All Series No. 5 World Health Organization Regional Office for Europe, Copenhagen.*
- WHO (2011): *The new European policy for health – Health 2020: Vision, values, main directions and approaches. EUR/RC61/9 WHO Regional Office for Europe.*
- WHO (2012): *Addressing the social determinants of health: the urban dimension and the role of local government.* WHO.
- Williams, T. (2005): *Cooperation by design: structure and cooperation in interorganizational networks.* Journal of Business Research 58. 223–231.
- Wilson, Kate et al. (2008): *Socialwork: an introduction to contemporary practice.* Pearson Longman.
- Wirth, L. (1973): Az urbanizmus mint életmód. In: Szelényi I. (szerk.) *Városshociológia.* KJK, Budapest. 41–63.
- Zukin, S. (1995): *The Cultures of Cities.* Blackwell Publishers, New York.

Egyéb források:

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
- A Szociális Munka Etikai Kódexe (2005): *Szociális Szakmai Szövetség Etikai Kollégiuma és Etikai Kódex Munkacsoportja*

A kötet szerzői

- Budai István PhD főiskolai tanár,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzési Intézet, Szociális Tanulmányok Tanszék; budai@sze.hu
- Bugovics Zoltán PhD egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Közpolitikai és Regionális-tudományi tanszék; bugzol@sze.hu
- Csizmadia Zoltán PhD, egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzési Intézet, Szociális Tanulmányok Tanszék; csizmadia@sze.hu
- Ditrói Zoltán PhD hallgató,
Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori
Iskola; ditroi.zoltan@radio.hu
- Gombos Szandra egyetemi tanársegéd,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Marketing és Menedzsment Tanszék; gombossz@sze.hu
- Kovácsné Tóth Ágnes PhD egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzési Intézet, Egészségtudományi Tanszék; tagnes@sze.hu
- Nárai Márta PhD, egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzési Intézet, Szociális Tanulmányok Tanszék; naraim@sze.hu
- Páthy Ádám egyetemi tanársegéd,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Regionális Tudományi és Közpolitikai Tanszék; pathya@sze.hu
- Puli Edit PhD egyetemi adjunktus,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzési Intézet, Szociális Tanulmányok Tanszék; pedit@sze.hu
- Reisinger Adrienn PhD egyetemi adjunktus,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Gazdasági Elemzések Tanszék; radrienn@sze.hu
- Róbert Péter CSc egyetemi tanár,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Közpolitikai és Regionális-tudományi Tanszék; probert@sze.hu
- Tóth Péter PhD egyetemi adjunktus,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Regionális-tudományi és Közpolitikai Tanszék; ptoth@sze.hu

Altémához bedolgozó, a tanulmányokhoz hozzájáruló hallgatók és munkatársak

- Berkes Judit PhD-hallgató,
Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi
Doktori Iskola
- Berki Tamás, építőmérnök szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Műszaki Tudományi Kar
- Horváth Fruzsina nemzetközi tanulmányok szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
- Horváth Regina, gazdálkodási és menedzsment szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
- Jankó Orsolya, marketing mester szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
- Kern Alexa szociális munka szakos hallgató Széchenyi István Egyetem Petz
Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézet, Szociális Tanul-
mányok Tanszék
- Lelkes Gábor PhD
- Szabó Adél Beatrix szociális munka szakos hallgató Széchenyi István Egye-
tem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézet, Szociális
Tanulmányok Tanszék
- Szombat Viktória egészségügyi szervező szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzések Intézet, Egészségtudományi Tanszék
- Teshner Dóra egészségügyi szervező szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális
Képzések Intézet Egészségtudományi Tanszék
- Zágonyi Szandra, gazdálkodási és menedzsment szakos hallgató,
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar
- Horváth Orsolya szociális munka szakos hallgató Széchenyi István Egyetem
Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézet, Szociális
Tanulmányok Tanszék
- Pál Alexandra szociális munka szakos hallgató Széchenyi István Egyetem
Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézet, Szociális
Tanulmányok Tanszék

A kötet Győr és vonzáskörzete mint térségi nagycentrum és egyfajta integrálódó járműipari körzet átfogó, nagymintás empirikus kérdőíves felmérésre épülő szociológiai vizsgálatának legfontosabb eredményeit foglalja össze. Arra keressük a válaszokat, hogy a térségben azajló gazdasági, munkaerő-piaci, térszerkezeti és intézményi átalakulási folyamatok milyen mélyreható változásokat generálnak a város társadalomszerkezetében, a belső térstruktúrában, az itt élő lakosok életmódjában, a humán szükségletek formálódásában, illetve az ezekre reagáló, ezeket kiszolgáló intézményrendszer és szolgáltatási környezet jellegében. Az első három tanulmány a győri társadalom szerkezetét, a lakosság mobilitását és az egyes csoportok térbeli tagozódását ismerteti mintegy távlati, átfogó képet rajzolva a helyi társadalom strukturális paramétereiről és annak hatásairól. A helyi társadalom alapvető dimenzióhoz sorolt témakörök a győri mindennapok egy-egy specifikus aspektusát ragadják meg, a nyilvánosság és kommunikáció, az identitásképződés és lokális kötődés, a társadalmi aktivitás és az interperszonális kapcsolatok vonatkozásában. A könyv harmadik és negyedik része átvezet minket a humán szükségletek, valamint az ezekre reagáló szociális szolgáltatások és intézmények világába. Egyrészt, hogy miként írható le egy hazai léptékkal fejlettnek minősülő térség humán szükségleti profilja, másrészt milyen a lakosság egészségi állapota és egészségtudatossága, harmadrészt milyen kulturális fogyasztási minták rajzolódnak ki a győri helyi társadalom művelődési, szórakozási, szabadidős aktivitása alapján.

